Enine Boyuna Türkiye

siyaset | toplum | kültür

Yayına Hazırlayan: İBRAHİM KALIN

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

SETA

ENİNE BOYUNA TÜRKİYE | Siyaset | Toplum | Kültür

ENİNE BOYUNA TÜRKİYE

SETA Yayınları VI
I. Baskı : Temmuz 2009
ISBN : 978-605-4023-04-2

Tasarım : Merdiven Sanat
Kapak tasarımı: Simurg Creative Arts | www.simurgarts.com
Uygulama : Ferhat Babacan
Baskı : Pelin Ofset, Ankara
İletişim : SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Reşit Galip Caddesi Hereke Sokak No:10 GOP Ankara
Tel: (312) 405 61 51 Faks: (312) 405 69 03
www.setav.org / info@setav.org

ENİNE BOYUNA TÜRKİYE

Siyaset, Toplum, Kültür

Yayına Hazırlayan
İBRAHİM KALIN

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 7

1. Bölüm:
MAHALLE BASKISI / 13

2. Bölüm:
TÜRKİYE'NİN STRATEJİK DERİNLİĞİ VE KÜRESEL GELİŞMELER / 37

3. Bölüm:
POLİTİK PSİKOLOJİ AÇISINDAN KİMLİK, YAS VE ÇATIŞMA / 73

4. Bölüm:
ALEVİLİK VE ALEVİLER / 105

5. Bölüm:
KÜRT SORUNU / 135

6. Bölüm:
ÖZGÜRLÜKLER VE BAŞÖRTÜSÜ SORUNU / 171

7. Bölüm:
TÜRK MEDYASI NE DURUMDA? / 207

8. Bölüm:
DİN, POPÜLER KÜLTÜR VE SİYASET / 251

9. Bölüm:
YARGININ SİYASETLE İMTİHANI / 287

10. Bölüm:
DEMOKRATİKLEŞME VE AK PARTİ'YE KAPATMA DAVASI / 327

11. Bölüm:
HUKUK DEVLETİ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI / 375

12. Bölüm:
CHP'NİN YENİ TÜRKİYE İLE SINAVI / 423

13. Bölüm:
SİYASİ YÖNSÜZLÜK / 461
I. BÖLÜM / 461
II. BÖLÜM / 473

14. Bölüm:
MUHAFAZAKÂRLAŞMA / 501

15. Bölüm:
ORTADOĞU'DA YENİ GÜÇLER DENGESİ / 547

16. Bölüm:
YARGININ SİYASALLAŞMASI VE BAŞÖRTÜSÜ KARARI / 587

17. Bölüm:
YENİ BİR ANAYASA MÜMKÜN MÜ? / 633

SUNUŞ

Bir taraftan Avrupa ile bütünleşmeye çalışan, diğer yandan yakın coğrafyasına açılarak tarihi miras ve sorumluluklarına yeniden sahip çıkan Türkiye, köklü değişimlere sahne oluyor. Küreselleşme, Avrupa Birliği üyelik müzakereleri, uluslararası sisteme entegrasyon ve toplumsal tabandan yükselen talepler Türkiye'yi pek alışık olmadığımız yenilikler ile yüze yüze bırakıyor. Modernleşmenin sancılı süreçlerinden geçerek merkeziyetçi ve elitist bir siyasi yapı ile homojen bir kültürel kimlik tercihinin uzun yıllar belirleyici olduğu Türkiye, bugün gelinen noktada, soğuk savaş döneminin tortularını geride bırakmakta ve geçmişi ile yüzleşerek merkez bir ülke olma yönünde ilerlemektedir.

21. yüzyıl, yerel ile evrenseli ortak bir zeminde buluşturmaya başlayan Türkiye'ye bir yandan yeniden yapılanma fırsatları sunuyor ama aynı zamanda onu, uzun yıllar ihmal ettiği ve tartışmaya açmaya çekindiği sorunlar ile de yüzleşmeye zorluyor. Genel olarak bakıldığında söz konusu fırsat ve değişimi birbiriyle ilintili iki ana eksen etrafında değerlendirmek mümkün: İlki, Türkiye'nin dış dünya ve uluslararası sistemle kurduğu yeni ilişkiler; ikincisi ise artan toplumsal taleplerin yarattığı değişim beklentisi ve iç siyasi gelişmelerin aldığı yeni biçimler.

Uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri olma yolunda hızla ilerleyen Türkiye, bölgesel etki gücünü artırmakta ve bir denge unsuru olarak gücünü pekiştirmektedir. Ancak Avrupa Birliği üyelik

müzakereleri, Kıbrıs sorunu, Türk-Ermeni ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkileri, Irak başta olmak üzere Ortadoğu'daki gelişmeler sıcak tartışma konuları olarak Türkiye'nin gündemindeki yerini korumaktadır. Öte yandan laiklik ve din, Kürt sorunu, Alevilik meselesi, anayasa değişikliği, yargının tarafsızlığı ve medya-siyaset ilişkileri gibi konular iç politika tartışmalarının odağında yer almaya devam ediyor. Kuşkusuz Türkiye'de değişimin yönünü belirleyecek olan, bütün bu sorunlar üzerine cesaretle gidilmesi ve rasyonel müzakerelerin yürütülmesine ilişkin kararlılık olacaktır.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)'nın yayınladığı bu kitap, Türkiye'nin istese de istemese de yüzleşmek durumunda olduğu sorunlara ilişkin toplumun farklı kesimlerini temsil eden aydın, düşünür ve politikacıların görüşlerini yansıtıyor. Kitap, sunuculuğunu SETA Vakfı Genel Koordinatörü Dr. İbrahim Kalın'ın yaptığı ve 2007-2008 yayın döneminde TRT-1 ekranlarında yayınlanan "Enine Boyuna" tartışma programının çeşitli bölümlerinin kayıt çözümlerini içeriyor. Türkiye'nin gündemindeki konuların tartışmaya açıldığı "Enine Boyuna" programına farklı görüşleri savunan saygın uzmanlar, aydınlar, düşünürler, gazeteciler, akademisyenler, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile politikacılar katıldı. Türkiye toplumundaki fikri çeşitlilik ve siyasi yelpazedeki görüş farklılıklarının dengeli biçimde yansıtıldığı "Enine Boyuna" programı, mahalle baskısı ve muhafazakarlaşmadan, laiklik ve din özgürlüğüne, Kürt ve Alevi sorunundan, AB üyeliği ve demokratikleşmeye, medya-siyaset ilişkilerinden, yargı reformu ve sivil anayasaya kadar bir dizi konuda derinlikli tartışmaları ekrana taşıdı.

SETA Vakfı, ortak bir aklın inşasına katkıda bulunmak ve tarihe not düşmek amacıyla, yakın gelecekte de Türkiye'nin gündeminde kalmaya devam edecek konulara ilişkin tartışmaları ve yüzleşmek zorunda olduğu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini kamuoyu ile paylaşmak üzere **"Enine Boyuna Türkiye"** kitabını kamuoyunun ilgisine sunmaktadır. Türkiye'nin sorunlarına ilgi duyan, gündemdeki konuların arka planını merak eden ve geleceğe yönelik bir perspektif geliştirmek isteyen herkesin bu kitabı merakla okuyacağına inanıyoruz.

Güncel konulara farklı pencerelerden ışık tutan bu kitabın okuyucuya ulaşmasında çok sayıda insanın emeği var. Öncelikle kitabın kaynağını teşkil eden "Enine Boyuna" programını yayınlayan TRT yönetimine, programın izleyiciye ulaşmasını sağlayan yapım ve yayın ekibinden Dilek Dönmez, Kemal Güdü ve Başak Yeniçelik'e teşekkür ediyoruz. Programın hazırlanmasında ve yayın sonrasında uzun mesailer alan programların deşifre edilmesi, yazıya geçirilmesi ve orijinal kayıtlarla karşılaştırılması aşamasında görev alan SETA çalışanlarından Hilal Yücel Barın, Selin Bölme, Yılmaz Ensaroğlu, Hatem Ete, Samet Günek, Rabia Mandal, Taha Özhan ve Ümare Yazar'a özverili katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)

1. Bölüm

MAHALLE BASKISI

28 Eylül 2007

Konuklar:

Prof. Dr. Kenan GÜRSOY, *Galatasaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı*

Prof. Dr. Tayfun ATAY, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü Öğretim Üyesi*

Dr. İbrahim KALIN, *SETA Vakfı Genel Koordinatörü*

Talip Küçükcan: Bugün programımızda özellikle 22 Temmuz 2007 seçimlerinden sonra Türkiye'de ortaya çıkan yeni siyasi tablo ve toplumsal olgu ile bunların neden olabileceği sosyal değişimler üzerinde duracağız. Son zamanlarda sıkça gündeme gelen kavramlardan bir tanesi de "mahalle baskısı" oldu. Ancak bu kavram üzerinde çok fazla tartışılmadı. Öncelikle isterseniz bu kavram nedir, ne değildir, onunla başlayalım ve sözü Prof. Dr. Tayfun Atay'a verelim. Hocam, mahalle nedir?

Tayfun Atay: Mahalle, köyün şehir ortamına uzantısıdır. Geçiş süreci yaşayan toplumlarda, yani köylülükten kentliliğe, tarımdan endüstriye, geleneksellikten modernliğe geçiş süreci yaşayan bizim gibi toplumlarda mahalle, bir geçiş alanı, bir tampon bölgedir. Köylülükten çıkan insan topluluklarının şehirli yaşamın gereklerine uyma sürecinde karşı karşıya kaldıkları sorunlar, kırılmalar, acılar karşısında; onların o bıraktıkları, terk ettikleri ortamın havasını bir süre olsun yaşayabildikleri yerlerdir mahalleler. Nasıl bir ortamdır köy ortamı? Köy ortamı, kapalı cemaat toplumsallığı ortamının söz konusu olduğu, insanların hepsinin birbirine benzediği, bir güvenlik ağının, yüz yüze etkileşimin söz konusu olduğu bir yaşam alanıdır. Tabii şehir böyle değil; şehir, bireyi ortaya çıkarır. Şehirde bireyselleşme söz konusudur. Şehirde böylesine yüz yüze ilişkiler, küçük ölçekli toplumsal bir yapılanma söz konusu değildir. Ve bu yeni ortam, tabii ki yüzyıllarca köy, kır ortamında, geleneksel hayatın o

koruyucu, esirgeyici ortamında yaşayan insanlar için tedirgin edici, tehdit edicidir. Böyle bir ortam için mahalle, işte bu yumuşak geçişi sağlayacak bir bölge olarak ortaya çıkar. Nasıl köy mektebi varsa, mahalle mektebi vardır; köy kahvesi gibi mahalle kahvesi vardır ve köy namusu olduğu gibi mahalle namusu söz konusudur. İşte buradan hareketle, mahalle baskısının ne olduğuna ilişkin de bir şeyler söylemek mümkündür. Mahallede insanlar genellikle birbirini tanır ve buna bağlı olarak birbirine benzeyen insanların mekanik birlikteliğidir cemaat toplumsallığı. Bunun bir uzantısı olarak, mahallede herkesin birbirine benzer olması beklenir, istenir ve bu kuralı bozan insanlar tedirginlik yaratır. Buna bağlı olarak bir de kontrol mekanizmasının mümkün olması nedeniyle bir baskı söz konusudur insanlar üzerinde. Fakat şehirleşme ilerledikçe, şehir ortamına uyum, şehir ilişkileri kendisini dayattıkça mahallenin kaybolduğunu, eridiğini görüyoruz. Örneğin ben, mahallede büyüdüm, sokakta büyüdüm. Ama benim kızımın bir mahallesi olmadı. Aslında bugün mahalle, Türkiye'nin metropollerinde, büyük şehirlerinde varoşlar hariç, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Benim kızım mahallede oynamadı, alışveriş merkezlerinde oynadı.

Talip Küçükcan: Bu söylediklerinizgerçekten Türkiye'de çok ciddi bir sosyal değişime işaret ediyor. Bu noktada İbrahim Bey'e dönmek istiyorum. İbrahim Bey, biliyorsunuz hiçbir toplum statik değil. Bütün toplumlarda bir dinamizm ve değişim var. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana geçen 85 yıla ve özellikle son 20 yıla baktığımızda Türkiye'de de çok ciddi bir sosyal değişme olduğunu görüyoruz. Bu değişim, hangi yönde nasıl seyretmektedir? Baskı alanları ya da baskı mekânları aynen olduğu gibi kalıyor mu yoksa değişiyor ve dönüşüyor mu?

İbrahim Kalın: Mahalle tanımından hareketle, mahalle baskısı var mı, olur mu, mahalle sadece baskı mı üretir sorularını da cevaplamamız gerekecek. Tayfun Bey'in söylediğine ilave olarak, bu sosyal değişimin önemli somut göstergelerinden birinin de, mahallelerin giderek yerini semte, apartmanlara, sitelere bırakması olduğunu belirtmek istiyorum. Artık sitelerde yaşıyor insanlar. Mahalle diye tanımladığımız birimlerin kendisi dahi bazen kendi içinde kapalı

birimler haline geliyor. Yine somut bir gösterge olarak mahalle pazarı, semt pazarı dediğimiz şeyin yerini, artık büyük alışveriş merkezleri alıyor. Aradaki fark şöyle: Bir semt pazarı dediğimizde, oraya ait bir sosyal ve ticari faaliyetten bahsediyoruz. Yakın çevredeki insanların yürüyerek gittiği, alışverişini yapıp geri döndüğü bir yer. Mesela Kozyatağı'ndaki Carrefour'a her taraftan insanlar geliyor. Ve Ümraniye'deki ya da Avrupa yakasındaki Carrefour'un sunduğu hizmetlerle hemen hemen aynı hizmeti standart ve homojen bir şekilde sunuyor. Dolayısıyla böyle bir ortamda geleneksel manada Tayfun Bey'in tarif ettiği şekliyle bir mahallenin devam etmesini beklemek mümkün değil. Çünkü insanların etkileşim biçimleri değişiyor; üretim, tüketim biçimleri değişiyor. Bu doğal olarak süreç içerisinde insanların 'ben' algılarını değiştiriyor, komşu algısını değiştiriyor, hatta ahlaki tutumlarını değiştiriyor. Türkiye'de son günlerde Şerif Mardin hocanın dile getirdiği mahalle baskısı kavramından hareketle mahalle sosyolojisi biraz yanlış tartışılmaya başlandı. Sanki homojen mahalleler var, hep yukarıya baskı yapma imkânı olan birimler var gibi bir hava çıktı ortaya. Bu da bir tarafıyla anayasa tartışmalarıyla ilişkilendirildi, bir tarafıyla Malezya mukayesesini gündeme getirdi. Bir anda bu kavram onlarca başka konuya kapı araladı.

Burada, mahallenin sosyal dinamiklerinin süreç içerisinde nasıl değiştiğini iyi okumak gerekir. Bu anlamda Türkiye'deki genel değişime belki biraz bakmak lazım. Türkiye'de değişimin yönü hızlı bir şekilde değişiyor. Değişimin aktörleri değişiyor, değişimin araçları değişiyor. Türkiye değişiyor demek kolay. Doğru, Türkiye bütün dünya gibi değişiyor. Değişimin yönü artık biraz daha batılılaşmadan, daha milli, mahalli bir şekilde tanımlanmış modernleşmeye doğru gidiyor. İnsanlar artık iyi bir yaşam standardı elde etmeyi, iyi bir yola, eve, işe sahip olmayı, ille de batılılaşmanın bir ürünü olarak görmüyorlar. Kaldı ki bu, sadece Türkiye'de değil, dünyanın başka yerlerinde de yaşanıyor. Bu anlamda 40'ların, 50'lerin öngördüğü radikal 'seküler modernleşme'nin yerini bugün her bir toplumun kendi mahalli, milli ortamında tanımladığı modernleşme süreçleri alıyor. Bunu nerde görüyoruz? Mesela Orta Anadolu'dan bir iş adamını düşünün; eskiden böyle bir iş adamının ticaret ufku, aşağı yukarı İzmir, Ankara, İstanbul'la sınırlıydı. Biraz daha geniş düşünen, komşu ül-

kelerle, Suriye'yle, Irak'la, Yunanistan'la ticaret yapardı. Bugün süreç o kadar ilerledi ki, Brezilya'da elbise üretimi yapan Türk firmaları var. *Outsourcing* denilen, kaynakları başka yere aktarma faaliyetini sadece Amerika Hindistan'da yapmıyor. Artık neredeyse bütün ülkeler bu imkânları kullanıyorlar ve bu anlamda hem profil yükseliyor, hem ufuk genişliyor.

Talip Küçükcan: Bu söylediklerinizi gerçekten Türkiye'nin çok dinamik bir yapısı olduğunu gösteriyor. Diğer taraftan da sizin az önce bahsettiğiniz modernleşmenin yarattığı krizlere işaret etmek gerekiyor. Her ne kadar biz mahallenin yavaş yavaş ortadan kalktığını düşünsek de, Türkiye'de bir kesim sosyolojik olarak bakıldığında kendi hayat tarzlarına müdahale edileceğini hala düşünüyor. Cumhuriyet mitinglerini hatırlayalım. Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi sırasında, bir partinin büyük çoğunlukla iktidara gelmesinin yaratacağı sıkıntılardan bahsedildi. Türkiye'de bu anlamda bir kırılma oldu mu acaba? Toplumda Türk modernleşmesinin yarattığı bir ayrışma oldu mu?

Kenan Gürsoy: Ona geçmeden evvel, müsaade ederseniz bu mahalle baskısı teriminin yarattığı fırtınalar üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. 15–20 gündür bunu tartışıyoruz. Gazetelerde, televizyonlarda güzel tartışmalar yapılıyor. Ama bir yandan da içimde bir burukluk olduğunu söylemeliyim. Çünkü bu tartışmalarla, Ramazan dolayısıyla insanlar arasında ilişkinin, iletişimin, dayanışmanın yoğunlaşması gereken, insanların birbirlerini daha iyi anlamaları gereken bir dönemde mahalle kavramına bir hücum hissediyorum. Dolayısıyla iki konuşmacıyla beraber ben de, bu mahallenin namusunun kurtarılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü mahallede, mahalle üzerinde çok gürültü var. Elbette köyün sıcaklığının bir devamıdır mahalle. Ama şehirleşme bir kere gerçekleşti mi, artık o şehirdeki mahalle, modernleşme süreciyle çok daha farklı bir mana kazanmaya başlıyor. O mahalleyi artık tek tip insanlar oluşturmuyor. Osmanlı şehirlerindeki ve özellikle İstanbul'daki mahalleleri düşünecek olursak, aynı mahallede çok farklı iktisadi seviyeden insanların, çok değişik düşüncelerden insanların bulunduğunu görüyoruz. Bir tarafta belki bir müderris oturuyor, öbür tarafta fakir bir insan otu-

ruyor, bir başka tarafta konakta zengin biri oturuyor. Ama aralarındaki iletişim çok güzel ve zaten mahalle bu iletişimin sağlandığı bir yer. Belki bu iletişim başka başka fonksiyonlar icra eden cami, kahve gibi birtakım kurumlar vasıtasıyla da yapılabiliyor o dönemde, ama mahallede bir bütünlük var. Modernleşme sürecinin sarstığı bu dayanışmanın mahalle üzerinden hatırlanmasında, bugün için geçerli olmasa bile en azından içimizde, güzel bir hatıra olarak kalmasında fayda var. Ama terimi daha dikkatli okumaya çalışırsak, burada söz konusu olan 'mahalle'den çok 'çevre'dir. Bir cemaat baskısı, bir sosyal baskı üzerinde durulması gerekiyor. Asıl bizim odaklanmamız gereken nokta da burası... Yani insanlar normları itibariyle, yaşama tarzları itibariyle, hayata bakışları itibariyle birbirlerini etkilemiyorlar mı? Kuşkusuz etkiliyorlar. Bu bir sosyal olgudur. Ama bunun anormal olacağı bir yer var mı, normalde tutulacağı yer söz konusu mudur, hatta hiç olmadığı zaman ne olur, gibi hususların değerlendirilmesi belki gerekebilir. Çevre baskısı daima var; Batı'ya gitseniz de var, Doğu'da kalsanız da var. Bir futbol kulübünün üyesi olsanız da bu çevre baskısı var.

Ama isterseniz, "cemaat" kavramını mutlaka dini cemaat olarak anlamaksızın, bir tür kapalı çevre olarak anlayarak, bunun birey üzerindeki etkisi ve özellikle baskısı olarak konuyu değerlendirelim. Bu var mı? Var. Hatta o kadar ki, dinin önerilerini, vaatlerini, normları aşan bir biçimde var. Camiye şehirli ahlakına uygun, modern bir kıyafetle girerken, hiç mahalle olmaksızın oradaki cami dolayısıyla üzerinizde ufak bir baskı sezebilirsiniz. Bunun bir kısmı normaldir. Tabii ki camiye girerken umumi manada bir tür kıyafete ihtiyaç vardır. Bunun böyle olması gerekir. Ama 'mutlaka şu şekilde olacak' gibi bir baskı dinden kaynaklanmıyor; çevreden kaynaklanıyor, edindiğimiz normlardan kaynaklanıyor. Sosyolojik anlamda baktığımızda, mahalle içinde, şehir hayatında hissedilen bu çevre baskısının biraz da göç kaynaklı olduğunu düşünebiliriz. Çünkü göç dolayısıyla artık şehirleşmeye çalışan insanların birbirleriyle oluşturdukları dayanışmanın kendine has oluşturduğu birtakım normlar var ve bu normları da ister istemez ideal bildikleri birtakım değerler adına size empoze edebiliyorlar. Bunun "çevre baskısı" olarak düşünülüp tartışılması gerekiyor.

Talip Küçükcan: Bu noktada tekrar Tayfun Bey'e dönmek istiyorum. Tayfun Bey, çok güzel açıkladı; çocukluğunda mahallede oynadıklarını, ama artık mahallelerin kalmadığını, kendi kızının alışveriş merkezlerinde zamanını geçirdiğini söyledi. Bu anlamda bakıldığında, artık toplumda insanların büyük bir kısmı, popüler kültür ürünlerini tüketmeye ve tüketim kültürünün bir parçası haline gelmeye başladı. Bunun yanı sıra, aynı zamanda sınıfsal mücadelelerden de geçmiş bir toplum olarak konuyu ele aldığımızda, sosyolog, antropolog ya da felsefeci olarak nasıl bakarsak bakalım, şunu görmemiz gerekiyor: Türkiye'de insanların bir kısmı bu baskıyı hissettiğini söylüyor. Bizim bunu ciddiye almamamız söz konusu olamaz. Toplumun bir kesiminin kaygılarını göz önünde bulundurmamız, dile getirmemiz ve tartışmamız gerekiyor. Bu anlamda Türkiye'yi uzun zamandır gözleyen birisi olarak siz, bu algıların, kaygıların ya da korkuların sosyolojik bir temeli ya da rasyonel bir temeli olduğunu düşünüyor musunuz?

Tayfun Atay: Kuşkusuz baskıların çok çeşitli olduğunu belirtmek gerekiyor. Ancak ben, yine kızım üzerinden düşüncelerimi açıklamaya devam etmek istiyorum. Tüketim kültürünün, popüler kültürün etkilerinden söz edildi. Tabii ki, üzerinde durduğumuz mahalle baskısı, onun geleneksel hayatın normlarını şehirli bir yaşam biçiminin sembolleri açısından baskı altına alması kadar yaygın değil ama belli alanlarda, Türkiye'de modernleşmenin uç noktalara vardığı yerlerde de başka türlü baskılar söz konusu olmaktadır. Çarpıcı bir örnek olarak tüketim baskısını gösterebiliriz. Benim kızım da, Ankara'da yeni bitirdiği bir lisede arkadaşlarının arasında kendisini iyi hissedebilmek için tüketim kültürünün dayatmaları doğrultusunda başka baskılar altında kaldı. Örneğin bir çift converse ayakkabısı var ama niçin bir tane daha almak istediğini tartışıyoruz. Kızım, "kendi çevremde, arkadaşlarımda genelde birkaç çeşit converse ayakkabı var ve bende de olmadığı zaman kendimi iyi hissetmiyorum" diyor. Alışveriş merkezlerinde, Türkiye'nin "sosyetik" alanlarında da başka türlü baskılarla, giyim, tavır, konuşma, hatta yemek yeme biçimleri açısından da benzer baskılarla karşılaşmak mümkündür. Özetle, bu bakımdan pek çok baskı türünden söz etmek gerekmektedir. Böyle bir kaygı insanlarda var tabii. Ne var ki, mahalle baskısı ile Şerif hocanın

kastettiği hususlar, tartışmalarda çok deforme edildi. Şerif Mardin'in ortaya attığı kavram pek de iyi anlaşılmadan tartışıldı. Aslında Şerif hoca, ta 80'lerde mahallenin normatif ağırlığının modern Türkiye'de okulun koyduğu kurallarla ciddi bir çatışma içine gireceğini söylüyor. Ta 80'lerde mahalleyi gündeme getirdiği yazılar var. Yani okul modernleşmeyi temsil eder ve yeni kuşakları hazırlarken, mahalle de geleneksel değerleri taşıyor, koruyor ve onları aktarıyor genç kuşaklara. Dolayısıyla Şerif hocanın bu konuya ilgisi yeni değil ve sanıyorum biraz da o etkileşim ve çağrışımla böyle bir konuşma yaptı. Yani insanlarda böyle bir kaygı var ve bunun da tarihsel nedenleri var. Türkiye'de yaşanan bazı olayların, dinle bağlantılı olan ve rejime yönelik, o hepimize ilkokuldan beri anlatılan Menemen hadisesi, Şeyh Said olayı gibi olayların yarattığı epistemolojik bir çerçeve var. Cumhuriyet'in bize kazandırdığı bir bilme biçimi var. O bilme biçimi içerisinden bazı semboller bize rahatsız edici, korku verici geliyor. O sembolleri biz karanlık algılıyoruz, gerilik algılıyoruz, baskı algılıyoruz, başka bir yaşam biçimi, dayatma algılıyoruz. Bunları aşabilmiş değiliz. Bu açıdan özellikle Cumhuriyet döneminde dine yönelik bilme biçimimizi tartışmaya açmamız gerekiyor. Bunlar olmadığından ve bugüne kadar her grup diğerine sağır olarak geldiği için ve mevcut iç siyasi konjonktürün de bir sonucu olarak, Türkiye'nin belli kesimlerinde ve özellikle de kadınlar arasında böyle bir korku söz konusu.

Talip Küçükcan: Evet, tabii ki bütün bu korku ve kaygıları, bir tek din fenomenine ya da din olgusuna indirgememek gerekiyor. Ben bu noktada İbrahim Bey'e dönmek istiyorum. İbrahim Bey, Şerif hocanın bir de "çevre-merkez" ilişkileri üzerine analizler var, Acaba Türkiye'de sözünü ettiğimiz mahallenin aktörleri hakkında, bu çevre-merkez ilişkileri etrafında neler söyleyebiliriz? Yani Türk toplumu değişiyor. Çevre-merkez ilişkileri bağlamında acaba mesele sadece din meselesi mi yoksa bunun ötesinde sınıfsal bir mücadele mi var ya da bir imtiyaz kaybı mı söz konusu? Bu konularda neler söyleyebiliriz?

İbrahim Kalın: Türkiye'de hızlı dönüşümün somut olarak görüldüğü alanlardan bir tanesi, çevre-merkez ilişkileri diye ifade ettiğimiz alandır. Burada *merkez* ile kast edilen, gücün olduğu, gücün

yoğunlaştığı alandır; *çevre* dediğimiz de güce mesafeli olan, uzağında duran kesimlerdir. Güç derken de burada mutlaka devlet kastedilmiyor. Devlet o güç alanlarından bir tanesi olup, bunun içinde ekonomi, kültür, sanat, eğitim, ticaret, seyahat ve benzeri pek çok unsur var. Yani gücü, bütün bu alanlarla beraber düşünmek lazım. Soğuk savaş dönemi sonrasında yaşanan hızlı dönüşümle beraber, Türkiye'de son yıllarda çevreden merkeze olan talepler artmaya ve asıl önemlisi, çevrenin merkeze yaklaşma araçları oluşmaya başladı. Merkezi temsil eden ya da işgal eden elitlerin, bir anlamda şu ana kadar sorgulanmamış imtiyazları sorgulanmaya başlandı ve oradan da yeni bir seçkinler sirkülasyonu ortaya çıkmaya başladı. Geleneksel kimlikleriyle, Anadolu kimlikleriyle veya farklı kimlik verileriyle merkeze gelen, merkeze yönelik taleplerde, iddialarda bulunan çevre aktörler, unsurlar belirmeye başladı. Bunun tipik örneklerini biz Amerika'dayken çok yaşadık. Malatya'dan veya Trabzon'dan bir öğrenci, tamamen kendi imkânlarıyla Washington'a, New York'a geliyor ya da Londra'ya, Paris'e gidiyor. Tabir caizse dünyanın modernleşme merkezlerine bir sıçrama yapıyor. Ve bunu da İstanbul'u, Ankara'yı görmeden yapıyor. Oralarda üç yıl, beş yıl, yedi yıl eğitim alıyor, dil öğreniyor, çalışıyor. Türkiye'ye geldiği zaman bu öğrenci, artık çok farklı bir birikimle geliyor. Türkiye'de modernleşmenin asıl aktörü benim, merkezde ben varım diyen elitlerin o iddialarını büyük bir özgüvenle bir kenara itiyor. Aranan dil bilmekse, dünya tecrübesiyse, iyi bir eğitim almaksa, dünyadaki gelişmeleri yakından okuyabilmekse, teknolojiyi kullanmaksa; modern kimliği tanımlayan ana faaliyet alanları eğer bunlarsa, bunların hepsini ben yaptım diyor. Ama bunu yaparken mahalli aksanını da değiştirmiyor. Bunda bir sıkıntısı yok. İngilizceyi belki çok iyi konuşuyor, ama Türkçeyi yine o mahalli aksanıyla çok rahatlıkla konuşabiliyor. Bunu iş dünyasında 'Anadolu kaplanları' dediğimiz süreçte gördük. Bu insanlar merkeze doğru gelirken, kendi geleneksel kimliklerini - ki, bunun illa din merkezli olması gerekmiyor - farklı kimlik unsurlarını da merkeze taşımaya başlıyor. O manada Türkiye'de merkezlerin artık çok homojen, kalıplar halinde hep baskı üreten birimler olduğunu söylemek mümkün değil. Merkezler değişime ve dışa daha açık, çoğulculuğu daha içselleştirmiş birimler haline geldiler. Bu mahallenin varlığını reddetmek

değil; mahalle yine var. O yüzden şu soruyu ısrarla sormak lazım. Mahalle sadece baskı mı üretir? Mahalle aynı zamanda sosyal dayanışma da üretir, mahalle koruma da üretir. Bugün anne baba olanlar bilirler. Biz çocuklarımızı yetiştirirken o kadar çok şeyle rekabet etmek zorundayız ki; internetle, televizyonla, tüketim kültürüyle, büyük alışveriş merkezleriyle ve oyunlarla rekabet ediyoruz. Bunların hepsiyle rekabet etmek durumundayız ki, bu unsurlardan da gelen ciddi bir baskı var. Dolayısıyla bu baskının hep tek taraflı olduğunu, mahalleden kaynaklandığını ya da din kaynaklı olduğunu söylemek, resmi çok eksik okumak olur. Türkiye'de mahalle sosyolojisini tartışacaksak, bütün bu dinamikleriyle beraber düşünmemiz lazım.

Talip Küçükcan: Kenan Bey, özellikle Osmanlı döneminde toplumun kendi içindeki çatışmaları bir şekilde çözümlediğinden, çok ciddi, çok derinlikli bir hoşgörü kültürünün oluştuğundan bahsetmiştiniz. Ne oldu da, biz 80 yıllık Cumhuriyet döneminde bu kültürde derinlik kaybına uğradık? Bu çatışmaları ya da sürtüşmeleri niçin eskisi kadar kolay bir şekilde çözemiyoruz?

Kenan Gürsoy: Evet, bunun üzerinde yapılacak tarihi ve sosyolojik tahliller var, ama ben onlara değinmeden önce, bir tespitinize katılmak istiyorum. Gerçekten de bizim tarihçilerden öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlı şehirlerinde çok farklı iktisadi seviyelerden insanlar, çok farklı meslek gruplarından olan insanlar bir arada yaşıyordu ve bunları bir arada tutan ahlaki değerler, etik değerler vardı. Mutlaka bununla alakalı bir şeyler var. Cumhuriyet döneminde ne olduğu hakkında, bunun negatif mi, pozitif mi olduğu hakkında bir şey söylemeyelim fakat Tanzimat'tan beri Türkiye'de olup bitenler üzerinde çok kısa bir tespitte bulunmak istersek, bir medeniyet buhranını yaşadığımızı ve kendimizi ayakta tutabilmek için askeri, iktisadi, siyasi, hukuki, pedagojik çok farklı tedbirler aldığımızı kesinlikle söyleyebiliriz. Bu, ister istemez geleneksel bir hayatı yaşayan halkla elit zümre arasında bir ikilem, bir kesinti ve kopukluk yaratıyor. Bugüne kadar sürüp gelen tedirginliklerin içerisinde bu kopukluğun izlerinin olduğunu düşünüyorum. Yani geleneksel toplumun değerlerini, yaşayış biçimlerini, tavırlarını unutan, biraz ona yabancılaşarak kavramlarını üreten, hatta normlarını empoze eden bir elit zümre var. Bunda

cumhuriyet fikrinin bir kabahatinin olduğunu hiç zannetmiyorum. Çünkü kurucusu sınıfsız bir toplum ideali peşinde koşuyor. Ayrıca bir biçimde eğer cumhuriyetten ve demokrasiden bahsedeceksek, modernleşme sürecinde, halkla bütünleşmenin çok önemli bir gereklilik olduğunu biliyoruz. Eğer bunu tam olarak yapabilmiş olsaydık problem kalmayacaktı. Etik değerlerin bir manada kendisinden vazgeçiliyor olması ya da etik değerler üzerinde bir yabancılaşmanın yaşanıyor olması, bu toplumdaki bütünlüğün de kırılıyor olmasıyla alakalıdır. Eğer elit ve geleneksel hayatı yaşayanlar arasındaki etik geçişlilik yerinde kalsaydı, bir biçimde devam etseydi, bu problemleri belki yaşamamış olacaktık. Bunun sonucu olarak da, birbirlerini adeta yabancı bir ideolojiye, yabancı bir değerler sistematiğine mensupmuş gibi ele almalar söz konusu olabiliyor. Elit tarafta, şehir tarafında, daha okumuş yazmış, modernleşmiş tarafta küçümseyişler; öbür tarafta da 'normların, değerlerin dışına çıkmışlıklar' şeklinde değerlendirmeler var. Yani her iki kesim de birbirini ötekileştirmiş durumda. Şu anda bizler, ister istemez entelektüel bir ortamda entelektüel bir değerlendirme yapıyoruz. Dolayısıyla sorunun tartışılmasını da entelektüeller üzerinden yapalım diye düşünüyorum.

Türkiye'de sadece çevre baskısı yoktur; Türkiye'de ayrıca entelektüellerin kavramlarının, kategorilerinin oluşturmuş olabileceği ve geleneksel hayatı yaşayanları anlamamamıza neden olan birtakım baskılar da vardır. Bunu gözden uzak bulundurmamak gerekiyor. Sorun esasen bir epistemoloji problemidir ama aynı zamanda o noktaya varıyor ki siyasi açıdan, bir de ontolojik yapı ve yüz kazanıyor. Yani bir hayatta kalış, bir var oluş sorunu haline geliyor ve anlamamaya başlıyorsunuz. Kendi içine kapalı bir Bağdat Caddesi, kendi içine kapalı bir Çankaya, anlamamaya başlıyor. Çünkü kategorileri, onları tam olarak değerlendirmeye imkân vermiyor. Şimdi şaşırtıcı bir hadise var: Geleneksel hayatı yaşayanlar tarihle bütünleşmeye başladılar, okuryazar oldular, yurtdışını iyi tanımaya başladılar. Örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde battaniyelerin, örtülerin, yastık yüzlerinin, çarşafların %51'ini Türkler satıyor. Gidip de dünyanın her tarafında ticaret yapmak ve fakat tarihle bütünleşmemiş olmak mümkün değil. Geleneksel yapının işte böyle bir başarısı var. Entelektüeller olarak bu başarıyı iyi anlayabilmeliydik. Bu başarıyı

entelektüel bir bilinç olarak izah eden bir değerlendirme oluşturabilmeliydik. Bunun etik değerler üzerinden de anlaşılabilmesini sağlayabilmeliydik. Bunu henüz yapmış, yapabilmiş değiliz. Tam tersine, geleneksel hayat açısından ve modern hayatı sürdürenler açısından ötekileştirmeler devam ettiği için, kendi kategorilerimizin içine kapanıyoruz ve bu kategoriler birbirleriyle imtizaç edemiyor. Aslında bu farklı kategoriler kaynaşabilir ve ortaya müşterek bir bilinç çıkabilir. Belki ortak bir bilincin, bir vicdanın oluşmasında zorlanabiliriz ama en azından müşterek bir dil geliştirebiliriz. Bunun sonunda da, bu kadar farklılıkların yer aldığı, karşılıklı saldırıların gerçekleştiği bir zemin olan siyaset, belki bu dilin kurulduğu yer olabilir. Bu son derece gerekli, önemli ve ileriye baktığımızda ufuk açıcı olan bir yerdir. Bundan sonra etik üzerinde konuşmak daha doğru ve anlamlı olur.

Talip Küçükcan: Efendim, öyle görünüyor ki aydınlar, politikacılar ve toplumun çeşitli kesimlerinin bu dediğiniz ortak aklın, ortak etiğin oluşturulması için çalışmasının çok büyük önemi var. Ama aydınlar olarak bizler, zaman zaman Türkiye'de kendi kavramlarımızı üretemiyoruz ve başkalarının ürettiği kavramları tartışmak zorunda kalıyoruz. Bunun en önemli örneklerinden bir tanesi de özellikle sivil anayasa tartışmaları esnasında, Anayasa'daki bazı maddelerin değiştirilmesi söz konusu olduğunda ortaya atılan "Acaba Türkiye ılımlı İslam'a doğru mu gidiyor?" endişesidir. Aslında bu mahalle baskısı ya da çevre baskısı dediğimiz şeyin gerisinde de bu kaygı vardı. Yani Türkiye eğer ılımlı İslam ülkesi olursa çok tehlikeli olur, o zaman insanların bir kısmı diğerleri üzerinde baskı kurar endişesi var. Bu noktada, din antropolojisi konusunda çok ciddi ve derinlikli çalışmaları olan Tayfun Bey'e dönmek istiyorum. Tayfun Bey, bildiğiniz üzere esasen Amerika'nın siyasi bir projesi olan bu ılımlı İslam kavramsallaştırması, Türkiye'deki İslam anlayışı ve pratiği ile ne kadar örtüşüyor?

Tayfun Atay: Aslında kavramın yerinde olup olmadığını dahi belki tartışmak gerekir. Ilımlı İslam, ılıştıra ılıştıra bir şeyleri hayata geçirme isteğine işaret ediyor. Kavramın İngilizcesi "moderate İslam", ölçülü İslam, ortalama İslam. Ilımlı kelimesini belki biz ek-

ledik ve sonuçta 'İslam' etrafındaki radikal, sert ifadeler ve çağrışımlar Türkiye'de geçersizleşti diye düşünülüyor bir kesim tarafından ve şimdi 'ılımlı İslam üzerinden yeni bir hayat tarzını siyasi olarak dayatma çabası geliyor' gibi bir kaygı, anlayış, zannediş içindeyiz. Aslında Türkiye'de olan, "geleneksel, muhafazakâr, mütedeyyin" büyük bir insan topluluğunun modernleşme sürecinin içine girmesidir. O modernleşme sürecinin de iktisadi şifresini koyalım; 'kapitalistleşme süreci'. İbrahim Bey, aslında Anadolu kaplanlarından bahsettiği zaman bunu vurguluyor bence. Olan, aslında Türkiye'de mütedeyyin kesimlerin, İslami duyarlılığı yüksek olan kesimlerin, hayatın içinden iktisadi akışın, sosyo-kültürel akışın içinde görünürleşmesi, öne çıkmasıdır. Bir dönem, modernleşmenin erken zamanlarında Türkiye'nin oldukça kuytu köşelerinde, köylerinde, kasabalarında kapalı bir yaşam sürdüren insanlar, yaşadıkları hayatın içinden çıkıp girişimci, sanayici oldular ve endüstriyel bir hayatın içinde yer almaya başladılar. Bir anlamda bu değişme sürecinde olan, bu kapitalist modernleşmenin içerisinde yer alma isteğinin, arzusunun, coşkusunun da bir sonucudur.

Talip Küçükcan: Peki, özellikle Türk modernitesi ile din arasında bir çelişki olmadığı şeklinde anlayabilir miyiz bunu? Yani illa ki modernite eşittir dinle negatif ilişki kurmak anlamına mı gelmektedir? Çünkü özellikle Batı Avrupa'da böyle bir deneyim yaşandı biliyorsunuz.

Tayfun Atay: Ama Batı Avrupa'da yüzyıllarca süren deneyimi biz birkaç on yılda yaşıyoruz. Bizim aslında modernleşme sürecimizin en önemli sorunlarından birisi budur. Biz bunu çok sıkışık yaşıyoruz. Avrupa'da da modernitenin dinle ilişkisi sorunlu olmuştur. Ama sonuçta Avrupa'da din de modernleşmiştir. Yani Protestanlık, Hıristiyan dünyasında bir anlamda bu kapitalist modernleşmeyle uyarlı hale gelmesidir dinin, böyle de bakabiliriz. Ama modernleşme ilke olarak, proje olarak dini kıyıya itmek ister. İster laiklik diyelim, ister sekülerleşme diyelim, bir şekilde din kıyıdadır.

Talip Küçükcan: Gerçekten de her ülkenin din–devlet–toplum ilişkilerinde farklı farklı deneyimleri ve birikimleri var. İzninizle burada İbrahim Bey'e dönmek istiyorum. Bu ılımlı İslam tartışmaları

söz konusu olduğunda, "Türkiye Malezya'ya benzer mi?" endişesi de ortaya çıktı. Hâlbuki bu iki ülke, çok farklı tarihi deneyimleri, birikimleri olan ülkeler. İbrahim Bey, böyle farklı deneyimleri olan ülkeleri karşılaştırmak ne derece anlamlı? Malezya'daki din anlayışı ile Türkiye'deki anlayış arasında örtüşen, ayrışan noktalar neler?

İbrahim Kalın: Türkiye'de bu tür mukayeseler zaman zaman yapılır. Çünkü Türkiye hâlâ kendini arayan bir ülkedir. Biz kendimizi Cezayir'le mukayese ederiz, bir şey olur İran'la mukayese ederiz. Malezya da bu listeye eklenen son ülke oldu. Oysa Malezya hem bize coğrafi olarak çok uzak bir ülke, hem de sosyal, siyasal ve dini yapısı bizden hakikaten çok farklı bir ülkedir. Sorunuza cevap vermeden önce şunun altını çizmek istiyorum. Türkiye'de yaşanan, dini kimliklerin bütün olup bitenlerden bağımsız bir şekilde öne çıkması değil. Türkiye'de genel bir süreç yaşanıyor. O sürecin önemli ayaklarından bir tanesi de, bizim Osmanlı'da çok güzel bir biçimde yaşattığımız, o birbirine saygı ve mahallenin farklılıklarını bir çeşitlilik, zenginlik olarak görme kültürünün yeniden öne çıkma çabalarıdır.

Talip Küçükcan: İzninizle İbrahim Bey, Malezya konusunu konuşuyoruz. Şu anda bir telefon bağlantımız var; İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sabri Orman. Kendisi uzun yıllar Malezya'da öğretim üyeliği yapmış bir bilim adamı. Aynı zamanda orada çok uzun süreler bulunduğu için Malezya toplumunu biliyor ve çok yakın zamanda Türkiye'ye geldi. İzninizle kendisinin de izlenimlerini almak isteriz. Sabri Bey, ülkemizdeki "Türkiye Malezya olur mu?" endişesiyle ilgili tartışmalar Malezya'da nasıl yankı buldu? Bu konudaki izlenimlerinizi bizimle paylaşır mısınız?

Sabri Orman: Tartışmalar iki kavram üzerinden yürüyor. Bunlardan bir tanesi 'mahalle baskısı', diğeri de 'acaba Türkiye Malezyalaşır mı' tartışması. İkisi de aslında tartışılması faydalı konular fakat sanki yanlış bir şekilde tartışılıyor. Mahalle baskısı aslında bir metafor. Yani gerçekten mahalleyi kast etmiyordu Şerif hoca tahmin ediyorum. Çünkü bu mahalle baskısı kavramı başörtüsü yasağının kaldırılmasının, üniversitelerde yol açabileceği ortamın doğuracağı baskı anlamında söz konusu ediliyor. Dolayısıyla metafor olarak kullanıldığı zaman uygun ama çevre olarak almak, hatta ortam olarak

almak daha doğru olur. İkinci bir nokta, mahalleden bahsettiğiniz zaman Türkiye'nin şu andaki realitesinde mahalle aslında şehrin bir parçasıdır, köyün değil. Bunu not ettikten sonra Malezya'ya geçeyim. Malezya'nın gündeme gelmesi bence faydalı fakat o da yanlış bir şekilde gündeme geliyor. Malezya ilginç bir örnektir; Türkiye'nin de birçok açıdan tecrübelerinden yararlanabileceği bir örnektir.

Talip Küçükcan: Sizce hangi konularda tecrübelerinden yararlanabiliriz?

Sabri Orman: Mesela modernleşme noktasında yararlanabiliriz. Olayı doğru ele aldıktan sonra, elbette Türkiye ile Malezya arasında bazı mukayeseler yapılabilir. Ama Malezya son derece kötü bir yer, dolayısıyla sakınılması gereken bir yer gibi tartışıldığı zaman doğru olmaz. Malezya dikkate alınması, araştırılması gereken bir yer olarak alındığı zaman daha doğru olur.

Talip Küçükcan: Türkiye'de Malezya ile ilgili sanki küçültücü bir algılama var gibi. Yani 'Malezya olmak kötü' algısı var. Acaba niye insanlar böyle düşünüyor, Malezya niçin kötü bir örnek gibi görülüyor?

Sabri Orman: Bence bu yeterli bilgiye dayanmayan bir tavırdır. Siyasi adaba da çok uygun değil. Bize sempatiyle bakan bir ülkeyi bu şekilde tartışmak hiç doğru değil. İkincisi, sanıyorum bazı uç fotoğraflardan hareketle bu sonuca varılıyor. Ben 2002 yılında Türkiye ile Malezya'yı karşılaştıran 30–40 sayfalık bir makale yazmıştım. Çok yönlü olarak iki ülkeyi mukayese ettim. Mukayese ettiğiniz zaman benzerliklerden ve farklardan bahsedersiniz. Benim tespitlerimde farklar benzerliklerden fazlaydı. İslam ülkesi olması bakımından Malezya'nın Türkiye ile ortak tarafları var. Müslümanlaşma süreci bakımından yine Türklerin Müslümanlaşmasıyla benzer tarafları var. Barışçı yollardan Müslüman olduklarını biliyoruz.

Talip Küçükcan: Hocam acaba Malezya'daki Türkiye imajı nasıl? Özellikle Malezyalı entelektüeller, gazeteciler, aydınlar arasında ve genel olarak halk arasında Türkiye imajı nasıl görünüyor Malezya'dan bakıldığında?

Sabri Orman: Genellikle bir sempatinin olduğunu ve bunun da tarihi bir arka planı olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz. Onun dışında farklar var. Mesela Malezya'nın tarihiyle Türkiye'nin tarihi çok farklıdır. Malezya 50 yıllık bir devlettir; yani Türkiye'den daha genç bir devlettir. 1957'ye kadar yaklaşık 400 yıl sömürge halinde yaşamış bir ülkedir. Türkiye'nin ise tarihinde bir sömürgeleşme döneminin olmadığını biliyoruz. Malezya'nın kuruluşu ile bizim ülkemizin kuruluşunu mukayese ettiğimiz zaman yine belirgin farklılıklar görürüz. Biz bağımsızlığımızı savaşarak elde ettik, Malezyalılar bunu İngiltere'yle müzakere ederek elde etti. Modernleşme konusunda Türkiye ile Malezya'yı zıt uçlar olarak kabul ediyorum. İslam dünyasındaki modernleşme hareketlerini tasnif edersek, Türkiye bir kutbu teşkil ederse Malezya onun tam karşısındaki kutbu oluşturur diye düşünüyorum. Biz genellikle Fransız tarzı bir modernleşmeyi benimsedik diyebiliriz. Hâlbuki Malezyalıların modernleşme tecrübesi daha çok İngiliz stiline uygun bir modernleşmedir.

Talip Küçükcan: İbrahim Bey, Sabri Bey'i dinledik. Sabri Bey, hem bazı benzerlikler, hem de farklılıklar olduğunu söyledi. Siz bu konuda neler söyleyeceksiniz? Türkiye – Malezya benzetmesini nasıl okumalıyız ve anlamalıyız?

İbrahim Kalın: Hatırlarsanız bu benzetme, Türkiye'de böyle bir tehlike olur mu, bu mahalle baskısı dini tekrar bir baskı unsuru haline getirir mi, şeklinde sunuldu. Sabri Bey'in de aktardığı şekliyle, aslında Malezya'da böyle bir olgu yok. Çok yanlış bir okuma sonucunda çok hatalı bir mukayese yapıldı burada. Şüphesiz sadece Malezya'nın değil, diğer ülkelerin yaşadığı tecrübelerden de Türkiye belli dersler çıkarabilir. Bu konuda neden biz cimri ya da kapalı davranalım? Farklı örneklere bakalım, oradan uygun gördüğümüz modelleri alalım. Dünyada zaten bu süreç yaşanıyor. Avrupa merkezci modernleşme modellerinin, Batılılaşma dediğimiz süreçlerin yerini, farklı süreçler almaya başladı. Türkiye'de de çevreden gelen geleneksel, muhafazakâr, dini kimliklerin siyasi mekanizmalara taşınmasıyla yaşanan şey, aslında devlet – millet bütünleşmesinin, yakınlaşmasının da bir tezahürüdür. Bunu göz ardı edemeyiz. Yıllardır devletle millet, yöneten ile yönetilen, siyasi elitle halk arasındaki mesafe gi-

derek daralmaya başladı. Bu çok önemli bir gelişmedir. Türkiye'nin milli birlik ve beraberliğinden bahsedeceksek, Türkiye'nin 21. yüzyılda yeni açılımlar yapmasını arzu ediyorsak, bu bütünleşmeyi çok önemsememiz lazım. İnsanların yaşadığı siyasi sistemi benimsemeleri, içselleştirmeleri, ona sahip çıkmaları çok önemli. Seçimler bunun için var. Devletin denetlenebilir olması bunun için var. Devletin şeffaflığı bunun için gerekli ki, bunun sonucunda insanlar kendilerini hep yönetilen, sürece katılamayan, dışarıda kalan sürüler olarak görmesinler. Tam tersine, devlet millet için var son tahlilde. Dolayısıyla işin bir boyutu devlet millet bütünleşmesidir. Ama aynı zamanda milletin farklı kesimlerinin de birbirini biraz daha yakından tanıması lazım. Farklılıklarını görerek saygı duyma alışkanlığını geliştirmesi ya da yeniden keşfetmesi gerekiyor. Biz Malezya ile kendimizi mukayese ederken kendi gerçekliğimizden, kendi verilerimizden hareketle bir tanımlama yapmaya çalışalım.

Talip Küçükcan: Bu söylediklerinizi ve analiziniz aslında gerçekten Türkiye'de vatandaşların birlikte ve beraber yaşamaları için birtakım ortak ilkelerin, etik değerlerin olması gerektiğine işaret ediyor. Bu etik değerleri nasıl inşa edebiliriz?

Kenan Gürsoy: Etik değerler, zaten var olan değerlerden çıkartılarak bir tür evrenselleştirilirler. Bu evrenselleşme içinde kendim için istediğimi başkası için de istemeye başlarım ve diğerlerini ötekileştirmeden, onlarla bir bütünlük oluştururum. Bu temel değerleri gelenekten hareketle çıkartabiliriz. Türkiye'de ısrarla üzerinde durmamız ve kendimizi yoğunlaştırmamız gereken bir başarının bulunduğunu ifade edelim. Bu Türkiye'nin modernleşmedeki başarısıdır. Yani bu modernleşmeyi kendi içinde eleştirebilirsiniz, bizim modernleşmemizin birtakım eksikliklerinin bulunduğunu söyleyebilirsiniz ama bütün dünya ülkelerine bakın, Türkiye'nin modernleşme süreci, yine bütün dünya ülkeleri içerisinde farklıdır. Bütün dünya ülkelerinin de bunun üzerine dikkatle eğilmesi gerekir. Bugün en geleneksel toplulukların bile modernleşme açısından ortaya koydukları fevkalade büyük bir gayret var. Biz bu gayreti modernleşme adına okuyacağımız yerde, onları bir şekilde bastırmaya ve sonra da onu yasaklamaya çalışıyoruz. Niye biz Malezya'dan bahsediyoruz? Bu kadar korku,

bu kadar paranoya olabilir mi? Modernleşme, insanın kendi ayakları üzerinde durabilmesi, kendi iradesini ve aklını kullanabilmesidir, aklıyla yürüyebileceğini ispat edebilmesidir. Modernleşme, kendisi için var olan bir yolu yürüyebilme sürecidir. Tâbi olmayan, fakat kendi başına diğerleriyle bütünlük kurarak ayakta durabilmedir. Bu noktada biz bu sürecimize dikkat etmeliyiz. 'Bizim oğlan okursa komünist olur, spor yaparsa ayağını kırar.' Bu kadar korkuyla, tedirginlikle yol alamayız. Etik değerin temel ilkesi kendisine ve ötekine güvenmektir. Kendisine güvenirken kendi sorumluluğunu yine kendisi üzerine almaktır. Başkasının sorumluluğunu da gözeterek, onun sorumluluğunun payını ona vererek ona güvenebilmektir ve beraberce müşterek bir dünya oluşturabilmektir. Türk modernleşme sürecine dikkat edelim. Bugün artık geleneksel yapıdaki insanlarımızın da bu modernleşmeye kendi kavramlarıyla, kendi tavırlarıyla katılmak için bir gayreti var. Bunu bastırırsanız, asıl o zaman paranoya olarak adlandırabileceğimiz bir şeyler ortaya çıkar.

Talip Küçükcan: Türk modernleşmesinin bize kazandırdığı çok güzel erdemler de var. Özellikle son zamanlarda en çetrefilli konuları bile açık bir şekilde, saygılı bir şekilde tartışabiliyoruz. Ama Tayfun Bey, bu tartışmalarımız, nedense Kenan Bey'in bahsettiği toplumsal korkuları bir türlü gideremiyor? Aslında toplumun bireylerinin bu en meydan okuyucu soruları bile tartışması kendine güvenin bir işareti. Tüm bunlara rağmen bizim bu korkularımız ve kaygılarımız bir türlü kaybolmuyor. Sizce niçin bu kaygılar, korkular bizi bir türlü terk etmiyor?

Tayfun Atay: Çok basit; çünkü korkular üzerinden tartışmak reyting getiriyor. Ben aşağı yukarı 25 yıldır antropolojik açıdan din üzerinde çalışıyorum. İlk çalışmaya başladığım zaman, 20 – 25 yıl önce bu tesettür sorunu mevcuttu. Bugün 25 yıl sonra aynı biçimde tartışılmaya, aynı korkular üzerinden ifade edilmeye büyük ölçüde devam söz konusu. Hâlbuki Türkiye'de özellikle geleneksel kesimler, dindar kesimler çok yol aldı, çok ciddi değişmeler yaşadı. Bu arada daha önce söylediklerime tekrar dönmek istiyorum ama konumuza da bağlayacağım. Çünkü orada bir kesilme oldu ve yanlış anlaşılabilir. Modernitenin dinle sorunlu olduğunu söyledim. Modernite

her ne kadar dinle sorunlu da olsa, bu çok sabit bir durum değildir; sonuçta din de modernleşir. Bugün bizim Türkiye'de yaşadığımız, aslında dinselliğin pratik olarak modernleşmesidir. Tesettür defileleri modernleşmedir, helal kola arayışları modernleşmedir. Yani koladan vazgeçmiyoruz ama onu belli ölçülerde bir dindar çerçevede tüketmek istiyoruz. Burada din ve modernleşmenin etkileşimi olduğundan ve dinde bir modernleşme olduğundan da söz edebiliriz. Bu değişmeler var ama buna rağmen Türkiye'de hâlâ bu konular korku üzerinden ele alınıyor, işleniyor. Çünkü bu şekilde tartışmak reyting getiriyor ve bu açıdan da medyanın kendisini sorgulamasında yarar var. Bakıyoruz, 22 Temmuz seçimleri ve sonrası, özellikle Cumhurbaşkanı seçiminden sonra yaşanan süreç, bir anlamda Türkiye'de pek çok şeyin magazinselleşerek reyting ölçüsünü artırmasının bir parçası olarak; siyasetin de, bu son derece ağır, ciddi, hassas konuların da galiba biraz magazinselleştirilerek ele alınmasına yol açtı. Bir heyecan arayışı, bir tempo arayışı söz konusu. Bunun için de tabii ki korkuyu, çatışmayı, gerilimi teşvik eden bir hava gerekiyor.

Talip Küçükcan: Bu çatışmalarla ilgili olarak size çok çarpıcı bazı örnekler vermek istiyorum Türkiye tarihinden. 1950'lerde Demokrat Parti iktidardayken, 'Türkiye küçük Amerika yapılıyor', tartışması var. 1960'larda, 'Türkiye komünist olacak' korkusu var. 1980'lerde İran devriminden hemen sonra, 'Türkiye İran oldu, olacak' korkumuz var. 1990'larda, Cezayir'deki olaylardan dolayı 'Türkiye Cezayir olur mu' korkusu var. 1991-2000'deki ekonomik krizi hatırlarsınız, o yıllarda 'Arjantin korkusu' çıktı bizde. 2007'de de, 'Malezya olur mu' endişesi. İbrahim Bey, biz ne zaman kendimiz olacağız? Biz ne zaman ve nasıl kendimiz olabiliriz, Türkiye olabiliriz?

İbrahim Kalın: Bunun çok somut, paket bir cevabı olmaz. Biz kendimiz olmak için gayret sarf edebiliriz. Önemli olan da budur zaten. Kendimiz olmak da çok statik bir şey değil. Kendi içinde dinamizmini taşıyan, yaşatan bir süreçtir. Bin yıllık tarihimize baktığımızda, hep dinamik bir şey yaşadığımızı görürüz. Orta Asya içlerinden çıkıp bu topraklara geldiğimizde, Anadolu Selçuklu Devletleri, Osmanlı, Avrupa'yla ilişkiler... Bütün bunlarda aslında biz hep kendimiz olduk ama "kendimiz", statik, değişmeyen bir şey olmadığı

için sürekli yeni sentezler, yeni kültürel rekabet alanları üretti. Dolayısıyla zenginleşti, derinleşti. Kültür derinleşti, siyaset derinleşti, tarih bilinci derinleşti. Bugün de bu sürecin farklı bir boyutunu yaşıyoruz. Bu süreçte 'Türkiye nasıl bir istikamet belirleyecek kendisi için?' Radikal bir küreselleşmeci üslupla, 'bırakalım bu süreç bizi nereye götürürse götürsün' mü diyeceğiz, yoksa 'hayır, biz bu dinamik süreç içerisinde birtakım sabitelerden hareketle bunu yapalım' mı diyeceğiz? Türkiye bugün biraz da bu sorunun cevabını aramak durumundadır. Ama her kesimden gelen tartışmalara, taleplere, ilgilere bakılırsa, Türkiye'de bugün hakikaten çok dinamik bir süreç yaşanmaktadır. Türkiye'de belli bir kesim, kendisini çok sahici bir şekilde tehdit altında hissediyor. Böyle bir korku var ve ben o korkuların ciddiye alınması gerektiği kanaatindeyim. Bunları sadece başka amaçlar için kullanılan birtakım retorikler, söylemler olarak görmek doğru değil. Anketlere baktığınızda bunu görüyorsunuz. Halk tabanında mesela başörtüsü konusu gündeme geldi. Halkın %75-80'e yakını başörtüsünü bir sorun olarak görmüyor, bir siyasi sembol olarak değerlendirmiyor. Yasağın kaldırılmasını savunuyor ve bunu da muhakkak dini kaygılarla yapmıyor. Türkiye'nin özgürleşme sürecinin bir parçası olarak görüyor. O yüzden de sivil anayasa tartışmasının sadece başörtüsüne kilitlenmesi çok yanlıştır. Bu tartışmayı genişletmemiz lazım. Yeni anayasa Türkiye'nin yeni ihtiyaçlarını karşılamak için yazılacak. Dolayısıyla bunu sadece başörtüsü yasağını ortadan kaldıran bir metin olarak görmek doğru değil. O bir özgürlük paketinin parçası olacak. Ondan sonraki daha varoluşsal soru, Türkiye bu özgürlüklerle ne yapacak? Bunu nerede kullanacak? Bu enerjisini nereye yöneltecek? Dolayısıyla Türkiye yeni dönemde kimle, nasıl rekabet edecek? Bu sorular bence Türkiye'de önümüzdeki yılların büyük soruları olacak. Türkiye'de çok dinamik bir toplum yaşıyor. Bu gerçeği görmemiz, bu enerjiyi belli bir hedefe yöneltmemiz lazım. Bu sürece katılmak isteyen, merkeze gelmek isteyen insanların o taleplerini, farklı gerekçelerle, elitist kaygılarla, devlet güvenliği kaygılarıyla, başka kaygılarla inkâr ettiğinizde, hafife aldığınızda o insanları yabancılaştırırsınız, marjinalleştirirsiniz. O süreç içerisinde de daha radikal, daha uç görüşler, hareketler ortaya çıkar. Türkiye'nin böyle bir lüksü yok. Türkiye önümüzdeki dönemde bütün bu dinamik sü-

reci belli bir yöne kanalize ederek gidecek. O yüzden bu anayasa tartışması bence önemli, mahalle baskısı tartışması önemli ama burada daha önemli olan, bir millet olma iradesiyle, ortak bir akılla, ortak bir vicdanla, tekrar o bir arada yaşama bilincini, iradesini yeniden inşa edebilmektir.

Talip Küçükcan: İsterseniz bu noktada tekrar Kenan Bey'e dönelim. Bu ortak aklı, ortak vicdanı, ortak etiği nasıl oluşturabiliriz? Çünkü Türkiye bu korkularından ve kaygılarından kurtulmadığı sürece 21. yüzyılı kaçıracak gibi görünüyor.

Kenan Gürsoy: Hiçbir şeyi kaçırmayacağız ve hedeflerimize ulaşmayı en iyi şekilde başaracağız. Evvela bu güveni kendimize vermemiz gerekiyor. Etik olarak, üzerimize sorumluluk alarak bunu yapabilmenin ilk şartı, insanın kendisini özgür hissetmesidir. Toplumun kendini daima tehlike içinde hissetmesi büyük problemler doğurur.

Talip Küçükcan: Peki, özgürlüklerden korkuyor muyuz?

Kenan Gürsoy: Bir meseleyi Türkiye'nin toplumsal gündemi dolayısıyla tartışıyoruz. Demek ki, bazı insanlarımızın birtakım kaygıları var. Bunun yabana atılmaması lazım. Türkiye'de Tanzimat'tan beri gelen, o modernleşme sürecinde ortaya konan, Cumhuriyet'le şahlanan son derece önemli bir birikim var. Adeta kendisi ile Batı arasında bir sentezi yapmaya çalıştığını görelim. Bu önemli kazanımların içerisinde bir büyük kazanım alanı da kadındır, kadın konusunda ulaşmış olduğumuz başarılardır. Biliyorsunuz bazı Avrupa ülkelerine nazaran kadınımızı çok daha ön planda, gördük ve siyasi alana katkı yapan bir varlık olarak kabul ettik. Ama 68'den beri başörtüsü sorununu çözememiş olmayı, bu ülkenin tarihine, tefekkürüne, geleneklerine uygun görmüyorum. Bu son derece kötü bir örnektir. Neden bu kadar üzerinde durulmuş olduğu, karşılıklı neden bu kadar inatlaşmaların olduğu üzerinde bir gün herhalde sosyolojik, felsefi ve tarihsel tahliller yapılacaktır. Cumhuriyet'in kazanımları içerisinde kadın üzerinden oluşan o kazanıma dikkat etmek durumundayız. O bizim gerçekten son derece önemli bir kazanımımız. Kadınlar bugün kendilerini şu veya bu nedenle, belki korkuyla, yanlış bir tedirginlikle, belki yanlış bir enformasyonla, yanlış bir

değerlendirmeyle tehlikede hissediyor olabilirler. Bence bu noktaya odaklanalım. Hem onları tatmin etmek, temin etmek açısından bu noktaya odaklanalım, hem de yapılacak bir iş varsa, bunun üzerinden yapmaya çalışalım. Orta Doğu'nun dönüşümünün sağlanması açısından da kadın özel bir önem taşımaktadır; çünkü kadınlar, Orta Doğu'da en fazla ihmale uğramış durumdadırlar. Kadını hem maddesi, hem manası, hem fonksiyonu itibariyle, kendisine yabancılaşmaması bakımından, kendisini şahsiyeti itibariyle yakalayabilmesi açısından doğru anlayalım ve tanıyalım. Bugüne kadar gelen kazanımlarımız açısından da bunu gündemde tutalım. Bu dönüşümü kadın üzerinden sağlayabileceksek eğer, onu tedirgin etmeden ona aktif bir rol verelim. O zaman sanıyorum düğümü de, en fazla korkunun yer aldığı bu noktadan çözeriz ve modernleşme sürecine bu noktadan katkıda bulunabiliriz. Tam da bu noktada, geleneksel Müslüman kadının da modernleşme süreci içinde hem entelektüel, hem iş hayatı bakımından ne büyük bir gayret sarf ettiğini gündemden uzak bulundurmayalım. 90'dan bugünlere gelinceye kadar bakacak olursak, entelektüel hayatı, iş hayatı itibariyle kendisini geleneksel kadın olarak tanımlayan kadınlarımızın fevkalade önemli bir dinamizmine şahit oluyoruz. Bunu gözden uzak tutmayalım ve kadın kazanımlarımızı ihmal etmeyelim.

Talip Küçükcan: Gerçekten de Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin hem kadın konusunda, hem de din-devlet ilişkileri, din-toplum ilişkileri, modernleşme alanlarında çok büyük birikimleri var. Elbette son zamanlardaki tartışmalar, kadın üzerinden yapılmaya başlandı ama doğrusu ben sorunun çok daha derinlikli olduğunu düşünüyorum. Tayfun Bey, acaba Türkiye, sahip olduğu sosyal kapitali bu bahsettiğimiz kaygıları, çatışmaları ortadan kaldırabilmek için ne kadar mobilize edip kullanabiliyor? Cumhuriyet aslında bize çok ciddi ve geniş bir ortak yaşam alanı açtı. Ama nedense biz bir türlü bu ortak yaşam alanını medenice paylaşmasını öğrenemedik.

Tayfun Atay: Güven sorunu nedeniyle biz bu kapitali çok da verimli kullanamıyoruz. İbrahim Bey'e sorduğunuz soruyla Kenan hocanın güven vurgusunu birleştirirsem, diyebilirim ki, kendimize güvenebildiğimiz zaman kendimiz olacağız. Kendimiz olabilmek

için, kendimize güvenmek zorundayız. Bunun da yolu, kendi tarihimize bakacağız ve o tarihe baktığımız zaman, İran'dan, Malezya'dan farkı göreceğiz. Tarihsel olarak farklıyız, kültürel olarak farklıyız, dinsel olarak farklıyız. Bu coğrafyada dinin hayata geçişi İran'dan, Malezya'dan hem siyasi anlamda, hem de toplumsal süreçler açısından çok farklıdır. Modernleşme sürecinin tecrübesi olarak farklıyız. Bütün bunları görüp, bu tür korkuları bir kenara bırakıp ve yaşadığımız sorunlara ideolojik bakmaktan çok, sosyolojik bakabildiğimiz noktada, bu kapitali verimli olarak kullanabileceğimiz bir noktaya geleceğiz. Çünkü ideolojik bakmanın sonucu, bütün bu sorunları, farklılıkları korku ve düşmanlık olarak görmektir. Ancak sosyolojik olarak baktığımız zaman, bu sorunları anlamaya ve çözmeye muvaffak olacağız.

İbrahim Kalın: Bir cümle eklemek istiyorum. Zaten demokrasi dediğimiz rejim de herkesin aynı şekilde düşünüp aynı şekilde yaşaması değildir. Farklı düşüncelerin bir arada yaşama tecrübesidir ya da becerisidir. Hangi açıdan bakarsak bakalım, ister dini açıdan, ister seküler açıdan, Türkiye'de tek bir tipin tek model olmasına, baskın model olmasına, tek bir yaşam tarzının imtiyazlı hale gelmesine karşı çıkmak lazım. Bu farklılığı, bu çoğulculuğu içselleştirdiğimiz oranda Türkiye'de demokrasi ve demokratik kurumlar güçlenecektir.

Talip Küçükcan: Bugün Türkiye'de gerçekten bir çevre baskısı, mahalle baskısı var mı, yok mu, bu mahalle baskısının boyutları neler, onları tartıştık. Ve gördük ki Türkiye aslında hem Cumhuriyet döneminde, hem de Cumhuriyet dönemi öncesinde çok büyük bir hoşgörü mirasına, birlikte yaşama mirasına sahip. Ancak biz bu mirası bir türlü çok iyi kullanamıyoruz. Bugün geldiğimiz noktada toplumun bazı kesimlerinin birbirlerine kaygıyla bakmasının aslında rasyonel temelleri olmadığını gördük.

2. Bölüm

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK DERİNLİĞİ VE KÜRESEL GELİŞMELER

23 Kasım 2007

Konuklar:

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, *Başbakanlık Başdanışmanı*

Mustafa Armağan, *Tarihçi - Yazar*

Prof. Dr. Fuat Keyman, *Koç Üniversitesi Öğretim Üyesi*

İbrahim Kalın: Bu akşam, Türkiye'nin 21. yüzyılda dünyadaki yerini, dünyadaki hızlı değişimi ve bu değişimin dayandığı dinamikleri tartışacağız. Merkez ülke kavramından küreselleşmeye, Türkiye'deki dönüşümden bölgedeki gelişmelere kadar pek çok konuyu ele alacağız. Zikrettiğim iki üç kavram bile aslında saatler boyu konuşulacak birçok konuyu gündeme getiriyor. Ama ben mesela şuradaki aydın profiline, entelektüel akademisyen profiline baktığımda, Türkiye'deki yeni bir dönüşümün, yeni bir aydın profilinin nüvelerini, örneklerini görüyorum desem herhalde abartmış olmam. İlgi alanlarınıza baktığımızda, örneğin Ahmet Bey'in sizin de yazdıklarınıza, konuştuklarınıza baktığımızda, uluslararası ilişkiler alanını aşan, onu farklı yönlerde destekleyen çok farklı disiplinlere açıldığınızı görüyoruz. Nitekim siz de değişik çalışmalarınızda ve konuşmalarınızda, örneğin 'Orta Doğu'yu anlamak için uluslararası ilişkiler teorisini bilmek yetmez; tarih, kültür, teoloji ve medeniyet bilmeniz lazım, medeniyet tarihi, hatta dinler tarihi bilmeniz lazım diyorsunuz. Bu konular üzerinde ısrarla duruyorsunuz. Sizden başlayarak şunu soracağım: Neden bu kadar farklı alanlara girme ihtiyacı hissettiniz? Yani uluslararası ilişkilerle başlayıp, siyaset bilimi, psikoloji, tarih, dinler tarihi, felsefe ve benzeri alanlara girme ya da bu disiplinler arası çalışma ihtiyacı nereden doğdu?

Ahmet Davutoğlu: Her şeyden önce genel bir tanımlamayı ortaya koymak gerekirse, önce disipliner yaklaşım ile interdisipliner

yaklaşım arasında nasıl bir fark olduğunu tespit etmek lazım. Disipliner ve interdisipliner yaklaşım arasında nasıl bir ilişki var? İkincisi de, Türkiye özelinde ve bizim neslin özelinde interdisipliner yaklaşıma niye ihtiyaç hissedildi gibi soruların cevaplandırılması gerek. Disiplin, üniversite eğitimi, akademik eğitim içinde ortaya çıkan alt ünite. Bu açıdan baktığımızda, üniversite eğitiminin ya da bir toplumun eğitim sisteminin temelde neye yönelik olması gerektiği sorusu bütün toplumlar için geçerli. O eğitimin felsefesini, o eğitimin içindeki muhtevayı tanımlayan şey budur. Eğer 'eğitim meslek sahibi yetiştirmek için vardır' dersek, bu anlayışla disipliner yaklaşımı esas alan bir üniversite eğitimi tutarlılık arz edebilir. Ama bir üniversite eğitiminin aynı zamanda başka hedefleri olduğunu ön görüyorsak, o zaman tartışmayı bunun ötesine taşımamız gerekir. Bence üniversite eğitiminin temelde üç hedefi vardır: Bir, evrensel kültürü, yani insanlık birikiminin ürettiği bütün unsurlarıyla evrensel kültürü, bu adaya, yetişen insana, aydın olarak kendini hazırlayan insana vermek ve o insanın dünyanın neresine giderse gitsin yabancılık çekmeyeceği bir insanlık birikiminin tümünü ona özümseterek, onun parçası haline getirmek. Bu, hele küreselleşme döneminde çok daha önemlidir. Örneğin, çalıştığınız çok uluslu bir şirketin içinde Çinli, Hintli, Latin Amerikalı olabilir. Sizin onların kültüründen esintileri almanız durumunda, yapacağınız bir işletmecilik -ki, daha somut bir alan - uzmanlığı farklı olacaktır; o kültürlere bir duvar gibi uzak olduğunuzda farklı olacaktır. Bunu, hele hele daha muhteva yüklü alanlar, uluslararası ilişkiler gibi, tarih gibi, siyaset bilimi gibi alanlara yansıtırsanız, bu birikimi tümüyle alma ihtiyacı vardır.

İkincisi ve bununla birlikte bence bunun kadar önemli olan unsur, her kültür havzasının eğitim kurumu, kendisinin yürüyen kültürel öznesini üretmek için vardır. Yani eğer bir eğitim kurumu, bir üniversite, disipliner ayrımlar içinde bir üniversite, iyi bir uzman ya da insanlık birikimini kavramış bir aydın yetiştirmiş de, kendi kültür havzasının öznesini yetiştirememişse, burada saygın bir aydın prototipini beklemek mümkün değildir. Bir Amerikalı için, bir aydın yani evrensel geçerliliği olan bir aydın tipi ortaya çıkarmak önemlidir. Ama bir Amerikan kültürünün yürüyen öznesini ortaya çıkarmak da önem taşır. Bizim gibi bir toplumda bu çok daha önemlidir ve

çok daha tamamlayıcı bir unsurdur. Bir Amerikalı, zaten evrensel kabul ettiğimiz birikimi aldığında, kendi kültürü evrensel sayıldığı için onu da almış varsayılır. Ama bizim gibi toplumlarda, geçmişte çok önemli kültürel katkıları insanlık birikimine sunmuş, bugün de sunabilecek kapasitede olan toplumlarda bu ekstra bir önem taşır. Yani o eğitim, üniversite eğitimi, disiplin içinde verilen eğitim, aynı zamanda o kültürel havzanın öznesini de çıkarmak zorundadır.

İbrahim Kalın: Aksi halde zaten bir yabancılaşma doğar.

Ahmet Davutoğlu: Üçüncü olarak ise meslek sahibi kılmak. Meslek sahibi olmak, disipliner bir özelliktir. Ama birinci ve ikinci hedefi gerçekleştirmek için mutlaka bulunduğunuz disiplinin dışına çıkmak durumundasınız. Bu genel bir tanımdır; daha özele, bizim ülkemizin kültürel serüvenine, entelektüel serüvenine ve bu serüven içinde bizim nesle baktığımızda ise 60'lı, 70'li yıllarda eğitimin lise ve üniversite dönemini yaşamış bizlerde, az şeyle tatmin olmama psikolojisi vardır. Yani herhangi bir mesleği edinme dışında, karşı karşıya kaldığımız, kendi kendimize sorduğumuz sorular, bazen gençliğin boyunu aşan, zihnini zorlayan ölçüde büyük çaplı sorular olurdu. Örneğin, 'niye geri kaldık', 'ekonomik olarak niçin geri kaldık' sorusu, bütün bir ekonomi tarihini sizin önünüze açıyordu ki, o zaman için bu çok hayati bir konuydu. Dönemin önemli Türk aydınları Kemal Tahir'den Sencer Divitçioğlu'na, Şerif Mardin'den İdris Küçükömer'e, Erol Güngör'e kadar herkes bu soruya cevap aramak zorunda kaldı.

O zaman size büyük bir alan açılıyordu; bir tek ekonomi çalışmak yetmiyor, geri kalmanın bütün unsurlarıyla 'geri kalmak tarihi'nin kendisini de sorgulamaya almak durumundaydınız. İkinci olarak da, yine buna paralel, çok önemli büyük bir soru vardı; zihniyet ve kimlik sorusu. Çok büyük bir tarihi arka plana, üzerinde duracağımız merkez ülke ve diğer kavramsallaştırmaların zeminini teşkil edecek şekilde güçlü bir medeniyet birikimine sahibiz. Öğrencisi olduğum İstanbul Lisesinden Sultanahmet'e kadar yürüdüğüm alanda, o mimari ve Sultanahmet, Topkapı Sarayı, Gülhane Parkı ve Ayasofya üçgeninde bile dolaşsanız, tarih size bir şey söylüyor; "Sen varsın, tarihte varsın ama niçin şu anda etkin bir özne değilsin?" Mekân size bu soruyu sorduruyorsa, sizi bunu cevaplamaya zorluyorsa, siz de

aramaya başlıyorsunuz. Bu vesileyle, hangi eğilimden olursa olsun, ideolojik görüşü olanların herkesi ben saygıyla ve rahmetle anmak durumunda olduğumuzu düşünüyorum. Hepsi bu sorularla cebelleşerek yol bulmaya çalıştı.

Biz İstanbul Lisesinde okurken, daha Marksist literatürün ilk ürünlerini, ortaokul ikinci sınıfta okuduğumuzu hatırlıyorum. 'Felsefenin Başlangıç İlkeleri'nden, 'Diyalektik ve Tarihi Materyalizm'e kadar. Bu size bir başka alan açıyor. Buna mukabil, şehirleşmeyle birlikte gelen o yoğun dönüşümü yaşayan, dört yaşındayken İstanbul'a gelmiş bir ailenin çocuğu olarak, çok güçlü bir kültürel arka planı iliklerinize kadar hissediyorsunuz. Çanakkale Şehitlerini, ilkokul dördüncü sınıfta, hatta üçüncü sınıfta ezberlediğinizde, bütün o tarihi yükü omuzlarınızda hissediyorsunuz. Cumhuriyet'in ikinci nesli, bir bakıma bunu yaşamak zorundaydı. Genellikle Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyet'in kuruluşunu yaşamış öğretmenlerimizin aktardığı kültüre baktığımızda, tarihi köklerden gelen bir güçlü idrakle, yeni bir devlete anlam yükleme çabasının bir arada seyrettiğini görürdük. Böyle bir nesil için azla yetinmek mümkün değildi.

Ben üniversiteye girdiğimde, yazacağım doktora tezinin şemasını bile kafamda neredeyse çıkarmıştım; sömürgecilik çalışacaktım. Çünkü bu iki alanın kesiştiği yer sömürgecilikti. Hatta rahmetli valideme çok beyaz bir yalan uydurmak zorunda kalmıştım. Çünkü benim ilk annem bir doğum üzerine vefat etmişti ve üç yaşımdan sonra beni büyüten ikinci annem, bu hatıraya istinaden benim doktor olmamı istiyordu. Tabii doktorların hepsine saygım sonsuz ama ben, bu sorularla birlikte ekonomi ve sosyal alanlara girmek niyetindeydim. O zaman üniversite tercih sıralamasında on dört tane tıp fakültesi yazmıştım, başına Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini yazmıştım. Tabii birincisi, o zaman tıbba göre çok daha az puan istediği için o tuttu ve rahmetli valideye de 'Görelim Mevla neyler, neylerse güzel eyler' diyerek tatlı bir şeylerle onu ikna etme cihetine gitmiştim. Çünkü sorularımız bizi oraya teşvik ediyordu. O dönemde, fakülteye yüksek puanla girenleri İşletme Bölümüne alıyorlardı. Ama bir süre sonra İşletme'nin benim sorularımı çözemeyeceğini, bana yardımcı olmayacağını düşünerek Ekonomi'ye

geçtim. Bir süre sonra, bütün sorularınızı ekonomi mantığıyla çözemeyeceğinizi hissediyorsunuz ve bu yüzden ekonomi alanı da yetmedi. Bu sefer siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerde çift ana dala başlayıp ikisini birlikte götürdüm. Bir müddet sonra bunların arkasındaki zihniyet problemlerini sorgulamaya başladığınızda felsefe ve tarih bütün görkemiyle önünüze geliyor.

Fark ediyorsunuz ki, felsefe alanına, özellikle ontoloji ve insanın var oluşuyla ilgili idrak alanına nüfuz etmeden, onun sonucu olan diğer alanlarda, tarihin somut göstergeli olan alanlarına geçişte birtakım zorluklar yaşıyorsunuz, bu sefer oraya yöneliyorsunuz. Ve nihayet üniversite dördüncü sınıfa geldiğimde, sömürgecilikle ilgili İngiliz ve Fransız sömürgeciliğinin toplumlar üzerindeki etkilerini kıyas eden ve bu anlamda Cezayir – Hint örneklerini karşılaştıran, uzun, geniş çaplı bir dönem ödevi hazırlamıştım. O zaman fark ettim ki, onun daha da arkasına nüfuz etmek, Hint dediğinizde Hint kültürüne kadar gitmeniz, antik kültürden gelen, bütün o Hint'le yapılan hesaplaşmayı görmeniz; Cezayir dediğinizde arkasındaki İslam kültürünü ve daha öncesine Endülüs'e kadar olan hesaplaşmayı görmeniz gerekiyor. Konuyu değiştirdim ve bu sefer doktora tezine giderken zihniyet kalıplarına yöneldim. Böylece sizin istediğiniz biçimde, entelektüel biyografi halinde bunu anlatmaya çalıştım. Çünkü bu nesil için bütün bu sorularla hesaplaşmak bir zaruretti. Açıkçası devasa gibi görülen bu problemler, sizi disiplinden uzaklaştırdığı zannedilen problemler. Ama bu problemler, tam aksine, muhatabı olduğunuz, meslek olarak icra ettiğiniz disipline gerçek muhtevayı da kazandıran unsurlar. Ve bu anlamda, böyle bir dönemde, bir Türk olarak yaratılmış olmayı, entelektüel bakımdan, bu meydan okumalarla birlikte büyük bir şans telakki ediyorum.

İbrahim Kalın: Biraz da ilişkilendirelim diye Fuat Bey'e de soracağım bu soruları ancak biliyoruz ki, o dönemin büyük soruları, post modern dalganın da etkisiyle 'büyük söylenceler, efsaneler, hikâyeler' olarak nitelendirildi. Siz bugünlerde bu büyük soruların geçerliliğini hâlâ koruduğunu düşünüyor musunuz? Bugünlere bakılınca sanki bir dağınıklık var. Oysa sömürgeleşmeden kimlik sorunlarına kadar çok geniş bir yelpaze oluşturan 50'li, 60'lı yılların büyük soruları, adeta

bir dinamizm kaynağıydı. Kimlik tanımlamaları daha keskindi, daha maksimalist kimlik tanımlamaları yapılmaktaydı. Öte yandan, sizin geliştirdiğiniz düşünce sisteminin arkasında, bu büyük soruların cevabını verme kaygısı da var. Bu büyük soru meselesi; yani 'zihniyet', 'ekonomik geri kalma' ya da 'sömürgecilik' gibi değindiğiniz sorular, bugünkü nesiller için de geçerli mi? Diğer bir ifadeyle, küreselleşmenin bu kadar belirgin ve etkin biçimde öne çıktığı bugünlerde, bu büyük soruların geçerliliklerinin hâlâ devam ettiğini düşünüyor musunuz?

Ahmet Davutoğlu: Elbette Fuat Bey'in de o konuda ciddi çalışmaları, gözlemleri var. Ben yöntem olarak bakıldığında, interdisipliner çalışmaların, küreselleşmeyle birlikte daha da artma eğiliminde olduğu kanaatindeyim. Yani azalma eğiliminden daha çok artma var. Siyaset biliminde üretilen sosyolojide, psikolojide 60'lı, 70'li yıllarda üretilen eserlere baktığınızda, yöntem olarak, tekil davranışçı ekole daha yakın ve disiplin alanları içinde olayın daha çok anlaşabileceği kanaatinin hâkim ve evrensel bir siyaset biliminin, bir sosyal bilimin var olduğu düşüncesiyle üretilen ürünlerin ağırlıkta olduğunu görürsünüz. Ama 80'li 90'lı yıllarda, özellikle diğer medeniyet havzaları, diğer kültürler, kendi ağırlıklarını tarih sahnesinde daha fazla hissettirmeye başladığında, yöntem olarak tek bir bilim dalının, bir disipliner alanın dayandığı yöntemle meseleyi izah etmenin zorluğu ortaya çıktı. O bakımdan da küreselleşme, büyük söylemleri sorgulamakla birlikte, yaşanan tarihi süreç, 80'li 90'lı yıllardan sonra Asya'yı, Afrika'yı, Latin Amerika'yı çok daha fazla tarih sahnesinin içine ittiği için Avrupa ve Atlantik'te, Amerika'da üretilen kavramsal ve yöntemsel araçların yetmediği yerlerde, disiplinin dışına çıkıp interdisipliner çalışmalarla sorulara cevap bulma temayülü arttı. Bu da bir zaruretti; bugün için de bir zarurettir; bizim gibi toplumlar için daha fazla zarurettir. Ben, böyle bir azalma trendi içine girildiği kanaatinde değilim.

İbrahim Kalın: Hocam, küreselleşmeyle, sanki büyük sorunlar dönemi geri mi geldi? Ahmet Bey'in anlattığı şekliyle, bu karmaşıklıkta, tek bir disiplin içinde kalarak soruları çözmeniz mümkün değil mi?

Fuat Keyman: Ahmet Bey'in söylediklerine katılıyorum, onun tamamlayacak şekilde şöyle söyleyeyim. Evet, büyük sorularımız var. Bu sorular yoksullukla, işsizlikle, adaletle ilgili. Bu sorunlar refahla ilgili, bu sorular modernlikle, insan haklarıyla ilgili. Bunlarla ilgili temel sorularımız var. Fakat tabiî ki biraz daha böyle tamamlayıcı şekilde koyarsam, ister postmodernizasyon diyelim, ister soğuk savaşın bitimi diyelim, ister küreselleşme diyelim; ister 2000'li yıllarda 11 Eylül sonrası dünya diyelim, ister Avrupa ölçeğinde Avrupalılaşma diyelim; tüm bu süreçler, aslında dünyanın çok ciddi bir değişim içinde olduğunu gösteriyor. Bu değişimin çok ciddi tezahürleri var. Artık Doğu – Batı, Kuzey – Güney ikilemi ya da 'ben ve öteki', yerini 'beraber yaşama'ya bırakıyor. O yüzden de hem bir değişim var, hem de birden fazla birbirlerine tezat gibi olabilecek öğeler çok beraber şekilde hareket ediyorlar.

Örneğin dış politika açısından baktığımız zaman görüyoruz ki, Türkiye hem Avrupa'yla ilişki içinde, hem Orta Doğu'yla; hem küresel dünyanın bir aktörü, hem kendi yerel sorunları var. Bu sorunlar, hem siyasi, hem ekonomik, hem de kültürel süreçler içeriyor. Üstelik bunların hepsi çok da hızlı biçimde değişiyor. Yani genel anlamda karşılıklı ilişkilerin genişlediği, derinleştiği ve hızlandığı bir dünyada yaşıyoruz. Ahmet Bey'in sözünü ettiği 60'lı 70'li yıllardan bugünün farkı, daha hızlı bir dünyada, daha hızlı değişen bir dünyada yaşıyor olmamız. Böyle olduğu için de, eğitim bağlamında hakikaten evrensel bilgilere sahip olmak, kendi toplumunla ilgili katkı verecek bir yapıda olmak, yani yabancılaşmak değil katkı vermek, bir de meslek sahibi olmak... Bu üçü beraber gitmekle birlikte, hakikaten bugün bunu yapmak için çok boyutlu düşünmek durumundasınız.

Küresel aktörlerin ülke içine girmiş olduğu, dışarısı ile içerisinin, dış politikayla iç politikanın, küresel ekonomiyle ulusal ekonominin artık ayrışmadığı, küresel kültür hareketleriyle kendi yerel kültür hareketimizin çok iç içe girdiği bir alandayız. Bunun için ben, bir anlamda düşüncelerime çok katkıda bulunan Şerif Mardin hocaya referansla, çok boyutlu, çok katmanlı, çok aktörlü, çok nedenli bir yaklaşıma sahip olmamız gerektiğini belirtmek istiyorum. Ekonomiyi anladığımız zaman kültürü de anlamamız gerekiyor. Kültürü

anlarken ekonomiyi de anlamamız gerekiyor. Türkiye'de örneğin ben kendim çalıştığım için MÜSİAD ya da SİAD örneklerine baktığımız zaman, yani Türkiye'de Anadolu şehirlerinin küreselleşmesine, Anadolu şehirlerinin Avrupalılaşmasına baktığımız zaman, bu anlamda İslami kimlik içinde olanlar ile küreselleşme ve ekonomi bağlantısına baktığımız zaman görüyoruz ki, bu sadece Türkiye'de bu şekilde tezahür ediyor.

Ama Latin Amerika üzerine de çalışıyorum ben; Şili'de de farklı türlü yapılar tezahür edebiliyor. Fakat Orta Asya'da benzer tezlerde, ekonomik süreçleri, kültüre referans vermeden anlayamıyoruz. Aynı şekilde kültürel süreçleri, kimlik süreçlerini de ekonomiye referans vermeden anlayamıyoruz. O yüzden de artık Doğu – Batı karşıtlıklarından ziyade, beraberliklerin, aynı zamanda olmaların yaşandığı bir dünya var. Bu da tabii ki, insana biraz daha zorluk getiriyor, daha fazla çalışmayı gerektiriyor. Sizin aynı zamanda çok hızlı bir şekilde hem ona bakmanız lazım, hem buna bakmanız lazım. Türkiye'de bu çok fazla yapılmıyor. Bunun altını çizmemiz gerekiyor. Fakat yapılması gereken, hakikaten bu 'büyük resim' denen dünyanın gidişatını iyi anlamak. Bir de şunu da söylemek gerekiyor, dünya da bu küreselleşmeyle ilgili çok ciddi bir değişim içinde. Bugün artık sadece Batı'nın kavramlarıyla, Batı referanslarıyla dünyayı açıklamak mümkün değildir. Bugün çok ciddi bir Çin olayı var, çok ciddi bir Hindistan olayı var, çok ciddi bir terörizm bağlamında 'beraber yaşayabilecek miyiz', medeniyetler çatışması ya da medeniyetler diyalogu konusu var. Türkiye'de çok fazla referans verilmeyen fakat dünyada küreselleşme bağlamında çok tartışılan bir eksen değişimi var; yani bir Asya olayı var.

O yüzden de Türkiye'de olduğunuz zaman, Ahmet Bey'in ilk söylediği, hem evrensel bilgilere sahip olmak, hem toplumla ilgili bir katkıda bulunmak, hem de bir meslek sahibi olmak gerekiyor ama bu sürecin iyi okunması gerekiyor. Hem iyi okuyacağız, hem de bunun Türkiye'ye yansımalarını iyi değerlendireceğiz ki, o zaman bir vizyon sahibi olacağız. Vizyon sahibi olmak, hakikaten çok boyutlu düşünmeyi, çok katmanlı, çok aktörlü ve çok nedenli düşünmeyi gerektiriyor. O anlamda da tek boyutlu olduğunuz zaman, ne olayları

anlıyorsunuz, ne de olaylara çözüm bulmada yeterli olabiliyorsunuz. Türkiye esasında bu süreci yaşıyor. O anlamda, Türkiye'de bu sürece dönük bir paradigma, bir model geliştirme, bu sürece dönük bir zihniyet oluşturma da yaşanıyor. O yüzden de biz zaten hangi konuyu tartışırsak, ekonomiden dış politikaya, Kürt sorunundan kadın sorununa, zihniyetten kimliğe, sanata ya da sinemaya, hangi sorunu ele alacak olursak, ilginç bir şekilde o sorunun hem somutunu, hem zihniyetini tartışıyoruz; hem de bu somut bağlamında, dünyanın değişen yapısı içinde bu olay nasıl üretiliyor ve kendini yeniden nasıl üretiyor, bunu tartışıyoruz. O yüzden bence değişen, değiştiği için de yine büyük soruları içeren, ama büyük sorulara yanıt verme bağlamında hakikaten çok boyutlu düşünmeye, çok farklı disiplinleri beraber götürmeye aynı zamanda vurgu yapmamız gerekiyor. Biz bunu duayenlerimizden öğrendik; bu olayı iyi anlamamız için hakikaten çok çalışmamız gerekiyor.

İbrahim Kalın: Ahmet Bey, bu yerel ile evrensel arasındaki dinamizm ve ilişki meselesini siz şöyle formüle ediyorsunuz: Bir evrensel olana aidiyet duygusu var, bu sizi var oluş bilincine götürüyor. Bir medeniyet öznesi olma durumu var, bu sizi tarih bilincine götürüyor. Bir de mekâna ait olma olgusu var, bu da sizi stratejik bilinç ve derinliğe götürüyor. Sizin en çok bilinen eseriniz 'Stratejik Derinlik' kitabınız ama biz burada onun arkasındaki felsefi çerçeveyi tartışmayı arzu ediyoruz. Bu evrensel olana aidiyet meselesi ve bunun bizim kendi özelimizde, tarih ve mekân tasavvurumuzda, hayatımızda nasıl şekillendiği ya da tezahür ettiği meselesi, sizin uluslararası ilişkilerle ilgili yaptığınız bütün çalışmalara da damgasını vuran bir yaklaşım tarzı. Bunu bir iki cümleyle alabilir miyiz?

Ahmet Davutoğlu: Açıkçası evrensel olana aidiyetle kastettiğim ve bunu da bizim kendi medeniyet öznesi olmamızla ilişkilendirmeye çalıştığım husus şu: Nihayet tarih, insan doğası gibi çeşitli renklerden oluşuyor. Bu açıdan bakıldığında, medeniyet eksenli bir soruda "medeniyetler" mi "medeniyet" mi var? Tek bir medeniyet mi var ve tarih bu medeniyete doğru mu akıyor yoksa medeniyetler var ve bunlar yan yana birlikte mi yaşıyorlar? Benim kanaatim, tek bir medeniyet var iddiası, ister istemez hegemonik bir sonuç doğurur.

Yani evrensel olanın, tek bir medeniyet havzasına ait olduğu sonucunu doğurur. Meselâ bugün itibariyle baktığımızda, herhangi bir eğitim sürecine girdiğinizde ister bir Çinli olun, ister bir Müslüman olun, ister bir Afrikalı olun, herhangi bir düşünce tarihini okumaya başladığınızda Eski Yunan'la başlıyorsunuz, Roma'yla devam ediyorsunuz, Ortaçağ düşüncesi, Hıristiyanlık, Reform, Rönesans ve nihayetinde modern düşünceye geliyorsunuz.

İbrahim Kalın: Batı'da başlayıp Batı'da biten bir tarih...

Ahmet Davutoğlu: Ben bunu Türkiye'de bu şekilde okuduğumda, açıkçası çok fazla yadırgamamıştım. Ama Malezya'ya gidip de neredeyse Birleşmiş Milletler gibi bir sınıfı karşımda gördüğümde, yaklaşık on beş farklı milletten oluşan Çinlilerden, Malaylardan, Hintlilerden, Afrikalılardan oluşan bir sınıfa, George Sabine'in Siyasi Düşünceler Tarihi kitabını okuttuğumda, aslında bir tür şartlandırma yaptığımı fark ettim. Sınıfa girdiğimde o tabloyu görünce, ders kitabını sakladım. Çünkü o tablo ve o tabloya bu ders kitabını anlatmak, evrensel olanın sadece Batılı, Avrupalı olan olduğu anlamına gelecekti. Hâlbuki orada benim önümde oturan, çok iyi bir kapasiteye sahip olan ve daha sonra beni ziyarete gelen Çinli öğrencimle hala ilişkimiz devam eder. O Çinlinin bulunduğu Çin havzasında siyasi tarih, eski Yunan'dan birkaç bin sene öncesine kadar gidiyor. Şimdi bunu okutmanın doğurduğu sonuç şu: Tarihte olmadığı için, tarihte özne olduğu bilincine sahip olmayan birisinin, geleceği belirlemede özgüveni de olmaz. Aynen hafızası kaybolmuş bir insanın gelecek tahayyülü kuramaması gibi bir şey. Hafızasını kaybetmiş bir insan, dünü hatırlamadığı için yarını kuramaz; sadece anı yaşar, yaşayabilirse. Uzman, bu anlamda böyle bir evrenseli tek bir medeniyetle özdeşleştiren bir yaklaşımla anı yaşadığı için sadece mesleğini icra eder. Ama bütün bunları sorgulayan bir aydın, o evrensel görünen şeyin ötesindeki gerçek evrenseli hissetmeye çalışır ve kendini insanlık tarihi içinde bir yere oturtmaya çalışır. O anlamda evrensel olana aidiyetten benim kastettiğim, insanlığın genel serüveni içinde kendinize bir yer bulmanız, kendinize o çağla, o dönemle ilgili bir misyon, bir vizyon tanımlayabilmenizdir. Bunu yapabilmeniz için ikinci bir şart da, bir medeniyetin öznesi olmaktır. Şilili birinin bu-

güne yüklediği anlamla, Norveçli birinin yüklediği anlam ve benim yüklediğim anlam aynı olamaz. Aynı olmaması, birinizin diğerinden üstün olduğu anlamına da gelmez. Herkes kendi zaman ve mekân tasavvuru/idraki içinde bir gelecek tahayyülü yapar ve bunu insanlık birikimiyle özdeşleştirmeye çalışır. Tam da burada ben, Türkiye'nin kültürel ve stratejik anlamda bir aydının yeni bir düşünce açılımı sunabilmesi için olağanüstü imkânlar sağlayan bir dönemde olduğu kanaatindeyim.

Bunu bir uluslararası toplantıda, 20. yüzyılın en geniş kapsamlı medeniyetler tartışması toplantısında, 'Türkiye çok büyük fikri açılımların nüvesini oluşturacak unsurlar taşıyor' diyerek iddialı bir şekilde söylediğim zaman, bir Amerikalı, sözlerime çok ilginç bir karşılık vermişti: "Nasıl oluyor da parçalanmış bir ülkeden gelip de bu kadar iddialı konuşuyorsunuz?" "Farklı kültürler arasında parçalanmış" ifadesi, Huntington'ın Türkiye, Rusya ve Meksika için kullandığı bir tabirdir. Hâlbuki tarihe baktığınızda, tam da farklı kültürlerin etkileşimde olduğu yerlerden büyük düşünürler çıkıyor. Hegel parçalanmış gibi görünen Almanya'nın ürünüdür. Hobbes, parçalanmış gibi görünen İngiliz iç savaşının ürünüdür. Gazali, çok büyük iç parçalanmalar yaşayan İslam Medeniyetinin ürünüdür. İbn Rüşd yine bunlara benzer bir ortamda ortaya çıkmıştır. Hatta Konfüçyüs, iç çözülme yaşayan Çin'in ürünüdür. Bu tür durumlarda öylesine büyük fikirlerle, öylesine büyük sorunlara cevap bulma çabası içine girersiniz ki, kendinizi aşmak durumunda kalırsınız. İnsanlığın genel akışı içinde kendinize bir yer bulma çabasıyla, kendi mekân ve zamanınızın idrakiyle, kendinizi o yere oturtma çabanız, size o stratejik derinlik diyebileceğimiz şeyin düşünsel arka planını açar. Ve 'burada da farklı medeniyetler var' dediğimizde, tarih içinde bu Huntington'ın tezinin aksine – ki, ben Fukuyama "Tarihin Sonu"nu ilk yazdığında, ben "Hayır, bu tarihin sonu değil, medeniyet dönüşümüdür." diyerek 'Civilizational Transformation' kitabını yazmıştım ve tarih bundan sonra daha hızlı akacak ve daha hızlı bir ivmeyle dönüşecek demiştim. Çünkü geçmişte de tarihin sonu yanılsamasına kapılan egemenler olmuştur. O egemenler döneminde tarih daha hızlı akmaya başlamıştır diye örneklerle yazmaya çalıştığım bir kitaptı. Daha sonra İngilizce olarak da basıldı. 'Medeniyetler Çatışması'

tezi/tartışması, 'Tarihin Sonu' tartışmasını kavramsal olarak berhava etti tabiri caizse. Ama medeniyetler vardır, medeniyet yoktur; çünkü tek bir medeniyet düşüncesi, evrensel bir hegemonya doğurur. Fakat medeniyetler var demek, medeniyetler çatışır demek değildir; bu doğru değildir. Medeniyetler çatışmaz, medeniyetler etkileşirler ve bütün büyük açılımlar, medeniyet etkileşimlerinin olduğu coğrafyalarda ve medeniyet etkileşimlerinin olduğu dönemlerde olmuştur. Çatışan şeyler stratejik çıkarlardır. Türkiye'de tam bu noktada medeniyetler arası etkileşimin hem mekân olarak tam göbeğinde, hem de dönem olarak en hızlı akan seyri içinde bulunuyor. O zaman bizim bu toprağa, bu ülkeye ait ama aynı zamanda insanlık birikiminin bütününü kapsamaya yönelmesi gereken aydınlar olarak, Türkiye'nin bu rolünü doğru tanımlamamız gerekiyor.

İbrahim Kalın: Sizin eserlerinizde medeniyet kavramı çok merkezi bir yere sahip. Uluslararası analizde de siz medeniyeti bir tahlil unsuru olarak kabul ediyorsunuz. Bu biraz klasik yaklaşımın dışında. Yani ulus devlet, güç, güç paylaşımı, egemenlik, çıkar gibi kavramların yerine, siz bu 'kültürel - tarihi derinlik' ve 'medeniyet' kavramlarının öncelikli olarak anlaşılması gerektiğini söylüyorsunuz. Huntington'dan örnek verdiğiniz için sormak istiyorum; tam bir realist perspektifin hakim olduğu bir dönemde Fukuyama'nın "İnsanlık tarihi bir noktaya gidiyor, insanlık büyük arayışını noktaladı. Batı'da ortaya çıkan liberal demokratik kapitalist sistem, insanlığın ulaşacağı son noktadır. O anlamda tarihin sonu gelmiştir" dediği bir dönemde Huntington; "Hayır farklı medeniyetler var ve 21. yüzyılı bu medeniyetler arasındaki çatışma, etkileşim, farklılaşmalar belirleyecek" diyor. Tam bunların tartışıldığı bir dönemde siz medeniyet kavramını tekrar başat bir şekilde kullanmaya başladınız. Burada kelime benzerliğinden hareketle sormak istiyorum: Siz Huntington'ın medeniyetle ilgili temel varsayımını kabul ediyor musunuz? Yoksa 'Hayır, çatışmazlar; son tahlilde medeniyetler belirleyici unsurlardır ama çatışmak zorunda değiller' diye mi düşünüyorsunuz?

Ahmet Davutoğlu: Hayır, Huntington'ın temel medeniyet kavramını geliştirirken kullandığı araçların da, medeniyetler tarihini yorumlayış biçiminin de yanlış olduğunu düşünüyorum. Çok yanlış

bir eksende, yeni bir Toynbee çabası gibi gözleniyor. Huntington'ın medeniyetlere bakışı, bir ünite olarak medeniyetleri yorumlamanın ötesinde, medeniyetlerin dayandığı felsefi derinlikleri anlamaksızın, medeniyetleri birbirleriyle çatışan kültürel unsurlar olarak görmek yönünde. Hâlbuki eğer medeniyet diye bir ünite kabul edeceksek, bu kavrama bir açıklık getirmek gerekecekse, medeniyetlerin mevcudiyeti, bir başka medeniyetin karşısında ve ona zıt olarak doğmuş olmalarını gerektirmez. Medeniyetler, insan doğasının arayışının ürünü olarak ve insan doğasının renkliliğinin, çeşitliliğinin ürünü olarak belli temeller üzerinde yükselirler. Bir medeniyeti tarih sahnesine çıkaran altı ana unsurun olduğu kanaatindeyim. Birincisi, *ontolojik unsur*; yani herhangi bir dönemde, tek bir insanın var oluşuna anlam yükleyebilen bir felsefi açılım, bir medeniyetin nüvesini ortaya atar ve bunun da mutlaka tek bir tipte olması gerekmez. Milattan önce 6. yüzyılda, hemen hemen aynı dönemde Aristo, Sokrates, Buda ve Çin'de Tao ve Konfüçyüs'ün yaşamış olması ve her birinin daha sonraki medeniyet açılımlarına öncülük etmesi bize bunu gösterir. Bunlar birbirleriyle çatışmak için değil, insanın kendi var oluşuna bir anlam yüklemek için bir çaba içine girdiler; bir açılım sağladılar. İkincisi, *epistemolojik unsur*; yani hangi kaynaktan beslenmiş olursa olsun, kendisine kadar gelen bilgi birikimini, bir sistematiğe kavuşturmak. Bunu, alfabenin ya da yazının ilk bulunmasından daha sonraki medeniyet etkileşimleri ve bilgi tartışmalarına kadar, Yunan düşüncesinde mitolojiden felsefeye geçiş, İslam felsefesinde akıl – vahiy ilişkisi, aydınlanma felsefesinde akıl – bilim ilerleme çizgisi gibi bütün bu unsurlarda görürüz.

Özetle yeni medeniyet, epistemolojiye yeni bir sistematik kazandırır. Üçüncüsü *aksiyolojik unsur;* bir tek insan hayatını yeniden düzenleme çabası içine girer. Hukukla ahlak arasında yeni bir tanımlama ortaya koyar. Bu zihniyet parametreleri gibi, varlık, bilgi, değer paradigması etrafında bir anlamda medeniyetin önünü açacak yeni bir zihniyet oluşturur. Bunlara bağlı olarak üç unsur ise, bu zihniyeti, tabiri caizse tarih sahnesine taşır. Birisi zaman idrakidir; tarihe yeni bir anlam yükler. Örneğin arî ırkın Hind'e girmesiyle birlikte yeni bir dönemin başlaması ve tarihin o şekilde yorumlanmaya başlaması ya da Yahudiler için Yahudi tarih bilincinin ortaya çıkışındaki itici

güç ya da bizim ısrarla ve yeniden keşfetmek zorunda olduğumuz, Mustafa Bey'in de üstünde çok durduğu Osmanlı'da 'kadim' kavramı gibi. Yani bütün insanlık tarihini kendi etrafınızda yeniden kurmaya çalışırsınız, tarihe yeni anlam yüklersiniz.

Nitekim Hegel'in tarih felsefesi, bütün insanlık tarihini Batı ekseninde kurma çabasıdır. Buna bağlı mekân unsuru, bir diğer faktördür. Mekân unsuru deyince de o havzanın, o medeniyet havzasının önünü açacak olan jeopolitik, jeo-ekonomik ve jeo-kültürel hayat alanını kastediyoruz. İşte jeo-kültürel hayat alanının içinde şehrin doğuşu vardır. Şehir tarihçiliği bizde maalesef yeterince gelişmemiştir. Şehir tarihçiliği olmaksızın medeniyet tarihi yapamayacağımız gibi, mesela Orta Doğu ve uluslararası ilişkiler üzerine konuşmamız da çok zor olur. Kudüs tarihini, Bağdat tarihini, Şam tarihini, Kerkük tarihini bilmek, orayla ilgili bir çözüm üretmenin parçasıdır. Bu anlamda medeniyetler, şehirlerle birlikte tarih sahnesine tecessüm ederek çıkarlar. Farklı yapılarda bir Delhi şehrinin olması, bir Pekin şehrinin olması, Marakeş şehrinin, Berlin ya da Londra şehirlerinin olması, farklı medeniyetlerin yansımaları olarak birbirleriyle çatışma amacına yönelik değil. Bu, insan doğasının, çeşitli zihniyet kalıplarının tarih sahnesine çıkmasıdır ve son derece önemli ve büyük bir zenginliktir. Son olarak şunu söylemek istiyorum: Bir medeniyeti tarih sahnesine bir şekilde çıkaran şey de, siyasal düzendir. Çünkü bütün bunlar, bir siyasal düzen, dünya düzeni ve uluslararası bir düzen kurma çabasını beraberinde getirir.

Bütün bu hususları birlikte düşündüğümüzde, Huntington'ın, medeniyet kavramını çok küçük bir stratejik hesap için hem saptırdığını, hem de yanlış yorumlayarak Bosna savaşının çıkardığı o büyük bunalımı izah etmek ve suçu Batı dışı medeniyetlere bir şekilde atmak gibi bir çaba içinde olduğunu görürüz. Yani Fukuyama, Batı Medeniyetinin tarihin sonunu getirdiğini söylüyordu ama eğer Fukuyama'nm tezi doğru olsaydı, Bosna savaşının sorumlusunun da o şekilde tanımlanması gerekirdi. Ama 'medeniyetler çatışması', Bosna savaşı şartlarında üretilmiş bir tezdir ve bir anlamda yükü, Batı dışı havzalara yüklemek ve tehdit odağını oraya doğru kaydırmak peşindedir. Hâlbuki bizim yapmamız gereken, bir tehdit odağı ara-

mak değildir. Bugün büyük bir medeniyet dönüşümü yaşanıyor ve farklı medeniyetlerin her biri bu etkileşim içinde yer alıyor. Ayrıca ben, tarihte birkaç kere yaşanmış bir sürecin şimdi tekrar yaşandığı kanaatindeyim. Bu kadar yoğun bir etkileşim, bir İskender sonrası dönemde yaşanmıştır; bir 16. yüzyılla birlikte yaşanmıştır, bir de İslam medeniyetinin çıkış şartları içinde bu derece büyük ünitelerle, birisi proto-küreselleşmeyse, diğeri Afro-Avrasya ölçekli küreselleşmedir. Şimdi, bütün yerküreyi kapsayan bir küreselleşme içinde, medeniyetlere hak ettikleri anlamları yüklemek ve bunların birbirleriyle etkileştikçe insanlık birikimini zenginleştiren unsurlar olarak görmek zarureti var. Huntington'la ayrıldığımız temel nokta budur.

İbrahim Kalın: Siz Huntington'a 93 ya da 94 yılında bir cevap yazmıştınız ve daha sonra da 11 Eylül hadiselerinden sonra 'Huntington'ın söyledikleri tarihi olarak doğrulandı' dendi. O öngörülen çatışma bağlamında, "geldiler Amerika'yı vurdular ve bir anlamda medeniyetler çatışması denen şey doğru oldu" denildi. O zamanlar bir teori olan husus, Amerika'nın o dönem gerçekleştirdiği güvenlik konseptiyle gerçekleşti, teyit edildi.

Mustafa Bey, siz ne düşünüyorsunuz; bir tek medeniyet mi var, birden fazla medeniyetin varlığı mı söz konusu? Ahmet Bey, tek bir medeniyetin biraz hegemonik bir tarih anlayışına bizi ulaştıracağını söyledi. Bu medeniyet tarihi tartışmalarında Osmanlı sanki biraz göz ardı ediliyor gibi. Sizin yazdıklarınızda da hep Osmanlı tarihinin detayı ve incelikleri ön plana çıkıyor. Bir anlamda unutulan tarihi tekrar hatırlıyoruz. Oradan yavaş yavaş bu merkez ülke kavramına gelelim ama sizin de bu konuyla ilgili kısa bir değerlendirmenizi alabilir miyiz?

Mustafa Armağan: Osmanlı hakikaten büyük bir tecrübe; bunu inkâr etmek mümkün değil. Dahası, Osmanlı tarihinin yeniden bir okunuşu çok önemli bir nokta olarak karşımızda duruyor. Bu yeniden okunuşla, aslında 1910'larda, 20'lerde, 30'larda, o yılların paradigmalarına göre, o yılların bakış açılarıyla görülemeyen, anlaşılmayan ve kapalı kalmış bazı bölgeler yeniden önümüze açılıyor. Mesela Koca Ragıp Paşa, şair olarak genelde kitaplarımızda yer almıştır ama Hammer'in bir notunun içinde şöyle bir anekdotunu öğreniyoruz:

Avusturyalılarla bir sınır görüşmesinde, Reisü'l-Küttab yani Dışişleri Bakanı, elçileri çağırıyor huzuruna, onlarla karşılıklı müzakere yapıyor ve onlara sınırın niçin Osmanlıların dediği gibi çizilmesi gerektiğini izah ediyor. Hammer diyor ki: "Önce tuttu Kitab-ı Mukaddes'ten örnekler verdi, ayetler okudu. Şu ayete göre, şu bâba göre bu sınırın böyle geçmesi lazım. Ondan sonra, tuttu Hugo Grotius'tan (sınır hukuku üzerine Batı'da ilk filozoflardan birisi) örnekler verdi. Sonra geçti Kur'an-ı Kerim'den, hadis-i şeriften ve İslam hukukundan örnekler verdi." Burada aslında Ahmet Bey'in de bahsettiği evrensel insan tipinin örneğini görüyoruz. Koca Ragıp Paşa diye bir örnek fenomen bizim dünyamızda yer almıyor. Bu sadece Koca Ragıp Paşa örneğinde değil, birçok konuda bizim kendi değerlerimize, kendi adamlarımıza, kendi tarihimiz içinde yetişmiş insanlara yönelik bir küçümseme, küçük görme, bir huy olarak var.

Örneğin, bir okulda ben konferans vermek için gittiğimde Giotto diye bir tebeşir markasına rastladım. Öğrencilere "kimdir bu Giotto?" diye sordum, bilmiyorlar. Giotto, Rönesans döneminde yaşamış bir İtalyan ressam. Bizdeki tebeşir üreticileri Levni diye bir markayı düşünürler mi? Genellikle düşünmezler. Neden? Çünkü biz Levni'yi bir ressam olarak görmüyoruz ki. Giotto ressamdır, ama Levni ressam değildir. Tam tersi olmuş olsaydı, Levni İtalya'da, Giotto burada doğmuş olsaydı, o da aslında aynı muameleye tabi olacaktı. Aslında burada bizim "ben" idrakimiz, kendimize bakışımızdaki o sakatlık, o tuhaflık önemli bir rol oynuyor. Bunun yanı sıra, daha vahim bir husus da, gerileme ve çöküş kavramının Osmanlı tarihinin neredeyse üçte ikisini alıp götürmüş olmasıdır. Sürekli Batı karşısında yenilen, gerileyen, tökezleyen perişan olan bir tarihin içinden gelen insanlar olarak kendimize güvenimiz kalmadan yaşıyoruz. Her nasılsa Anadolu'yu kurtarabilmiş olan bir devletin tebaası, vatandaşı olarak, buradan kendine güveni olan bir insan tipinin yetişmesi çok zor. O yüzden, Osmanlı tarihinin yeniden okunması, sadece geçmişte ne yapıldığını öğrenmek için değil, bugün kendimize güvenmemiz için ve kendimize güvenip geleceğe daha güçlü yönelebilmemiz için de gerekiyor. Faulkner'ın "Biz geçmişe doğru gitmeyiz, geçmiş bizim üzerimize doğru gelir ve bizi geleceğe iter" gibi çok güzel bir tanımı var. Gerçekten de öyle, geçmiş bizi aslında onun kapaklarını açtı-

ğımızda, içindeki enerjiyi ortaya çıkardığımızda, bizi geleceğe doğru itecek çok önemli ipuçlarını taşıyor. Bu bakımdan Ahmet Bey'in söyledikleri ve söyleyecekleri çok önemlidir. Bu Türkiye'nin normal bir ulus devlet olmadığı, bunun bir imparatorluğun bakiyesi olarak nasıl şekillendiği, burada çok teorik olarak sağlıklı ama pratikte bu sağlıklılığı devam ettiremeyen ve bu ikisi arasındaki gerilimi yaşayan insanlar olarak bizim dünyaya bakışımızdaki o şaşılık, gerçekten çok önemli.

İbrahim Kalın: Bu medeniyet meselesini isterseniz biraz daha açalım. Ahmet Bey, size yöneltilen bir eleştiri var; bu İslam ve Batı medeniyetleri ayrımını yaptığınızda, özellikle "Alternative Paradigms" kitabınızda çok net biz ve öteki ayrımı çıkıyor. Yani biz buradayız, İslam ve Türkiye; Batı da, öbür tarafta... Onların farklı bir ontolojisi var, bizim farklı bir ontolojimiz var; bizim farklı bir epistemolojimiz var, onların farklı bir epistemolojisi ve bütün bunlardan çıkan çok farklı siyasi sistemler var. Siz bu eleştiriyi haklı buluyor musunuz ve nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu kadar keskin kategorik bir ayrım yaparak 'İslam medeniyeti burada, Batı medeniyeti şurada' demek mümkün müdür?

Ahmet Davutoğlu: 1994'te İngilizce olarak basılmadan önce, *Alternative Paradigms*'ı Türkiye'de doktora tezi olarak çalışmamdaki temel saik, siyasal yansımaları olan bütün bu zihniyet problematiklerine düşünce tarihi içinden yeni bir okuma yapmaktı. Orada bütün bir düşünce tarihi verilirken, Farabi'yle Eflatun arasındaki ilişkiler, İbn Rüşd ve Averroistler arasındaki ilişkiler de ele alınır. Bu anlamda tamamıyla birbirinden ayrılmış iki tarih akışı değil, bir düşünce tarihi içinde iki ayrı paradigmanın yan yana ve etkileşim içinde nasıl var olduğunu anlatmaya çalışan bir çerçeve var. Burada esas itibarıyla klasiklerin zihniyet üzerindeki etkisi, yani İbn-i Haldun'un hangi ortamda ortaya çıktığı ve İslam düşünce birikiminin ona kadar gelen serüveni ya da Farabi'yle Eflatun arasındaki ilişkinin medeniyet – düşünce ilişkisi bakımından nasıl bir nitelik taşıdığını anlatan bir çerçeve var.

Yani kesinlikle birbirinden ayrışmış, birbirinden kopuk iki dünya söz konusu değil... Hatta o çalışmaya başlarken şu soru, benim çok

dikkatimi çeken bir soru idi. Bir tane Eflatun, bir tane Aristo mu var? Tarihi olarak öyle ama düşünsel olarak baktığınızda bir kendi tarihi, kültürel, entelektüel çerçevesi içinde, o Yunan toplumu içinde Eflatun ve Aristo'yu anlamak var; bir Farabi'nin İbn Rüşd'ün gördüğü gözle onları okumak var. Bir modern Batı düşüncesinin gözüyle Eflatun ve Aristo'ya bakmak var. Bu anlamda Eflatun'un, Aristo'nun üzerine yorum yapanların, hangi düşünce temellerinden hareketle sonuçlara vardıklarını göstermek için o çalışmayı yaptım. Dolayısıyla ben orada, şu anki düşüncelerimle bir çelişki olduğu ya da bunların birbirleriyle hiç etkileşmeden farklı zihniyetleri yan yana ürettikleri sonucuna ulaşmış değilim.

O anlamda, aynı dönemde, aynı usulle ve aynı hedefe dönük olarak yazılmış iki klasik olan Kınalızade'yle Machiavelli'yi karşılaştırıp muhteva analizine tabi tutabilirsiniz. Machiavelli prense, Kınalızade ise Kanuni Sultan Süleyman'a yazmıştır. Ama Machiavelli'de Roma ve Katolik tarihi dışında Yunan'a hiçbir referans yoktur. Kınalızade'de ise Sokrates'e, Aristo'ya, Eflatun'a hem referans, hem de usta olarak, düşünür olarak övgü vardır. Kınalızade, tarihte bütün o düşünce birikimini harmanlamaya çalışmıştır. Ancak bu yolla o düşünce birikiminden istifade edersiniz. Geçmiş birikimi, Batı veya Doğu şeklinde dışlarsanız, o zaman istifade etme şansınız kalmaz. Ancak bizim aynı zamanda, İstanbul şehrini, Saraybosna şehrini çıkaran zihniyetin arka planını anlama çabası göstermek gibi bir sorumluluğumuz da bulunmaktadır. Yani diğerini eleştirmekten öte, kendi farklılığını bir özne olarak ortaya koyma çabası içinde olmak. Tam bu noktada, az önce bahsettiğim Siyasi Düşünce Tarihini ders kitabı olarak yeniden yazıp yapılandırma çalışmamızla ilgili bir olayı aktarmak istiyorum. Yunan'la başlamayan, Çin'le, Hint'le başlayan, Yunan'la süren, sonra İslam düşüncesini de içine alan, Batı düşüncesi ve nihayet modern düşünceye kadar gelen kuşatıcı bir ders kitabı oluşturmuştum. Orada Kınalızade'yi de anlattım Afrikalı, Çinli, Malay öğrencilere. On sene kadar sonra, orada yetişmiş bir öğrenci, okula öğretim üyesi olarak dönmüş ve şöyle bir şikâyette bulunmuştu; "Üniversitede eğitim kalitesi düştü, maalesef yeni yetişen öğrenciler, Kınalızade'yi bile tanımıyorlar". Ben de cevap yazdım; "Üzülmeyin, Türkiye'dekiler de tanımıyor." Bu anlamda kendi klasiklerimizi yeniden okuma çabası

içinde olmak gerekiyor. Dolayısıyla Batı ve Doğu diye ayırmadan, daha çok medeniyetleri yatay kesen, medeniyetler arası ortak klasik haline dönüşmüş eserlere tam bir vukufiyet gerekiyor. Bir taraftan da onlarla karşılaştırma yapmak, farklılıkları ortaya koymak, sizin o düşünce birikimine yapacağınız katkı bakımından elzemdir ve bunlar birbiriyle çatışan şeyler değildir.

İbrahim Kalın: Bütün bunları toparladığımızda, Türkiye'deki modernleşmeyle Batılılaşmanın ayrımlarının tarihi referanslarını da görüyoruz. Fuat Bey, siz bu konuda epey çalışmada yaptınız. Biraz önce, 'artık eskisi gibi Doğu – Batı yok, Kuzey – Güney ayrımları çok keskin değil; bunun yerine bir arada yaşama formülleri üzerinde düşünülüyor' dediniz. Biraz bu ayrımdan hareketle, Türkiye'nin bugünkü konumuna gelecek olursak, bu alternatif modernleşme teorileri, arayışları çerçevesinde, Türkiye'nin şu andaki arayışını siz nasıl görüyorsunuz?

Fuat Keyman: Ahmet Davutoğlu'nun farklı medeniyetler kavramına ben de yakın düşünüyorum ama onun 'medeniyet' dediği şey, benim çalışmalarımda daha somut bir bağlamda, 'modernite' olarak görülüyor. Ben bir modernlik tarihi olarak görüyorum bunu ve uluslararası ilişkiler kuramını, kuramsal olarak moderniteyle birleştirerek bunun küreselleşmesinin çalışmasını yaptım ve oradan yavaş yavaş Türkiye'ye geldim. Bu kadar kuramsal konuşmaları biraz somutlaştıracak olursak, esasında ortaya şöyle bir şey çıkıyor: Geçmiş, uluslararası ilişkiler, tarih bir modernleşme içinde düşünülüyor. Bu da Batı modernleşmesi, Batı'dan çıkan ve Batı'dan dünyaya yayılan bir modernleşme... Biz, böyle bir Batı modernitesi içinde, Batı modernleşmesi içinde, Batı aklı içinde, Batının bilgi kuramı içinde bakıyoruz dünyaya. Buna da işte 'oryantalizm' deniyor, 'Batı merkezcilik' deniyor. Kabul etmeliyiz ki, böyle bir alışkanlık var, fakat son dönemlerde dünyada da ilginç bir kayma gözlüyoruz. Bu kayma da, kendisini medeniyet, modernlik, kültür, benlik temelinde gösteriyor.

Artık yavaş yavaş dünyada farklı örneklerde modernleşen, yani ulus devleti, hukuku, serbest pazarı, sanayileşmesi, şehirleşmesi olan, yani modernleşmeyle bir sorunu olmayan ve modernleşen pek çok yer var. Bu anlamda modernleşmenin küreselleşmiş halini görüyo-

ruz. Fakat bu, Batılılaşma olmuyor. Yani modernleşmeyle Batılılaşmanın arasının yavaş yavaş açıldığını görmeye başlıyoruz. Örneğin Japonya modern bir ülke, küresel ekonomi içinde en fazla küreselleşen ülke, devleti olan bir ülke, fakat kültürü bireyci değil, kültürü Batı bireyine uygun bir kültür değil. Orta Asya'da bunu yaşıyoruz. Asya kaplanları da çok aşırı derecede küreselleşmiş, serbest pazara eklemlenmiş fakat serbest pazara bireyi değil, geleneksel dinsel aile değerlerini eklemlemişler. Çin, bugün küresel dünyanın ekonomi bağlamında temel aktörü fakat güçlü bir devleti var, otoriter bir devleti var, geleneksel değerlerle bunu birleştirmiş. İran ulus devleti var, hele 11 Eylül sonrası bölgesel bağlamda dünyanın en önemli aktörlerinden birisi fakat İslami vurgusu çok güçlü olan bir yapısı var. Bu örnekleri artırabiliriz. Modernleşmeyle Batılılaşma artık özdeş değil; modernleşen fakat 'ben Batılılaşmak istemiyorum' diyen, 'benim kendi modernliğim var' diyen kültürel bağlamda örnekler çıkıyor.

Türkiye bunlar içinde çok enteresan bir örneği teşkil ediyor. Mustafa Bey'in söylediği gibi, Türkiye tarihine baktığımız zaman ders kitaplarımızda Osmanlı'nın çöküşünden bahsedilir. Ama uzun yıllar süren 200–300 yıl süren bir çöküş. Bu bir modernleşme tarihi aslında. Çöküş dediğimiz zaman, aslında Osmanlı'nın modernleşme tarihini okuyoruz. Bugüne baktığımız zaman, Osmanlı'dan Türkiye'ye, bugüne gelen kalıntılar var, bir Osmanlı mirası var. Türkiye imparatorluk sonrası bir ülke. Aynı zamanda 1923'te ulus devlet kuruluyor; bir laik akıl getiriliyor. Serbest pazar olmamakla birlikte, ona doğru bir sanayileşme oluşuyor; o yüzden de güçlü bir ulus devlet. 1950'den sonra çok partili demokrasiye geçiliyor. Aynı zamanda bu çok güçlü devlet içinde, demokratikleşme tarihi 1980'den sonra bir küreselleşme, 2000'lerden sonra da bir Avrupalılaşma yaşıyor. Şimdi Türkiye bu Batılılaşma ve modernleşme içinde çatışma alanları yerine birleşme alanlarını temsil ediyor. Yani hem Batılı, hem Avrupalı, hem küreselleşiyor. Aynı zamanda Orta Doğu'da Orta Doğu ülkeleriyle konuşabilecek tek ülke. Kendi Meclis'inde İsrail Cumhurbaşkanıyla Filistin Başbakanını getirtip konuşturabilecek tek ülke. Hem küreselleşmiş, hem sekülerleşmiş, laik yapısı olan ve laik bir rejimi olan ama aynı zamanda İslami bir kimliği de olan bir ülke. Bu nitelikleri de, onun hem Osmanlı geçmişini, hem ulus devlet geçmişini, hem

demokrasi kimliğini, hem de onun parçalanmış olarak gösterilen kimliğini dünyada önemli hale getiriyor.

Demokrasiyi ve laikliği, halkının çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede yapabiliyor. Dışarıdan Türkiye'ye baktığımız zaman, Türkiye'nin öneminin giderek arttığını görüyoruz. Örneğin, medeniyetler arası çatışmanın, Samuel Huntington'a referansla değil, Danimarka'da yayınlanan karikatürlerle ilgili krizde gördüğümüz gibi artık sanki subjeler arası dünyanın bir yapısıymış gibi kullanıldığı yerde, Türkiye medeniyetler arası diyalogu, birleşmeyi temsil ediyor. Dünya değişiyor ama Türkiye bu değişimi sorunlu kılan çatışma alanlarına alternatif yaratıyor. 'Dünyada medeniyetler arası çatışma var' denilirken, 'hayır, medeniyetler arası birleşme var' diyor. Dünyada örneğin 'Müslüman kimlikle demokrasi beraber olmaz' denirken, işte AKP hükümetinde gördüğümüz gibi, bu yapıdan parlamenter demokratik bir başarı ortaya çıkıyor. O yüzden Orta Asya ülkelerinden farklı olarak Türkiye'de sadece serbest pazarla Müslüman kimliğin ya da geleneksel değerlerin eklemlenmesi yok; burada bir de parlamenter başarılar çıkıyor. O zaman da biz, Şerif Mardin hocaya referansla 'Türkiye'nin Malezyalaşması gibi bir süreç var mı' diye tartışıyoruz. Ama Güney Asya'ya ya da Kuzey Afrika ülkelerine gittiğinizde, oralarda da 'Malezya Türkiyeleşebilir mi' tartışmalarının yapıldığını görüyorsunuz. Çünkü kimin ne olacağı, dünyanın geleceği için önemli. Türkiye bu dünyada bir alternatifi, bir beraber olabilmeyi temsil ediyor. Tabii çok ciddi sorunlarımız var ama bu sorunlar içerisinde dünyaya verebileceğimiz şeyler, yapabileceğimiz katkılar da var. Biz Türkiye'de her zaman jeopolitik yapının önemli olduğunu söyledik. Türkiye jeopolitik olarak önemli bir ülke, güvenlik bağlamında önemli bir ülke, çünkü zor bir alanda yaşıyor fakat ordusu güçlüdür.

İbrahim Kalın: Coğrafyasının ona sunduğu birtakım avantajlar var.

Fuat Keyman: Türkiye'de ordunun güçlü olması çok önemli; Türkiye'ye jeopolitik bir güç veriyor. Çünkü Türkiye'nin jeopolitik yapısı gerçekten de sorunlu bir yapı. Fakat özellikle 11 Eylül sonrası dönemde çok hızlı gelişen ve çok ciddi sorunlarla gelişen dünyada, savaşlar, işgaller, büyük insanlık trajedileri, Irak'ta yaşananlar karşı-

sında, Türkiye'nin önemi, askeri güçten daha ziyade, bugün çok gerekli olduğu söylenen ve 'yumuşak güç' dediğimiz kültürel kimliğiyle, diplomasisiyle, çok taraflı dış politikasıyla öne çıkıyor. Yani ilginç bir şekilde Türkiye, 'burada ben önemliyim, ben katkı verebilirim' derken, dünyada beklenen demokratikleşmeyi, farklılıkların bir arada olmasını temsil ediyor. Özetle, Türkiye esasında askeri gücünden daha çok yumuşak gücüyle bu önemi taşıyor. Bu çok önemli bir nokta ve ne yazık ki, biz bunu Türkiye'de çok fazla tartışmıyoruz. Ama dünyadan Türkiye'ye bakıldığı zaman, Türkiye'nin önemi giderek artıyor; örneğin Avrupa Birliği tartışmaları daha önemli hale geliyor. Bu medeniyetler arası çatışma dünyasında, Ahmet Davutoğlu'nun terminolojisiyle söyleyecek olursak, medeniyetler arası geçirgenliği temsil ettiği için Türkiye'nin önemi giderek artıyor. Yahut da benim kendi terminolojimle, seküler, laik anayasal bir düzeni Müslüman bir toplumda olası kıldığı için Türkiye'nin önemi giderek artıyor. Yani çatışmayı değil, birlikteliği ve beraberliği temsil ediyor ve Orta Asya'da, Güney Asya örneğinde, Malezya, Endonezya gibi örneklerde ekonomik kalkınma değerleri, kültürel değerler ve demokratik değerler üçgenini yaratıyor.

Bugün bu üçünün beraberliğini yaşıyoruz. Bugün küresel barış olanaklarına baktığımız zaman, bunun temel parametresinin de böyle olduğunu görüyoruz. Bunun kaynakları, tabii ki Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet ideolojisi, Cumhuriyet modernleşmesi ama aynı zamanda Osmanlı. Çünkü oradan da öğreneceğimiz şeyler var. Aynı zamanda, Türkiye'nin son dönemlerde küreselleşme süreçlerine verdiği yanıt. Aynı zamanda, merkez ülke olayını yavaş yavaş kavrayarak bu son dönemde AKP iktidarı içinde hızla gelişen küreselleşme ve Avrupalılaşma sürecinde çok boyutlu, çok aktörlü bir dış politika izlemesi ve bunda da başarılı olması. Son dönemdeki dış politikaya baktığımız zaman, çok kısa zaman dilimlerinde pek çok ülkeye gidilmiş olduğunu görüyoruz. Terörizme karşı mücadele ediyoruz, sınır ötesi operasyonları tartışıyoruz. Bunları tartıştığımız zaman, Türkiye'ye İsrail ve Filistin cumhurbaşkanları geliyor. Ertesi gün Rusya'yı *by pass* eden Yunanistan enerji boru hattı açılıyor. Ardından İtalya – Türkiye ortaklığı yaşanıyor; o sırada Gürcistan'la ilişkiler hareketleniyor. Bunların hepsini koyduğumuz zaman, hem

küreselleşme, hem değişme, hem medeniyetler arası geçişi görüyoruz. Tüm bunlar bu ülkenin önemini ortaya çıkarıyor. Ben kilit ülke diyorum; Ahmet Bey merkez ülke diyor.

Mustafa Armağan: Osmanlı tarihi boyutuyla aslında siz bir seyir koydunuz ortaya. Bunda Türkiye'nin bu çatışmayı, bu parçalanmayı biraz zaman içinde yırtılarak gerçekleştirmiş olmasının büyük payı olduğunu düşünüyorum. Düşünün ki, 1876'da bir anayasa, 1877'de bir parlamento gibi dünyada örneklerinin çok az olduğu bir dönemde bu başarılmıştır ki, Osmanlı'da çok uluslu bir parlamento kurulduğunda, dünyada bunun örneği bile yoktur. Örneğin, İngiltere parlamentosuna Hintlilerin girebilmesi mümkün değildi. Osmanlı, bir de bu birlikteliği başarmıştı; Ermeni'si, Rum'u, Laz'ı, Yahudi'si o Meclis içerisinde bulunmuş ve söz almışlar, tartışmışlar, kanun çıkarmışlar. Bu çok önemli bir avantaj sağlamıştır. Evet, her ne kadar demokratik teamüller her zaman yolunda gitmese de, en azından Erzurum Kongresinin, Sivas Kongresinin yapılması, arkasından Büyük Millet Meclisinin kurulması ve bu arada sivil iktidarın yavaş yavaş oluşması ve zannedildiği gibi bir askeri cumhuriyetten çok, bir sivil cumhuriyetin oluşması önemlidir. O dönemde, askeri sivillerin hizmetinde kullanan, başkomutanlık yetkisini bile üçer aylık dilimler halinde veren bir sivil iradenin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu süreci bence ihmal etmemek lazım. Bir de Batıyla bir sömürge ilişkisi, sömürgeleşmiş toplum ilişkisi içinde olmayıp, onunla bir cephe medeniyeti olarak karşı karşıya gelmemiz ve sürekli bir cephe medeniyeti olmamızdan kaynaklı sürtüşmenin ve aynı zamanda geçirgenliklerin artmış olması, bence parçalanmış ülke imajını ortadan kaldıran önemli bir etkendir.

İbrahim Kalın: Yani Huntington'ın penceresinden bir sorun olarak görünen şey, aslında tarih ve coğrafyada bir güç olarak karşımıza çıkıyor.

Mustafa Armağan: Türkiye bugün bunları yapabiliyorsa, aslında böyle bir tarihi derinliği olduğundandır.

Fuat Keyman: Bu tarihi derinlik, aslında çok önemli bir husus. Benim son dönemlerde söylemeye başladığım metodolojik bir sorun

var; Osmanlı, Cumhuriyet, çok partili dönem ve sonrası. Süreç, hep böyle bir süreklilik – kırılma içinde düşünülmekte ve bir grup 'süreklilik vardır' derken, bir grup da 'kırılma' olduğunu ileri sürmektedir. Bence bunu süreklilik ve kırılma ekseninden çıkartıp, bir değişim – dönüşüm ekseni, bir modernleşme eksenine sokmamız lazım. Öyle olduğu zaman, hem süreklilikleri bir model içinde düşünebiliyoruz, hem de o model içindeki kırılmaları düşünebiliyoruz. Bakın bugün tartıştığımız modernleşmeyle Batılılaşma arasındaki ayrım, belli ideolojiler içine hapsedildi ama bundan çok önce Ziya Gökalp söyledi. Bugün Ziya Gökalp'ı okumak, dünyaya farklı yönlerden de bakmayı getiriyor. O yüzden de biz bu derinlikleri, süreklilikler - kırılmalar şeklinde değil, medeniyetler arasındaki geçirgenlikler, modernlikler arasındaki dönüşümler tarzında ele almalıyız. Türkiye'nin bir değişim dönüşüm paradigması içinde anlaşılması lazım ki, bugünle dünü, yarını kuracak şekilde birleştirelim. Dünden öğrenelim, fakat düne bağlı kalmayalım; geleceği kuralım. İşte burada merkez ülke kavramı da, bu dönüşüm mantalitesini düşünmemizi gerektiriyor.

İbrahim Kalın: Ahmet Bey, sizin bir formülasyonunuz var; bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki görece ağırlığını ve gücünü belirleyen bir sabit veriler, bir de değişken veriler olmak üzere iki temel unsur olduğunu söylüyorsunuz. Sabit veriler, az önce konuştuğumuz tarih, coğrafya, nüfus ve kültür. Bir de potansiyel veriler var diyorsunuz; ekonomik kapasite, teknolojik kapasite, askeri kapasite. Bütün bunlardan yola çıkarak siz Türkiye için bir 'merkez ülke' tanımı yapıyorsunuz. Bu da son dönemde çok tartışılan bir kavram haline geldi. Nedir merkez ülke? Dünyanın merkezindeki ülke mi yoksa bu potansiyelleriyle, bu verileriyle beraber yeni açılımlar yapabilen bir ülke mi?

Ahmet Davutoğlu: Ben *Stratejik Derinlik* kitabını 2001'de yayınladığımda, aslında bir seri olarak düşünmüş, hemen arkasından 'Merkez Ülke'yi, 'Tarihi Derinlik'i ve 'Felsefi Derinlik'i planlamıştım. Ama sonradan üstlendiğimiz görevler, bunları devam ettirmemize imkân vermedi. İsterseniz bu geçişi sağlayacak şekilde arz etmeye çalışayım. Merkez ülkeden kastettiğim ne? O, sadece Türkiye'ye has bir terminoloji değildir. Ülkelerin atmosfer şartları vardır. Fen bilim-

lerinde olduğu gibi, sosyal bilimlerde de atmosfer şartları için test yapmak mümkündür. Sosyal bilimlerin atmosfer şartlarını sağlayan iki boyut vardır; zaman ve mekân. Yani tarih ve coğrafya algılaması, realitesi. Ben ülkeleri beşe ayırıyorum; merkez ülkeler, kıta ülkeleri, kenar ülkeler, geçiş ülkeleri ve ada ülkeleri.

Merkez ülkeden kastettiğim, dört ana özelliği taşıyan ülkelerdir. Birincisi, coğrafi derinlik, yani belli bir coğrafyaya hapsedilmesi çok güç olan ülkeler. Mesela ada ülkeleri böyle değildir, kıta ülkeleri böyle değildir ama merkez ülkeler bu tarz ülkelerdir. İkincisi, tarihi süreklilik ve derinlik; üçüncüsü, kültürel geçişgenlik ve etkileşim; dördüncüsü de ekonomik ünitelerle olan irtibatı. Coğrafi açıdan baktığımızda merkez ülke tanımlamasına giren ülkeler, Afro-Avrasya kıtasının jeopolitik kontrol alanlarına yakın olan ülkelerdir ve bir bölgeye hapsedilmeyen ülkelerdir. Bunlara örnek olarak Rusya, Almanya, Türkiye, Mısır ve kısmen İran'ı gösterebiliriz. İran geçiş ülkesi özelliği de taşır. Kısmen İtalya, yine kısmen Fransa da bu özelliği sergilemektedir. Bu ülkelere baktığımızda, mesela Almanya, Avrupa'da Asya'ya mücavir, Afrika'ya uzak bir ülkedir. Rusya bir Avrasya ülkesidir; Afrika'ya uzaktır. Mısır bir Afrika ülkesidir; Asya'ya mücavirdir, Avrupa'ya uzaktır. İtalya bir Akdeniz ülkesidir, Afrika'ya mücavir, Asya'ya uzaktır. Bütün bunlarla karşılaştırdığımızda, coğrafi özellikleriyle Türkiye, Afrika, Afro-Avrasya dünya kıtası içinde Asya'da ve Avrupa'da toprakları bulunup Afrika'ya mücavir olan, yani üçüne de aynı ölçekte, optimum ölçekte yakın olan yegane ülke durumundadır. Bu konumu, bir kere Türkiye'ye büyük bir avantaj sağlıyor. Bazı ülkeleri iki bölgeyle, bazılarını da üç bölgeyle tanımlayabilirsiniz. Türkiye'yi ise en az altı ya da yedi bölgeyle tanımlayabilirsiniz. Türkiye Balkan ülkesidir, Karadeniz ülkesidir, Akdeniz ülkesidir, Kafkas ülkesidir, Orta Doğu ülkesidir, Batı Asya ülkesidir, Doğu Avrupa ülkesidir. Tanımı ne kadar artırabilirseniz, o ülkenin hareket kabiliyeti o ölçüde artar. Ayrıca bu coğrafi derinliğe sahip ülkelerin bir özelliği daha vardır. Eğer birden fazla bölgeyle mücavirlerse ve sahip oldukları, üstlendikleri tarihi ve coğrafi sorumluluklarla mevcut ulusal sınırlar arasında bir çatışma yaşıyorlarsa, bir süre sonra bu sınırlar, isteseniz de istemeseniz de esnemek zorunda kalıyorlar. Balkanlardaki krizlerde Boşnakların ve Arnavutların Türkiye'ye gelmesi, Irak'taki

krizde Kürtlerin gelmesi, Gürcistan sınırındaki geçirgenlikler, Suriye sınırındaki sorunlar, bütün bunlar, bu gerçeği izah ediyor. İkincisi tarihi derinliktir. Gerek Mustafa Bey'in, gerekse Fuat Bey'in son derece vazıh bir şekilde ortaya koyduğu çok önemli bir şey bu.

Biz nasıl bir tarih tevarüs ediyoruz? Bu tarihte kendinizi geriye doğru ne kadar kuşatıcı bir tarihin parçası addederseniz, geleceğe doğru o kadar etkin olabilirsiniz. Öyle bir tarih ki, kadim bütün medeniyet havzalarıyla ilişkiye geçiyorsunuz. Kurucu unsur Orta Asya steplerinden gelmiş, İran medeniyetinden geçmiş, Türkiye'de Roma ve Yunan kültürüyle yüzleşmiş, Mezopotamya, Yunan, Mısır, İran medeniyetlerinin bir kısmını Hint'e kadar etkisi altında bulundurmuş ve bunlardan bir harman oluşturmuş bir tarihi birikimimiz var. Ulus devleti kurarken de aslında bu harmanın içinden kurmuşuz. Irak küçük bir Orta Doğu diyoruz, doğru. Yugoslavya küçük bir Balkanlar ama Türkiye, küçük bir Balkanlar, küçük bir Orta Doğu, küçük bir Kafkaslar... Ve ulus devlet tecrübesi ikinci bir harman sağlamış. Yani Osmanlı tecrübesi, çok geniş bir coğrafyaya yayılarak muazzam bir harman oluşturmuş ve bu medeniyet birikimlerini birbirleriyle tanıştırmış. Düşünün, bir Bağdatlı gidip Mora'da, bir Moralı Kahire'de ya da Yemen'de valilik yapıyor. Şimdi düşünemeyeceğimiz bir şey bu... Boşnak birinin Yemen'de valilik yaptığını hayal edin ve günümüzle aradaki farkı düşünün. Bu tarihi tecrübenin ortaya çıkardığı bir büyük harmanı, siz bir ulus devlet ekseninde tekrar harmanlıyorsunuz.

Bunların hepsi büyük tecrübeler ve bu açıdan baktığımızda ben, iki noktaya tarihi derinlik itibariyle dikkat çekmemiz gerektiğini düşünüyorum. Toynbee'nin Osmanlıyla ilgili çok önemli bir sorusu var, diyor ki: İbn-i Haldun'un teorik çerçevesi, her devlete uyuyor, bir tek Osmanlı'ya uymuyor, yani göçebe bir toplumun kurduğu devlet, üç nesil yaşar, üç nesil sonra göçer. Toynbee 'Osmanlı neden buna uymuyor?' diye soruyor. Çünkü Osmanlıyı da bir göçebe unsur kuruyor; Kayı boyu, Türkler kuruyor ama dört beş asır sürüyor. Toynbee şu cevabı veriyor; bunu devşirme usulüyle izah edebiliriz. Bence cevap başka. Cevabın iki ana ekseni var: Birincisi, Osmanlı içine aldığı unsurlarla birlikte bir aidiyet bilincini geliştire geliştire oluşturdu.

Onun için Kınalızade, Eflatun'a atıfta bulunmakta bir beis görmüyor. Onun için Osmanlı unvanlarının kimisi Rumca, kimisi Arapça, kimisi Farsça kökenli. Onun için unvanlarda hem halife deniyor, hem Orta Asya kültürüne atıfla hakan deniyor, hem İran'a atıfla padişah deniyor, hem Roma'ya atıfla Kayzer-i Rum deniyor. Dahası, bundan hiç gocunulmuyor; çünkü kuşatmanız içine almanız lazım ki, harmanlayabilesiniz. İkincisi de, tarihte Avrasya ekseninde gelişen birçok imparatorluk var. Doğudan batıya doğru; İskender gibi, son dönemde Hitler gibi, Napolyon gibi, son dönemde kuzeye doğru Ruslar gibi, doğudan batıya doğru Moğollar gibi. Osmanlı, bir yüzyılda, iki yüzyılda doğu – kuzey – batı – doğu ekseninde aynı hızla gelişen stratejik derinlik sahibi bir tecrübedir. Bütün bunların üzerine Cumhuriyet inşa edildiğinde, o moderniteyle bizim hesaplaşmamızda da, Osmanlı birikimi tarihle son derece kolayca yüzleşmiştir. Örneğin, Westfalya düzeni çıkar, bizde Köprülü reformları yapılır. Napolyon savaşları sonrası Viyana kongresi olur, biz Tanzimat'la cevap veririz. Birinci Dünya Savaşında imparatorluklar çöker, biz Cumhuriyet'i kurarız. İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasiler yaygınlaşır, biz hemen çok partili sisteme geçeriz.

Fuat Keyman: Yani dünyalı bir Türkiye var.

Ahmet Davutoğlu: Evet, Fuat Bey'in analizine tamamen katılıyorum. Moderniteden küreselleşmeye geçişte özne değişti. Modernitede özne Avrupa'ydı ve biz ondan etkilendiğimiz sürece moderniteyi gerçekleştireceğimizi düşünüyorduk. Küreselleşmede özne değişti; artık herkes o modernleşme sürecini aşıp kendisini tarihin sahnesine yeniden taşıma çabasında. Bir Hintli için Avrupalılaşmak değil, Hintli olarak 21. yüzyıla damga vurmak önemli. Bir Çinli için Avrupalılaşmak değil, Çinli olarak dünyanın en önemli aktörü olmak önemli. Dönüp kendimize baktığımızda, Türk olarak sahip olduğumuz tarihi derinliğimiz bize şunu söylüyor: "Eğer kimliğinizi kuşatıcı bir şekilde tanımlarsanız, yani içselleştirme kabiliyetiniz yüksekse ve stratejik derinliğinizi o tarihi derinlikle bütünleştirip kendinize yeni bir alan açarsanız, küreselleşmenin öznesi olursunuz. Ama modernitenin geçmiş kalıpları içinde düşünürseniz, çok kötü bir türev haline dönüşebilirsiniz. Bu ikinci şart; üçüncüsü de kültürel geçirgenlik.

İbrahim Kalın: Ahmet Bey, siz bir ülkenin uluslararası ilişkiler alanındaki gücünü ortaya koyan, etkinliğini ortaya koyan sabit verilerin ilk ikisini kısaca bize anlattınız; tarih ve coğrafya, nüfus ve kültür kalmıştı.

Ahmet Davutoğlu: Merkez ülkenin özelliklerinden sayıyorduk. Coğrafi derinlik, tarihi süreklilik, üçüncüsü kültürel girişkenlik. İşte bu noktada Fuat Bey'in söylediği husus önem taşıyor. Kuşkusuz Türk aydınının performansıyla şekillenecek bir şeydir ama bu açıdan bakıldığında, önümüzdeki 10–20 yıl içinde, hatta daha da uzun bir süreye yayılacak şekilde, Türkiye küreselleşmenin ibresi ülkelerden biridir. Elbette küreselleşme tek bir süreç değil, her ülkenin ve her toplumun kendi içinde farklı özellikler taşıyor. Ancak küreselleşmenin nasıl bir seyir alacağı, eğer bir ülkeye bakılıp tayin edilecekse, bu ülkelerden, belki de en önemli ülkelerden birisi Türkiye olacaktır. Çünkü Türkiye değişik açılardan özel önem taşımaktadır.

Örneğin Türkiye, kültürel açıdan Batı – Doğu geriliminin tam merkezinde olan bir ülkedir ve bu gerilim gibi görülen şeyi, kültürel anlamda büyük bir enerji potansiyeline dönüştürebilecek bir ülkedir. Aynı şekilde Türkiye, ekonomik kültür anlamında, Kuzey – Güney geriliminin de merkezinde olan bir ülkedir. Dolayısıyla bizim kültürel bakımdan bundan sonra yapmamız gereken, programın başında zikrettiğimiz hem evrensel kültürle bütünleşen, hem de kendi öznesini o evrensel kültüre taşıyan bir birikimi ortaya koyabilmektir ki, bu da tamamen aydın performansıyla ve aydın prototipiyle ilgilidir. Önümüzdeki döneme katkı sağlama bakımından Türkiye'nin, merkez ülkelerin genelde rolü büyüktür. Bu anlamda, İran'ın da, Mısır'ın da, Rusya'nın da, Çin'in de avantajları vardır. Ancak Çin, kıta ölçekli bir ülke olduğu için daha değişik özelliklere sahip bir ülkedir ve şu anda o konuya girmek istemiyorum. Dördüncüsü ise, bu ülkelerin ekonomik aktarım hatları üzerinde bulunmalarıdır.

Bu hatlar, ister ticaret aktarım hattı olsun, ister enerji aktarımı hattı olsun, isterse yine ekonomik boyutlu teknolojik aktarım hattı olsun, fark etmez. Enerjinin dış politikadaki konumuna baktığınızda, Türkiye'nin özellikle enerji aktarımını bir dış politika aracı olarak görme ve kullanma çabasına baktığınızda bu açıkça ortaya çıkar.

Bu özelliklere sahip bir merkez ülkenin dış politika formülasyonu ve dış politika ilkeleri, belli dengeleri gözetmek durumundadır. İnce gücün, yumuşak gücün, etkin bir diplomasi, etkin bir kültürel etkileşim, etkin bir ekonomik havza ve bunu destekleyecek güçlü bir askeri yapılanma gibi bütün araçlarını kullanacaksınız. Yani bölge şartlarından kaynaklanabilecek genel güçlükleri göğüsleyecek güvenlik yapılanmasıyla birleştirip bütünleştirdiğiniz zaman, yumuşak güç, geleceğe dönük olarak bütüncül bir görüntü ve stratejik bir yapı arz etmeye başlar. Şu anda Türkiye'nin bir anlamda geriye dönük olarak kaybettiği yılları telafi ederek, süratle bütün bu alanlarda ciddi bir yapılanma ile birlikte uluslararası ilişkilerde ağırlığını koyacağı bir konjonktür var. Geleceğe dönük olarak da 21. yüzyılda böylesi bir konjonktür içinde yaşıyor olacağız. Kendimizi buna hazırlamamız lazım.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey, konuyla ilgili sizin görüşleriniz nedir?

Mustafa Armağan: Ahmet Bey'in kitaplarında da, konuşmalarında da hep tekrar ettiği ve bence çok önemli bir nokta var: Türkiye tutulması zor bir coğrafyada yaşıyor. Yani burada kalmak, Anadolu'ya kapanmak bizim bir periferi ülkesi, bir kenar ülke haline dönüşmemizi getirecektir ki, sadece Anadolu'yla sınırlı kalmış olan hiçbir büyük oluşum, büyük devlet yok. Bir Hititler var ama o da kısmen aşağıya doğru açılmıştır. Onun dışında Selçuklular, Osmanlılar mecburen Gelibolu'ya geçerek Avrupa'ya ilerlediler. Dolayısıyla Türkiye'nin hakikaten etrafındaki ülkelerle çok sağlam bir ilişki yumağı içinde olması gerekiyor. Bu tarihin de, coğrafyanın da getirdiği bir zorunluluk. Türkiye hakikaten bu son zamanlarda ritmik diploması dediğimiz bir diplomatik atakla bu bağları giderek kuvvetlendiriyor. Son olarak Bakü-Kars demiryolunun temelinin atılması bunlar arasında sayılabilir. Türkiye'nin bu gelecek vizyonu içerisinde mesela bir AB ile olan ilişkiler, Kuzey Irak, Orta Doğu ile olan ilişkiler nasıl etkilenecek, nasıl gelişecek?

İbrahim Kalın: Türkiye bütün bunları tutarlı bir şekilde nasıl uygulayacak?

Ahmet Davutoğlu: Mustafa Bey, bir anda teoriden pratiğe bir geçiş yaptı. Gerçekten de, merkez ülke konumunda olan ülkeler için olduğu yerde durma şansı yoktur; ya küçülürler ya da – bunu mutlaka yayılmacı bir politika anlamında söylemiyorum – etki alanlarını genişleterek nüfuz sahibi olurlar. Almanya'yı bulunduğu coğrafyada tutmak mümkün olmuş mudur? Ya bölünmüştür ya da Avrupa'nın merkezi aktörü olmuştur. Rusya, İran, hatta Mısır için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Türkiye'nin bunlardan daha karmaşık bir bölgeler bütünü içinde olduğunu düşünürsek, soğuk savaş bizi yanıltmamalı. Soğuk savaş, küresel parçalanmaya dayalı uluslararası bir konjonktür geliştirdiği için, bizim sınırlarımız statik görünüyordu. O dönem kapandı. Şimdi bizim süratle kendi çevremizle yeniden uzlaşmamız gerekiyor. Uzlaşmadan kastım, sadece çatışmayı aşmak değil, yeni bir ekonomik ve kültürel dozu yüksek siyasal bütünleşme sağlamak gerekli. Zaten 'komşu ülkelerle sıfır problem' ilkesi, bu çerçevede geliştirilen bir ilkedir. Bu noktada, son yıllarda iki ülkeyle gelişen ilişkilerimizi örnek verebilirim. Türkiye – Suriye ilişkileri, tam düşmanlık ilişkisinden, çok yakın komşuluk ve dostluk ilişkisine geçiş açısından uluslararası ilişkilerde neredeyse bir model haline gelmiştir. İkincisi, Gürcistan örneğidir; ilk defa bir başka ülkenin havaalanı Türkiye'nin iç havaalanı gibi kullanılmaktadır.

Fuat Keyman: Çok ilginç bir gelişme...

Ahmet Davutoğlu: Ve bu Batum'da oluyor. Yani Misak-ı Milli sınırları içinde olan bir yerde ve Gürcistan bundan gocunmuyor. Abhazya için Rusya'yla savaşacak olan Gürcistan, Batum'u iç havaalanı olarak kullanmamızı sağladı.

İbrahim Kalın: Yani bizim bir vatandaşımız, pasaport kullanmadan İstanbul'dan Batum'a gidiyor ve Artvin'e geliyor.

Ahmet Davutoğlu: Evet. Çünkü Artvin'le Batum, aynı havzanın parçalarıydılar. Aynı şekilde Antep'le Halep arasında, benzer şekilde Edirne'yle Filibe arasında, Musul'la Malatya, Diyarbakır arasında bizim böyle bir bağı kurmamız lazım ve bunu da barışçıl araçlarla yapabilmemiz lazım. Buradan gelecek riskleri bertaraf edecek güçlü bir askeri yapılanmamız olması gerekir. Yine orada sağlam durabil-

mek için, onun hemen ötesindeki alanlarda yaşanan problemlerle ilgilenmemiz gerekir. Yani Kosova'dan Filistin'e kadar, Abhazya'dan Suriye'ye, İran'a kadar geniş bir alanda proaktif bir diplomasi geliştirmeniz gerekiyor. Oradaki rolünüzü iyi oynamadığınız, problemleri orada tutamadığınız zaman, size dönük bir insan akışı oluyor. Elbette ulusal çıkar merkezdedir ama tüm bunları, salt çıkar esasına dayanarak değil, bir vizyonla yaptığınızın da herkes tarafından algılanması gerekiyor. Türkiye'nin dış politikada son dönemlerde attığı adımlar, ilk başlarda birbirinden kopuk taktik adımlar olarak algılanıyordu dışarıda. Ama sonra görüldü ki, bunlar birbirleriyle tutarlı, belli ilkelere dayalı adımlardır. Gerçekten de biz, her yere benzer ilkesel tutarlılık içinde yaklaşmaya çalışıyoruz. Bu politikalar Türkiye'nin konumunu yükselttikçe, küresel anlamda ilişkilerimiz, AB ile ilişkilerimiz, örneğin Orta Doğu bölgesi açısından Suriye tarafından büyük bir değer olarak görülüyor. Aynı şekilde AB ülkeleri açısından, Orta Doğu'yla ilişkilerimiz ve bu ilişkilerin, Fuat Bey'in söylediği İtalya forumunda tartışılıyor olması, AB açısından bir değer olarak telakki ediliyor.

İbrahim Kalın: Onun da hem test edildiği, hem de çok zor bir şekilde karşımıza çıktığı alanlardan birisi Orta Doğu.

Fuat Keyman: Ahmet Davutoğlu'nun analizini şöyle devam ettireyim. Ben de küreselleşen dünyada Türkiye'nin algılanması üzerine çalışma yapıyorum. Orta Doğu'nun geleceği bağlamında Türkiye kilit ülkelerden bir tanesidir. Türkiye – AB ilişkileri açısından, AB'nin hem kimliksel, hem idari, hem de coğrafi geleceği bağlamında Türkiye yine kilit ülkelerden bir tanesi. AB'nin geleceğini tartışmak, Türkiye'yi tartışmak anlamına geliyor veyahut Türkiye'yi tartışmak, Avrupa'nın geleceğini tartışmak haline geliyor. Medeniyetler arası çatışmaya karşı medeniyetler arası diyalogun ortaya çıkmasında temel ülkelerden biri, yine Türkiye. Bunlar sadece teorik değil, pratik anlamda da böyle. İspanya – Türkiye, BM – Türkiye – AB ilişkileri, Annapolis – Türkiye – Orta Doğu ilişkileri ve aynı zamanda Avrupa - Akdeniz havzası veyahut Barcelona süreci dediğimiz Avrupa – Kuzey Afrika ilişkilerinin gelişmesinin en önemli aktörlerinden bir tanesi Türkiye.

Yani son dönemlerde Türkiye, bu merkezi ve kilit ülke olayını, hem kuramsal olarak geliştiriyor, hem de Türkiye böyle algılanıyor. Fakat buna engel olabilecek iki olasılık olduğunu düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi, Irak olayı ve Irak'ın geleceğidir. Çünkü Irak eğer parçalanırsa ve Irak'ta bir iç savaş çıkar ise yahut da bu bağlamda Kuzey Irak sorunu her geçen gün bir şiddet sarmalına doğru giderse, biraz evvel Ahmet Bey'in de söylediği gibi, Türkiye çok güçlü olabilecekken çok güçsüz hale gelebilir. O yüzden hakikaten bizim somut olarak Kuzey Irak ve Irak bağlamında ne yapacağımız önemlidir. Ama bence daha da önemlisi, Türkiye'nin bu özelliğini ileriye götürebilmesinin en önemli şartı, kendi iç istikrarıdır. Türkiye, esasında 2002-2007 yılları arasında dış politikada bence dünya tarafından da tutarlı olarak algılanan bir politika izlemiştir. Çok taraflı yapıcı aktif bir dış politika izlemiştir. Türkiye'nin bugün sorunlarının hepsi, içerisiyle ilgili sorunlardır. O yüzden Türkiye'nin önemli kilit katkı verebilecek bir ülke olduğunu, kendi içimizde de kavramamız ve bu bağlamda ülke içi istikrarı sağlamamız gerekiyor. Böyle bir ülkenin Kürt sorunu veya terörü bu bağlamda yaşaması gerekli değildir bence. Böyle bir ülkenin, İslam temelinde şeriat sorunlarını yahut cumhuriyet sorunlarını da yaşaması gerekli değil bence. Esasında yapılması gereken, bu dış politika vizyonunu destekleyecek, içeride güçlenmeyi sağlayacak, ekonomik reform sürecini, kültürel reform sürecini, siyasal reform sürecini gerçekleştirmektir.

O yüzden de ben Türkiye'nin geleceği bağlamında iki temel sorun görüyorum. Bunlardan bir tanesi tüm dünyanın sorunu olan Irak sorunudur. Türkiye bu sorunla doğrudan bağlantılıdır. Sadece kilit ülke konumunda değil, sınırı da vardır. O yüzden Kuzey Irak bizim için başlı başına bir sorun oluyor. Ama daha önemlisi de, AKP'nin iki kere arka arkaya hükümet olmasıdır ve güçlü bir AKP hükümetinin varlığıdır. Yani Türkiye'nin dışarıdan algılanması ile içerideki istikrarsızlıklar paralel olarak gitmiyorlar. O yüzden de Türkiye'nin bu içteki istikrarsızlığını çözecek bir yönetim mantalitesinin içe de kayması gerekiyor. Siz bu iki temel probleme ne diyorsunuz Ahmet Bey?

Ahmet Davutoğlu: Aslında toparlamak için de bir imkân doğmuş oldu. Gerçekten, iç istikrarla dış politika arasında doğrudan bir para-

lellik var. 2007 yılının son 6-7 ayında yaşananları siyaset bilimciler, tarihçiler yazdığı zaman, Türkiye'de birçok şeyin istikrar anlamında çok doğru oturduğu değerlendirilebilir. Kritik süreçlerden geçtik. Bir kere şunu görmekte fayda var; merkez ülke iseniz, tarihte özne olabilirsiniz ama bu meydan okumalarla hep karşı karşıya kalacaksınız. Mesele, meydan okumalar geldiği zaman paniğe kapılmamanız, refleksif davranmamanız, özgüven problemi yaşamamanızdır. Onun için tarihi tecrübeden örnek verirken, ne kadar içselleştirici bir kimlik ve buna dayalı içselleştirici bir tarih anlayışınız varsa, -'Osmanlı' ve 'kadim' kavramı o bakımdan önemli- herkesi kendi bünyenize doğru çekebiliyorsanız, değişik iç etnik mezhep gruplarını, ortak tarih algılamasıyla ortak gelecek vizyonunda birleştirebiliyorsanız, dış politikanız o kadar sağlam temellere oturur. Burada, son terör krizi esnasında takip edilen politikaya ve oradan da Orta Doğu vizyonumuza girmek istiyorum.

Bizim yapmamamız gereken şey şudur: Soğuk Savaş döneminde takriben elli yıl, Türkiye kendisini Yunanistan'a endeksledi. Yani ölçek küçülttü, çok büyük bir ülke, çok daha geniş roller oynayacak bir ülke, Yunanistan'la olan krizlere kilitlendi ve her şeyini Yunanistan'a paralel götürmeye başladı. AB üyeliği, NATO üyeliği süreçleri, hep bu yaklaşımla yürütüldü. Şimdi önümüzdeki elli yıl için, Irak'a kilitlenmeyecek, bunun için Türk-Kürt, Türk-Irak meselesini çözecek politikalar geliştirmemiz lazım. Sadece bir örnekten hareketle vermek istiyorum, PKK başladığı zaman kendince Türkiye'yi bir anlamda izole edecek bir yol düşündü. 'Bunu bir Türk-Kürt çatışmasına, bir Türk-Irak çatışmasına, bir Türk-Amerikan çatışmasına dönüştürebilir miyim?' hesabı içine girdi. Ama takip edilen diplomasiye baktığınızda, Dışişleri Bakanımız, bütün bölge ülkelerini gezdi ve bölge ülkelerinin hepsinden destek aldık. Bölge ülkelerinin en önemli liderleri Türkiye'ye geldi, Cumhurbaşkanımızın tam da yeni dönemiydi ve hepsi destek beyan etti.

Irak hükümetiyle yakın temasa geçildi ve Irak'la Türkiye arasında bir problem olmadığını gösterdik. Irak içindeki değişik Kürt gruplarla temas edildi, bunun bir Türk-Kürt meselesi olmadığı, bunun bir terör meselesi olduğu belirtildi. Bir aylık diplomaside Orta Doğu'nun

bütün önemli ülkeleri Türkiye'ye geldi. Amerika'yla bu anlamda prensip anlaşmasına varıldı. Ve Türkiye durmadı. Bu krizle uğraşırken Gürcistan–Azerbaycan–Türkiye arasındaki Kars–Ahılkelek–Bakü yolunu açtı, tren projesi devreye giriyor. Yunanistan–Türkiye–Azerbaycan arasında doğalgaz çalışmalarını başlattı. Yani bir meselede, bir meydan okumayla karşılaştığınız zaman, diğer olayların hepsini ona indirgeyip bütünüyle enerjinizi ona sarf etmeniz yerine, ölçek büyütmeniz gerekiyor. Türkiye ölçek büyüttüğü zaman, diğer problemler daha küçük problemler halinde kalır ve zamanla onun çözüm yollarını birlikte düşünürüz. Burada psikolojik özgüveni sağlam tutmak lazım. Türkiye'nin küçük tehditlerle, tehdit algılamalarıyla ve bu algılamalara dayalı politikalar yerine, vizyona dayalı politikalar üretmesi lazım. Mesela, 2014 yılında, yani Birinci Dünya Savaşının tam da yüzüncü yılında, Türkiye'nin Orta Doğu'ya bakışının bir temel perspektifi olması lazım. Bu perspektifi Türkiye şekillendirdi ve bu perspektif etrafında bir Orta Doğu politikası takip ediyor. Bu yüzdendir ki, Türkiye operasyon ihtimali gündemdeyken dahi hem Orta Doğu, Avrupa, dünya kamuoyu tarafından, hem de liderler tarafından anlayışla karşılanacak bir durumda görünüyor. Özetle söylemek gerekirse, Türkiye'nin bu merkez ülke durumu, o stratejik derinlikle bütünleştiği zaman, gerçekten Türkiye, küreselleşmenin en önemli öznelerinden, aktörlerinden biri haline gelecektir. Yeter ki, bunu hem teorik ve entelektüel çalışmalara, hem de pratiğe yansıtacak siyasi, kültürel ve ekonomik araçlara sahip olalım.

3. Bölüm

POLİTİK PSİKOLOJİ AÇISINDAN KİMLİK, YAS VE ÇATIŞMA

30 Kasım 2007

Konuklar:

Prof. Dr. Vamık Volkan, *Virginia Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Doç. Dr. Medaim Yanık, *Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekimi,*

Dr. İbrahim Dalmış, *Kırıkkale Üniversitesi Öğretim Üyesi*

İbrahim Kalın: Bu programda toplumsal çatışma, kökenleri ve çözüm yollarını ele alan politik psikoloji konusunu tartışacağız. Farklı kimliklere sahip insanlar, aynı coğrafyayı, aynı tarihi paylaşmalarına rağmen neden farklı düşünürler? Farklı coğrafyalardaki insanlar kendi kimliklerini oluştururken tarihi, kültürü, dini, gelenekleri toplumsal hafızayı nasıl kullanır, nasıl şekillendirirler? Bugünün kimliklerini nasıl oluştururlar? Dünyanın çeşitli yerlerindeki çatışma alanlarına genel olarak baktıktan sonra Türkiye'ye gelecek ve Türkiye'nin yaşadığı bu hızlı ve derin dönüşümü çeşitli yönleriyle ele alacağız. Bütün bu konularda dünyanın önde gelen uzmanlarından, politik psikoloji alanına damgasını vurmuş Prof. Dr. Vamık Volkan bugün konuklarımız arasında. Vamık Bey Kıbrıs kökenli; Türkiye'ye gelip eğitimini burada tamamladıktan sonra Amerika'ya gitmiş ve 1956 yılından beri yaklaşık elli yıldır Amerika'da çok önemli çalışmalara imza atmış bir bilim adamımız.

Hocam Kıbrıs, Romanya, Kuveyt, Yugoslavya, Arnavutluk, Gürcistan, Güney Osetya, Güney Afrika, Estonya gibi çok sayıda ülkede yaşanan toplumsal çatışmaları politik psikoloji açısından ele aldınız. Fakat yaptığınız çalışmalar sadece teorik çalışmalar olarak kalmadı. Siz Jimmy Carter, Gorbaçov, Yaser Arafat gibi dünya liderleri ile de çalıştınız. Bu liderlere, yönettikleri toplumların yaşadığı kırılma noktalarında, bu çatışmaların nasıl aşılabileceği konusunda, sadece teorik değil pratik anlamda da istikamet gösterdiniz. Soğuk Savaşın son yıllarında, Amerika ile Rusya'nın sizin tabirinizle gayr-i resmi

diplomasi kanallarını açmak için birtakım çalışmalar yaptınız. Ben öncelikle şunu öğrenmek istiyorum: Bütün bu tecrübelerden sizin çıkarttığınız bir sonuç var mı? Elli yıldır teorik ve pratik hayatın içindesiniz; akademiden, siyasi hayata kadar çeşitli alanlarda ve düzeylerde bu çatışma süreçlerini analiz ettiniz. Bunların yanı sıra, Türkiye ile ilgili çalışmalar da yaptınız. Sizi *Kan Bağı* ve *Ölümsüz Atatürk* kitaplarınızdan, 40'a yakın çalışmanızdan ve 400 civarındaki makalelerinizden de tanıyoruz. Bütün bu tecrübelerinizi bu 50–60 yıllık yoğun birikimi özetleyecek olsanız, şu an Vamık Volkan nerede duruyor ve zihin haritasında neler var?

Vamık Volkan: Ben bir psikiyatristim; aynı zamanda psikoanalistim. Bu milletlerarası işlere karışmam kazalar neticesinde oldu. Şu şekilde başlayalım: Toplumların bir kimliği var. Bunlar milli kimlik olabilir, etnik kimlik olabilir, dini kimlik olabilir veya komünizm gibi paylaşılan bir ideoloji kimliği de olabilir. Toplumların bir tane beyni yok. Toplumlar binlerce, milyonlarca kişiden oluşuyor. Toplumlar insanlardan oluştuğu için insanların psikolojisi tabii ki toplumlara da yansıyor ve paylaşılmış reaksiyonlar veriliyor. Örneğin, büyük bir travma yaşanıyor; ötekiler geliyor benim bir yerimi işgal ediyor, bana bir tokat atıyor, beni öldürüyor, beni aşağılıyor. Böyle bir durum olduğu zaman o toplumdaki herkes bir tepki gösteriyor; herkes bir tepki gösterdiği için paylaşılmış bir süreç ortaya çıkıyor. Bu nedenle toplumlarm verdiği tepkiler, sosyal veya politik bir süreç olarak ortaya çıkıyor. Bütün mesele, toplumlarda gelişen bu süreçleri anlamaktır. Çünkü bunların psikolojik nedenlerini anladığımız zaman, bilhassa kronikleşmiş çatışmaları kavramada mesafe alabiliriz. Bir psikiyatristin, bir psikanalistin eğitim müfredatında bu meseleler yer almıyor; yani okula gittiğiniz zaman kimse size milletlerarası bir şey okutmuyor. Bu kazara olmuş bir şey.

İbrahim Kalın: Şimdi siz kazara diyorsunuz ama bütün çalışmalarınızda hep alana uygulanabilir birtakım açılımlar var.

Vamık Volkan: Başlangıcı kazara oldu.

İbrahim Kalın: Hatta sizin aktardığınız bir şey var; Freud ile Einstein arasında bir yazışma var, onu bize anlatabilir misiniz?

Vamık Volkan: Tabii! Freud psikanalizi bulduktan sonra Einstein ona bir mektup yazar, der ki; "Yeni bir bilim var, bu bilimden faydalanalım." Freud da "Sakın ha! Böyle işlere ben karışmam." diye cevap verir. Buna benzer tavsiyeler bizim mesleğimizde uzun süre devam etti. Neden Freud böyle bir cevap verdi? Ben bunun cevabını geçen sene buldum. Geçen sene Avusturya Hükümetinin davetlisiydim, dört ay Viyana'da kaldım. Bana Freud'un evinde bir ofis verdiler. Ne güzel ama işim yoktu. İşim gücüm oraya gittiğim zaman Freud'u anlamaya çalışmaktı. Onun oturduğu sandalyede oturdum. Yavaş yavaş bir şeyleri anlamaya çalıştım. Tabii bazı belgeler de buldum. Düşününüz bir Fransız psikanalist öğrencisi Nazilerden Freud'u satın alıyor, Marie Bonaparte diye birisi para veriyor Nazilere ve Freud'un hayatını kurtarıyor. Freud Yahudi olduğu için holokost zamanında Freud'u, hanımını ve çocuklarını parayla alıyorlar ve Londra'ya götürüyorlar. Düşünün Freud'un iki kız kardeşi geride kalıyor. O mahallede oturan Yahudi komşular geride kalıyor. Hepsi öldürülüyor. Ben o zaman anladım Freud'un başından neler geçtiğini. Büyük bir travma geçirdi. Onun için "Sakın ha!" dedi; "dokunmayalım bu şeye." Bildiğiniz gibi psikanalizin büyük teorisyenlerinin hepsi değilse bile birçoğu, holokosttan kaçan Musevi asıllı bilim adamlarıydı. Bence onlar da aynı şekilde travmatize oldukları için dokunmak istemediler bu konuya. Ancak son 10–20 yıl içinde travmalara bakmak doğal bir şey oldu. Psikiyatristler, psikologlar, psikoanalistler hep travmayla ilgileniyorlar. Dış dünyadaki etkenler bize nasıl yansıyor? Dışarıda bir olay var, içten gelen dürtüler var, ikisi birleşip hem kişide, hem toplumda bir süreç ortaya çıkartıyorlar.

İbrahim Kalın: Sizin Türkiye ile ilgili şöyle bir tespitiniz var: Osmanlı'nın yıkılışı döneminde Osmanlı tebaasından olan 5 milyona yakın Müslüman, Türk, Arap, Kürt vs. hayatını kaybediyor. 5 milyona yakın insan da mülteci oluyor, evinden yurdundan ediliyor. Bu büyük bir travma diyorsunuz. Yani 1890'lı yıllarda, 20.yüzyılın başlarında, bunun yarattığı bir toplumsal travma var. Toplumsal travma derken, bu tür büyük toplumsal kırılmaları mı kastediyorsunuz?

Vamık Volkan: Tabii ki! Bugünkü Türk vatandaşları bilseler de, bilmeseler de bu travmanın etkisi altındalar. Ben gözlem yapıyorum.

Takımım vardı, beraber çalışıyorduk. Benim bulduğum şeylerden birisi, yas tutamamanın milletlerarası ilişkileri bozan veya milletlerarası ilişkilerde barışçıl yaklaşımları önleyen en büyük psikolojik süreçlerden biri olduğudur. Bunu anlatmadan şunu söyleyeyim; psikoloji savaşlara neden olmuyor. Bunun ekonomisi var, hukuki süreçleri var; yani gerçek dünyaya ait bir hayli süreç var. Fakat psikoloji ne yapıyor? Bu süreçlerde bir bozukluk olduğu zaman, hemen devreye giriyor. Bir olay kronikleşti mi psikoloji daha çok etkili oluyor. Dolayısıyla psikolojiyi anlamadan bu şeyi çözmek imkânsız hale geliyor. Yas tutma, yas tutamama da bu anlaşılması gereken psikolojik durumlardan birisi.

İbrahim Kalın: Tam olarak yas tutamamak nedir? Bir travma yaşıyorsunuz, mesela bir yakınınızı kaybettiniz veya Türkiye örneğinde bir imparatorluğu kaybettiniz bunun yasını tutamamak nedir?

Vamık Volkan: Yas tutmanın ne demek olduğunu anlatayım önce. Kişisel olarak yas tutmada birtakım süreçlerden geçiyorsunuz. Başlangıçta duygusal bir şey var; bu kişiye göre, duruma göre değişiyor. Süreci biliyoruz ama parmak izleri gibi her kişiye göre değişiyor. Basit olarak konuşursak; diyelim ki, sevdiğiniz birisini kaybetmişsiniz, altı ay boyunca kafanızı vuruyorsunuz duvarlara. Acı içindesiniz, ağlıyorsunuz. O kişinin geri dönmesini bekliyorsunuz. Mantıki bir şey değil bu, psikolojik bir şey. Bir de bakıyorsunuz ki o kişi gelmeyecek, o zaman içinizden bir öfke ortaya çıkıyor: "Ben böyle otururken, rahat rahat yaşarken, niye bu kişi öldü de içimde bu kadar büyük bir acı oluştu?" Fakat bu öfke doğal bir öfke, bu öfke büyük bir öfke değil. Bu öfkeyi biz seçmiyoruz. Çünkü ölen kişiye karşı öfkelenmek doğru bir şey değil. Yani sosyal bakımdan doğru bir şey değil; kişi bunu yapmaz. "Doktor bilmem kim kabahatli" der; "Rüzgâr olmasaydı bu kişi ölmezdi" der. Bu kaybı onaylayan noter gibi oluyor, diyor ki; "Kayboldu!" Ondan sonra yas tutma başlıyor. Yas tutma dediğim zaman ben, klinik bir şeyden bahsediyorum. Ne yapıyoruz? Bir kişiyi gömüyoruz ama o kişinin imajı bizim kafamızın içinde var olmaya devam ediyor. Biz ölene kadar, sevdiğimiz kimseyi öldürmeyiz, o zihnimizde yaşamaya devam eder. Bütün mesele pratik şekilde bu imajla olan ilişkimizde; buna yas tutma diyoruz. Bu ilişkiyi yüz

tane parçaya ayırıyoruz. Şunu hatırlıyoruz, bunu hatırlıyoruz; bazen ağlıyoruz, bazen gülüyoruz. Diyelim ki eşimizi kaybetmişiz. Bir sene sonra evlenme yıldönümümüzü kutluyoruz. Bir sonraki sene görüyoruz ki eşimiz yok. Yavaş yavaş bu imajı gömüyoruz yahut kendimizi onunla özdeşleştiriyor ve böylece zenginleşiyoruz.

İbrahim Kalın: Bu manada yas tutmayan insan ve toplum yok o zaman.

Vamık Volkan: Yas tutma biyolojik olarak insanlara ait bir şey bu şekilde. Hayvanlar bile yas tutuyor, bunun çok misali var. Televizyon şovları var ya, en fazla gördüğümüz fillerin yas tutması. Bir ana fil öldüğü zaman filler geliyorlar, o ana file tekme atıyorlar, bağırıyorlar, etrafında dönüyorlar. Onların yas tutması diyelim ki birkaç saat veya bir gün sürüyor, sonra bırakıp gidiyorlar. Hayvanlar bile yas tutuyor. Psiko-biyolojik bir şey bu. Herkes önemli bir kayıptan sonra o kaybı kabul edene kadar yas tutar. Allah göstermesin çok yakınım olan birini kaybetsem "onun benim için yaptığı fonksiyonları bundan sonra ben yapmak durumundayım" diyorum, yani zenginleşiyorum. Yas tutma gerçeği kabul etme ve zenginleşme demek.

İbrahim Kalın: Sizin hayatınızda da buna benzer bir tecrübe var galiba. Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra çok yakın bir arkadaşınız Rumlar tarafından katledildi ve sizin otobiyografinizde okuduğumuz kadarıyla sizi bu alana yönelten saiklerden birisi de bu hadise.

Vamık Volkan: Ben 25 sene yas tutamadım, farkında değildim. 25 sene sonra Dışişleri eski Bakanı Kenan Atıkol ile beraber Kıbrıs'ta bir lokantaya gittim. Kenan dedi ki bana "Bu beyi tanıyor musunuz? Barın arkasında, Erol'un kardeşi" dedi.

İbrahim Kalın: Öldürülen arkadaşınızın kardeşi.

Vamık Volkan: Evet. Gittim "Benim ismim Vamık Volkan, bunu size söylesem bir anlamı var mı?" dedim. Gözleri yaşardı, benim gözlerim yaşardı ve 25 sene sonra biz hüngür hüngür ağladık.

İbrahim Kalın: Burada Medaim Bey'e dönmek istiyorum. Siz hocamızın bahsettiği örneklerle, hadiselerle pratik tecrübenizde de

karşı karşıya geliyorsunuz muhtemelen. Tartışmanın ana eksenini kaybetmeden sizin de görüşlerinizi alalım.

Medaim Yanık: Psikiyatrik psikolojide farklı paradigmalar var. Sayın Vamık Volkan psikanalitik paradigmanın en iyi temsilcilerinden biri. Fakat politik psikoloji içinde farklı paradigmaların olması gerekiyor. Oradan geçiş yapacağım. Örneğin, psikiyatrik psikoloji pratiğinde bir insan elini tekrar tekrar yıkıyorsa, "niye yıkıyor?" sorusunu sorduğumuz zaman, aslında "hangi ekole göre cevaplayalım?"; "hangi paradigmaya göre cevaplayalım?" diye sormamız lazım. Bunun cevabı psikanalitik açıdan da var; davranışçı bir ekolle de verilebilir, kognitif veya travma ekolüne göre de verilebilir. Psikiyatrik psikolojinin tek bir paradigmasının olmaması, farklı paradigmaların olması, bu dağınıklık; politik psikoloji metodolojisine de yansıyor. Örneğin; aynı şeyler farklı bir bilişsel politik psikoloji mantığıyla da ele alınabilir.

İbrahim Kalın: Bunu mesela travma ve ardından gelen yas tutma örneği üzerinden anlatabilir misiniz?

Medaim Yanık: Aynı örnekten gideyim. Osmanlı'nın dağılma dönemi gerçekten travmatik bir şey. O dönemin entelektüeli için, sıradan halkı için evlatlarını kaybettikleri, ülkeyi kaybettikleri için travmatik. Koca imparatorluk dağılıyor. Travmatik yaşantılar bilişsel psikoloji açısından kognisyon dediğimiz sabit düşünceler oluşturur. Bunlar çerçevesi olan, şema şeklinde ifade edilecek düşüncelerdir. Osmanlı'nın dağılma döneminde iki tane temel kognisyonun, kalıcı düşünme biçiminin oluştuğunu ve bunun hala bugünü etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Vamık Bey aynı şeyi yas üzerinden ifade etti. Ben orada oluşan travmatik kognisyon üzerinden izah edeyim. İki tane temel kognisyon var. Birincisi, "vatan elden gidiyor." Bunun oluşması için çok gerçekçi şeyler var. Anadolu'ya müdahaleler var, bugün Avrupa Birliği'nin üyesi olmaya çalıştığımız ülkeler tarafından bölünmeye çalışılan bir ülke var. Entelektüelimizde "vatan elden gidiyor!" düşüncesi var. Bugün bu kognisyon hala devam ediyor. İkinci kognisyon "anlı şanlı Osmanlı nasıl bu hale geldi?", "ne oluyor bize?"; "Batı nasıl bu kadar ilerledi ve biz nasıl geri kaldık?" kognisyonu. Aslında bu kognisyon devam ediyor. Bunlar travma sırasında, döne-

minde oluşmuş kognisyonlardır. Travma sırasında oluşan düşünce biçimleri, genelde olayın etkisine bağlıdır ve sağlıklı değildir. O gün için oluşan o düşünce biçimlerini bugün tamir etmemiz gerekiyor.

İbrahim Kalın: Bunun için de Vamık Bey'in süreç analizi dediği şeyi yapmak lazım. O gün yaşananlar bugüne nasıl taşınıyor?

Medaim Yanık: Bugünün şartları içinde bu düşünce biçimini yenilememiz lazım. Eğer bunu yenilemezseniz, "vatan elden gidiyor!" kognisyonunu yeni şartlarda yorumlamazsanız, AB süreci ile ilgili, dış ülkelerle ilgili sağlıklı bir ilişki kuramazsınız. Kendinizi geliştiren yeniden yüzleşmeyi sağlayan bir şey oluşturamazsınız. Çünkü orada temeldeki şey bölünme ve güvensizlik üzerinedir.

İbrahim Kalın: Bu noktada Vamık Bey'e tekrar döneceğim. Bu yas tutamama meselesi yarım kaldı, lütfen onu da tamamlayın. "Osmanlı'nın yıkılışıyla ortaya çıkan travmanın yasını Türkiye tutmadı ya da tutamadı. Çünkü bir Atatürk figürü çıktı; yeni bir kimlik verdi Türkiye'ye" diyorsunuz. Bir anlamda yas tutmanın objektif şartları mı ortadan kalktı? Yeni bir lider, yeni bir kimlik, yeni bir devlet, yeni bir cumhuriyet...

Vamık Volkan: Toplumların bir beyni yok. Bu yas tutamama herkes için olduğu zaman sosyal bir süreç ortaya çıkar. Toplumların yas tutması yalnız Türkiye'de değil, başka yerlerde de yıllarca sürer. Elli sene, yüz sene, altı yüz sene sürebilir. Daha iyi anlatabilmek için size bir örnek vereyim; Kosova Harbi altı yüz sene önce oldu. Sırplar bunun yasını tutamadı. Nereden biliyoruz? Miloseviç başa geliyor, altı yüz sene önce öldürülen Sırp lideri Lazar'ın, mezarını açıyorlar. Bir tabuta koyuyorlar. Bir sene bu tabut Sırp köyünden Sırp köyüne, Sırp kasabasından Sırp kasabasına dolaşıyor. Onu sembolik olarak akşam gömüyorlar, sabah tekrar mezardan çıkarıyorlar. Bu 1989'da oluyor. Ne oluyor? Travma yas tutulmadığı için sanki dün yaşanmış gibi oluyor. Millet ağlıyor. En büyük propaganda buydu. Ne diyorlar? Benim Virginia'dan öğrencilerimden biri Belgrad'da o zaman Türkiye'yi temsil ediyordu. Onunla konuştuğum zaman bana "Sırplar gelip yakamıza yapışıp, 'ne zaman geleceksiniz, yarın bizi istila edeceksiniz' diyorlar" diye anlatıyordu. O zaman Türkiye'nin Sırbistan'ı düşün-

düğü yok. Yani travmatik olaylar kabul edilmediği zamanlar, bu yaslar bitmediği zaman toplumun içinde bilinmeyen bir süreç olarak kalıyor. Liderler, bu durumu sezerek böyle şeyleri alevlendiriyorlar. Bu travmaların etkileri kaybolmuyor. Mesela, geçen gün İranlılarla konuşuyordum; bazı kitapları var, hala Moğol istilasının yasını tutamamışlar. Ben Ruslarla Estonyalıların liderlerini 7,5 sene bir araya getirdim. Eğer siz konuşmalar sırasında duvarda bir sinek olsaydınız, bizi gözleseydiniz, derdiniz ki "Bu ne delilik! Neler oluyor burada?" Ne diyor Ruslar? "Biz bütün dünyayı Tatarlardan kurtardık, başımıza bela geldi." Onun yasını tutamamış, onun için kabadayı gibi bir halleri var. Sovyet İmparatorluğu çöktüğü zaman içlerinde aşağılanma duygusu oluştu. Bakın Putin ne yapıyor bugün? Tekrar gurur vermek için bir şeyler geliştiriyor. Bütün mesele bu ama ben politik psikolojinin ne olduğunu bilmiyorum.

İbrahim Kalın: Politik psikolojinin ne olduğunu bilmiyorsunuz!

Vamık Volkan: Biz başlattık ama. Politik psikolojinin ne olduğu ile ilgili benim bildiğim şeyler, toprağın üzerinde, düşmanların arasında, mülteci kamplarında 30 sene geçirerek, oralardan öğrendiğim şeyler. O şekilde anlıyorsunuz neler olduğunu. Bu süreçleri bulmak çok zordur. Bu nedenle ben tahmin ediyorum ki, biz Osmanlı'yı kaybetmenin yasını tutamayız. Kolay bir şey değil bu tabii ki! Osmanlı enkaz halindeydi; Türkiye, Anadolu enkaz halindeydi. Biz ne talihsizmişiz! Atatürk diye biri çıktı ve bu enkazın üzerinde yeni bir yapıt ortaya çıkardı.

İbrahim Kalın: Hocam oraya geleceğiz. İbrahim Bey'e de bir şey sormak istiyorum. Söylediklerinizden, bütün bu travmalardan hep sanki bir milliyetçilik çıkıyor gibi bir izlenim edindim.

Vamık Volkan: Milliyetçilik kötü bir şey değil, dincilik kötü bir şey değil. Ama milliyetçilik de, dincilik de çok kötü amaçlar için kullanılabilir. Toplum bazen hangi kavramı daha fazla kullanıyorsa, kendini ona göre tarif eder. Tarihe bakarak anlamamız gerekiyor süreçleri. Osmanlı çöktüğü zaman milliyetçilikle kurtuldu, Türkiye milliyetçilikle yeni bir yapıt ortaya çıkardı.

İbrahim Kalın: Paradoksal bir şekilde Osmanlı'yı da bölen milliyetçilik değil miydi? Farklı milliyetçilikler, Arnavut milliyetçiliği, Arap milliyetçiliği, Yunan milliyetçiliği, yani bizim tebaamız olan toplulukların milliyetçiliği...

Vamık Volkan: Tabii ki, milliyetçilik Fransız devriminden sonra en moda olan şeydi. Tarihe bakarsanız bir ara milliyetçilik var; son yıllarda ise etnik unsurlar ortaya çıktı. Sovyet İmparatorluğu çöktü; Afrika'dan sömürgeciler kaçtı; Hindistan'da bilmem neler oldu. Birçok grup ansızın hürriyet kazandı. "Biz kimiz?" diye ortaya çıktılar ve tarih etnik devire girdi. Etnik devir çok kısa sürdü, hala daha devam ediyor ama din işin içine girdi. İran'da dini devrim oldu. Aşağılanmalara karşı tepkiler gelişti. Bir dünyevi regresyona girilmiş oldu. Regresyona girdiğimiz zaman bir kurtarıcı ararız. Bu ya bir lider olur, ya da lider yoksa Allah olur. O zaman dini kullanma diye bir şey de işin içine girer. Yalnız Türkiye'de değil her yerde.

İbrahim Kalın: Milliyetçilik etnik bir kimliğe büründü bir dönem diyorsunuz.

Vamık Volkan: Ondan sonra din işe karıştı.

İbrahim Kalın: Ama bu haliyle bölücü bir etkisi oldu.

Vamık Volkan: Tabii ki, tabii ki...

İbrahim Kalın: İbrahim Bey, siz de burada tam katılsanız diyorum tartışmaya. Siz de milliyetçilik üzerine çalışmalar yaptınız. Sosyal psikoloji açısından Vamık Bey'in yaptığı tahlillerde, bu sosyal travma dediğimiz şeyi yaşadıktan sonra yas tutamama konusuna değindik. Bunun ürettiği sonuçlardan en azından bir tanesi de milliyetçilik olarak ortaya çıkıyor. Siz nasıl görüyorsunuz? Osmanlı'nın son dönemini akılda tutalım. Bugünkü milliyetçilikleri akılda tutalım. Rusya örneği o açıdan enteresan aslında, yani Rusya ile Estonya arasındaki ilişki meselesi. Putin ile birlikte bir anlamda tekrar bir Rus kimliği inşa ediliyor.

İbrahim Dalmış: Konuyu biraz ilişkilendireyim, biraz da kavramı başka bir tarafa çekeyim isterim. Travma çok medikal bir terim

gibi geldi bana. "Toplumların yaşadığı travma" konusuna şöyle yaklaşsak acaba hocam da haklı bulur mu? Temel bir motivasyon süreci olarak insanların kendini iyi hissetmesi gerekiyor. Buna kişisel olarak baktığımızda da (*self esteem*) özgüven, izzet-i nefis bunların yüksek olması gerekiyor. Eğer kişi kendini değerli olarak görmüyorsa, bu zaten sağlıksız bir süreç; depresyonun nedeni demeyelim de birlikte ilerleyen bir psikolojik durum. Aynı durum kişisel kimlik dışında, sosyal kimlik için de geçerli. Bir insanın sadece Ahmet, Mehmet, İbrahim gibi bir kişisel kimliği yok. Aynı zamanda üyesi olduğu gruplar kadar – ki, bunların sayısı çok fazla olabilir – sosyal kimliği var. Bu sosyal kimliklerin de, bir değerlendirme sonucunda olumlu bulunması lazım. Değerlendirme nasıl mümkündür? Değerlendirme sosyal olgularda, sadece sosyal karşılaştırmayla mümkündür. Sanırım bu terim de yabancı gelmiyordur. Çünkü sosyal kimliğin ya da başka bir sosyal olgunun nesnel bir kriteri yok; yani cetveli alıp ölçemiyorsunuz bunun boyu ne kadardır diye. "Türküm" dediğinizde Türklüğün değerinin nerede olduğunu bilemiyorsunuz. Ne yapıyorsunuz? Bununla muadil olan başka kimliklerle kıyaslıyorsunuz.

İbrahim Kalın: Ne gibi kimlikler? Yani Türk'e karşı örneğin bir İtalyan kimliği mi?

İbrahim Dalmış: Olabilir. Mesela ordu, düşman tanımı olarak Yunan'ı almış belli bir dönem. Türk-Yunan kimliği karşıtlığı; Türklerin Yunanlılardan üstün gözükmesi lazım böyle bir karşılaştırmada. Diyelim ki bir savaş oluyor. Nitekim Osmanlı bir savaşa girdi ve yenildi. Kimlik olarak savaşta yenen üstte, yenilen altta kalıyor; yani kimlik zedelenmiş oluyor. Bunun yoruma bağlı yanı da yok. "Biz daha üstünüz, batılılar daha alçak" gibi bir şey diyemiyorsunuz; çünkü savaşta yeniliyorsunuz. Böyle olunca özgüveniniz bir yara alıyor. Özgüven yara alınca bunu tamir edecek bir yola, bazı stratejilere, bilişsel *cognitives* ya da psikolojik stratejilere ihtiyaç duyuluyor. Ben çatışmayı bu tamir yollarından biri ve tehlikelisi olarak görüyorum. Diğer konulara geldiğimiz zaman, PKK olayı vesaire oralarda somut bir şeyler söylemek daha mümkün. Travmayı da doğrudan kişinin kimliğinin kendisi açısından bir saldırıya maruz kalması, kimliğinin

tehlikeye düşmesi olarak görüyorum. Yani *self esteem*in düşmesi... Bu durum, nasıl normalde bireyi depresyona itiyorsa, birçok insandan oluşan ve birçok insan tarafından paylaşılan o sosyal kimliği de depresyon gibi hayata karşı bir umutsuzluk vs. duyan duruma getiriyor. İşte bundan kurtulmanın yolları aranıyor. Tam da bu noktada motivasyonel bir süreç işin içine giriyor. Neticede o toplumu oluşturan bireylerin çoğu aynı süreci yaşayınca, bu, toplumsal bir durum haline gelmiş oluyor. Bu da, insanları konumlarını iyileştirmek, psikolojilerini iyileştirmek adına harekete geçiriyor. Bazı stratejiler de veriliyor. Burada on kadar strateji söylenebilir. Mesela değerlendirme boyutu değiştirilebiliyor. Örnek vermek gerekirse, "Avrupalılar askeri alanda güçlüdürler ama askeri alan aslında önemli değil ki! Biz şu şu alanda çok daha iyiyiz" demek. Yani değerlendirmeyi başka bir alana alıyor. Böyle bilişsel stratejiler üretemediği zaman, mevcut durumu değiştirmek için çaba harcamaya başlıyor. "Askeri alanda güçleneyim, sonra gideyim yeneyim. Böylece üstünlüğümü göstermiş olurum" diye hareket ediyor. Boyutu değiştiremediği zaman çatışma tam da o noktada çıkıyor diye düşünüyorum.

Medaim Yanık: İbrahim Bey'in tam söylediği nokta için canlı bir örnek vermek istiyorum. Almanlarla beraber şizofrenide bakım ve rehabilitasyon toplantısı yapıyoruz. Bugün oradan geldim. Türkiye'de şizofreni hastaları için bakım meselesinde durumumuz çok parlak değil. Ruh sağlığı hastanelerinin başhekimleri de var toplantıda. Sözü alan herkes şöyle başlıyor: "Avrupalılar Orta Çağ'da şizofren hastalarını yaktıkları, içinden cin çıkartmaya çalıştıkları dönemde, biz hastalar için çok iyi mekânlar kurduk, müzikle tedaviler yaptık." Şimdi bu geriye gidiş nereden başlıyor? Çünkü biliyoruz, gidip gördük de Almanlar şu anki sistemleri ile şizofren hastalarına çok iyi bakım vermektedirler; iyi ve insani bir ortam yakalamışlar. Ama bizim şu anki halimiz ciddi şekilde problemli. İbrahim Bey'in de dediği gibi ne yapıyoruz? Geriye gidip geçmişimizdeki o şeyi hatırlıyoruz.

İbrahim Kalın: Geçmişteki o iyi örneği mi getiriyoruz?

Medaim Yanık: Evet! Bu neye benziyor? Şimdi nasıl biz psikiyatrinin bütün ekollerinde psikopatolojinin çocukluk çağı yaşantı-

larıyla, erken dönem yaşantılarıyla ilişkili olduğunu düşünüyorsak, aslında toplumsal düşünme biçimlerimizin de hep tarihsel süreçleri var. Hiçbiri bir anda oluşmuyor. Geçmiş yıllarımız, dağılma sürecimiz, kendimizi yeniden inşa etme sürecimiz... Hep o kognisyonlar buradan oluşuyor. Sonuçta şöyle bir özetleme yaptım, toplantıda: Aslında Türkiye şizofren hastaları için iyi bir vatan olabilir. Bakın hep çatışarak oraya gelmeye çalışıyorum. Niye olabilir? 1) Tarihsel sürecimizde Avrupalıların hastaları yaktığı gibi bir tarihsel arka planımız yok. Bu anlamda son derece temiziz. 2) Bu iş için kurumlar gerekiyor ve bizim kurumlarımız yok; Avrupa bu kurumları çok iyi yapmış ama insan ilişkisi yok, aile yok ortada. Şimdi iyi bir tarihsel geçmiş, hala bozulmayan hastasını koruyan bir aile yapısının yanında şu anda eğer kurumları da oluşturma başarısı gösterebilirsek, o zaman şizofren hastaları için iyi bir yurt olmuş oluruz. Bakın zihin biçimimiz hep nasıl işliyor?

İbrahim Kalın: Şimdi siz geçmişimizdeki iyi örnekleri hatırlıyoruz dediniz. Vamık Bey, siz "Bazen geriye gittiğimizde hep iyi şeyleri hatırlamayız; aslında kötü şeyleri hatırlıyoruz" diyorsunuz. Yanılıyor muyum?

Vamık Volkan: İkisinin de hatırlanması mümkün.

İbrahim Kalın: Peki "Kötüye giden şu oldu bu oldu"; "Biz şöyleydik, şurası kötü gitti" deyip o travmayı besleyen bir şey çıkmıyor mu o tarih okumasından?

Vamık Volkan: Mesela İstiklal Caddesi'nde yürürken gurur duyarsınız Osmanlı'nın mimarisi hakkında. Tarih kitaplarındakilerle gurur duyarsınız. Devamlılığımız var. Devamlılığımız bize kuvvet veriyor. Ne güzel şeyler! Fakat bir şey kaybettiğiniz zaman tümünü gözden geçiriyorsunuz. Bazen bu gözden geçirmede, size daha önce zarar veren şeyler, onlara Allaha ısmarladık demeden önce başınıza bela olabiliyor. Onu söylüyorum. Benim beyaz saçlı bir hocam vardı, bana; "İyi şeylerin kendi kendilerine bakacak yolları vardır." Tabii ki onların listesini yapmamız gerekiyor. Fakat kötü şeyler ortaya çıktı mı, başımıza bela gelir. O nedenle onlara daha dikkatli olarak bakmamız gerekiyor. Ben onu söylüyorum.

İbrahim Kalın: Yas tutma meselesinden devam edelim. Şimdi siz diyorsunuz ki; "Biz yas tutma sürecini sona erdiremedik Türkiye'de."

Vamık Volkan: Bu yalnız Türkiye'ye ait bir şey değil.

İbrahim Kalın: Bu travma bütün toplumlarda var.

Vamık Volkan: Her toplumda travma var. Toplumların kimliğinin en büyük simgesi tarihi olaylardır. Yani biz Türk'üz, diyelim siz Polonyalısınız. Beni Türk yapan en büyük simge, tarihimdeki bazısı doğru, bazısı yanlış olan, imajları devam eden olaylardır. Onlar beni sizden ayırıyor. Beni sizden ayıran en büyük şey bu tarihi olayların imajlarıdır. O nedenle bilhassa başımıza gelen trajediler bizi bir araya getiriyor. Neden? Şimdi diyelim ki bir trajedi oluyor. Farklı farklı trajediler var; volkan patlaması da bir trajedi ama doğal bir trajedi. Ben bu olayda aşağılanmıyorum. Felaketler oluyor ama aşağılanma hissi olmuyor. Siz Erol'dan bahsettiniz. Erol niye öldürüldü? Erol olduğu için mi? Erol çok iyi bir çocuktu, niye öldürsünler onu? Erol niye öldürüldü? Kıbrıslı Türk olduğu için. Büyük grup kimliği için öldürüldü. Bu gibi olaylar bölgesel olarak kalmıyor, yayılıyor. Erol'un öldürülmesi yalnız onun ailesi için değil, yalnız ben arkadaşı olduğum için değil, bütün Kıbrıslı Türklere tesir ettiği için önemli. Birçok kişi öldürülüyor. Bir şeyler kaybediyorsunuz; prestij kaybediyorsunuz, insan kaybediyorsunuz, şeref kaybediyorsunuz... Bunlar birtakım süreçleri ortaya çıkarıyor. Travmatize olan insanlar, gruplar, toplumlar bu süreçleri bitiremiyor. Bunların içinde neler var? Aşağılanma var, aşağılanıyorsunuz.

Bazen o kadar aşağılanıyorsunuz ki, sizi insanlıktan çıkarıyorlar. Ben Kıbrıslı olduğum için oradan örnek vereyim; 1974'te Rumların işgali sırasında Samson başa geçti ya, resimler çektiriyor; sanki safariye çıkmış gibi elinde silah var, ayağının altında bir Türk cesedi duruyor. Bu ne demek? Bir havyan öldürmüş. Buna biz *dehumanization* diyoruz, yani insanlıktan çıkmak. Diyelim ki Gazze'de siz Filistinlisiniz, İsrail zamanında sesinizi çıkarırsanız, ben sizi vururum mesela. Böyle olunca onlar niye bu kadar kuvvetli diye kıskanıyorsunuz. Bilmeden kendinizi onlarla özdeşleştiriyorsunuz. Üstelik yas tutamıyorsunuz. Çünkü çok öfkelisiniz. Derken, bu süreçler nesilden nesile

geçiyor. Neslin tarihi durumuna göre fonksiyonlar da değişiyor. Her toplum içerisinde birtakım kendilerine özel süreçler var. Bazen bunlar çok iyi şeyler için, bazen de çok fena şeyler için kullanılır. Bütün mesele onları teşhis etmekte...

İbrahim Kalın: İsrail örneğini vermeniz enteresan oldu. Sizin sıkça naklettiğiniz Enver Sedat'a ait bir cümle var. İsrail parlamentosunda yaptığı bir konuşmada Enver Sedat; "Milletlerarası çatışmaların %70'i psikolojiktir" diyor. Bunun anlamını, açılımlarını tartışalım. Vamık Bey, siz Enver Sedat'ın bu konuşmasından bir tutamak yakaladığınızı söylüyorsunuz, bunu biraz açabilir misiniz?

Vamık Volkan: O, "İsrail ile Araplar arasındaki çatışmanın %70'i psikolojiktir," dedi. Aynı şeyi Bülent Ecevit Türkler ve Yunanlar için söylemişti ama onu duyan yoktu. Çünkü o alevlenmiş bir zamanda ortaya çıkmış bir söz değildi. Sedat bunu söylediği zaman çok önem kazandı ve Amerikan hükümeti bu konunun incelenmesini istedi. Benim hayatımı değiştiren olay oldu bu. Amerikan Psikiyatri Cemiyeti'nin, *Psikiyatri ve Dış İşleri Komitesi* vardı. Ben onun üyesiydim. Altı ayda bir buluşup, kahve içip eve dönerdik. Ansızın bu komiteye bir görev verildi ve "Gidin, bu işe bakın." dediler. Hem Amerikan Hükümetinin, hem İsrail ve Mısır Hükümetinin desteğiyle, Camp David ile başlayan resmi ilişkiler devam ederken, biz gayri resmi olarak İsrail ve Arap liderlerini her üç ayda bir, dört gün bir araya getirmeye başladık. Bu işe böyle girdik. Ne oluyor düşmanlar bir araya geldiği zaman? Zaman geçtikçe bir araya gelen kişiler "ben" demiyorlar artık "biz" diyorlar. Yani büyük grup kimliğinden bahsediyorlar. Bu büyük gruplar bir araya geldiği zaman bir süreç yaşanıyor aralarında.

İbrahim Kalın: Peki İsrail-Filistin örneğinden devam edecek olursak, 1979'daki Camp David'le başlayan bu çalışmalarınız ne kadar sürdü?

Vamık Volkan: 1979'dan 1986'ya kadar, ben bu çalışmanın şefi oldum ve bu çalışmayı yürüttüm.

İbrahim Kalın: Altı yıl az bir süre değil.

Vamık Volkan: Altı buçuk yıl.

İbrahim Kalın: Çok önemli tecrübeler edindiniz. Bu arada, dün de Annapolis Zirvesi sona erdi biliyorsunuz ve sorun çözülmez bir şekilde devam ediyor.

Vamık Volkan: Gevezelikti dünkü. Hani siz şizofreniden bahsediyordunuz ya, toplumlararası ilişkiler de bazen öyle, o kadar geriye gidiyor. Bir mucize olacak, bir olay olacak yahut da gerçekten uzun bir süreç alacak bunları düzeltmek...

İbrahim Kalın: Benzer bir örneği siz Arnavutluk üzerinden veriyorsunuz. Bir yazınızda diyorsunuz ki: "Enver Hoca çok kötü bir diktatördü ve Enver Hoca zamanında herkes zulüm görmüştü ya da zulüm yapmıştı. Bundan dolayı Arnavut toplumu ikiye bölünmüştü ve herkes birbirinden şüphe ediyordu; acaba o benim babama zulmetti mi diye" ve siz 20-30 Arnavut'u bir araya getirdiğinizde diyorsunuz ki "Tablo tam bir çatışma sahnesi."

Vamık Volkan: Bu çok güzel bir örnek veriyor psikolojinin milletlerarası ilişkilere nasıl karıştığına dair. Bir toplumda bir ayrılık olduğu zaman, durumu anlamamız için psikolojiye dönmemiz gerekiyor. Çok güzel bir örnek bu. Başkanlığı sona erdikten sonra Başkan Jimmy Carter'ın elinde 2 milyon dolar var. Jimmy Carter'ın, O zamanın başbakanı Sali Berişa ile ilişkileri iyi. Biliyorsun, Arnavutluk'ta bir piramit sistemi vardı; o piramit sistemi çöktüğü zaman ne ekonomi kaldı, ne başka bir şey. Carter yardım etmek istedi. Carter'ın kendine ait bir kurumu var; daha doğrusu eski başkanların kurumları var. Carter dünya için çok çalışıyor.. Bir diplomat gönderiyor, strateji geliştirmek için. İmkânı yok, geliştiremiyorlar. O zaman bizi gönderdi, ne oluyor diye. Bulduğumuz şey, az önce söylediğimiz şey. Hikâyeler var, sizi ürpertir. Neler geçmiş de, toplum bu şekilde ikiye bölünmüş. Onun için bir araya getiremiyorsunuz.

Medaim Yanık: O süreçlerde olduğunuzda sizin rolünüz nasıl oluyor? İki toplumun liderleri bir araya geldiğinde siz psikiyatr olarak nasıl bir rol üstleniyorsunuz?

Vamık Volkan: Psikiyatr olarak bana hiçbir şey öğretmediler; öğrendik. Psikiyatrist kimliğimi kullanarak bazı şeyler öğrendim ama

tabiî ki tek başıma değil, benim bir grubum var. Hiçbir bilim dalı bu işe tek başına girişemez, bir ekip gerekiyor. Bu grup içinde psikiyatristler, psikoanalistler, psikologlar bunların yanında emekliye ayrılmış diplomatlar, siyasal bilimciler ve tarihçiler var. Biz ne yaptık? Psikodinamik psikoterapiden örnekler alıp o şekilde bu toplantıları idare ettik. Birincisi hiçbir gündemimiz yoktu, sadece konuşmaya başlasınlar istiyorduk. İkincisi, katiyen nasihat vermiyorduk. Ama konuşamıyorlar ki! O kadar psikolojik etken var ki aralarında! Bizim yaptığımız onların dirençlerini ortadan kaldırmak. Böylece daha gerçekçi olarak konuşabiliyorlar. Bu sırada, gördüğümüz şeylerden geliştirdiğimiz kavramları kullanarak yardım etmeye çalışıyoruz. Mesela, "akordiyon fenomeni" diye bir şey var. Milletlerarası ilişkilerde konuşmalar oluyor ya en tehlikeli zaman tam anlaşmaya varmadan önce, birbirinize yaklaştığınız zaman oluyor. Neden? Çünkü yaklaştığınız zaman, sizin kimliğinizle düşmanın kimliği çok yaklaşıyor ve korkuyorsunuz, Sanki bulaşacakmış gibi. Her şey bozuluyor. Böyle olduğu zaman hiçbir şey yapamıyorsunuz. O zaman ne öğretiyoruz? Akordiyon çalıyor ya, akordiyon çok yakın olduğu zaman sakın ha bir anlaşma yapmayın, akordiyonu açıp kapayarak çaldırmaya devam edin. Şu şekilde ve iki prensibi göz önüne alın. Bu iki prensip milletler arasındaki ilişkilerde değişemez. Birisi, stres altında olduğunuz zaman düşmanla aynı olamazsınız; imkânı yok. Bu nedenle, öyle zamanlarda küçük farklılıklar çok büyük önem kazanıyor. İkincisi de düşmanla aranızda bir psikolojik duvar olması gerekiyor. Ama Sharon'un yaptığı gibi bir duvar değil bu. Güzel bir duvarın delikli peynir gibi olması lazım. Siz oradasınız, ben buradayım; siz kimliğinizi tutuyorsunuz, ben kimliğimi tutuyorum ama delikli duvarda, bazen küçük delikten, bazen büyük delikten geçip, gidip gelerek konuşabiliyoruz. Birbirimizle konuşabiliyoruz, birbirimizi anlayabiliyoruz. Ama çok yaklaşmıyoruz. Bunları görerek, tavsiyelerde bulunarak yardım ediyoruz bu kişilere. Onlar kendi stratejilerini geliştiriyorlar. Yoksa ben kimim ki Ruslara, Estonyalılara "Şunu yapın, bunu yapın" diyeyim. Kaldı ki, orada bulunan kırk kişiyi iyileştirseniz ne olacak; toplum değişmez ki!

İbrahim Kalın: Ama bunlar toplumun önemli insanları değil mi? Yani rastgele seçilmiş insanlar değil herhalde.

Vamık Volkan: Tabii ki! Birisi Estonya'nın Cumhurbaşkanı oldu mesela.

Medaim Yanık: Şunu merak ediyorum; diplomatlar ne yapıyor bu arada? Siz başka bir paradigmadan, başka bir dilden bir şeyler söylüyorsunuz. Diplomatların alıştığı bir dil veya ifade tarzı değil. Onlar sizin bu dilinize ne diyorlar? İki ülkenin önde gelenleri bir araya geldiğinde herhalde o ülkenin diplomatları da var. Onlar müzakere ederken veya görüşürken sizin kavramlarınıza veya konseptinize nasıl bakıyorlar? O dili anlıyorlar mı?

Vamık Volkan: Bilmem! Bilmiyorum!

İbrahim Kalın: Ben sizin bir mülakatınızdan buna bir cevap vereyim, İbrahim Bey'i de tartışmaya katacağım bu noktada. Şimdi şöyle diyorsunuz: "Ben bir diplomatik toplantıda Türkiye'deki bir politik liderin, Türkler tarafından bir *ödipal* baba olarak algılandığını söylesem bu toplantıda bulunan diplomatların güldüklerini veya sözlerime metelik vermediklerini görürüm."

Vamık Volkan: Ben hiç böyle resmi konuşmalara katılmadım. Gayri resmi konuşmalar hiçbir zaman gizli yapılmamıştır; hükümetler biliyor. Dediğim gibi, 40 kişi bu işleri anlayıp, empati geliştiriyorlar. Ama bir de prensip var; böyle kardeş gibi olacaksınız gibi bir şeyden söz etmiyorduk. O Amerikan işi; kardeş olun, birbirinizi sevin. Çünkü en tehlikeli şeydir bu. Sen, sen ol; sen de sen ol! Fakat gerçekçi ol! O zaman işte onlar birtakım stratejiler geliştiriyorlar. Ya kendi hükümetleri bunları kabul ediyor ya da halka gidiyoruz. Modeller buluyorlar. Hani bir psikoterapist bir hastaya yardım eder ya, bizim yaptığımız da o şekilde. Biz nötr kalıyoruz. Buna biz "ağaç modeli" dedik. Kısacası şöyle, ağacın bir kökü var. Mesela bazen davet edildiğimiz ülkeye gidip, orada bir sene politika öğreniyoruz, gerçek dünyayı öğreniyoruz. Kim kimdir? Ekonomi nasıldır? Saha çalışması yapıyoruz. Bunun altında psikolojik süreçleri, bilinmeyen şeyleri, bilinç dışında olan şeyleri buluyoruz. Her toplumda bilinç dışında olan süreçler var ve onlar tesir ediyor topluma. Bunu yaptıktan sonra o toplumların büyüklerini alıyoruz, iki sene, üç sene, her üç ayda bir, bir araya getiriyoruz. Ondan sonra ağacın dalları gelişiyor. Ağacın iki

türlü dalı oluyor; birisi yukarıya gidiyor, hükümetler alıyor geliştirilen stratejileri. Mesela, Estonya'da bütün yaptıklarımızı hükümet aldı, onlar devam ettirdiler. Bir de aşağı giden dallar var, halka gidiyorsun. Onlar alıyorlar, geliştiriyorlar. Böylece bir ağaç ortaya çıkıyor. Bu ne kadar sürüyor? Altı sene, yedi sene... Kısa bir şey değil bu.

Medaim Yanık: Peki altı, yedi sene ve otuza yakın uzman çalışıyor, bunlar da hep emekleri pahalı, güçlü insanlar, buna kim sponsorluk ediyor?

Vamık Volkan: Vakıflardan aldık paraları. Bilhassa Sovyet İmparatorluğu çöktükten sonra, Amerika'da eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki demokrasiyi geliştirme fikriyle kurulmuş birçok vakıf var; bu vakıflardan aldık. Jimmy Carter'ın eski Başkan olarak bir kurumu var, onlar Estonya için para vermişti. Bu paranın bir kısmı bize verildi. Amerika'da *Peace Institute* var. Milyonlarca dolar savaş için gidiyor; 50 bin dolar da bu Barış Enstitüsüne gidiyor. Oradan da bir miktar para aldık ama çok az. Paralar buralardan geldi.

Medaim Yanık: Savaşı da barışı da aynı kaynaklar destekliyorlar.

Vamık Volkan: İki bomba yapmayınız. İki bombanın maliyeti böyle bir süreci bir-iki sene sürdürür. Ayrıca 30 kişi uzman değil, uzmanlarımız 12 kişiydi.

İbrahim Kalın: Az önce Vamık Bey "Kimlikler birbirine yaklaştıkça yani barışa, çözüme yaklaştığınız anda çatışma riski artıyor" dedi. Duvar değil de delikli peynir örneğini verdi; yani herkes kendisi olarak kalacak. İbrahim Bey kimliklerin oluşumunda grupların davranışının rolüne değindi. Travma dedik, yas tutamama dedik, bütün bunların davranışları belirlemede önemli bir rolü var. Oradan girerek bu "çadır" meselesine gelsek diye düşünüyorum. Vamık Bey'in kullandığı bir metafor bu, çadır bezi ve giydiğimiz kıyafetler ile yaptığı. Çok kimliklilik meselesini anlatıyor. Siz bu kimliklerin bu süreçlerdeki rolünü nasıl görüyorsunuz?

İbrahim Dalmış: Çadır meselesine ben girebilecek miyim bilmiyorum ama bu "akordiyon teorisi" hoşuma gitti. Aslında bu benim çalıştığım da bir alan. Ben Türkiye'de ülkücülerin kendilerini nasıl

gördüğü, diğer grupları nasıl gördüğü üzerine çalışmıştım. Aslında çok karışık ama kısaca bir bilgi verirsem, sosyal kimliğin ne zaman ortaya çıkacağı çok önemli. Elbette bu diplomatlar, devlet başkanları hangi yerde olursa olsun, sosyal kimlikleri, kişisel kimliklerine kıyasla çok ön planda. Normal vatandaş için düşündüğümüzde mesela, şu ortamda ben hangi kimlikle konuşuyorum, eve gittiğimde hangi kimlikle konuşuyorum; bunu belirleyen, kimlikleri tetikleyen şey bağlamın kendisi. Bağlam hangi bağlamsa siz kimliğinizi ona göre kullanıyorsunuz. Otomatik bir aktivasyon var zihinde. Kişiler arası bir ortamdaysanız, sizin kişisel kimliğiniz; ama gruplar arası bir ortamdaysanız sosyal kişiliğiniz aktive oluyor. Hocam kimliklerin birbirlerine yaklaştıklar an, en tehlikeli an diyor, tam anlayamadım ama sanırım müzakere sırasındaki yakınlaşmayı kastediyor. Gerçekten de kimliğin kendini en fazla tehdit altında hissettiği durum, sınırlarının muğlâklaşmasıdır. Yani diğer kimlikle karışma ihtimali ortaya çıktığı anda, tehdit zirve noktaya çıkıyor.

İbrahim Kalın: O zaman kimliklerin var olması için hep bir çatışmaya mı ihtiyaç var, hep böyle keskin ayrımlara mı ihtiyaç mı var?

İbrahim Dalmış: Zaten kimlik dediğimiz şey, belki arka planda kabul ettiğimiz çatışmanın gerçekliğidir. Sosyal çatışmanın bir gerçek olduğu ya da kaçınılmaz olduğunun varsayımıyla hareket ediyoruz burada. Tabii, başka bir paradigmayla baktığımızda bu açıklama çok manidar da gelmeyebilir. Böyle daha uyumcu teoriler, uyumcu paradigmalar, sosyal harmoniye önem veren kimlik tartışmaları var mesela. Ama sonuç olarak kimlik kavramının kendisi zaten çatışmayı içeriyor.

İbrahim Kalın: Kimlik diyoruz ama bunun birçok üst katmanı var, boyutları var; Türklük dedik, Araplık dedik, Arnavutluk... Daha aşağıda da diyelim ki, takım tutmak, taraftar olmak. O bile yeri geldiğinde bir kimlik haline geliyor.

İbrahim Dalmış: Elbette! Burada hep milletleri konuşuyoruz. Hocam Arnavutluk'tan bahsetti. Zulmeden, zulmedilen diye bir kategori ya da toplumsal bir grup olmaz. Muhakkak bu Arnavutluk'ta reel bir gruba tekabül ediyordur, bir karşılığı vardır. Yani devlet tara-

fında olan bir grup vardır ki, bunlar bir şekilde tanımlanıyordur. Bir de başka bir grup; devlet grubuna giremeyenlerin grubu. Devlet tarafında olan grup, bu gruba hükmediyordur. Öyle değil mi hocam?

Vamık Volkan: Daha fazla! Gizli polisler vardı. Diyelim ki çocuk okula gidiyor; 8 veya 9 yaşında. Önce babası ve annesi katiyen Enver Hoca'nın adını evde anmıyor; katiyen komünizm aleyhine bir şey söylemiyor. Korkuyorlar! Çocuk okula gidiyor, diyor ki önce; "Yaşasın Enver Hoca, Yaşasın Komünist Partisi, Yaşasın Arnavutluk, Yaşasın Annem." Anne dördüncü sırada. Sonra çocuk oturuyor, arkasına dönüyor, arkadaşıyla konuşuyor, diyor ki; "Dün annem çarşıya çıktı. Bir dükkâna girdi ve ekmek aldı. Ekmek bayattı; annem de şikâyet etti." Ne yapıyorlar o anneye? O anneyi sürgün ediyorlar. Babayı alıyorlar, tırnaklarını söküyorlar. Öyle şaka, fıkra değil. Bu gerçek bir hikâye. Eğer siz Moskova'da Kızıl Meydan'a gidip de, Stalin'in mezarı yanında "Enver Hoca" deseniz, Stalin on defa kıskançlığından döner. Bunlar gerçek! Neler gördüm, neler duydum! Böyle bir toplumda gerçek ayrılık var. Örneğin, devamlı sürgünler vardı. Onların hikâyelerini yazdım. Roman gibi, okuduğunuz zaman inanamazsınız. Böyle bir toplumda tabii ki belli süreçler olacak. Bunlar unutulmaz ki! Onun üzerine başka bir şey yapacaksınız, yeni bir toplum geliştireceksiniz, kimlik geliştireceksiniz. Zemin paramparça. Bugün Irak'ta yas tutmayan, öfkeli olmayan, hak iddiasında bulunmak isteyip de bulunamayan paramparça olmuş insanlar var. Sen onun üzerine emir veriyorsun; "Yeni bir Irak Hükümeti olacak! Yeni bir Irak Milleti olacak!" İmkânı var mı? Bu psikoloji işe karışacak. Bunu göze almadan bir şey yapamazsınız.

İbrahim Kalın: Hocam, Irak meselesi de önemli hakikaten. Hepimizin kanayan yarası... Bugün Irak'ta yas tutmayan var mıdır diye sordunuz? Herhalde yok.

Vamık Volkan: Cevap herhalde çok bilinen bir şey. Yas tutmayan var mı? Ne kadar kayıp var!

İbrahim Kalın: Peki, ne kadar sürecek bu yas tutma veya tutamama meselesi?

Vamık Volkan: Ne kadar süreceğini bilemem ben. Yani nasıl diyeyim, çok korkunç bir süreç gelişti, hem halk için, hem kişiler için. Toplum bölündü bildiğiniz gibi. Herkes birbirini öldürüyor. O kadar karman çorman ki, bunun içinden nasıl çıkılacak bilemem. Bu çok uzun sürecek.

Medaim Yanık: Ne zamandır var bu süreç, yoksa hep böyle mi gelişti? Hesaplayamadıkları şeyler mi oldu?

İbrahim Kalın: Ya da şöyle mi sorsak, bu travma, bu yas 2003'te mi ortaya mı çıktı? Daha eskiye giden kökleri vardı da bunlar mı etkili oldu?

Vamık Volkan: Eskiden, tarihlerinde başka olaylar vardı, hepimizin bildiği şeyler. Ama şimdi son olaydan bahsediyoruz aslında. Bu konuyu ben çalışmadım, fakat öyle görünüyor ki, Amerika bir hesap yapmadı. Oraya gitmelerinin nedenleri var. Şimdi unuttum ama on tane neden düşünmüştüm ben. Hesap yapmadan, bilmeden hareket edilmiş, çıkmaza girilmiş bir mevzu bu. Bunun içinden nasıl çıkılacak? Herkesin bir fikri var ama hepsinde bir zorluk da var.

İbrahim Kalın: Siz bir yerde de diyorsunuz ki; bu Irak işgalinde savaş planını yapanların bir tanesinin bile yanlarında danışmanları yok, Arapça bilen yok, Irak tarihini bilen yok.

Vamık Volkan: Öyleymiş, öyle duydum. Bir tek Colin Powell'ın Arapça bilen bir danışmanı varmış. Ötekilerde Arapça bilen yok. Bir hezeyan içinde, biz oraya gideceğiz demokrasi götüreceğiz diye hareket ettiler. Üç günde oldubittiye getirdiler. Bağdat düşer düşmez, oldubitti gibi bir şey oldu. Ondan sonra bu süreç, aldı başını gidiyor.

İbrahim Dalmış: Bu travmayı biraz daha geliştirecek olursak, Irak'taki o toplum – ki, kaça bölündüğü belli şu anda – bunların bizimle yaşadıkları bir travma da var. Osmanlı İmparatorluğu çöktüğünde bunlar da oranın bir parçasıydı. Buradaki insanlar Osmanlı'nın çöküşüyle ne hissettiyse, az ya da çok oradakiler de aynı travmayı yaşadılar. Travma bunlar açısından aslında atlatılmadı da zaten. Sömürge olarak kaldılar. Sömürge kalktıktan sonra da fiili bir sömürge durumu hala devam ediyor. İngiltere'nin ve diğer büyük

Avrupa ülkelerinin oradan sağladıkları menfaatler var. Böyle olunca, durum biraz daha karmaşıklaşıyor galiba. Yani, sadece Amerika'nın işgali ya da Körfez müdahalesi ile sınırlanmıyor. Yüz senelik tarihi olan bir keşmekeş durumu söz konusu.

İbrahim Kalın: Peki, bunu Osmanlı'nın irtibat halinde bulunduğu, irtibatta olduğu, yönettiği diğer topluluklar için de söylemek mümkün mü? Balkanlarda, Kuzey Afrika'da...

İbrahim Dalmış: Muhakkak! Osmanlı gittikten sonra gerçekten iyi durumda olan hangi ülke kaldı Osmanlı coğrafyasında? Kuzey Afrika'nın durumu ortada. Orta Doğu'nun durumu zaten ortada. Balkanlar'da Osmanlı'dan sonra güya birliktelikler kurulmuştu ve komünizmin çökmesi, diktatörlerin de ortadan kalkmasıyla sözüm ona senelerdir birlikte, barış içinde yaşamış toplum nasıl bir anda birbirine girdi? Bosna'da soykırım yapıldı. Belki olayı biraz daha müphem hale getiriyoruz ama Osmanlı'nın bölgede sağladığı istikrar hala yakalanamadı, kısa vadede yakalanacak gibi de gözükmüyor. Türkiye'nin, tüm bu coğrafyadaki yerlerde bir rolünün olması gerekiyor. Şu an için başta Irak gözüküyor bu konuda. Yani hocamın teorisiyle bir travma, bir yas tutma dönemi diye bakarsak, bunun çok uzun bir yas tutma dönemi olduğunu söylemek lazım diye düşünüyorum.

Medaim Yanık: Tabii Irak üzerinden konuşuyoruz şimdi. Biz, psikiyatrlar, bireysel travma öykülerine alışığız; bir kişi beklenmedik, travmatik bir hayat yaşıyor. Ama burada koca bir toplum travmatik bir yaşam içerisinde ve travma da sürekli olarak devam ediyor. Aslında bu travmatik süreçlerin halka getirdiği acıları anlamaya çalışmamız lazım. İnanılmaz bir dram, belirsizlikler. Bir insan evinden çıkıyor ve evine dönüp dönemeyeceği belirsiz. Bizler güven isteriz, bir belirlilik isteriz. Gündelik yaşamımızda bir düzen olsun isteriz. Bu türden travmatik süreçler, savaş, şiddet ve nereden geldiği belli olmayan iç içe şiddet, bireysel yaşamı, insanların ruh halini paramparça eden süreçler.

İbrahim Kalın: Peki, buradan Türkiye'ye gelelim. Az önce kısaca temas ettiğimiz bir konu vardı. Bu kimliklerin oluşumunda ve özel-

likle Türkiye örneğinde Cumhuriyet sonrası Osmanlı'nın yıkılması ile girilen bir süreç var. Yeni bir devlet kuruluyor, yeni bir kimlik tanımı yapılıyor. Vamık Bey, "İki elbisemiz var" diyorsunuz. Bir, üzerimizdeki elbiseler, bir de altında bulunduğumuz çadırın kumaşı ve bu iki kumaş arasında bir ilişki var. Bunu biraz açsak, yani bir kere bu ilişkiyi nasıl tanımlıyorsunuz? Tam bir uyumluluk ilişkisi mi var? Bu mümkün mü? Çok homojen, tek tip bireylerden oluşan bir toplum fikri mi çıkıyor buradan, yoksa o çeşitlilikleri de içinde barındıran ama son tahlilde bir çadır altında yaşadığımız fikrini de muhafaza eden bir toplum modeli mi öngörüyoruz burada?

Vamık Volkan: Büyük bir çadırın altında küçük çadırlar da var.

İbrahim Kalın: Kıyafetlerin yanı sıra, bir de küçük çadırlar var.

Vamık Volkan: Şu şekilde; çok kısa bir örnek vereyim. Geçen sene Budapeşte'de Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerden kişileri bir araya getirdik. Bir masanın etrafında sekiz, dokuz kişi; Fransız, Alman, Avusturyalı, İtalyan vesaire. Lisan İngilizceydi. Dedik ki; "Yeni oluşum var ve hepiniz yeni bir çadırın altına gireceksiniz. Buna karşı sizin ne gibi bir tepkiniz var?" On beş dakika içinde Fransız, Fransızca konuşmaya başladı. Dedi ki; "Hepimiz eşit olacağımıza göre ben Fransızca konuşacağım." İtalyan başladı, İtalyanca konuşmaya. Yarım saat içinde karman çorman oldu ortalık. Henüz Avrupa Birliği çadırı daha gelişmedi. Ben uzun seneler Avrupa Birliği'ne giderdim ve tanıdıklarıma derdim ki; "Sizin kanun komisyonunuz var, askeri komisyonunuz var, ekonomi komisyonunuz var. Fakat birtakım büyük kimlikleri bir araya getireceksiniz, bunun bir de psikolojik yönü var. Yakınlaştığınız zaman ne olacak? Akordiyon fenomenindeki gibi bir sürece ihtiyaç var." Bu olmadı. Budapeşte'deki toplantıdan sonra farkına vardım ki, iyi ki yapmamışız. Bırakın; sadece ekonomi bakımından birbirlerine bağlansınlar; gerekirse yüz sene geçsin, ondan sonra... Eğer AB gelecekte gerçekten başarılı olacaksa, sakın ha kimliğin psikolojisine dokunmayın. Çünkü on beş dakikada bozulur.

İbrahim Kalın: Türkiye'ye gelelim. Yani Türkiye'deki bu çadır, küçük çadırlar, üstümüzdeki kıyafetler... İbrahim Bey az önce bir giriş yaptınız, isterseniz oradan devam edin.

İbrahim Dalmış: Bu çadır konusunda, gruplar kendi aralarındayken aynı çadırı üst-kimlik diye alırlarsa, kendilerine bir "öteki" tanımladıklarında bir arada durmaları mümkün. Avrupa bunu kısmen beceriyor bence. Muzaffer Şerif'in *interdependence*, karşılıklı bağımlılık, aynı kaderi paylaşma kavramı, grubun oluşumunun ilk şartıdır ki grup da kimliğin sağlayıcısıdır. Avrupa'da, Fransız, İngiliz, Alman vs. belli bir menfaat birliği yaparak bir araya gelebiliyorlar. Mesela eskiden Osmanlı ya da Selçuklulara karşı Haçlı Seferleri düzenleyebiliyorlar. Yani farklı farklı gruplar ortak amaç için bir araya gelebiliyorlar. Bugün, eğer Amerika'yı kendi karşıtları olarak görüyorlarsa, bu yaklaşım kimliği elbette tehdit edecektir. Ama bağlam değiştiği için, karşıt Amerika olduğu için o insanlar gene bir arada duracaklardır. Ancak oradaki yeni kimlik tanımı Amerika değil, Amerikan karşıtı şeklinde bir tanımla bir arada duracaklar. Başka bir örnek; Japonya mesela bugün hangi amaçla bir arada durdukları çok da belli değil; bu da mümkün. Fransızca, Almanca, İtalyanca konuşun, o kimliklere sahip olun; ama üst kimlik olarak kendilerine bir karşıt buldukları zaman bir arada kalabileceklerdir. Bu, onların alt kimliklerinin kaybı anlamına gelmiyor; uluslararası platformu daha makro bir düzeye çekmek anlamına geliyor.

İbrahim Kalın: Birkaç sene önce Türkiye'de alt kimlik – üst kimlik tartışması yapıldı. O tartışma ayrı bir konu ama burada Türkiye'deki kimliklerin de baştan beri konuştuğumuz türde travmaları barındırdığını söyleyebilir miyiz? Çeşitli ayrımlar var; laik–anti laik, Sünni-Alevi, Türk-Kürt... Bunlar belki daha grupsal, etnik ya da siyasi temelli birtakım ayrımlar. Daha alta indiğinizde hemşehrilik kavramı ortaya çıkabilir, Galatasaraylı Fenerbahçeli kimliği olabilir. Onların regülasyonunu, yönetimini, idaresini bu konuştuklarımızı nasıl ilişkilendirebiliriz?

Vamık Volkan: Önce Galatasaray kimliğiyle, milli kimlik, etnik kimlik arasında çok büyük fark var. Galatasaray kimliği iki günlük, üç günlük... Uzun sürer ama en fazla öteki maça kadar.

İbrahim Kalın: Ama o da yeri geldiğinde şiddete yol açabiliyor.

Vamık Volkan: Birkaç kişi öldüğünde filan, bazen öldürüyorlar. İtalyanlar, İngilizler öldürüyor mesela ama o başka türlü bir şey.

Şimdi, bu büyük kimlik dediğimiz şey, toplumun hikâyesine bağlı gelişiyor. Bakın, Kuveyt Milleti dediğimiz şeyde, üç aile bir araya gelmiş. Ekonomik olarak denizden bir şeyler kazanmışlar, sedef, petrol falan, burada başka türlü bir oluşum var. Şimdiki kimlik Kuveyt'te çok başka bir şeydir. Kuveyt'e şimdi giderseniz, travmadan sonra, büyük travmalardan sonra gelişen kimlikler daha farklı. Öte yandan Amerika, sentetik bir kimliktir. Nedir Amerika? Amerika diye bir şey yok ki! Sentetik kimlik, mozaik bir şey. İsrail de öyle. Sözüm ona, din altında birleşiyorlar ama çeşitli dinler bir araya gelmiş. Sentetik ülke olmuş. Avrupa'daki milliyetler, isyanlardan sonra gelişmiş. Baba figürünü öldürmüşler, kralları öldürmüşler, Cumhuriyet kurmuşlar. Türkiye'nin kimliği ise büyük bir felaketten sonra ortaya çıkmış bir kimliktir. Başka türlü bir araya gelmiş. Bunun içinde Kürtler de Türkler de var. Bu demek değil ki Kürtler kendilerini Kürt olarak hissetmediler. Bir kimlik gelişti ve uzun süre gurur duyacağımız şekilde bir Türkiye ortaya çıktı.

İbrahim Kalın: Yani o travmayı Kürtler ve Türkler beraber yaşadılar. Osmanlı yıkılırken birisi seviniyor, diğeri üzülüyor değildi.

Vamık Volkan: Tabii ki! Uzun yıllar Osmanlı zamanından kalma gelenekleri beraber yürütmüşler. Bir buçuk milyon Türk ve Kürt birbiriyle evli. Türkiye'de olan başka türlü bir süreçtir. Ne oldu peki? Dünya ikiye ayrıldı; Komünist dünyası, Batı dünyası. Kavgalar ortaya çıktı. Ben Öcalan'ın hayatını da inceledim. Başlangıçta bu, o şekilde ortaya çıktı. Ondan sonra İran'da devrim oldu; Sovyetler Birliği çöktü. Derken moda gibi yayıldı bu etnik milliyetçilik. Fakat bizim Türkiye'yi Avrupa'da anlatmamız lazım. Bunu her gittiğimde söylüyorum. Çünkü ne oluyor şimdi Avrupa'da? Geçtiğimiz günlerde Stockholm'e gittim, bir ay önce Finlandiya'daydım; hep duyuyorum. Şimdi, bu Kürt meselesini Avrupa o şekilde algılamaya başladı ki aynen Ermeni meselesi gibi ya da holokost gibi algılanıyor. Olan ne peki Türkiye'de? PKK var ama bunun yanında bizim Kürt vatandaşlarımız, komşumuz olan Kürtler var. Irkçılık gelişmedi Türkiye'de. Tabii bu demek değildir ki ara sıra bu tip şeyler olmuyor.

İbrahim Kalın: Türkiye'de ırkçılık gelişmedi diyorsunuz. Bunu nasıl izah ediyorsunuz?

Vamık Volkan: Bu, Türk tarihine, Osmanlı tarihine bağlı. Yıllarca bir arada yaşayan, Osmanlıların bir araya getirdikleri etnik gruplar var. O şekilde yaşamışız, tahammül var.

İbrahim Kalın: 25 yıllık bir şiddet dönemi yaşadık. Binlerce insanı kaybettik, bu PKK terörü yüzünden ve ırkçılık ortaya çıkmadı.

Vamık Volkan: 30 bin kişi dediler. Evet, öyle oldu, ırkçılık çıkmadı. Bunu anlatmamız gerekiyor.

İbrahim Kalın: Siz bunu nasıl izah ediyorsunuz?

Vamık Volkan: Hepsini izah edecek durumda değilim. Benim takımı bir araya getirin, nedenleri daha güzel ortaya çıkarırız. Fakat bence bunun nedenlerinden birisi, Osmanlı'nın geleneğinde beraber yaşama azminin olmasıdır. Binlerce yıl beraber yaşamışız. Bunu sen öyle birden bozamazsın ki. Tabii histeri olacak. Şehitler olduğu zaman histeri olacak. Kürt vatandaşlara bir aşağılama yapıldığı zaman, bütün Kürt vatandaşları bunu sezecek. Fakat böyle büyük korkutucu bir şey gelişmedi Türkiye'de. Avrupalılar bizim hakkımızda konuştuğu zaman bağırmamız gerekiyor. Çünkü Avrupa olsa bunlar, onların tarihi süreçleri başka olduğu için hemen ırkçılık doğar. Bunları bilmemiz gerekiyor. Öteki boyutu da var; laiklik ve din. Bana öyle geliyor ki, aynı dinden oluşumuzun buna çok yardımı var. Fakat bunun üzerinde çok durduğumuz zaman, etnik ayrım yükselecek. Yani bir denge bulmak gerekir. Sen gidiyorsun ve diyorsun; "Siz kardeş gibi yaşayın çünkü aynı dindensiniz." O zaman, delikli peynir örneğindeki o delikleri daha çok genişletip duvarı zayıflatıyorsun. Dışarıdan gelen bir mesajla diyorsunuz ki, "Siz ayrı gibisiniz." Bakın ben askeri gerçekleri bilmiyorum. Başka süreçler var, dışarıdan birçok etken var hepsini bilmek lazım. Ona göre ne yapılacağına karar verilir, kafadan karar verilmez. Fakat bunun yanında psikolojik süreçler var. Yavaş yavaş bakmak gerekir. Türkiye'de bu işe yardım edecek, politikanın dışında, kaç tane Kürt büyüğü var?

İbrahim Kalın: Yani, "bu iş" demekle toplumsal uzlaşmayı mı kastediyorsunuz?

Vamık Volkan: Tabii! Bunu barışçıl şekilde devam ettirmek için

Türkiye diye bir birim var. Onun altında barışçıl şekilde kaygısız yaşamak için.

Medaim Yanık: Şunu sormak istiyorum; Sizin, bu Filistin'de, Yugoslavya'da yaptığınız çalışmanın benzerini şu anda Türkiye için, o ekibiniz ile yapmak şu çatışma ortamında çözüm önerici bir fonksiyon üstlenebilir mi?

Vamık Volkan: Benim ekibim kalmadı, ben emekliye ayrıldım, o bir. İkincisi; bu çalışmalardan birçok kavramlar gelişti. Kafadan çıkmış değil bu kavramlar, görmüşüz. Ben, onun bir örneğini vermeden hiçbir kavram geliştirmedim. Bu şey gibi, mesela sizde ve bende verem mikrobu olabilir ama her birimiz bünyemize göre tepki veriyoruz. Aynı şekilde bu çatışmalar olduğu zaman toplumlar arasında, toplumsal teşhisi koymak ve bu süreçleri anlamak lazım ve ona göre hangi kavramların yardımcı olacağına karar verilmeli. Bir diyalog açılması gerekiyor. Bu durumun yatışması lazım. Ben bilmiyorum, belki buradaki bazı iyi düşünen Kürt vatandaşlar, onlar bize bazı stratejiler söyleyebilir. Ben Estonyalılara "Siz şöyle yapınız" demiyorum. Ama bir diyalog oldu mu, onların söyledikleri stratejileri dinliyorum, onları ortaya koyuyoruz ve bir süreç oluşuyor. Türkiye'de böyle bir şey gelişse çok iyi olur.

Medaim Yanık: Türkiye'de aydınlar Kürt meselesi konusunda yoruldu. Son zamanlarda neredeyse bir öneri sunabilecek, bu sorunu çözmek için stratejiler gerçekleştirecek, bunu ifade edebilecek bir aydın topluluğu neredeyse kalmadı. Hani söz tüketilmiş gibi. Aslında yeni bir metodolojiye ve tarza ihtiyaç var. Belki bu türden bir profesyonel ekip oluşturulması, bir konuşma ortamının oluşturulması, bu sorunda, tarafların birbirini anlamasını kolaylaştırabilir.

İbrahim Dalmış: Tarafları bulsak, yani Türk tarafı kim, Kürt tarafı kim şeklinde, belki sorun halledilebilir.

İbrahim Kalın: Sanki bu "taraflar" ifadesi bile çok keskin ayrımlar var gibi bir şey çağrıştırıyor.

İbrahim Dalmış: Tabii ki...

İbrahim Kalın: Yani bir Estonyalıların ayrımı, uluslararasındaki ayırım gibi bir ayırım var mı Kürtlerle Türkler arasında? Yani çok kategorik olarak ayırım var mı ki bir araya getirelim?

Medaim Yanık: Belki de bizim en büyük şansımız o kadar kategorik bir ayrımın olmaması.

İbrahim Kalın: İşi belki zorlaştırıyor ama aynı zamanda bir avantaj da.

Medaim Yanık: Avantaj olan şey tarihsel süreçten kaynaklanıyor. Burada yalnız sosyal kimliklerin gerçek olduğunu kabul etmek lazım. Çünkü bunlar tarihsel derinliklerden geliyor. Diyelim ki, sosyal kimlik içinde bir etnik kimlik varsa, bu da tarihsel süreçten geliyor. İz sürerek yüzyıllarca geriye gidebiliyorsunuz. Eğer bunu bir dini kimlik olarak algılayacaksanız, yine bin yıllık bir tarihi var. O yüzden sosyal kimlikleri görmeyen bir tutum, sorunu görmezlikten gelerek çözümsüzlüğe itiyor. Bunların gerçekliğini kabul etmemiz lazım ve bence devletin biraz psikoterapist bir rol üstlenmesi lazım. Biz psikoterapide ne yapıyoruz? Psikoterapist, kendisine başvuran bazen tek bir kişiyi, bazen çiftleri, bazen bir aileyi ele aldığında, gönlünü geniş tutuyor. Karşıdakinin kendini ifade etmesine olanak tanıyor. O ortamı oluşturduğunuz zaman, gruplar konuşabildiği zaman, karşılıklı empati oluşturulabildiği zaman bir yakınlık oluşuyor. Eğer gruplar yakınlaşmaya başlarsa düşmanlık azalır. Sosyal psikolojinin en önemli sonuçlarından bir tanesidir bu. Bu anlamda eğer devletin bekasını, geleceğini düşünüyorsak, Türkiye'deki kimlikleri zaten ayrıştırmamalıyız, bu bizim için çok büyük bir şans. Yine de daha fazla diyaloga ihtiyaç var. Bunun ortamını oluşturmak bu ülkenin geleceği için iyi bir adım olur diye düşünüyorum. Güvenmek gerekiyor.

İbrahim Dalmış: Türkler ve Kürtler arasındaki kategoriyi böyle koyduk. Zaten diyalog ortamı çok yoğun. Hocamın söylediği gibi milyonlarca Türk-Kürt evliliği var. *Bogardus social distance scale*'de (Bogardus'un sosyal mesafe ölçeği) en üst düzeyde bir yakınlıktır bu. Benim demek istediğim iki grubun oturup konuşabileceği bir pozisyon Türkiye için geçerli değil. Devlette Kürt kökenli pek çok üst düzey yönetici var ya da devletle muhatap olan bir Kürt partisi olarak

DPT'yi ele alsak; DTP'nin aldığı oy toplam seçmen içinde mütemadiyen % 4 civarında. Fî tarihinden beri, ne artıyor, ne eksiliyor. Bu Kürt nüfusunun yarısının bile çok altında.

Medaim Yanık: Kastettiğim şey asla terör yapılarıyla konuşmak değil. Şimdi, Yugoslavya parçalandığında Hırvatlar, Boşnaklar, Sırplar bir arada yaşarken bir anda birbirlerine girebilecekleri bir ortam oldu. Çünkü "biz" kavramında kendilerini tamamen ayrı algılayabiliyorlar. Türkiye'de en büyük şansımız; bu ayrımlaşmanın gündelik hayatta ve halk dilinde olmaması. Bu çok önemli bir şey. Benim söylediğim şey, çatışma ortamları, topluluklarda, büyük gruplarda devam ettiği zaman geçerli. Terör örgütleriyle olan ilişki ayrı bir şey, onunla ilgili bir şey söylemiyorum. Söylediğim şey şu; sürekli gruplar arası çatışma izlenimi ve havası eğer gündelik hayata inmeye başlarsa, bu çok riskli. Bir buçuk milyon evliliğin olması çok önemli ve bu gündelik hayatta ayrışmayı engellemektedir. Ben Urfa'da çalıştım. Kişiler sıra gecesi grupları oluştururlar. Bu sıra gecesi grubuna girmenin şartı; etnik kökenle ilgili bir şey değildir; yakın bağa sahip olmaktır, sosyal sorumluluktur. Kimliği çok ön plana çıkarmazlar. Sorduğunda biri şu aşirettendir, biri Kürt'tür, diğeri Urfa'nın yerlisidir veya Türk'tür ama o sıra gecesindeki birliktelikteyken bu hiç gündeme gelen bir şey değildir. Bizim konuşmak ile ilgili söylediklerimiz gündelik hayata bu ayrımlaşmanın girmesini engelleyici tutumlar.

İbrahim Dalmış: Hocamın söylediğine bir ek olarak söyleyeyim; Son yaptığımız araştırmada, görüşülen kişinin Kürt, Türk olmasını da belirttik. 22 Temmuz sonuçlarına göre MHP de DTP de bir şekilde Meclis'e girdi. Bununla ilgili kanaatler nasıl diye sorduk. Kürtler içinde MHP'nin Meclis'e girmesini olumlu bulanların oranı, DTP'nin Meclis'e girmesini olumlu bulanlardan daha fazla. DTP bir şekilde karşı kimlik olarak MHP'yi almaya çalışmasına rağmen bu oran çıktı. MHP Türkçü ideolojisinin somutlaşmış bir partisi. Buna rağmen Kürtler arasında, bu tutumun olumluluğu anlamında demiyorum ama olayın meşruiyetine bakış açısından Kürtler MHP'nin girmesini daha olumlu karşılıyor. Tersten bakarsak, DTP'nin girmesine olumlu bakan Kürtlerin oranı %45, olumsuz bakanlar %48. MHP için bu oran %60'a %35. Yani 25 senelik PKK olayından sonra gelinen nokta

bu. Belki 25 sene önce de olumlu sonuç alınabilirdi ama bunu takip etmek mümkün değil. Yani, o ayrışmanın vatandaş düzeyinde olmadığını söylemek istiyorum.

İbrahim Kalın: Ama bu bir stres yaratıyor değil mi? Vamık Hocam siz de onu söylüyorsunuz; stres altındaki toplumlar her an böyle farklı bir kırılmaya gidebilirler ve tam da o noktada- yine sizin bir ifadeniz var; "Tam böyle alanlarda en çok görülen özellik, bu büyük travmaları alevlendirmek." Bu bir alevlendirildiğinde, farklı milliyetçilik duygularıyla, farklı tarih duygularıyla bir anda sorun olmayan, işte Medaim Bey'in de söylediği, ilişkileri bir arada tutan unsurlar sanki ortadan kalkıyor ve bıçkın bir şekilde silahlar çekiliyor. Bu alevlendirme meselesinde olumlu rolü kim oynayacak orada?

Vamık Volkan: Alevlendirmek için mi?

İbrahim Kalın: Onu önlemek için, önüne geçmek için.

Vamık Volkan: Çok güzel anlatıldı. Size katılıyorum. Halka ait şeyler var. Politika dışında olursa girişimler daha kolay gelişir ve o zaman politikacılar bazı şeyleri duyarlar. Şimdi benim gördüğüm şeyler var Türkiye'de; sivil organizasyonlar gelişiyor. Sizin mesela sivil organizasyonlarınız var. Fakat dediğim gibi böyle şeyler yapacak bilgili kişiler gerekiyor. Türkiye'de onların da yetişeceğini umuyorum. Konuşabilmek için gerekli bu. Birtakım stratejilerin geliştirilmesi gerekiyor ve ondan sonra çeşitli yönlerde ilerleyip yayılabilir. Strateji belirlenirse o zaman biliriz medya ile mi bir şey yapılacak yoksa bir yerlere gidip bir şeyler mi yapacaksın. Bu tabii bilinmeyen bir süreç. Fakat bu sürecin bir şekilde gelişmesi gerekiyor. Çok kan dökülmüş ve şimdi herkes bunu konuşuyor. Bir endişe var herkeste. Ama dediğim gibi gurur duyacağımız bir birliktelik de var. Beni korkutan Türkiye içinde olan şeyler değil. Ben dışarıda yaşadığım için her defasında bir şeyler görüyorum. O kadar kalıplaşmış ki, Türkiye hakkındaki olgular... Bana öyle geliyor ki pek yakında bu PKK konusundaki fikirleri de kalıplaştıracak ve başımıza bela olacak. Bunu önlememiz gerekiyor ve elimizde bir koz var, gurur duyacağımız bir şey var. Bunları bütün dünyaya söylememiz gerekiyor. Aksi halde otomatik olarak Türkiye'yi bütün Kürtlere eziyet yapan bir ülke olarak görecekler.

4. Bölüm

ALEVİLİK VE ALEVİLER

11 Ocak 2008

Konuklar:

Doç. Dr. İlyas Üzüm, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*

Doç. Dr Necdet Subaşı, *Muğla Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Muharrem Ercan, *Karaca Ahmet Dergâhı Başkanı*

Reha Çamuroğlu, *İstanbul Milletvekili*

İbrahim Kalın: Bugün Muharrem'in ikinci günü. Bütün İslam âlemi, özellikle Türkiye'deki Aleviler için özel anlamı olan bir gün. Ve bugün Türkiye'de bir ilk yaşandı; bine yakın Alevi vatandaşımız topluca iftar yaptılar. Bu iftara özel kişiler davetliydi. Başbakan Erdoğan ve yanında pek çok bakan, milletvekilleri, sivil toplum kuruluşları, Alevi dernekleri temsilcileri, dedeler, yazarlar, düşünürler bu iftara katıldılar. Ama bugüne, bu iftara anlamını ve önemini veren, Muharrem'in başındaki bu ilk günlerde Aşura'nın da, Kerbela'nın da, bu matemin de, dünyadaki Müslümanlar, Aleviler tarafından paylaşıldığı, tartışıldığı günleri yaşıyor olmamız. Bu programda bugün bu konuyu ele alacağız. Bugünün anlamı, Aleviliğin tarihimizdeki, kültürümüzdeki yeri; Alevilik sorunu olarak tanımlanan şeyin boyutu ve bugün Alevilerin karşılaştığı sorunlar, Alevilerin talepleri ve hükümetin Alevilikle ilgili yapmaya çalıştığı açılımı çeşitli yönleriyle ele alacağız. Programımız içinde iki tane de klibimiz olacak. Bugünle ilgili olarak, hepinizin keyif alacağını düşündüğümüz. Sabahat Akkiraz'ın okuduğu "Tevhid ve Dua" ile imam nefeslerini de dinleyeceğiz. Ben programa Muharrem Bey ile başlamak istiyorum. Muharrem'in ikinci günü, hicri takvimin hemen başındayız. Bugünün İslam âlemi için özel bir anlamı var ama Aleviler için daha büyük bir anlamı var. Aşura günleri, Kerbela mateminin tutulduğu bugünleri yaşıyoruz. Önce isterseniz bugün tarihimizde, dini kültürümüzde nereye oturuyor? Anlamı nedir? Aleviler bugünlerde ne yapıyorlar? Bugün tutulan orucun anlamı nedir? Bunun gelenekteki

yeri nedir? Bunlarla ilgili değerlendirmenizi alalım. Ondan sonra diğer konu başlıklarına geçelim.

Muharrem Ercan: Öncelikle şunu belirtmek istiyorum: TRT'yi yakından takip ediyoruz. Birkaç gündür, bizim Alevi yurttaşlarımız büyük bir ıstırap içindeydi; "her kanal veriyor da TRT niye gündeme getirmiyor" diye. Yıllar sonra da olsa, böyle bir konuyu gündeme getirdiğiniz için, sizin şahsınızda tüm TRT çalışanlarına teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. Gerçekten toplumun birlikteliğe ihtiyacı var. Bu dönemde hem Kerbela filmini göstererek, hem de bizleri böyle konuk ederek Kerbela olayını gündeme getirmenizden dolayı size teşekkür ediyorum. Ayrıca sadece Alevilerin değil, tüm İslam âleminin bu mübarek günü, mübarek olsun diyorum. Gerçekten çok kutsal bir gündür. Bunun neticesini söylememe, sonuçlarını anlatmama gerek yok. Çünkü İmam Hüseyin, Hz. Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa'nın torunu, Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Fatıma'nın oğlu, İmam Hasan'ın hem kardeşi hem ağabeyi; Şah-ı Kerbela İmam Hüseyin. İmam Hüseyin o dönemlerde Yezid'e biat etmeyip, mazlumun yanında, zalime karşı mücadele göstererek Kûfelilerin de daveti üzerine oraya gitmiştir. Oraya gittiği ilk zaman, aile efradı geldi. İleride belki bunları daha detaylı anlatacağız. Aile efradından 72 kişi katıldı. Kerbela'da karşısına on bin kişi silahlarla, tüfeklerle çıktı. Ama bunların elinde birkaç ok vardı, bir de ufak tefek birkaç sopaları vardı. Başka güçlü bir silahları yoktu. Ama orada hunharca, gerçekten tüm insanlık âleminin yüz karası olarak nitelediğim bir katliam yaşandı; hele hele son peygamber Hz. Muhammed'in torununa, İmam Hüseyin'e kıyılmazdı ama ne yazık ki kıyıldı ve burada şehit edildi. Aslında Peygamber Efendimizin de belirttiği önce farz olan oruç, - Kur'an'da bu zaten yazıyor; "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı" diye - bizde on gündür. Muharrem orucu olarak kabul ediyoruz. On iki imamları var Ehl-i Beyt'in. Onlara istinaden, onlara hürmeten, onlara saygıyla iki gün fazla tutuyoruz. Temelde Alevi – Bektaşi olarak on iki imamlar aşkına on iki gün oruç tutuyoruz. Bugünlerde et yemiyoruz, su içmiyoruz, sazlarımızı duvara kaldırıyoruz.

İbrahim Kalın: On iki gün boyunca mı?

Muharrem Ercan: Evet, çünkü insanın bir annesi ölse, babası ölse veya aile fertlerinden birisi ölse, yas tutuyoruz ki, bu koskoca İmam Hüseyin, Peygamberimizin torunu İmam Hüseyin'in şehadeti. Onun için daha fazla hürmet ve saygı gerekli olduğunu düşündüğümüzden, biz bu on iki gün boyunca eskiden bıçak kullanmazdık, tıraş olmazdık, banyo yapılmazdı. Fakat şimdiki şartlarda, zaman bize uymazsa biz zamana uymalıyız. Zaman değişiyor, şartlar değişiyor. İster istemez bazı şeylerden kendimizi uzaklaştırmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Yani siz tıraşa cevaz veriyor musunuz?

Muharrem Ercan: Evet veriyorum. Çünkü ortam onu gerektiriyor. Onun için Cenabı Allah bugünlerin acısını tekrar göstermesin diyorum. Ama bunu tutmak bir tek Aleviler için değil, tüm İslam âlemi için. Orucu tutamazsın da, orucu tutana saygı için eğlencelerden uzak durursun. Mesela biz yapmayız. Geçen bir gazeteye yazı yazdığım için bazı dostlar tarafından sen Alevilere şey mi yapıyorsun, diye soruluyor. Hayır, Alevi dostlarım şunu çok iyi bilsin; Muharrem ayında babamızdan, dedemizden ve bin dört yüz senedir gördüğümüz geleneğe göre; düğün yapılmaz, horon tepilmez, geceler yapılmaz ama maalesef şu dönemlerde bunlarla karşılaşıyoruz, karşılaştığımda da üzüntü duyuyorum. Çünkü hem yas, matem diyoruz, hem Kerbela diyoruz, hem de kalkıp eğlence yapıyoruz. Çünkü biz bazı şeyleri yapıyorsak da, bunlara biraz riayet etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Peki, Kerbela'nın anlamı üzerinde biraz daha duralım. Ben İlyas Bey'e dönmek istiyorum. Muharrem Bey günün anlamını, on iki gün tutulan yası kısaca özetledi. Kerbela, İslam tarihindeki en talihsiz bir olaya, bin dört yüz yıldır yası tutulan bir hadiseye dayanıyor. Hz. Hüseyin'in, Peygamber Efendimizin torununun şehit edilmesi hadisesine dayanıyor. Bu Alevi kültüründe, Şii kültüründe büyük bir yere sahip. Ancak genel anlamda İslam tarihinde bunun çok köklü bir yeri var. Yakılan ağıtlar, yazılan şiirler var çok sayıda. Bu minvalde sizin değerlendirmenizi alalım.

İlyas Üzüm: Konu Muharrem ayı olunca bence daha da geriye gitmek lazım. Çünkü bakıldığında Muharrem ayının mübarekliği

ile ilgili hadislerde ayrıntılı bilgiler var. Hz Musa'nın ve yakınlarının Firavun'un zulmünden kurtulmasıyla ilişkilendirilir, Muharrem ayının onuncu günü. Yine Aşura günü, birçok peygamberin kurtuluşu ile ilişkilendirilir, onun vesilesi kabul edilir. Bundan dolayı da Muharrem ayına özel bir yer verilir, İslam kültür tarihinde ve literatüründe. Hz. Peygamberin hadisleri var. Bir hadiste buyurur ki; "Ramazan ayından sonra en mübarek ay, Muharrem ayıdır". Hz. Peygamber'in Ramazan ayında Ramazan orucu farz kılınmadan önce Muharrem ayında oruç tuttuğu rivayet edilmektedir. Ancak Yahudiler özellikle sadece Muharrem'in onuncu gününde oruç tutuyorlardı. Onlara muhalefet olsun diye dokuzunda, onunda, on birinde oruç tutulmasını tavsiye etmiştir. Dolayısıyla Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra bu üç gün Muharrem'de oruç tutmak sünnet sayılmıştır. Muharrem Bey'in de az önce ifade ettiği gibi Kur'an-ı Kerim'deki ayeti hatırlarsak eğer, buyurur ki; "Ey Müminler! Oruç sizden evvelki peygamberlere ve ümmetlerine farz kılındığı gibi size de farz kılınmıştır". Dolayısıyla oruç ibadeti evrensel bir ibadettir. Allah bütün gönderdiği ilahi dinlerde peygamberlere ve ümmetlerine orucu farz kılmıştır. Ramazan orucu farz kılınmadan önce Hz. Peygamber Muharrem ayında bizzat oruç tutmuştur. O bakımdan da sünnettir az evvel de ifade ettiğim gibi.

İbrahim Kalın: O zaman buna sadece bir Alevi geleneği gibi bakmak doğru değil?

İlyas Üzüm: Evet değil. Bütün Sami geleneklerde Muharrem ayı ile ilgili, özellikle de Muharrem ayı orucu ile ilgili tespitlerin bulunduğunu görüyoruz. Demin yine Muharrem Bey'in ifade ettiği gibi, Alevi-Bektaşi geleneğinde buna göre bazı değişiklikler var. On iki imamlar adına, ağırlıklı olarak on iki gün oruç tutuluyor. Ancak bazen oruç tutulan gün sayısı, on beşe kadar çıkabiliyor. Gerçekten de oruç çok önemli bir ibadettir. Şükrü, insanın nefsine hâkim olmasını ifade eder. Dolayısıyla iç dünyasına dönmesini, ruhi melekelerini kuvvetlendirmesini ifade eder. Bununla alakalı Alevi-Bektaşi arşivinde çok güzel bilgiler görüyoruz. Mesela Derviş Tur'un bir Erkannâme'si var kaleme aldığı, orada oruçla ilgili çok ayrıntılı ve çok güzel bilgiler veriliyor. Bu, gerçekten sadece bir kesime ait değil;

Sami geleneklerden gelen büyük bir geçmişi, köklü bir geleneği var. Dolayısıyla Muharrem ayı bütün Müslümanlar için mukaddes bir aydır. Hatta El Fecir Suresi'ndeki "kasem"in Muharrem ayı ile irtibatlı olduğuna dair tefsirlerde kayıt olduğu gibi, Muharrem ayı, haram aylardan birisidir malum. Bu da hadislerde açıklanmıştır. Muharrem ayı harp edilmesi haram olan aylardandır. Saygı gösterilmesi ile ilgisi olan ayetler vardır. Bunlar da yine bir açıdan bakıldığında Muharrem ayıyla irtibatlıdır. Bu bakımdan Muharrem ayına bütün Müslümanlar saygı gösterir ve göstermektedir. Kerbela olayı işin başka bir boyutudur.

İbrahim Kalın: Oraya geleceğiz. Ben bugünkü iftarla ilgili hemen Reha Bey'e dönmek istiyorum. Bir hafta, on gündür, hatta daha fazla bir süredir yazıldı, çizildi, konuşuldu. Katılanlar, eleştirenler, karşı çıkanlar oldu. Dün de zannediyorum on iki dede bir araya geldi. Bir açıklama yaptılar, katılmayacaklarını belirttiler, iftara katılanları da "düşkün" ilan edeceklerini söylediler. Bütün o tartışmanm merkezinde de siz varsınız. Önce bugünkü iftardan başlayalım. Bugünkü iftar nasıl oldu?

Reha Çamuroğlu: İbrahim Bey, isterseniz o noktada bir şeyi izah etmekte fayda var. Alevilikte düşkünlük şahıslara verilebilecek bir cezadır. Siz çok büyük bir günah işlersiniz, çok büyük bir kabahat işlersiniz; bağlı bulunduğunuz ocağın piri, mürşidi size bu cezayı verebilir. Bu ceza da işlediğiniz kabahate veya günaha oranlı bir cezadır. Ama bu şahsa verilebilen bir cezadır. Yani bir topluluğa düşkünlük cezası veremezsiniz. Dolayısıyla çok fazla ciddiye alınır şeyler değil bunlar. Bugünkü iftarımız çok güzel, çok sıcak bir ortamda geçti. Zaten amacımız buydu. Biz hiçbir zaman şöyle bir iddiada bulunmadık: "Bin yıllık bir problemi birlikte bir yemek yiyelim ve çözelim". Yüz yüze bakalım, yüzleşelim istedik. Bizim medeniyetimizde yüz kutsaldır. Yüze bakıp yalan söylemek, riyada bulunmak zordur. Biz böyle büyüdük hepimiz. Sıcak bir noktada diyalog sürecine giriş yapalım istedik. Sayın başbakanımız bugünkü konuşmamızda çok açık bir şey söyledi; "Bu bir başlangıç, bir sürecin başlangıcı". Ben de çok açık bir şey söyledim konuşmamda, dedim ki; "inşallah hayırlı bir şekilde çözüldüğünde Süleymaniye Camii'nde şükür namazı kı-

lacağım". Dolayısıyla bu bir sürecin başlangıcıdır. Bu noktada bizim davetimizde belli kriterlerimiz vardı. Bu kriterler bizim için önemli, özel bir davet zaten. Dedik ki; "kriterlerimiz şunlar: bir; Aleviliği İslam içi gören şahıslar ve sivil kuruluşlar bizim davetlimizdir; iki Aleviliği Türkiye'de bir azınlık olarak görmeyen kişi ve kuruluşlar bizim davetlimizdir." Bu noktada biz bütün bu tanımlara uyan kurum ve kuruluşlara, kişilere davetimizi gönderdik. Bu kişi ve kurumlara çok teşekkür ederim. Gelen de, gelmeyen de sağ olsun. Mesela Cem Vakfı'mız bir dizi eleştiride bulundu. Eleştiri demokrasilerde çok normal bir şeydir. Nazik bir şekilde davet edildiler ve nazik bir şekilde bu davete katılmayacaklarını ifade ettiler. Bu da çok normaldi.

İbrahim Kalın: Gerekçeleri neydi?

Reha Çamuroğlu: Mesela Hubyar Sultan Vakfı yine nazik bir şekilde davetimizi kabul etmediğini bildirdi. Bunlar medeni ilişkiler.

Muharrem Ercan: Biz de katılmayanlardanız.

İbrahim Kalın: Ben de soracaktım, Muharrem Bey de katılmadı. Hem iftara, hem de iftar fikrine katılmıyorum dedi.

Reha Çamuroğlu: Dedemin başında bulunduğu Karaca Ahmet Sultan Derneği de katılmadı. Fakat bu kuruluşlar bizim davetiye gönderdiğimiz kuruluşlar. Bir de davetiye göndermediğimiz kuruluşlar var ki, onlar da katılmayacaklarını açıkladılar. Bu tuhaf bir şey... Hiç davetiye göndermediğimiz kuruluşlar var ve onlar katılmayacağız diyorlar. Bu gerçekten de çok garip. Çünkü zaten davetli değiller.

İbrahim Kalın: Belirlediğiniz kriterlere uymadıkları için mi?

Reha Çamuroğlu: Evet uymadıkları için. Bakın dışarıdan izleyenler, süreci yeni başlamış gibi düşünebilirler. Fakat biz senelerdir bu toplumun içindeyiz. Üç bin beş yüz, beş bin yıl önce başlatılan Alevilik anlatıları, on iki imamdan kurtulmalıyız artık diyen Alevilik anlatıları, Hz. Ali'siz Alevilik anlatıları, Tanrısız Alevilik anlatıları oldu. Biz sıfır noktasında beyaz bir kâğıda yazı yazmak durumunda değiliz ki. Toplumun içindeyiz ve bütün bu gelişmeleri izledik, tanıyoruz. Ayrıca çok önemli sosyal ve siyasal bir olay olduğu için bu

hadise uluslararası boyut kazandı. Uluslararası müdahaleler olmaya başladı. Devletimizin bu konuda pek çok bilgisinin olduğunu da düşünüyorum. En son da bu Almanya'daki çok manipulatif bir olay.

İbrahim Kalın: Gösterilen filme atıfta bulunuyorsunuz, değil mi?

Reha Çamuroğlu: Almanya'da gösterilen filme, evet. Bir kere kimse bizi kınamaya kalkışmasın; Diyanet İşleri Başkanlığı o gün açıklama yaptı. Ben bir açıklama yaptım, Milliyet Gazetesi'nde yayınlandı. Almanya fay hatlarımızda diye sert bir açıklamaydı. Arkasından Dışişleri Bakanlığımız bir kınamada bulundu. Dolayısıyla bu olay özel bir Alman televizyonunda gerçekleşmedi. Bir Alman devlet televizyonunda gerçekleşti. Bu yüzden bunların arasında çok ciddi bir fark var. Birtakım Alevi sivil toplum kuruluşları Almanya'da bu olayı protesto etmek için bir miting düzenlediler Köln şehrinde. Büyük bir kitlesel miting düzenlediler. Bu mitingde bir ya da bir buçuk dakika kadar Alman hükümetini eleştirdiler, 59 dakika kadar Türkiye Cumhuriyeti devletine çok ağır kelimelerle hücum ettiler. Olay bir de uluslararası boyut kazandı. Çok boyutlu bakmamız lazım meseleye. Burada çok şey söylendi. Biz sonuçta bu akşam Sayın Başbakanımızın da katılımıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısının da katılımıyla ki, o bizi ayrı olarak sevindirdi, şereflendirdi, çok değerli kanaat önderlerimizin, akademisyenlerimizin katılımıyla nezih bir ortamda çok medeni bir konuşma gerçekleştirdik.

İbrahim Kalın: Ben burada kısaca Necdet Bey'e söz vermek istiyorum. Bu iftar ihtiyacı nereden doğdu? Bunun arkasından ne gelecek? "Alevi açılımı" denen şey tam olarak ne manaya geliyor? Siz bu iftarı Reha Bey'in çizdiği çerçevede nereye oturtuyorsunuz? Bir başka şekilde sorayım; Alevilik sorunu denen şeyi siz nasıl tanımlıyorsunuz?

Necdet Subaşı: Aslında Reha Bey'in de dediği gibi, bu mesele eskilere kadar gidiyor. Bugünden başlayarak, bugünden hareket ederek çözümleme yapmak çok zor görünüyor. Ama genel bir yaklaşım olarak şunu söyleyebiliriz: Çoğunlukla Alevilerin kent yaşamına geçmesiyle başlayan, kırsaldan, taşradan kente, kent merkezlerine, İstanbul'a çıkışla başlayan bir hareketlilik ve bu hareketliliğin için-

de parçalanan geleneksel yapılar mevcut. Taşra hikâyesinin de yapısı çok karmaşık, bazen hüzün verici bir hikâye. Zor bela sürdürmeye çalışılan bir yaşam. Ne diyelim, onun da kendi gerçekliği var. Ama kent yaşamına transfer olmaya başladığından itibaren; yaşam koşulları, toprak yetmiyor, hayat zor geliyor. Değişik nedenlerini biliyoruz. Bu transfer ile beraber daha geniş anlamda esas, gerçek bir dünyayla yüzleşmeye başladıkları andan itibaren, kendilerini tanımlama, kendilerini açıklama konusunda birçok zorlukla karşı karşıya geliyorlar. Ne yapacaklar? Yeni dünyada tanıştıkları yüzler içerisinde kendilerini nasıl tanımlayacaklar? Eskiden beri steril sayılabilecek sınırlar içerisinde yaşıyorlardı. Kendilerine, çok da ağır bir ifade kullanmak istemiyorum, gettolaşma diyebileceğim tecrit edilmiş alanlarda yaşam şekli belirlemişlerdi. Fakat şimdi şehir hayatıyla beraber hem bu kimliklerini fark etmeleri, keşfetmeleri, hem de bunu kabul edilebilir makul bir dile dönüştürmeleri gerekiyor. Bu transfer oldukça zor görünüyor, çünkü kent sadece Aleviler açısında yaşanılan bir parçalanma değil; kent bütün yaşamları alt üst ediyor. Kent hayatı birlikte yaşamayı gerektiriyor, pazarlıkları gerektiriyor, kavgayı gerektiriyor, barışı gerektiriyor. Dolayısıyla bundan en ağır yaraları sanıyorum ki Aleviler aldılar. Çünkü kent hayatına taşınmaya başladıkları andan itibaren, o geleneksel ilişki ağları çözülmeye ve ilişki ağlarının meşruiyeti de sorgulanmaya başlandı. Çünkü yeni açılımlarla, yeni kavramlarla Aleviliğe geri dönüşün gerçekleşmesi gerekiyor. Dolayısıyla bütün bu açılımların Türkiye'nin yaşadığı siyasi hareketlilikle de bir ilişkisi kurulabiliyor. Türkiye'de Cumhuriyet'ten sonra Aleviliği de içine katabileceğimiz türden tarikatların yasaklanması, tekkelerin kapatılması ile başlayan o süreci biz çok iyi biliyoruz. Örgütsel dayanağını da yitiren bir yapıdan söz etmek gerekiyor.

İbrahim Kalın: Anlayış dergisinin son sayısında bir yazınız var: "Yolların Çoğalma Noktasında Aleviler" başlıklı. Burada, "Aleviliğe ilişkin sırlar açığa çıkmıştır. Böylece sır faş olmuştur" diyorsunuz.

Necdet Subaşı: Hüzünlü bir şey bu, çünkü dışarıdan bir sosyolog olarak baktığımızda Aleviliğin bir sır dünyası olduğunu, hatta Aleviliği kendi tadında tutacak bir yapının o sırlar içerisinde sürdüğünü biliyoruz. Fakat şehir, okur-yazarlık oranlarının artması, bilginin

yazıya geçirilmesi, şifahi kültürün modern dünyanın grameri içinde kendine bir yer bulamaması, bütün bunlar doğal olarak hep sorgulanma alanlarını çoğaltmaya başladı. Bu sorgulanmayı, sorgulandı ve terk edildi anlamında söylemek istiyorum. Her tür sorgulanma, bir tür gerçeklik, rasyonalite arar. Sorgulama sonucu siz kendi kültürünüze tekrar başlamayı, tekrar yaşamayı, yeniden bakmayı denediğiniz zaman, o kültür yeniden açıklanır. Bu da yeniden okunacak demektir, bir tanımlamaya tabi tutulacak demektir. Bu anlamda zaman zaman kullanılan kentsel Alevilik türünden modern Alevilik kavramları gündeme gelmeye başladı. Ve böylece o sırlı dedenin dünyasının giderek açılmaya, tartışılmaya, zaman zaman tiye alınmaya başladığını görüyoruz. Çünkü içinde yaşadığımız koşullar içerisinde dedenin geleneksel bir bilgi ağı içerisinde gerçekleştirdiği bilgilerin zaman zaman anlam kaybına uğradığını, zaman zaman bir adrese ithaf etmediğini ve söylem olarak kimseyi heyecanlandırmadığını görüyoruz. Elbette buna Türk modernleşmesinin kendi zaaflarını da katmak lazım. Bu modernleşme zaaflarından genel olarak Sünniler de, Aleviler de hırpalanmıştır. Hatta geleneksel atıflarda bulunan herkes bir şekilde bundan zarar görmüştür.

İbrahim Kalın: Yazınızda bunu Alevi dedelerinin imaj kaybı olarak da ifade ediyorsunuz? Dedemiz de burada, az sonra Muharrem Dede'nin de görüşlerini alalım bu konuda.

Necdet Subaşı: Muharrem Hoca da bu konudaki deneyimlerini bize anlatabilir. Bizim dışarıdan gözlediğimiz kadarıyla statü kaybına uğruyorsunuz. Modern yaşam biçimi içerisinde doğal olarak sizin yerinizi araştırmacı kuşaklar, araştırmacı yazarlar, hele ideolojik bir serpintiye maruz kalmışsa bunun getirdiği yeni sirkülasyon alıyor. Dolayısıyla orada dede bir yandan da yaşam savaşı verecek. Sonuçta bir insan; bir yandan kendi varlığını sürdürmesi, diğer yandan da cemaatin dağılmasını önleyecek yeni bir dile adapte olması gerekiyor.

İbrahim Kalın: Peki hemen Muharrem Dede'ye soralım; Necdet Subaşı kavramsal ve soyut bir şekilde anlattı. Ben size daha somut olarak sorayım. Mesela son otuz yılda sizin yaşadığınız dönüşüm, cemaatinizin, dergâhınızın, sizin etrafınızdaki Alevilerin ve genel olarak bildiğiniz, tanıdığınız Alevilerin dönüşümü nasıl oldu?

Muharrem Ercan: Necdet Bey çok güzel bir açılım yaptı. Biz biliyorsunuz senelerdir köylerde yaşamıştık, şehircilik olayı yoktu. 1970'lerden sonra İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere göç olayı başladı. Göç olayları içerisinde bizim bir sırrımız vardı. Cemlerimizi evlerimizde yapıyorduk Anadolu'da. Evlerde cem yapıyorduk, ama buraya geldik. Burada ister istemez buranın kültürüne, buranın yaşam tarzına uyabilmek için cemlerden uzaklaştık. Cemlerden uzaklaşınca, çocuklarımızın okuma şartları, geçim şartları münasebetiyle dedeler kendilerini bir kenara çekmek zorunda kaldı. Çünkü dedelerin ekonomik imkânları yoktu. Demin sayın hocamın da dediği gibi züğürt ağa; gerçekten biz 1400 senedir taliplerin verdiği küçük miktarlarla hizmet yapardık. Taliplerin gönlünden kopan üçbeş kuruşla geçim sağlardık. Ama 1992 yılında, bakın şu anda kitabı elimde; yanımda getirdim. Sayın İlhan Selçuk, Şenay Kalkan ile beraber, Alevilik konusunda insanları aydınlatma maksadıyla İstanbul'da Cumhuriyet gazetesinde bir araştırma yapıyor. Aman dede, ne olursun biz burada Alevi olduğumuzu söylemeyelim. Devlet dairelerine girerken, hocam çok iyi bilir, bırak komşusuna söylemeyi, saklardı. İş bulabilmek için "yok hayır ben Alevi değilim" diyenlerle çok karşılaştık. Ben 45 yıldır İstanbul'dayım, inanın şu an ki durum çok farklı. Dedeleri içlerinden atmak için ortam yaratıldı. Biz bunları gördük.

Reha Çamuroğlu: Gerici dendi dedelere.

Muharrem Ercan: Bu şartlarda şükür Allah'a yaşadık bir şekilde. Ama şu anda 1990'lı yıllardan sonra diyeyim, bizim dostlarımızın, yazarlarımızın, çizerlerimizin olaylara daha bilimsel açıdan bakıp, inceleyip bizleri doğru yansıtmasıyla gençlerde yavaş yavaş Aleviliğe bir dönüş oldu. Mesela bizim Karaca Ahmet Dergâhı'nda sema ekibimiz, saz kursumuz, bilgisayar kursumuz var. On sene evvel farklıydı, şimdi çok farklı; ne olduklarını bilmek, kendilerini tanımlamak istiyorlar. Daha önceleri bunu yaşamıyorduk. Ama bu tabii kolay bir şey değil. Az önce de bahsettiğim gibi, 15 senedir bizim bir yaşam tarzımız, bir açılımımız var. Ama 15 sene önce hepimiz saklıyorduk. İşte kitapta da belirttiğimiz gibi. Şu anda Sayın İlyas Hocamız gibi dostlarımızın, yazarımızın, çizerimizin sayesinde yavaş yavaş kendi benliklerimize kavuşmaya çalışıyoruz. Ama tabii senelerdir; Osman-

lı döneminde vurulmuş, daha önce Emevi döneminde vurulmuş, Abbasi zamanında vurulmuş, Osmanlı ilk zamanlarında vurulmuş bir damga var. Aslında Osmanlı ilk zamanlarında Hacı Bektaş Veli Gülbengi ile yola çıkılırdı. Cumhuriyet'in kuruluşunda temel taş olmuşuz. Ruhu şad olsun, Mustafa Kemal Atatürk sayesinde 1920'lerde kendi benliğimize kavuşmuşuz. Anayasa'mızın çeşitli maddelerine göre; "Herkes din, vicdan, ırk ayrımı yapılmaksızın eşittir", ama yine de bugün bu ayrımları yaşıyoruz. İnşallah bugünden itibaren, toplum yavaş yavaş bu önyargılardan kurtulur. Sayın İbrahim Bey, bunu aslında ben her yerde söylüyorum. Tabanın suçu yok. İlyas Hocam da çok iyi bilir. Tabanın bir suçu yok. Tabana kurban olayım. Hep büyük yöneticiler, siyasiler; bir oraya çekmişler, bir buraya. Biz çok dertliyiz. Amerika istedi diye, Avrupa istedi diye olacak bir şey de değil bu. Biz kendi içimizde bunları çözeriz. İnanın bunlar çözülemeyecek konular değil. Ben her zaman her toplantıda Diyanet'ten gelen arkadaşlarıma da aynısını söylerim. Bunlar bizim kendi içimizde, kendi coğrafyamızda, rahat rahat çözeceğimiz konular.

İbrahim Kalın: Peki, siz Diyanet'in açılımını nasıl buluyorsunuz?

Muharrem Ercan: Diyanet şimdiye kadar bir açılım göstermedi.

İbrahim Kalın: Önümde şimdi Alevi-Bektaşi klasikleri var. Zannediyorum bir ila bir buçuk yıldır yürüttükleri bir çalışma bu. 17 Alevi-Bektaşi klasiğini yayınlayacaklar. Besmele Tefsiri, Destan-ı İbrahim Ethem, Erkânname ve Makâlât var. Ardı da gelecek. Buna yönelik de bazı eleştiriler var.

Muharrem Ercan: Bunlara ben de eleştiri yaptım. Aynı Reha Bey'in Muharrem orucu açılımına yaptığı gibi... Ben yine söylüyorum. O bir hata bence. Ama tabii ki saygı duyarım. O öyle düşünmüş, yapmış. Bir şey demiyorum.

İbrahim Kalm: İftar için mi hata diyorsunuz? Sizin muhalefetiniz neden?

Muharrem Ercan: Muhalefetim şu; madem böyle bir işe girişti, Türkiye genelinde belirli bazı kurumlar var. Bunu çok iyi bilirler. Senelerdir içimizde yaşamış bir arkadaşımız.

Reha Çamuroğlu: Hala içinizde olan bir arkadaşınızım.

Muharrem Ercan: İnşallah öyle; göreceğiz. Hacı Bektaş Veli Dergâhı var. Bu arkadaş toplardı. Görüştüğüm yerler oldu veya sohbet ettiğim yerler oldu. Şimdi böyle bir olgu geliyor. Birlikte oturalım, hep beraber oruç açalım. Biliyorsunuz biz Alevilik-Bektaşilik geleneğinde iftar demiyoruz; oruç açma diyoruz. Sünni dostlarımız iftar der; biz oruç açma, oruç bozma deriz. İlyas hocam da bilir. Bunlar ufak tefek farklılıklar. Biz oruç açma diyoruz. Sabahleyin biz sahura kalkmıyoruz. Bizim ayrı gelenek ve göreneklerimiz var. Bu kitaplar basıldığı zaman isterdim ki, Alevi – Bektaşi yazarlarımız, çizerlerimizden üç beş kişiyi alıp da beraber otursalardı.

İbrahim Kalın: Bu yapılmadı mı Reha Bey?

Reha Çamuroğlu: Şöyle söyleyeyim; Dedemin konuşmasının bitmesini bekledim. O nedenle araya girmek istemedim ama madem böldük, artık söyleyeyim düşüncelerimi. Seçimlerde AK Parti'den aday olmamız ile birlikte çok büyük bir hücuma uğradığımızı burada tekrar anlatmamıza gerek yok. Kamuoyu bunu izledi. Bir şey çok önemlidir. Biraz önce yüz yüze bakmaktan söz ettik. Bence insanlar ilişkilerini şöyle kurmalılar: Yüz yüze bakabilecek halden çıkmamalılar. Şahsıma ait o kadar ağır hakaretlerde bulunuldu ki seçim süresince. Sonuçta biz insanız. Bakın bir Aleviye yapılabilecek en büyük hakaret Hızır Paşa lafıdır.

İbrahim Kalın: Bunu sizin için kullananlar oldu.

Reha Çamuroğlu: Bunu kullananlara aynen iade ederim. Çıksın Pir Sultan Abdal gibi bir veli, bana Hızır Paşa desin. O zaman eyvallah. Ama kerameti kendinden menkul Pir Sultan Abdallar bize Hızır Paşa filan diyemezler. Hadlerine mi düşmüş? Bu noktada şunu söyleyeyim dedeme. Şehirleşmeyle beraber yeni formlar ortaya çıktı. Bu yeni formların bazılarını seversiniz, bazılarını sevmezsiniz. Mesela bir vakfımızın Cem ayini sırasında meydan yerine koyduğu yuvarlak bir platform üstünde bir dervişe kızımız Mevlevi sema yapar. Şimdi bu, benim şahsen kabul edebileceğim bir şey değildir.

Muharrem Ercan: Bizim geleneğimizde yoktur, haklısınız.

Reha Çamuroğlu: Kabul edebileceğim bir şey değildir. Üç bin kişilik Cem de olmaz. Yapıldı. Çünkü Cem rızalığa dayanır. Birbirinden razı olabilmeniz için tanımanız gerekir. Üç bin kişi birbirini tanıyamaz. Cemler küçük olur. Dedem hatırlar, biz seneler önce Cem Vakfı'nda, bir Cemevi projesi yarışması başlattığımızda, Sayın İzzettin Doğan'a söylediğim bir sözü hâlâ hatırlarım; "Hocam bunlar razılık meselesini halledecek kadar küçük olmalıdır" demiştim. Yani Kocatepe Camii gibi bir cemevi yapamazsınız ya da stadyumda bin tane genç semah dönemez. Semahın bir usulü, bir adabı vardır. Yoksa kliplerde döndürülen Mevlevi dervişlerine dönersiniz. Bütün bunlara baktığımızda gelenekte bazı problemler ortaya çıktığını görüyoruz. Yeni formlar ortaya çıktı.

İbrahim Kalın: Sözünüzü kesmek zorundayım Reha Bey. Önemli bir konu bu, İlyas Bey'e de söz vereceğim. Biraz önce bu olayın tarihi boyutunu, dini ve kültürel boyutlarını ve bugünkü durumunu biraz tartıştık. Tartışmamızın diğer sorularına dönmeden önce izleyicilerimizden de gelen soruları da yönelteceğim konuklarımıza. Ancak şu anda telefon hattımızm diğer ucunda ünlü araştırmacı Müfit Yüksel Bey var. Kendisinin de konuyla ilgili görüşlerini alacağız. Müfit Bey, tartışmanın bir kısmını dinlediniz zannediyorum. Pek çok soru var tabii. Bu çok kapsamlı, büyük bir konu. Konuklarımızın da değindiği gibi bin küsur yıllık meseleyi ne bir iftarla, ne bir programla, ne tek bir açılımla, inisiyatif ile çözmek pek mümkün değil. Sizin kısaca bir değerlendirmenizi alabilir miyiz? Siz bugünkü iftarı nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu açılım sizce nereye oturuyor? Daha iyi bir noktaya gelinmesi için bundan sonra ne yapılmalı?

Müfit Yüksel: Öncelikle geçmişe ait bazı değerlendirmelerde bulunayım. 1995 yılında henüz İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'yken Sayın Tayyip Erdoğan'a iki yüz sayfayı aşkın Alevilik ve Bektaşilikle ilgili bir rapor sunmuştum. Alevi ve Bektaşi kimliğinin ne olduğuna ilişkin uzunca bir rapordu. Aynı o dönemde, Muharrem ayında böyle bir organizasyon teklif etmiştik. 1996 yılında teklif etmiştik. O zaman da Muharrem'in dokuzuncu veya onuncu gününde. Çünkü Sünnilerde de o günlerde Muharrem orucu var. Hz. Muhammed'in Sahih-i Müslim'de geçen Peygamber'den bir rivayete

göre, Muharrem'in dokuzuncu veya onuncu gününde sünnet olan bir oruç var.

İbrahim Kalın: Peki, bu proje gerçekleşti mi o zaman?

Müfit Yüksel: Tabii o zamanlar çok fazla gündeme taşınmadı. O dönem şartları içinde gerçekleşmedi. Aynı zamanda Sünnilerde de olan oruçla çakışacak şekilde Muharrem ayının dokuzuncu veya onuncu günde böyle bir iftar verilmesini teklif etmiştik, o zaman olmamıştı. O bakımdan, çok geç kalınmış bir şey olarak da nitelendirebilirim. Çok geç kalındığı için de bununla kalınmaması gerektiği kanaatindeyim. Bu açıdan bakıldığında, çok iyi bir başlangıç... Başlangıç açısından çok önemli bir adım. Bunun önemsenmesi gerekiyor. Böyle bir adımın ıskalanmaması lazım. Alevi – Bektaşi kesimin de kendilerine uzanan barış ellerine ellerini uzatmaları gerektiği düşüncesindeyim. Bu yapılanların havada kalmaması gerekir.

İbrahim Kalın: Müfit Bey ortada genel olarak bir güvensizlik havası seziyor musunuz? Yani benim de görebildiğim kadarıyla bir niyet sorgulaması var.

Müfit Yüksel: Alevi – Bektaşi'lerin olduğu kesimde şöyle bir durum söz konusu: Alevi – Bektaşi kesimin üzerinde çok fazla ideolojik yüklenmeler var. 1940'lı yılların ideolojik etkileri, daha sonra sol Marksist ideolojik etki, Alevi – Bektaşi kesimin Sünni kesim tarafından uzanan ellere sürekli bir kuşkuyla yaklaşmasını getiriyor maalesef. Bu kuşkunun kırılması lazım... Bir ikincisi; bu kuşku diyalogu önlüyor veya diyalog için açılan kapıların bir şekilde kapanmasını sağlıyor. Herhangi bir parti dışında veya bir iki parti dışında başka partilerin Alevilere el uzatması, kötü niyetli aksiyonlar olarak algılanıyor. Kötü niyetli bir tavır olarak algılanınca, bir şekilde bu çeşit teşebbüslerin arkası gelmiyor. Alevi – Sünni meselesinin bir şekilde rahatlıkla tırmandırılabilecek bir mesele halinde kalmasına neden oluyor. Bir diğer ciddi sorun; Alevi – Bektaşi kimliğinin hangi temel zemine, hangi hukuki çerçeveye oturacağı meselesidir. Meselâ bu konuyla ilgili olarak şu anda tam bir dönüm noktasındayız. Alevi – Bektaşi kimliği ideolojik bir temele mi oturacak, Müslümanlık dışı ayrı bir din zeminine mi oturacak? Bu anlamda bir zemin kayması söz konusu olabilir; ya da Alevi – Bektaşilik Müslümanlık içerisinde

kendine özgün yorumuyla, Diyanet veya başka bir anlamda temsil eden kurumlar içerisinde bir yere mi oturacak? Şu anda burada bir belirsizlik var.

Ayrıca Türkiye'nin şöyle bir durumu da var: Belli başlı sorunların çözümünde geç kalındığında, çözülemediği için veya geç kalındığından ya da ihmalden dolayı zaman içerisinde bu sorun, uluslararası bir sorun haline geliyor. Şu anda Avrupa ve Amerika'daki bir kısım kesimlerce belli dayatmalar söz konusu olmaya başladı. En önemli sorunlardan biri bu; diaspora dayatması. Alevi - Bektaşi kesimden gelip de orada yaşayan toplulukları, dernekleri, vakıfları ya da grupları kastediyorum. Tabii hepsini söylemiyorum ama önemli oranda diasporada Alevi - Bektaşiliğin Müslümanlığın dışında ayrı bir din gibi algılanması ve ayrı bir din olarak tescil edilerek cemevlerinin sinagog, cami, kilise gibi ayrı bir dinin ibadethanesiymiş gibi tescil edilmesi yönünde eğilimler ve bu konuda çabalar söz konusu. Diaspora bağlamında genel anlamda böyle bir çaba görüyorum. Bu son derece ciddi problemler oluşturur. Onun için bu sorunun, içeride, hukuki bir zeminde çözülmesi gerekiyor. Bu hukuki zeminde çözülmesinin önünde maalesef bazı kanuni engellerimiz var. Özellikle 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, bu konuda önemli bir engel oluşturuyormuş gibi bir durum söz konusu sanki.

İbrahim Kalın: Onu biraz daha açabilir miyiz Müfit Bey?

Müfit Yüksel: Şöyle bir durum söz konusu: 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı kanunun birinci maddesinde diyor ki; *alel'umum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, vs. bunların hepsi yasaktır.* Dolayısıyla dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık gibi Alevi - Bektaşi kimliğinin unvanları tamamen yasaklanmış oluyor. Aynı zamanda bu unvanları taşıyanlara 6 aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan az olmamak üzere para cezası öngörülüyor. Şimdi bu düzenleme, bu anlamda önemli bir engel teşkil ediyor.

İbrahim Kalın: Peki bu kanun uygulanıyor mu? Aramızda bir dedemiz var, kendisine de soralım.

Müfit Yüksel: Bu kanun uygulanmıyor ama Alevi – Bektaşi kimliğinin Türkiye'de legal bir şekilde oturtularak kendini ifade edebileceği legal bir kurum oluşmasına engel oluşturuyor. Fiili olarak uygulanmıyor. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Alevi – Bektaşi kimliğine ilişkin herhangi bir teşebbüsün karşısına bu kanun çıkmaktadır maalesef. Şöyle bir yanlış algılama var: Anayasa'nın ilk değiştirilemez dört maddesi kapsamındaymış gibi algılanıyor. Böyle bir kanun değil bu. Sadece Anayasa'ya aykırılığı iddia edilemez. Ama bu kanunda zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yapılmış. Örneğin 1 Mart 1950 yılında yapılan değişiklikle, o zaman kapalı olan türbeler açılmıştır. Örneğin Fatih Sultan Mehmet'in türbesi, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi gibi... Bu türbelerin Kültür Bakanlığı emrinde açılması sağlanmış, serbestiyet tanınmış. Daha sonra bu kanunda iki defa daha değişiklikte bulunulmuş. Demek ki, bu kanun değişikliğe açık... Bu kanun kapsamında yapılacak köklü bir değişiklik, örneğin cemevlerinin dergâh statüsünde açılmasına yol açabilecek bir değişiklik rahatlıkla yapılabilir.

İbrahim Kalın: Bu hukuki düzenlemelerin yanı sıra toplumsal düzeyde sorun olarak siz ne görüyorsunuz? Atılabilecek adımlar neler? Muharrem Dede de buna temas etti.

Müfit Yüksel: Biraz önce de temas ettim. Diaspora bağlamında bazı çabalar var. Burada isim vermekte de bir sakınca görmüyorum; Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Başkanı Avukat Kazım Genç önderliğinde bir inisiyatif var. Bu inisiyatifin, Alevi – Bektaşiliğin Müslümanlıktan ayrı bir din olduğu ve ayrı bir din olarak tescil edilmesi gerektiği, dolayısıyla zorunlu din derslerinin kaldırılması konusunda AİHM'e bir başvurusu söz konusu. Yani bir yandan bu kanunun varlığı, bu zeminde, yani dergâh zemininde, bir şekilde Diyanet bünyesinde temsiline imkân verme konusunda bir problem oluşturuyor. Ama öte yandan, Aleviliğin Müslümanlıktan ayrı bir din olarak tescil edilmesi, yani sinagog, kilise, cami ve cemevi gibi bir statüde ele alınması, Alevilerin kaçınılmaz bir şekilde Müslümanlığın dışına itilmesine ve hukuki olarak bir gayrimüslim azınlık olarak tesciline neden olur ki, bu da Türkiye'de toplumsal çatışmalara sebep olur. Zaten Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde uluslarara-

sı bir sorun haline gelmiş olan bu durum, iyice manipüle edilebilecek bir araç haline gelecek. Bu da toplumsal gerilimleri, çatışmaları, hatta ileride hukuki yönden zemin kaydırılmış olarak Müslümanlık dışına çıkarılan Alevilik – Bektaşilik kimliği, bir şekilde bir çatışma aracı haline getirilecek, Pakistan Şii camileri ve Sünni camilerinin kanlı çatışmalara sahne olması gibi vahim durumlarla karşılaşmak tehlikesi baş gösterecektir. Hatta bu durumun, burada çok daha fazla kanlı çatışmalara yol açabileceğini, yani bir iç savaş sebebi olabileceğini dahi düşünüyorum. Bu anlamda önümüzde böyle bir tablo var.

Osmanlı döneminde de Osmanlı – Safevi çatışmalarının Kasr-ı Şirin'den sonra artık durulduğu, sıcak çatışmaların bittiği dönemden sonra, 1650'lerden itibaren Osmanlı, Anadolu'daki Alevi Kızılbaş ocakları içinde bir şemsiye olarak Hacı Bektaş Dergâhı'nı tanıdı. Anadolu'daki Kızılbaş Alevi ocakları, Hacı Bektaş Veli Ocağı'nı saygın bir kurum olarak tanıdı. Zaten böyle bir saygı vardı. Alevi Kızılbaş ocaklarına ait dedeler, Hacı Bektaş Dergâhı'ndan icazetname aldılar. Bu icazetnameleri alan dede ocakları, Osmanlı nazarında meşru kabul edildi. Hatta bazı dede ocakları, mesela Garip Musa Ocağı gibi, Seyit Hüseyin Abdal Ocağı gibi ocaklar, Osmanlı tarafından seyitlik şecereleri verilerek, bunlara imtiyaz dahi verildi ve bunlar çeşitli vergilerden muaf tutuldular. 1826'daki Alevi – Bektaşiliğin yasaklanması olayına kadar bu statüleri devam etti. Osmanlı bu şekilde bir çözüme gitti. Türkiye'de de bugün için böyle hukuki bir çözüme gitmemiz gerekiyor. Örneğin dergâh olarak açılıp, bu dergâhların Diyanet bünyesinde RTÜK benzeri bir üst kurul tarafından aynı şekilde denetlenmesi sağlanabilir. Tabii bu denetimi, mali vb. anlamlarda söylüyorum yoksa hak ve özgürlüklerin kısıtlanması anlamında kesinlikle söylemiyorum. Böylece bir meşruiyet zemini olacak ve aynı zamanda hukuki bir zemine oturacak, ayrıca hazineden bütçe alacak. Bu anlamda bu kanunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Muhtemelen biz de şimdi konuklarımızla bunu ele alacağız. Çok teşekkür ediyoruz. Müfit Bey pek çok önemli bir konuya temas etti. Tekke ve zaviyelerle ilgili 677 sayılı kanuna geleceğiz. Şimdi Fransa'dan bir izleyicimizin bir sorusu var. Az önce kısaca değindiğimiz, Necdet Bey'in yaptığı analizde de kısmen yer alan bir

konu. Bu farklılaşma üzerine; "Alevi vatandaşlarımızın içinde bulunduğu farklı oluşumlar ve bunları birbirinden ayıran çok farklı uygulama ve düşünce tarzları var. Bunun sebebi nedir?" diye soruluyor. İkinci olarak da "devlet planlı bir diyalog ve yaklaşımla, aralarındaki yanlış yönelme ve çarpıklıkları düzeltme yönünde bir rol üstlenebilir mi?" şeklinde bir soru var. Müfit Bey demin diaspora Alevileri dedi. Çok ters bir noktada yapılan tanımlar dedi. Sizin değerlendirmenizi alalım onunla ilgili.

Muharrem Ercan: Yalnız Müfit Bey burada bazı şeyleri yanlış anlıyor. Biz şu anda Türkiye'deki Alevi – Bektaşi kuruluşları olarak böyle bir şeyle alakamız, öyle bir niyetimiz yok, öyle bir uğraşımız yok. Müslümanlık şöyle, Müslümanlık böyle gibi konuları konuşmuyoruz. Biz Müslümanlığın özüyüz. Bunu her yerde, her zaman söylüyorum. Biz Hak, Muhammed, Ali diyoruz. Allah, Muhammed, Ali Ehl-i Beyt üçgeninden hiçbir zaman çıkmayız. İslam'ın içinde bazı farklılıklar, kollar olur. Şafii'nin, Maliki'nin, Hanbeli'nin farklı görüşleri yok mu? Var, değil mi? Alevilik de bir koldur. Onun içinde yeri vardır. Bizim İslam anlayışımız şudur: Diyoruz ki, kırklar meclisi oluşmuştur. Bu kırklar meclisinde Ehl-i Beyt bu yolu tutmuştur. Bizim tuttuğumuz daha doğru. Öbürü diyor ki, biz Sünni mezhebine göre hareket ediyoruz, bizimkisi daha doğrudur.

Reha Çamuroğlu: Dedem ama Müfit Bey bu konuda farklı bir şey söylemedi.

Necdet Subaşı: Müfit Bey çok güzel bir ayrıntı sundu aslında.

Muharrem Ercan: İkinci olarak şunu söylemek istiyorum. Arkadaşım Alevileri farklı görüyor. Alevilerin farklılıkları olabilir. Sünni dostlar arasında da farklılıklar var; Nurcusu, Kadirisi, Rufaisi, Fethullahçısı... Şu anda tek tek saymak istemiyorum. Ben burada bunu konuşmak istemiyorum ama farklılıkları var. Bunu Necdet Bey daha iyi bilir. Olabilir, doğaldır.

İbrahim Kalın: Siz doğaldır bu, farklılıklar olabilir diyorsunuz.

Muharrem Ercan: Ama inanın biz çoğunluk olarak aynen şunu söylüyoruz. Tamam, belki bir zamanlar bazı arkadaşlarımız bunu

söylemiştir. Burada olmayan insanlar için bunu söylemek istemiyorum. Arkadaşlarımız demiştir. İslam'ın dışında dediler. Alisiz Alevi dediler. Bakın biz İstanbul'da Alevi – Bektaşi kuruluşlarıyız. Kamuoyu yoklaması yaptırdık. Bakalım kaç kişi Aleviliği İslamiyet dışında görüyor diye?

İbrahim Kalın: Böyle bir çalışma hiç yapıldı mı İlyas Bey?

Reha Çamuroğlu: Herhalde %1 filan çıkar.

Muharrem Ercan: Ben bunu topluma bağlamak yanlış olur diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Burada bu soruyu Necdet Bey'e yönlendireyim isterseniz.

Necdet Subaşı: Bir kere bu talepler karşı taraftan geldi mi, hemen filtreler çalışmaya başlıyor. Bir elekten geçiriyoruz düşünceleri. Bunu burada da fark etmeye başladım. "Aleviler İslam dışıdır" iddiası, Allah saklasın, Sünnilerden gelse bir anlamı olabilir. Çünkü Sünnilere yapılan böyle bir itham var. Sünniler bizi Müslüman görmüyor diye bir iddia var.

Reha Çamuroğlu: Geçmişte de olmuştur bu.

Necdet Subaşı: Bunların örnekleri de vardır. Ama ben kişiler olarak uçta kaldığı kanaatindeyim. Bu iddia Sünnilerden gelmiyor. Kurumsal olarak gelmiyor. Her vesile ile bildiğim kadarıyla devlet Diyanet üzerinden Alevilerin Müslüman olduğunu sürekli yineliyor, teyit ediyor. Hatta bu konuda çok da doğal davranıyor. Bu konuda öyle politik bir dil de kullanmıyor. Neredeyse bu ülkede yaşayan herkes Müslüman'dır diyecek bir değerlendirme dünyasına sahip. Fakat bu talep Alevilerden geliyor. Alevilik dediğimiz zaman soy temelli bir kimlikten mi bahsediyoruz? Yahudilik gibi bir şeyden mi bahsediyoruz? Sünni dünyayla karşılaştığı zaman onunla aynı dini terminoloji üzerinden konuşmuyor. Ben Tunceliliyim diyor, ben Erzincanlıyım diyor. Oradan bir kimlik beyanı ortaya çıkıyor. Kendini tanımlamak zorunda kalıyor. Bu tanımlamalar da, bir içini doldurmayı, bu kimliği bir şekilde yeniden tanımlamayı, anlamlı hale getirmeyi gerek-

li hale getiriyor. Bu referanslar çok önemli. Nasıl tanımlayacaklar? Hangi temel üzerinden Alevi kendisine bir yer bulacak. Bu ülkedeki yaşam çeşitliliği içerisinde nasıl bir tanımlamaya uyacak? Bunu düşündüğümüz zaman, mesela Muharrem Dede'yi dinlediğimiz zaman, İslam temelli bir analiz yapıyor. Bunun tam tersini savunan, sizin deyiminizle marjinal kesimler var. Sesleri çok fazla çıkıyor. Bir de şöyle bir grup arkadaş var; çok açıkça söylüyorlar, bütün bu çeşitliliğin kendisi Aleviliktir diyorlar. Alevilik bir sınıra, bir kuşatmaya, bir dogmaya teslim olan bir şey değildir. Herkes her şeyi söyleyebilir. Böyle söylenebilecek kadar zengin bir gelenek.

Muharrem Ercan: Ama bunlar bizi temsil etmez. İnkâr etmiyorum. Tüm dostlarımız çok iyi bilir bunu. Şunu söylemek istiyorum. Lütfen gelin İstanbul'a, bizim dergâhlara bir uğrayınız. Kamuoyu yoklaması yapın. Bakalım kaç kişi bunu söyleyecek? Bunlar azınlıktadır.

Necdet Subaşı: Demin söylediğim şeye devam edecek olursak. Şehre indikten sonra o kökle, o paradigmayla bağlarını koparan, dedenin nüfuz alanını daraltan bir parçalanma oldu. Bu parçalanma herhangi tipik bir Aleviyi serbest bırakmadı. Alevi kendi acılarını yine yaşadı. Kendisine bir yer bulmak zorunda, kendisini tanımlamak zorunda. Dede ile bağı kalmadı. Dede – talip ilişkisi çözüldü. Şehirde bir düşkünlük yapılanması yok. Kontrolden çıktı. Ama bu kontrolden çıkmışlığı bile, sonuçta kendi kimliğini keşfetmesini gerektiren çatışmalar yaşattı ona. Çok garip deneyimler yaşadı ve bu süreç içerisinde devraldığı kavramlar, ideolojiler, düşünceler onu bugün bu parçalanmışlığı ortaya çıkaran noktaya getirdi. Biraz önce söylendi. Çok radikal bir Marksist terminolojiye teslim olmuş, Alisiz Alevi vurgusunu sürekli seslendiren bir damar var. Ayrıca "gerçek İslam biziz, bunun dışındakiler kendini tanımlamak zorundadır"a kadar giden savunmacı bir grup, bunun dışında muallâkta kalan bazı şeyler var. Kendisini savunma konusunda çekingen, ürkek, her gün kanaat değiştiren bir yapı var. Bu bana göre devletin ayıbıdır. Devlet insanların zihinsel gelişimine fırsat vermelidir.

İbrahim Kalın: İlyas Bey'e dönelim; Alevi – Bektaşi geleneği neyi referans alarak bu tartışmayı yürütecek? Diaspora dendi, siyasi an-

gajmanlar dendi, köyden kente göç ederken yaşanılan büyük kırılmalardan bahsedildi. İşin içinde sosyoloji var, tarih var, siyaset var, din var. Hepsi beraber. Bu tartışma daha sağlıklı bir noktaya gidecekse, dedemiz de %1 ila 2 diyor. Hep o tez üzerinden tartışma yürütülüyor. Öte taraftan Alevilerin birtakım somut talepleri de var. Onlara da biraz değineceğiz. Temsil meselesi, din dersleri, kadro verilmesi gibi birtakım istekleri var. Müfit Bey de temas etti. 677 sayılı kanunun revize edilmesi gibi. Başlangıç noktası neresi olacak?

İlyas Üzüm: Alevilik dendiği zaman o kadar da bilinmez bir olgudan bahsetmiyoruz. Alevilik ve Bektaşiliğin on asırlık bir kökeni var. Bu çok uzun bir zaman dilimi ve çok geniş bir coğrafya var. Çok değişik yörelerde farklı ocaklar, farklı uygulamalar var. Dolayısıyla Alevilik; bizim çok rahat inceleyebileceğimiz, ne olduğunu ortaya koyabileceğimiz bir yapıya sahip. En önemlisi sözel çizgi ağırlıklı olmakla birlikte Alevi – Bektaşi kaynakları var. Her şeyden evvel Erdebil merkezli dergâhlar için buyruk var. Kızılbaş Aleviler için buyruklar, Bektaşiler için Erkannâmeler var. Dolayısıyla bunları sağlıklı bir şekilde değerlendirerek Aleviliğin ne olduğunu kolayca ortaya koyabiliriz. Bu o kadar da meçhul, insanların zihinlerini karıştıracak bir mahiyet arz etmiyor. Bugünkü yapı da o kadar bilinmezlik arz etmiyor. Günümüz Aleviliği ile ilgili birçok çalışma var. Bunları ortaya koymak lazım... Ben izninizle Reha Bey'in sözlerinden başlayarak kısa bir çerçeve çizmek istiyorum. Reha Bey dedi ki; oruç açma programına kriterimizi koyduk, davetimizi yaptık. Gelenler de sağ olsun, gelmeyenler de sağ olsun dedi. Ben bu cümleyi çok sevdiğimi ifade etmek istiyorum. Gerçekten de gelenler de sağ olsun, gelmeyenler de sağ olsun diyebilmek lazım. Ancak dedemizin çok güzel bir tespiti vardı. Onun da altını çizmek istiyorum. Eğer Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili birtakım problemler çözülecekse, bazı adımlar atılacaksa, iyi niyet göstergelerini alkışlamak ile birlikte, Alevi kuruluşlarıyla beraber olma mecburiyeti vardır. Bugün Alevilik genel anlamda örgütlü bir yapıya dönüşmüştür. Evet, örgütlerin dışında kalmış Alevi – Bektaşi vatandaşlarımız da vardır. Örgütler, dernekler, dergâhlar bünyesinde veya yöre isimleri bünyesinde bir örgütlü yapı var. Bunu görmezden gelerek, çok iyi niyetli olsa da, atılacak adımların sağlıklı olacağını düşünmüyorum.

Necdet Subaşı: Kuşatmadan mı bahsediyoruz?

İlyas Üzüm: Kuşatmadan bahsetmiyorum. Fiili bir gerçeklikten bahsediyorum. Dolayısıyla birtakım konularda harekete geçilecek ise, Alevi kuruluşlarıyla beraber olunmalı. Çok marjinaller de dâhil, aykırıların fikirleri alınmalı, bu fikirler olgunlaştırılmalı ve birlikte yürünmeli diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Bundan sonra ne yapılacak? Bu açılımın arkasından ne gelecek? Bu sorunların çözülmesi için hangi adımların atılması lazım? Bunları konuşacağız. İlyas Bey'e tekrar dönelim. İslam – Alevilik ilişkisi nedir? Hangi bağlama oturuyor? Bunu analiz ediyordunuz, buyurun lütfen.

İlyas Üzüm: Ben şunu ifade etmeye çalışıyordum: Aleviliğin kendine has kaynakları var. Her şeyden önce on asırlık Alevi – Bektaşi deyişleri var. Bu deyişleri dikkate almak mecburiyetindeyiz. Ocakların sahip olduğu buyruklar var. Onları mutlaka dikkate almak zorundayız. Bunun yanı sıra daha başka kaynaklar var. Bu kaynakları dikkate alarak, Aleviliğin fikri yönünün, deyim yerindeyse teolojik yönünün ortaya konulması lazım. Alevilerin mahiyetini tespit etmek bilimsel olarak çok zor değil. Bunu ortaya koyarak yola çıkmak lazım. Bugün çok yeni tablolar söz konusu değil. Yadırgamak yerine bunları ayrıca değerlendirmek lazım. Fakat geleneksel, otantik Aleviliğe bakıldığında, kaynakların verdiği Aleviliği okuduğumuzda, karşımıza çıkan İslam'dır, İslam içindedir, Kuran'a bağlıdır, Peygamberin nübüvvetini kabul eder. İslam'ın temel iman esaslarına sahip çıkar. Bütün Alevi – Bektaşi kaynakları Kur'an ile ilgili, İslam'ın temel iman esasları ile ilgili vurgular yapar. Bugünkü bazı modern çalışmalara da yansımıştır. Mesela Karaca Ahmet Derneği yayınları arasında çıkan önemli bir doktora tezi var; "Alevilikte Dede ve Ocaklar" diye. Çok sayıda dede ile görüşülmüş ve bunlara "Kelime-i Şahadet İslam'da var mıdır?" diye sorulmuş. Bu dedelerin tamamı "Evet, Alevilikte kelime-i şahadet vardır" diye cevap vermişlerdir. "Meleklere iman var mıdır?" diye sorulmuş; %98'i 'Evet vardır.' diye cevap vermiştir. "Ahirete iman var mıdır?" diye sorulmuş; %98'i "Vardır" diye cevap vermiş. İslami ibadetlere ilişkin olarak dedelere "Beş vakit namaz var mıdır?" diye sorulmuş, %18'i "Evet vardır" demiş. "Alevilikte zekât

var mı?" diye sorulmuş, %40'ı "var" diye cevap vermiş. "Ramazan orucu var mı?" diye sorulmuş, %28'i 'Vardır' diye cevap vermiş. "Hac var mı?" diye sorulmuş, %29'u 'Vardır' diye cevap vermiş. Bu sadece dedelerin ortaya koyduğu bir tablo değil bence. Kaynaklarda da rahatlıkla referansını bulacağımız hususlar bunlar.

Alevilik dediğimiz şey İslam'ın içindedir. Pir Sultan Abdal'ın şu meşhur dizesi bu vesileyle neredeyse her defasında söylenen bir duruma bizi götürdü. "Muhammed dinidir bizim dinimiz/Tarikat altından geçer yolumuz/Cibrili emindir hem rehberimiz/Biz müminiz mürşidimiz Ali'dir." Pir Sultan açık bir biçimde İslam'a olumlu gönderme yapmaktadır ve İslam dini mensubu olduğunu ifade etmektedir. İki gün evvel Karaca Ahmet Dergâhı'na uğradığımda, bez bir afişte herkesin görebileceği şekilde çok güzel iki dörtlük vardı. İçinde bulunduğumuz mevsimle alakalı. İlk dörtlüğü izninizle burada okumak istiyorum. "Dedesi Muhammet'tir, babası Ali/ Anası Fatıma cihana veli/ Derler ve söylerler cümle evliyalar beli/ Cümle evliyalar şahı İmam Hüseyin." Şimdi buradaki velayete vurgu, Hz. Muhammed'e vurgu, Hz. Ali'ye vurgu, Ehl-i Beyt'e vurgu Alevilerin mahiyetini ortaya koymaktadır. Hak, Muhammed, Ali Alevilerin en önemli vurgusudur. Hak ulûhiyeti, Muhammed nübüvveti, Ali velayeti temsil etmektedir. Dolayısıyla Alevi – Bektaşilikte kuvvetli bir İslam vurgusu hâkimdir, baştan sona kadar. Ancak tarihsel sebeplerle Alevilikte bazı temel ibadetler itibariyle farklılıklar vardır. Bu farklılıklar da İslam'ın temel ibadetlerine karşı olma biçiminde değil, tarihsel sebeplerle açıklayabileceğimiz mahiyetlerde gerçekleşmiştir. Bundan yola çıkarak Alevilikle ilgili farklı değerlendirmelerde bulunmak doğru değildir, ilmî de değildir. Alevilik İslam'dır, İslam'ın içindedir, Alevilerin tamamına yakını yine kendisini İslam'ın bünyesinde değerlendirmektedir.

İbrahim Kalın: Kaynaklar meselesine temas ettiniz. Kaynaklar meselesinde Aleviliğin bu kadar da bilinmez, o kadar da her tarafa çekilebilir bir öğreti olmadığını işaret ettiniz. O çerçevede ben programın ilk kısmında Diyanet'in başlattığı Alevi – Bektaşi klasikleri yayın serisine temas etmiştim. Telefon hattımızda Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Sayın Osman Eğri var. Osman Bey, Diyanet böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duydu?

Osman Eğri: 2003 yılında Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Kongresi düzenlemişti. Oradaki başlıklardan bir tanesi de Alevi – Bektaşi kaynaklarının neşri idi. Sonuç bildirgesine yansıyacak şekilde, bu kaynakların basılması gerektiğinin tebliğini sundum, iki müzakereci de tartıştı. Böylece sonuç bildirgesine bu yansıdı. 2004 yılının sonuna doğru projemiz başladı. Bir yıl beklemesi gerekti. Türkiye'de işler ağır yürüdüğünden dolayı üç yıldır da bu proje devam ediyor. Amaçlarımız da şuydu; bu projeden dedelerimizin, babalarımızın, Alevi – Bektaşi vatandaşlarımızın ellerinde okudukları, hassas bir şekilde korudukları el yazması eseler vardı. Biz Çorum'da Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'mizin bünyesinde yaptığımız çalışmalarda bu eserlerden çoğuna ulaştık. Bunlardan 115 tane dijital ortama aktardığımız eser var. Bunlardan sadece 17'sini Türkiye Diyanet Vakfı'na teklif ettik. Proje olarak ortaya çıktı. Fakat başlarken bir toplantı yaptık. Toplantıya dedelerimiz katıldı, akademisyenler katıldı. Hep birlikte hangi kaynakların basılacağını ve hangi formatta basılacağını konuştuk. Hem Osmanlıca, hem Latince, hem de sadeleştirilmiş metni var. Herhangi bir tahribata meydan vermeksizin, nüsha karşılaştırmaları yaparak yayınlamaya başladık. Stüdyoda üç tanesi var. Ama bizim yayınladığımız dört tane daha var. Bunlardan biri mesela; "Kitab-ı Dâr"dır. Bu kitaplarımız okunuyor mu? Alevi – Bektaşi vatandaşlarımız tarafından kabul görüyor mu, sorularına cevap açısından şu tecrübemi anlatmak isterim. Geçen cumartesi akşam 7'de başlayıp sabaha karşı 4'de biten bir cemde, hem musahiplik cemi vardı, hem de iki tane dardan indirme erkânı vardı. Muharrem dedem bilir dar çekmeyi, dardan indirme erkânını. Bu "Kitab-ı Dâr" orada iki defa okundu. Bizzat ben okudum. Canlar benim okumamı istediler çünkü. Aynı zamanda "Velâyetname" şu anda yayınlanan yedinci kitabımızdır.

Biraz önce Muharrem Dedem bahsetmişti; Osmanlı devletinin kuruluşunda Hacı Bektaş Veli'nin nefesi vardır. Bu olayın, bu menkıbenin anlatıldığı kitabe; "Menakibnâme-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli" veya "Velâyetname"dir. O da çıkan yedinci kitabımızdır. Bundan sonra Kaygusuz Abdal'ın "Dilgüşâ" ve "Saraynâme", daha sonra "Hızırnâme", ki çok önemli bir eserdir, ilk defa yayınlanmış olacak. Aynı zamanda "Dürr-i Meknun" olarak da biliniyor bu eser. Vira-

ni Baba'nın "İlm-i Câvidân"ı, Muharrem aylarında yaygın olarak okunan "Maktel-i Hüseyin", Kerbela olayının tüm ayrıntıyla anlatıldığı eserdir. "Erkannâme 2", "Fütüvvetnâme-i İmam Cafer Sadık", "Menâkıbnâme-i İmam Cafer Sadık" ve "Buyruklar" da hem Alevi geleneğinde okunan, hem de Bektaşi geleneğinde okunan eserler basıldı. Ankara'da, İstanbul'da, Çorum'da gayet iyi satış elde edildi. Sadece Çorum'da 2300 kitap satıldı. Yayınevine de sorduğumda, satın alan vatandaşlarımızın %90'ının Alevi vatandaşlarımız olduğu söyleniyor. Dedelerimiz okuyorlar ve memnunlar. Buradan şunu söylemek istiyorum. Asıl bu kitapların basılmasında kişisel gayem de, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gayesi de oydu; yazılı olmayan bir geleneğin eğitime, öğretime müsait kılınması çok zordur. Mesela cemevlerinde görev yapacak dedelerimizin, pirlerimizin, mürşitlerimizin, müritlerimizin ellerinde yazılı kaynaklar olması lazım. Açılması düşünülen bir enstitü veya araştırma merkezinde yapılan programlarda dedelerimiz bir eğitim, öğretim programından geçirilecekse, neticede yine buna ihtiyaç var. İnanın şu anda o kadar orijinal kaynaklar var ki Anadolu'da. Mesela belki hiç duyulmamış olan Mağribi'nin "Tuhfetü'l Uşşak"ı, Seyit Nizamoğlunun "Faziletname"si, Seyit Ali Baba'nın "Risale-i Giridisi" hiç ortaya çıkmamışlardır. Buna benzer dünya kadar eser var. Eğer bunlar basılır ve dedelerimizi, mürşitlerimizi bu kaynaklarla bilgilendirebilirsek, eğer bunlar İslam tarihini, tasavvuf tarihini ve felsefesini bilirlerse, pedagojik formasyona sahip kılınırlarsa, hakikaten hem kentte, hem de köyde insanlarımızı daha iyi bilgilendirebilecekler.

İbrahim Kalın: Bu konu daha çok işlenecek. Kalan süre içerisinde somut olarak önümüzdeki süreçte neler yapılması ve hangi adımların atılması gerektiğinden bahsedelim. Önce Necdet Bey'e söz vereceğim. Ondan sonra Muharrem dedeye döneceğim. Bu yapılan açılımlar, bizim yaptığımız tartışmalar çerçevesinde, siz bir dede olarak ne istiyorsunuz, somut bir şekilde ifade eder misiniz lütfen? Necdet Bey buyurun.

Necdet Subaşı: Bana kalırsa hem Alevilerin, hem de Sünnilerin, birbirlerinin yapıp ettiklerinden haberdar olmaları gerekiyor. Birbirlerinin yaptıklarına kulak tıkayarak, birbirlerinin verimliliklerini

göz ardı ederek herhangi bir yere varmaları mümkün değil. Kişisel olarak birkaç not aldım; bildiğim kadarıyla İslam Araştırmaları Vakfı, Isparta İlahiyat Fakültesi, İzmir Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi, Alevilikle ilgili çok geniş kapsamlı uluslararası niteliklerde çalışmalar yapmışlardır. İSAV'ın çalışmaları Ahmet Yaşar Hoca yönetiminde olmuştur. Şimdi bütün bunları değerlendirdiğimiz zaman, genel olarak Aleviler tarafından Sünni dünyanın bir üretimi değerlendirilse bile sonuçta bu alana ilişkin bir telifat oluşmuştur. Bu teliflerden haberdar olunması gerekir. Şimdi ön yargılı olduğumuz zaman bir yere varamayacağız. Bu çalışmalar son derece titiz bir araştırmanın ürünü ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nca kendi imkânları, kendi çabalarıyla ortaya koyuluyor. Bunu reddettiğiniz zaman bir yere varamıyorsunuz ki... Dolayısıyla bu çalışmaları değerlendirmeniz lazım. Akademik, entelektüel duyarlılık içerisinde belli kurumların Alevi organizasyonlarını masaya yatırması lazım. Herkes bir şeyler söylüyor ama bu kitaplar hakkında kimse ciddi bir eleştiri getirmiyor. Yapılan eleştiriler böyle karşılıklı önyargıları pekiştirmeye yönelik oluyor.

İbrahim Kalın: Neden Diyanet yapıyor diye de bir eleştiri var değil mi?

Necdet Subaşı: Ben Diyanet'in bu çalışmalara müthiş bir katkı sağladığına inanıyorum.

Müthiş bir alan açtığına inanıyorum ama işte önyargılar olunca, bu verimlilik herhangi bir şekilde görünemez. Burada Diyanet'e bir pay çıkarmak için söylemiyorum. Ortada Aleviler için oldukça sağlam sayılabilecek bir referans külliyatı oluşuyor, bu külliyatın değerlendirilmesi gerekir. Bunun yanı sıra işte ilahiyat fakülteleri, ne tür değerlendirilebilir bilmiyorum ama ciddi anlamda Alevilik üzerine doktora tezleri, yüksek lisans tezleri yaptırıyor. Bunlar olmasa Alevilik konusunda elimizde bilimsel nitelikli içeriden çalışmalar yok. Aleviler de eğer Aleviliği dini, İslami temel üzerinden inşa edeceklerse ve bu inşada ısrarlıysalar ki ısrarlılar, o zaman onların da akademik dünyanın diline transfer olacak elemanlara ihtiyacı var. Bu dünyayı canlı tutmaları gerekiyor.

İbrahim Kalın: Osman Bey arada bir şey söyledi: Dedeleri de ilgilendiren bu metinler, dedeler görev aldıklarında ellerinde bir referans olur, eğitimlerine de bir katkı sağlar dedi. Hem onunla ilgili yorumunuzu alayım, hem de somut olarak sizin taleplerinizle ilgili görüşlerinizi alayım.

Muharrem Ercan: Osman Bey'in dediği doğrudur. Bu kitapların hepsi bizim Alevi, Bektaşi kitaplarıdır ve Alevi – Bektaşi babalarının, dervişlerinin, âlimlerin yazmış olduğu kitaplardır. Ama şimdi bizim bütün derdimiz, bütün bunların gerçek bir dergâh bazında olması gerekir. Dergâh yedi yüz elli yıldır vardır ve yedi yüz elli yıl da var olacaktır. Mesela bugün bu dergâhlarda âlim, bilgili milyonlarca dostlarımız var. Somut olarak sunu söylemek istiyorum: Kolay değil; zamanında vurulmuşuz, kırılmışız, asılmışız, horlanmışız, mum söndürmüşüz; bunlar söylene söylene toplum bu durumlara getirilmiş. Yedi yüz sekiz yüz yıldır da kafalar karıştırılmıştır. Bu temassızlıkların sebebi, dünkü veya bugünkü olaylar değil, senelerin vermiş olduğu baskılar var. Daha dün Maraş'ta, Sivas'ta, Çorum'da yaşananları düşünün. Biliyorum ki bunları Sünni taban yapmadı; kesin inanıyorum ki onlara yaptırıldı, bunlar da kaçtılar ve şehirlere geldiler. Şehirlere geldiklerinde doğru dürüst bir cemevleri ve bir ibadethaneleri yoktu. İdeolojik farklılıklar girdi araya. Bir dedeyi tanımazlıklar oldu. Bizler de Hak, Muhammed, Ali deriz. Hak, Muhammed, Ali oluca, İslam olmuyor mu? Beyitlerimizde "Hak, Muhammed, Ali'yi candan sevenler/yorulup yolda kalmaz inşallah" diyoruz. "Dört kitap yazıldı, dört dine düştü/Kur'an Muhammed'in virdine düştü/Kul Himmet pirinin derdine düştü/Allah bir, Muhammed Ali diyerek" diyoruz.

İbrahim Kalın: Taleplerle ilgili son cümlelerinizi alayım.

Muharrem Ercan: Avrupa Birliği değil de burada devlet erkânı toplanacak. Bakın biz Karaca Ahmet Sultan Dergâhı olarak, orası bir inanç merkezi, herhangi bir tabela yeri değil. Yediyüz elli yıldır, orada haftada yüz – yüz elli kurban kesilir, adaklar verilir, tüm insanlar ibadetlerini yaparlar. Hem kültür evi olarak kullanırız, hem ibadethane olarak kullanırız, hem de toplumu bilinçlendiririz. Bir gün Diyanet İşleri'nden gelen bir kişiye dedim ki; sizin Alevi dünyasına kat-

kı sağlamanız lazım, para vermeniz lazım. Toplumdan aldığımız üç beş kuruş paralarla ayakta kalmaya çalışıyoruz; elektrik, su, yanımızda çalışanların paralarını böyle karşılıyorum, mücadele veriyorum. Onun için, gelin bunun yasal hali neyse onu yapalım. Maddi sıkıntılar tüm cemevlerinde geçerli. Cemevlerinin yasal olması, zorunlu din dersleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gitsin. Zamanında dedeler değil, şeyhler ve dervişler de yasaktı, tarikat şeyhleri de yasaklanmıştı biliyorsunuz. Ben teşekkür ediyorum tekrar size.

Reha Çamuroğlu: Sayın Başbakanımız elbette ki temiz Alevi kuruluşlarını kastetmedi. Bakın en önemli şey, zihniyet değişikliğidir. Türkiye bir zihniyet değişikliği kavşağındadır. Çok köklü bir zihniyet değişikliği gerekiyor. Geçen gün Türk Dil Kurumu'nun Sayın Başkanı beni aradılar, dediler ki;'Reha Bey biz bir daha bu mum söndü kavramının karşılığı olarak Alevi vatandaşlarımızı rahatsız edecek bir tanımlama yapmak istemiyoruz. Siz bu konuda bize yardımcı olabilir misiniz? Biz bir heyet halinde toplanalım. Siz de gelin görüşelim ve bu işi bir sonuca bağlayalım.' Bakın bu çok önemli bir zihniyet değişikliği. Dedem biraz önce TRT'ye Muharrem için teşekkür etti. Bizim bu akşam düzenlediğimiz iftarımız da aslında bu köklü zihniyet değişikliğinin dışa vurumuydu. İlyas Hocamla hemfikirim. Bu konuda sürekli şunu açıkladı; bu bir başlangıçtır. Biz isterdik ki hepsi katılsınlar, tüm davetli dostlarımız. Fakat biz şunu çok iyi biliyoruz; Alevi sivil toplum kuruluşları dinlenmeden, onların görüşleri alınmadan, onların teklifleri, talepleri değerlendirilmeden, onlarla saatlerce masa başında çalışılmadan bu probleme bir çözüm getirmek mümkün değildir. İftar, tamamen bu doğrultuda bir el uzatmaydı.

5. Bölüm

KÜRT SORUNU

18 Ocak 2008

Konuklar:

S. Haşim Haşimi, *Cizre eski Belediye Başkanı, 20 ve 21. Dönem Diyarbakır Milletvekili*

Mustafa Akyol, *Star Gazetesi Yazarı*

Sedat Laçiner, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Başkanı*

Nihat Ali Özcan, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Dış Politika Etütleri Programı*

İbrahim Kalın: Bu programda, daha tanımlarken ihtilafa düştüğümüz bir konuyu ele alacağız. İç içe geçen terör, güvenlik, demokrasi, insan hakları, etnik sorunlar, milliyetçilik meseleleri ve kimilerinin Güneydoğu Sorunu, kimilerinin Kürt Sorunu, kimilerinin bölge meselesi, kimilerinin ise etnik milliyetçilik olarak tanımladığı bir konuyu dört konuğumuzla ele alacağız. Özellikle son günlerde bu konuyla ilgili Türkiye'deki demokratikleşme çabalarının da bir parçası olarak izlenmeye değer bazı gelişmeler yaşandı. Diyarbakır'da son meydana gelen bombalı saldırıdan sonra ana muhalefet partisi lideri Deniz Baykal bölgeye gitti. Sorunla ilgili önemli açıklamalar yaptı. Hükümetin Güneydoğu meselesini ya da Kürt meselesini çözmeye yönelik bir reform programı var. Bu mesele bugün nerede? Neden ortaya çıktı? Bu sorunu çözmek için bugün daha elverişli bir ortam var diyenler haklılar mı? Bunu hangi gerekçelere dayandırıyorlar? Bu ve benzeri soruların cevaplarını arayacağımız tartışmamıza isterseniz bu sorunun kendisini nasıl tanımlayacağımız meselesi ile başlayalım. Mustafa Bey, siz de kitabınızın başında bu konuyu ele alan, neredeyse üzerinde çalışan herkesin 20 yıldır sorduğu bir soruyu soruyorsunuz. Öncelikle sorunu nasıl ele almamız gerekir? Daha sorunu tanımlarken bir kavram kargaşası var. Meselenin ne olduğu ve nasıl isimlendirileceği konusunda bir anlaşmazlık var. Herkes, kullandığı kelimeye göre bir taraf olarak ilan ediliyor. Güneydoğu meselesi dedik, Kürt sorunu dedik. Bütün bunlarla beraber düşündüğünüzde, bir de Başbakan Erdoğan'ın 2005'te Diyarbakır'da Ağustos ayında

yaptığı konuşmada "Kürt sorunu vardır" cümlesi üzerinde başlayan bir tartışma vardı. Doğru bir ifadelendirme mi, değil mi? Başbakan Erdoğan'dan önce 1992'de dönemin başbakanı Demirel'in yaptığı bir açıklama vardı; "Kürt realitesini tanıyoruz" demişti. Realiteden soruna, sorundan bugüne geldiğimiz noktada; bu sorun nedir, bu sorunu nasıl tanımlamak gerekir?

Mustafa Akyol: Sorunun ne olduğunu tanımlarken, belki sorunun ne olmadığını söyleyerek işin içinden çıkabiliriz. Türkiye'de bu sorundan söz ederken hep farklı isimler kullanıldı. Geri kalmışlık sorunu dendi; "Güneydoğu geri kaldı, bu yüzden problem var" dendi. Oysa Türkiye'nin başka geri kalmış bölgeleri de var ve oralarda böyle bir problem ortaya çıkmıyor. Doğu sorunu dendi; Doğu'dan göç etmiş bir vatandaş başka bir şehre geldiğinde benzeri siyasi problemler çıkabiliyor. Dolayısıyla bu meselenin adını koymak lazım; bu da Kürt sorunudur. Bunu söylediğimizde, Türkiye'de Kürt kelimesinin telaffuzu bile uzun süre mümkün olmadığı için pek çok insan irkiliyor; "Niçin Kürt sorunu diyorsunuz, böyle bir sorun mu var?" diye. Bunu söylerken Kürt vatandaşlarımızın varlığı bir sorundur gibi bir şey kastetmiyoruz. Onlar bizim vatandaşımız, birinci sınıf vatandaş, her insan gibi. Ama Cumhuriyet'in başından itibaren, 1925'lerden beri Kürt kimliğini Türkiye kabul etmedi. Yani "Kürt diye birisi yoktur. Hepimiz Türk'üz" dendi. Oysa malum Osmanlı'da yüzlerce yıl Kürtler Kürt olarak vardılar. Osmanlı İmparatorluğu çok dilli ve çok etnisiteli bir imparatorluktu. Ama modern bir devlete geçişte ulusal bir kimlik gerekiyordu. Biz bunu biraz başka kimlikleri reddederek yapmaya çalıştık. O dönemlerde de anlaşılabilecek birtakım gerekçeler vardı; ülke bölünmesin diye iyi niyetle yapılmış bir şey yani.

İbrahim Kalın: Sadece Kürt kimliği değil, diğer etnik kimlikler de bastırıldı diyorsunuz?

Mustafa Akyol: Diğer etnik kimlikler de bastırıldı. Fakat diğer etnik kimliklerin hiçbiri Kürtler kadar yoğun bir nüfusa sahip değildi. Belli bir bölgeye yoğunlaşmış değildi. Mesela bazen Türkiye'de Boşnaklar, Arnavutlar veya Lazlar var deniyor. Belki Lazların belirli bir bölgesi olduğundan bahsedilebilir ama onların nüfusu yine Kürt nüfusu ile kıyaslanacak kadar değil. Örneğin Boşnaklar, Arnavutlar ya

da Çerkezler veya Araplar Türkiye'ye göç etmiş ve zaten Türkiye'nin farklı yerlerine yerleşmiş durumdalar. Nitekim bugün, Kürt vatandaşlarımız dışında, kendi dilini kullanan, bu dili kullanmakta ısrar eden, kendi kültürünü koruyan başka bir etnik gruptan söz etmek mümkün değil. Niçin bu dili koruyorsunuz diye de suçlayıcı bir biçimde yaklaşmak mümkün değil. İnsanların anadili ne ise onu çok doğal bir biçimde koruyabilirler. Bazen korumazlar asimile olurlar. Bunlar hep sosyal gelişimin kendi süreçleri içerisinde anlaşılabilir. Bulgaristan'daki Türklerin, Türkçe konuşma hakkını savunuyorsak, onların dili yasaklandığında buna tepki gösteriyorsak, Kürt vatandaşlarımızın da kendi dilini, kültürünü koruma hakkına saygı göstermemiz gerekir. Biz biraz acı tecrübelerden sonra artık bu noktaya gelmiş durumdayız. Sorun o kadar feci bir boyuta gelmişti ki, 1991'e kadar Kürt kelimesi resmi olarak yok farz edilirken Demirel, biraz önce aktardığınız sözleri sarfetti. Tabii bu feci boyutun içinde terör gibi büyük bir bela da var. Bu sorundan terör çıkaran bir örgüt de var.

İbrahim Kalın: Zaten bu ikisi içi içe geçtiği için bu konuyu tartışmak zor oldu.

Mustafa Akyol: Bu sorunun birkaç yönü var. Öncelikle Kürt halkımızın haklı talepleri var. Cumhuriyet tarihinden beri pek karşılık bulmamış olan bu haklı talepler nelerdir? "Ben dilimi konuşmak istiyorum, dilimle eğitim görmek istiyorum, dilimi çocuğuma öğretmek istiyorum, kendi dilimde yayın yapmak istiyorum" gibi ve benzeri talepler. Bunlar zaten demokratik ülkelerde karşılanan talepler. Örneğin bugün İngiltere'de başka yerel diller var. Avrupa ülkelerinde, her ülkede farklı etnik gruplar olduğu, yerel dilleri, kültürleri olduğu kabul ediliyor. Bunu kabul etmemiz gerekiyor. Bu kabul edilmeyişin getirdiği bir mağduriyet psikolojisi de sözkonusu. Bunun aşılması gerekiyor. Zaten Türkiye son yıllarda da bu raya girdi. Avrupa Birliği sürecinin getirdiği reformlar, AK Parti hükümetinin bunların uygulanması konusunda gösterdiği hassasiyet kayda değer. Sorunun hak ve özgürlük boyutundaki talepleri yerinde, bizim bu talepleri karşılamamız lazım. Fakat bir de hak ve özgürlük taleplerinin ötesinde fanatik bir etnik Kürt milliyetçiliği var. Etnik Kürt milliyetçiliğine ina-

nanlar terör örgütünün tabanını ve kadrosunu oluşturuyor. Bunların bazıları hak ve özgürlük talebi ile de tatmin olmayıp, uzun vadede bağımsız bir devlet, Kürdistan kurmak hedefi içerisinde olabilirler. En azından söylemlerinden bu anlaşılıyor. Tabii Türkiye'nin de bunu kabul etmesi mümkün değil. Dolayısıyla marjinal bir etnik milliyetçiliğe mahal vermeden ama vatandaşlarımızın meşru taleplerini karşılayacak bir siyaset gütmek gerekiyor.

İbrahim Kalın: Talep edilen hakları verirsek bu işin sonu gelmez, ülke parçalanmaya gider kaygısı da mevcut. Bu kaygı sadece Kürt meselesi ile de ilgili değil. Alevilik meselesinde de, başörtüsü meselesinde de var. Yani bir güvensizlik sözkonusu. Kapıyı açarsak bunun sonu gelmez, bunu kontrol edemeyiz düşüncesi... Kürt meselesi ile ilgili olarak anadilde eğitim, dil ve kültür meselesi de var. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Sorunu nasıl tanımlıyorsunuz?

S. Haşim Haşimi: Bana göre bu anlayışın getirdiği bir çözüm yok. Sayın Başbakanın açıklamasından bahsettiniz. 2005'te yapmış olduğu açıklamada şöyle bir ifade kullanmıştı: "Kendine güvenen devlet, geleceğe güvenle bakan devlet, bütün sorunlarla yüzleşmeli." Bu doğru bir tespit. Türkiye güçlü bir devlet. Mevcut sorunlar çözülemeyecek sorunlar değil. Yasaklar kalkacak, bunun başka çaresi yok. Kalkması gerekir. Bu konuda Kürtlerin görüşleri, düşünceleri var. Haklı talepleri var. Osmanlı devletinin dağılma sürecinden sonra birçok millet taleplerde bulundu. Araplardan Balkanlardaki milletlere kadar birçok millet bağımsız devlet haline geldi. O zaman Kürtler böyle bir yöntemi tercih etmediler. O günün koşullarına rağmen böyle bir yaklaşım sergilemediler. Kurtuluş Savaşı sürecinde de böyle oldu. Anlatmama gerek yok, çok iyi biliyoruz. Tarihin başka dönemlerinde Türk ve Kürt toplumu kader birliği yapmış iki toplumdur. Bütün bunların karşılığı bana göre bu toplumun kimliğinin, kültürünün, varlığının reddi olmamalıydı. Bu insani olmadı en azından ve çok acı oldu. Kırılma orada başladı zaten. Bir sürü isyan oldu ve bugüne kadar geldik. Dolayısıyla bu bölünme düşüncesinden kurtulmamız gerekir.

İbrahim Kalın: Bunu hala talep eden kesimler, gruplar var mı? Mustafa Bey ona "fanatik-etnik milliyetçilik" dedi.

S. Haşim Haşimi: Bireysel düşünenler, bağımsızlık isteyenler olacaktır. Federasyon tezini savunan partiler var. Bu konuda bütün Kürt kesimlerinin düşüncesini kapsayacak bir cevap vermem pek doğru olmaz, ama sonuçta bu sorundan daha önemli olan, bence devleti yönetenlerin bu konudaki tavrıdır. On yıl sonra, yirmi yıl sonra nasıl bir durumda olacağız? Sorunu çözersek, Avrupa Birliği ile ilişkilerimiz ne durumda olacak? Yine bu sorunu çözersek Orta Doğu ile ilişkilerimiz ne olacak? Bence devleti yönetenlerin sorması gereken sorular bunlar. Gelinen aşamada Kürt kesimlerinin taleplerinde, beklentilerinde birtakım değişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Farklı anlayışlar, farklı görüşler var; sol çizgide siyaset yapan partilerimiz var, muhafazakâr anlayışta olanlar var, liberal-demokrat görüşler var.

İbrahim Kalın: Geçenlerde böyle bir tartışma da başladı; "Muhafazakâr Kürt partisi kurulmalı mı?" diye... Bu konuda size de bazı sorular yöneltildi.

S. Haşim Haşimi: Yalnız şu nokta çok önemli; değişim talebi varken, Demokratik Toplum Partisi, taleplerini Kürtlerin varlığı, ama özellikle ve öncelikle kendi varlıkları muhatap alınarak demokratik cumhuriyet ya da demokratik özerklik çerçevesinde tarif ediyor. Tabii başka anlayışlar da var.

İbrahim Kalın: Sedat Bey, size döneyim izin verirseniz. Sorunun tanımı, ortaya çıkışı üzerinde biraz durduk. Ama konunun Türkiye'nin ve bölgenin gündemine çok acı bir şekilde gelmesi, terör olaylarının başlaması ile oldu. 80'lerin ortası ve 90'larda yükselen terör... Sizce bu süreçte Türkiye bu meseleyi terörden, PKK teröründen ayırt edebiliyor mu? Ayırt ettiği dönemler oldu mu? Bugün sivilinden, askerine, Kürt'ünden, Türk'üne herkes; "PKK terörü ayrı bir sorundur, Kürt meselesi ayrı bir sorundur, bunu artık net bir şekilde birbirinden ayrıştıralım" noktasında. Siz tabloyu nasıl görüyorsunuz?

Sedat Laçiner: Türkiye önce düşünüp, sonra planlayıp daha sonra da çözmeye çalışan bir ülke değil; genelde sobaya dokunup, eli yandıktan sonra öğrenen bir ülkedir. Terörsüz geçen bir on yılı yok. 19.

yüzyıldan bu yana baktığınız zaman, bu tür sorunlarını hiçbir zaman akıl ile çözmemiş olduğunu görüyorsunuz. Binlerce insan kaybından sonra öğreniyor. Şu an geldiğimiz noktada 40 bine yakın insanımızı kaybettik ve şimdilerde bu işin böyle çözülemeyeceğini anlıyoruz. Öncelikli olarak soruna Kürt sorunu olarak bakmanın, sorunu çözmediği, sorunu anlamayı kolaylaştırmadığı kanaatindeyim. Güneydoğu sorunu var, terör sorunu var, Kürt sorunu var, ama bunlardan çok daha önemlisi Ankara sorunu var. Ankara sorunu da Türklerin imparatorluğunu, Osmanlı İmparatorluğunu Cumhuriyet'e, ulus-devlete dönüştürürken yaşadıkları zorluklar, başarısızlıklar ve hatalar... Çünkü Kürt sorunu dediğimiz zaman şu anlama geliyor; demek ki bu Kürtler sürekli olarak isyan etmişler. İrlanda sorununa baktığımız zaman da böyle bir şey var. Yüzyıllarca süren, hemen hemen her yüzyılda bir isyan var, çatışma var, kavga var. Süreklilik arz ediyor bu. Diğer etnik sorunlarda da bu mevcut. Aslında Kürt sorununda durum farklı. Türk idareciler, Osmanlı yöneticileri en az sorunu Kürtler ile yaşamışlardır. Bazıları çıkıp Kürt isyanlarını anlatabilir. PKK isyanı zincirdeki son halkadır. Baktığınızda aşiret ayaklanmalarını görürsünüz; 1925'te Şeyh Sait isyanında olduğu gibi. Bir Şeyh Sait isyanıdır o ve dini gerekçelerle çıkmıştır. Başka nedenleri de vardır. Yani İrlanda ayaklanması gibi bir ayaklanma ile karşı karşıya değiliz. Hatta ve hatta Osmanlı padişahları Kürtlerden çok Türklerle uğraşmıştır. Osmanlı'nın öldürdüğü Türk sayısı diğer etnik gruplarla kıyaslanamayacak kadar çoktur.

İbrahim Kalın: Kendisine en yakın rakip olmasından dolayı olabilir mi?

Sedat Laçiner: Sadece rakip olmasından değil. Mesele merkeze sadakat ise, Kürtlerin yanına İstanbul'da, Ankara'da yaklaşan etnik bir grup bulmak zordur. Bunun çok net bir ispatını Kurtuluş Savaşı döneminde görebiliyorsunuz. Anadolu işgal edildiği zaman kendi kendini kurtaran kaç tane şehir var? Kaç tane şehir, isminin başına 'şanlı' sıfatını koyabiliyor? Kaç tanesi 'gazi' ismini koyabiliyor? Hiç kimsenin "hadi biz Türk'üz, Kürt'üz birlik olalım" demeye ihtiyacı olmamıştır. İnsanlar eline silahı almışlardır ve mücadele etmişlerdir. Bakınız sadece Güneydoğu Anadolu bölgemiz için geçerli değildir

bu. Cumhuriyet kurulduktan sonra sınırımızın hemen güneyinde bıraktığımız, bugün Kuzey Irak dediğimiz Kürtlerin, Türkmenlerin, Arapların iç içe yaşadığı bölgede Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları İngilizlere karşı direnişi teşkilatlandırmıştır. İngilizler Kürtleri bir türlü yanlarına alamamışlardır. Bugün Talabani, Barzani gibi 'tu kaka' dediğimiz insanların ataları uzun süre İngiliz yönetimine karşı direnmişlerdir. Ankara'yı kendilerine çok daha yakın görmüşlerdir. İngiliz uçakları sürekli oraları bombalamışlardır. Suriye kanadında da Fransız uçakları köyleri bombalayarak bu işi yapmışlardır.

İbrahim Kalın: Peki bu dayanışma ruhu bugün hala yaşıyor mu?

Sedat Laçiner: Yaşıyor ama şöyle bir şey; siz kendi çocuğunuza tokat attığınız zaman o noktadan itibaren otorite sarsılmaya başlar. Cumhuriyet'e kadar zaten Osmanlı bu bölgeye pek dokunmamış, Kürtlerin yaşadığı bölgeyi kendi haline bırakmıştır. Kendi gelenekleri, görenekleriyle yaşamışlardır; biraz özerklik de vardır. Ama Cumhuriyet'le birlikte sadece Kürtlerin değil, Boşnaklara varıncaya değin, kim olursa olsun herkesin birbirine benzemesi istenmiştir. Bu noktada bir Fransız devletine, bir Alman devletine özenme de söz konusudur. Onların benzerini üretebilme çabası vardır. Onu yapmak yanlış değil, belki doğru; benzeştireceksiniz ama benzeştirmenin en iyi yolu; ekonomik araçlar, sosyal araçlar, kültürel araçlardır. Bunları düzgün kullanabiliyor musunuz? Ankara'nın kendi imkânsızlıkları da burada devreye giriyor. Yani yeterince parası yok her şeyden önce. Gitmediği, görmediği köye benim köyüm diyor. Köprü yapmıyor ama benim köyüm diyor. Ama bir yandan da o insanların, aynı Ankara'daki, İstanbul'daki insanlar gibi olmasını istiyor. Tek tip bir insan oluşturmak isteniyor. Bence bu yüzden çok başarılı olunamadı. Buradaki hatalar, bazen olmayan sorunlar da yarattı. Ama 1950'lerde Menderes hükümeti ile beraber ciddi bir yumuşama yaşanmaya başladı. Ancak sonra askeri darbe geldi, ortalığı darmadağın etti. Sadece Kürt kimliğini değil, Türk kimliğini de darmadağın etti. Bugün yaşadığımız ekonomik sorunlardan tutun da toplumsal sorunlara kadar büyük bir miras bıraktı. Ondan sonra yine toparlanma, bir çoğulculuk dönemi var. 1960'larda sadece Kürtler değil, he-

men hemen her etnik ve ideolojik grup bir özgürlük dönemi yaşadı. Kendisini kimliği ile ifade etti ama 70'lerin başında bir darbe daha... Darbe ne demek? Vücudumuzun üzerine devasa bir balyoz indiriyorsunuz, ondan sonra hiçbir sorun olmasın istiyorsunuz. Mümkün mü böyle bir şey? 70'lerin başında yine böyle bir kıpırdanma. Terör, ekonomik sorunlar, ondan sonra 12 Eylül. PKK 12 Eylül'ün bize bir hediyesidir. Sağ olsunlar 'Kürt' kelimesini yasakladılar ama pratikte yasaklayamadılar. PKK terör örgütünün 90'lı yılların sonuna kadar en çok istismar ettiği şey Kürtçe yasağıydı. Almanya'da, Amerika'da, İngiltere'de Türkiye'nin ne kadar haklı olduğunu, PKK'nın katil bir örgüt olduğunu anlatıyorsunuz, anlıyorlar. Ama "sizin ülkede bu Kürtler Kürtçe konuşamıyormuş, nasıl olabiliyor bu çağda?" diye soruyorlar, orada tıkanıp kalıyorsunuz. Yer yarılsa da içine girsem diyorsunuz. Bir adam annesinden bir dil ile doğuyor. Siz diyorsunuz ki bunu konuşamazsın. Şimdi siz bunu pratikte uygulayın veya uygulamayın. İnsanlar sizin zihin yapınızın böyle olduğunu gördüğü zaman dünyada kimseye derdinizi anlatamıyorsunuz. Diyarbakır'daki insana da, Mardin'deki insana da anlatamıyorsunuz. Kürtçülük veya PKK terörüne kadar giden yelpazede Türkçe konuşabilen, ama Kürtçe konuşamayan Kürtler daha çok bu eylemlere girmişlerdir. Mesela Abdullah Öcalan, Türkçeyi öğrenip, Türkçeyi ilerletmiş, Kürtçeyi unutmuş olan bir terör yaratmıştır. Bu garip bir şey de değildir. İrlanda'daki teröristlere bakın, İrlanda dilini konuşamazlar. Sonradan öğrenmişlerdir. Yapay bir şekilde öğrenmişlerdir. Bazı Kürtlerin kendisine önder dedikleri Abdullah Öcalan o kadar tembel bir insandır ki Kürtçeyi sonradan bile öğrenmemiştir.

İbrahim Kalın: Kürtçe bilmiyor mu Abdullah Öcalan?

Sedat Laçiner: Hayır bilmiyor. Kürtçülük ve Kürt terörü Türkçe konuşur. Kürtçeyi yasaklayarak kendinizi zor bir duruma düşürmekle kalmıyorsunuz, Kürtçeyi sadece ve sadece kendinize yasaklıyorsunuz; Amerikalı Kürtçe konuşuyor, yayın yapıyor, İngiliz konuşuyor, Fransız konuşuyor, Rus konuşuyor, PKK konuşuyor. Kim konuşamıyor? Türkiye konuşamıyor!

İbrahim Kalın: Dil meselesine döneceğiz; galiba Mustafa Bey bir şey eklemek istiyor.

Mustafa Akyol: Ben Sedat Bey'e tamamen katılıyorum. Cumhuriyet'in ilk yıllarında malum iki parti vardı: CHP ve Terakkiperver Fırka. CHP tam dediğimiz bu endoktrinasyon_yöntemiyle herkesi Türkleştirme çabası içerisinde hareket etti ve bu işin bu hale gelmesine sebep oldu. Terakkiperver Fırka'nın başında Kâzım Karabekir vardı. Kâzım Karabekir bir Kürt raporu hazırlamıştı. Bu meşhur raporda bölgenin sosyal, ekonomik araçlarla entegre edilmesi, ortak kimlik olan İslamiyet'e saygının korunması, bu yolla birliğin devam ettirilmesi gibi bence çok daha isabetli olan öneriler vardı. 1925 sonrasında Terakkiperver Fırka kapatıldığı gibi Kâzım Karabekir de ev hapsine alındı ve siyasetten dışlandı. Cumhuriyet'in başında farklı bakışlar da vardı ama biri hâkim oldu, diğerlerini susturdu ve hata yaptı.

İbrahim Kalın: Bu da Ankara sorunu denen şeyi ortaya çıkardı. Siz nasıl görüyorsunuz? Terörü Kürt meselesinden ne kadar ayrıştırabiliyoruz bugün? 25 yıldır uğraştığımız bir sorun. Yıllarca bu konu konuşuldu. Özal döneminde birtakım açılımlar yapıldı, bir kısmı sekteye uğradı.

Nihat Ali Özcan: En başta hangi Kürtlerden bahsettiğimize bakmak lazım... Haşim Bey biraz önce bundan biraz söz etti. Neden hangi Kürtler diyorum? Çünkü hem talepler, taleplerin sınırı, kendini tanımlama, öncelikler, ittifaklar, Türkiye'ye bakış, dünyaya bakış, kendi kimliklerini ön plana çıkarma konusunda Kürtler de farklılaşmış, ayrışmış durumdalar. Bu, geç milliyetçilik olgusu, küreselleşme ve cumhuriyet tecrübesi gibi farklı etkenlerle Kürtler de farklılaştılar. Biraz geç kalmış bir milliyetçilik, bir taraftan din önemli bir faktör ve farklılaştırıyor. Mezhepler de aynı şekilde. Öbür taraftan sosyal doku, aşiret yapısı farklılaştırıyor. Bir taraftan da serbest piyasa Kürtleri farklılaştırıyor. Kürtler göç ettiler, batıya gittiler. Birtakım evlilikler ortaya çıktı. İmparatorluğun bakiyesi olan bir yapıyla bütünleştiler. Tamam, Cumhuriyet bir ulus devlet yaratmaya çalıştı ama bu esnada başardığı işler de var. İnsanları memuriyete alırken, onlara bir fırsat alanı sunarken ya da onları eğitirken, yatılı okula gönderirken, Amerika'ya gönderirken, etnik kökenine bakmadı. Bunlar da zaman içerisinde onları farklılaştırdı. Şimdi bu kadar çok farklılaşma

Türkiye'yi de kendi içinde doğal olarak çeşitlendirdi. Bu, bugünkü bulunduğumuz durumdan - ki, biraz önce söylendi - bağımsız bir Kürt devletine kadar milyonlarca farklı pozisyonu ifade eden bir yapı ortaya çıkardı. Bazılarına göre 8 milyon, bazılarına göre 15 milyon Kürt nüfusu var. Her birisinin zihninde farklı bir algılama, farklı bir kimlik ve öncelikler var. Müslüman olmayı öne çıkaran Kürtlerin taleplerini kim temsil ediyor? Çünkü o yelpazede bile çok farklı temsilciler bulabilirsiniz. Öbür taraftan Kürtleri milliyetçi ya da seküler olarak temsil etme iddiasında olanlar mevcut. Biraz önce Alevilikten söz ettiniz. Alevi olmayı Kürt olmaktan önde tutan insanlar varsa, onlar için ne ifade ediyor Kürt sorunu? Yani birçok Kürt sorunumuz var birbirinden farklı.

Bir de buna bakışta farklılıklar var. Ankara sorunu dediğinizde de kimden söz ediyorsunuz? Çünkü kimin cevap verdiği de önemli. Bizim sırtımızda yumurta küfesi olmadığı için ne kadar rahat konuşuyoruz. Kim cevap veriyor buna? Ankara zaviyesinden baktığımızda, mesela hükümet cevap veriyor, yani muhatabı hükümet. Şimdi hükümet nasıl olunuyor? Seçimlere giriyorsunuz, size insanlar bir konuda yetki veriyor. O yetkiyi size insanlar veriyor. O yetki sınırsız bir yetki değil. İnsanlar size bu hakları demokrasi ve Anayasa'nın çizdiği sınırlar ile veriyor. Onun dışına çıkamazsınız ki. Önce onu genişletmeniz, bu konuda yeni yetkiler alıp ondan sonra bunu yapmanız gerekiyor. Ben %70'le de iktidara gelsem, bu konudaki görüşler hoşuma gitmese, bunun farklı olduğunu, yanlış olduğunu da bilsem, bir şey yapabilir miyim? Yapabilmem için yasayı ve anayasayı değiştirmem lazım. Çünkü onun bana verdiği yetkiler çerçevesinde ben bu otoriteyi kullanmak için iktidara gelmişim. Dolayısıyla serbest çalışan birinin, bir akademisyenin, bir gazetecinin ya da bu konuda kahvehane sohbeti yapan birinin sorumlulukları, yetki ve bakış sınırlarıyla, gücünü kullanma sınırlarıyla; demokrasinin getirdiği serbest seçim hakkı ile iktidara gelen birinin sınırları asla aynı olamaz. Dolayısıyla birden çok Ankara var. İkincisi tabii demokrasi, bir daha seçilme arzusu, politik ihtiyaçlara cevap verme ile belli bir görevi üstlenmiş olanların bakış açısı da bir olmayacaktır. Onun da kurumsal kültürü, perspektifi, hayat algılaması, ideolojisi tüm bunları çeşitlendirecek. Bunun dışında bu sürecin yönetilmesi ya da bu sürecin kilitlenmesi

ya da farklı biçimde şekillenmesinden çıkarı olan dış aktörler de var. Onlar da bazen sizi kilitleyebiliyor, yönlendirebiliyor ya da başka bir boyuta getirebiliyor. O halde sorun şu: İçinde çok farklı aktörlerin olduğu, oldukça kompleks bir sorunla karşı karşıyayız. Çünkü bu sorun sadece Türkiye'deki Kürtler meselesi değil. Bu bence Türkler meselesini de ortaya çıkarıyor. Çünkü sizin Kürtler diye baktığınız meseleye pencerenin öbür tarafındaki kişiler nasıl bakıyor, nasıl refleks veriyor veya tepki verecek?

İbrahim Kalın: Kürt meselesini yönetirken Türk meselesini de mi yönetmek gerekir? Biraz açar mısınız?

Nihat Ali Özcan: İkisini beraber yöneteceksiniz. Biraz önce söyledim; siyasi iktidar, Anayasa ve kurallar çerçevesinde bu işi yönetmek durumunda. Yönetirken de temel parametre toplumsal maliyet. Yani zihnimize, ekonomimize, güvenliğimize bütün bu boyutlara cevap veren bir yönetim biçimi geliştirmeniz lazım. Bu işi hemen geceden sabaha kadar çözelim diye bir şey yapamazsınız. İki yüz yıldır devam eden bir sorun bu. Ayrıca 17. yüzyılda başlayan milliyetçilik akımlarının geç kalmış bölgesel bir tezahürü. Siz bu arada bir model geliştirmişsiniz; ulus-devlet inşasına girişmişsiniz. Başarılı olduğunuz, çok başarılı olduğunuz yerler var. Bazen başaramayıp püskürtüldüğünüz, eksik kalıp sonuca ulaşamadıklarınız da var. Dolayısıyla bu kadar büyük bir sorunu yarın sabah kalktığımızda çözülmüş olarak bulmak sosyal bilimlerin doğasına uygun bir şey değil. Bunu yönetirsiniz. Nasıl yönetirsiniz? Bugünkü durumdan, bağımsız devlete kadar bir milyon farklı pozisyon var. Siz bu bir milyon farklı pozisyon ile yönetmeyi en düşük maliyette nasıl götürürsünüz? Talepleri demokrasinin içine çekip kurallar içerisinde, şiddet uygulamadan, başkalarının hayatına kastetmeden talepleri yerine getirecek bir iklim mi oluşturursunuz? Bölgenizde politik gelişmelerin bir odak ya da oyuncağı haline mi getirmek istersiniz ya da insanların bu konuda taleplerine başka bir yapı için de mi cevap verirsiniz? Bütün bunlar sonuçta iktidarı, muhalefeti, kurumları, bireyleri ile bu toplumun hepsinin üzerinde odaklanıp, yürütmesi gereken bir iş. Ekonomiyi iyileştirerek de bu insanların taleplerini rehabilite eder misiniz? Taleplerini rehabilite etmekten kastım; kamu düzenini bozmadan,

dağa çıkmadan, başkalarını havaya uçurmadan bu isteklerini dile getirecek bir iklimin sağlanması. Bütün bunlar sizin organize olma, bunu yönetebilme yeteneğinizle doğrudan doğruya ilgili. Bu yüzden iktidarın, kim olduğu önemli değil.

İbrahim Kalın: Bu noktada Haşim Bey'e dönelim. Siz bölgede yöneticilik yaptınız, siyaset yaptınız, bölgeden geliyorsunuz, bölgenin önemli bir ailesine mensupsunuz. Az önce Mustafa Bey de, Sedat Bey de işaret etti; bu konu bir yönüyle bir kalkınma sorunu. Dolayısıyla bir görüşe göre; bölgeyi kalkındırırsak, yatırımları artırırsak, işsizliği ortadan kaldırırsak, eğitim düzeyini yükseltirsek dağa çıkmak için bir sebep kalmaz. Bu insanlar kamu düzenine bağlı kalırlar. Siyasi anlamda sorunlar ortadan kalkar. Buna karşılık, kalkınma tek başına yeterli değil, mutlaka kimlik meselesinin de ele alınması gerektiğini iddia eden bir görüş var. Diğer bir ifadeyle, "istediğiniz kadar yatırım yapın, kimlik meselesini halledemezsiniz" deniliyor. 1990'lı yıllardan beri yapılmaya çalışılan açılımları da düşünerek soruyorum; bu tartışma sizin açınızdan bugün nerede? 22 Temmuz seçimlerini de biraz akılda tutarak söylüyorum; seçimlerden çıkan tabloyu düşündüğümüzde, 4–5 yıldır oraya giden hizmetler bir sonuç vermiş gibi görünüyor. Ama tek başına bu yeterli olacak mı?

S. Haşim Haşimi: Yeterli olmayacak. Bence bu meselede yapılan en büyük yanlışlık, günübirlik siyasetlerle olaya yaklaşılması. Olumlu bir açıklama umut verdi, sert bir açıklama umut kırdı. Kimse ne Kürt meselesini tarihsel bir çerçevede tartıştı, ne de uzun vadede ele aldı. Gündeme hâkim olan gerginlik, tavırları baştan sona kadar değiştiriliyor. Bu ciddi bir sorundur. Bunun bedeli de ağır oldu zaten. Bu hükümetin iki dönemdir yapmış olduğu şeylere baktığımız vakit, en azından bir normalleşme sürecinin olduğunu söyleyebiliriz. Bir değişim var, bu gerçek. Bunun da en temel göstergesi bizim bu gece burada, bu konuyu TRT 1'de konuşabiliyor olmamız. Bu başlı başına iyi bir gösterge, bunun devam etmesi lazım. Ekonomik geri kalmışlık, feodal yapı eleştirisi ya da dış mihraklar eleştirisi geçmişten günümüze sıkça tekrarlandı. Fakat bu işin siyasi yanı gündeme gelmedi, getirilmedi. Hep bir kuşku çerçevesinde olaya yaklaşıldı. Sedat Bey'in değindiği bir başka husus var: Şeyh Mahmud Berzen-

ci genç Cumhuriyet ile işbirliği yapmak istiyordu. Bu tarihte sabit bir şeydir. Yine bu kuşku sebebiyle işbirliği yapılmadı ve Musul ve Kerkük kuşkuya dayalı siyaset sebebiyle kaybedildi. Ekonomik kalkınma, kültürel açılım, sosyal sorunlar, psikolojik sorunlar sorunun bir parçası. Ama işin siyasi yönü en temel problem... Ekonomik açılımlar zaten yapılması gereken şeyler. Yalnız Güneydoğu bölgesi için değil, Türkiye'nin her bölgesi için yapılması gerekli şeyler. İki dönem mecliste bulundum; herhangi bir mezramıza, köyümüze su götürmek için, bir trafo götürmek için onlarca kez gidip geliyorduk. Bu talepler çok zor karşılanıyordu. Şimdi hükümet projeler geliştirdi bu konuda, bu konuya eğildi. Zaten Başbakanın o konuşmayı yaparken Diyarbakır'da verdiği başka bir mesaj vardı bana göre; "Ben sorunlarınıza eğileceğim." Bu iyi bir şekilde algılandı, olumlu bir yaklaşım olarak telakki edildi.

İbrahim Kalın: Ama bunun arkası gelmedi.

S. Haşim Haşimi: Yeterli değildi. Birtakım yerlerde ekonomik açılımların meseleye çözüm getireceği bugün de çok sık konuşuluyor. Bu doğru değil. Kesinlikle siyasi açılımların bununla beraber yürümesi gerekir.

İbrahim Kalın: Biraz açarsanız; nedir siyasi açılım?

S. Haşim Haşimi: Çok basit: Türkiye kendine güvenecek. Bunu bugün burada söylemek zorundayım: Kürt meselesi, Türkiye'nin iç sorunu değil, Ortadoğu meselesi haline gelmiştir. Siz bu meseleyi Irak'taki sorundan ayırt edemezsiniz. Bir etkileşim söz konusu. O yüzden de yalnız operasyonlarla bu mesele bitmez. Türkiye'de 25 yıl süren bir PKK realitesi var. Şuraya, buraya, Kandil'e atılan bombalar ne ilk, ne de son olacak. Kaldı ki, bugüne kadar yüzlerce operasyon yapıldı. Her seferinde de "PKK'nın beli kırıldı, toparlanamaz hale geldi" şeklinde açıklamalar dinledik, yazılar okuduk. Ama şu veya bu şekilde, PKK kendi varlığını korudu, geliştirdi. Atılacak bombalardan ziyade siyasi zemini güçlendirmek başarılı olacaktır. Askeri operasyonların siyasi kararlar ile desteklenmesi gerekir. Bu operasyonların başarılı olması için eve dönüş ile ilgili düzenlemelerin daha kapsamlı hale getirilmesi, bir affın gündeme gelmesi gerekir.

İbrahim Kalın: Haşim Bey siz; "af meselesinin tekrar gündeme gelmesi gerek" dediniz. Daha önce 7–8 defa böyle yasalar çıkartıldı. Hükümet de; "Yeni bir şeye ihtiyaç yok, mevcut olanı uygulayalım" diyor. Siz yeterli olmayacak diyorsunuz. Sedat Bey de farklı bir gerekçe ile yeterli olmayacak diyor. İsterseniz Sedat Bey, sizin görüşünüzü alalım.

Sedat Laçiner: Bunlar, pişmanlık yasası, eve dönüş ya da topluma tekrar kazandırma gibi isimler ile yapıldı. Basında görüyorum; kimisi "hiç işe yaramadı" diyor, kimisi de "2000'den fazla kişi yararlandı" diyor. 2000'den fazla kişi yararlandıysa, işe yaramış demektir. "İşe yarasa da terörü bitirmedi" denebilir. Bizim toplumumuz kolaycı bir toplum. Ne yapacağız? Kandil dağına bomba atacağız, terör bitecek sanıyorlar. Hava bombardımanından sonra ne oluyor? Terör neden bitmedi? Bir yasa çıkarıyorsunuz; beş yüz kişi, mesela güvenlik güçleri tarafından ikna edilmiştir. Aileleri ile görüştürülmüştür, ailelerinin yanına getirilmiştir. Beş yüz kişi demek; beş yüz teröristin topluma normal bir şekilde kazandırılmış olması anlamına gelir. Öte yandan çok başarılı bir tablo ile karşı karşıyayız. Bakınız terör de, Güneydoğu sorunu da, Kürt sorunu da geceden sabaha sonuçlanacak sorunlar değil. Uzun soluklu, kapsamlı, ısrarcı programlara ihtiyaç var. Bir araçla da çözülmesi mümkün değil. Birçok araç aynı zamanda eş güdümlü olarak devreye sokulacak. Genelde son dönemde terör meselesini Kandil dağından esinlenerek bir dağ sorunu olarak tanımlama alışkanlığı ortaya çıktı. Benzetmeden hareket edersek; dağın bir çıkış yolu var, bir de iniş yolu var. Biz sürekli olarak iniş kısmına odaklanıyoruz. Oysa Kara Kuvvetleri Komutanımız çok güzel ifade etti: "Biz dağa çıkışları durduramıyoruz." Dağdan indirirken iniş yolunda birkaç tane enstrümanınız var: Bir tanesi bombalamak, öldürmek, silah kullanmak; bunu zaten 25 yıldır yapıyoruz. Bir diğer yöntem ise, eve dönüş yasaları gibi yasalardır. Yasal zemini oluşturacaksınız. Düz mantık bile bizi şu noktaya getirir. Diyelim ki dağda 300–400 tane çocuk var. Kaçırılmış, zorla götürülmüş, kandırılmış veya kendi isteğiyle gitmiş; bakmış, burası düşündüğü gibi bir yer değil, dönmek istiyor, aşağı inmek istiyor. Annesinin babasının yanına inmek istiyor. Örgüt olaylarına karışmamış veya cüzi olarak karışmış. Siz de diyorsunuz ki yasalarınızda; "Hayır inemezsin! İnersen seni ömür

boyu hapsederim." Bu şu anlama geliyor: "Sen dağda kalmaya, terörist olmaya devam et. İki ay sonra benim bir askerimi öldür."

Hiçbir devlet böyle bir mantığı kabul etmez. Bütün devletlerin, sadece teröre karşı değil, suçun başında veya büyük bir suç şebekesinin çökertilmesi yolunda bilgi veren insanlara karşı af yasaları da vardır, topluma kazandırma yasaları da vardır. Estetik ameliyat da yapar, para da verir, yanına koruma da verir. Hayatını yeniden kurabilmesi için gerekirse cebine para verdiği haller de vardır. Tabii gelişmiş ülkelerden bahsediyorum. Mesela, Saddam Hüseyin'in Irak'ı böyle değildi. Türkiye tabii ki gelişmiş ülkelerin örneklerini uygulayacak. Ancak eve dönüş yasası da bir çare değildir. Bu bir pansumandır; trafik kazasında paramparça olmuş bir bedene siz pansuman yaparak sonuç alamazsınız. Ona güvenerek hastayı da sedye üzerinde bırakırsanız sorun daha beter hale gelir. Şu ana kadarki yasalarda hep böyle oldu. 90'lı yıllarda çıkarılan yasalarda hep böyle oldu. Pansuman yaptınız, terör çözülmedi. Çözülmez tabii. Pansumanla terörün çözüldüğü nerede görüldü? Dağa çıkış durumunda inanılmayacak kadar büyük istismar sahaları var. Mesela ekonomi var. Adam evine ekmek götüremiyor. Bir babanın karısına, çocuklarına ekmek götürememesi ne demek? Terörist olmak çok basit bir şeydir. O adama her şeyi yaptırabilirsiniz. Her kötülüğü ondan bekleyebilirsiniz.

Deniyor ki; "Türkiye'nin Doğu Karadeniz'inde de ekonomik sorunlar var orada neden terör çıkmıyor?" Güneydoğu Anadolu bölgesi kadar fakir başka hiçbir bölge yoktur. Türkiye'nin başka hiçbir bölgesinde bu kadar kitlesel, bu kadar büyük bir coğrafyaya yayılan fakirlik yoktur. Çankırı'nın bu köyü, Kırıkkale'nin şu köyü diyebilirsiniz. Ama buralar ya büyük şehirlere yakındır, sanayiye yakındır, ekonomik olarak bir boşalma alanı sağlamıştır ya da bunlar toplu halde Batı Avrupa'ya göçmüştür. Altı milyon insan göçmüş. Güneydoğu bölgesinden daha büyük bir nüfus çıktı, vatanını terk etti. Fazıl Say diyor ya; "Ben gideceğim, terk edeceğim." Eğer bu insanlar da piyanist olsaydı çok dikkat çekeceklerdi. Altı milyon insan köklerinden koptu. Elin Münih'inde Hamburg'unda yaşıyorlar. Hala da orada yaşamak zorundalar. İnsanlar ülkesini terk etti. Trabzon'daki o cinayet; Trabzon'da niye o kadar kolay terör olaylarında kullanılabilen insan-

lar çıktı? Niye Fatsa 70'li yıllarda terörün önemli merkezlerinden biri haline geldi? Şimdi burada başka bir boşalım alanı daha var. Doğu Karadeniz'e baktığınızda; bir fındık var, bir hamsi var. Deniz inanılmayacak kadar büyük bir zenginlik kaynağı. Orman var, çay var. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde böyle bir alan var mı? Hayvancılık; küçükbaş, büyükbaş hayvancılık çok ciddi bir rahatlama sağlıyordu. Ama terörle birlikte, çatışmalarla birlikte bu da ortadan kalktı. Nüfus artışı da inanılmaz bir boyutta, diğer bölgelerle kıyaslanamayacak düzeyde. Adam evine ekmek götüremiyor. Çocuğuna, çoluğuna bakamıyor, nüfus fazla. Siz bu adam orada dururken afla uğraşırsanız, pişmanlık yasası vs. Bunlarla uğraşın tabii ki. Ne yapılacaksa yapın. Uçaklarınız kalksın, bombalasın tamam da insanların sökün sökün yukarı gitmesi için bir bataklık var. O bataklıkla ilgilenmiyorsunuz siz. 12 yaşındaki çocuk 80 yaşındaki adama gelin gidiyor. Parasını bastırıyor adam. Kaç para istiyorsun? Şu kadar. Al parayı ver kızı. O kız dağa kaçıyor, PKK'ya kaçıyor. PKK diyor ki; "Bacım sen Kürtsün, şöylesin, böylesin." Dağa götürüyor eline silah veriyor. Siz teröristin arasına girmek kolay mı sanıyorsunuz? Teröristin arasına terörist isterse girebilirsiniz ve terörist istemeden oradan çıkamazsınız. Kaçmanız lazım. Kaçarken vurulursunuz, öldürülürsünüz. Ümitleriniz yok olmuştur. Annenizin, babanızın yanına gidemezsiniz. Hele hele kız çocuğu iseniz bu çok daha zordur. Devlete sığınamazsınız. Teröriste güvenemezsiniz. Burada istismar sahalarını öbek öbek bırakmışız. Eğitim mesela; öyle okullar gezdim ki liseler ve hatta ortaokullar, PKK'ya, terör örgütüne eleman yetiştiren liseler ortaya çıkmış.

Geçen ay iki kişi daha dağa çıktı. Bizim komşumuzdu diyorlar. Çocuk daha lise 2'de. Okulu geziyorsunuz, 20 küsur yıldır okula bir çivi çakılmamış. Türkiye o kadar fakir bir ülke değil. Bir ilin üç tane lisesinden birini 30 yıl çivi çakılmadan bırakacak bir ülke değiliz. Siz o okulları orada bırakacaksınız, sonra pişmanlık yasası çıkardık diyeceksiniz. Ondan sonra da terör niçin bitmiyor diye soracaksınız? Terör bitmez tabii. Bir de şu var; bu kadar ümitsiz mi olmak lazım? Bu mesele 30 yıl, 100 yıl sonra mı çözülür? Hayır değil. Türkiye'de bir Kürt meselesi olduğunu düşünmüyorum. Şu anki Kürtçülüğü, siyasi Kürtçülüğün %80 ini biz 1980lerde yarattık. 12 Eylül, sağ olsun! Kenan Paşa izliyorsa tebrik ediyoruz kendisini. Bir o, bir de 90'lı

yıllarda Çiller'in hiçbir kural tanımayacak şekilde bütün inisiyatifi güvenlik güçlerine bırakması. Güvenlik güçlerine güvenmek güzel. Onlara yetki vermek, silah vermek güzel... Ama sivil inisiyatif olmadan, meseleyi; vur, öldür, yarala meselesi olarak gördüğümüz için, insan hakları mahkemelerinde biz öyle davalarla karşılaştık ki, o kadar çok tazminat ödedik ki. Bugünkü siyasi Kürtçülüğün, ayrılıkçı Kürtçülüğün %80'ini 80'ler ve 90'larda biz yarattık. Diyarbakır bölgesinde 70'li yıllarda, 60'lı yıllarda böyle bir şey yoktu. Üniversitedeki gençlerin, üç beş tane radikal, marjinal kişinin seslendirdiği Kürt devleti kuralım; şunu yapalım, bunu yapalım dediği, çoğunlukla da kendisini radikal Türk solu içerisinde ifade eden bir hareketten bahsediyoruz. O günlerden bugünlere geldiğimizde çok başımız ağrıdı bizim. Vücuda kemoterapi uyguladık. Baş ağrısına karşı öyle ilaçlar kullandık ve bunların öylesine yan etkileri oldu ki, sol tarafımız tutmaz oldu. Sağ tarafımız felç oldu. Ondan sonra biz sanıyoruz ki bütün bu sorunlar baş ağrısından kaynaklanıyor. Bu noktadan sonra ilaçları keserek, yeni bir yöntem geliştirerek bu ağrıların bir kısmından kurtuluruz. Ama baş ağrısından daha büyük bir sorunu kendi kucağımıza kendimiz almaya başladık. Nedir o? PKK ve uzantısı olan siyasi Kürtçülük. Şu anda da benzeri hataları yaparak, Ortadoğu'da uluslararasılaşmaya başlayan Kürt meselesini, çok daha büyük bir sorun olarak kucağımızda bulmak üzereyiz.

İbrahim Kalın: Sedat Bey "Tek başına af yasası çözüm olmayacak" dedi. Bu bir pansuman; yani geçici bir çözüm dedi. Peki, daha farklı bir şekilde sorayım size Mustafa Bey. Şimdi PKK meselesi işin gerçekten önemli bir boyutu, bunun mutlaka bitirilmesi lazım ki demokratik siyasi çözümün önü açılabilsin. Çünkü ekonomik yatırımın, sosyal kültürel politikaların başlatılması lazım. Bugün PKK'yı bir şekilde bitirdiğimizi, örgütü çökerttiğimizi varsayalım. Bir şekilde finans kaynaklarını kontrol ettik, yönetebilir bir hale getirdik diyelim. Kürt sorunu çözülecek mi?

Sedat Laçiner: Çok özür diliyorum. Mustafa Bey'den önce bir iki cümle söyleyeyim. Biz PKK'yı 6-7 defa bitirdik zaten. 24 binden fazla teröristi öldürdük. Bugün PKK'nın beş bin tane adamı var. 6-7 defa bitirdik. 6-7 defa tekrar kuruldu. Orada kökler durduğu sürece,

siz kestikçe aşağıdan bir şeyler çıkar. Siz aşağıyla ilgilenmezseniz, sadece yukarı ile ilgilenirseniz, bir sonuç elde edemezsiniz.

S. Haşim Haşimi: 25 yıldır devam eden bir çatışma söz konusu ve her sene biz beş bin kişi kalmış diye topluma izah ediyoruz.

İbrahim Kalın: Ama bir şekilde sorun devam ediyor.

S. Haşim Haşimi: Bu olayla ilgili, mutlak surette, salt asayiş tedbirleriyle çözüm gelmez. Çünkü bu halde her kişinin yerine bir akrabası, yakını çıkacak. Onun için İlker Başbuğ Paşanın, "dağa çıkanı önleyemedik" tespitinden daha önemli olan, "dağdan indirme yöntemlerini bulalım" tespitidir. Birçok emekli paşa 70'te hata yaptık diyor, ama bence bir de çözüm ile ilgili bir şey ortaya koymaları gerekir.

Mustafa Akyol: PKK'yı bitirdiğimizde tabii ki bu iş bitmeyecek. Bu iş bir kere terör olarak bile bitmeyebilir. Bir başka terör formasyonu, oluşumu çıkabilir. Bu iş terör olarak dursa bile, bir toplumsal mesele, bir siyasi mesele olarak da duracak. Yine Kürt halkının talepleri olacak; bunu siyasi olarak ifade eden partiler, hareketler olacak. Bu iş sürekli olarak devam edecek. Bu işin doğasında şöyle enteresan bir şey var; sürekli eviriliyor, sürekli yeni bir noktaya doğru gidiyor. Mesela bundan 20 yıl önce Türk toplumunda "Herkes Türk'tür" algısı vardı. Kimsenin aklına başka bir şey gelmiyordu. Şimdi bazı vatandaşların Kürt olduğunu fark ediyor işin Türk tarafı diyelim. Etnik olarak Türk olan vatandaşlar bunun farkında. Bu onu kabul etmeyi mi doğuracak yoksa "bunlar Kürt'müş, bu kim ya" gibi tepkiler mi gelişecek? Yani bu iş sorun olarak tanımlandıkça, bir kimlik ortaya çıktıkça, tepki de ortaya çıkabiliyor.

İbrahim Kalın: İzleyicilerimizden Mehmet Sait Şahin diyor ki, "On yıl öncesine kadar bırakın Kürtlerin sorunlarını dile getirmeyi, Kürt demek bile suçtu. Şimdi neden bu kadar çok konuşulup yazılıyor?" Acaba PKK'nın, bu konunun konuşulmasında bir rolü var mıdır? İstediklerini almışlar mıdır? Sizin dediğiniz türde bir tepki, bir sorgulama da var mı?

Mustafa Akyol: PKK'nın bu işin konuşulmasında elbette bir rolü var. Çünkü daha önce de dediğimiz gibi, biz başımızı duvara

vurmadan, sorunlarını oturup konuşan bir ülke değiliz. Karşımıza PKK diye bir şey çıkınca, yıllardır reddettiğimiz Kürt realitesini kabul etmek durumunda kaldık. Bunu söylemek lazım, bunun sebebi PKK'dır. Ama maliyetli bir sebep... İnsanlar, "biz 80 yıldır varız" diyordu. PKK'nın çıktığı yılları hatırlayın, şaki denirdi o zaman. Ben o zamanlar çocuktum anlamazdım; birtakım adamlar haraç kesmek için dağa çıkmışlar gibi algılıyordum. Fakat bunların Kürt milliyetçisi olduğunu, bir siyasi hedef için uğraştıklarını, bu hedefin de Kürt kimliğiyle ilgili olduğunu artık anladık. Bütün dünya anladı. Bundan geri dönüş de yok. Böyle bir şey yokmuş gibi bir algılama da söz konusu değil. Öte yandan, meselenin toplumsal boyutu da çok önemli. Toplumda 80 yıldır 'hepimiz Türk'üz' algısı var. Vatandaşlık anlamında tamam hepimiz Türk'üz ama eğitimimizden gelen hepimiz Orta Asya'dan geldik gibi bir anlayış var. Birisi "ben Kürt'üm" dediğinde, yanındaki insan ona nasıl bakıyor?

İbrahim Kalın: Bu, Nihat Bey'in Türk meselesi dediği şey mi?

Mustafa Akyol: Bir defasında üniversitede bir topluluğa konuşmuştum. Konuşmamda "Kürt sorunu" dedim, "Kürt vatandaşlar" dedim. Birisi çıktı, soru-cevap kısmında: "Efendim bu ülkede Kürt yoktur. Herkes Türk'tür" dedi. Salonun yarısı da alkışladı onu. İstanbul'da oluyor bu. Ben de dedim ki: "Diyarbakır'da da bu alkışı alabiliyor musunuz?" Şimdi siz "hepimiz böyleyiz" demekle bir başka kesimi ikna edemiyorsanız, bu söylemi sürdürmenizin bir manası yok. Bizim Türk toplumu, bir kere daha çoğulcu olduğumuzu kabul etmek durumundadır. Bunu yavaş yavaş anlıyoruz, ama anladığımızda bu işten reaksiyonlar da çıkıyor. Bu sefer bir Kürt düşmanı Türkçülük de var. Marjinal çevrelerde Kürtlere karşı hasmane bir tavır da var. Bu Kürt isyanları lafı oradan geliyor. "Kürtler hep isyan etmiştir. Bunlar Osmanlı'ya da ihanet etmişti" gibi tamamen gerçek dışı bir söylem çıkıyor. Sedat Bey de, Haşim Bey de söyledi. Kürtler Osmanlı'ya en sadık olan unsurların başında gelir. Kurtuluş savaşında, Ankara hükümetine, Kürt bölgelerine kıyasla, Türk bölgelerinde daha çok isyan vardır. Sadakatlice ve tamamen kahramanca bir direniş vardır. Türk-Kürt kardeşliği vardır. Bizim Osmanlı'yı aslında biraz anlamamız gerekiyor. Osmanlıda bölgenin adı *Bilad-ı Ekrad*,

yani Kürt beldeleri idi. Kürt deyince Osmanlı'da kimse vatanı bölüyorsun diye düşünmüyordu. Tabii ki onlar Kürt. Aynı devletin vatandaşlarıyız. Ortak bir Müslüman kimliğimiz var. Bu da çok önemli.

İbrahim Kalın: Siz kitabınızda da buna özellikle değiniyorsunuz. Bölgenin geleneksel değerlerinin bu kardeşliği tasdik etmede önemli bir rolü olduğunu düşünüyorsunuz.

Mustafa Akyol: "Bu iş İslam temelinde çözülür" diyerek kolaycılığa kaçanlar var... Bir kere İslam, milliyetçiliği törpüleyemeyebilir. Zaten seküler milliyetçiler de var her iki tarafta, ama bütün bunlara rağmen İslamiyet çok önemli bir bağdır. Zaten Güneydoğu'ya baktığınızda hangi siyasi hareketler Kürtçülük dışında zemin buluyor diye sorarsak, bunlar hep muhafazakâr, dindar kimliği öne çıkmış hareketlerdir. Bugün AK Parti'nin bölgede aldığı %55 oyda bu dindar, muhafazakâr kimliğin önemi bir rolü var. Şunu da hemen ekleyeyim; Sedat Bey, Ankara sorunundan bahsetti. Ankara sorununun bir cephesi etnik Türkçülük ise, diğer cephesi de katı laikçiliktir. Ankara sorunu burayı da baltaladı. Başörtüsü yasağıyla, ortak kimlik olan İslamiyet'in de sürekli olarak toplumda bir problem gibi gösterilmesi orada da yankı buluyor. Devlet tarafında etnik yönden dışlanmış olanlar, bir de dini yönden dışlanıyorlar. Dolayısıyla bu bir genel demokratikleşme meselesidir; toplumun da bu çoğulculuğu anlaması, kabul etmesi çok önemli. Vatandaş "ben Kürt'üm" dediğinde, "tabii kardeşim o da senin dilindir, hepimiz kardeşiz, aynı ülkenin vatandaşıyız, bin yıllık kardeşiz" denmesi gerekir.

İbrahim Kalın: DTP'liler ve öne çıkan başkaları, Mustafa Bey'in söylediğinin tam tersine, Türk solu içinde şekillenmiş bir siyasi dil kullanıyorlar.

Mustafa Akyol: Çok seküler bir dil.

İbrahim Kalın: Evet çok seküler. Altan Tan'ın 30 Temmuz'da Milliyet'e verdiği bir mülakat vardı hatırlarsanız. Tencere-kapak benzetmesini yapmıştı. Yani tencere ile kapak birbirine uymuyor. Siyasi temsil iddiası ile ortaya çıkanlar bambaşka bir dil kullanıyorlar. Temsil ettiğini söylediği tabanın dini değerleri var, geleneksel değerleri var,

aşiret bağları var. Hatta şöyle bir ifadesi var Altan Tan'ın, "DTP'nin tabanı AK Partili, kadroları CHP'li". Haşim Bey, size döneceğim. Geleneksel değerler derken, aşiret bağları çok güçlü olduğu için toplumsal entegrasyona direnen bir yapının bulunduğu iddia ediliyor. Geleneksel yapılar hakikaten bölge insanının devlete, merkeze, ülkeye sadakatini olumlu yönde mi etkiliyor, olumsuz yönde mi etkiliyor?

Mustafa Akyol: Bir şey söyleyeyim müsaadenizle. Aşiret bağları çözülünce PKK çıktı ortaya.

S. Haşim Haşimi: Bu, bölgenin gerçeği; yalnız Güneydoğu'nun değil Orta Doğu'nun da bir gerçeği. Kürt meselesinde toplum, Türk toplumu sorumlu değil. Çünkü Kürt meselesi, Kürt – Türk ekseninde çıkan bir mesele değil. Daha düne kadar devletin takip ettiği belli ve açık bir inkâr siyasetinin ürünü... Dolayısıyla gerginlik, gerilim iki toplum arasında gelişmedi. 60–70'li yıllarda sistem, toplumun belli bir kesimini, Kürtlerin yokluğuna inandırdı. Böyle bir sistemi ortaya koymasaydı, bugün belki de daha toleranslı bir anlayış hakim olacaktı. Bence tehlikeli bir yere doğru da gidebiliriz. Bu gerilim iki toplum arasında gelişebilir. "Nereden çıktı bu Kürtler" algısı, "Kürt yok" politikasının bir ürünüdür. Kürtler hep vardı. PKK da başka bir yerden gelmedi. Dönem dönem bazı yerlere taşınmış; Suriye'ye taşınmış, Kuzey Irak'a taşınmış, Avrupa ya taşınmış. Belki de bu kulvarda feodal bir yapıya dayanmayan bir yapılanma. Gazetesi var, televizyonu var, bütçesi var; Asya'da, Afrika'da örgütlenmesi var. Dolayısıyla Kürt meselesini etkilememesi mümkün değil. Bu bir realite.

İbrahim Kalın: Unutmayın sözünüzü, telefon hattımızda Ömer Serdar Kaplan Bey var. Ömer Bey Diyarbakır'da avukatlık yapıyor. Ömer Bey, iyi akşamlar. Sedat Bey, "Ankara sorunu var" dedi. Kürt sorunu-Türk sorunu derken bir de Ankara sorunu var. Ankara-Diyarbakır mukayesesi, gerginliği de dile getirildi. Diyarbakır'dan Ankara nasıl görünüyor?

Ömer Serdar Kaplan: 85 yıllık Cumhuriyet'in bazı temel problemleri var. Ankara, bu problemleri, basit çözümleri varken, zor yollardan, akla en son gelecek yollardan çözmek istiyor. Böylece, çözülebilir bir sorun, kendi içinde karmaşıklaşıp içinden çıkılmaz

bir hale geliyor. Ankara'nın şöyle bir problemi de var; her şeyi güvenlik eksenli düşünüyor. Vatandaşını homojenleştirme havası içerisinde. Bu konuya hem Mustafa Bey, hem de Sedat Bey değindiler. Ankara'nın tek tipleştirme projesi aynı zamanda bir milliyetçilik de üretti geçen zaman diliminde. Türkiye çoğulcu etnik bir yapıdan oluşan bir coğrafya; Anadolu coğrafyası böyle bir coğrafya. Kavimler kapısıdır, göçler merkezidir. Dolayısıyla çok değişik etnik kimliklere mensup insanlardan oluşmaktadır. Maharet, bu insanları çoğulcu bir yapı içerisinde birbirine kırdırmadan yönetebilmektedir. Nihat Ali Bey'in yönetebilme sorununa bir gönderme yapmak lazım. Ankara bakış açısı itibariyle, Anayasa'sı itibariyle, refleksleri itibariyle milliyetçi yaklaşıyor. Bunun karşısında da başka tür milliyetçiliklerin doğmaması mümkün değil. Bugün yaşadığımız şey, böyle bir şey. Milliyetçilik düşüncesi, hiç şüphesiz eğer insanların içerisinde kalıcı bir hale dönüşürse, o zaman kaçınılmaz olarak şu tür sonuçlara ulaşırsınız: Kendinizin dışındaki her şeyi hor görmeye başlarsınız, kabul etmemeye, itmeye, ötekileştirmeye, farklı görmeye, hatta bunu bazen hakarete varan söylemlere kadar götürebilirsiniz. Milliyetçilik, bana göre bugün Kürt sorunu veya Türkiye'de yaşadığımız 25 yıl kan dökülen sorunun temel dinamiğini, temel itici gücünü oluşturuyor. Özellikle Türkiye'de aklı selim insanların; hem Türkler, hem de Kürtler arasında gelişen milliyetçiliğe karşı çıkmaları gerekiyor. Eğer bir arada yaşama formları oluşturacaksak, bunları yeniden güncelleyebileceksek, eğer bir arada yaşamak istiyorsak, o zaman milliyetçiliğin bizi götüreceği sonuçları bugünden öngörüyor olabilmemiz gerekir. Buna karşı Türkiye'de aklıselim sahibi olan tüm entelektüellerin, aydınların, siyasetçilerimizin bir tavır geliştirmesi gerekiyor.

İbrahim Kalın: 90'lı yıllarda birtakım açılımlar yapıldı. O dönemin SHP'sinin hazırladığı bir Güneydoğu Raporu da vardı. Sayın Baykal SHP Genel Sekreteri idi o zaman. Şimdi de yeni açılım imkânları konuşuluyor. Genel olarak yeni bir döneme girildiği, birtakım adımların atılma zamanının geldiği havası var. Siz nasıl görüyorsunuz?

Ömer Serdar Kaplan: Doğru, böyle bir eğilim var. Ama bu eylemi geliştirecek altyapı yok, envanter yok. Türkiye'de şu anda Türk-

lerin de, Kürtlerin de elinde, bu sorunla ya da başka herhangi bir sorunla ilgili çok ciddi sosyolojik veriler, ekonomik veriler yok. Dolayısıyla bu veriler olmadığı zaman, bunun siyasal açılımları ile ilgili adımlar atılamıyor. Türkiye'de şöyle bir gelenek de var; muhalif olmak; karşı çıkmak ve bunu ne pahasına olursa olsun sürdürmek olarak anlaşılıyor. Bu da çözümsüzlüğü beraberinde getiriyor. Çözümün olabilmesi için öncelikle gerçekten çözümden taraf olmak, iyi niyetli olmak, istemek ve eksik olan verileri de elde etmek gerekiyor. Sağlıklı, bilimsel, gerçekçi verilere ihtiyacımız var.

İbrahim Kalın: Peki bu çözüm sürecinde 22 Temmuz seçimlerinin sonuçlarını nasıl açıklıyorsunuz? İki parti öne çıktı; AK Parti ve DTP.

Ömer Serdar Kaplan: Türkiye'de bu sorunun iki tarafı var: Milliyetçi Kürtler ve milliyetçi Türkler; bir de çatışan taraflar var; PKK ve devletin güvenlik güçleri var. Dolayısıyla taraflar var. Bu tarafların dışında farklı bir yaklaşımla bölgeye ve Kürtlere yaklaşıldığında, olumlu sonuçlar alabileceğini de görmek gerekiyor. Bu noktada mesela 12 Eylül öncesinde Diyarbakır'da güçlü olan CHP'nin, 22 Temmuz seçimlerinde büyük bir hezimet yaşaması bunun bir örneğidir. Saldırgan bir milliyetçi refleks, karşılığında başka bir milliyetçi refleks doğuruyor, bir tepki doğuruyor. AK Parti ise bu durumda biraz daha tarafsız siyasal kimliği temsil ediyor. Açılımları da ümit vaat ediyor. İnsanlar AK Parti'ye yeniden bir kredi açıyor. 22 Temmuz seçimlerine bir de böyle bakmak gerekiyor. Bunu, köyde destek amaçlı yapılan bir şeylere bağlamayı çok yeterli bulmuyorum. Bölgedeki birtakım ekonomik sorunlar devam ediyor. Ahlaki sorunlar tüm Türkiye'de olduğu gibi burada da devam ediyor. Fakat bir yandan da insanlar bazı açılımlar yapmış, bazı adımlar atmış AK Parti'yi çözüm olabilir umudu ile öne çıkarmış, ona bir imkân sunuyor. Ben bunu AK Parti'nin daha tarafsız duruşuna, milliyetçilik söyleminden kaçınmasına, bölgedeki yansımasının böyle oluşuna, mesela TRT'de yarımşar saat de olsa Kürtçe yayınlar yapışına bağlıyorum. Yani bunun gibi açılımlar insanlara bir ümit veriyor. Bu, sorunu çözebilir diyor.

Bir de Türkiye'nin unuttuğu temel şeyler var. Milliyetçilik bunları da ortadan kaldırıyor. Kabul etmemiz gerekir ki, Türkiye'de Türkler

ve Kürtler olarak bizi bir arada tutan çok önemli müştereklerimiz var. Olaya sadece güvenlik, milliyetçilik perspektifi ile baktığımız için imkânlarımızı ve müştereklerimizi de aşındırmaya başladık. Bunları hatırlamak, faydalı olur diye düşünüyorum. Mesela aynı dinin mensubu olmak, sosyal benzerlik, demografik dağılım yani Türkiye'nin her tarafında Türklerin ve Kürtlerin iç içe yaşıyor olmaları, ticari ve ekonomik açıdan entegrasyon, ülkenin her tarafına yayılmış mülkiyet birlikleri, belki bir buçuk milyona varmış karışık evlilikler. Tarihte ortaya konulan ortak refleksler... Bunlar bizim avantajlarımız ama biz zihniyet dünyamızı değiştirmezsek, aydınlar, entelektüeller, sivil toplum örgütleri bu konuda ciddi bir tavır geliştirmezlerse, çözüm için el ele vermezlerse, medyanın milliyetçiliği kışkırtıcı provokatif tavırlarına karşı bir tavır geliştirilemezse, korkarım biz bu avantajlarımızı bitirmiş oluruz.

İbrahim Kalın: Ömer Bey, teşekkür ederiz. Haşim Bey, sizin sözleriniz yarım kalmıştı. Şimdi Ömer Bey'in söylediklerinden hareketle bölgedeki siyasal tabloyu değerlendirir misiniz?

S. Haşim Haşimi: Doğu'da, Güneydoğu'da halk, AK Parti'ye desteğini çok açık bir şekilde ortaya koydu. AK Parti'nin bunu iyi kullanması gerekir. AK Parti'nin avantajları var bu konuda. Bir kere çatışmanın çok yoğun geçtiği dönemlerde, binlerce köyün boşaltıldığı zamanlarda, ben TBMM Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da boşaltılan yerleşim birimleri nedeniyle göç eden yurttaşlarımızın sorunlarının araştırılarak alınması gereken tedbirlerin tespit edilmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu başkanlığını yaptım. Çok geniş veriler var elimizde. 1996 yılında bu araştırmayı yaptık. Resmi olarak 3428 yerleşim birimi boşaltılmış. Bu rakamlar kesin de değildi, çünkü bir köyde beş aile kalmışsa, o köy bize dolu olarak gösterildi. Tahribat çok daha büyük boyutlarda idi. Bu göç sebebiyle kırsal olan Kürt meselesi şehirleşti, şehir merkezlerine kaydı. Üstelik göçle geldiği için birtakım gerginlikler de söz konusu olabiliyordu. Daha önce sınır boylarında, kırsal kesimde olan problem şehrin metropollerine taşındı. Üstelik hala ciddi bir iyileştirme çalışması yapılmadı. Kaldı ki dağda olan kişilerin kuzenleri, akrabaları her yerde. AK Parti'nin geçmişte yapılmış bu önemli hatalardan yana ciddi bir sorumluluğu yok, çünkü hükümette değildi. Ben o zaman Meclis'teydim. Bir

yetkimiz, gücümüz yoktu. Bu anlamda bu bir avantaj AK Parti için. İkincisi, almış olduğu destek. Sorunu sadece ekonomik açılımlarla halletmeye çalışmak bence eksik olur. Birçok defa umut kırıldı. Toplumun umudu kırılınca gerginlik büyüyor.

İbrahim Kalın: Fatih Mehmet Kıyak isimli, üniversite öğrencisi bir izleyicimiz diyor ki; "PKK'nın pasifize edilmesi için DTP'nin hareket alanını daraltmak yerine genişletmeye yönelik çalışmalar yapılması gerekmez mi? Böyle yapılınca PKK'nın eline koz verilmiyor mu?" Nihat Ali Bey, bu soruyu da soracaktım size. Bir izleyicimiz diyor ki: "Sedat hocamın Kürt sorunu tezine katılıyorum. Fakat Haşim Bey 'Kürt sorunu Türkiye'nin değil, aynı zamanda Ortadoğu'nun da sorunu' dedi. Bunu neye dayandırıyor?" demiş. Ben şimdi Nihat Ali Bey'e döneceğim. Kürt meselesinin aynı zamanda bölgesel bir sorun olup olmadığı meselesiyle ilgili. Konunun ister terör boyutuna, ister güvenlik, isterse demokratikleşme boyutuna bakalım. Kürtler Irak'ta, İran ve Suriye'de de varlar. Bu dört ülkede bölünmüş durumdalar. Siz de buna yazılarınızda işaret ediyorsunuz. Bölgesel perspektiften baktığınızda sorun nerede görünüyor?

Nihat Ali Özcan: Aslında beş bölgede yaşıyorlar, diasporayı da sayarsanız. Bu coğrafi bir taksim. Biraz daha temeline indiğimiz zaman, kendi içerisinde bunların ayrıştığını, farklılaştığını görüyorsunuz. Irak'taki kendi ekonomik, sosyal sistemi içinde farklı bir kulvarda seyretmiş, İran'daki farklı, Suriye'deki farklı, Türkiye'deki de farklı doğal olarak. Kürtlerin durumlarını bu devletlerin tutumu, oradaki sosyal yapı, dinin toplumdaki etkinliği, ekonomik gelişmeler bütün bunlar belirlemiş. Biraz önce Ömer Bey bir sürü ortak paydadan söz etti. Bu ortak paydaların iki farklı yönü var. Birincisi farklılaştırıyor; Kürtleri de kendi içinde hem farklılaştırıyor, hem de yaklaştırıyor. Güvenlik sorunu olarak toplumu sarsan bir PKK sorunumuz var. Ortada bir örgüt var; 25 yaşma gelmiş. Birtakım örgütsel nitelikleri var. Bir de izlediği strateji ve taktikleri var. Bu strateji ve taktiğin bir doğası var. Bu da uzatılmış bir mücadele stratejisi. Uzatılmış mücadele stratejisi sabır istiyor. Hemen, acil, kesin çözümleri yok bu işin. Mücadele biçimini anlamamız gerekiyor. Örgütün izlediği mücadele biçimi, sizin sabrınızı zorlayacak, mücadeleyi uzun yıllara yayarak

sizin sorununuzu kaşıyıp tartıştırıp, sizin içinizde sorun açmaya yönelik bir strateji. Bu, onun ortaya çıkarıp koyduğu, geçmişte başkalarından öğrendiği bir yöntem. Böyle bir yapıyı toplumunuza iyi anlatamazsanız, toplumsal beklentileri yanlış yere götürürsünüz. Sorular şu şekilde gelmeye başlar. Hava harekâtı yaptık, belini kırdık, niye bitmedi? Bitmeyecek; çünkü siz bir şey uyguluyorsunuz, karşı tarafın da uyguladığı birşey var. Geçmişte tecrübe edilmiş, dünyanın her yerinde uygulanmış bir yapı var. O eğer uzatılmış bir strateji izliyorsa size karşı, sizin de buna karşı uzun süreli bir yol izlemeniz lazım. Sizin kısaca verilecek cevaplarınız yok. Olamaz da zaten yapı olarak. O zaman sizin bu sorunu çözme konusunda tanımlanmış bir hedefiniz olacak. Bunun birden daha fazla ayağı olduğunu göreceğiz.

Bu çokça tartışıldı, bunun bir ekonomik ayağı var; psikolojik, sosyolojik, hukuki, sosyal, güvenlik ayağı var. Her birini kendi içerisinde senkronize edeceksiniz. Bir yaptığınız öbürünü yıkmayacak. Bir yaptığınız öbürüne negatif etki doğurmayacak. Bütün bunları yönetecek bir lidere ihtiyacımız var. Devlet olarak bu işi yapmak, sürdürmek, bu sorunu yönetip, denetim altına almak istiyorsanız; işlevsel bir organizasyonunuz olacak. Adalet Bakanlığı'nın yaptığını, Maliye Bakanlığı uçurmayacak. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığına, Sağlık Bakanlığı ters düşmeyecek. Herkes kendi kafasından bir şey uydurmayacak. Herkesin ortada tanımlanmış net bir algılaması olacak. Bir organizasyonunuz olacak; bütün bunları izleyip, geriye doğru besleyeceksiniz ve paranız olacak. Zaten olağan hayatın içerisinde ayırdığınız paralar ile bu işi çözmeniz mümkün değil. Bunun size ekonomik bir bedeli olacak. Bütün bu yapıları senkronize bir biçimde ve sabırla götürmeniz lazım. Eğer bunu yapmazsanız, toplumun önüne çıkıp büyük vaatlerde bulunursunuz ya da toplumda bu sorun bitmiş gibi bir algıya yol açarsınız. Üç gün sonra sorunun bitmediği anlaşılınca, bu sefer toplumu farklı bir alana doğru taşırsınız. Bugünlerdeki tartışmalar ilginç. Kendi içerisinde birtakım yapılar var. Bölgede dengeler değişiyor. Bölgedeki uluslararası dengelerde değişiklik var. Bu sizin tutumunuzla ya da bölgedeki gelişmelerle ilgili... Mesela bölgedeki Amerikan tutumuyla ilgili, Rusya'nın tutumuyla ilgili, İran sorunuyla ilgili, Irakla ilgili gibi... İklimde ciddi bir değişiklik var; bu bir fırsat alanı yaratıyor.

İbrahim Kalın: İyiye doğru bir değişiklik mi, kötüye doğru bir değişiklik mi?

Nihat Ali Özcan: Türkiye perspektifinden bakarsanız; bir sorunu iyiye veya kötüye doğru yönetebilme sizin kapasitenize bağlı. Böyle bir yeteneğiniz yoksa dünyanın en iyi şartları da olsa, gidip sonunda duvara toslayabilirsiniz. Bu yüzden Türkiye bu gelişmeleri iyi yönetebilirse bu bir fırsat olur. Bu fırsat alanı bize PKK sorununun toplumsal maliyetini minimuma indirecek bir fırsat alanı sunabilir. Bu bizim ne kadar iyi organize olduğumuza bağlı. Bunun için de devletin etkili ve yetkili insanları oturacak, kim bu işte sorumluysa -ki, Anayasa'da bu görevin kime ait olduğu belirtilmiştir- organize olacak ve her şeyden önce odaklanacak. Tabii ki hükümetler statükoyu korumak için çalışırlar. Örgütler ise var olan statükoyu yıkmaya, kırmaya, dökmeye, onu meşgul etmeye çalışırlar. Önümüzdeki süreçte PKK konusunda Amerika'nın Türkiye'ye verdiği bir destek var. Ama bu tek başına sorunu çözmez. Sizin bu sorunun önünü açabilecek, genişletecek birtakım açılımlar yapmanız lazım. Ekonomik destek dedik az önce. İyi şeyler yapılmış aslında bölgede. Ancak siz aynı anda birden çok sorunu çözmek zorundasınız. PKK sorununa başka bir perspektiften yaklaşırken, yerelde kendini liberal ya da İslamcı ya da Müslüman olarak kimliklendirenlerle ortak paydalarını bulup ona bazı şeylerle cevap vermeniz gerekiyor. Ömer Bey bağlandığında biraz AK Parti'nin pozisyonunu tarif etti. Ankara'da AK Parti'yi bir iktidar değil de hakem gibi tanımladı. Bu kadar çok oyla iktidara gelmişseniz, Cumhurbaşkanını, Meclis Başkanını, bürokrasiyi atıyorsanız, dış politikayı yönetiyorsanız, bu meselenin asıl sahibinin kendiniz olduğunu ortaya koyacaksınız. AK Parti artık bu sorunun sahibidir. Bizatihi sahibi olduğunuz zaman bir sorunla karşılaşıyorsunuz. Bunu görmek gerekiyor. Bir taraftan "seni dağdan indireceğim" diyorsunuz; "gel burada siyaset yap" diyorsunuz. Yan tarafa dönüyorsunuz, "seni yerel seçimde eninde sonunda gömeceğim" diyorsunuz. Aynı kişiye söylüyorsunuz.

S. Haşim Haşimi: Bu tartışma sanırım "Diyarbakır bir kaledir" anlamına geliyor.

Nihat Ali Özcan: Sayın Başbakan; "Buraları yerel seçimle kazanacağım" diyor. Başbakan demokrasinin kuralları ile düşünüyor, "ra-

kibim var" diyor. "Sandığa giderim, halk kime teveccüh gösterirse..." diyor, gayet doğal bir durum. Diğer taraftan, diğerlerine de başka bir şey söylüyorsunuz. Dağda teröristlik yapan kesime de "bırak gel" diyorsunuz. "Size bir alan açacağım" diyorsunuz. Öbür taraf profesyonel bir örgüt artık. Şirketleri var, kamudan yerler kapmış, işleyen bir mekanizması var, profesyonel çalışanları var. Onlarınki sadece birilerini temsil etmek değil. Tabii ki şahsi kişisel kaygılar da var.

İbrahim Kalın: Peki o temsil meselesine gelelim. Bir izleyicimizin sorusu var. "Şu anda Kürt halkını Mecliste temsil eden siyasetçiler mevcut. Siyasi çözüm sizce bu şekilde mi olacak?" Bu temsil meselesi sorun oldu. DTP'liler diyor ki biz temsil ediyoruz. Başbakan da geçen gün "Bölgeden bizim 75 milletvekilimiz var" dedi.

S. Haşim Haşimi: Bu konuda hükümetin tavrı belirleyici oluyor. Sayın Özcan'ın "inin siyaset yapın" tespiti bence bir açılımdır.

İbrahim Kalın: Bunu sadece AK Parti söylemedi. Birçok kez tekrar edildi; Mehmet Ağar da söyledi, başkaları da dile getirdi.

S. Haşim Haşimi: Olması gereken şeyler bunlar zaten. Başbakanın DTP'nin mahkemesi ile ilgili olarak Meclis'in siyasi hesaplara alet olmaması gerektiği yolundaki sözleri de yine bana göre bir açılımdı. DTP Meclise girmiştir. Meclise girmesi gerekiyordu zaten. En azından temsil manasında son derece gerekliydi. Bağımsız olarak Meclis'e girmesi başarıdır. Aldığı oya baktığımız zaman, ciddi bir başarı söz konusu. Tencere-kapak konusuna girmek istemiyorum. Biraz geride kaldı ve yeni söylemler var. En azından Hasip Kaplan'ın başörtüsü yasağı kalkmamalı yönünde bir açıklaması vardı. Açıkçası ben bunu duyduğumda üzüldüm. Yasakların başörtülüsü, başörtüsüzü olmaz; Kürdü, Lazı, Çerkezi olmaz, yasak yasaktır! Bunların kalkması gerekir. Bu anlamda şunu da görmek durumundayız. DTP günümüze kadar şiddetin hâkim olduğu ortamlarda oluşan bir süreç. Haliyle bu süreç sancılı geçecek. Şu noktaya kadar bana göre siyasetleri yetersiz, siyasetleri güçsüz, kafaları da karışık ama netice itibariyle hâlâ Kürt halkının temsili açısından en önemli organizasyon olmayı sürdürüyor. Bu nedenle Kürt meselesinin çözümü düşünülürken, DTP'nin dışlanması akılcı olmaz. Bunu herkesin görmesi gerekir ama sorun

karşısında ortaya koymuş olduğu perspektif, anlayış ve siyaset, bölge halkını temsil etmiyor ve bu anlamda DTP'nin Kürtlerin tamamını temsil etmekten uzak bir yerde olduğunu düşünüyorum. AK Parti veya başka bir partiyi veya hükümeti devlete şikâyet ederek laisizm konusunda bir yere varamayacaklar. En azında bu tespit, bu anlayış, DTP'ye bir şey kazandırmayacaktır. Pekâlâ, hepimiz biliyoruz ki Doğu halkı, Güneydoğu halkı muhafazakâr ve dindardır. Bu gerçeği görmek durumundayız. Bu eleştiriyi ortaya koyarken ben asla DTP'nin dışlanması gerektiğini söylemiyorum. Tam tersine, siyasi zeminlerin DTP ile ilgili kısımda geniş tutulması lazım. Bu yapılırsa, belki çözüm isteyenlerin eli orada güçlenir. Fakat şu açık; bu konuda AK Parti'nin gösterdiği tutumlar belirleyici oluyor. Buna karşı DTP'nin koymuş olduğu bir proje de gözükmüyor.

Sedat Laçiner: Öncelikle PKK hiç bir zaman bölgenin temsilcisi olmadı. Bir kere İrlanda Kurtuluş Ordusuna baktığınız zaman, İrlanda toplumunun içerisinde filizlenmiş, yeşermiş, büyümüş bir ağaçtan söz ediyorsunuz. Belki % 10, belki %15 oy almış olabilir ama onun içerisinde çıkmış bir hareketten bahsediyoruz. PKK ise birkaç kişinin çeteleşmesi, ardından da inanılmayacak şekilde vahşi eylemler yaparak insanları sindirmesiyle ortaya çıkmıştır. Yani bir Kürt hareketi yeşerdi, gelişti ve bir siyasal hareket haline geldi; köylerden, kasabalardan temsilciler geldi. Böyle bir şey yoktur. Terör örgütü ile bağımsızlık hareketi arasında çok büyük farklar vardır. Bazı Kürt vatandaşlarımız, aydınlarımız henüz bunu fark edememişler. Mustafa Kemal hareketi bir bağımsızlık hareketidir; terör eylemine başvurmamıştır. Örneğin; küçük bir Yunanlı çocuğu öldürmemiştir ya da bir gelini öldürmemiştir. Ama baktığımız zaman çok yakın bir zamanda Diyarbakır'ın en kalabalık yerlerinden birinde bomba patlatan bir hareket bir terör hareketidir ve hep böyle olmuştur. Yalnız sorun şu; PKK'nın kurulduğu andan beri maksadı şuydu: "Ben bir kutup olacağım. Devleti bir kutba yerleştireceğim, kendim de karşı kutba geçeceğim, böylece tekel olacağım. Yarısını devlet alsın, zaten geri kalan yarısı bana yetiyor." Nitekim devlet de bu oyuna gelmiştir.

Normal şartlarda aklı başında bir devlet terör ile toplumu karşı karşıya bırakır, devleti değil. Çünkü terör topluma bir saldırıdır. Aklı

başına geldiğinde İngiltere'de devlet aradan çekilip terör örgütü ile toplumu baş başa bırakmaya çalışmıştır. En azından ona karşı alternatifler geliştirip, terör ile toplumun mücadele etmesini sağlamıştır. Kuzey İrlanda'da en büyük parti terör örgütünün partisi olmamıştır. Sosyal demokratlar olmuştur. Bin tane alternatif siyasi grup gelişmiştir. Bizde devlet bilmeyerek PKK'ya öylesine hizmet etti ki... PKK'ya alternatif çıkabilecek Kürtçü oluşumlar veyahut da birazcık farklı konuşanları PKK öldürdü veya onun öldüremediğini, sindiremediğini devlet sindirdi. Günün sonunda, çeyrek asrın sonunda bir baktık, ortada bir tek PKK ve ekibi var. İyi de bu insanlar bu kadar ruhsuz değiller, siyasetten bu kadar uzak değiller. Bunlar da 15 tane, 20 tane siyasi parti kurarlardı, DTP den güçlü hale de gelirlerdi. Üstelik de DTP dediğiniz veya PKK dediğiniz oluşumlar dinsiz oluşumlar. Hz. Muhammed kaçıncı sırada çıkıyor PKK militanları arasında yapılan ankette? 3.- 4. sırada çıkıyor. Zerdüşt bir çıkıyor, İsa daha ön planda çıkıyor. Dinsiz bir hareket, seküler demiyorum. Dinsiz, din karşıtı bir hareket, Türkiye'nin en dindar yerlerinden bir tanesinde, oranın temsilcisi gibi kendisini lanse edebiliyor. Bu oyları nasıl alıyor? Bakınız bölge halkı çok rahatsız devlet politikalarından. Ama bunu ifade edebileceği bir yer yok. Nasıl ifade edeceksiniz? DTP'ye basıyorsunuz oyunuzu. Ben rahatsızım demek istiyorsunuz. Devlet bugüne kadar anlamamıştı. Şu aşamada anlar gibi bir hale geldi. Umarım anladı ve gereğini de umarım yapacak.

İbrahim Kalın: Haşim Bey kısaca sizin değerlendirmenizi alalım.

S. Haşim Haşimi: DTP ile ilgili çatıyı ben de eleştiriyorum ama DTP'yi dinsiz olarak nitelendirmek bence doğru değil.

Sedat Laçiner: PKK dinsiz olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bazı yerde imamları kullanarak insanları istismar ediyor. Sanki kendisinin bir camisi varmış gibi yapıyor. Çok net. Kadronun tepesine baktığımız zaman, dinle ilgileri olmamasının ötesinde din karşıtlığı vardır. Zerdüştlük vardır. Hatta gayrimüslim militanlar kilit noktalarda etkilidir. Şehirlere bomba yerleştiren grupların başında bir gayrimüslim vardı.

S. Haşim Haşimi: Bunlar 20 yıldır gündeme getiriliyor. Sünnetsizlerin oluşu, Ermeniler, gayrimüslimler... Bunlar pek doğru şeyler değil. DTP'yi de bugün en az 2 milyon kişi destekliyor. Yapılan bir ankette de en çok başörtülünün olduğu seçmen kitlesi DTP görünüyor.

Sedat Laçiner: Bakınız, bir partiye oy verme sebebiniz, o partinin her şeyine onay verdiğiniz anlamına gelmez. Güneydoğu Anadolu bölgesinde "ben, devlet politikalarını tasvip eden partiye oy vermek istemiyorum" diyorsunuz. Ne yapabilirsiniz? Ya seçime gitmeyeceksiniz ya da DTP'ye oy vereceksiniz. Çünkü biliyorsunuz DTP iktidar da olamaz.

S. Haşim Haşimi: Bu seçimler ciddi bir gösterge oldu zaten bu anlamda. Benim söylemek istediğim şey, DTP'nin tabandan oy alması.

Sedat Laçiner: Yalnız şunu da belirtmek istiyorum. Biz Türkiye'de bloklaştık. Milliyetçiler şu tarafa, liberaller bu tarafa, Kürtçüler bu tarafa, İslamcılar şu tarafa, herkes kampında bir şey söylüyor. Onun söylediği doğru da olsa yanlış da olsa, bizim kamptan değilse, onun söylediği doğruyu da kabul etmiyoruz. Ermeni realitesi PKK terör örgütü içerisinde bir realite olarak vardır. Ama bu Kürt sorunu sadece Ermeni meselesidir, Türkiye'nin sorunu değildir anlamına gelmez. PKK güzel bir araçtır, herkes kullanmak ister.

Nihat Ali Özcan: DTP, demokratik sistemin kendisine sunduğu bir fırsat alanını kullanarak Meclis'e geldi. Fakat demokrasinin temel karakteristiği şudur: Meşruiyet ve güç alma sandıkta olur. Öyle hem sandıkta gücü alayım, parlamentoya gireyim, hem de dağda 3–5 bin adamım dolaşsın derseniz, böyle bir sistem içerisinde varlığınızı sürdüremezsiniz. Bir karar vereceksiniz. Ya demokrasinin kurallarına uyup iktidara gelme taleplerinizi parlamentoya meşru yollar ile taşıyacaksınız ya da öbürünü yapacaksınız. Çünkü dağdaki adam, normalde bireylerin seçme ve seçilme hürriyetlerini de kısıtlıyor. O anlamda yaptırım uygulama gücü olan, insanlara şiddet uyguluma gücü olan bir örgüt, sizin demokrasinizin önünde de bir engel. Cezalandırılacağını bilen bir insanın özgürce oy vermesi ve iradesini

belli etmesi pek mümkün değil. O yüzden ikisinin arasında tercih yapmak durumundalar. Çünkü hiçbir demokrasi bunu kendi haliyle kabul etmez. Her devletin kendisi silah taşıma tekeline sahiptir. Kendi egemenliğine yapılmış hareketleri de engellemek zorundadır. Hem kendini hem de yurttaşlarının egemenliğini korumak zorundadır. Herhalde önümüzdeki süreçte bunları konuşmaya devam edeceğiz. Ama dediğim gibi sorunun birden fazla yelpazede tanımlanmış hali var. Biz bunların bir kısmını, belki önceliklerine göre, eldeki imkânlarla odaklanıp meşruiyet ve temsil temeline taşımak zorundayız. Yoksa bu konuyu başka boyutlarda tartışırız.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey sizin de eklemek istediğiniz birkaç şey var ama ben sizin birkaç cümlenizi de kullanarak sormak istiyorum. Ortak akıl toplantısında, somut çözüm önerisi olarak; "Türkler Kürtlerin trajedisini anlamaya çalışmalı, devlet daha önce yapılan hatalardan ders çıkarmalı. Federasyon mümkün değil, gerilimi tırmandırır bunun bir kenara bırakılması lazım. Kürt radikalleri makul bir çizgiye çekilmeli" dediniz.

Mustafa Akyol: Siyasi çözüm denince bazıları federasyonu kastediyor. Bunun yanlış olduğunu tekrar belirteyim. Bir kere bunun Türkiye'de zemini yok. Irak'ta olabilir bakın; Irak'ta Kürtler kuzeyde yaşıyorlar. Türkiye'de artık Kürt vatandaşlarının yarısından fazlası batıda yaşıyor. Türkiye'de artık etnik bir sınır çizilemez. Bin yıllık bir birliktelik de var, o devam ediyor zaten. İç içe geçmiş durumda birbirine. Türkiye'de bu işin çözüm formülü, siyasi çözümse şudur; liberal demokrasidir. Herkes Kürt, Türk etnik kimliği neyse bunu açıkça ifade edebilecek. Kendi dilinde isterse eğitim imkânlarına sahip olacak. Türkiye'de Türkçe her vatandaşa öğretilir. Tamamen Kürtçe üzerine bir eğitim olursa bu sefer vatandaşlar birbirini anlayamaz. Dolayısıyla o tip bir eğitimi ben yanlış buluyorum. Türkçe eğitimin yanında Kürtçe dil seçenekleri de olabilir. Bu liberal demokrasilerin vatandaşlarına vereceği imkânlardır. Bizim bütün bunları sunmamız gerek. Bundan ne Türklerin gocunması lazım, ne de Kürtlerin "biz bunu istemiyoruz, biz sınır çekmek istiyoruz" demesi lazım. Öyle olursa onun sonu yok. O, hakikaten bölünme çizgisine doğru gider. DTP örneğinde Kürt siyasetçiler tam ne diyorlar belli değil. Bir di-

yorlar; "Biz Türkiye partisiyiz"; bir bakıyorsunuz ertesi gün ayrı bir halktan ve o halkın düşüncelerinden falan bahsediyorlar. İmralı'ya göre mi değişiyorlar? Orası da karışık zaten. Şu çok önemli bir fırsat; AK Parti Türkiye'deki en büyük Kürt partisidir. Bütün Türkiye'nin partisidir. Kürt vatandaşların en çok oyunu almış partidir. Bu çok büyük bir meseledir. Ama diğer kısım DTP. DTP acaba tabanını mı temsil ediyor yoksa İmralı'yı mı? Bu zaten tartışmalı bir mesele. DTP'nin tabanı ise bunu temsil eden siyasetçiler, bugün DTP olur, yarın başka birisi olur, şuna gelmesi lazım; "Biz bu ülkenin vatandaşlarıyız; bayrağını kabul ediyoruz, bu ülkede eşit olarak yaşamayı kabul ediyoruz. Taleplerimiz bunlardır. Dilimizde eğitim görelim, yayınımızı yapalım, tarihsel bir barışmaya da gidelim". Bu trajediyi anlayalım. Diyelim ki hata ettik bu konuda. Bu artık barışma ve uzlaşma noktasıdır. Bu anlaşmayı da liberal demokraside buluruz.

6. Bölüm

ÖZGÜRLÜKLER VE BAŞÖRTÜSÜ SORUNU

25 Ocak 2008

Konuklar:

Fatma Çoban, *Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği Üsküdar Şube Başkanı*

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Sosyolog, Edebiyatçı, Yeni Şafak Gazetesi Yazarı*

Nazlı Ilıcak, *Sabah Gazetesi Yazarı*

Tülin Bumin, *Yeditepe Üniversitesi Öğretim Üyesi*

İbrahim Kalın: Bugün gündeme tekrar sıcak bir şekilde oturan başörtüsü meselesini konuşacağız. Başbakan Erdoğan'ın Madrid'de yaptığı bir açıklamayla başlayan süreç, dün itibariyle AK Parti ve MHP'nin üzerinde anlaştıkları bir anayasa değişikliği paketiyle yeni bir aşamaya girdi. Bu başörtüsü sorunun tarihi arka planı nedir? Siyasi, hukuki ve toplumsal boyutları nelerdir? Nazlı Hanım ben sizinle başlayalım istiyorum. Bu en sıcak gelişmeyi isterseniz hemen kısaca değerlendirelim. Dün itibariyle AK Parti ve MHP bir araya geldi ve bir anayasa değişikliği paketi üzerine anlaştılar gibi görünüyor. Dün yapılan açıklamalarda teknik detaylar üzerinde hâlâ çalışıldığı söyleniyor. Muhtemelen önümüzdeki hafta açıklanacak ve Meclis'te oylamaya sunulacak. Ortaya çıktığı kadarıyla, siz bu paketi çözüme götürücü bir adım olarak görüyor musunuz?

Nazlı Ilıcak: Çözüme götürücü bir adım olarak görüyorum. Çünkü burada aslında niyet mühim. Yasama organının niyeti, amacı başörtüsü yasağını kaldırmak; dolayısıyla bu amaçla bir anayasa değişikliğini gündeme getirdiklerine göre, artık bunun tartışılmaz bir şekilde kabul görmesi lazım. Mesela bir kanun var; Yükseköğretim Kanunu'nun Ek 17. maddesi, yürürlükteki kanunlara aykırı olmayan her türlü kılık kıyafet serbesttir diyor. Bu Kanun'un çıkma sebebi, amacı, tamamen başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakmak - ki bu Özal döneminde çıkmış bir kanundur - ama Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 153. maddesine aykırı davranarak bir yorum yaptı.

Yani Anayasa Mahkemesi yeni bir hüküm ihdas edecek biçimde yargı kararı veremez denilmiş olmasına rağmen, bu serbestlik dini amaçla baş örtmeyi kapsamaz demek suretiyle, hem Ek 17. maddeyi iptal etmedi, hem de bunu yürürlükten bir anlamda kaldırdı. Dolayısıyla şimdi şunu söylemek istiyorum: Anayasa değişikliği yapıyoruz. Anayasa Mahkemesi bunu denetleyemez; çünkü sadece şekil açısından anayasa değişikliklerini denetleyebilir. Ancak ne olabilir? Şöyle bir durum ortaya çıkabilir: Mesela bir üniversite camiası içinde birtakım başı açık kızlar, belirli provokasyonlar ortaya çıktıktan sonra, 'bu yeni düzenleme dolayısıyla biz kendimizi tehdit altında hissediyoruz' diyebilirler. Çünkü yeni anayasal düzenlemeyi uygulamak için en azından genelgeler gerekebilir. Anayasa Mahkemesi kararma uygun olarak, üniversitede başörtüsünü yasaklayan bir sirküler çıkmıştı. Aksine bir genelgenin aleyhine Danıştay'a veya İdare Mahkemesine dava açabilir. Diyebilir ki 'ben kendimi sınırlanmış, tehdit altında, baskı altında hissediyorum' gibi bir zorlamayla buradaki imkânları tükettikten sonra bu meseleyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kadar götürebilir. Bunların hepsi faraziyedir.

İbrahim Kalın: Önerilen pakette üç madde değişikliği vardı, sonra o ikiye indi. İsterseniz onu bir daha açıklayalım.

Nazlı Ilıcak: Şöyle: 10. madde, eşitlik açısından olayı ele alıyor. 42. madde ise eğitim özgürlüğü, eğitim hakkı açısmdan ele alıyor. Zaten bu özgürlükler Anayasa'mızda var. Yeniden eşitlik hakkı diye bir hüküm getirilmiyor Anayasa'ya. Anayasa'nın 10. maddesinde zaten herkes eşit ve kamu makamları eşit davranmak zorunda. Yine Anayasa'nın 42. maddesine göre eğitim hakkı var. Bunlar biraz takviye ediliyor. Mesela işte bu eşitliğin altı biraz daha fazla çiziliyor. Bir de hiçbir şekilde ceza hukukuna ve genel ahlaka aykırı olmayan kılık kıyafet dolayısıyla eğitim hakkından kimse mahrum bırakılamaz gibi bir hüküm getirilerek daha da takviye edilmeye çalışıyor. Şimdi meseleye baktığımızda, -biraz iyi niyet de lazım tabiî ki - mesela Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde hem eşitlik var, hem eğitim hakkı var ama buna mukabil Leyla Şahin AİHM'e gittiğinde orada istisna. Çünkü bu hakları verir; bizim Anayasa'mız da böyledir, sözleşmeler de böyledir. Ancak hakları verdikten sonra istisnalar sıralıyorlar;

mesela kamu düzenini korumak, başkalarının haklarını korumak, eşitlik vs. gerekçesiyle sınırlanabilir diyor. Dolayısıyla buradaki uygulamadan doğan yasakları, bu uygulamayı, yani Leyla Şahin'in üniversiteye girememesini ve yasaklı olmasını, AİHM sözleşmeye aykırı bulmadı. Yalnız şurada aldanmasın insanlar 'bu yasak doğrudur, bu yasak sürmelidir' diye bir hüküm vermedi. Dedi ki, 'sadece sizin kendi ülkenizin yetkili organlarının takdir hakkını kullanarak ve kendi siyasi ortamınıza, tarihinize, arka planınıza ve laiklik anlayışına dayanarak takdir hakkını kullanan makamların getirdiği kısıtlama sözleşmeye aykırı değildir' dedi.

İbrahim Kalın: Mesele, sadece bir hukuk meselesi değil, işin bir de siyasi tarafı var. Siyasi tarafından kastımız da, laikliğin nasıl yorumlanacağı meselesi. O çerçevede bir hafta, on günden beri değil, uzun yıllardır tartışıyoruz. 'Bu yasağın kalkması, laikliğe karşı bir yorum olur' diye bir görüş var. Fatma Hanım müsaade ederseniz, size dönmek istiyorum. Şimdi bu çerçevede Türkiye'de de bazı kaygılar dile getiriliyor. Yasağın kalkmasının, Cumhuriyet'in temel değerlerine, laiklik anlayışına aykırı olacağı yorumu etrafındaki tartışma da, sanki hukuk temelinde ilerlemiyor gibi.

Fatma Çoban: Evet, Atatürk'ün kurmuş olduğu laik Cumhuriyet'in bölünmez bütünlüğüne bir darbe olarak görüyorum ben. Bir defa AKP ile MHP'nin birleşmesi ve böyle bir anayasayı çıkarması başlı başına bir suç, yani müebbet hapse kadar gidebilir bu suç.

İbrahim Kalın: Böyle bir teklifte bulunmaları mı?

Fatma Çoban: Anayasa'yı değiştirmeye kalkmaları. Çünkü bağımsız, egemen olan bütün ülkelerde, partiler üstü bir devlet politikası vardır. Türkiye'de de Cumhuriyet devleti, politikasını, işgal güçlerini dışarı çıkararak bir Lozan Antlaşmasıyla sınırlarımızı belirlemiştir. Değişmez ilkeler koymuştur. 82 Anayasası çok da iyi bir anayasa değil ama yine de şu anda mevcut yürüttüğümüz bir anayasa. Nazlı Hanım 10. maddeden bahsetti. 24. madde, 13. madde, 42. madde bunlara kesinlikle dokunamazlar, dokunmamaları gerekiyor. Hakikaten ben üniversitenin önünde kızlarımızın 'ben okumak istiyorum, türbanlıyım ama içeri girmek istiyorum' dediklerini görürken üzülüyorum.

Hakikaten hepsi bizim bacılarımız, hepsini de çok seviyoruz, bu ülkenin insanları. Yüreğimiz burkuldu çünkü finanse eden de AKP idi. Gözlerimizle şahit olduk. Leyla Şahin konusuna değindi Nazlı Hanım. Leyla Şahin özenerek koştuğu AİHM, 'Türkiye'deki kendi düzeninize sahip çıkın' diye onu geriye gönderdi ve bu bir emsal teşkil ediyor. Şu anda o anayasayı değiştiremezler. İnsan Hakları Mahkemesi orada bir karar vermiştir ve ona sadık kalma durumundalar.

İbrahim Kalın: Bunu hukukçulara da soracağız; Ergun Bey'e de, Şanal Hanım'a da soracağız.

Fatma Çoban: Evet, ben hukukçu değilim. Bir yazar da değilim fakat ben mevcut yaşadığım Cumhuriyet'ten çok memnunum. Çünkü hakikaten ben burada o türbanlı kızlarımıza şunu söylemeye çalışıyorum; alet ediliyorlar türbanlı kızlarımız. 'Siyasi simge' dedi bir defa, çok yanlış yaptı Başbakan, çok büyük yanlış yaptı. Siyasi simge ise siyasi simge dedi.

İbrahim Kalın: Evet, 'siyasi simge olsa ne olur,' dedi.

Fatma Çoban: Evet siyasi simge olsa ne olur dedi. Gerisinde de 'MHP kamusal alanda görev yapan da, alan da serbest olacak' dedi. Bu mümkün mü? Bir doktorun, bir hâkimin gidip türbanla oturması.

İbrahim Kalın: Yalnız MHP'nin teklifinde bir ayırım vardı. Onlar 'kamu hizmeti veren değil, alanlara serbest olsun' dediler.

Fatma Çoban: Hayır, o AKP'nin önerisi.

Nazlı Ilıcak: Yok yok, MHP onu açıkladı, yani dedi ki, hizmetin sunumu sırasında hizmet alanlara eşit davranmak gibi...

Fatma Çoban: Hizmet alan da veren de diye ben onu algılıyorum.

İbrahim Kalın: Yok bir ayrım yaptılar.

Nazlı Ilıcak: Şimdi burada ben izah etmeye çalıştım. AİHM açıkça 'Bu yasak sözleşmeye aykırı değil' derken bu yasak doğrudur, hak-

lıdır demiyor. Diyor ki, 'Avrupa hukukunda ülkelerde muhtelif uygulamalar var, tek tip bir uygulama yok. Her devlet kendi takdir hakkını kullanarak belirli bir uygulama yapıyor. Türkiye de kendi takdir hakkını kullanarak, yargı organları vesaire ile bunu yapmalı. Çünkü devlet de yasağı savundu. AİHM'e gittiğinde Anayasa Mahkemesinin kararlarını savundu. Dolayısıyla her devlet kendi takdir hakkını kullandı. Şimdi biz yeni bir hukuk oluşturuyoruz. O verilen karar, o zamanki hukuka göre o zamanki mahkeme kararlarına göre oluşturulmuş bir şey. Şimdi yeni bir hukuk oluşturuluyor, hukuki düzen oluşturuluyor, ona göre iç mahkemeler bakalım ne karar verecekler? Şimdi şöyle olması lazım gidebilmesi için. Buradaki idari makama gidecek başı açık kişi, o başı kapalının içtihadıydı. Şimdi başı açığın meselesi var. Şimdi başı açık buradaki mahkemeye gidecek ve diyecek ki ben mağdur hissediyorum. Bir kere somut bir mağduriyet ortaya koyması lazım yoksa böyle ben korkuyorum gibi değil. Bu düzenlemeyle, bu serbestlikle benim uğradığım mağduriyetin doğrudan da bir ilgisi olması lazım. Bunu önce bizim mahkemelere ispat edecek. Bizim mahkemeler 'Hayır sen mağduriyete uğramıyorsun' kararı verdikleri takdirde, ancak o zaman AİHM'e gidecek. Şimdi bunu nasıl işleyeceğini görelim. Yani bu çok zor bir şey.

İbrahim Kalın: Çünkü somut suç unsuru ya da baskı unsuru oluşmuyor.

Nazlı Ilıcak: Bugünkü mahkemeler eğer o kıza; 'sen başı açık olarak yeterli delil getiremedin, dolayısıyla sen mağdur değilsin' dediği takdirde gidecek. O zaman AİHM ne diyecek? Devlet de bu sefer başörtüsünün üniversiteye girmesini savunacak, hukuk düzeni de bunu savunuyor, buradaki mahkemeler de bu sefer bunu savunuyor olacak ki, o gidebilsin. Hâlbuki geçen sefer tamamen Türk yargı organlarının istikametinde bir karar vermişti. Şimdi burada bütün Türk otoriteleri, hükümeti, anayasası vs. bütün yargı organları, 'Hayır, böyle bir mağduriyet yoktur' derken tek başına oradaki AİHM'in 'Sözleşmeye aykırıdır' demesine imkân var mı mantıken? Bu konuları bilelim, buna göre hukuki meseleleri konuşalım.

İbrahim Kalın: Peki, madem Avrupa gündeme geldi; Tülin Hanım ben size döneyim. Şöyle bir kaygı ya da tartışma var Türkiye'de;

Fatma Hanım da biraz değindi buna. Buna şimdi izin verirsek, bu yasağı şimdi kaldırırsak, üniversitede, kamu alanlarında vesaire bunun arkası gelir, bu yarın başka bir şeye dönüşür. Üniversitede başörtüsüyle başlar, yarın cübbeye dönüşür, peçeye dönüşür. Yani Türkiye'de bu özgürlükleri ne kadar verirsek, bu iş o kadar zora girer diye genel bir kanaat olduğunu söyledi. Avrupa'ya çok referans yapıyoruz bu tartışmada. Diğer Avrupa ülkelerinde bu uygulamalara baktığınızda Türkiye'de yasağa zemin teşkil edecek bir şey görüyor musunuz siz? Genel olarak biz Fransa ile mukayese ediliyoruz bu konuda. Oradaki laiklik ve demokrasi nasıl?

Tülin Bumin: Demokratik ülkeler içinde sadece Türkiye'de üniversitelerde böyle bir yasak var. Akıllarına geleceğini hiç sanmıyorum. Yetişkin insanın kıyafetine karışmak gibi bir şey, liberal demokrasinin politik tahayyülünün bile alamayacağı bir şeydir. Yani böyle bir şey akıllarından bile geçmez ama şöyle bir şey düşünüyorlar herhalde. Her memleketin kendine göre büyük politik problemleri var. Herhalde Türkiye'de de bir sürü El Kaideci var, her an patlayabilir, demek ki çok önemli bir şey. Yani o kadar biliyorlar Türkiye'yi. Ama bu, bizim kendi sorunumuz; bizim için neyin tehlike olup olmayacağına biz karar vereceğiz. Onlar, hukuk, hükümet böyle bir yasak koyduğuna göre, çok büyük bir problem var ve kendi işlerini ancak böyle halledebiliyorlar diye düşünerek böyle bir kararı veriyorlar. Verdikleri karar da, bunun insan haklarına aykırı olmadığı ya da bunun demokrasiye yaraşır bir şey olduğu şeklinde değil. Bunu esasen insan haklarına uygun ve demokrasiye yaraşır bulmadıkları, zaten kendilerinin böyle bir şeyi uygulamayı akıllarından bile geçirmediklerinde belli ama Türkiye kendisine yapıyor, yakıştırıyor. Ne yapalım, herhalde çok büyük problemleri var İslam ile diye düşünüyorlardır. O kadar tanıyorlar yani. Dolayısıyla bu sorunu biz halledeceğiz. Hukukla siyasetin halledeceği şeyleri hukuka devretmek, siyaseti bypass etmek gibi bir eğilim zaten son zamanlarda moda oldu. Genelde dünyada neo-liberal küreselleşmeyle birlikte zaten bu eğilim var. Bakın Avrupa Birliği hukukla kuruluyor. Ulus devletleri aşan birtakım yapılanmalar, bu şekilde hukuk yoluyla kuruluyor. Bunun iyi yanları da var ama hiçbir zaman siyasetin yerine de geçmiyor. Çünkü siyaset, insanların yurttaş olarak katılıp diğerleriyle birlikte tartışıp

konuşarak birlikte eylemde bulunabilecekleri tek alandır. Hiçbir şey bunun yerine geçemez. Onun için bütün bunları mahkemede halletmek, bence çok doğru değil.

İbrahim Kalın: Tam da bu noktada, hem siyasi, hem de hukuki açıdan şöyle bir argüman da gelişti: Türkiye'nin kendine has birtakım özellikleri var, yani Avrupa'da belli uygulamalar olabilir, Amerika'da belli uygulamalar olabilir.

Tülin Bumin: Öyledir herhalde, diyor Avrupalılar Mahkeme'de. Ayrıca o mahkemeyle ilgili şunu da eklemek isterim. Mahkeme'nin doğru bilgilendirilmediğini de düşünüyorum. Öyle bir kanaatim var.

İbrahim Kalın: Leyla Şahin davasında mı?

Tülin Bumin: Evet.

Nazlı Ilıcak: Türk hâkimi çok etkili oluyor orada.

Tülin Bumin: Yani genel olarak Türkiye'nin politik durumu karşısındaki tehlike gibi konularda bence belli bir taraftan bakan insanlarca bilgilendirildiler. Tam olarak değerlendirilemedi, zaten mümkün de değil böyle bir konuda bizim yerimize karar vermek.

İbrahim Kalın: Fatma Hanım'a da söz vermek istiyorum bu turda. Siz de yazdınız, konuştunuz bu konuda. Bir görüşe göre bu sorun, çok yeni bir sorun. Kimisi diyor ki, 12 Eylül'den sonra ortaya çıktı. Hatta geçenlerde gazetelerde gene yayınlandı. Bu başörtüsü - türban ayrımı, hatta bu kelimelerin kendisi de eski YÖK başkanı İhsan Doğramacı'nın yaptığı bir teklifle Türkiye'nin gündemine girdi. Fransa'da türban diyorlarmış, biz de böyle bir şey kullanalım, diye bir teklif getirdi ve böyle gündeme girdi bu mesele. Kimisine göre ise bu sorun çok daha yeni; 28 Şubat sürecinde ortaya çıktı, 70'lerde yoktu. Yani tarihi okurken de karşılaştığımız bir kargaşa var. Başörtüsü sorunu dediğimiz şeyi tanımlarken bile tarihi referansları nereden alacağımız konusunda bir belirsizlik var. İsterseniz oradan bir müdahale bulunun.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Ben AİHM hakkında kendi görüşümü söylemek istiyorum. Leyla Şahin AİHM'e müracaat eder-

ken ben buna karşıydım. Karşı olmamın sebebi de şuydu: Nasreddin Hoca'nın fıkrasını bilirsiniz, yüzüğünü odunlukta kaybediyor ama gün ışığında arıyor, çünkü odunluk çok karanlık diyor. Bizim AİHM'e müracaat etmemiz aslında odunlukta kaybedilen yüzüğü güneşlik bir alanda arama girişimidir. Nitekim neticelenmedi de. Dolayısıyla önce buradan çözülmesi gerekiyor meselenin. Biz şimdi tarihi arka plana bakmıyoruz. Entelektüeller buradan bakmıyor. Yani Türkiye'de ne oluyor? Tarihi arka planında nasıl bir geçmişi var, bu bilinmiyor. Bazıları Fransa'daki başörtüsü tartışmalarını merkeze alıyor, bazıları Almanya'daki tartışmaları merkeze alıyor ve bazıları da İngiltere'deki tartışmaları merkeze alıyor. Dolayısıyla oradan kavram ithal edilerek tartışıldığı için de, biz gittikçe çok konuşan, çok tartışıyor gibi olan ama esasında hiçbir şey konuşmayan, dönüp dönüp aynı yerde dolaşan bir toplum haline geldik. Fransa için baktığımız zaman, Fransa bunu kendi sömürgeci kültürü üzerinden değerlendiriyor ve Fransa'nın kendisini millet yapan unsurları üzerinden değerlendiriyor. Fransızları millet yapan en temel unsur vatan kavramı, vatan kavramında da esas, bütün Fransızlara eşit eğitim vererek homojen bir toplum yaratmak. Dolayısıyla kendi toplumları Cezayirlilere böyle bakıyorlar. Göçmenleri daha çok Fransızlaştırmak üzerinden meseleyi ortaya koyuyorlar. Laiklik açısından Fransa'nın geçmişinde kilise ve devlet arasındaki çatışmalar, arka plan olarak devreye giriyor. İngiltere'ye geldiğimizde daha farklı bir tablo görüyoruz. İngiltere, kendi sömürgeci geçmişinde daha eşitlikçi bir şeyle tecrübe ettiği için, Fransa'ya göre kamusal alanda göçmen ülkelerin vatandaşlarına, çok kültürlülük adına daha çok haklar vermekten yana. Almanya'ya baktığımız zaman ise Almanya'da ırk kavramının öne çıktığını görüyoruz. Almanları Alman yapan şey ırk... Oradaki göçmenlere asla karışmazlar; onlara, ev sahibi biziz, bir gün nasıl olsa gidecekler diye bakıyorlar.

Bu arka plan şu açıdan önemli; bir kere buradaki başörtülüler göçmen değil, yani eskiden beri burada olan insanlar. Buradaki başörtülüler devletle çatışma neticesinde bir yere gelmiş değiller. Burada Türkiye'yi millet yapan unsur da adalet. Son yıllarda adalet üzerinden çatışmalar yaşadık. Adaletin aslında zaafa uğraması üzerinden konuştuk ve adalet de gittikçe hukukla arası açılan bir şey. Sanki hukuk

başka bir şey, adalet başka bir şey gibi oldu ve vatandaşın adalete itimadı gittikçe zayıfladı. TESEV'in yaptığı araştırmalarda, yüksek yargı oligarşisi diye bir kavram ortaya çıkıyor. Böyle olmasının sonucu olarak, adaletten kaçınılıyor ve kimlik meselesi öne çıkıyor. Son yirmi yıldır her türlü meseleyi kimlik üzerinden tartışıyoruz; falan partiden olursa, filan yerden olursa, şu görüşten olursa... Eylem üzerinden tartışmıyoruz. Eylem üzerinden tartışmadığımız için de, her grup, kimliği belli bir ülkenin arka planından istifade ederek tartışıyor. Hâlbuki Türkiye'de tarihi arka plan iyi okunsa, yayımızı yüz yıl öncesine kuvvetlice gerebilsek, yüz yıl önce de Türkiye de, Osmanlı coğrafyasında kadınların özgürlüğünün başka türlü tartışıldığını, ama temelde aynı şeyin tartışıldığını göreceğiz. O zaman peçe tartışılıyordu, yani kadınları ikincil yapan şey... Çünkü bugün başörtüsü karşıtları da diyor ki, başörtüsü kadınları ikincil yapıyor, modernleşmesini engelleyen bir şey, erkek iktidarını pekiştiren bir şey, başörtüsü olmamalı. Yüz yıl önce de aynı sorun, peçe olmasın üzerinden tartışılıyordu. Kızların eğitim alması Tanzimat'la beraber başladı, biliyorsunuz. Bu çok önemli. Tanzimat aklı, o dönemin aileleri kız çocukları rahatlıkla eğitime göndermeyeceği için, kız çocukların daha çok eğitim alması amacıyla birtakım tedbirler ortaya koydu. Fakat tam da 60'lı yıllardan itibaren, muhafazakârlar Cumhuriyet eğitimi ile barışmaya başlamışken, kız çocuklarını tam da okullara göndermeye başlamışken, esasında bunun yasaklanmaya başlanması, aslında Cumhuriyet ilkelerine aykırı. Neden aykırı? Mesela Cumhuriyet'in ilk yıllarında da, tıp eğitimi almak isteyen fakat başını açmak istemeyen kız öğrenciler için şapkalar tasarlanıyor. O sırada başörtüsü hijyenik olmayabilir deniliyor ve tıp fakültesi şapka tasarlıyor. Hâlbuki 90'lı yıllara geldiğimiz zaman, başörtüsü yasağından dolayı kız öğrenciler şapka ile girmeye başladıklarında, fakültede ideolojik nedenlerden dolayı peruk ve şapka takmak suç gibidir diye bir şey ortaya çıkıyor. Cumhuriyet ilkeleri adına başörtüsü karşıtı olanlar, esasında kızların eğitim alma hakkını engelleyerek, tam da sahiplendiklerini zannettikleri Cumhuriyet ilkelerine karşı çıkmış oluyorlar.

İbrahim Kalın: Fatma Hanım siz bir şey ekleyecektiniz.

Fatma Çoban: Evet, kılık kıyafet yönetmelikle düzenlenir, kanunla değil. Kanunda yeri yoktur, kılık kıyafetin. Kaldı ki, Atatürk'ün

bir kılık kıyafet kanunu vardır ama şu anda okullarda ona bağlı olarak yönetmelikler vardır. Şu anda kanun olarak bunu çıkarmakla kadınlara iyilik yaptığını sanıyorlar. Oysa kadınların önce üniversitede kafaları örtülüyor, sonra lisede, sonra ortaokulda hatta ana okula kadar ineceğini tahmin ediyorum. Kadınlar yok sayılıyor, ben katılmıyorum Fatma Hanım'a. Evet, Cumhuriyet anayasası kadınlara göre biçilmiş bir kaftan çünkü kadınların rahat etmesi için bir rejim. Kadınları kadın olarak görüyor ki, bugün daha Avrupa'daki ülkelerde kadınlar haklarını almamışken, Atatürk bize haklarımızı verdi. Buna sahip çıkmıyoruz, ne yazık ki. Çok üzülüyorum, şu anda. Hakikaten ben kadınlar adına geldim, korkarak kendim için gelmedim. O başı bağlı, hiçbir şeyden bi-haber olan hanımlara üzülüyorum, çünkü onlar benim kardeşlerim, onlar benim kızlarım.

Nazlı Ilıcak: Üvey kardeşleriniz mi acaba?

Fatma Çoban: Benim öz kardeşlerim fakat farkında değiller. Onlara siyasi simge diyor. Sayın Başbakan Anayasa'yı tamamen değiştirmek istiyordu ama değiştiremeyeceğini anladı. Kaldı ki, Cumhuriyet rejimini yıkmak öyle kolay değildir; sahipleri var Cumhuriyet'in. O da Türk vatandaşı ama sahip çıkmıyor. Ne yapıyor? Peyderpey değiştiriyor. Ne yapacak? Şimdi türban değil eşarp diyor. Hayır, eşarp değil; benim anam da eşarplıydı, ölünceye kadar da eşarplıydı. Babaannem de eşarplıydı, benim saygım var eşarp takanlara. Bu eşarp değil, türbandır, siyasi simge olarak.

İbrahim Kalın: Nedir farkı, onu soralım.

Fatma Çoban: Eşarpla türban arasında bir siyasi simge olarak kullanılmıştır, kadınlar. Ben onu görüyorum, çok üzüntüyle buraya geldim. Keşke benim o güzel insanlarım, Türkiye'nin o güzel kadınları fark etseler ne gelecek başlarına. Görüyoruz İran'da başlamışlar, el ayak kesmeye. Kadın araba kullanamadı yıllarca, doktorluk yapamadı, bunu görmek lazım. İnsanlar hiç de o rejimden memnun değiller.

İbrahim Kalın: O Suudi Arabistan'daydı; İran'da böyle bir uygulama olmadı.

Fatma Çoban: İnsanlar hiç de o rejimden memnun değiller.

İbrahim Kalın: Peki, telefon hattımızda Prof. Dr. Ergun Özbudun var. Bu işin hukuki boyutuyla ilgili onun da kanaatini alalım. Hocam iyi akşamlar.

Ergun Özbudun: İyi akşamlar.

İbrahim Kalın: Öncelikle katıldığınız için teşekkür ederiz. Programın ilk bölümünde Anayasa değişikliği paketi konuşuldu. Ben size iki soru soracağım. Siz sürecin başından beri yeni anayasa taslağını hazırlayan komisyonun başında idiniz. Bir, bu Anayasa değişikliği yapılabilir mi? Usul açısından böyle bir tartışma var. Yasamanın böyle bir yetkisi var mıdır, yok mudur tartışması. İki, önerilen paket sizce sorunu çözecek mi?

Ergun Özbudun: Yasamanın elbette böyle bir yetkisi var. Yasama organı belli çoğunlukla, Anayasa'da belirtilen çoğunluklarla ve o usule uyarak elbette Anayasa'nın herhangi bir maddesini değiştirebilir. Değişmez maddeler yani ilk üç madde hariç. Burada bu maddelerle ilgili bir değişiklik söz konusu değil. Elbette böyle bir değişiklik yapılabilir. Burada iddia edilen bir husus var ki, buna kesinlikle katılmadığımı belirtiyim. Mesela 42. maddede, eğitim hakkına ilişkin maddede yapılacak bir değişikliğin değişmez hükümlerden olan 2. maddeye ve oradaki laiklik ilkesine aykırı olduğu, dolayısıyla bunun Anayasa Mahkemesi'nce denetlenebileceği iddia ediliyor. Bu tamamen dayanaksız bir iddia... Çünkü Anayasa'mızın açık hükmüne göre Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişiklikleri üzerindeki denetleme yetkisi, sadece ve sadece şekil denetimidir. Şekil denetiminin ne olduğu da Anayasa'nın 148. maddesinde belirlenmiştir. Bu teklif ve oylama çoğunluğu ve iki kere görüşülme esasına uyulup uyulmadığı hususlarıyla sınırlıdır, demektedir Anayasa. Türkçede 'sınırlıdır' demek, bunun dışında bir şekil incelemesi yapamaz demektir. Dolayısıyla 2. maddeye uygun mu, değil mi, aralarında bir uyumsuzluk var mı, yok mu hususlarını Anayasa Mahkemesi inceleyemez. Zaten bunu incelemesi, bir şekil incelenmesi değil, Anayasa'nın yasaklamış olduğu esas incelemesidir. Çünkü esastan 2. maddenin laiklik esasına aykırı olup olmadığını, ancak maddenin içeriğine girerek, konunun

esasına nüfuz ederek incelemek mümkün. Dolayısıyla böyle bir iddia geçersizdir. Bu anayasa değişikliği Anayasa'da öngörülen usuller ve çoğunluklarla gerçekleştirildiği takdirde, geçerli bir anayasa değişikliğidir. Bu takdirde de elbette Anayasa Mahkemesi de dâhil olmak üzere, bütün yargı yerleri bu yeni anayasal düzenlemeye uygun davranmak mecburiyetindedir. Yani kimse yürürlükte olan Anayasa'ya aykırı bir şekilde hareket etme hakkına sahip değildir. İkinci sorunuza gelince, 42. maddede kılık kıyafete ilişkin bir düzenleme yapılması şartıyla, elbette bu paket ya da bu anayasa değişikliği sorunu çözer. Çünkü dediğim gibi mahkemeler, elbette yeni anayasalar kuralına uygun olarak hareket edeceklerdir, yürürlükten kalkmış olan anayasa kuralına göre değil. Çünkü Anayasa Mahkemesi de, bütün diğer yargı yerleri de, o anda yürürlükte olan hukuk kuralı neyse ona uymak mecburiyetindedirler.

İbrahim Kalın: Sizin hazırladığınız anayasa tasladığında da bununla ilgili bazı hükümler vardı. Bunun anayasa taslağından önce bu şekilde halledilmesi, sizce daha uygun bir yol mu oldu şimdi?

Ergun Özbudun: Bir bakımdan daha doğru bir yol oldu, çünkü bizim anayasa taslağımızın kamuoyuna açıklanması yaklaşık Ağustos ayı içerisinde oldu. 4,5 ay geçti ve 4,5 ay içinde anayasa tartışmaları %90 itibariyle türban sorununa odaklandı. Bu, arzu edilen bir durum değildi tabii. Bunun genel anayasa projesinden ayrılıp tek başına halledilmesi şu ve ya bu şekilde çözüme bağlanması, bence anayasanın tümü üzerindeki görüşmelerin daha serinkanlı yapılmasına ve daha rasyonel düşünmemize imkân verecektir. Aksi takdirde bütün bu tartışmaların, türban ipoteği etkisi altında kalması gibi bir risk var. Dolayısıyla ben bu sorunun bir şekilde çözüme bağlanmasının, genel anayasa tartışmamız bakımından, anayasa projemiz bakımından daha sağlıklı olacağını düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Hukukla ilgili ama genel siyasi sorunla ya da sorunun siyasi boyutuyla ilgili olarak aynı anayasa üzerinde konuşuyoruz, aynı maddelere atıfta bulunuyoruz, çok farklı sonuçlara ulaşıyoruz. Bu nereden kaynaklanıyor? Anayasa'da çelişkili maddeler mi var yoksa Anayasa'yı çok ters noktalardan mı okuyoruz?

Ergun Özbudun: Anayasa içinde çelişki olmaz. Anayasa içinde genel - özel hüküm ilişkisi olabilir. Özel hüküm, genel hükme oranla öncelikle uygulanır. Bu bütün hukuk metinleri bakımından söz konusudur; kanunlar, yönetmelikler, tüzükler vs. Dolayısıyla siz de eğer kılık kıyafetle ilgili bir hükmü 42. maddeye getirirseniz, bu laiklikle ilgili 2. maddeye oranla daha özel bir hükümdür ve öncelikle onun uygulanması gerekir. Farklı yorumlar neden doğuyor? Bu, tabii çok güzel bir soru; çünkü bazen Anayasa'nın açık hükmüne aykırı olarak da yorumlar verildiği görülüyor. Öyle zannediyorum ki burada ideolojik kaygılar, ideolojik ön yargılar rol oynamaktadır. Bu çok esef edilecek bir durum; çünkü insanlar siyasi kavga verebilir. İnsanlar kılık kıyafet serbestliğine son derece karşı olabilir, bunu her türlü varlığıyla savunabilirler ama hukukun alet edilmesi, hukukun çarpıtılması fevkalade esef verici bir olaydır. Çünkü hukuk her zaman herkese lazımdır. Bugün bir taraf bunu manipüle eder, yarın bambaşka bir taraf, bambaşka bir şekilde manipüle edebilir. Bu bakımdan hukuki tartışmaları hukuki zemin üzerinde yürütmenin çok daha sağlıklı olacağını düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Görüşleriniz için çok teşekkür ederiz.

Ergun Özbudun: Ben teşekkür ediyorum, iyi yayınlar diliyorum.

İbrahim Kalın: Fatma Hanım az önce bu değişiklikler yapılamaz dedi. Böyle bir hakları yok, hatta suç işliyorlar, dedi.

Fatma Çoban: Söylüyorum yine suç işliyorlar, yapamazlar.

İbrahim Kalın: Hukukçularımız da böyle bir şey Meclisin hakkıdır diyor.

Fatma Çoban: Hukukçu nereden geliyor belli. Ancak şu var, bir darbe olur, herhangi büyük bir işgal olur, büyük bir olay olur. Toplanır bütün insanlar, bir meclis oluşturulur ve kanun yapılır.

Nazlı Ilıcak: Yani siz sadece darbe anayasası olur diyorsunuz, tabi öyle alıştı hanımefendi.

Cumhuriyet ilkesi olarak zannediyor ki, on yılda bir darbe olur.

Fatma Çoban: Darbeyi ben hiç istemiyorum, darbeyi asla savunmuyorum.

Nazlı Ilıcak: Şimdi dediniz; darbe olur, anayasa ancak o zaman değişir.

Fatma Çoban: Hayır, o zaman önemli bir şey olur. Şimdi hakikaten Türkiye'de anayasa değişikliğine gitmeye hiç gerek yok. Çünkü tehlike oluşturuyor. Erkekler için de bir tehlike, kadınlar için de tehlike. Kadınları çok büyük tehlikeler bekliyor; bugün diyecek türban, yarın diyecek ki, dört hanım al. Çünkü şöyle bir düşünce var. Bir hoca ne diyor? Bu çok önemli bir şey... Böyle düşünen insanların, bu düşünce sahiplerinin olduğu bir ülkede, Fatih Sultan Mehmet Camiinin İmamı, 'çalışan kadın aldatır' diyor. Böyle bakıyorlar kadına.

İbrahim Kalın: O imam öyle bakıyor.

Fatma Çoban: Böyle bakılan bir ülkedeyiz, bu ülkede kadınları içeriye tıkmaya çalışıyorlar. Bizim Dışişleri Bakanımız 'kreşe ne gerek var, kadın evde otursun' diyor. Bu çok önemli bir şey... Koskoca bakanımız, kreşe ne gerek var, hanım çocuğuna bakar, iş yerlerine kreş açılmasın diyor. 'Kocası çok kazanıyorsa, kadın çalışmamalı'. Bakan Babacan bunu diyor.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Bakın bunun dışişleri ile alakası yok ki, dışişlerini ilgilendirmez bu. Bakanlıkların mesul olduğu şeyler var; bu, dışişlerini ilgilendirmez.

Fatma Çoban: Kamu hizmetleri için eleman alımı duyurusunda cinsiyet mutlaka erkek olacak, deniliyor.

Nazlı Ilıcak: O kadar kadın çalışıyor kamu hizmetinde.

Fatma Çoban: AKP'nin anayasa taslağında var bu; kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumda özel suretle desteklenmesi gereken kesim niteliğindedir. Yani desteklenmesi gerekli kesimler niteliğindedir, diyor.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Siz bunu olumsuz mu anlıyorsunuz? Burada olumlu ayrımcılık var. Özürlülerin desteklenmesi nedir, biliyor musunuz?

Fatma Çoban: Özürlülere ben bir şey demiyorum, kadınları içine katıyor; çocuklar, engelliler ve kadınlar...

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Pozitif ayrımcılık yapıyor. Bu feministlerin de çok desteklediği bir şeydir. Mesela kadınlar iş kurmak istiyorlarsa, mesela sermayeleri yoktur, nitekim AK Parti hükümeti kadınları iş hayatına çekmek için çok özel projeler gerçekleştirdi. Şimdi siz onu bırakın. Bir parantez içine alın o zihniyetinizi, olumlu tarafından bakmaya çalışın. Bu proje mesela, şimdi kâğıt üzerinde, gazetede okuduklarınıza bakmayın. Merak edin mesela, özürlüler diyor ya ayrımcılığa tâbidir. Aslında çok hoş bir uygulama var.

Fatma Çoban: Ben ona karşı değilim, kadınları içine aldığı için karşıyım.

İbrahim Kalın: Orada sorun olarak neyi görüyorsunuz?

Fatma Çoban: Kadınları, engellilerle çocukların safına koymasını.

Nazlı Ilıcak: Yani aynı madde içine almasını eleştiriyor. Yani ayrı madde halinde koymak lazım, diyor.

Fatma Çoban: Kadınlar için hiçbir maddeye gerek yok. Kadınlar da eşittir, beyefendi neyse ben de oyum.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Eşitlikle alakası yok bunun.

Fatma Çoban: Eşitlikle alakası var.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Pozitif ayrımcılık denen bir şey var, siz biraz feminist okumalar yapsanız, aslında çok iyi anlayacaksınız.

Fatma Çoban: Yok, hayır, ben feminist değilim.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Hayır, hayır. Dönemi anlamak için, şu içinde yaşadığımız post modern dönemi anlamak için, biraz daha ufkunuzun geniş olması gerekiyor.

Fatma Çoban: Fatma Hanım ben size bir şey söyleyeceğim. Atatürk'ü çok iyi okuyan insan, şu an yapılanlara tamamen karşıdır.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Atatürk'ü çok iyi okuyun ama başka şeyler de okuyun.

Fatma Çoban: Atatürk'ü çok iyi okumak gerekir.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Siz çok iyi okuyun Atatürk'ü ama sadece Atatürk'ü okumayın. Bu şuna benzer, bütün gün ekmek yerseniz, dengeli beslenemezsiniz.

Fatma Çoban: Ben hepsini okuyorum.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Hepsini okuduğunuz zaman, bütün dünyada kadınlarla ilgili olarak pozitif ayrımcılığın çok hoş bir uygulama olduğunu fark edeceksiniz.

Nazlı Ilıcak: Ben mesela şunu söylemek istiyorum. Atatürkçü Cumhuriyetçi Fatma Hanım'dan söz etmek istiyorum. Siz de haklarının farkında olmayan Fatma Hanım'sınız.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Ben aydınlatılması gereken Fatma'yım.

Nazlı Ilıcak: O aydınlık Fatma, siz aydınlanması gereken, karanlıkta kalmış Fatma Hanım'sınız. Ben aydınlık Fatma Hanım'dan bahsediyorum, biz de Atatürkçüyüz tabii fakat benim Atatürk'ten aldığım ilham daha fazla demokrasi, daha fazla Batı'ya açık olmak ve statükoya karşı olmak, değişimden yana olmak. Ben böyle yorumluyorum Atatürk'ün görüşünü. Yani oradan bir kelime alıp, işte bir tane imam bir yanlış söz sarf etti diye, bütün bir camiayı suçlamak veya AK Parti'nin herhangi bir bakanı da olabilir, bir yanlış tavır takındı diye, herkesi böyle suçlama veya küçük görme kolaycılığına sapılması taraftarı değilim. Mesela hanımefendi tam da hazmetmemişsiniz okuduklarınızı. Şundan üzülüyorum: Mesela kılık kıyafet sadece yönetmeliklerle düzenlenebilir yaklaşımı, öyle mantıksız ki... Bunun için de hanımefendi, Devlet Memurları Kanunu'ndan bir maddeyi okuyor ve diyor ki, kanuna kıyafetle ilgili bir şey konmamış. Kılık kıyafet, yönetmelikle düzenlenir diye Devlet Memurları Kanunu'nda var. Şimdi hanımefendi o maddeyi alıyor, sanki Türkiye'de ve dünyada kılık kıyafet sadece yönetmelikle düzenlenirmiş gibi genel bir hu-

kuk kural çıkartıyor. Yani şimdi gerçekten üzülerek tartışıyorum; tuhaf bir durum var, komik durumlar var. Bu Anayasa'yı değiştirenler müebbet hapis cezasına çarptırılır, diyor. Deveye 'neden boynun eğri ki?' demişler, 'Nerem doğru ki demiş. Şimdi Anayasa'nın sadece 3 tane değişmez maddesi var. 42. maddeyi değiştirirsen müebbet hapis cezasına çarptırılırsın, böyle bir söylemle münakaşa dahi edilmez, ben sadece güler geçerim.

Fatma Çoban: Öğrenciler, yönetmelikle YÖK'ün denetlediği bir şeydir, kanun maddesi koyuyorlar oraya.

Nazlı Ilıcak: Ne alakası var? İsterseniz kanun maddesi koyarsınız, isterseniz anayasa maddesi koyarsınız, ne koyarsanız koyarsınız. Yalnız dini referans yapmazsınız. Laik hukukta şunu diyemezsiniz: Dini inancı gereği i başörtülü. Doğru, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi bu şekilde. Siz kanun maddesine bunu koyarsanız, o da laik hukukta bunun yeri yoktur diyebilir. Atatürk bile bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun çıkardı. O bir devrim kanunu olarak din adamlarını ilgilendiriyor, hanımefendileri, başörtülüleri ilgilendirmiyor.

Fatma Çoban: Üniversite de, YÖK Başkanı da Anayasa'nın emredici hükmüne uymak zorundadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 138. maddesinde neler diyor: "Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasa'ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci ya da kişi, yargı yetkisinin kullanmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisini kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır..." Yani YÖK Başkanı bunlara uymak zorunda...

Nazlı Ilıcak: Uysa da, uymasa da diye okuyorsunuz. Bu pek uymuyor.

Fatma Çoban: YÖK de aynen uymalı, başka yerden talimat almamalı. YÖK bugün gerçekten söz sahibi...

Nazlı Ilıcak: Anayasa değişince ne olacak?

Fatma Bostan: Anayasa değişince yani artık bilemiyorum, değiştirdikleri zaman göreceğiz.

Nazlı Ilıcak: Darbe mi olur?

Fatma Çoban: Umarız öyle bir şey olmaz; en iyi darbe, en kötü demokrasiden daha kötüdür, onun için biz demokrasiyi savunuyoruz ve bu rejimde yaşamak istiyoruz

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Ne güzel, bakın hepimiz aynı şeyi savunuyoruz.

Tülin Bumin: Bu üniversiteyle ilgili bir şey söyleyeyim. Bugün Radikal'de hoş bir yazı vardı. Tartıştığımız konuyla çok ilişkili bir şey. Atilla İlhan'ın kardeşi galiba avukat... 1940'lı yıllarda başından geçen bir hikâyeyi anlatıyor. Bu arada siyaset ve hukuk ilişkisinin bir örneğini vermiş. Danıştay'a giden bir dava. Atilla İlhan komşu kızına bir aşk mektubu yazıyor, ortaokulda falan. O arada Nazım Hikmet'ten birkaç dize de yazıyor ve bu bulunuyor. İzmir Atatürk Lisesi'nde yer yerinden oynuyor ve çocuğu okuldan atıyorlar. Anneyi çağırıyorlar, anne gözyaşları içerisinde, korkunç durumlar. Üç yıl okuyamayacak ya da bir daha hiç okuyamayacak; böyle bir karar galiba. Babası galiba hukukçu; mahkemede uğraşıyor ve Danıştay bozuyor kararı. Okula iade ediyor, ondan sonra okullar da almak istemiyor ama manevi baskılar gündeme geliyor ve gerisi hallediliyor. Gerekçesini vermiş, düşünün Dünya Savaşı zamanı, Nazizm zamanı, bizde tek parti dönemi. Siyasetin en kötü anında, Danıştay eğitim konusundaki bir davada, bugün hayranlık duyacağımız bir karar veriyor. Gerekçede Danıştay, cumhuriyetçi bir kurum olarak konuşuyor: Cumhuriyet'in ilkeleri ve eğitim, düşüncesi ne olursa olsun bütün gençlere açık olmalı. Düşüncesini zararlı buluyorsak, kötü buluyorsak değiştirmeye çalışmak; okulun, hocanın, öğretim üyesinin görevidir. Eğitim fonksiyonu, başta kapıda ayıklama yapıp, uygun bulduklarını içeri almak değil. Eşit olarak herkesi alıp, düşüncesi ne olursa olsun hepsini içeriye almak, Cumhuriyet için iyi bir yurttaş olarak eğitmektir. Yani klasik, gayet tutarlı, cumhuriyetçi, laik bir söylem karşısındayız, böy-

le bir hukuk karşısındayız. İşte burada hukuk siyasetin ötesinde... Danıştay, siyasetin hiç de hazır olmadığı bir durumda, bugün bile bence evrensel olarak kabul görecek, hukuk normlarına ve değerlerine uygun karar vermiş. O halde ne oldu da değerler bu kadar tersyüz oldu? Siyaset olarak kabul edelim ki, en azından çoğulcu bir demokrasi içindeyiz, epeydir darbe de olmuyor. Pek çok açıdan çok daha geliştik ama hukuk kurumlarında ve bazı başka kurumlarda cumhuriyetçileri de unutmadık, laiklikleri de unutmadık. Onun dışında, sadece bir vatanı müdafaa hali. Vatan gitmek üzere, bölünüyoruz, parçalanıyoruz, böyle bir halet-i ruhiye içine girdi kurumalarımız.

Nazlı Ilıcak: Ergenekon diyorum ben. Ulusalcılara ben Ergenekoncu diyorum ben.

Tülin Bumin: Yani bu patolojik bir durum, bunu görmemiz lazım. Bundan çıkmamız lazım.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Esnekliğini kaybediyor Türkiye.

Tülin Bumin: O zaman ne eğitimi, ne laikliği gerçekten düşünebiliyoruz, ne de cumhuriyeti. Sadece bu korkularımıza karşı düşünce stratejik hale geliyor. İşin çok daha kötü yanı ve bence çok daha üzücü yanı, üniversitenin içi de böyle, öğretim üyeleri de böyle. Onun için ben bu mahkeme kararından sonra ne olacak, ondan çok emin değilim. Çünkü daha gelişmiş bir zihinsel durumun, demokratça bir ruh halinin, böyle bir standardın olduğu üniversitelerde - ki, bunların arasında Türkiye'nin en iyi üniversiteleri var - başörtüsü sorunu yok..

Nazlı Ilıcak: Göz yumuluyor yani.

Tülin Bumin: Göz yumma falan değil; çünkü orada eğitimciler var, oradakiler gerçekten laik, gerçekten cumhuriyetçi ve gerçekten üniversal.

Nazlı Ilıcak: Yurt dışında mı diyorsunuz?

Tülin Bumin: Hayır, tabii ki Türkiye'de. Yani aklımızı, düşünmemizi bloke eden, düşünmemize engel olan birtakım korkular, endi-

şeler yani negatif bir ruh hali içindeyiz. Bundan Türkiye'nin çıkması lazım... Bunu sadece hukuk halledemez.

İbrahim Kalın: Haklar babında tartışıldığında, bireyin kendisi ile ilgili örtünme ya da başka konu ile ilgili yapacağı tasarrufa bir başkası hangi temelden hareketle, hangi gerekçeyle müdahale etme hakkını kendisinde buluyor, sorusu gündeme geliyor.

Nazlı Ilıcak: Laikliğin gerçekten tek tanımı yok. Yani her ülke bunu farklı şekillerde tarif ediyor ve farklı farklı uyguluyor. Biraz önce Fransa örneği de verildi.

Tülin Bumin: Fransa'daki yönetim büyük bir gelişme içerisinde. Beğenmiyoruz ama Sarkozy daha liberal bir laiklik anlayışı geliştiriyor.

Nazlı Ilıcak: Fransa da aslında laiklik iktidar mücadelesinin bir parçasıydı. Yani zenginleşen burjuvazi, arkasına kiliseyi alarak aristokrasi ve kraliyete karşı bir iktidar mücadelesi yaparken, kilisenin hâkimiyetini kırmaya çalıştı ve bundan dolayı Fransa'da laiklik din düşmanlığı biçiminde gelişti. Örneğin ilk başlarda rahiplerin başları giyotinle uçuruldu. Almanya'daki reformlara baktığınızda ise dinin, kilisenin özgürleşmesi biçiminde geliştiğini görüyorsunuz. Yani kilisenin dogmaları var ve diyor ki, kilisenin doğru dediğine doğru deyin, yanlış dediğine yanlış deyin. Buna karşı çıkılıyor ve deniliyor ki, ben kendi dinimi kendim anlayacağım. Dolayısıyla Protestanlık, yani kilise dogmalarından kurtulma biçiminde, dinin özgürleşmesi biçiminde gelişti. O zaman daha özgür bir uygulama. Bizim Osmanlı'da da laiklik gelişti, yani Cumhuriyet'in ürünü değil laiklik. Osmanlı iki yüz yüzyıl boyunca sekülerleşti. Yani Cumhuriyet yönetimi oradan büyük bir birikim devraldı. Mesela Tanzimat Fermanı ile birlikte Müslümanların imtiyazını ortadan kaldırıyorsunuz, bu da laikleşmeye doğru bir adım. Yahut I. Meşrutiyette Kanuni Esasi yayınlıyorsunuz, o da devletin temel nizamını beşeri bir esasa dayandırıyor. Yani netice itibariyle 1917'ye gelindiğinde sadece aile hukuku, borçlar hukuku şer'i esaslara dayanıyordu. Diğerleri, ceza kanunundan ticaret kanununa kadar, laik hukuk söz konusuydu Osmanlı'da. Dolayısıyla bizim din düşmanlığı biçiminde bir laiklik oluşturmaya

ihtiyacımız yok, bizde böyle bir arka plan yok. Zenginleşen burjuvazi, önde otoriter bir kilise yok ki bizde. Biz Osmanlı olarak neden geri kalmışız deyip, kendine göre önce laik okulları almışsın, oradan askeriyeden başlamışsın bu şekilde. Birtakım gelişmeler kaydetmişsin. Fransa'da eğitim alan Jön Türkler, sonra birden bire Cumhuriyet'le birlikte Fransa'dan esinlenerek laikliği bir din düşmanlığı biçime çevirdiler. Hâlbuki zaten bizde kendi tabii süreci içinde gelişiyordu. O bakımdan bizde laiklik hiçbir zaman tehlike değildir; bizde laiklik, Cumhuriyet'le birlikte, yapay biçimde insanların üstüne konulmuş bir sistem de değildir. Biz bu anlayışı, içselleştirerek iki yüz seneye, üç yüz seneye yakın bir zamanda yavaş yavaş geliştirmişiz.

İbrahim Kalın: Efendim konumuzla ilgili somut bir soru soracağım. Bu yasağın kaldırılması için Anayasa'ya bununla ilgili bir madde konulduğunda, siz bunun esastan da olamayacağını, usulden de olamayacağını söylüyorsunuz. Anayasa'ya böyle bir maddenin konması, laiklikle çelişir mi?

Fatma Çoban: Çelişir.

İbrahim Kalın: Neden?

Fatma Çoban: Nedeni şu: Din devleti oluşturulmaya çalışılıyor. Ben Atatürk'ün laikliğini benimsiyorum, Nazlı Hanım'ın dediğine katılmıyorum. Din devleti oluşturulmaya çalışılıyor ve bu girişimler basamak olarak kullanılıyor. Biz, hakikaten Cumhuriyet'e sahip çıkan Cumhuriyet'in neferleri üzülüyoruz. Bugün dört tane harita görüyorum, değişik ülkeler yapmışlar. Türkiye'yi bölmüşler. Onları gördüğüm zaman ben üzülüyorum, ülkemi bölmüşler. Yani dört tane harita ve Türkiye'nin bütün toprakları içinde... Örneğin, geçtiğimiz günlerde Yunanistan Başbakanı geldi, Constantinople, ekümenlik diyor.

Tülin Bumin: Başbakan da ilk defa ekümenik onların iç işleridir, dedi.

Fatma Çoban: Evet, biz kabul etmiyoruz, gerçek cumhuriyetçi olmak gerekiyor ve ülkeye sahip çıkmak gerekiyor. Biz de sahip çıkıyoruz. 29 Ocak Salı günü saat 10,00'da Büyük Millet Maclisi'nden

Meclis Başkanından randevu alındı ve bütün kadın kuruluşları ve biz Cumhuriyet Kadınları Derneği olarak bu anayasa değişikliğinin reddi için başvurduk. Cumhuriyet için Anıtkabir'e yürüyeceğiz. İzmir'den, Ankara'dan, İstanbul'dan bütün kadın kuruluşları olarak... Bakmak vardır, görmek vardır. Yolda yürürsünüz ama görmezsiniz. Yolda yürürsünüz 'a ben seni göremedim Ayşe Hanım' der. Bakıyor ama göremiyor. Göremeyenler için lütfen görsünler diyorum. Hakikaten ülke tehlikeye doğru gidiyor. Avucumuzdan kaydırmaya çalışıyorlar, ama biz çok sıkı tutuyoruz. Çok afakî konuşmuyorum.

İbrahim Kalın: Telefon hattımızda bir konuğumuz var, onu da alalım ve tartışmaya devam edelim. Şanal Hanım iyi akşamlar!

Şanal Sarıhan: İyi akşamlar!

İbrahim Kalın: Şanal Sarıhan, Cumhuriyet Kadınları Derneği Genel Başkanı. Efendim tartışmayı izliyorsunuz. Öncelikle biz sizi buraya konuk olarak alacaktık ama Ankara'dan İstanbul'a intikal problemi olduğu için telefonla yetiniyoruz. Kusura bakmayın, keşke burada olup berber devam edebilseydik tartışmaya. Ergun Özbudun Bey'e sorduğum 2 soruyu size de soracağım, ekleyeceğiniz başka şeyler varsa onları da ekleyin. Bir, anayasa değişikliği yapılabilir mi? Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerle ilgili değişikliği AKP ve MHP yapabilir mi? Fatma Hanım da burada değindi. Diğer konuklar da temas ettiler. İkincisi, bu önerilen değişiklik, bu sorunu çözebilir mi?

Şanal Sarıhan: Sayın Özbudun'u dinledim. Bugün Uğur Mumcu'yu anma törenlerimiz vardı, orada panelisttim. 5'te işim bitti, uçak bulamadım, orada olmak ve arkadaşlarımla konuyu değerlendirmek isterdim. Size de teşekkür ederim. Konuya şuradan bakmak gerekiyor: Sizin de bildiğiniz gibi anayasa tartışması şöyle bir aşamada karşımıza çıktı. Genel seçimlerin hemen ardından AKP ısmarlamış olduğu anayasayı kamuoyuna esas olarak servis etti. Hemen açıklanmadı dendi ama gayet açık ve net biçimde bu anayasa girişiminin örneği elimize ulaştı ve pek çok çevre çeşitli sebeplerle itiraz etti. Dediler ki bir parti sadece kendi siyasi görüşlerinden kaynaklanan bir anayasa hazırlığı yapamaz, bu hukuki olmaz neden? Çünkü anayasalar uzlaşma metinlerdir, toplumsal uzlaşma metin-

leridir; toplumsal uzlaşma metinleri de toplumun ortak iradesiyle yapılır. Bu sebeple geniş bir kesimin görüşünü almak gerekir, bu görüş çerçevesinde anayasayı hazırlamak gerekir. Arkadaşım hukukçu olmadığı için bazı eksikliklerle ifade ediyor. Ben burada hukuk bilgisi aktarmak istemiyorum ama anayasaların yapılabilmesi için bütün anayasa değişikliği yapılmaz, yoksa tabii anayasa değişir.

Anayasa'nın maddeleri değişir, ama Anayasa'nm tümünde değişiklik yapabilmenin üç kuralı vardır. Kısaca bunlar, rejim değişiklikleri getiren süreçlerden sonra olur. Örneğin bizim 21 ve 24 Anayasa'mız gibi. Darbelerin ardından olabilir bizim 1982 Anayasa'mız gibi. Halkın değişiklik istemlerinin ortaklaşması halinde halk inisiyatifiyle olabilir, örneğin İsviçre'de 1999 anayasası değişikliği ya da Finlandiya'daki gibi. Bu yapılabilir ama bu koşullarda yapılabilir. Anayasalar devlet ile birey arasındaki bir ortaklığı ifade ettiği için, haklar ve özgürlükler noktasında birliği ifade ettiği için böyle yapılması tercih edilir, hukuka da uygun olur. AKP Anayasasına ilişkin itirazlarımızın temeli şuydu: Bu Anayasa da, daha önceki anayasalarımız da, özellikle 1937 Anayasası ile Anayasa'mızda kesin bağıtlanmış olan kurallar, ilkeler, hani o altı ilke diye ifade ettiğimiz ulusal birliği, bütünlüğü, devletçiliği, laikliği, halkçılığı ifade eden ilkeler ki, bunlar Anayasa'nın 2. maddesinde bağıtlanmıştır. Bu ilkelere ilişkin dokunulmazlık zırhını ifade eden madde, AKP anayasa taslağı ile tamamen ortadan kaldırılmış durumda. Sayın Özbudun hocamın başkanlık ettiği anayasa taslağının, anayasanın temel değerleri noktasında, yani Cumhuriyet'in kurucu felsefesini ifade eden maddeleri kaldırılmış durumdaydı. İnternetten indirildiğinde, arkadaşlarımızın elinde varsa bunu açık ve net olarak görebilirler. Bu köklü itirazlar nedeniyledir ki, şu ana kadar AKP bu hazırlığını resmi bir biçimde açıklamadı. Sayın Başbakan'ın böyle bir geleneği de var, yurt dışından açıklamalar yapıyor. Madrid'den dedi ki, 'Türban siyasi simge'dir, ya da simge de olsa ne olur? Siyasi simgeyi kullanmak özgürlüğe aykırı değildir, Türkiye'ye döneceğim ve bu sorunu çözeceğim' dedi. İkinci tartışma buradan çıktı, kendileri Türkiye'ye dönmeden, doğal olarak Türkiye'de tartışmalar yeniden başladı. Çünkü bugüne kadar demokrat çevreler, cumhuriyetçi çevreler, ulusalcı çevreler olarak, - ne yazık ki kendimizi ayırt etmek zorunda ka-

lıyoruz - türbanın bir esaret imgesi olduğu, aynı zamanda Orta Çağ'ı geri getirmek istediğini, bir siyasal simge olduğunu, bu simgenin kadınlar üzerinden pazarlandığını, aslında bunun dinin siyasete alet edilmesi gibi, tamamen evrensel hukuka, hakka ve adalete aykırı bir durumun olduğunu ifade ediyor idik. Başbakan kendileri 'evet, bu bir siyasi simgedir,' dediler. Şimdi özgürlüklere aykırı olduğunu ifade ettiğiniz bir olgunun, 'bu evet böyledir.' deyip bunun da demokrasi adına söylendiğini ifade etmek ve sonra bunu daha önceki hukuki süreçlerde, hem iç hukukumuzda, hem AİHM'de net ve açık biçimde laiklik ilkesine aykırılığı vurgulanmışken, yeniden gündeme getirmek, birkaç madde üzerinde değişiklikle bu işi çözmeye çalışmak, hani o biraz önce de belirttiğim, Anayasa'yı da baştan aşağı değiştirmek isteğidir. Nitekim Sayın Ilıcak cümlelerine başlarken yeni bir hukuk düzeni yapıyoruz gibi bir ifade kullandılar. Yeni bir hukuk düzeni gerçekten yapamayız. Neden yapamayız? Çünkü bir cumhuriyet hukukumuz var. Kendileri de ayrıca bu hukuka bağlı olduklarını ifade ettiler. Cumhuriyet hukukunun da ilerici gelenekleri var, aydınlanmacı gelenekleri ve kuralları vardır. Bu kuralları altüst edici bir düzenleme, bugün hangi nedenle Anayasa'ya aykırı olur? Sayın Özbudun hocam bunu benden çok daha iyi bilirler. Anayasa'nın 4. maddesi, Anayasa'nın 2. maddesine aykırı bir düzenlemenin yapılamayacağını emreder. AKP anayasası çerçevesinden bakarsak, 4. maddeyi bugünden kaldırılmış sayarsak, o takdirde elbette ki böyle bir anayasaya aykırılık olmaz ama bugünkü 1982 Anayasası hala 4. maddeyi, hala 2. maddeyi korumaktadır. Bu maddelerde de laiklik ilkesine aykırı herhangi bir uygulamanın yapılamayacağı açıktır. AİHM kararları da, türbanı açıkça din ve vicdan özgürlüğüne aykırı saymıştır, geniş bir kesimin aynı dine sahip olduğu bir toplumda, farklı düşünenlerin korunması açısından bu düzenlemeyi korumalı görmüş ve Sözleşme'nin 9 ve 10. maddelerine aykırılık bulmamıştır, AİHM'si. Şimdi ben şunu sormak istiyorum, sonsuz saygım var arkadaşlarımızın, herkesin dinsel inançlarına ya da inançsızlıklarına, bunlar bireyleri ilgilendiren konulardır ama şunu sormak istiyorum. Afganistan'da burka, Arap ülkelerinde çarşaf, Türkiye'de türban bu üç kavramla kadınlarımız İslam inancı gereği diyerek örtünmeye zorlanıyorlar ve bunu dinsel bir amaç olarak ifade ediyorlar. İslamiyet tek

ve aynı kitaptan öğreniliyorsa, dünyanın bir yerinde burkayı, başka bir yerinde çarşafı, başka bir yerinde türbanı dinin emridir diye öne sürmenin açıklaması olabilir mi? Bu gayet açık değil midir? Bu dinin esas olarak siyasete alet edilmesi ve erkekler üzerinden siyasetin kadınlara yönelik olarak, kadının kapatılmasına, kadının örtünmesine yönelik olarak sürdürülmesi değil midir?

İbrahim Kalın: Bunları konuklarımıza sormuş olalım.

Şanal Sarıhan: Biz şuna inanıyoruz, kadınlarımız her konuda derin bir bilgiye sahip olmayabilirler ama derin bildikleri bir şey var, cumhuriyete sahip çıkma bilinci. Bu bilinçle umarım ki cumhuriyete, kendi temel hak ve özgürlüklerimize sahip çıkacağız ve biz güzel bir ülkede bütün arkadaşlarımızla dostça, sevgiyle bir arada yaşayacağız. Bumin Hocamın konuşmasından notlar aldım, üzülerek söylüyorum; 'AİHM kimin tarafından bilgilendiriliyorsa onun tarafında tutum alır' düşüncesi doğru değildir, ki kendileri de bilirler orada çok sayıda milletin yargıcı vardır ve hepsi de adil davranmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıyadırlar. Biz bu sorunları kardeşçe ve bir arada çözeceğiz ama temel değerlerimizi koruyarak. Çünkü laiklik halk egemenliğidir, biliyorsunuz. Kadınıyla erkeğiyle halkımızın egemen olacağı, yeni ve demokratik bir anayasa ihtiyaçsa yapılabilir ama yürürlükteki Anayasa'nın ihlali herhalde en azından hukuka uygun olmaz. Teşekkür ediyorum.

İbrahim Kalın: Şanal Hanım birçok konuya değindi ama bir tanesi enteresandı, bu burka, çarşaf, türban mukayesesi. Afganistan'da burka, Suudi Arabistan'da çarşaf, Türkiye'de türban meselesi... Kur'an tekse, bunların kaynakları tekse, neden bunların uygulaması farklı? Buradan da, dinin siyasete alet edilmesinin göstergesi gibi bir sonuç çıkardı.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Şimdi Şanal Hanım'ın ve Fatma Çoban Hanım'ın konuşmaları bende bir hocanın vaazını çağrıştırdığı için yer yer kendimi tutamadım. Her söylenene cevap vermek durumunda olmayayım diye kendimi tuttum ama sanırım katıldığım oturumlar içinde, sessizliğimi en fazla banda aldırdığım oturum bu oldu. Şanal Hanım'ın söylediklerinden çıkan şey şu: Şimdi hoca

efendi vaaz ediyor camide, Musa kızını kesecekken gökten Mikail indi, bir inek getirdi. Dinleyenlerden biri diyor ki o Musa değildi, İbrahim'di, kızı değil oğluydu, Mikail değil, Cebrail idi, inek değil, koçtu. Ben de tam bu durumdayım. Yani hangi birine cevap vereyim? O kadar birbirinden kopmuş vaziyetteki... Birincisi, Kur'an aynı Kuran ise neden insanlar farklı farklı örtünüyorlar? İslamiyet insanlara bireysel seçim hakkını veriyor. İlkeyi koyuyor, diyor ki eller ve yüzün dışındaki yerler, tesettüre uygun olmalıdır. Siz de tabii coğrafi şartlara göre davranıyorsunuz. Afrika'da diyelim, daha serbest bir kıyafet giyiyorsunuz, kültürel arka planınız devreye giriyor. Türkiye'de de bunun adı türban değil, başörtüsü. Türkiye'yi dikkat ederseniz diğer ülkelerle kıyaslamaya gerek yok. Türkiye tarihinin kendi örtünme kodları da çok farklıdır. Diyelim daha önce ferace giyiliyordu, Avrupa modalarında kadınlar iç kıyafetine uymaya başlayınca çarşaf giyilmeye başlanıyor. Zannedildiği gibi, Abdülhamit'in uygulaması değil, tam tersine Abdülhamit çarşaf giyilmesini çok istemiyor, hatta çarşaflı hanımlar saraya da kabul edilmiyor.

Cumhuriyet modernleşmesi ile beraber, hanımlar manto ve başörtüsü giymeye başlıyorlar. Geliyoruz 80'li yıllara kadar adı başörtüsü olan şey, 80'li yıllarda türban oluyor; başlarını örtmesin hanımlar, işte arkadan bağlasınlar. Yani boyunu meydana çıkaran yeni bir modernleşme kodu olarak türban ortaya atılmışken, bu sefer 90'lı yıllardan itibaren boyunu açıkta bırakacak daha modern bir şeyin adı olarak koyulmuş olan türban tam başörtüsünün yerine ikame ediliyor. Neden başörtüsünün yerine ikame ediliyor? Çünkü başörtülüler tarihinden koparılmak isteniyor. Türban denilerek, tekinsiz bir kimlik içine hapsedilmek isteniyor. Bu işte tarihteki annelerimizin, anneannelerimizin örtüsü değil, nev-zuhur bir şeydir deniliyor. Nev-zuhur bir şey ise, velev ki nev-zuhur giyim kuşam açısından, tercihler açısından, insanların seçenekleri açısından, nev-zuhur bir şey hiç kimseyi ilgilendirmez. Nitekim bugün sokakta düşük bel pantolonlar var. 50'li yıllarda bir insan düşük bel pantolonlu birini gösterseniz, aman ya Rabbi göklere çıkardı. Yani başörtüsü ile ilgili değişikliklere eskiden böyle değildi, bunlar yeni çıktı, demenin anlamlı bir karşılığı yok. Eskiden hiçbir şey böyle değildi ki; kullandığımız teknoloji de böyle değildi. Dolayısıyla aydınlanmaya ihtiyacı

var. Ben sosyoloji eğitimi aldığım için, sosyoloji doktoru olduğum için, aydınlanmaya muhtaç bir kadın tipi ithamını üzerime almadığımdan, çok rahat bir şekilde oturuyorum. Kendimi hiç cevap vermek konumunda da hissetmiyorum. Neden? Çünkü Fatma Hanım ve Şanal Hanım ülkenin geleceği için korkuyorlar. Ben bu korkuları da haklı buluyorum, evet ülkemizin geleceği için korkmalıyız ama korkularımız doğru şeylerden, doğru yerlerden kaynaklanmalıdır. Üzerimize battaniye atıp, karanlıktan korkuyorum, böcekler gelecek demek olmaz. Daha doğru bir yerden bakmamız lazım. Doğru yer nedir? Korkmalıyız evet neden korkmalıyız?

Tam da yüz yıl öncesi, biz kadın konusunu tartışıyorduk, bu kadar sığ tartışıyorduk. O zaman peçeyi tartışıyorduk, İttihat ve Terakki çetecilerinin kadınlar üzerinde bir tahakkümü vardı, onu tartışıyorduk, bugün yine kadınların başörtüsünü tartışıyoruz. Bugün kadınların başörtüsü bir modernleşme unsuru. O halde, Şanal Hanım, Fatma Hanım şimdi kadınlar modernleşiyor diye niye korkuyorlar? Daha önce muhafazakâr aileler kızlarını okula göndermezken, şimdi kızları eğitim alsın diye üniversiteye gönderirken, başörtülü eğitim alamıyor diye Amerika'ya gönderiyor, Fransa'ya Sorbonne'a gönderiyor. Niye korkuyorlar? Çünkü Meşrutiyet döneminde Mustafa Kemal'in de örnek aldığı Batıcılar, kızlar ne zamanki Sorbonne'da eğitim görürse, o zaman Türkiye gerçekten aydınlanır diyorlardı. Çok sevinmeleri gerekiyor aslında... Ama üzülmeleri gereken nedir? Basit şeylerle zafiyet yarattığımız için, korkular uydurduğumuz için üzülmeliyiz. Dünyanın düzeni değişiyor, cumhuriyet kadınlarının daha geniş bir ufuktan bakması gerekiyor. Bu kadar dar bir yerden bakarak olmaz. Evet, korkmalıyız, neden korkmalıyız? I. Dünya Savaşı sonunda üç imparatorluk battı. Osmanlı İmparatorluğu battı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu battı, Çarlık Rusya'sı bitti. Şimdi küresel bir tek kutupluluk içinde sınırlar değişiyor, korkmamız gereken şeyler bunlar. Eğer yeni bir sürecin içine giderken, Batılıların ister Fukuyama tarafından bakın, ister Huntington tarafından bakın, onların Batı medeniyeti dışındakilere bakışı 'bitti' şeklindedir. Fukuyama, nasıl olsa herkes batılılaşacak, dolayısıyla tarihin sonu gelecek diyordu. NATO'nun Sovyetler Birliği'nin batmasıyla birlikte doğu- batı gerginliği, kuzey-güney gerginliğine yerini bıraktı. 11 Ey-

lül saldırısından sonra bütün algılar değişti. Evet, Fatma Hanım ve Şanal Hanım korkacaksa bunlardan korkmalı. Bununla ilgili olarak bir vücut, bir organizma ise Türkiye, nerede, ne kadar zafiyetimiz varsa, onları ortadan kaldırmamız gerekiyor. Türk-Kürt meselesi bir gerginlikse, bu gerginlikten çıkmamız gerekiyor. Başı açık, başı örtülü kadınlar bir gerginlikse, buradan çıkmamız gerekiyor. Dolayısıyla daha geniş bir vizyondan, yayımızı korkmadan daha ileriye doğru gerdiğimiz zaman, korkularımızla baş etmede başarıya ulaşabiliriz.

İbrahim Kalın: Tülin Hanım; Fatma Hanım da değindi, siz de bir mülakatınızda değinmişsiniz; başörtülüler modern ve başörtüsü de bir modernleşme aracı diye...

Tülin Bumin: Bence Fatma Hanım modern, ultra modern. Şunu demek istiyorum: Fatma Hanım Cumhuriyet'in yetiştirdiği, onun sunduğu modernleşmenin bir ürünü, pek çoğumuz gibi, ben de öyleyim. Şimdi bu genç hanım, o modeli sorguluyor aynı zamanda, gelenekle ilişkisini yeniden kuruyor. Aidiyetlerini yeniden gözden geçiriyor, çünkü çoğul aidiyetler bunlar. Bir tanesi de Müslümanlık. Bunu özgürce, bilinçli bir şekilde, birey olarak yapıyor. Bu 'kişi' olmak demek. Somut birey olmaktan, modernleşmenin ürününe benzeyen hepsinin başı açık, hepsi aynı şekilde giyinen bireylerin ötesinde, farklılaşan ve kişileşen bir yeni modern birey türü bu. O ultra modern derken dediğim, bu yani modernleşmeyle ilişkisini de gözden geçirmiş, gelenek ilişkisini de. Genel olarak Türk modernleşmesinin ürünü olan kadınlar bunu bu kadar bilinçli yapmadılar. Onlar modernleştirildiler. Şimdi ise bir kesim kadın, başörtülüler, başı açıklar; aynı zamanda modernleşmeyi de yeniden gözden geçiriyorlar. Onun, toplumu homojenleştirici, farklılıkları göz ardı eden, biraz 'totalizan' yaklaşımı olduğunu görüyorlar. Antidemokratik yönlerini gözden geçiriyorlar, onlara itiraz ediyorlar. Aidiyetlerden koparan, geleneklerle, cemaatle her türlü ilişkiyi yasaklayan tutumunu gözden geçiriyorlar.

Aslında bu bir bakıma, dünyada kimlikler demokrasisi dediğimiz evreye tekabül eden ve ona uyan bir gelişme. Aslında hepimizin bunu anlamaya çalışması lazım ve böyle Levinas okuyan, romanlar yazan sosyolog bir hanım oturuyor yanımızda, başı örtülü diye onu

aydınlatmaya çalışmamız lazım diye düşünmek, bir tür körlük. Artık olmaz böyle bir şey. Başörtülü, demek ki cahil; başörtülü, demek ki işte kandırılmış ya da erkek egemen üstünde, böyle bir şey olabilir mi? Bir sürü böyle genç var ama hiç tanımadığımız için, hiç kendileriyle ilgilenmediğimiz için, iki ayrı dünyada yaşadığımız için, onların hepsini kandırılmış, erkeklerin güdümünde genç kadınlar sanıyoruz. Hepsi öyle değil, azınlıktalar tabiî ki. Zaten Türkiye'de toplasanız kaç tane entelektüel var, başı açık ve başı kapalı. Ama bunların iki tarafta da olduğunu görmemiz lazım ve onları öyle öznel olarak görüp onlarla konuşmamız, onlardan bir şeyler almamız, öğrenmemiz gerekir. Şimdi bu konuda türbanist diye bir eleştirisi vardı Fatma Hanım'ın, kendisi açmayım dedi ama çok haklı. Şöyle ki, bir süre başı örtülüler televizyona çıkarılmadı, görüntü kirliliği midir artık biraz küçümseme midir, nedir? Öyle oldu, her televizyonda bir süre öyle oldu. Başı açık iki hanım çıkıyor. Birisi türbancı, diğeri karşıtı. Sen devam et.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Türbancılardan kastettiğim yalnız kadınlar değil. Bu kısma da uyuyor ama ben daha ziyade erkekleri kastediyorum.

Tülin Bumin: Öyle mi? Ama bu da oluyor. Buna da uyuyor. Şimdi biri türbancı, biri türbana karşı. Aslında söylenen şeylerden çok, geçen mesaj şöyle; başı kapalılar konuşamaz, kendilerini savunamaz, onlar zaten mağdur, onları koruyan bazıları konuşacak. Bu, şekil olarak zaten yanlış bir mesaj aktarıyordu kitlelere. Onun için şimdi daha görünür olmaya başladılar, medyada. Bence bu hayırlı bir şey, en azından şu ön yargı yıkılacak böylece. Yani konuşuyorlar, akıllılar, okumuşlar, bilim kadınları, romancılar yani bunu gördükten sonra bir kere onlar hakkında konuşacak insanlar. Bu çok önemli bir bilgi verisi olacak bir kere. O bakımdan çok gerekli bir şey. Bu muydu sorduğunuz?

İbrahim Kalın: İyi bir noktaya geldik aslında.

Tülin Bumin: Laiklikle ilgili bir şey ekleyeceğim. Aslında bu başörtüsü sorunu sadece bir mağduriyet sorunu değil. O ayrı, zaten mağdur olanlar mücadelesini de veriyorlar. Dinleyen için konu-

şuyorlar da ama onun ötesinde pek çok politik modernliğin temel sorunsalı ile ilgili bir konu bu. Yani bizi laikliğe gönderiyor, laiklik üzerinden yeniden düşünmemizi gerektiriyor, işte sekülarizme gönderiyor. Din, toplum ve devlet ilişkisi üzerinde yeniden, yeni verilerle düşünmemizi gerektiriyor. Çünkü dünya değişiyor, demokrasiler gelişiyor, laiklik evalutive bir kavram. Fransa'da bile gelişiyor. Bu gelişmelerin ışığında her şeyi yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor. Yoksa biz yeniden düşünmeyi bırakın, bir zamanlar düşünmüş olanları bile unutarak, iki üç klişeyle idare etmeye çalışıyoruz. Dünyanın bu yeni karmaşıklığında ve dinamizminde bu klişelerle ancak tekrar edebiliriz aynı lafları durmadan. Bu da hiçbir şey olmasa, sıkıcı olur.

İbrahim Kalın: Laikliğin siyasi ve hukuki tarafı önemli olmakla beraber, mesele biraz özünde siyasi bir noktaya geliyor.

Tülin Bumin: Bir şey daha söyleyeyim. Biraz önce sözünü ettiğim yeni verilerle yeniden kendini gözden geçirmemiş, demokrasinin özellikle kimlikler demokrasisinin kendisini uyarlamamış. Kürt sorunu bununla ilgilidir, Alevilik sorunu bununla ilgilidir ve başörtüsü sorunundan çok daha kapsamlı bir konudur, üzerinde gerçekten düşünülürse. Burada bence en önemli şey, Türk tarzı laiklik sorunu, artık Fransız tarzı bile değil, o da değişiyor görüyoruz. Türk tarzı laikliğin Türkiye'de sekülerleşmenin önünü kesen bir politika olduğunu düşünüyorum. Sekülerleşmeyi tıkayan bir politikadır. Türkiye'nin bu tarz despotik laiklik anlayışı hatta paradoksal laiklik anlayışı yüzünden, sekülerleşme mümkün olmuyor. Bu tabii çok daha geniş açılması gereken bir konu ama düşünceyi provoke etmek için, düşünceyi uyarmak gerekiyor çünkü. Bir tez olarak öne sürmek istiyorum.

Nazlı Ilıcak: Ben şunların iyi bilinmesi gerektiğine inanıyorum. Başörtülü kızların üniversiteye gitmelerinin önünün açılmasının laikliğe aykırı olduğu söyleniyor ya hâlbuki aslında laiklik gereği. Bir kere bunu böyle anlamak lazım... Çünkü laiklik, aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğü. İşin bu tarafı unutuluyor. Eğer siz özgürlükleri genişletirseniz, o zaman laikliğe uygun hareket edersiniz. Siz bunu sınırlarsanız, o zaman laiklik karşıtı bir eylem içinde olursunuz. Herkes başı örtülü olarak üniversiteye gider derseniz, bu laikliğe karşı

ama siz isteyen başı örtülü de gidebilir derseniz, bu özgürlük alanını açtığı için ve aslında laiklik din ve vicdan özgürlüğü olduğuna göre bu laikliğin gereği. Tabii şimdi doğru bir tarif yapmamız gerekiyor, bir kere bunu söylemek istiyorum. İkincisi, modernleşme ve gelenek. Mesela, Hazar Eğitim ve Dayanışma Derneği bir araştırma yapmış, ben çok ilgi çekici buldum. Başını bu şekilde örtenlere soruyorlar, onların zaten % 97'sinin annesi başını örtüyor ve geleneksel biçimde çoğu başını örtüyor zaten. Şimdi anne geleneksel biçimde örtüyor, dini inancı da var bunu içinde gayet tabii. Elbette ki çocuklar o çizgide ama daha modernleşerek, daha okuyarak, kendilerini eğiterek daha farklı, daha şehirli bir giyimi benimsiyorlar. Bu bir değişim sürecini gösteriyor, bunu bazen yanlış anlıyorlar. Modernleşmek için başını bağlamak gerekir zannediyorlar. Bu ne biçim modernleşme diye soruyorlar. Oysa bir önceki jenerasyona göre modernleşme ve kendini ifade tarzı. Hem çağa ayak uyduruyor, hem çağın gerektirdiği biçimde başını bağlıyor. İş de yapabiliyor, çalışıyor şimdi başörtülü kadın. Böyle bir modernleşme süreci yaşanıyor. Bunun da altını çizmek istiyorum. Şimdi burada maalesef bizim bazı takıntılarımız var. Yani şimdi Constantinople demiş diyor, zaten İstanbul Constantinople'dan geliyor. İstanbul kelimesi oradan türeyen bir kelime... Zaten İstanbul'u, Constantine'i kuran Constantine'dir. Buradan kendi tarihimize bakıp iftihar etmemiz lazım. Çünkü Constantinople'yi Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapıyor. Büyük Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapıyor ve bugün İstanbul, İstanbul'sa ve biz de Avrupalı bir devlet isek, bundan dolayı Avrupalı bir devletiz. Çünkü Roma İmparatorluğu'nun başkentine sahip olan bir devletiz. Bundan ben hiçbir zaman gocunmam. Yani Rum benim İstanbul'uma Constantinople dedi diye İstanbul'u elimden alacak gibi bir düşünceye sahip olmamamız lazım.

Sayın Şanal Hanım anayasa yapmak için dedi ki, ya rejim değişikliği yapmak lazım- Atatürk'ün yaptığı gibi- ya darbe veyahut halk inisiyatifi... Şimdi halk inisiyatifi dediği parlamentonun çoğunluğuyla diyelim ki MHP artı AKP, 419 milletvekili ile bir değişiklik geçtiği vakit zaten parlamento milli irade ve halkın inisiyatifini bir anlamda yansıtmış oluyor. Ayrıca böyle çok yoğun bir talep var, yasaklar kalksın vs. diye. Ayrıca yeni bir anayasa talebi de var, yani toptan bir

değişim. Biz diyoruz ki bıktık 1982 Anayasasından, hep darbelerle mi bir anayasa yapılacak? Gelin bir sivil anayasa yapalım. TÜSİAD, TOBB ve daha pek çok kurum anayasa taslağı hazırladı. Kaldı ki, yeni bir anayasa yapıldığı takdirde, bu bir de 2008'de referandumdan geçecek. İşte halk insiyatifi diye ancak bu anlaşabilir. Son olarak şunu söyleyeyim: Burada sanki anayasa değişikliğini yapanlar bir suç işliyormuş gibi bir iddia var. Bu tip iddialar ortaya atılınca, maalesef ortaya gerginlik çıkıyor. İnsanları aldatıyorlar resmen. Şimdi halkın bir bölümü zannediyor ki, bunlar büyük bir suç işliyorlar. Böyle olunca da tabii ortam geriliyor, 'vay, sen hukuka aykırı hareket ediyorsun' diyorlar. Bir kere Anayasa'nın değişmeyen 2. maddesini değiştirmedikleri gibi, hani İlim Heyetine hazırlattırılan teklifte var deniliyor kısmen, aslında ana unsuru muhafaza ettikten sonra, laikliği muhafaza ettikten sonra, hukuk devleti ilkesini muhafaza ettikten sonra, zaten 61 Anayasası ile 82 Anayasasında da ikinci maddeler arasında farklılıklar var. Sonra Şanal Hanım'ın dediği hani sayıyor ya altı oku; Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı oku onlar; devletçilik, halkçılık, laiklik, milliyetçilik, vs. o zaman 1937'de Anayasa'ya koydular. O sistem, ondan sonra Anayasa'dan çıkarıldı. 1982 Anayasasında kısaca 2. maddede bu yok. Laik, sosyal bir hukuk devletidir, diyor. Yani bu altı ilke Anayasa'nın 2. maddesinde zaten yok ki. Son olarak şunu söylemek istiyorum: Bir sorun olduğunda, bu soruna elbette siyasetçiler sahip çıkıyorlar, bunu hallediyorlar, bu halledildikten sonra bu tartışma sona erecek ve biz de bu gerginlik ortamının hiç değilse bir unsurundan kurtulmuş olcağız.

İbrahim Kalın: Fatma Hanım son sözü vereceğim. Son değerlendirmelerinizi yapabilirseniz lütfen.

Fatma Çoban: Ben Fatma Hanım'm bir sözüne cevap vermek istiyorum. Genel başkanım ve ben, rejimin hırpalanmasından, rejimin yok edilmesinden korkuyoruz ve kadınlar adına korkuyoruz. Kadınlar adına korkuyoruz. Siyasal bir simge olarak, rejimi değiştirmek istiyorlar.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Bakın aptal yerine koyuyorsunuz. Bu yanlış, bu çağın diline uygun bir şey değil.

Fatma Çoban: Hayır, hayır.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Kendinizi en akıllı görüyorsunuz, siz her şeyi görüyorsunuz, tanrısal bir güç atfediyorsunuz ve aldatılmış, zavallı kadınlar adına üzülüyorsunuz. Bu tavır çok yanlış...

Nazlı Ilıcak: Dini inanç giriyor işin içine.

Fatma Çoban: Herkesin dini inancına saygı duyuyoruz. Biz İslam ülkesiyiz. Fakat bir rejimimiz var, rejimimize sahip çıkmaya ben bütün kadınlarımızı çağırıyorum. Çünkü ilk onların teninde hissedilecek yanlışlar, rejim değiştiği zaman. Hakikaten kullanılıyor kadınlar. Bugün bir tayt giymiş bir kadın, beli açık giyinmiş bir kadının öldürülmesi, mahkemede kıyafeti tahrik edici deniyor ve indirim yapılıyor erkeğe. Karımı diyor, öldürdüm, tayt giymiş, beli açık. Bugün doğuda yapılan cinayetlere indirimler uygulanıyor. Namusundan ötürü diye. Kadın hakikaten hiçbir şey... Bizim korkumuz o. Türban giyinen kadınlar kullanılıyor. Bugün İmam Hatipler bizim laik Cumhuriyet'te yoktu, açıldılar.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Bakın kullanılıyorlar lafı nezakete aykırı, önce nazik olmanız gerekiyor, kamusal alanda. Ben şimdi desem ki, sarışın kadınlar kullanılıyor, erkeklerin tahrik objesi olmak için desem, hoş bir şey olur mu? Yani sarışın hanımlar alınır en azından. Dolayısıyla kamusal alanda konuşurken

Fatma Çoban: Şunun farkında değiller, bizim mücadelemiz, kadınların hakları, özgürlükleri için. Laikliği ben savunuyorum, şu an bütün dünyada geçerli bir rejimdir. Ben gazeteci değilim, felsefeci değilim, pedagog değilim, Cumhuriyet'in bir neferiyim. Mücadeleye devam ediyoruz ve kesinlikle hiç kimseye saygısızlık olsun diye de söylemiyorum. Sizi kastetmiyorum, kişileri kastetmiyorum. Bir rejimin kadınlar üzerinde değişime uğramasını kastediyorum. Benim düşüncem, Cumhuriyet'e sahip çıkın, çünkü hakikaten sizi dış ülkelerden de, hemcinslerinizin dışındaki insanlardan da koruyacak bir rejimdir. Biz beraber el ele gezmek istiyoruz.

İbrahim Kalın: Bu konuyu burada noktalayalım.

Fatma Çoban: Ben bütün kadınlarımıza saygı duyuyorum, eşarp örten kadınlarımıza da. Bizim sorunumuz kadınların üzerinden anayasa yapmak.

Fatma Karabıyık Barbarosoğlu: Ben de bir cümle söyleyeyim; bakınız klişe olarak saygı duyuyoruz cümlesi kullanıldıktan sonra hakaret kelimeleri sıralanmamalı.

7. Bölüm

TÜRK MEDYASI NE DURUMDA?

15 Şubat 2008

Konuklar:

Ragıp Duran, *Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Osman Ulagay, *Milliyet Gazetesi Yazarı*

Altan Öymen, *Radikal Gazetesi Yazarı*

Fehmi Koru, *Yeni Şafak Gazetesi Yazarı*

İbrahim Kalın: Bu programa ben Ragıp Bey'le başlayacağım. Siz dünyada ve Türkiye'de medyanın teorisi üzerine oldukça kapsamlı yazılar kaleme aldınız. Bu analizleri yaparken sizin kullandığınız epey geniş bir kavram örgüsü var. Ama özellikle medyatik iktidar ile siyasi iktidar arasında bir ayrım yapıyorsunuz. İsterseniz bu kavramla başlayalım ve yavaş yavaş bir bilgi edinme, bilgi üretim aracı olarak medyanın hayatımızın neresinde, ne kadar yönlendirici, ne kadar bilgilendirici bir işleve sahip olduğunu irdeleyelim. Oradan da dünyada ve Türkiye'de medyanın sorunları üzerine konuşmaya devam edelim.

Ragıp Duran: Dünyanın dört bir bucağında, Türkiye'nin bütün vilayetlerinde, her gün onlarca, yüzlerce, belki binlerce haber değeri taşıyan olay oluyor. Biz bu olayları, tek tek yurttaşlar olarak, ancak yakınımızda meydana gelmişse bizzat gözlerimizle görebiliyoruz, değebiliyoruz, tutabiliyoruz. Onun dışında sizin başta söz ettiğiniz dünyaya ilişkin - siyaset, ekonomi, spor, kültür - bilgilerin büyük bir kısmını medya araçlarından - radyo, televizyon, gazete, internet - alıyoruz. Bir de şunu hatırlatmakta yarar var: Hayatta hiçbir şey iki kere olmuyor. Hayatta her şey bir kere oluyor. Aynı suda iki kere yıkanılmıyor. Trafik kazası bir kere olur. On kere olmaz. Allah korusun diyelim, trafik kazası oldu sabah 10:00'da. Biz saat 11:00'de radyoda o trafik kazasının haberini duyarız. 13:00 bülteninde televizyonda görüntülerini görürüz. Ertesi gün gazetede de o trafik kazasıyla ilgili haberi okuruz. Fakat trafik kazası, tekrar ediyorum, bir kere olmuş-

tur. Bizim radyoda dinlediğimiz, akşam televizyonda gördüğümüz, ertesi gün gazetede okuduğumuz trafik kazası değildir. Trafik kazasının gazeteciler tarafından yeniden üretilmiş, biçimlendirilmiş ikinci versiyonudur. Gerçek değildir. Gerçek, hayatta bir kere olur. Kaçınılmaz olarak, hayatta bir kere olan bir şeyin yansımasını yaparken, yansımasıyla gerçek aynı olamaz, mümkün değildir. O bakımdan mesela, 90 dakika stadyuma gidip maç izlemekle, 90 dakika televizyondan maç izlemek çok ayrı şeylerdir. Arada medya var. Zaten medyanın arada, aracı, arabulucu gibi birtakım anlamları var Latincede. Birtakım olayları alıyor, o olaylar arasından bize bir seçme yapıyor. Bin tane haber okuyamıyoruz biz, eğer gazeteci değilsek. Ve o haberleri olduğundan kaçınılmaz olarak biraz farklı bir şekilde bize ertesi gün yansıtıyor radyo, televizyon veya gazete. Dolayısıyla gerçek bir kere olduğu için, biz gerçeğin suyunu, bazen suyunun suyunu radyodan, televizyondan, gazetelerden izleyebiliyoruz. Sizin sözünü ettiğiniz medyatik iktidar ile siyasi iktidar da işte bu nedenle gerçekleşiyor. Yani hayatta hakiki gerçek dediğim bir gerçek var: trafik kazası, basın toplantısı, savaş. Bir de medyatik gerçek var. Medyatik gerçek, hayatta meydana gelen gerçeğin medyaya yansıması. Ve kaçınılmaz olarak da o, şu veya bu şekilde eğilerek, bükülerek, büyüyerek, küçülerek medyaya yansıyor. Burada da bence tayin edici olan, medya mülkiyetidir. Yani Nasreddin Hoca'nın yüzlerce yıl önce söylediği "Parayı veren düdüğü çalar"daki örnekte olduğu gibi, bir trafik kazasını, bir savaşı, bir maçı, herhangi bir haber değeri taşıyan bir olayı, her medya aynı şekilde vermiyor. Öyle olsaydı bir tek gazete, bir tek televizyon kanalı, bir tek radyo olurdu. Medya mülkiyetine göre yayın politikaları oluşuyor. O medya mülkiyetinin çıkarları doğrultusunda bir yerde manşet olan bir haber, başka bir gazetede hiç yer almayabiliyor.

İbrahim Kalın: Habercilikte seçicilik de, bir anlamda bir olayı aktarırken bir dönüşüm gerektiriyor.

Ragıp Duran: Kaçınılmaz olarak. Ama bunun özünde de medya mülkiyeti var. Son dönemde bütün dünya literatüründe gerçek anlamıyla bağımsız bir medyanın mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır. Çünkü televizyonlar, radyolar, gazeteler, internet siteleri çok bü-

yük paralar gerektiriyor. Gerçek anlamda bağımsız, yani gerçeğe en yakınını - hiçbir zaman gerçeğin aynısı olmaz - verebilmek için tayin edici en önemli şart, o medya mülkiyetinin her şeyden; siyasi, iktisadi, ideolojik, kültürel, iktidarlardan – çünkü iktidarlar esas onları yönlendirmeye çalışıyor – bağımsız olmasıdır, o da çok zor bir şey.

İbrahim Kalın: Fehmi Bey'e döneyim burada. Ragıp Bey'in tasvir ettiği şekliyle bağımsız bir medya mümkün mü?

Fehmi Koru: Aslında ideal olan, hiç değilse çıkarlardan mümkün olduğunca arındırılmış, bağımsızlığına önem veren bir medyaya kavuşmaktır. Yani çalışanlar açısından böyle bir medyada çalışmak idealdir. Okurlar açısından ise böyle bir medyanın okuru veya izleyicisi olmaktır. Ama özellikle bugünün dünyasında herhalde bu artık ütopikleşen bir durum haline dönüştü. Geçmişe baktığımız zaman - başka ülkelerde de benzerleri var - basın tarihimizde hep bildiğimiz örnekler var. Üstad bilinen gazeteciler bir gazetede çalışıyorlar. Patronla ufak bir takışması olduğu zaman, ertesi gün evini ipotek edip kendisi bir gazete çıkartabiliyor ve böylece kendi fikirlerinin hiç değilse farklı bir biçimde etkilenmeden doğrudan okuyucuya ulaşmasını sağlayabiliyor. Ama bugünün dünyasında, bugünün Türkiye'sinde bu olası bir durum olarak görünmüyor. Büyük medya organları, büyük gruplar tarafından çıkarılıyor. Eğer siz bunların dışında bir gazete çıkarmak isteseniz, televizyon kanalına sahip olmak isteseniz, sizin de ancak birtakım ittifaklar içerisinde bunu gerçekleştirmeniz mümkün. Eskisi gibi öyle evleri ipotek ederek bir gazete çıkarmak, bugünün dünyasında mümkün değil. O zaman bağımsızlık ya da mümkün olduğu kadar yansızlık nasıl sağlanacak? Bugün bence hem medya mensupları, hem de demokrasilerin en temel unsurlarından bir tanesi olması dolayısıyla medyayı önemseyenler için bu önemli. Medya konusunda fikir yürütenlerin bunun nasıl olabileceği konusunda da düşünmeleri gerekiyor. Düşündüğümüz zaman şuna varıyoruz. Medya her ne kadar ticari birtakım ilişkiler içerisinde, siyasetle de bir irtibat içerisinde olursa olsun, itibarların söz konusu olduğu bir alandır aynı zamanda. Tek tek medya mensupları, sadece yazarlar değil, muhabirler, gazetenin birinci sayfasını hazırlayanlar, sayfaların editörleri olan insanlar, hem kendi şahsi mesleki itibar-

larına, hem de çalıştıkları gazetenin, o gazetenin mensubu olduğu grubun itibarına düşkün insanlardan seçilebilirse, o zaman mülkiyetin etkilemesi, iktidarın etkilemesi mümkün olduğu kadar azalabilir. Ama bugünün Türkiye'sine baktığımız zaman esas sorunun da bu noktada düğümlendiğini görüyoruz. Evet, çok itibarlı meslektaşlar mutlaka var. Ancak, bu büyük gürültü içerisinde itibarları da yerlere seren birtakım alt üst oluşlar bu arada yaşanıyor.

İbrahim Kalın: Altan Bey siz, Türk basınının en kıdemli ve emektar gazetecilerinden birisisiniz. Az önce Fehmi Bey, bir noktaya temas etti. Ben de onu soracaktım, diğer konuklarımıza da soracağım. Türk medyasını değerlendirdiğinizde, 60'lı yıllardan bugüne kadar medyanın demokratikleşmede oynadığı rolü siz nasıl görüyorsunuz? Ne kadar yapıcı oldu, ne kadar katkı verdi? Yani, zaman zaman medyanın darbelere destek verdiği oldu, karşı çıktığı oldu. Yakın dönemde, geçmişte örnekleri var. Ya da iktidarı eleştirme biçimleri açısından medya için ne denebilir? Ki, demokratikleşmenin, özgür bilginin önemli araçlarından, alanlarından bir tanesi medya. O açıdan baktığınız zaman siz Türk medyasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Başarılı bir sınav verdi mi bugüne kadar? Ya da bir gelişim trendi görüyor musunuz?

Altan Öymen: Ben 60'tan öncesini de biliyorum. 1950 yılında başladım gazeteciliğe. Fehmi Bey işaret etti. Evvelden isteyenler, küçük sermayelerle gazete çıkarabilirdi. Gazete patronları aynı zamanda gazeteciydi zaten. İstanbul'da 7, 8, 9, 10 gazete vardı. Bunlara bir 11. gazete eklenebilirdi. Çünkü ucuzdu gazete çıkarmak, evi ipotek ederek falan. Yalnız mesele sadece ondan ibaret değil. O zaman gayet iyi hatırlıyorum. Gazete çıkması gerçi daha az sermaye istiyordu ama o sermayeyi bulmak ve gazetenin hayatını da idame ettirebilmek hükümetin takdirine bağlıydı. Yani hükümetle aranız iyi olursa devam ettirebilirdiniz yoksa ettiremezdiniz. Sebep şuydu: Bir kere tahsisli kâğıt tekeli hükümetteydi. Artı resmi ilanları, o zaman özel teşebbüs gelişmemiş, büyük bankalar, iktisadi devlet teşekkülleri, KİT'ler verirdi. Ve gazeteler gelirlerini ancak oradan temin ederlerdi. Çünkü zaten tirajları azdı. Basın teknolojisi de fazla gelişmemişti. Ulaşım Türkiye'de azdı. Yani, o zamanın gazeteleri daha bağımsızdı, şimdi ser-

mayeye daha bağımlı diye düşünmek bence yanlış olur. Asıl o zaman müthiş bir bağımlılık vardı. Hükümete bağımlılık vardı. Hükümet ayrıca basın kanunlarıyla da basını kontrol altında tutardı. Ama asıl ekonomik açıdan kontrol ederdi. Zaten o zaman yazılan hatıralardan da anlaşılır. Hele 50 ile 60 arasında *besleme gazetecilik* adı konulan bir basın türü çıktı. Anılarda da vardır. Mesela Necip Fazıl'ın anılarında da var. Menderes'e gider, "bir gazete çıkaralım, sizin iktidarınızı doğru dürüst savunmuyor gazeteler" der. Yine başka gazetecilerin anılarında var. Recep Bilginer mesela, birkaç kişi beraber gazete çıkarmışlar. Nasıl çıkarmışlar? Yine rahmetli Menderes'e gitmişler. Bir gazete çıkarmanın iktidarı ne kadar destekleyici olabileceğini belirtmişler. İş Bankası o zaman iktidarın kontrolü altında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulduğu için. İş Bankası'ndan kredi almak suretiyle filan, yani bunların hikâyeleri vardır. Bu 50 ile 60 arasında böyle. Tabii tek parti döneminde hükümet zaten doğrudan doğruya kontrol ediyordu. O açıdan, gazete bağımsızlığı denildiği zaman, asıl tekelcilik denilen şey o dönemde var. Bir de şunu unutmamak lazım. Bir tek radyo var, devlet radyosu. İktidar radyoda istediği her şeyi söylüyor. Tamamen bağımsız bir haber almak mümkün değil. Hatta ben o zaman gazetecilik yapıyorum. Radyoda haberler veriliyor. O zaman adı TRT değil, Ankara Radyosu. İstanbul'da da var radyo. Ama haberlerini Ankara'dan alıyor. Mesela Meclis Saati'ni veriyor. Meclis Saati şöyle verilirdi. Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu'nun iddialarını anlatmasından sonra söz alan Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu demiştir ki, iki nokta üst üste, ez cümle, onu verir, sonra biter, sonra buna cevap veren CHP Sözcüsüne mukabeleten falanca Bakan şunları söyledi, der. Şimdi böyle bir durumda eskiye özlem duyup, o zaman gazeteler daha çabuk çıkabiliyordu, onun için daha bağımsızdılar diye düşünmek, tabii genç arkadaşlar tarafından pek tasavvur edilemese bile, doğru değil.

Fehmi Koru: Ama bir şeyi de unutmayalım Altan ağabey, neticede bu dediklerinizin hepsi doğru. Ama bu tür gazetelerin karşısında da başka gazeteler, dergiler çıkma imkânı bulabiliyordu o dönemde.

Altan Öymen: Hatta somut olarak ifade edebiliriz. Muhalefet gazetesi, Akis dergisi vardı. Rahmetli Metin Toker çıkarırdı.

İbrahim Kalın: Bu, 50'li yıllar mı?

Altan Öymen: 50'li yıllarda. Metin Toker'i de arada bir hapse atarlardı. Yani bir keresinde 7 ay, bir seferinde 11 ay. Sanıyorum çocuklarından biri öyle de, belki de iki çocuğu da hatırladığıma göre hapisteyken doğdu. Metin Toker değil sadece, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ulus Gazetesi vardı. Muhalefetin gazetesi. Ben o gazetedeydim. Bizim başyazarımız - o zaman Ulus'u da kapattılar, Yeni Ulus çıktı falan uzun hikâye - Hüseyin Cahit Yalçın, 80 yaşında hapse atıldı. O zamanın basın kanunları gereğince. Ve mahkeme kararıyla gazetelerin kapatılması imkânı vardı. Bir aylığına kapatılır gazeteler ya da süresiz kapatılır, öyle örnekler vardı. Sonra bir tekzip müessesesi vardı. Aman yarabbim, o günlerin gazeteleri olsa da şimdi baksak. Bir şey yazdınız. Misal söyleyeyim. Ankara'da bir gazetenin genel yayın müdürlüğünü yapıyordum; *Yenigün* adında. Biz belediyeyi eleştirmeye çalışıyorduk. Şehirde su yok. Su olmadığı, sokağa çıktığınız zaman da belli zaten. Çeşmenin başında kadınlar ellerinde kovalarla su almaya çalışıyorlar. Susuzluk var. Fotoğrafını çekip yayınlardık. Tekzip gelir, "şehirde su var". Bir musluktan su aktığı belli. Görülüyor orada. Coğrafya kitabından alınmış. Altında "şehirde su var" diye aynı puntoyla resimle falan yayınlamak zorundaydık. Başka bir şey daha vardı. Üstüne bunun, bu bir tekziptir, bu bir yalanlamadır, deme hakkınız da yoktu. Bu sanki kendi haberiniz gibi yazılırdı. Tekzibi gönderen insan öyle yazardı. 'Gerçi biz geçen gün bir haber yayınladık ama onu yalan yazdık.' Aşağı yukarı böyle metinler. 'Şimdi doğrusu budur, şehirde su vardır.' Bir de altına B. R. diye imza atarlardı, belediye gönderirdi bu tekzibi, Belediye Reisliğinin kısaltılmışı. Mesela benim imzam da A. Ö. idi. Başka arkadaşım M. C. Yani inisiyal olarak atılırdı imzalar. B. R. imzasıyla gönderilen şey de sanki bizim B. R. adlı, işte Berat Reisoğlu falan adlı bir muhabirimizin yazdığı habermiş gibi yayınlanırdı. Bunlar hep o dönemin biraz trajikomik hadiseleri. Yabancı basına da yansırdı. Mahkûm olmayan gazeteci, yazı işleri müdürü falan çok azdı. Benim de o zaman genç yaşımda olmama rağmen, bir yazı işleri müdürlüğü sıram da oldu. Bir kaç tane davam olmuştu. Bir tanesinde on aya mahkûmdum zaten. Ama sonra değişti her şey.

Fehmi Koru: Hapis cezalarının kalkması çok yakın bir şey değil mi?

Altan Öymen: Hapis cezalarının kalkması şöyle. Başlangıçta bugün 301 denilen maddenin eski ceza kanunundaki hali vardı, 159. maddeydi o. Onun metni aşağı yukarı bugünküne benziyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisini ve hükümeti, devletin emniyet kuvvetlerini falan tahkir eden asgari bir yıla mahkûm edilir, denirdi. Bir ara hükümetin müsaadesine tabiydi galiba ama her halükarda bunların davaları açılırdı. Ona göre her şey mahkemenin takdirine kalmış. Mahkeme bağımsız mı? Mahkemeler bağımsız olmaya çalışırdı aslında. Fakat 1954'te bir kanun çıktı. Kanun, bütün Yargıtay üyeleri dâhil hükümetin onları re'sen emekliye sevketme yetkisini ortaya koydu. Yani bir temyiz mahkemesi başkanı, yani Yargıtay Başkanı, Adalet Bakanının emriyle bir günde emekliye sevkedilebilir hale geldi. Eğer 25 yılını meslekte doldurmuş ise. Zaten 25 yaşını doldurmadan Yargıtay'a gidilmez. Bütün yargı üyeleri böyleydi. Yani hâkim bir de emekliye sevk edilme tehdidi altında işte ne kadar bağımsız olabilirse o kadar oluyordu. Beraat kararı veren birçok hâkimin de başına öyle şeyler geldi.

Fehmi Koru: 60'tan sonra da yok mu bu hapse girmeler?

Altan Öymen: 60'tan sonra da var ama 60'tan sonra iki tane basın kanunu çıkardılar, bir tanesi 6334, bir tanesi 6337. 159'dan sonra başka şeyler geldi. O daha beterdi. Bir devlet büyüğü hakkında, bakanlar dâhil, istihza hissi uyandırıcı yani hem alayı hem de hafife almayı içeren neşriyatta bulunduğunuz takdirde bir seneden itibaren hapse mahkûm oluyorsunuz.

İbrahim Kalın: Bunu bütün iktidarlar uyguladılar ama.

Altan Öymen: Hayır, 61 Anayasası geldikten sonra kalktı.

Fehmi Koru: 141, 142, 163?

Altan Öymen: 141, 142, 163 kaldı. O zaman soğuk savaş dönemi içindeydi bütün dünya. Düşünün, Sovyetler Birliği bir yanda, biz, NATO üyesi olarak Batı Bloku'ndayız. Batı Bloku ülkelerinin çoğunda benzeri şeyler vardı; Almanya dâhil, hatta Amerika dâhil. Amerika bir McCarthy döneminden çıkıp gelmişti zaten. Onun için, onlar vardı tabii. Komünist denildi mi adama o da giriyordu. Tabii o evvel-

den de vardı. 50 ile 51'de. 51'de o kanun, o bildiğimiz şiddetli haline getirildi. 51'e kadar komünist olan kimse, komünizm propagandası yapan ya da örgütlenen kimse, bir iki sene civarında hapse mahkûm olurdu. Fakat o zaman bir kanun getirildi; örgüt olursa cezalar artırıldı, 8 sene, 15 sene oldu. Hatta idam istendi de, idam son anda geri çevrildi.

Fehmi Koru: Darbeler sonrasında, yani 71'de de, 80 sonrasında da pek çok gazete kapatıldı.

Altan Öymen: Tabii gazeteler kapatıldı.

Fehmi Koru: Yani 50 – 60 arasında çok yoğunlaştınız da.

İbrahim Kalın: Altan Bey, bilginin ya da medyanın farklı şekillerde kontrolünden bahsetti; hükümet eliyle, devlet eliyle, kanunlar eliyle. Siz bugün bu tabloyu nasıl görüyorsunuz? Bugün medya farklı şekillerde kontrol ediliyor mu, edilmiyor mu? Altan Bey, şimdi bu çok direkt müdahaleleri anlatırken, Adam Smith'in o görünmez el metaforu geldi aklıma benim. Bugün Türk ve dünya medyasına baktığınızda, kontrol mekanizmaları biraz daha geriye çekildi mi, çekilmedi mi?

Osman Ulagay: Ben doğrusu bir hayli yıldım Altan Bey'in söylediklerini dinlerken. Ben gazeteciliğe daha önce yarı zamanlı heves etmiştim ama tam zamanlı girmem, 81 yılıdır. Yani tam 12 Eylül yönetimi sırasında tam zamanlı olarak gazeteciliğe başladım. Tabii o günün de, o rejimin de kendine göre şartları vardı. Yine o günün de çok komik olayları vardı. Onlar da zaten anılarda falan yer aldı. O günden bugüne bir değişim yaşandı tabii ama Altan ağabeyin anlattıkları çok bambaşka bir şey. O artık basınla devlet arasında yahut siyasetçiler arasında birebir ilişkinin olduğu ve komik tekziplerin falan yayınlandığı bir dönem. Şimdi medyanın denetimine yahut medyanın kimin kontrolü altında olduğuna baktığınız zaman, her şeyin çok değiştiğini görüyorsunuz. Yani sermaye yapısı çok değişti. Çok daha büyük sermayeler gerektiren bir iş haline geldi kısmen. Ama şimdi son yıllarda bir başka olayla karşı karşıyayız; internetin devreye girmesi. Bambaşka bir mecra başlıyor bence medyada. Ve

bir süre sonra büyük sermaye, internette başarılı olan ağları da kendi denetimine almaya çalışıyor ama arada çok fırsatlar var. O fırsatlardan yararlanarak ve fazla sermaye de gerektirmeden kontrol dışı yayın yapmak mümkün bir kere. İnternetin yayıldığı ülkelerde bu mümkün. İkincisi de bir yayın organının ya da televizyonun yayınının geneline baktığınız zaman, bu kontrolün etkilerini görüyorsunuz. Burada özellikle medyanın müşterileri, yani halk, algılayanlar açısından başka bir şey algılanıyor. Zannediliyor ki, oradaki her haber bir merkezden kontrol ediliyor, bir merkezin denetimi altında. Hâlbuki böyle bir şey yok. Ben 25 yıldır gazetecilik yapıyorum, köşe yazarlığı yapıyorum. Patronun yahut genel yayın müdürünün birebir bana 'onu yazma bunu yaz' dediği olay sayısı 25 yılda bir ya da ikidir. O vesilelerle de ben gazete değiştirmişimdir, ayrılmışımdır. Yani o algılama yanlış. "Gizli güçler var. Büyük bir sermaye var. O sermaye oturuyor, orada her haberi kendi istediği gibi yapıyor." şeklinde değil, arada bir sürü insan var, bir sürü gazeteci var. Bunlar kendi birikimlerini, kendi hayatlarını, kendi hayata bakışlarını da yansıtıyorlar. Ben mesela kendi değerlendirmeme göre diyelim bir ekonomi analizi yapıyorum, hükümetin ekonomi politikası iyi gitmiyor diyorum yahut da iyi gidiyor, çok başarılı diyorum. Hemen bana internetten şöyle tepkiler geliyor. Siz tabii Aydın Doğan'ın medyası hükümeti methedersiniz. Yahut şu anda Aydın Doğan'la hükümetin arası iyi değil. Tabii şimdi hükümeti eleştiriyorsunuz. Yok böyle bir şey. Ben bunu kendi verilerimle açıklıyorum, ortaya koyuyorum. Niçin o analizi yaptığıma bakmıyor insanlar, bu kimin gazetesi, Aydın Doğan'ın gazetesi, ha demek ki, onun görüşünü yansıtıyor, diyorlar. Burada büyük bir yanılgı var. Böyle bir şey olmuyor.

İbrahim Kalın: Sizin Aksiyon dergisine verdiğiniz bir mülakat var, kitabınıza binaen. Orada da buna temas ediyorsunuz. "Ben AK Parti hükümetinin birtakım uygulamalarını olumlu değerlendirdiğimde, bizim çevreden bana çok ciddi tepkiler geldi" diyorsunuz. Bu tepkileri nasıl değerlendirmek lazım, bunlar aynı algının bir parçası mı? Bir tarafta bir merkezi el var, güç var, her şeyi kontrol ediyor. Bir de tam zıddı bir bakış açısı. Yani öbür taraf kontrol ediyor. Demin Altan Bey'in anlattığı gibi, hükümeti, devleti, araya başka şeyleri koyarak.

Osman Ulagay: Benim anlayabildiğim kadarıyla, insanların kafalarında çok yerleşmiş kalıplar, ezberler var. Dünyaya o kalıplar içinden bakmak istiyorlar ve sizi de onun içinde bir yere oturtma eğiliminde oluyorlar. Eğer ona uymuyorsanız yahut sizin başka gerekçeleriniz varsa, siz başka nedenlerle o yazıyı yazmışsanız, o maalesef bir tarafa atılıyor. Mesela bir somut örnek vereyim, geçen sene Orhan Pamuk'un Nobel ödülü aldığı dönem, benim yazılarıma en çok tepki aldığım dönemlerden biri oldu. Çünkü ben Orhan Pamuk'un bu ödülü niçin aldığını açıklamaya çalışan bir iki yazı yazdım. Orhan Pamuk'u öyle göklere çıkartan yazılar falan da değildi. Ama o kadar çok tepki geldi ki. Çünkü insanların kafasında, 'Orhan Pamuk Ermeni katliamından söz ettiği için bu ödülü aldı' şablonu yerleşmişti. Birçok insanın kafasında bu şablon var. Benim yazılarımı da onun içine oturtup, 'ha demek ki, sen de aynı tezi destekliyorsun' şeklinde bana tepki verildi. Bu gibi bir çarpıtmayı ben sıkça görüyorum ve bundan şikâyetçiyim.

İbrahim Kalın: Peki bu konuya geleceğiz. Çünkü özellikle son bir haftada başörtüsü meselesiyle ilgili yapılan tartışmada, tabir caizse medya üzerinden yürüyen savaşta da benzer şeyler yaşandı, farklı tepkiler geldi farklı kesimlerden. Yasağı savunanlar, yasağa karşı çıkanlar ve bunun medyaya yansımaları. Ama ondan önce Ragıp Bey, yine sizin analiz ettiğiniz bir kavram: Merkez medya nedir sorusu. Bu da hep soruldu. Demin, imkânı olan gider ikinci bir gazete açar, evini ipotek eder denildi. Görünen o ki bu artık tarihte kaldı. Dünyada da böyle. Murdoch bir medya imparatorluğu kuruyor. Yıllarca bağımsız yayıncılık yapmış birçok gazeteyi, basın kuruluşunu alıyor, bir şekilde bir imparatorluğa doğru gidiyor. Bu garip bir şey. Piyasa ekonomisi vs. derken aslında rekabetin alanı giderek daralıyor. Çünkü sermaye büyüyor, güç bir yerde temerküz ediyor. Siz bu merkez medyayı Türkiye bağlamında nasıl analiz ediyorsunuz? Tartışma hep onun üzerinden gidiyor. Türkiye'de merkez medya var; bir de onun alternatifi sağ, sol, farklı kesimlerin alternatif olarak çıkarttığı medyalar var.

Ragıp Duran: İzin verirseniz Altan Bey ile Fehmi Bey'in daha sonra da Ulagay'ın söylediklerine ilişkin, merkez medyaya bağım-

lı olarak bir şeyler söylemek istiyorum. Meseleye iktidardaki siyasi parti ile basın arasındaki ilişkiler açısından bakarsak çözemezmişiz gibime geliyor. Sorun daha çok bir mekanizma olarak devlet, yerleşik düzen ve toplum arasında. Medya da onun arasına sıkışmış durumda. Batı'ya oranla - çünkü Batı'da ticaret burjuvazisi kendi bilgi ihtiyacını karşılamak için gazeteleri çıkarıyor - bizde bayağı rötarla, madem gazete diye bir şey var, onu da biz yaparız anlayışı içerisinde Osmanlı'da ilk gazete sarayın emriyle ve parasıyla çıkartıldı.

Yapısal olarak Türkiye'de medyanın, merkez, büyük medya, egemen medya, yaygın medya, benim apoletli medya dediğim medyanın devletle, yerleşik düzenle organik bir bağlantısı var. Bu siyasi iktidarlarla direkt olarak ilişkili değil. Birinci mesele bu. İkincisi, Ulagay'ın söylediğine tamamen katılıyorum. Yani gerçekten, hepimiz çalıştık veya çalışıyoruz. Böyle kalkıp birisi emir verip bunu şöyle yazacaksın, böyle yazacaksın demiyor, demez de. Ama bu konuyu herhalde en iyi açan, kendisi bizzat gazeteci olmadığı halde, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu. Bourdieu, *gazetecilik alanı* diye bir alan betimliyor, tanımlıyor. Bu belirli bir mekanizma ve çark gibidir. Siz oraya girdiğiniz zaman, mecburen o çarkın dişlilerinden biri, o çarklardan biri olursunuz ve zaten bir tarafa dönmektedir çark, öbür tarafa döndüremezsiniz. Bunun tek tek gazetecilerle ilgisi yok. Bir gazetecilik alanı vardır. Hemen somut örnek vereyim. İki tane örnek vereceğim; herhalde sakıncası yoktur. Doğan medya grubunda, Doğan grubunun gazetelerinde, radyolarında, televizyonlarında yine o grubun bir başka şirketi aleyhine yazı yazamazsınız. Yayınlanmaz. Bu somut bir örnek. Ama bütün Türkiye yakın tarihine yahut Cumhuriyet'ten bu yana baktığımızda, benim gördüğüm dört temel tabu var. Bunlar bizim resmi ideoloji dediğimiz devletin tabuları. Önem sırasına göre söylemiyorum: Kürt meselesi, Ermeni meselesi, siyasi İslam bir deyime göre, irtica bir başka deyime göre, bir de Türk Silahlı Kuvvetleri.

Tabu derken yanlış anlaşılmasın, bu konularda yazı yazmak yasak değil. Yazabilirsiniz. Kürtlerin bölücü olduğunu yazabilirsiniz. Ermenilerin aslında Türkleri soykırıma uğrattığını yazabilirsiniz. İslamcıların gerici olduğunu yazabilirsiniz. Türk Silahlı Kuvvetlerinin de milletimizin, oftalmolojik bir deyimle, gözbebeği olduğunu

yazabilirsiniz. Kimse size bir şey demez, hatta ödül verirler. Ama bu dört konuda bırakın resmi görüşlere karşı çıkmayı, hafif sorgulamaya başladığınız zaman, çok kötü şeyler geliyor gazetecilerin başına: 'Kürtler hakikaten bölücü mü yoksa hak mı talep ediyorlar?'; '1915'te tam olarak ne oldu?'; 'Siyasi İslam acaba bu toprağın bir rengi mi yoksa hakikaten gericilik mi?'; 'Türk Silahlı Kuvvetleri hakikaten milletin gözbebeği mi yoksa devletin silahlı gücü mü?' vs. Savcılıktan bir kâğıt geliyor önce fuzuli yere. Hâkimlerle oturuyorsunuz, muhatap olmak durumunda kalıyorsunuz. Daha sonra gardiyanlarla tanışmak zorunda kalıyorsunuz. Demin Altan Bey örneklerini de verdi. Dolayısıyla bunlar bizim majör, büyük tabularımız. Başka tabular da var. Ama şunu da saptamakta yarar var bence. Giderek bu dört konuda, galiba 4–5 yıldır, bir yumuşama, bir sulanma var. Eskiden Kürt konusunda yazamadığımız birçok şeyi bugün yazabiliyoruz. Keza Ermeni konusunda da öyle. Keza Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ilişkin eleştirilerde, siyasi İslam'a ilişkin tahlillerde de eski yasaklar, eski tabular - medya açısından söylüyorum - yumuşuyor, gevşiyor. Yeteri kadar değil, hâlâ ceza kanunlarında bu konularda görüş belirtmeyi yasaklayan maddeler var, bir de ayrıca toplum baskısı yahut mahalle baskısı denilen şeyler var. İşte biraz da merkez medya, egemen medya, büyük medya dediğim bu.

Bir son nokta olarak şunu söyleyebilirim, Fehmi Bey'in söylediği hakkında. Tabii bunlar hep izafi, nispi deyimler. Tam bağımsız medya, tam bağımsız gazetecilik herhalde mümkün değil. Herhalde aynen bir gerçeği ikinci kere üretmek gibi bir şey olacak ama dünyada örnekleri var. İki tane temel mesele var bence; medyanın bağımsız olabilmesi için. Mülkiyetten yola çıkarak kamu mülkiyeti. Şu anda içinde bulunduğumuz kurumun da bir kamu yayıncılığı yaptığını varsayarsak, ama daha başarılı bir örnek olarak İngiltere'de BBC, özel olarak iç yayınları, dış yayınlarından bahsetmiyorum. Bir de giderek bu küreselleşme içerisinde küçülen yerel medyalar. Bağımsız olabilmek için mülkiyetin kamuya, kamu derken de hastane, hapishane, okul, vs. gibi, belediye gibi küçük kurumlara ait olması gerek, yayın alanı olarak da böyle dünya çapında, bölge çapında, ülke çapında değil, mümkün olduğu kadar küçük alanlara yayın yapılmalı. Keşke her mahallenin bir radyosu olsa... Keşke her mahallenin bir gazetesi, bir

küçük televizyon kanalı olsa... Orada gerçeğe daha fazla yaklaşmak mümkün.

İbrahim Kalın: Fehmi Bey, size döneyim. Şimdi bağımsız medyadan, demokratik, şeffaf medya kavramına doğru geldik aslında. Medyanın kendisi bu süreçte ne kadar demokratik davranıyor, yanlı veya yansız davranıyor? Siz Türk medyasını yeteri kadar demokratik, şeffaf görüyor musunuz? Ragıp Bey bugün Türkiye'de dört tabudan bahsetti. Bunun gibi daha farklı tabular sorgulanıyor. Bir anlamda her şey bir eleştirinin süzgecinden geçiriliyor. Medyanın kendisi böyle bir otokritik, bir özeleştiri yapıyor mu?

Fehmi Koru: En fazla özeleştiri yapılan meslek alanlarının başında medya geliyor. Kendi kendisini sorguluyor. Ya da kendisi sorgulamıyorsa muhalif konumundaki başka medya organları bir şeyler yazarak onların tavrını sorguluyor. Hiçbiri sorgulamıyorsa, internet ortaya çıktı ve bir yerlerde bir şeyler yazılıyor. Tabii konuştuğumuz konu çok önemli. Şeffaf bir medya yok aslında. Neticede hepimiz oturuyoruz, gazetelerimizi hazırlıyoruz. Ertesi gün çıkartıyoruz. Ancak o andan itibaren de eleştiriye açık hale geliyoruz. Yani gazete çıktığı ve müşterinin, okurun eline geçtiği andan itibaren. Bizdeki okurlar fazla tepki vermiyorlar. Bakıyorum okur temsilcisi sütunlarına. Bazı isimlerin yanlış yazılmasına itiraz ediyorlar ya da resim altlarında ufak tefek hatalar yapılmış, onlara itiraz ediyorlar. Üslubu beğenmiyorlar, filan. Ama daha ciddi bir medya sorgulamasının okur tarafından fazlaca yapılmadığı anlaşılıyor ya da hiç değilse okur temsilcilerinin sütunlarına bu fazla yansımıyor. Evet, emir komuta zinciri içerisinde çalışmıyor gazeteciler. Yani bir patron veya genel yayın yönetmeni hiçbir yazara şunu yaz demiyor. Bunları biliyoruz. Okur da zaten bundan şikâyet etmiyor. Okur başka bir şeyden şikâyet ediyor veya şikâyet edenler başka bir şeyden şikâyet ediyorlar. Mesela şu sıralar Başbakanın ağzına da yansıyan şekilde medyaya dönük çok ciddi eleştiriler varsa, bunun bir sebebi var. Gazetelere baktığınız zaman, neredeyse tam ortasından bir bölünme görülüyor şu anda medya grupları arasında. Bir tekseslilik halinde... O grubun gazetelerinde yazanlar ya da televizyonlarında çalışanlar arasında tekseslilige uymayanlar yok mu? Var tabii. Ama onların sesi boğuluyor, yani o genel sesin içerisin-

de duyulmuyor bile. Tekseslilik halinde büyük bir tek yanlı yayın olduğunu görüyorsunuz. İşte o zaman insanlar, acaba bir emir–komuta zinciri içerisinde patronun emriyle mi bu işler yapılıyor diye söylenmeye başlıyorlar. Geçmişte de bunun birçok örnekleri var. 28 Şubat dönemini herhalde henüz unutmadık. Daha 10. yılındayız. O dönemde, derhal sağa bakıp hizaya geçen bir medya görüntüsünü vermişti Türk medyası. O zaman yine dışarıya, sonradan medya patronlarının kendi itiraflarıyla yansıdığı üzere, siyasal iktidara karşı tarafsız olayım diye özel çaba gösteren gazeteler, o dönemin askeri iktidarına karşı kapılarını sonuna kadar açıp, her denileni gazetelerine yansıttıklarını kendileri sonradan, şu yakınlarda da itiraf eder hale geldiler. Yani bir yanlışlık var. Bir şeyler yanlış oluyor Türk medyasında.

İbrahim Kalın: Bu algı bir yerden besleniyor bir şekilde.

Fehmi Koru: Evet. Mesela şimdi bakınız, Nisan 2007'de Cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme geldi. Ardından Anayasa Mahkemesine gidildi. Anayasa Mahkemesinde 367 kararı çıkınca içinden çıkılmaz hale geldi. Erken seçim kararı alındı. Seçim yapıldı, ardından cumhurbaşkanlığı seçimi. Bu süreç içerisinde baktığınız zaman yine tekseslileği görüyorsunuz. Belli bir medya grubu, önce Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı adayını beğenmedi. 367 sayısını kutsal hale getirecek şekilde yayın yaptı. Anayasa Mahkemesinin çok açık biçimde hayretle karşılanan kararını destekledi. Erken seçim istemedi. Kaos içinde cumhurbaşkanının seçilmesini istedi. Bunu gördük. Ardından seçim yapıldı. Seçim sırasında sandıktan bir koalisyon çıkması beklentisi yine görüldü o medyada. % 47'ye yakın bir oy alan bir iktidarın cumhurbaşkanı adaylığı konusunda tekrar Abdullah Gül üzerinde tercihte bulunmaması için ağırlık koydu. O tercih yapılınca Malezya'ya benzetti Türkiye'yi. Ardından bugüne kadarki gelişmeleri görüyoruz. Şimdi izleyici, televizyon haberlerine; okur, gazetelere baktığı zaman burada bir şey görüyor. Bu izah edemediği bir şey olduğu için de bunu patronun yönlendirmesine doğal olarak bağlıyor. Onun için diyorum ki ben, evet, kimse emir ve talimatla yazısını yazmıyor. Ama başka bir şey daha olmalı ki o grubun içerisinde; istisnaları bir tarafa bıraktığımız zaman büyük bir gürültü halinde bir tekseslilik gazetelere yansıyor. Ve bu okuru da rahatsız

ediyor, siyasal iktidarı da rahatsız ediyor, zaman zaman muhalefetteki siyasi partiyi de rahatsız ediyor. Çünkü onun da siyasal çıkarları söz konusu olduğu zaman, bazen onun da karşısına çıkabiliyor tek ses halinde aynı medya grupları. Bu şikâyetleri ortadan kaldırmak için de, doğrusu pek bir şey yaptığımızı zannetmiyorum.

Osman Ulagay: Burada Fehmi Bey'e bir şey sorabilir miyim? Bir bütün olarak seçim öncesinden aldı kendisi. AKP % 48 oy alacak anketini hangi gazete yayınladı?

Fehmi Koru: Radikal Gazetesi.

Osman Ulagay: Hangi gruba ait?

Fehmi Koru: Yani bununla ne demek istiyorsunuz?

Osman Ulagay: Eğer Doğan Grubuysa bütün bu işi organize eden, o da Doğan Grubunun gazetesi.

Fehmi Koru: Hayır yani onun yayınlanmasının sizce ne önemi var?

Osman Ulagay: AKP'yi öne çıkartan bir tahmin bu. Hatta kendi gazetesi içinde, Altan Bey aynı gazetede, bir sürü yazarlar Tarhan Bey'e saldırdılar. Böyle tahmin mi olur, diye. Ama o gazete onu koskocaman manşetinden verdi. Demek ki burada bütün bu süreci bir bütün olarak algılamak doğru değil.

Fehmi Koru: Yalnız istisnalar olduğunu söyledim ben.

İbrahim Kalın: Ama o sesler niye baskın çıkıyor? Mesela atılan manşetler çok belirleyici olmuyor mu?

Osman Ulagay: Ben buna katılmıyorum. Bütün o süreçteki Doğan Grubu gazeteleri de birbirinden çok farklı ayrıca. Hürriyet bambaşka bir kulvarda bence; Milliyet başka, Radikal başka.

Fehmi Koru: Mesela bugünkü tartıştığımız konuda, başörtüsü konusunda, grup gazeteleri içinde bir farklı davranış görebiliyor musunuz?

Osman Ulagay: Bugün daha az farklar olabilir.

Fehmi Koru: O gün de daha azdı.

Osman Ulagay: Ben ona katılmıyorum.

Fehmi Koru: O sıcaklık içerisinde tartışılıyor olsaydı orada da fazla görmeyecektiniz.

Osman Ulagay: Bence öyle değil, doğru değil.

İbrahim Kalın: Ben naif bir soru sorayım Fehmi Bey. Bu basının özgür eleştiri hakkı olarak görülemez mi? Yani belli bir perspektiften basın diyor ki, ben iktidarın şu şu tercihlerini beğenmiyorum. Aynı demin verilen örnekteki gibi. Şehirde su akmıyor, gidip bunun haberini yapıyorsunuz, bu illaki iktidar karşıtlığı demek değil. Objektif bir şeyi veriyorsunuz. Ama siz daha farklı bir şeyden bahsediyorsunuz.

Fehmi Koru: Bugünü daha somut, sıcağı sıcağına konuşmakta yarar var. Çünkü unutuyoruz. Yani o dönemler, bu saydığım şeyler şimdi baktığımız zaman çok eskide kalmış gibi geliyor. Ama şu anda içinden geçtiğimiz sürece bakalım. % 47 ile iktidarını tazelemiş olan bir yönetim var Türkiye'de. Birtakım talepler söz konusu. O taleplere uygun davranış içerisinde mutabakat arıyor. Siyasal mutabakatı yine Meclis'te temsil edilen diğer partilerde buluyor; CHP hariç. Bununla ilgili bir anayasal düzenleme yapıyor. Bu manşetlere "Kaosa kalkan 411 el" olarak yansıyor. Şimdi burada bir sıkıntı yok mu yani? Bütün bu gazetelere baktığınız zaman, çalışma esasları içerisinde, kendilerini takdim ettikleri unsurlar içerisinde demokrasi ön planda geliyor, demokrattır bizim gazetemiz, diyor. Peki demokrasi, toplumun tercihlerine bu kadar kolay karşı çıkmayı da getiriyor mu bize? Evet, çoğunluğun tahakkümünü kimse istemiyor. Tamam. Ama yani hiç mi söz hakkı yok bu çoğunluğun? Dolayısıyla bu kadar kolayca 'onlar da bunu söylüyorlar, söyleme hakları değil midir' diye geçiştirilemeyecek kadar bir tek yanlılık var. Aslında baktığınız zaman bu tekseslilği, özellikle şu sıcak haberlerin söz konusu olduğu ortamda çok daha iyi görebiliyoruz.

İbrahim Kalın: Bu Başbakanın konuşmasına da yansıdı ve adeta Başbakanla Doğan Grubu arasında bir atışmaya dönüşür gibi oldu; manşetler, cevaplar.

Fehmi Koru: Belki bir şey söylemekte yarar var. Hep Aydın Doğan'ın ismi geçiyor. Aydın Doğan medyası deniliyor filan. Ben yazılarımda son zamanlarda gerçekten Aydın Doğan'ı bir tarafa koyarak değerlendirme yapmaya çalışıyorum. Bu olayda belki de mağdurlar arasında, gazetelerin ve televizyonların patronu konumunda olan Aydın Doğan da var. Çünkü Türkiye'de yaşanan istikrar kırılmasına şu andaki siyasi gürültünün de, kargaşanın da, kakafoninin de katkıda bulunduğunu düşünüyorum. O da zarar görüyor. Çünkü netice itibariyle bir siyasi değil o, bir ticaret adamı. Ve bu kakafoni onun ticari ilişkilerini de bir şekilde etkiliyor. Dolayısıyla yayınlarla patron arasında belki bir farklılık koymakta yarar var. Ve bunu daha yakından inceleyerek sebebi nedir diye bakmak lazım. Ben son zamanlarda bunu doğrusu biraz daha kulüp tutar gibi genel bir tavır olarak görüyorum. Elbette korkular üzerine oturtulan bir yayın anlayışı bu. Ve o korkuları gerçek sanan insanlar üzerinde de etkili oluyor. Bu bakımdan bu olayların çok daha yakın bir mercek altına alınmasında ve daha iyi incelenmesinde yarar görüyorum şu sıralar.

İbrahim Kalın: Altan Bey, ben demin Fehmi Bey'e şunu sormuştum: Bu basının bir doğal eleştiri hakkı olarak görülemez mi? Bir grup belli bir tutum belirler ve der ki başörtüsü yasağı kalkmamalıdır, bu yönde de manşet atar, ya da tersi.

Altan Öymen: Basın bence şimdi eskisine göre çok daha çeşitlilik içinde toplumdaki çeşitli eğilimleri yansıtıyor. Demin Osman Bey hatırlattı. Bu gazete grubu iktidara karşı ise, niye bizim Radikal gazetesi Tarhan Erdem'in yaptığı anketi manşetten yayınladı?

İbrahim Kalın: Seçimden hemen önce.

Altan Öymen: Seçimden hemen önce. % 47. Tam da bilmiş. Ben o kadarına hiç ihtimal vermiyordum.

İbrahim Kalın: Biraz daha yüksekti, % 48.

Altan Öymen: Aralıklı olarak söylüyordu. 46–48 filan. Hatta ben, Tarhan Erdem çok iyi bir araştırmacıdır ama bunun çıkmamasını temenni ediyorum, diye yazdım. Fakat bizim gazetede çıktı. Arkasından benim doğrudan doğruya alakam olmadığı halde, hatta

bu kadar fazla olacağını tahmin etmiyorum dememe rağmen, bana da telefonlar geldi birçok yerden. Eskiden siyasette de bulunduğum için. 'Bu bizi mahvetmek için yapılmış bir şeydir, Doğan Grubu zaten bunu yapar' falan diyenler de oldu.

Fehmi Koru: Bize de o günlerde şöyle haberler geldi, ulaşanlar oldu. Bunu mahsus yapıyorlar. % 48 gösterip iyice korkutacaklar ve AK Parti'nin alacağı oyları düşürecekler diye.

Altan Öymen: Tamam, öyle önyargılar olur. Ama bu önyargılar niçin oluşuyor? İşte Sayın Başbakanın söyledikleri meydanda. Bütün gazeteleri hedef aldı, bir kısım basın diye. "Bir kısım basın" sözü de eski bir sözdür. Hep böyle tahammülsüz iktidarların basının beğenmedikleri kesimine hücum etmek için kullandıkları bir sözdür. Çok evvelden beri. Hatta bunlar niye çıplak kadın resmi koyuyorlar falan dedi. Çıplak kadın ölçüsü ne? Bütün dünya basınında çıktığı ölçüde bazı şeyler yayınlanıyor. Bunlar adetlerimize aykırıdır falan, oralardan da tutturdu.

İbrahim Kalın: "Basıyorlar böyle fotoğraflar, biz bir şey dedik mi?" dedi.

Altan Öymen: Ne diyecek zaten? Artık bunun için yeni kanun çıkarması lazım. Kadınların etek boyları şu kadar olacak, gazetelerde resmi yayınlanan kadınların resimlerinin ölçüsü şu olacak falan diye kanun çıkarması lazım. Böyle bir şey olur mu? Yapabileceği bir şey de yok. Sanki karşısında bir muhalefet partisi varmış gibi basını hedef alıyor. Hâlbuki Osman Bey de belirtti, Fehmi Bey de aslında doğruladı. Öyle bir merkezden efendim şu iktidara şöyle yapalım, böyle yapalım diye bir emir verildiği falan hem yok, hem mümkün değil, hem de bugünün şartları içinde zaten olabilecek birşey değil. Üstelik basında, büyük basın falan denildiği zaman, bir birleşme, bir konsantre olma falan halinden söz ediliyorsa, öyle değil Türk basını bugün.

Fehmi Koru: Ama bir grupta böyle bir konsantrasyon yok mu?

Altan Öymen: Başka gruplar oluşuyor şimdi. Sabah gazetesi de el değiştiriyor, sahip değiştiriyor. Daha önce Star gazetesi değiştir-

di. Bunların hepsi, "hükümete yakın olduğu bilinen" diye geçiyor. Zaman gazetesi, Yeni Şafak var. Bu gazeteler de başka şey yazıyorlar. Hükümeti destekleyen gazetelerden bazıları da rektörler demeç vermiş diye, "Rektörler İslamiyet'e karşı savaş açtı" falan diye manşet atıyor. Yani bu çeşitliliği görmeden sadece öbür taraftaki bir kısım manşetlere bakarak hüküm vermek yanlış. Kaldı ki sizin sorunuz çok doğru. Basının, gazetelerin ve gazetelerde yazı yazan insanların, gazetelere başlık atan insanların, elbette halkın nabzını izleyerek ona göre yapacakları işi yapmaları esastır. Halkın bir kısmında böyle bir endişe yoksa yazılır mı?

İbrahim Kalın: Ben de bir yazınıza atıfta bulunacaktım. "Kaygılar nedensiz mi?" diye bir yazı yazdınız. Böyle bir kaygı var diyorsunuz.

Altan Öymen: Şimdi gerçek şu. Asıl bunu anlamaya çalışmak lazım. Hükümet, 'Gazeteler niçin böyle yapıyor?', 'Falanca kimse niçin böyle yazdı?', 'Bu manşet niçin böyle oldu?' gibi dedektiflik yapma merakına gideceğine, bu kaygıların niçin oluştuğunu, bir empati göstererek o kaygıyı duyanların düşüncesini ve duygularını anlamalı. Türkiye'de yapılmayan şey bu. Yok mu böyle bir şey? Olmaz olur mu? Yani ikiye ayrılmış gibi toplum, maalesef bu hale geldi. Bir kısmı başörtüsünü destekliyor, üniversiteye girse bir şey olmaz diyor; ama bir kısmı bazı televizyon programlarında görüyoruz, daha fazlasını istiyor. Şeriat gelsin laflarına gidecek kadar laflar söylendiği oluyor. Ondan sonra bu türban meselesinde şu şekilde, bu şekilde hareket eden öğretim üyelerinin Mussolini gibi muhakeme edilmeleri gerektiğinden söz ediliyor. Mussolini'ye ne oldu, muhakemesi iki dakika sürdü. Ondan sonra da kurşuna dizip bacaklarından astılar sevgilisiyle beraber. Yani böyle imajları gözönüne getirenler de var. Var, demokrasinin gereği bunlar da yapılıyor diyeceksiniz, eğer kanunlara aykırı bir tarafı varsa üzerine gideceksiniz. Ama aykırı tarafı olmazsa dinleyeceksiniz. Hürriyet gazetesi yahut Radikal gazetesi, Milliyet gazetesi, bunların içinde de değişik görüşler var.

Fehmi Koru: "Kaosa kalkan 411 el"i nasıl yorumlamamız lazım? Yani demokrasi açısından?

Altan Öymen: Bunda kaos olabileceği endişesini yansıtan bir başlık. Herkes kendi başlığını atar, ben olsam başka türlü atarım, siz olsanız başka türlü atarsınız.

Fehmi Koru: Hayır, o Meclis'te üyelik yaptınız siz.

Altan Öymen: Yaptım tabii.

Fehmi Koru: Yani 411 üye bir şeye elini kaldırıyor. Ertesi gün gazeteye bakıyorsunuz. "Kaosa kalkan 411 el".

Altan Öymen: Efendim o zaman da gazeteler neler yazdılar. Bir Akit vardı o zaman, Vakit yoktu. İlköğretim Kanunu olacak. Bunları sandığa gömün falan diyerekten manşetler atardı milletvekilleri hakkında.

Fehmi Koru: Şimdi merkez medyadan bahsediyoruz.

Altan Öymen: Merkezin dışındaki medya bir avantaj mı teşkil ediyor? Eleştiriden masun olma hakkını mı kazanıyor?

İbrahim Kalın: Ama aynı etkiye sahip değil.

Altan Öymen: E ne yapacak, o da tirajını artırsın.

Fehmi Koru: Tiraj meselesi değil ki.

Altan Öymen: Neyi kastediyorsunuz?

Ragıp Duran: Şiddet ve ayrımcılık olmadıktan sonra kaos vs. bence onların hepsinin özgür olması lazım. Bütün mesele burada. Demin siz de söylediniz. Eleştiriye tahammül çok önemli bir şey Yani aksi takdirde Fehmi Bey'in düşüncesini ilerletirsek, Meclise, milletvekillerine hiçbir eleştiri yapılmayacak noktasına geliriz. İçerik açısından söylemiyorum. Bence fikir, düşünce, basın özgürlüğünün bir parçasıdır.

Fehmi Koru: Ona karşı çıkan olmadı ki.

Ragıp Duran: Yok, oldu.

Fehmi Koru: Mahkemeye veren olmadı, bir şey olmadı. Manşeti atabilir, ama fikre burada işaret ediyorum.

Ragıp Duran: Tartışırız, o ayrı mesele. Baştan şunu söyleyeyim. Medya, özel olarak da televizyon, bu kadar derin, ayrıntılı bir konuyu, aslında diğer bütün konularda olduğu gibi, yeteri kadar iyi bir şekilde ele almadı. Yapısal olarak da müsait değil. Çünkü gazetecilik kaçınılmaz olarak bir indirgeme işi; bir manşet, slogana düşürme hali; o yüzden mevcut kutuplaşmaya medyanın çok katkısı oldu. Sanki mesele bir kısım insanlar başörtüsü yasağının devam etmesini istiyor, ötekiler de serbest bırakılmasını istiyor gibi sunuldu ve algılandı. Oysa mesele çok daha farklı, çok daha boyutlu. Kalkıp laiklik kavramından, 23'teki hızlı radikal geçişe kadar bir sürü sorun var. Koç Üniversitesi'nden Fuat Keyman'la Bahçeşehir'den Cengiz Aktar, üçüncü yol diye bir bildiri hazırladılar. Bir sürü akademisyen, başta kadın akademisyenler olmak üzere, imzaladı. Laiklikle özgürlük bir arada olabilir diye. Yani medyanın da maalesef körüklediği bu kutuplaşmaya karşı çıkan bir bildiri. Fehmi Bey, hep öteki taraftan örnek veriyor, iktidar yanlısı gazetelere baktığımız zaman da ondan çok fazla farkı yok. Biraz önce kendisi söyledi. Hakikaten bir Galatasaray-Fenerbahçe, bir ak-kara anlayışına dönüştü. Oysa olgun bir medya, bu toplumun bir sorununu, diyalog yoluyla ele alabilir, özgürlük ve laikliğe, ne tür bir laiklik istendiğine dair çok iyi bir yayın yapabilirdi. Yapamadı. Gelelim Başbakan Erdoğan'a son olarak. Daha önce de kalkıp isim vererek BBC ve Reuters'a eleştiri yaptı. Ben medya eleştirisiyle uğraştığım için biraz kıskandım. Yani bir Başbakan'ın görev, yetki ve sorumlulukları alanı içinde değildir böyle kalkıp, demin Altan Bey'in söylediği gibi, adeta bir muhalefet partisi gibi ele alıp medyayla bu şekilde uğraşmak. Dünyadaki olgun başbakanların hiçbirinden ben böyle bir şey duymadım. Yani kalkıp Sarkozy, Le Monde'u eleştirmez; Merkel, Frankfurter Allgemeine Zeitung ile uğraşmaz. Onun işi değildir o. Ama burada bir tahammülsüzlük var. Salı günü yayınlanacak bir kamuoyu araştırması varmış. İlk kez 4,5 -5 yıldır AKP'nin puanlarında bir gerileme var. Bu kesinlikle başörtüsünü serbest bıraktığı için değil. Ama bu işi ele alış tarzı, birçok kesim tarafından, vakti zamanında iktidarı destekleyen çeşitli aydınlar tarafından da pek hoş karşılanmadı. Ve medya da burada yeteri kadar olgun, yeteri kadar iki tarafın görüşlerini açıcı bir tutum içerisine girmedi. Aksine kutuplaşmaya yol açtı. Son olarak, benim çok sevdiğim bir Fransız şarkıcı vardır, Léo Ferré. Daha 60'lı

yıllarda televizyonla ilgili bir şarkısında "televizyon kavga çıkarır, televizyon böler" der. Daha 60'lı yıllarda söylemiş Léo Ferré bunu. Kötü yaparsanız televizyon bu işleri yapar ki maalesef Türkiye'de son yıllarda öyle çok başarılı bir televizyon yayıncılığı olduğunu söyleyemiyoruz.

Fehmi Koru: Mesela şöyle bir yaklaşım sizin açınızdan olumlu bir yaklaşım olabilir miydi? Daha ustaca bu iş kotarılabilirdi, getirilebilirdi. Laiklik çerçevesi, genel özgürlükler içerisinde getirilebilirdi. Mesela ben şöyle bir teklifte bulundum ve birkaç kez yazdım bunu, katıldığım programlarda da söyledim. Nasıl yapılması isteniyorsa, yani o "411 kaosa kalkan el" diyen arkadaşlara bunu söyledim, kendiniz getirin teklifi. Eğer bizim derdimiz bu sorunun bugün çözülmesi değilse, o zaman konuşulacak bir şey yok. Ama çözülmesini istiyorsak, Anayasa değişikliği yoluyla olmasın da, tamam neyle olsun? Ben mesela CHP'ye de açılım yaptım. Dedim ki CHP kendisi bir şey söylesin. Nasıl yapılsın bu iş? Mesela bana göre Anayasa değişikliği yapmak gerekmiyordu. Yasayı da değiştirmek gerekmiyordu. Sadece CHP artık bu yasağa gerek yok, Türkiye olgunlaşmıştır dese, emin olsun ertesi günü YÖK böyle bir karar alabilirdi. Ve zaten yasaya baktığınız zaman böyle bir yasak yok ve üniversitelerin kapıları açılabilirdi. O zaman bu tartışmaların hiçbiri de gerekmezdi. Eğer olgunluksa en olgun davranış bu olurdu.

İbrahim Kalın: Altan Bey'in de söz hakkını yemeyelim.

Altan Öymen: Evet, müsaade ederseniz çok doğru bir şey söyledi. Kendi başına şöyle bir gelişme oldu. Bir gün İspanya'dan gelirken bu velev ki diye başlayan cümleyi, siyasi simge olsa ne olur, bunu da getiririz falan diye, tam böyle bir büyük partinin gururu içinde, bu lafı söyledi. Ardından Milliyetçi Hareket Partisi'nden bir sinyal aldı. O sinyal üzerine gidildi, karşılıklı ziyaretler yapıldı. Hep gizlilik içinde. Bizde eksik olan bu. Anayasa değişikliği, cumhurbaşkanlığı seçimi konuları da aynı şekilde gizlilikle yürütüldü. Nerede gördünüz bir memlekete cumhurbaşkanı yahut başkan seçileceği zaman son ana kadar, müracaat süresinin bitimine dakikalar kalana kadar gizli tutulduğunu ve son anda birden işte bunu seçeceğiz diye ilan edildiğini? Başka memleketlere bakın, Amerika'da iki seneden beri devam

ediyor başkanlık seçimi. Tek tek eyaletlerde kimin ne kadar oy aldığını daha iyi biliyoruz, uzun süredir biliyoruz. Hillary Clinton'ın ne olduğunu, Obama'nın kim olduğunu bildiğimiz gibi kaç oy aldıklarını da aşağı yukarı biliyoruz. En son 18 oy mu 28 oy mu ne bir fark olması lazım. Tabii ben o kadar iyi takip etmiyorum. Siz daha iyi bilirsiniz. Türkiye'de bilmiyoruz. Hep son anda... Bir Anayasa değişikliği hazırlanıyor. Meğer Haziran'da bütün Anayasa'nın değişikliği için Sayın Ergun Özbudun görevlendirilmiş bu işle; altı kişiyle çalışmışlar. Hepsi gizli. Sonra gene gizli tutuluyor. Ucundan, kenarından çıkıyor falan. Bu gizlilik burada da oldu, türban meselesinde. O anayasa aylarca konuşuldu.

Fehmi Koru: Ama aylarca yine türban ekseninde konuşuldu.

Altan Öymen: Adalet ve Kalkınma Partisinin kendi içinde konuşuldu. Daha birçok maddesi vardı. Başbakan şikâyet ediyordu, türbana indirgediniz koskoca anayasayı diyordu. Türbana indirgeyenin kendisi olduğu bu son tasarıyla anlaşıldı. Bütün anayasayı kenara koydu. Türbana döndü netice itibariyle.

Altan Öymen: Şimdi bütün bunlar normal bir demokraside olan şeyler değil. Yani demokrasi bir açıklık getirir. Medya ve demokrasidir bunun başlığı. Medya niçin önemli demokraside? Çünkü medya açıklığa aracılık eden bir müessese.

İbrahim Kalın: Ama bu verilen örneklerde bir bilgi aktarımı, habercilikten çok, bir manipülatif müdahale, yönlendirme söz konusu değil mi?

Altan Öymen: Habercilik de vardır. Teklif de vardı. Fehmi Bey'in istediği teklifler geldi. Tekliflerden bir tanesini söyleyeyim. Asıl önemli olan şuydu. Şimdi endişe duyan insanlar, kaygı duyan insanlar, acaba bu karar alındıktan sonra neler olabilir, kavga mı çıkar diye düşünen insanlar, asıl şu iki şeyden endişe duyar. Bir tanesi: Şu deniyor ya, 18 yaşını bitirmiş, rüşt yaşına gelmiş bir kişi, başına türban bağlamaya özgür iradesiyle karar vermiş, gitmesin mi elbette gitsin üniversiteye. Peki, ama bunların hepsi, bir kısmının elbette öyle, özgür iradesiyle mi karar veriyor, yoksa 5 yaşında 6 yaşındayken giz-

li Kur'an Kurslarına gönderilmek suretiyle başı kapatmayı artık bir hayat biçimi haline getirmek mecburiyetinde mi bırakılıyor? Çünkü Türkiye'deki mevcut mevzuata göre 5. sınıfı bitirmeden çocuklar Kur'an Kurslarına gidemez. Gidiyorlar. Ceza kanununda bir değişiklik yapıldı. Evvelden bu kaçak kursları açanlara ceza veriliyordu, hapis cezası. Şimdi o hapis cezası çok düşük bir ceza haline getirildi ve ertelenebilir bir hale geldi. Artı, o kurslar da kapatılıyordu. Kapatılma imkânı da kalktı. Zaten denetim yok, rahat rahat devam ediyor. Buna bir çare bulunması gerekir ki, çocukların belirli bir hayat biçimine kendi iradeleri dışında, küçükten bir tünelin içine sokularak yönlendirilmesi imkânı ortadan kalksın. Madde bir.

Fehmi Koru: Ne yapacağız onun için?

Altan Öymen: Bugünkü mevzuatı uygulayın yeter. 12 yaşından itibaren, 5. sınıftan itibaren gidebilir çocuklar, 5 yaşındayken gönderilemez.

Fehmi Koru: Yine gönderilemiyor. Nasıl gönderiliyor ki? Ben anlayamadım. Kaçak Kur'an Kursu nerede var mesela? Ben hiç duymadım böyle bir şey.

Altan Öymen: Canım gazetelerde de örnekleri var, her yerde de var.

Fehmi Koru: Tam tersine bu konuda şikâyetler var; 12 yaşından aşağı çocuklarını okutmak isteyenler okutamadığı için.

Altan Öymen: Ha siz ona da taraftarsınız.

Fehmi Koru: Hayır, hayır. Yani insanlar şikâyet ediyorlar. Sizin söylediğinizin tam tersi bir uygulama var.

Altan Öymen: Bazı yerlerde öyle bile olsa, bazı yerlerde var, bu biliniyor. Gazetelere de yansıyıp duruyor. Bir, bundan şikâyet ediliyor. İki, üniversite ve özellikle belirli fakültelere giden türbanlıların aslında türban takmamaları gereken, herhangi bir işaret taşımamaları gereken mesleklere yönelmeleri ihtimali üzerinde durularak şu deniliyor. Ben de aynı kanıdayım zaten, birçok kimse gibi; şimdi hukuk fakültelerini bitirdikten sonra hâkim olacaksanız, hâkimler

hiçbir şekilde rozet bile takamazlar, hiçbir şekilde renk belli etmemeleri gerekir. Hâkimin karşısına çıkacak kimse, karşısındakinin kendi giyimine benzeyip benzemediğini gözetip ona göre şüphelere kapılır hale gelir. Kaldı ki zaten, bu türban meselesinin dışında hep bu anlatılır hukuk derslerinde.

Fehmi Koru: Yalnız Altan Bey, bu yapılan düzenleme tamamen üniversitelerdeki kızlarla ilgili. Yani bu söylediğiniz şeyler farklı olaylar.

Altan Öymen: Hiç farklı değil.

Fehmi Koru: Bu kızların özgürlüğü meselesi.

Altan Öymen: Ben sizi hiç müdahale etmeden dinledim. Siz de sorabilirsiniz istediğiniz gibi, ama ne demek kızların özgürlüğü. Zaten kızların özgürlüğünü konuşuyoruz burada.

Fehmi Koru: Hayır yani, üniversiteden sonrasıyla ilgili bir düzenleme yapılmıyor ki şu anda.

Altan Öymen: Demek istiyorum ki, eğer müsaade etseniz diyecektim zaten. Ona bir çare bulunur. Yani bu hâkimlerin giyim kuşamı hakkında mevzuat mı getirilir yahut üniversiteye girerken bu belirginleştirilir. Hukuk fakültesine giren öğrencilerin hukuku bitirdikten sonra belirli görevlerde görev alabilecekleri ama her halükarda türbanlı hâkimlik yapamayacaklarını tespit eden bir şey yapılabilir. Öğretmenler için aynı şey geçerli. Öğretmen yarısı türbanlı, yarısı türbansız böyle bir cemiyette, mevcut statükoyu değiştiren bir şekilde türban takarak girerse aynı şey.

Fehmi Koru: Ama bu çıkartılan anayasal düzenleme "yükseköğretimde" diyor. Yani kamuda çalışmadan bahsetmiyor. Hizmet alanla hizmet veren ayrımı getiriyor.

Altan Öymen: Sözümü bitireyim. Şunu demek istiyorum. Söylediniz ya, öneriler yapıldı mı diye. Bu öneriler yapıldı. Başbakan bir kere açıkladı, yükseköğretimle alakalıdır, bunun dışında bir şey yoktur, gibi bir şey söyledi. Fakat Başbakan'ın söyledikleri her zaman gerçekleşmiyor ki. Başbakan seçim gecesi de çıktı, "Ben bana oy

vermeyenlerin de Başbakanıyım" gibi sözler söyledi. Bunun içini de daha sonra doldurdu. Sonra bunların hepsini unuttu. Türban meselesinden kaygı duyanlara böyle bir güvence ancak kanunla, mevzuatla verilebilir. Bu iki meselenin halledilmesi de mümkün idi. Mesela Cumhuriyet Halk Partisi ile temas imkânı hiç kullanılmadı. Cumhuriyet Halk Partisinin kendi genel başkanının da türban konusuna çok katı bakmadığı belliydi. Yani buna bir çare bulunması açısından kendisiyle en azından konuşulabilirdi. Partiler arası müzakereyi bir kenara bırakalım. Siz söylüyorsunuz işte, ben de yazdım, hiç okuyan eden yok. Yahut okuyup da sizinle "böyle düşünüyorsun ama şunun şu mahsuru vardır" diye bir münakaşa oldu mu, olmadı.

Fehmi Koru: Tam tersine o noktaya geldiler. Benim gördüğüm kadarıyla şu anda geldikleri nokta geçici 17. maddeyi değiştirmeme noktası.

Altan Öymen: Ha şimdi geçici 17. madde de bir ayrı hadise. MHP diyor ki, üniforma halinden çıkması için ben bu 17. madde üzerinde ısrar ettim, öbür türlü olmaz filan. Ondan şikâyet edenler var. Ben türbanımla giderim diye. Televizyon oturumlarında falan da söylüyorlar. Ben öyle alttan bağlamak falan istemem diyenler var. Gerçekten o nasıl uygulanacak, o da bir soru. Anayasa değişikliği konusunda ikisi beraber bu ittifakı bozmadılar. Ama 17. madde değişikliğinde öyle bir ittifaka ihtiyacı yok Adalet ve Kalkınma Partisinin 2/3 çoğunluğa ihtiyacı yok. Doğrudan doğruya mutlak çoğunluk yeter. Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına bu konuda, ya hiç çıkarmaz bu kanunu yahut da başka bir kanun çıkarır.

İbrahim Kalın: Biz medyaya geri dönelim isterseniz. Bu tartışmanın medya üzerinden yapılıyor olmasını konuşalım. O ekseni kaybetmeyelim isterseniz. Ragıp Bey bir şey ekleyecek.

Ragıp Duran: Fehmi Bey, çözüm nedir, dedi. Ben tabii CHP veya herhangi bir siyasi partinin görüşlerini benimsemiyorum ama önce şunu söyleyeyim. Başörtüsü üzerindeki yasağın soruna çözüm getirmediğini biliyoruz. Bu yasağı savunmanın hiçbir anlamı yok. Bizim üçüncü yol akademisyenler bildirisinde aslında somut bir öneri var. O da şu. Şimdi, yani Allah aşkına elimizi vicdanımıza koyup söyleye-

lim. Türkiye'nin bugün en temel özgürlük sorunu başörtüsü müdür? Değildir.

Fehmi Koru: En eski olanı.

Ragıp Duran: Hayır, en eski değildir.

Altan Öymen: Aslında başka bir özgürlük konusu yok Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi için.

Ragıp Duran: İşte, bu uygulamaya muhalif olanlar iktidarın samimiyetinden kuşku duyuyorlar. Hemen söyleyeyim çözümü de. Eğer başörtüsü üzerindeki yasakla birlikte 301, basın ifade özgürlüğü, Kürt meselesi, Alevi meselesi, o konulara ilişkin topyekûn bir anayasal değişiklik paketi halinde getirilseydi, eminim bugün muhalefet edenlerin çok azı muhalefet ederdi. Ben kendi adıma söylüyorum, her halükarda bunu özgürlük diye sunmak çok doğru bir şey değil.

Fehmi Koru: Ama 301 tek başına geldiği zaman, türbanı da bunun yanında getirin diyeni de duymadık biz. Ben şahsen duymadım. "Niye bunları yalnız getiriyorsunuz, niye bu Alevi meselesini tek başına çözüyorsunuz?" diyen bir kişiyle karşılaşmadım.

Ragıp Duran: Tek başına çözme meselesi değil, öncelik meselesi.

Fehmi Koru: Ama türban gelince niye onları getirmiyorsunuz diyorsunuz.

Ragıp Duran: Hayır, hayır. Şimdi bunu mesela türban yasağının sürmesini isteyen birine söyleyebilirsiniz, ama bana söylemeyin. Bakın ben şöyle bir benzetme yaptım. Bir doktor, gözü hafif seğiren birisini ameliyat ediyor ve o adamın yahut o kadının gözü artık seğirmiyor. Ve deniyor ki, şahane oldu ameliyat, artık sağlığına kavuştu. Hâlbuki o adam ya da kadın kekeme, sağır, çolak ve topal. Böyle bir durumdayız. Yani tek başına türban özgürlük olarak kabul edilse bile bana çok fazla özgürlük gibi gelmiyor. Topyekûn özgürlük bütününden sadece bir tanesini alıp, onu ön plana koymak bir samimiyetsizlik olarak görünüyor.

Fehmi Koru: Kürt sorunuyla ilgili, dershane açılması ve anadil önündeki engeller kaldırılırken, "ya bir de türban diye bir sorun vardı, onu da ekleseydiniz keşke" diyen bir kişi bile çıkmadı.

Ragıp Duran: Fehmi Bey, rahatsız edici bir şey daha var. MHP ile özgürlük olmazmış gibi geliyor birçok insana.

Fehmi Koru: Peki MHP 301'den yana olsa buna da karşı çıkacak mısınız?

Ragıp Duran: Senaryo üzerine konuşmayalım. MHP'nin 301'in kaldırılması için ne kadar mücadele ettiği ortada.

Fehmi Koru: Mesela diyelim.

Ragıp Duran: Ben belki önyargılı olabilirim MHP'ye karşı, onu baştan söyleyeyim ama ben karşı çıkanların hissiyatını aktarmak için söyledim. MHP ile özgürlük olmaz, olmuyor da. Ve özgürlük de değil bu. Yani tanıtıldığı gibi bir özgürlük değil.

İbrahim Kalın: Şimdi, medyaya dönelim mi tekrar? Medya mensupları medyayı konuşmak istemiyor anlaşılan. Osman Bey'e de bir söz vereyim. Epey bir fasıla girdi araya. Az önce konuştuğumuz manipülasyon, dezenformasyon yani bir yönlendirme ve yanlış bilgilendirme meselesi. Belki yine naif bir soru gibi geliyor ama ben sıradan bir okuyucu olarak Türk gazetelerine baktığımda atılan bir manşete bakıyorum. İnsanın içinde buna inanayım mı, inanmayayım mı diye bir şey oluyor. Hani üç grup insan varmış ya; medyada çıkan her şeye inanan, medyada çıkan hiçbir şeye inanmayan, bir de eleştirel gözle süzerek alan, bakan insanlar. Bu medya okuryazarlığı konusunda okuyucunun bir yönlendiriciliği, bir katkısı oluyor mu, yoksa bir şekilde pozisyonlar belli mi? Burada da biraz ortaya çıktı açıkçası. Altan Bey belli bir pozisyondan bakıyor, doğal olarak yazdığı yazı veya yayın organı o perspektifi yansıtacak, Fehmi Bey aynı şekilde. Yani burada sanki okuyucu biraz pasifize ediliyor ve işte çıkacak olan sonuç bu, buyurun, beğenirseniz alın gibi bir anlam çıkmıyor mu?

Osman Ulagay: Aslında çok öyle değil. İçeriden baktığım zaman ben biraz farklı bir şey görüyorum. Konularında çok aşırı taraftar

olan kesim, aslında çok sesini duyurabilen bir kesim. Yani bir kesim bir şeye çok kafasını taktıysa, diyelim ki türban konusu. Bu türban değişikliğini bir simge olarak görüp bunu Türkiye'nin belki de farklı bir rejime sürükleneceğinin işareti olarak gören kesim, burada içten bir korkuyu yansıtıyor, bunu çok içinden duyuyor. Çok kesin bir taraf ve belki de önyargılı olarak burada kendi kendini ikna etmiş ve artık "bu işareti de aldık, arkasından daha kötü şeyler gelecek" diyor. Buna ikna olmuş. O kesimin gazete yönetimi üzerindeki etkisini çok daha fazla hissediyorsunuz. Oturup da dengeli bir muhasebe yapan adam, "ya bu böyle, ama bunun bir özgürlük tarafı da var" diyen, şimdi bizim burada tartıştığımız gibi işin her iki cephesini de düşünen kesim, oturup da gazeteye ne mesaj atıyor, ne baskı yapıyor, ne sözünü iletiyor. Ama her iki tarafta da o çok taraftar olan kesim güçlü bir şekilde bunun etkisini hissettiriyor. Ve neticede de bu belki de o ortaya konan manşetleri etkiliyor. Yani burada sadece gazete yönetiminin kendi kafasında, masa başında tasarlayıp, ben şu manşeti atayım, kitleyi yönlendireyim demesi gibi bir durum söz konusu değil. Bence tek taraflı bir şey değil; burada bir iletişim var. Ama o iletişimde bir dengesizlik var. Daha objektif bakan kesim, sesini yahut etkisini fazla duyurmuyor. Öbür kesimler çok duyuruyor. Ve onun sesini duyurmak da o gün için aktüel bir şey oluyor. Bunun da etkisi var bence.

Ragıp Duran: Çünkü medya elitlerin medyası. Tamamen hemfikirim. Yani görüş ayrımı yapmadan. Gerçi Osman iki tarafın aşırı uçları dedi ama bence aşırı uçtan çok iki tarafın elitleri ancak konuşabiliyor. Herkes konuşamıyor.

Altan Öymen: Milliyet gazetesi de, Hürriyet gazetesi de eskiden beri çıkan gazeteler. Sahipleri de değişikti. 70'lerde Abdi İpekçi genel yayın müdürüydü, Ercüment Karacan, daha önce Ali Naci Karacan. Bu gazete rahmetli Abdi İpekçi zamanından beri belirli bir çizgi üzerinde gider: Atatürk İnkılâpları. Hatta bir anayasası vardı; Atatürk İnkılâpları'na bağlılık, ekonomide şöyle falan gibi. Belirli bir okuyucu edinmişti zaten. Bu okuyucu da bu ilkelerle zaten özdeşleşmiş kimselerdi; çünkü gazete kendini deklare etmiş, o çizgide devam etmeye mecbur. Yazarları da, çizerleri de, gazeteyi yapanları da gene

o çizgiden gelen insanlar. Otomatik olarak onlar da orada çalışmak istemiş, onlara iş teklif edildiği zaman da öyle olmuş. Hürriyet gazetesi daha halka yönelik bir gazetedir; fakat o da Atatürk konusunda, laiklik konusunda, belirli şeylerde belirli hassasiyete sahiptir. Onlar da çok evvelden, 1948'den beri aynı okur kitlesiyle devam edip gidiyor. Daha yaygındır yelpazesi. Nitekim onun içinde de değişik görüşler vardır. Okurla gazeteyi çıkaranlar arasında bir ilişki, bağımlılık elbette var. Benim okuyucum bana alışmış, beni bunun için alıyor. Benim yazarım da, manşeti atan adamım da zaten bu okuyucuya göre yazar-çizer oluyor zaman içinde. O zaman bunda bir garabet yok. Bir gazetenin belirli bir politikaya yönelmesi için değişik şeyler de olabilir.

Fehmi Koru: Bunda bir garabet var. Baktığınız zaman, mesela verdiğiniz örnek Hürriyet gazetesi. Hürriyet gazetesinin önemli yazarlarından biri aynı zamanda genel yayın yönetmeni olan Ertuğrul Özkök. Onun bugünlerde yazdığı yazılarla, gelin bundan bir iki yıl önce aynı konu tartışılırken yazdığı yazılara bakın; arasında fark var. Pek çok farklı yazarın da yazılarında fark var. Bu Ertuğrul Özkök'e ait bir durum değil. Hatta Ertuğrul Özkök'ün şu tartıştığımız türban yasağını sona erdirmeyi amaçlayan sürecin başında yazdığı yazıyla şu sıralarda yazdığı yazılar arasında fark var. İşte bu anlaşılır gibi değil. Bakıyorsunuz, "ben türban yasağının kalkmasından yanayım" diyordu, küçük bir 'ama' koyuyordu ondan sonra, rezervini söylüyordu. Ama bugün arada "ben türban yasağına karşıyım" deyip daha büyük bir ama koymaya başladı. Ve bu değişiklik bir ay içerisinde veya on beş gün içerisinde meydana geldi. Ve bu hemen hemen bütün yazarlarının -istisnaları bir tarafa bırakırsak- üslubuna hâkim bir hale geldi. Yani kendilerini bir tür siyasi parti gibi, siyasi bir taraf gibi; sizin bahsettiğinizin ötesinde bir tavır sahibi gibi sunmaya başladılar.

Ragıp Duran: Eskiden de böyle değil miydi? Yeniye has bir şey olarak mı söylüyorsunuz?

Fehmi Koru: Ben şimdi bunu konuştuğumuz için söylüyorum. Genel verilere baktığımızda bu böyle olabilir. Ama bu olayda çok açık bir şekilde böyle. Olaya böyle yaklaştığınız zaman bir taraf, bir siyasi parti gibi davranıyor. Hâlbuki bunlar halk gazeteleri. Yeni Şa-

fak belli bir ideolojiyle kendisini sunuyor okuyucusuna. Dolayısıyla onu alan biliyor orada ne olduğunu. Ama şu sözünü ettiğimiz gazeteler herkese hitap eden gazeteler.

Altan Öymen: Şimdi ben başta belirttim; Milliyet ile Hürriyet'i ayrı ayrı yerlere koyarken, daha geniş yelpazesi olan bir halk gazetesidir, ama onun da belirli hassasiyetleri vardır Atatürk İnkılâpları konusunda. Yazarlarla ilgili ben o izlenimi edinmedim. Ama zaman zaman yazarlar fikirlerini değiştirebilirler, geliştirebilirler.

Fehmi Koru: Ama bu on beş gün içerisinde oldu.

Altan Öymen: Ben öyle bir izlenim edinmedim; ama öyle bile olsa, bazen ben dün böyle söylemiştim ama sonradan bana izahat verdi arkadaşlarım, şöyle dedi diye de yazabilir. Bu yazanın hürriyeti. Bunu Ertuğrul Bey ile siz ayrıca konuşursunuz, arkadaşınız zaten.

Fehmi Koru: Biz merkez medyası değiliz.

Altan Öymen: Merkezi de tayin eden belirleyen kurallar var mı?

Fehmi Koru: Zaten merkez medya dediğimiz, giderek merkez olmayan medyaya doğru evriliyor. Ben geçen gün dedim ki; bir başka daha uçta olan bir gazete var. Giderek ona benzemeye başladılar.

Altan Öymen: Hangisine?

Fehmi Koru: Söylemeyeyim şimdi ismini.

İbrahim Kalın: Altan Bey sizin söz hakkınız baki ama izin verirseniz ben Osman Bey'e ve Ragıp Bey'e dönüp oradan size geleceğim. Basının muhalefet yapma tarzını konuştuk. Oradan konu siyasetin bizzat kendisine gitti; ama biz gene basın merkezli konuşacak olursak, bu ne kadar demokratik? Bu ne kadar bir eleştiri? O çerçevede baktığınızda, hatırlıyorum o tartışmalar gündeme geldiğinde de birtakım tepkiler verildi. Kürt sorunu, Alevi meselesi, 301 meselesiyle ilgili birtakım açılımlar yapıldı. Birçok yerde daha özgürlükçü, daha reformcu adımların geri atılmasına yönelik yayınlar da yapıldı. Oralarda Meclis'tekiler, yasa yapıcılar geri çekildiler. Bir kamuoyu oluşturuldu. Basının muhalefet yapma tarzı, bu demokratikleşme

süreciyle ne kadar uyumlu, ne kadar yapıcı, ne kadar toplumsal barışı-birlikteliği destekleyici mahiyette? Dış basını da takip eden gazeteciler olarak, mesela bu başörtüsü meselesiyle ilgili olarak dış basında çok olumsuz tepkiler var, herkes kaygı içinde falan denildi. Sonra ortaya çıktı ki; *New York Times* gibi *Wall Street Journal* gibi gazetelerde çıkan haberlerle bizim bazı gazetelere yansıyan tercümeler arasında hiç bir alaka yok. Birçoğu bu yasak kalkmalıdır diye görüş beyan ediyor. Bu Türkiye'de tam tersi "laiklik yıkılıyor" diye verildi. Orijinallerine baktığınız zaman bir manipülasyon olduğu görüldü. Muhalefet yapma tarzı açısından baktığınızda, muhalefet yapılacak tabii, doğru haberi verecek, vatandaşın çıkarlarını öne çıkaracak; ama bunun dozu nasıl ayarlanacak?

Ragıp Duran: Aslında bunun kuralı yok tabii. Ama şu var; mesela, iktidar yanlısı gazete deyimi kendi içerisinde çelişkilidir. Bir gazete muhalif olduğu zaman, bu özel olarak siyasi iktidara muhalefet anlamında değil, toplumun devlete karşı, okurun yönetene karşı çıkarlarını savunduğu anlamda muhalif olması gerekir. Dozajı her ülkenin durumuna göre farklıdır. Dolayısıyla Altan Bey başta da söyledi, iktidar yanlısıysanız gidin o iktidar partisinin basın bülteni olarak çıkın. Gazetenin gerçek anlamda gazete olabilmesi için siyasi iktidarla, ideolojik-ekonomik iktidarla arasında mutlaka bir mesafe olması lazım. Bu birinci mesele. İkincisi; bizde yine medyanın yaratmaya çalıştığı bir illüzyon var, - görebildiğim kadarıyla sadece bizde değil, bütün dünyada- medya her şeye kadirdir. Hâlbuki dünyanın hiçbir zaman hiçbir yerinde medya lokomotif olamamıştır. Olamaz da, yapısı itibariyle olamaz; çünkü o ancak medyatik gerçeği yönetebilir. Dolayısıyla bir medyanın, muhalefet dozunu sordunuz, o ancak toplumsal-siyasal gerçeklerle ne kadar bağdaştığına bağlı. Mesela hiç muhalefet olmayan, diktatörlüğün olduğu ülkelerde bir medyanın, bir medya organının muhalif olmasının çok fazla bir anlamı yok. Ancak okurla, yurttaşla, yönetilenlerle birleştiği sürece ve onların dozajını yansıtabildiği ölçüde bir ileri iki geri olabilir. Birinci mesele buydu. Bu dış basın meselesinde ben de baktım dış basına, bildiğim dillerde. Yani, keşke Türk egemen medyası sadece dış basındaki şeyleri manipüle etse. Medyayı genel bir manipülasyon içerisinde görüyorum. Mesela orada bir CHP milletvekilinin bir açıklaması var. O

açıklama sanki gazetenin görüşüymüş gibi birtakım manipülasyonlar yapılmış. Yalnız şu da var; ben daha çok Fransız-İngiliz basınına baktım. Belki sizin söylediğiniz bu son dönemde uluslararası basında yayınlanan haberler için geçerli; ama süreç açısından baktığımızda, eskiden özellikle AB'ye uyum süreci içerisinde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına neredeyse tam destek veren yabancı basın, bugün başörtüsü meselesinde biraz daha mesafeli, biraz daha soğuk davranıyor. Bu durumu adeta sömürürcesine, kötüye kullanırcasına bazı gazeteler de çeviri hatasının ötesinde, neredeyse kasıtlı bir şekilde yabancı basının aslında olmadığı kadar muhalefet ettiğini öne sürüyor. Ama yine de şu var; önemli yabancı basın organları eskisi kadar neredeyse gözü kapalı yüzde yüz desteğini biraz azaltmış durumda.

İbrahim Kalın: Osman Bey siz basının muhalefet tarzı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Osman Ulagay: Ben Ragıp Duran'ın söylediğine bir ekleme yapayım: Ben de ilk söylediklerine tamamen katılıyorum; medya kendi başına kamuoyunu manipüle edemez. Muhakkak oradan aldığı bir beslenmeyle belli şeyler olur. Tabii bunun içinde istisnai günler olabilir, istisnai dönemler olabilir. Bir gazete isterse inisiyatifi alıp, ben şu konuda halkı yönlendirmeye çalışıyorum, diyebilir. Bunu deneyebilir. Ama burada başarı şansı çok azdır. Eğer genelde onu destekleyecek birikim yoksa başaramayabilir. O bakımdan bu içinde bulunduğumuz dönemi doğru anlamamız lazım bence. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldiğinde, içeride olsun dış dünyada olsun, gelmiş olduğu dış mirasa bakarak, siyasal İslam'ın diğer partilerine bakarak yapabileceği şeyler konusunda bazı beklentiler vardı. Adalet ve Kalkınma Partisi seçimi kazandığı gece, Tayyip Erdoğan ilk açıklamasında ne dedi; "birinci hedefimiz Türkiye'nin AB üyeliğini kovalamaktır" dedi. Birinci hedefini böyle koydu. Kendi alışılagelmiş çizgisinden kesin bir kopuşu gösteren bir söylemle başladı. Ondan sonraki icraatı da, ekonomi politikasında olsun diğer politikalarında olsun, çok geniş bir tabanı kucaklayacak bir yaklaşımla ortaya çıktı ve içeride de dışarıda da böyle algılandı. İkinci dönemde gündeme gelen tablo, bunun tam tersi. Bu sefer Adalet ve Kalkınma Partisine atfedilen o kucaklayıcı havanın dışına çıkarak, sanki kendi

farklı gündemine ve biraz da daha önceki siyasal İslam çizgisindeki partilerin gündemine dönüyor mu diye toplumda bir kuşku uyandı. Bu bence dış dünyaya da yansıdı. Bunu iyi algılamak lazım. Medyadaki belki abartılı olan yansıma da bence bunun sonucu. Tamamen kendiliğinden medya bunu üretemez. Bunun bir ortamı olması lazım ki; bu yayınlar yapılabilsin. Bunu iyi değerlendirmek lazım.

İbrahim Kalın: Ragıp Bey de işaret etti, Fehmi Bey de itiraz etti ona; sizin dediğinizden de benim anladığım Türkiye'de özgürlükleri savunan herkesin kafasında bir özgürlükler hiyerarşisi var. Belli bir şeye göre, belli konulardaki özgürlükler daha önemli. Bu da medyaya farklı şekillerde yansıyor. Mesela başörtüsü meselesi gündeme gelene kadar bu tartışma yoktu AK Parti'yle ilgili. Daha önce hâlbuki Kürt meselesiyle, Alevi meselesiyle, 301'le, bu konularla ilgili birtakım şeyler yapıldı, oldu olmadı ayrı bir şey; ama bu süreç bir şekilde başlatılmış oldu. O zaman bu tartışma yapılmadı; ama AK Parti'nin siyasi geçmişine ve tabanına daha yakın görünen başörtüsü meselesi gündeme gelince böyle bir tablo ortaya çıktı. Acaba basın üzerinden yapılan tartışma mı büyüttü bu algıyı?

Osman Ulagay: Çatışma ortamı, yani çatışma ortamının gelişmesi.

Fehmi Koru: Benim görebildiğim kadarıyla medyada özellikle bir algılama varmış, bunu ben içinden biri olarak tam fark edememiştim. O da şu; AK Parti oy alıyor, iktidara geliyor, hükümet ediyor, birtakım icraatlar da yapıyor. Ama yapabileceği icraatlar yanında yapamayacağı icraatlar da var. AK Parti de bunu biliyor. Bir şekilde anlaşmış birileriyle. Yapacağı icraatları konusunda önü açık; ama yapamayacakları icraatları yapmaya kalkıştığı zaman sobaya değen el gibi "cız" diye yanması gerekiyor. Ben şahsen böyle bir anlayışın, böyle bir mutabakatın, böyle bir uzlaşmanın siyasal iktidarla herhangi bir yer arasında, özellikle medya arasında yapıldığı kanaatinde değildim, böyle bir şeyden haberdar değildim. Daha önce mesela AK Parti, zina yasası çıkarmaya çalıştığında ya da AB hedefinden hafif ayağı sürür gibi olduğunda ya da Kürt meselesine açılımlar getirmeye çalıştığında, Alevilik sorununa değişik bir yaklaşım sergilemeye çabaladığında kimine destek vererek, kimine karşı çıkarak onun ya-

pacağı icraatları etkileme gücünün bir yazar olarak bende de herkesin hissesine ne kadar düşüyorsa o kadar olduğunu düşünüyordum. Ama türban konusu, başörtüsü konusu, yasak kaldırılacak şeklinde ortaya çıktığında, öyle bir şey olmadığını gördüm. Mesela zinayla ilgili yasa çıkardığı zaman "kardeşim bunun zamanı mı, bütün Avrupa ülkelerinde bu yok, Türkiye'de de yoktu böyle bir yasa; niye bunu çıkartıyorsunuz?" diye sorma hakkını başkalarıyla birlikte kendimde gördüğümde, kimse bana dönüp "sen niye sadece bunu sorguluyorsun?" demediği halde, bu türban meselesinde özellikle sanki böyle bir fiili durum varmış gibi bir yaklaşım sergileniyor. Ben bunu demokrasi noktasında ciddi bir zaaf olarak görüyorum.

Neticede bir siyasal iktidar, çoğunluğunu tek başına bir tahakküm unsuru olarak ortaya koymaya çalıştığında karşı çıkılabilir ya da yanlış bir konu üzerinde başka bir partiyle iş birliği yaptığında da karşı çıkılabilir. Ama burada öyle bir tablo yok. Burada CHP dışındaki bütün siyasi eğilimler bu özgürlüklerin genişletilmesi ve şu ana kadar mağdur olan genç kızların önünde kapalı olan kapıların açılması için birleşmiş durumdalar. 411 oy, Meclis'e yansıyan bütün siyasi eğilimleri temsil ediyor. Sadece AK Parti'yi temsil etmiyor, sadece AK Parti'yle MHP'yi de temsil etmiyor. Mesut Yılmaz da o 411 elden biriydi. DTP'lilerin çoğu da o 411 arasındadır. Başka eğilimleri temsil ettiği halde bağımsız seçilenler var; onlar da ellerini kaldırdılar. Meclis'e yansıyan çok geniş bir koalisyon var. Ama isteniyor ki bu koalisyona rağmen bu iş olmasın. Bunu söyleyebilir birileri, söylüyorlar da. Marjinal bir yayın organı, kimsenin kaale almadığı bir yazar bunları yazabilir, söyleyebilir. Ama merkez medya, kaosa kalkan eller olarak bunu söylemeye kalkıştığı zaman, burada ciddi başka bir sorun var. Burada demokrasiyi benimseyememe sorunu var ki; bence medya içerisinden çok daha güçlü eleştirilerin yükselmesi gerekirdi buna. Başbakana bırakmamak gerekiyordu bu konudaki eleştirileri. Demokrasi konusunda bir o zaaf var, gerçekten çok eksik bir demokrasi anlayışı yaygın. İkincisi, bazı konuların "cız" olduğu konusunda o zaman kamuoyunu, hatta kamuoyunu etkilemeye çalışan yazarçizer takımını -birileri nerelerde brifing veriyorlarsa- önceden uyarsalardı. Deselerdi ki bana "kardeşim; türban, aman sakın ha! Bak Batı basını da buna karşı çıkar, Amerikan basını da buna

karşı çıkar, şu da çıkar". Böyle bir şey yok.

Dolayısıyla biz bir şeye karşı çıkıyorsak ya da yanında yer alıyorsak, ülkemizi nasıl görmek istediğimizle irtibatlı tepkiler olarak bunu yapmamız lazım. Demokrat bir ülkede böyle bir yasak varsa, o yasağın kalkması için nasıl çaba gösteriliyorsa, Türkiye'de de aynı yöntemlerle buna karşı çıkıldığı zaman, yasağın kalkması istendiği zaman, medyanın da buna göre bir tavır alması gerekir diye ben şahsen düşünüyorum. Toplu bir tavır, elbette medyaya yakışmaz. Ama baktığınız zaman toplu bir karşı tavır bu mesleğin içinden bir insan olarak beni dehşete düşürüyor. Bunu yorumlamakta gerçekten zorlanıyorum. Patron niye böyle bir şeyi yapsın? Bu kadar akıllı insan, bu kadar iyi yetişmiş çocuklar, yazarlar, çizerler, gazete yazarları niye böyle bir şeyi yapabiliyorlar? Nedir mesele? Burada bu sorunun cevabının daha iyi bir şekilde, ikna edici bir şekilde verilmesi lazım. Ben şahsen bunun cevabını veremiyorum. CHP ile medya arasında organik bir bağ kurmaya kalkışsak; buna hiç uymuyor medyanın yapısı. Medyanın sahipliği dışındaki yönetimine ve yazarlarına baktığımız zaman ideolojik yönden olaya yaklaşılması bir parça uyar gibi. Ama onların da hiç değilse geçmişte sol ve şimdi liberal olma iddialarıyla özgürlüğün genişletilmesine karşı çıkmaları arasında bir çelişki var. Ben bu işi çözebilmiş değilim.

İbrahim Kalın: Altan Bey, bir izleyicimizin bir sorusu vardı, ona da isterseniz cevap verelim. Siz 50 – 60 arasını anlatmıştınız. Seyircimiz 50 öncesini soruyor.

Altan Öymen: Yani beni sıkıştıran bir soru oldu. Onu dikkate alarak okumam lazım. "Merhaba, Sayın Altan Öymen, DP iktidarında re'sen emekli edilebilen yargı mensuplarından bahsetti. Acaba CHP il başkanlarının vali olduğu dönemler için –yani tek parti dönemi için – veya Yassıada Mahkemelerinde 'sizi buraya tıkan güç bunu istiyor' diyenler veya 28 Şubat'ta TSK'ya gidip brifing alan yüksek mahkeme üyeleri için, vs. ne düşünüyor merak ediyorum. Merakımın giderilmesi dileğiyle..." Bana sorduğunuz soruya uygun olarak gazeteciliğe başladığım zamandan itibaren, 1950'den sonraki dönemi anlattım. Tabii tek parti dönemini sorsaydınız daha çok başka şey anlatırdım. Kitabımda da yazdım. O dönemin de özgürlükler

açısından pek ideal bir dönem olmadığını zaten biliyoruz. Diğerleri için de söz gelse fikirlerimi söylerdim. Bunu DP iktidarını eleştirmek için söylemedim, söz öyle geldi ve 60'ın sonrasına da gitmeye zaten Fehmi Bey vakit bırakmadı. Bugüne geldik, eğer vaktim varsa o konuya da değineyim.

Fehmi Koru: Darbeler, 163, 141, 142 dedim, onlardan hep kaçtınız.

Altan Öymen: Darbeler dönemini esas alıyorsunuz; ama burada demokrasi ve medya konumuz.

Fehmi Koru: Ben sizi kesmeye çalışmadım; tam tersine açmaya çalıştım.

Altan Öymen: Hâlâ kesmeye çalışıyor.

İbrahim Kalın: Ama hâlâ da açmaya çalışıyor galiba.

Altan Öymen: Konumuz demokrasi ve medya olduğuna göre, demokrasi dışı dönemler konumuz içine zaten girmiyor. Oraya askeri döneme girilirse ben de anlatırım, benim gazetemin nasıl kapatıldığını uzun boylu. Ama ne soruluyorsa bu programın süresi dâhilinde orantılı olarak değinmeye çalışıyoruz. Bugüne gelince; Fehmi Bey, Türkiye'de demokrasiyi benimsememe meselesi var diyor. Bu bence bir bakıma doğru. Çünkü demokrasinin benimsenmesi için, demokrasinin iki unsurunu birlikte mütalaa etmek ve ikisini de benimsemek gerekir. Bunlardan bir tanesi seçimdir, bir tanesi de insan hak ve hürriyetleridir. Tabii bu insan hak ve hürriyetlerinin de güvence altına alınmasıdır. İktidarın denetlenmesidir. Azınlık haklarının göz önünde tutulmasıdır. Bence Türkiye'de asıl mesele burada çıkıyor. Demokrasiyi sadece bir çoğunluk meselesi zannetme hastalığından çıkıyor, eksikliğinden çıkıyor. 1950 ile 1960 arasında, o zamanki DP'yi savunmak için söylüyorum, Anayasa Mahkemesi diye bir şey yoktu. Anayasa Mahkemesi diye bir şey olmadığı için 1924 Anayasası da tek parti anayasası olduğu için, DP o Anayasa'ya göre hareket etme hakkını kendinde görüyordu. Gerçi yanlış olarak görüyordu, artık demokrasiye geçilmişti. Ama diyordu ki "benim çıkardığım kanunlar Anayasa'ya uygundur". Muhalefet diyordu ki "hayır uygun

değildir," bu Anayasa'ya aykırıdır. Anayasa'da basın hürriyeti var. Siz basın hürriyetini yok ediyorsunuz. O da, "Hayır, o Anayasa'da basın hürriyeti vardır, basın hürriyeti kanun yoluyla düzenlenir." diyordu. Yani kanunu nasıl çıkarırsanız öyle olur. Gene diyordu ki, "Anayasa'ya aykırı mıdır değil midir, kim karar verecek buna? Ben karar veririm. Anayasa Komisyonundan geçer. Ben Anayasa'ya uygun dedim mi, her şey Anayasa'ya uygundur."

Yani yoktu bu mekanizmalar, o kadar bilinmiyordu da. Diğer Avrupa ülkelerinde yeni yapılan anayasalara Anayasa Mahkemesi girmiş, Amerika'da zaten var. Bunlar çok sonradan anlaşıldı. 61 Anayasası ile Türkiye'ye girdi. O zamandan beri birçok uygulamalar geçti. Hala Anayasa Mahkemesi benim çıkardığım kanunu şu açıdan denetleyecek fikri bizim iktidar tarafından kabul edilemiyor. Dün akşam televizyonda bir iktidar sözcüsü Anayasa Mahkemesi öyle karar verirse, o zaman onun da varlığı tartışma götürür hale gelir dedi. Yani onu da kaldırmamız lazım. Bunun gibi türban meselesinde de sadece çoğunluktan ibaret. "411 el kalktı mı her şey hallolur, buna da hiç kimse itiraz edemez, madem bir çoğunluk vardır." Bu mantık şuna götürür; çoğunluk kimdeyse, işte Alevilerin bir meselesi olur, kabul edenler etmeyenler denilir. Öyle referandum lafları falan dolaşmaya başladı. Cem evleri açılsın mı açılmasın mı denebilir.

Fehmi Koru: O zaman CHP'ye mi bırakalım bunları, CHP karar versin.

Altan Öymen: Hayır CHP karar versin değil. Bunları göz önünde tutan ve demokrasinin diğer bir şartı olan uzlaşma metotlarını da uygulayan bir iktidar haline gelsin.

Ragıp Duran: Altan Bey'in söylediğiyle hem fikirim. Gerek sizin [Fehmi Koru'ya hitaben] gerek Başbakan Erdoğan'ın konuşmalarında sürekli olarak 411, yüzde 47 bir çoğunluktan bahsediliyor. Bunun şöyle vahim bir yanı var; kaçınılmaz olarak spekülatif bir şey söyleyeceğim; ama yarın öbür gün Anayasa Mahkemesi bu son düzenlemeyi iptal ettiği zaman Başbakan Erdoğan'ın üzerine oturduğu ve çoğunlukla çoğulculuğu karıştıran bütün bir söylem çökecek ve bu belirli bir anlaşmazlığa yol açacak. Benim Altan Bey'in söylediği

diyalogdan yahut uzlaşmadan anladığım şu; dediğinize katılıyorum bazı medya organlarının demokrasi konusunda çok zayıf olduğu, daha çok asker gibi düşündüğü, daha çok tepeden inmeci tavırlar takındığını hepimiz biliyoruz. Ama iktidarın söyleminde de, medyaya yansıyan söyleminde de "biz çoğunluğuz, istediğimizi yaparız" anlayışı mevcut. Bu anlayış özellikle de mevcut mekanizmayla çözüldüğü zaman olağanüstü bir çatışmaya yol açabilir.

Fehmi Koru: Bir sivil toplum örgütü lideri hanımefendi; "Ne yaparlarsa yapsınlar, bunların yaptığı hiçbir şey gerçekleşmeyecek, bu ülkeyi biz yönetiriz" dedi, bu kayıtlara geçmiş durumda. Bu mudur yani? Ama bu sonuca varıyoruz.

Ragıp Duran: Benim onu savunmadığımı herhalde biliyorsunuz.

Fehmi Koru: Ne savunduğunuz önemli değil. Sonuca bakıyoruz, hakikaten onun dediği oluyor. O bir tek kişi kimse, neyi temsil ediyorsa bilmiyorum, onun söylediği istikamette olaylar gelişiyor. Hele Anayasa Mahkemesi de anayasa değişikliği konusunda sadece şekilden inceleme yetkisine sahip olduğu halde ve yeni yapılan bu anayasa değişiklikleri şekil itibariyle bütün olarak doğru olduğu halde öze ilişkin görüş belirtirse; o zaman demek ki o bir tek kişi kimse, gideceğiz hepimiz onu dinleyeceğiz. Meclis'i de feshetmemiz lazım, hiç kimseyi dinlemememiz lazım.

Altan Öymen: Bu anlayışla olur mu? Yani adaleti beğenmiyorum, Anayasa Mahkemesini de beğenmiyorum. Bunu kaldırırım yahut zaten Anayasa Mahkemesi üyelerini zaman içerisinde değiştirme imkânı var Cumhurbaşkanının. Onu da ele geçiririm.

Fehmi Koru: Ele geçirmekle ne alakası var şimdi konuştuğumuz konunun?

Altan Öymen: Şimdi efendim ama bu tahammülsüzlük, Fehmi Bey.

Fehmi Koru: Anayasa diyor ki, Anayasa Mahkemesinin yetkileri şunlardır.

Altan Öymen: İsyanınızdan da anlaşılıyor bu.

İbrahim Kalın: Altan Bey, ben orada bir düzeltme yapayım. Belki ben Fehmi Bey'den daha çok müdahale yaptım, onun hakkını yemeyelim.

Altan Öymen: Siz de müdahale ettiniz ama size söyleyecek bir sözümüz yok. Burayı siz yönetiyorsunuz. Buranın düzenini siz sağlıyorsunuz, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi çoğunluğu kontrol ettiği gibi, siz de burayı yönettiğiniz için size müdahale edemem. Ama arkadaşım burada oturduğu, benimle aynı haklara sahip olduğu halde, bana o kadar fazla müdahale etti ki; bu da onun tahammülsüzlüğünü gösteriyor, iktidarın tahammülsüzlüğü gibi. Zaten basın hakkında, medya hakkında söyledikleri konular da bunu gösteriyor. Bir başka şey daha; özgürlük taraftarlığı mı, değil mi? Ragıp Bey değindi, şimdi 301. madde de hükümetin değiştireceğini vaat ettiği bir maddeydi. Zaten değiştirmesi gerekiyordu; çünkü Türk demokrasisine –daha önce belirttim– 50 ile 60 arasında da, daha sonraları da, 60'dan sonra da 159. madde olarak büyük zarar veren bir maddeydi. Sadece Türklük meselesinden değil, TBMM açısından da bu maddenin ele alınıp değiştirilmesi önemliydi. AB açısından da önemliydi ama asıl ben Avrupa Birliği'ne bakmıyorum, bizim kendi açımızdan da önemli; eğer biz özgür bir memleket olmak istiyorsak. Şimdi bu madde ne oldu? Bu madde "türban özgürlüğü" adı altındaki maddeye karşı rafa kaldırıldı. Çünkü MHP dedi ki; ben bu 301'i istemiyorum. Peki, öyleyse bunu kenara koyalım. Ne oldu sonra?

Fehmi Koru: Meclise geliyor bu hafta.

İbrahim Kalın: MHP ile AK Parti arasında asıl kavga da orada olacak. 301'in getirilmesi meselesinde.

Altan Öymen: Biri demiş ki, biz iktidarı yürütürüz demiş, bir hanım her kimse.

Fehmi Koru: İktidarı demiyor. O hanım "bizim dediğimiz olur bu ülkede" diyor.

Altan Öymen: İşte diyen oluyor.

Fehmi Koru: Ama onun dediği oluyor.

Altan Öymen: Açın bakın televizyon yayınlarına. Eğer oralarda tek tek kişilerin söylediği şeyleri esas alarak hareket edersek yanlış yaparız. Önemli olan iktidarda olan kimsenin yahut da ana muhalefet partisinin sözcüsünün; Başbakanın veyahut Genel Başkanın, etrafındaki sözcülerin söyledikleridir ve buna dayanarak kamuda görev almış olan kimselerin, Belediye Başkanlarının falan söyledikleridir.

Fehmi Koru: Onların söyledikleri olmuyor dikkat ederseniz.

Altan Öymen: Dedikleri oluyor, olmuyor; ama bir yandan Sayın Başbakan, bu sadece üniversitelerle ilgili bir hadisedir, dediği zaman bir Belediye Başkanı çıkıyor diyor ki; hayır efendim biz bunu daha da yaygınlaştıracağız, kamuya da yayacağız. Kendisi zaten yaymış. Sorumlu adamlar söylediği zaman önem kazanır. Bir de bazı hadiseler olduğu zaman iktidarın başının, Sayın Başbakan'ın veya temsilcilerinin bunlara karşı bir vaziyet alması gerekir. Bugünkü gazetelerde var; Mersin'de iki tane mini etekli kıza asit atmışlar. Bu münhasır, münferit hadisedir falan deyip geçilecek bir hadise denilmez de.

İbrahim Kalın: Ama siz demin Fehmi Bey'in dediğiyle ilgili tam da bunu söylediniz. Ama o daha sorumlu birisinindi; bu belki sadece bir kaç sokak serserisinin yaptığı bir şey.

Altan Öymen: Buna karşı iktidarda bulunan kimseler, – tabii bu sokak serserisinin yaptığı olaydır, ben de ona inanıyorum, buna benzer başka haberler de var; yok içki yasağıydı şuydu buydu – Başbakan veyahut başka sözcüler bir vaziyet alırlar. Bir Belediye Başkanı, kamuoyunun çok hassas olduğu bir konuda Başbakan'ın söylediğinin tam tersini söylerse ona karşı bir tedbir alınmalı.

Fehmi Koru: Milletvekilini disipline verdiler.

Altan Öymen: Disipline verdiler, uyarı vereceklermiş. Hâlbuki dedi ki, bütün kamuya her tarafa yayacağız. Yani vaziyet almaları da eksik. Son olarak şunu söyleyeyim; bu kaygılar nereden doğuyor? Çünkü bizde dini konularda, tabii bazı kimselerde –bütün dindar vatandaşlarımızda elbette değil, bütün AKP'lilerde de değil- birtakım

marjinal gruplarda bu fanatizmin sonucu olarak şiddet eğilimi vardır. Bu şiddet eğilimleri, bu gibi tahrik kokan havalar içinde gelişebilir. Bunun örnekleri de uzakta değildir. Daha dün Danıştay Başkanı'nı vuran, Danıştay 2. Daire üyesini vuran kişinin mahkemesi vardı. Niçin bunu yaptın dedi. Kendisinin de ifadesi var, "mahkemenin türban konusunda aldığı, hoşuna gitmeyen bir karardan dolayı".

Fehmi Koru: Ama bunun çetelerle irtibatlı olduğu ortaya çıktı.

Altan Öymen: Gidip tabancayla öldürmüş. Arkadan duruşma bitiyor, duruşma bittikten sonra "Şeriat'ı ilan etmelidir Başbakan ve hükümet" diyor. "Genelkurmay Başkanı da bunu yapsın; yoksa kan götürür" falan diyor. Böyle bir fanatizm var işte.

Fehmi Koru: Çete fanatizmi işte bunu yapar.

Altan Öymen: İktidara karşı bir çete mensubunu kastediyorsanız; adam müebbet hapis cezasına mahkûm olmuş.

Fehmi Koru: Onunla beraber birlikte fotoğrafta bulunanlar şu anda hapisteler.

Altan Öymen: Ben diyorum ki; davanın sonucu belli olmadı; ama böyle bir fanatizm var. Bu fanatizmin sonucu olarak Başbakanın beğenmediği basının içinden birçok insan öldürüldü. Uğur Mumcu'dan tutun da.

Fehmi Koru: Hepsi çeteler yüzünden öldürüldü.

Altan Öymen: Yapılan bütün duruşmalarda, dini fanatizm motiflerinin cinayete sebep olduğunu kendileri söylüyor. Demek ki böyle bir hassasiyet var, böyle bir hassasiyetin mevcut olduğu yerde bütün toplumu kapsayacak bir konsensüsle bütün meselelerin halledilmesi gerekir. Sayın Başbakan henüz bunun bilincinde görünmüyor. Medyada da bunun tam bilincinde görünmeyen arkadaşlarımız var, inşallah onlar da bu bilince varırlar.

8. Bölüm

DİN, POPÜLER KÜLTÜR VE SİYASET

22 Şubat 2008

Konuklar:

Prof. Dr. Mehmet Görmez, *Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı*

Doç. Dr. Ferhat Kentel, *Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Prof. Dr. Yasin Aktay, *Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Alper Görmüş, *Taraf Gazetesi Yazarı*

İbrahim Kalın: Bu akşam din konusunu konuşacağız. Evde, sokakta, çarşıda, pazarda, medyada, siyasette, akademide din nasıl konuşuluyor? Din deyince insanların akıllarına neler geliyor? Dini, kimler hangi araçlarla konuşuyor? Dini sadece uzmanlar mı konuşmalı yoksa diğer insanlar da din konusunda söz sahibi olmalı mı? Din konusunda tartışma başladığında Türkiye'de bir anda neden gerilim artıyor? Din konusu neden hep bir gerilim hattı üzerinden tartışılıyor? Ben öncelikle şimdi sıraladığım sorularla ilgili değerlendirmelerinizi almak istiyorum. Türkiye'de din nasıl tartışılıyor? İyi mi bu tartışma yoksa kötü mü? Az mı konuşuyoruz, çok mu? Konuşurken ne tür hatalar yapıyoruz? Hangi kaynaklardan besleniyoruz?

Mehmet Görmez: Biz Türk toplumu olarak dini çok konuşuyoruz, çok tartışıyoruz. Sizin de ifade ettiğiniz gibi keşke sadece konuşsak, sadece tartışsak. Zaman zaman bunu bir gerginliğe dönüştürebiliyoruz, hatta gerginliğe malzeme haline getiriyoruz. Rahmet olarak gelen, insanlara huzur vermeye gelen dinin, gerginlik veren bir unsura dönüşmesi herkesi ilgilendiren çok önemli bir konudur. Cumhuriyet'in başından itibaren baktığımızda, belki biraz da içinden geldiğimiz geleneğe yönelik eleştirilerden hareket ederek, önceleri çokça konuşmuşuz, çokça tartışmışız. Herkes konuşmuş. Herkesin kendi iç dünyasında yaşadığı bir dindarlık vardır. Etrafında, çevresinde gördüğü dini tezahürler vardır. Eğer dini, oralarda gördüğü kadarıyla konuşsa, tartışsa elbette buna saygı duyulur, hatta bu çok

da insani bir şeydir. Dini bu şekilde konuşmak ve tartışmak elbette yasaklanamaz, önüne set çekilemez. Fakat rejim tartışmalarında sürekli dini tartışma konusu yapmak, laiklik tartışmalarını sadece din üstünden yürütmek, bireysel bir dini tezahürden hareketle derhal dini tartışma alanına çekmek ve oradan bir gerginlik üretmek... Din üzerine konuşma ve din üzerine tartışmalarla ilgili o kadar çok vesile ortaya çıkıyor ki. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, kuruluşundan bugüne kadar her gün gazetelerde, din ve diyanetle ilgili, doğrudan veya dolaylı olarak çıkan bütün haberleri, köşe yazılarını, her kurumun yaptığı gibi, topluyoruz. Biz, belki bu işi biraz daha ciddi yapıyoruz; 1925'ten itibaren toplanmış ciltler dolusu veri var elimizde. Aslında, sosyologlarımızın bütün bu veriler üzerinde çalışarak, Cumhuriyet tarihi boyunca millet olarak, toplum olarak dini nasıl konuşmuşuz, nasıl tartışmışız, nerelerde hata yapmışız, bunların çok iyi incelemeleri lazım. Din; toplumların, tarihlerin, kültürlerin, medeniyetlerin hem düşünsel, hem bilişsel hafızasını oluşturur. Din, medeniyetler inşa ettirmiştir. Bütün bunlar yok sayılarak konuşuluyor.

İbrahim Kalın: Bahsettiğiniz konuya birazdan değineceğiz, fakat Diyanet İşleri Başkanlığının bu tartışmadaki yeri nedir? Siz, aynı zamanda bir ilahiyatçısınız; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesisiniz. Dinî düşünceyi üreten kurumlar olarak ilahiyat fakültelerinin bu tartışmadaki yeri nedir? Ortalama vatandaşın din konusundaki tartışmalarını bilgi düzeyi açısından yeterli görüyor musunuz? Bunu diğer konuklarımıza da soracağım, her konuda bir uzman mutlaka aranır. Herkes ekonomiyi bilmez, herkes biyolojiyi bilmez, herkes astronomiyi bilmez, iklimi bilmez, hava durumunu bilmez, uzmana başvurursunuz ama din söz konusu olduğunda sanki bu kuraldan vazgeçiyoruz.

Mehmet Görmez: Doğrusu, Türkiye'de din konusu, en çok ciddiyet istediği halde en fazla fütursuzca girilen bir alan. Kullanılan terminoloji ilkokul seviyesinde bile değil. Sadece sıradan vatandaşı kastetmiyorum, basın mensubu arkadaşlarımız var lütfen kusura bakmasınlar ama yıllardır köşe yazarlığı yapan gazetecilerimizden tutun, pek çok aydınımıza kadar, zaman zaman din üzerine konuşmaya başladıklarında, iptidai terminolojiyi kullanmakta dahi zorluk

çektiklerini müşahede ediyoruz. Elimde bu olayların birçok örneği var. Dinin temel kaynakları, bilgi kaynakları yok sayılıyor. Tarih boyunca bu bilgi kaynaklarını yorumlamak için muazzam bir mirasa sahibiz. Hatta biz Müslümanlar, İslam dini mensupları olarak dini metinleri anlama ve yorumlama konusunda çok farklı metodolojiler geliştirmiş ve bu metodolojileri diğer din mensuplarına, dünyaya armağan etmiş bir tarihi gelenekten geliyoruz. Bu tamamen yok sayılıyor ve Türkiye'de 25 İlahiyat Fakültesi var, bu fakültelerin ürettiği bilgiler var ama bütün bu bilgiler yok sayılıyor. Bu alanın uzmanları yok sayılıyor. Yine aynı şekilde, Cumhuriyet'in başından bugüne meseleyi incelediğimizde aynı şeyleri çokça tekrarlamışız. Gelirken baktım arşivlere, düşünebiliyor musunuz, margarin yağından dahi din tartışması üretmesini bilmişiz. Margarin ilk ortaya çıktığında, zamanın Diyanet İşleri Başkanı, bir yerde ayaküstü "Şüpheli yiyeceklere girer, çok da sağlıklı olacağını düşünmüyorum" demiş, onlarca köşe yazısı yazılmış, manşetlere çekilmiş. Bilim ve din ilişkisi tartışılmaya başlanmış.

Bir örnek vereyim, ayda ortalama 1000 ila 1500 arasında haber, yorum, köşe yazısı doğrudan ya dinle ya da dolaylı olarak diyanetle ilgilidir. Biz bunları ciltliyoruz, şimdi de dijital ortama aktarıyoruz. Az önce ifade ettiğim gibi, bilim adamları için çok önemli bir kaynak. Bütün gazeteleri taramak yerine, her şey elimizde hazır vaziyette var. Elimdeki 1925 yılına ait gazete kupürleri, 1925–1930 yılları arasına ait gazeteler. Biz bunları tasnif ederken hem gazetelere göre, hem de konulara göre tasnif ettik. İlk örnek çok çarpıcı bir örnektir, henüz harf inkılâbı yapılmamıştır. Tarihi söyleyeyim, 27.02.1925, Cumhuriyet gazetesi. Başlık, "Mürteci hocalar, cevami-i şerifte vaazdan men edileceklerdir." Bu şekilde devam ediyor. Gazetemizin ikinci sayfasını açıyoruz, "Kadınlar camide vaaz edemez mi?" Hâlâ aynı şeyleri yazmaya konuşmaya devam ediyoruz. 2008'den bir örnek vereyim, "Karanlık Kafaya Büyük Tepki". Kullanılan resim çok manidar. Belki biraz sonra konuşacağız, din görevlilerinin hizmet kusurları olabilir, belki bu vazifeyi doğru dürüst ifa edemeyen insanlar çıkabilir ama tarihimiz boyunca sürekli en küçük vesileyi fırsat edinerek dini tartışmak, dinin herkes tarafından tartışılması, sadece kendi iç dünyasını ilgilendiren kısmıyla değil; bireysel, toplumsal, evrensel, medeni-

yet inşa eden bütün yönleriyle herkesin dini konuşmaya başlaması ve buradan da bir gerginlik üretmesi sağlıklı bir husus değildir.

İbrahim Kalın: Peki, bu medya örneklerine de geleceğiz, Ferhat Bey'e dönmek istiyorum. Türkiye'de din sosyolojik olarak nasıl tartışılıyor? Siz seviyeyi nasıl görüyorsunuz? Hep bir şikâyet var; medyanın din konusunda cahil olduğu, bilmediği, yapılan maddi hatalardan yorumlara kadar. Mehmet Bey teolojik anlamda değindi, ama bir de sosyolojik olarak baktığımızda, toplumun bir şekilde, bir yerinde kimliğini oluşturan, kültürünü oluşturan bir unsur. Bu anlamda siz tartışmayı nasıl buluyorsunuz?

Ferhat Kentel: Çok fazla önyargılı bir tartışma ortamı var demek mümkün. Bilinmeden bilinirmiş gibi yapılan bir şey aslında. Çok da fazla dindar hayat yaşamadan, dinle çok da fazla haşır neşir olmadan, din hakkında çok rahat yapılabilen tespitler. Örneğin; Türk İslamı, Türk Müslümanlığı, Anadolu Müslümanlığı, normal Müslümanlık gibi kelimelerle anlatılan bir tür varsayımsal, farazi bir İslam var, bir din var Türkiye'de. Bu dinle ilgili olarak, üniversitelerden ve akademik entelektüel dünyadan baktığınız zaman bir kabul var. Çok fazla üstüne düşülmez, az düşünülmesine rağmen, çok bilgi sahibiymiş gibi konuşulan bir hal var. Bunlar kaba gözlemlerim, derin derin araştırma yaptığım şeyden bahsetmiyorum. Galiba bunun sebebi de, üniversite çevresinden konuşursak, arkadaşlarım da farklı görüşler dile getirebilirler. Örneğin; Türkiye açısından üniversitelerin anlamı nedir? Türk modernleşmesinin tekâmül edeceği, onun ileri doğru taşınacağı ve okumuş yazmış, elit, seçkin ya da bilinçli bir zümrenin yaratılmasıdır. Aslında bu kıskançlıkla korunan bir alandır ve üniversitelerde açıkçası ilahiyat fakülteleri diye bir alanda din tartışılır ama öteki taraflarda konuşulmazdı.

İbrahim Kalın: Sanki bir ayrışma var, değil mi?

Ferhat Kentel: Evet, uzmanlaşmış bir alan var. Örneğin, sosyoloji de çok tartışmaz aslında ama tek tük insanlar çıkıyor; Şerif Mardin, Nilüfer Göle gibi. Arada bir, birtakım insanlar çıkıyor ve yazıyorlar.

İbrahim Kalın: Onlar da birçok tepkiler aldılar, değil mi?

Ferhat Kentel: Evet ama literatüre girmez. Sosyolojide, Din Sosyolojisi dersi vardır, ayrı bir alan gibi. Hâlbuki modernleşme dediğiniz zaman, modern siyaset dediğiniz zaman, her halükarda bir yerden din tartışması yapmanız gerek ve bu din tartışmasını yaparken, sadece Weber'in yazdığı "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" ile çıkamazsınız işin içinden. Örnek olarak, Kayseri'yi tartışmanız lazım, Abdülhamit'i tartışmanız lazım, modernleşme için. Burada ikili bir şey daha var; belki Türk entelijansiyasına, aydınlarına yüklenmiş bir misyon var. Bu misyon esas olarak din dışı olarak tanımlanmış bir misyon. Dinden kendisini kurtarmış, orayla mesafe almış, Batılılaşmış bir aydının hikâyesini anlatıyoruz. Dolayısıyla bu aydın dinle ilgilenmiyor, bu din öteki dünyanın, geçmişin, modern öncesinin, eski rejimin dinidir. Bu tarafta bir ilgisizlik hali var. İşin ilginç başka bir tarafı daha var. Örneğin, Türkiye'deki Hıristiyanlıkla, Yahudilikle, Musevilikle de ilgilenmeyen bir dünya. Oralar hakkında da hiçbir bilgimiz yok.

İbrahim Kalın: Aslında ben din derken sadece İslam'ı da kastetmiyordum. Yahudiliği, Hıristiyanlığı ve diğer dinleri de düşündüğünüzde...

Ferhat Kentel: Adı laiklik olarak konmuş bir düzen mekanizmasının esas ilkelerinden biri nedir? Din ve siyaset ayrımı gibi klasik lafların ötesinde, esas olarak toplumdaki bütün dinlere eşit mesafede durmaktır. Devletin farklı dinleri, dinsellikleri, inançları korumasıdır. Bir dinin veya dinselliğin bir başkası üzerinde baskı yapmasını engellemektir, dolayısıyla herkesin özgürce yaşayabilmesidir. Bu durumda devletin zaviyesinden baktığınız zaman, bu dinlerin birbirleriyle eşit ilişkileri olmasını istiyorsanız, örneğin Kurban Bayramı hakkında yarım yamalak bir bilgimiz varsa, - o da gerçi çok klasik, tekrarlamaktan utanıyorum ama - "Bu yıl da Kurban Bayramı hac mevsimine denk geldi" gibi karikatürize olmuş bir şey var. Neyse onu bir kenara bırakalım; onun dışında Paskalya'nın, Noel'in, başka Hıristiyan bayramlarının, Musevilerin bayramlarının hakkında hiçbir fikrimiz yok. Niye? Çünkü bu insanlar azınlıkta, bir grup topu topu on beş bin kalmış diğeri, altmış bin kalmış. O insanlarımız her yerde görünmediği için biz bilemiyoruz ama Türk düşünce hayatının,

Türkiye'deki düşünce hayatının, entelektüel dünyanın bütün bunlarla ilgilenmesi lazım. Dolayısıyla biz bunları anlayabilirsek, örneğin; Türkiye'deki, Anadolu'daki, Osmanlı'daki dinsel tarihi anlayabilirsek, o zaman gerçekten belki bugünkü toplumda ne olduğunu anlamamız da mümkün olacak. Yoksa onun haricinde daha toplumsal düzeyde dini tartışmaktan çok, daha çok din görünümü altına sığınmış başka birtakım kimlikleri, korunma mekanizmalarını tartışıyoruz. Bu kimlik muhakkak dinle birebir ilişkili olmak zorunda değil, İslam ile ilişkili olmak zorunda değil. İslam öncesi başka birtakım şeylerle ilişkili olabilir. Bunlar çok fazla düşünülemiyor. Daha çok kabuller üzerinden gidiyoruz; çünkü kabuller üzerinden gidiyor olmamız, birtakım kabulleri mutlak gerçeklik olarak kabul etmemiz de, Türk modernleşmesinin hikâyesi galiba.

İbrahim Kalın: Onlara birazdan gireceğiz ama ben Yasin Bey'e dönmek istiyorum. Ferhat Bey biraz kanaat önderlerinin, Türk elitlerinin, entelijansiyanın dine bakışı ya da dinle ilişkisi veya ilişkisizliği üzerine durdu. Ortalama vatandaş dini nasıl konuşuyor? Sokakta, çarşıda, kahvede, otobüste ya da bir televizyon programı izlerken veya tartışmalar alevlendiğinde. Çünkü az önce dediğimiz gibi, bir şekilde gerginlik zemini yaratılıyor. Din dediğimizde, ister dindar olsun, ister laik olsun fark etmiyor pozisyonlar, bir gerginlik alanı mutlaka ortaya çıkıyor. Ortalama insanın tartışma üslubunu, dilini, düzeyini siz nasıl görüyorsunuz?

Yasin Aktay: Türkiye'de böyle ortalama bir insan tipi var mıdır? Aslında o çok tartışmalı bir konudur. Çünkü çok farklı insan tipolojileri vardır Türk toplumunda. Son zamanlarda din, sosyolojik olarak sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da, Amerika'da, Avustralya'da, İsrail'de, Ortadoğu ülkelerinde, yani bütün dünyada, bir kimlik kurucu unsur olarak, kimliği tanımlayıcı unsur olarak yükselişte. Bu son zamanlarda bütün sosyologların tespit ettikleri bir konudur. Türkiye'de dinin yükselişinin tabiî ki diğer ülkelerde fazla karşılaşılamayan, yaşanamayan başka boyutları da vardır. Din, Türkiye'de gerçekten bir gerginlik unsuru olarak ortaya çıkıyor. Din tartışıldıkça, insanların parladıklarını görebiliyorsunuz. Türkiye'de belki sadece dinin tartışılma biçimi değil, laikliğin tartışılma biçimi de önemli.

Laiklik kendini doğrudan doğruya bir şey olarak koymuyor. Laiklik mesela kendini din özgürlüğünün bir ifadesi olarak veya garantisi olarak ortaya koymuyor. Genellikle Türkiye'de laikliği dillendiren insanlar konuştukları zaman, ortalama insanın gözünde ki -aslmda ortalama insanlar da din konusunda bölünmüştür ve ortalama insan dediğimiz şey din konusunda belli bir bakış açısına sahip değildir - kendisini biraz daha dinden yana doğrudan taraf olarak gören insanlar vardır. Dinden yana taraf olarak gören insanlar, laikliği kendilerini güvence altına alacak, kendi dindarlıklarını aynı zamanda serbest bir şekilde, özgür bir şekilde yaşayabilecekleri bir ortamın garantörü olarak görmüyorlar. Aksine laikliği bir tür gerçekten de kendi dindarlıklarının aleyhine işleyen, kendi dindarlıklarını zedeleyen bir unsur, hatta kendi dindarlıklarına yönelik bir saldırı olarak görüyorlar.

Tabii ki, laiklik öyle bir şey değil. Laiklik Avrupa'da Amerika'da, dünyanın ileri ülkelerinde, dinin başka insanların veyahut kamusal alana hâkim olacak şekilde başka insanların veya devletin alanına müdahale etmesine karşı bir tedbir olduğu kadar, dini tecrübenin, dini yaşamanın da bir garantisi, bir teminatıdır. Laikliğin böyle bir boyutu da vardır. Dinin devlet işlerine karışmasına karşı olduğu kadar, dini yaşamanın da serbest bırakıldığı, dini yaşama özgürlüğünün de teminat altına almdığı bir düzenleme olarak görülüyor. Ama Türkiye'de böyle bir şey yok. Dolayısıyla din kadar laiklik kavramı da Türkiye'de kimlik durumuna gelmiş durumda bence ve bu, dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan bir şey. Belki biraz Fransa'da böyle bir durum vardır. Fransa'da laiklik tıpkı din gibi belli insanların kendilerini bir kimlik olarak tanımladıkları bir şey idi, bir de Türkiye'de adam laiklik diye bir kimlik benimseyebiliyor. Hâlbuki laiklik bir kimlik değildir. Laik olmak diye bir kimlik olmaz. Laiklik ortak yaşamı düzenleme ilkesi olarak son derece faydalı, son derece, işlevsel, fonksiyonel bir kuraldır.

İbrahim Kalın: Bireylerin devletin laik olmasını talep etmeleri, bir kimlik unsuru değil midir?

Yasin Aktay: Hayır, bu bir kimlik unsuru değildir. Mesela; Amerika'da veya Avrupa'da devletin laik olmasını bizzat dindar in-

sanlar talep ederler. Devletin laik olmasını talep eden ayrıca bir laik kimlik yoktur. Devlet dinlere karşı tarafsız olsun, bir dini başka dinlere karşı kayırmasın, farklı dinler arasında devlet tarafsızlığını korusun. Örneğin Amerika'da din ve laiklik konusundaki temel ilke aynen şöyle değil midir? Devlet hiçbir şekilde, herhangi bir din lehine, herhangi bir yasamada bulunamaz. Birinci kısmı budur laikliğin, ama ikinci kısmı; devlet herhangi bir dinin, dini yaşama özgürlüğüne karşı bir yasamada da bulunamaz. İki taraflı işleyen bir mekanizmadır laiklik. Sadece devlete dinin müdahalesini engelleyen bir şey değildir, aynı zamanda herhangi bir dinî özgürlüğe karşı müdahaleyi de engelleyen bir ilke olarak çalışmaktadır. Laiklik, bir kimlik değildir. Türkiye'de ise laiklik tıpkı dinin dengi olan bir anlayış, bir zihniyet hatta bir itikada dönüşmüştür. Kendi sembolleri olan, kendi dinî ritüelleri olan, ayinleri olan çünkü son derece ayinsel pratiklerle birtakım insanlar vecd haline geliyorlar. Laikliği savunurken insanların vecd haline geldiği bir başka ülke daha yok. Laiklik insanların trans haline geçtikleri bir şey anlamına hiçbir zaman gelmedi.

Dolayısıyla Türkiye'deki din algısı, Türkiye'deki laiklik algısından çok fazla ayrı tutulamıyor. Dolayısıyla din ve laiklik birbirlerine çok sağlıksız bir şekilde, Türkiye'de laikliğin işleyişini de büyük ölçüde zedeleyecek bir şekilde çok karşıt olarak işleniyor. Ayrıca Türkiye'nin aydınlanmasını, bilimselliği, pozitivizmi algılama tarzı da kendini doğrudan doğruya, 19. yüzyılın bir pozivitizmi ile ilişkilendiriyor. Avrupa'da bile laiklik ve pozitivizm o tarz bir zihniyeti çok çabuk aştı aslında. Aydınlanmayı düşünün; aydınlanmanın önemli bir kısmı, önemli bir damarı kendini dinin karşısında konumlandırmıştır. Ancak çok daha önemli bir kısmı, aynı zamanda dinle son derece barışık, Allah'la barışık. Kant'ı düşünün, Kant'ın Allah hakkındaki düşünceleri, din hakkındaki düşünceleri son derece yapıcıdır veyahut da son derece olumludur. Allah düşüncesini felsefi temellere oturtmuştur. Mesela; aydınlanmanın en önemli filozoflarından bir tanesi Newton'dur. Newton'un kurduğu bütün mekanik felsefesi, Allah'ın nasıl mükemmel bir dünyayı var ettiği üzerine kuruludur. Bugün YÖK'e üye olarak seçilen bir bilim adamı, din ve bilimi çok rahatlıkla ve çok basit bir şekilde birbirine karşı olarak konumlandırabiliyor ve sanki dini zorunlu olarak bilimin veyahut bilimi zorunlu olarak

dinin karşısında olması gereken bir şey olarak düşünüyor.

İbrahim Kalın: Bu çatışmanın sebepleri üzerinde biraz daha duracağız ancak ben bu soruyla ilgili olarak Alper Bey'e döneyim. Dini tartışan aktörlerin, tarafların bir kısmını duyduk; din bilginleri, uzmanları, ilahiyatçılar, aydınlar, ortalama vatandaş. Bir de bu işi, tabiri caizse, en orta şekilde tartışan medya var. Oraya ayrıca biraz daha derinlemesine gireceğiz ama siz nasıl görüyorsunuz? Özellikle medya üzerinden yürüyen din tartışması, az önce Mehmet Bey dedi; haftada 1000-1500'e yakın dinle ilgili haber çıkıyor. Bu herhalde muazzam bir rakam olsa gerek.

Alper Görmüş: Sizi yoruyoruz biz! Türkiye'de medyanın herhangi bir alandaki varlığını tartışırken, onun devletle kurduğu problemli ilişkiyi de işin içine katmadan hiçbir şey anlayamayız diye düşünüyorum. Genel kanaat olarak böyle. Din alanı bence bu bakışla anlamlandırılabilir. Medya neden dine bu şekilde bakıyor? Çünkü problemli, gerilim üreten bir alan olarak görüyor, bir korku alanı olarak algılıyor ve yansıtıyor. Niye böyle, sorusuna ben, medyanın devletle kurduğu ilişkiyi hesaba katmadan bir cevap verilemeyeceğini düşünüyorum. O nedir? Türkiye'de devlet, kuruluşundan itibaren birtakım otoriter zeminler üzerinde gelişmiş bir devlettir. Yönettikleri toplumları esas olarak korkularla yönetiyorlar. En önemli araçlardan biri olan korku, bir yönetme biçimi olarak ortaya çıkıyor böyle ülkelerde ve devletlerde. Tabiî sadece korkuyla, baskıyla ve zorla hiçbir egemen sınıf veya kendini öyle konumlandırmış birileri, diyelim ki; bürokratik bir seçkinci grup ya da sınıf, yönetimini uzun yıllar boyu sürdüremez. Burada zora dayanmayan ideolojik bir hegemonyayı da kurabilmiş olması lazım.

Dolayısıyla ben Cumhuriyet'ten bu yana her ikisinin de mükemmel şekilde işlediğini düşünüyorum. Bir yandan dini irtica diye çevirip okuyarak ve bir korku unsuru olarak hep devrede tutmak, diğer yandan da laikliği de aşan seküler bir hegemonik alan oluşturarak ve bir anlamda dini paryalaştırarak bu işi becerebiliyor. Bu ikinci bölümde, ideolojik olarak meseleyi götürme, ikna ederek götürme konusunda zorlanıyor. Öbür konuda da zorlanıyor. Bir korku alanı olarak sunma konusunda da zorlanıyor devlet. Medyasız bu iş ya-

pılamaz. Dolayısıyla başından beri bu iş hep medyayla yapılmıştır. Bu bir anomali tabii. Çünkü medya bu işe soyunuyor, normal olarak soyunmaması lazım. Kendisi, sivil dünyanın bir aktörü olarak, normal bir gazetecinin şöyle işlemesi gerektiğini biliyor. Normal bir ülkede, normal bir gazetecilik esas olarak toplumsal talepleri yukarıya doğru iletme işlerini yapıyordur. Daha doğrusu iki temel görevinden biri budur. Buradaki meşru toplumsal talepleri yukarıya iletecek ki, bu ülkeyi yöneten birileri, siyasi partiler, devlet organları "Demek ki benim yönettiğim böyle düşünüyor, böyle hissediyor, böyle davranıyor. Ben de ona uygun politikalar geliştirmeliyim." diye düşünsün. Normal bir ülkenin, normal bir medyasının ikinci temel görevi de devlette olan biteni, yönetenler katında olanı, - siyasi partileri de katabiliriz buna - esas olarak devlet içinde olup biteni, aşağıya doğru iletmektir. Bu da normal bir medyanın görevleri arasındadır. Çünkü bütün dünyada olduğu gibi burada da devlet, sır saklamak ister, yurttaşların bazı bilgilerden mahrum kalmasını ister. Sırları vardır ama medya da görevi gereği sırları ifşa eder.

Dolayısıyla o sırları da ifşa etmeli ve açıklamalıdır. Fakat bu ilişki normal olmadığı için, baştan itibaren problemli kurulduğu için, medya toplumun taleplerini yukarı iletmek yerine, devletin "Ben böyle toplum istiyorum." diye kurguladığı taleplerini, üzerine birtakım korku sosları da ekleyerek aşağıya, toplumun üzerine boca ediyor. Yani tam tersinden kurulmuş bir ilişki söz konusu. Dolayısıyla bu alan, başka korku alanlarıyla birlikte toplumu yönetmenin bir aracı olarak kullanılageliyor. Başkalarından neyi kastediyorum? Bir dönem komünizmdi, daha sonra bölünme tehlikesi oldu. Benim kanaatim odur ki, bir alanı medya, korku alanı olarak sunuyorsa, bu devletle kurduğu ilişki dolayısıyladır. Devlet esasen böyle bir işleyiş istemektedir. Tabii ki, televizyon ve gazete yöneticileriyle devlet yöneticileri karşılıklı konuşmuyorlar. Burada ideolojik bir aynılık var, ortak bir hissediş var. Sonuçta bu işliyor ve bu şekilde devam ediyor. Mehmet Bey'in söylediğine bir şey ilave etmek istiyorum, dedi ki "Bilgileri az ama çok fazla yorum yapıyorlar." Bu çok doğru ama bu da bununla alakalı... Bilgi sahibi olmak o kadar önemli değil; çünkü esas olarak bunun kullanış biçimi bu. Korku, savma aracı olarak kullanıldığında bilgiye gerek yok. O laf hep yanlış söylenirdi ama bir

arkadaşımız düzeltti onu sonunda, "Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmaz." denir. Aslında olunur, onun doğrusu "Bilgi sahibi olmadan, fikir sahibi olmak tehlikelidir." Sonuçta medyada, din konusunda bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olan bir sürü arkadaşımız var. Bunu çok şey biliyorlarmış gibi aktarıp, üzerine birtakım tahliller geliştiriyorlar.

İbrahim Kalın: Din hakkında bilgi sahibi olmak nedir? Onu da açmamızda biraz fayda var. Kastettiğimiz dini uzmanlık mı, dinin bir alanında ihtisas yapmak mı, yoksa tam sizin o tartıştığınız bağlamda daha farklı bir şey mi? Siz bilgi eksikliğinden çok bir bakış açısı probleminden bahsediyorsunuz gibi algıladım ben.

Alper Görmüş: O bir vakıa zaten ama bence bunun önemi yok; çünkü o bilgisizlik devam edecek. Ben esas olarak bu bilgisizliğe rağmen bu alanın nasıl bir araç olarak kullanıldığının, hem de etkili bir şekilde kullanıldığının üzerinde durmamız gerektiği kanaatindeyim.

İbrahim Kalın: Bu tek yönlü bir şey de değil, değil mi? Din ve ortalama Müslümanlığı konuşuyoruz ama daha farklı din yorumları, diyelim ki, Alevilik konusunda da benzer bir cehalet yok mu? Diğer dinler söylendi, yıllarca Alevilik hakkında neler söylendi, yazıldı, çizildi, konuşuldu. Yalanlar, iftiralar, hurafeler... Bunlar da o dediğiniz medyatik cehaletin bir parçası olarak bir şekilde söylemin bir parçası haline geldi.

Yasin Aktay: Bence, Türkiye'de Aleviliğe karşı hatırı sayılır ölçüde bir dikkat var.

İbrahim Kalın: Bilgi açığını kapatıyor mu? Mesela yazanlar bilerek mi söylüyor yoksa daha başka kaygılara daha dikkatli mi davranıyor?

Yasin Aktay: Alevilik konusunda herkes bilir ki işin aslını bilmek çok zor ve yine herkes bilir ki işin aslını belki Aleviler bilir ve onlardan bir şey beklenir işin aslının ne olduğu konusunda. Alevi temsilcilere Alevilik hakkında konuşma ve Alevilik hakkında son sözü söyleme yetkisi biraz daha fazla tanınmış durumda gibi geliyor bana.

Mesela, Alevilik hakkında hariçten kolay kolay gazel okuyamazsınız ve doğrusu da budur. Eğer Alevilik hakkında çok uzman değilseniz, Alevilik hakkında kayda değer bir uzmanlık kesbetmemişseniz, Alevilik hakkında konuşamıyorsunuz. Genel anlamda İslamiyet öyle değil. Genel anlamda İslamiyet hakkında konuşmak kadar kolay bir şey yok. Çok ilginç bir anekdotu aktarmam gerekiyor. Yakın zamanda, mesleği kimyagerlik olan, YÖK Başkanlığı da yapmış birinin bir televizyon programında yaptığı bir mülakat vardı. Gazali'yle İbn Rüşd arasında çok iyi bir İslam felsefecisinin bilebileceği kadar, son derece uzmanlık bilgisi gerektiren konularda resmen ahkâm kesti. Dedi ki; İslam dünyasınm başına neler geldiyse, Gazali'yle İbn Rüşd arasındaki tartışmada İbn Rüşd tarafının kaybetmiş olması, Gazali tarafının galip gelmiş olmasından gelmiştir. İslam felsefesi içerisinde son derece tartışmalı bir konuda ahkâmını kesti, fıkıh konusunda ahkâm kesti, başörtüsünün İslam'da yeri olup olmadığı konusunda ancak bir ilahiyat bilgininin söyleyebileceği şeyleri çok çok rahat söyledi. Sonra, programı sunan kişi "Hocam, siz şimdi emekli oldunuz, bundan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz? Hayatınızla ilgili planınız nedir? Siz tekrar üniversiteye dönecek misiniz?" dedi. O kişinin dediği şey şu oldu: "Dönmeyi düşünmüyorum." "Niye efendim, gayet iyi bir bilim adamısınız, sizin biliminizden neden insanlar istifade etmesinler, niye esirgiyorsunuz?" Verdiği cevap çok daha manidar; "Bizim kimya alanında çok ilerlemeler oldu. Bu beni aşıyor artık. Ben bu konulardaki gelişmeleri takip etmekten çok çok uzaklaştım, alandan çok uzaklaştım. Şimdi girsem meslektaşlarıma ayıp etmiş olurum."

İbrahim Kalın: Orada gösterilen bilimsel sorumluluk bu tarafta gösterilmiyor.

Yasin Aktay: Belki profesörlük kavramının anlamı, Sokrates'in bilgeliğinin özü şudur; bilmediğini bilmektir. Daha doğrusu ne bilmediğini bilen kişidir, sınırlarını bilen kişidir, haddini bilen kişidir. Neyi konuşamayacağını, neyi söyleyemeyeceğini çok iyi bilmektir, aslında profesörlük. Bizim bir esprimiz vardır, akademisyen olarak ilk öğrencilerimizle karşılaştığımızda şu dersi vermeyi severiz; ilk gelen öğrenciler profesör olarak gelirler, sonra ikince sene doçent olurlar, üçüncü sene doktor olurlar, son sene araştırma görevlisi, mezun ol-

duklarında öğrenci olurlar. Biz mezun ettiğimiz insana bilimsel edep kazandırmaya çalışıyoruz. Her mesleğin zirve noktası, insanın neyi bilmediğini bilmesidir, dolayısıyla o konuda bir edep sahip olunması gerekir. Din konusunda insanlar maalesef ne bilmediklerini genellikle bilmedikleri için çok cesur oluyorlar. Öyle bir problem var.

İbrahim Kalın: Bütün bu tartışmada Diyanet İşleri Başkanlığı nerede duruyor, ilahiyat fakülteleri nerede duruyor? Birisi Türkiye'deki din hizmetlerini veriyor, diğeri de dini düşünceyi üretiyor, araştırıyor, bilgiyi üretiyor. Bu tartışmanın neresinde bu iki kurum?

Mehmet Görmez: Tabii, önce Cumhuriyet'in ilk 25 yılında, bir tek yüksek din öğretimi veren kuruma sahip olmadan yoluna devam etmiş olmasının büyük bir eksiklik olduğunu ve bu durumun, özellikle devam eden mirası anlamakta ve yorumlamakta ciddi sorunları beraberinde getirdiğini ifade etmeliyiz. Benim şu anda ders verdiğim fakülte, Ankara İlahiyat Fakültesi, 1949'da kurulmuştur. Daha önce Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da Darülfünun İlahiyat Fakültesi vardır. Tarih kitaplarına baktığımızda bir dipnot ile hakkında şu bilgiye yer verilir; 'Öğrenci bulunamadığından dolayı Darülfünun İlahiyat Fakültesi kapatılmıştır.' Hâlbuki öğrenci bulamadığı için değil; hakkı teslim etmek gerekiyor. Ben, şahsen okumalarımdan, Cumhuriyet'in kurucu iradelerinin, daha sonra oluşan havadan çok daha farklı bir şekilde dini bilgiye değer verdiklerini çıkarıyorum. Kur'an-ı Kerim'i çok ciddi kalemlere tercüme ve tefsir ettirmeye karar vermeleri, bir hadis külliyatını Meclis kararıyla neşretmeye başlamaları ve Meclis'in ödeneğiyle bunu yapmaları, Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ne çok büyük hocaları atamaları bunu gösteriyor. Ama kısa bir müddet sonra, az önce konuştuğumuz hava oluştu ve o eski rejime muhalefeti, İslam'a karşıtlığa dönüştüren düşünce bunu engelledi.

Bu nedenle, ilk 25 yılda Türkiye yüksek din öğretimi veren hiçbir kuruma sahip olmadan yoluna devam etmiştir. 1949'da Ankara İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Daha sonra 60'lı yıllarda Yüksek İslam Enstitüleri oluşmuştur, o da sadece Diyanet İşleri Başkanlığına eleman yetiştirmek için. Bunlar 1980'den sonra fakültelere dönüşmüşlerdir. Bu tarihi çok iyi bilmek gerekiyor. Birçok eleştiri yöneltiliyor bu konuda ama Ferhat Bey'in söylediği çok önemli bir şey var; ilahi-

yat fakültelerinin Türkiye'de önemli bir birikimi meydana getirdikleri halde neden işlevsel olmadığının kısmen çok önemli bir sebebi var; o da üniversite sisteminden kaynaklanıyor. Çağdaş dünyada üniversite dediğimiz şey, farklı bilgi alanlarının, bilgi musluklarını akıttığı ortak bir bilgi havuzundan oluşur. Bir tarafından sosyal bilimlerin bütün alanlarından o havuza bilgi akar; diğer yandan fen ve matematik kısmından oraya bilgiler akar. Antropolojiden, sosyolojiye ve ilahiyata kadar bütün o bilgilerin biriktiği ve birbirine karıştığı yerdir üniversite. Siz Batı'da bu bilgi havuzuna ilahiyat ve teoloji alanından güçlü musluklar akıtmayan bir üniversite gösteremezsiniz. Batı'daki bütün üniversitelerde bu böyledir ve teoloji bilmeyen bir adamın felsefeci olması mümkün değildir. Yüz sene önceki arşivleri okumasını bilmeyen bir adamın, tarih profesörü olması mümkün değildir ama Türkiye'de bu olmuştur. Türkiye'de sadece ilahiyat alanında değil; din felsefesi, din sosyolojisi, din psikolojisi alanlarında, sosyal bilimlerin pek çok alanlarında güçlü hocalara sahip olan Ankara İlahiyat Fakültesi çok güzel bilgiler üretmiş, bu bilgiler üniversite sisteminin havuzuna akıtılmış ama kabul edilmemiştir. Daha sonra ise, 1980'den sonra kurulan ilahiyat fakülteleriyle birlikte yine çok hızlı bir şekilde bilgi üretildiği halde, o bilgiler üniversite sistemi içinde kabul görmemiştir. Orada bir özel alan oluşturulmuştur, sadece o özel alana akma imkânı bulmuştur. Kendi imkânlarını zorlayarak bu bilgi havuzuna karışan bilgiler de vardır.

Ben şahsen İslam dünyasının tamamını gezen, oradaki üniversite ve ilahiyat fakültelerini bilen bir arkadaşınız olarak, Ankara İlahiyat Fakültesi'nde ders veren bir hoca olarak şunu söyleyebilirim: Türkiye'de geldiğimiz noktada iyi bir birikim oluşmuştur. Hatta bizde oluşan birikim ile İslam dünyasının diğer bölgelerinde oluşan fakültelerde verilen eğitim arasında da bir fark oluşmuştur. Belki Türkiye'nin kendi özgün yapısından kaynaklanıyor bu fark. Nedir bu fark? Gelen misafirler, "Bana Ezher ile yahut Arabistan'daki, İran'daki bir şeriat fakültesiyle, İslami ilimler fakültesiyle Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinin mantığını, yapısını mukayese eder misiniz?" dediklerinde ben şu örneği veririm; Arapçada iki kelime vardır, aynı kökten gelir. Biri hüküm, diğeri hikmet. İslam dünyasında oluşan pek çok İslami ilimler fakülteleri daha çok hüküm kavramı etrafında

dönüp dolaşırlar. Hüküm kavramı etrafında dolaşan bir eğitim sisteminde sorgulama azdır ama bizde oluşan birikim daha çok hikmet kavramının etrafında birleşmiştir ve sorgulayıcıdır. Buna rağmen eleştirilecek pek çok yönü vardır. Nitekim az önce belirttiğimiz bilgi kirlenmesinde ilahiyatçıların da katkısı var. Eminim az sonra arkadaşlarımız da buna değinecektir. Dinin magazinleşmesinde, dinî bilginin kirlenmesinde, dinî bilginin bulanıklaşmasında bizatihi bazı akademisyenlerin de katkısı olduğu söylenebilir. Bu nereden kaynaklanıyor? Az önce söylediğimiz tavır, asla tek başına üniversitenin yapısından kaynaklanmıyor. Üniversite sadece üretilen bilgiyi havuza kabul etmemekle kalmıyor, aynı zamanda kitle iletişim araçları da, kendi düşüncelerine uygun fetva verecek, ona uygun bilgi üretecek, belki ilahiyat alanında, bir dipnotluk katkısı olmayan insanlara din otoritesi olarak mikrofonları uzatmakta ve onları otorite haline getirmektedir. İsimlendirmek istemem ama bu yaygın olarak son on yılda bütün toplumun şahit olduğu bir şeydir.

İbrahim Kalın: Böyle bir fenomen var tabii ki. Ben ilahiyat fakültelerinin diğer bilgi alanlarından, disiplinlerden ne kadar istifade ettiğini de soracağım size. Siz ilahiyat açısından baktınız. Genel disiplinler açısından Türkiye'deki bu din tartışmasına nasıl bir katkı veriyor ya da veremiyor bu kopukluk? İlahiyatların bir anlamda Türkiye'deki üniversite sistemi içerisinde biraz kıyıda köşede kaldığını söylediniz. O ortak havuza yaptığı katkının yeteri kadar kullanılmadığından bahsediyorsunuz ve biraz şikâyetçisiniz. Peki, tersinden sorayım, ilahiyatta üretilen dini düşünce diğer sosyal bilimlerden, diğer disiplinlerden ne kadar besleniyor? Din sosyolojisi dedik, din psikolojisi dedik ama onun da ötesinde, o da bir ihtisas alanı son tahlilde, uluslararası ilişkilerden, felsefe çalışmalarından, bilim felsefesinden ne kadar istifade ediyor?

Mehmet Görmez: Son yıllarda ilahiyatın daha fazla sosyal bilimlere kaydığından şikâyet etmeye başladık. İlahiyatın kendi temel bilimlerinden daha fazla sosyal bilimlere kaydığı yolunda tespitler var. Fakat şunu söyleyebilirim; son on yılda din ve ilahiyat alanında Türkiye'de ve dünyada o kadar büyük gelişmeler oldu ki, belki bu birikim bütün gelişmelerin doğurduğu ihtiyaçlara ve taleplere karşılık

vermekte gecikti. Bu özeleştiriyi de yapmak lazım. İkincisi, bütün bu sorunlara karşılık verirken bir söylem geliştirmede gecikti. Sadece bilgiye sahip olmak yetmiyor; o bilgiyi tutarlı bir söyleme dönüştürerek buna karşılık vermek gerekiyor. Üçüncüsü, siz de ifade ettiniz, Batı'da din eleştirisi geleneği çok güçlü bir gelenektir. Nietzsche ile başlayan, pek çok filozofun devam ettirdiği, geliştirdiği din eleştirisi geleneği, çok ciddi bir gelenektir. Ben Türkiye'deki din eleştirisinin sadece Yasin Bey'in söylediği gibi 19.yüzyıl pozitivizmiyle sınırlı kaldığını düşünüyorum. Eleştiriden asla kaçmamak gerekir. Eleştiri çok ciddi bir katkıdır. Din sahasında da olsa, eleştiri çok ciddi bir katkıdır. Yeter ki; hikmetli olsun, usulüne uygun yapılsın, sadece gerginlik üretmek amacıyla değil, sadece işi bulandırmak amacıyla değil, gerçekten bir düşünce ürünü olsun.

İbrahim Kalın: Genel hava, diyelim ki din konusunda tereddüdü olan, şüphesi olan, sorusu olan insanlar, aydın sınıfından olabilir, sıradan vatandaş olabilir, bir medya mensubu veya bir siyasetçi olabilir. Bunu gündeme getirdiğinde, uzmanına sorduğunda orada verilen tepkileri, orada ortaya çıkan tutumları siz yapıcı buluyor musunuz? Daha net söyleyeyim; din konusu dendiğinde gerilim bir şekilde ortaya çıkıyor. Mesela, Türkiye'de bu gerilimin ortaya çıkmasında ilahiyat çevrelerinin ya da dindar kesimlerin bir payı, katkısı yok mudur? Niye hep kötü örnekler ortaya çıkıyor?

Mehmet Görmez: Bu soruyu sormasaydımz bu program çok eksik olurdu. Mutlaka özeleştiriyi yapmak gerekiyor. Dindar insanlar da dinin o deruni boyutunu büyük oranda kaybettiler. Dinin o deruni boyutunu gösteren tezahürlerimiz eksildi. Ahlak merkezli gündelik hayatın, dinden kaynaklanan erdemini ve rahmetini insanlara takdim etme konusunda dindar insanların da pek çok eksikleri vardır ve bu yönden eleştirilmeleri gerekir. Burada müttefikiz. Aynı şekilde ilahiyat alanında yetişen bilim adamlarının da bu sorulara tutarlı cevaplar verme konusunda geciktiklerini, hem Diyanet İşleri Başkanlığının, hem de ilahiyat fakültelerinin bu bilgiyi yönetememesinin ayrıca konuşulması gerektiğini düşünüyorum. Ben böyle bir gücü, kudreti olmadığı için yönetemiyor diyemem. Bu güç var, bu bilgi birikimi var ancak bunun farklı sebepleri var. Bana yönelttiği-

niz soruda sadece ilahiyat fakülteleri değil, Diyanet İşleri Başkanlığı bunun neresinde dediniz.

İbrahim Kalın: Vatandaşın dini ihtiyaçlarını doğrudan, birebir karşılayan Diyanet İşleri Başkanlığı. İlahiyat bunun eğitimini yapıyor, ihtisasını yapıyor.

Mehmet Görmez: Bu bana girân geliyor, bu konuyla karşılaşmak bana girân geliyor. Hangi açıdan? Nelerle karşılaşıyoruz, nelere cevap vermek zorunda kalıyor Diyanet İşleri Başkanlığı? Diyelim ki, Türkiye Diyanet Vakfı bir fuar düzenliyor. Buraya 200–300 yayınevi katılıyor, çok rahat bir şekilde bir gazeteci arkadaşımız o fuara giriyor. Rastgele yayınları karıştırıyor, sonra bir yayından bir cümle çıkarıyor. Ertesi gün, çok rahatça büyük bir gazetemizde o cümleyi manşet yapabiliyor. Manşet nasıl; "Diyanetin fuarında kadın dövme rehberi". Buna benzer çok farklı bilgilerle, oldukça çok muhatap oluyor ve bunlara cevap vermek zorunda kalıyor. Cevap vermesi değiyor mu değmiyor mu, o konuda ben müteredditim. Dinin tartışıldığı, konuşulduğu pek çok yere, birçok ortama Diyanet İşleri Başkanlığı da çağrılıyor, davet ediliyor. Diyanet İşleri Başkanımız çağırılıyor, bizler çağırılıyoruz ama şunu ilke edinmek zorunda kalıyoruz; eğer din magazinleştirilecekse, din basit bir gerginlik aracı kılınacaksa, orada olmamayı tercih ediyoruz. Eğer çoklu ortamda, gerilim oluşturmayacak bir program ise, o zaman pek teveccüh gösterilmiyor. Kaldı ki, bu dönemde, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada pek çok şey yazılıp çiziliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı da mümkün olduğu kadar onlara cevap vermeye çalışıyor. Papa'nın konuşmasını hatırlayın, karikatür krizlerini hatırlayın, İslamofobia ile ilgili Batı'da yaşanan pek çok örnekleri düşünün, onlara da cevap vermeye çalışıyor. Bütün cevaplarda yeterli olduğumuzu söylemiyorum ancak bunun daha sistemli hale gelmesi için çok yoğun çaba içerisinde olduğumuzu ifade etmek istiyorum.

İbrahim Kalın: Ferhat Bey dini bilme konusunda bir şeyler söylemişti, isterseniz oraya da girelim. Alper Bey de onu söyledi, dini bilmek, tartışmak, medya üzerinden ve başka yerlerden vs. tam olarak nedir, nereye oturuyor? Kastettiğimiz bir ihtisas sahibi olmak mı, yoksa birtakım temel verilerin bilincinde olmak mı, bunları doğru

şekilde analiz edebilmek mi? Siz sosyal bilimci olarak baktığınızda 'din olgusu nasıl biliniyor?' sorusuna siz nasıl cevap verirsiniz?

Ferhat Kentel: Mehmet Bey'in söylediği çok önemli bir şey var; Batı'da din eleştirisi vardır. Bizde din eleştirisi var mı? Bizde yoktur.

İbrahim Kalın: Peki, bizde ne var?

Ferhat Kentel: İlginç olan da bu. Bizde dindar olduğunu otomatik olarak kabul etmemizi isteyen bir zümrenin altında dolaştığı din kelimeleri var, din söylemi var. Fakat daha gerçek, daha entelektüel anlamda düşünen, Gazali, İbn Rüşd gibi bütün o külliyata giren, dogmanın içinde dolaşan İslam âlimleri veya ilahiyatçıları ve toplumda düşünce veya pratik olarak gerçekten dindar olarak yaşanan yani gerçek İslam konuşulmaya başladığı zaman; bir anda o din eleştirisi yapamayan fakat dinsel bir söylem altında "Ben normal Müslümanım", "ılımlı Müslümanım", "Biz laikiz ama Müslümanız", "Türkiye Ortadoğu'nun hem Müslüman, hem de laik ülkesidir, demokratiktir" diyenler dinin eleştirisini yapmaya başlıyor. Dolayısıyla bu samimi olmayan bir din eleştirisidir. Çünkü dinin hiçbir şekilde içinde yer almıyor, en fazla "Allah'a şükür" diyordur belki, "Allahaısmarladık" diyordur bir yerden ayrılırken. Bu kadar dindarlığı olan bir insan, dinin entelektüel, felsefi veya pratik anlamda çıkan tezahürlerine karşı inanılmaz bir öfkeyle konuşmaya başlıyor. Aslında bu Batı'da çok daha şeffaflaşmış, bağımsızlaşmış, devlet politikalarından özerkleşmiş olan aydın kalibresine uymayan bir davranış. Devlete bağlı, çünkü Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı ile kendisi bir şekilde dini yorumlama hakkını tekeline almış, bir memuriyet yaratmış bir devletten bahsediyoruz. Entelektüeller de aslında böyle bir anlayışın memurları. Bu memurlar da hiçbir zaman açıkça söylemediler, "ben dindar değilim" diye.

Bunu şöyle bir şeyle karşılaştırarak belki daha iyi anlatabilirim; bizim TESEV'le yaptığımız bir milliyetçilik araştırması var. Araştırmaya göre herkes milliyetçi. Bunu bir yandan şöyle değerlendirebilirsiniz: herkes dindar. Herkes milliyetçi, herkesin de milliyetçiliği farklı. Bütün milliyetçiler başka milliyetçilerden nefret ediyorlar. Ben milliyetçiyim derken, şu veya bu versiyonundan nefret ediyor.

Hayır, milliyetçilik o değil, milliyetçilik benim dediğimdir diyor. Bu dil ne aslında? Okumuş yazmış zümrenin, üst sınıfların, sosyoekonomik olarak piramidin tepesinde olan kesimin, dindar görüntüsü altında, dindarlıkla alakası olmayan ve laiklik diniyle daha fazla özdeşleşmiş olan o hayat tarzı, tam da buna benzer bir şey. Bu dindarlık değil diyerek aslında dindarlığın farklı versiyonlarını yargılama hakkı buluyor kendinde. Aynı milliyetçilikte olduğu gibi, bu tam da otoriter bir söylemden geliyor. Türkiye'de otoriter söylem her zaman için doğru bildiğini söyledi, "Din budur" dedi, "Milliyetçilik budur" dedi, "Vatanı sevmek, budur" dedi. Ben de kamusal alana çıktığım zaman kendi hissettiklerimi söyleyemediğim ölçüde en fazla bana ezberletileni tekrar ediyorum. "Ben Müslümanım" diyorum, devlet de zaten Müslüman olduğunu Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla söylüyor. Ordu darbe yapıyor, "Ordumuz iyi yaptı" diyoruz, başka bir şey deme şansımız yok, demeye cesaretimiz yok. Cesaretimiz olmadığı zaman üniversitelerde sosyologlar da bugün konuşamıyor, radikal bir şekilde konuşulması gereken, şeffaflaşılması gerektiği için konuşulması gereken bir sürü şey konuşulmuyor.

Sonuçta bu, Türkiye'deki otorite ilişkilerinden bağımsız bir şey değil. Birtakım insanlar kendi dindarlık söylemlerini, Türk modernleşmesine uydurulmuş bir dinsel söylemi, tıpkı devletin dayatmış olduğu modernleşme tarzı gibi dayatıyorlar. Din budur, diye. Bu, aslında çok otoriter bir zihniyetin her alanda yeniden üretimi... İkinci olarak kimin bilgili olduğu noktasında bence çok dikkatli olmamız gerekiyor. Burada şöyle bir tuzağa düşme ihtimali var; bize birtakım bilgilerin uzmanlık alanına ait olduğunu söyleyen anlayış, belki de çok modernist bir yaklaşımın ürünü. Örneğin; ben sosyologum, burada bir tane daha sosyolog arkadaşım var. "Bizim dışımızda kimse sosyoloji konuşmasın, toplum denince biz anlarız, biz çok okuduk, bu konuda çok yazdık," deme hakkına sahip değilim ben. Her ne kadar ben bu işin mesleğinden geçiyor olsam da, ben kendi bilgi türümün tekeline sahip olamam. Başka insanlar da bu bilgiyi üretmek kapasitesine sahiptir. Çünkü benim akademide, üniversitede, sokaklarda yaptığım araştırmaları derlemiş olduğum bilgiden farklı bilgi üretme alanları, tarzları olabilir. Sokaktaki bir vatandaşın, dünya kadar tecrübesi eşliğinde edeceği iki laf, benim on tane kitap oku-

makla elde edeceğim bir tür bilgiden belki daha kıymetlidir. Benim zihnimdeki birtakım kapıları çok daha fazla açabilir. Gerek devlet tarafından baktığımız zaman, gerek din âlimleri açısından baktığımız zaman teorilerle uğraşmak, Gazali'yi okumuş olmak, - evet bunlar derin işler; bu konuda etrafında dolaşarak genel bir okuma yapmadan dalarsanız hiçbir şey anlamazsınız. Sokaktaki herkes de bütün bunları okumuyor, Gazali bilinmiyor, sadece adı duyuluyordur.

Peki, ama o sokaktaki insanın, yüzyıllardır sözlü gelenekle gelen, hocalardan duyduğumuz, toplumsal ilişkilerimiz içinde derlemiş olduğumuz o tecrübenin kendisi ne olacak? O tecrübe damarlarımızda dolaşıyor, bir yandan el hareketlerimize, kelimelerimize yansımış bir tecrübe var. Bu tecrübeyi ne yapacağız? Gerçek din değildir mi diyeceğiz? Alevilik hakkında yorumlama hakkına sahip olacak mıyım, Aleviler kendileri bir şey dediklerinde dinleyecek miyim? Bilgi ve inanç arasında sınırı belli olmayan bir devamlılık var aslında. Biz bazı şeylere sadece inanıyoruz. Bazı şeyleri daha fazla biliyoruz. O zaman; "Birileri bilir, öbürleri sadece inanır," ayrımından da çıkmak gerekir. Bu ikisi arasındaki ilişki nasıl kurulabilir? Buradaki tek çare, yeniden düşünme yolu şudur: Kimse kimseye "en doğruyu ben biliyorum"u dayatamaz. Ramazan'larda bol bol tartışılır, Oruç Baba Türbesine insanlar cüzdanlarını sürterler, pasolarını, akbillerini, anahtarlıklarını sürterler. Oradan bir şey beklerler. Veya şeker götürülür bu yere. Böyle bir sürü adet, hurafe vardır, değil mi? Ne yapacağız bunları?

İbrahim Kalın: İlahiyatçılar bunu muhtemelen eleştirirler, sosyolojik bir vaka olarak.

Ferhat Kentel: İlahiyatçıların eleştirmesi, sosyologların sosyolojik bir vaka olarak görmesinden ötürü, belki başka bir şey anlatıyor. Belki orada başka bir dindarlık var. İlahiyat açısından baktığınızda hiç anlamlı değil ama ben bu dindarlığı bile reddedemem. Dolayısıyla, din adına konuşanların, İslam âlimlerinin de belki bunu doğrudan yargılamamaları gerekiyor. Çünkü yargıladıkları zaman "Ben otoriteye sahibiyim" demiş oluyorlar. Aynen Türkiye'de Kemalizmin, laisizmin, kendilerini esas Müslümanlık, laik Müslümanlık olarak adlandıran kesimlerin yaptıklarını yapmış oluyorlar. Burada tevazu gerektiren

bir şeyden bahsediyoruz. Kim ne yaşarsa yaşasın, bu yaşananlar karşısında alınacak tavır, otoriter bir ilişki olmamalıdır. O zaman belki biz dinle barışma imkânı buluruz. Çünkü dinin dünya kadar versiyonu var, yaşama biçimi var. Bizim bunlarla nasıl ilişki kuracağımız çok önemli. Şunu da söyleyerek bitireyim. Dinin siyasallaşması deniliyor, başörtüsü siyasal simge, bunlar siyasi amaçlar taşıyorlar, deniliyor. Belki de dinin esas siyasallaşması, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki modernleşme politikalarına bağlı olarak dinin tamamen devletin kontrolü altına girmesiyle olmuştur. Çünkü bu din, belli bir projeye bağlı olarak, doğrudan amaçlı bir şekilde inşa edilmeye çalışılan bir dindir ve siyasallaşmıştır. Dolayısıyla, dinin siyasallaşmaktan kurtarılması, tam da bu 'en çok bilenler'in elinden alınması ve daha akışkan, daha esnek bir ilişkinin kurulmasıyla olacaktır.

Mehmet Görmez: Çok doğru şeyler söylediniz, Ferhat Bey. İslam dini bir ruhbanlık sınıfı öngörmez. Tanrı adına konuşma yetkisini sadece kendisinde gören, sadece "Ben bilirim." diyen bir zümre yoktur.

İbrahim Kalın: Hocam ben bir parantez açıp bir şey söyleyeyim, sonra siz devam edin. Bu dini bilgi ve dini otorite meselesinden yana İslam'daki yapı hakikaten çok farklı. Böyle bir kilise yok, masum Papa yok, tek bir otorite yok. Bu tarafta "Ortodoksi" dediğimiz pek çok uzun süreçlerden, pek çok farklı dinamiklerle ortaya çıkan bir şey. Bunun içinde, Ferhat Bey'in dediği somut dindarlık var, teoloji var, Gazali var, ama bir yandan çaput bağlama da var, ozan da var, sufi de var. Hepsi var bu sürecin içinde. Böyle baktığımızda çok karmaşık olmuyor mu? Öbür taraf daha kolay değil mi? Sonuçta bir otorite var, doğru veya yanlış, bir konuda hüküm veriyor ve mesele bitiyor. Bu tarafta bir otorite kargaşası, hiyerarşi kargaşası...

Ferhat Kentel: Ama zengin olan ve olumlu olan tarafı da bizzat budur.

İbrahim Kalın: Böyle mi bakmak lazım?

Mehmet Görmez: XVI. Benedict, "İslam'ın inancı akıl ve bilimin dışındadır" demişti. Tam tersine, bu söylediğiniz, İslam inancının aynı zamanda akılla bilgiyle birlikte olabileceğinin çok önemli bir göstergesidir. Bilgi ister dinî olsun, ister gayri dinî olsun, mütevazı

olmayı gerektirir. Ben bilirim otoritesi, bizatihi İslam'ın yasakladığı, Kur'an'ın yasakladığı bir şey.

Ferhat Kentel: Yasin Bey'in dediği, Sokrates'in hikâyesi aslında.

Mehmet Görmez: Son zamanlardaki tartışmaları hatırlayın, çok ünlü bir gazeteci, bilim adamı veya fikir adamı diyor ki, "Ben Kur'an'da bunu keşfettim, 1400 yıldır kimse bunu anlamamış, bunu ilk defa ben anladım." Bir de din tartışmalarında böyle garip şeyler oluyor; Kur'an'da var mı, yok mu? Kurban Bayramı gelir, başlarlar bu tür tartışmalara. Bir şeyin varlığı yokluğu 14 asır sonra bir kitapta aranıyorsa, bunda ciddi bir sorun vardır. 14 asırlık geleneğe hakaret olmaz mı bu? Hiç kimse bunu anlamadı, ilk ben keşfediyorum, ben anlıyorum demek elbette doğru değil. Bir cümle daha ilave edeyim, tabii çok berrak bilgi kaynakları var. O bilgi kaynaklarına ilaveten aklın bütün verilerini kullanmak var, tecrübelerin bütün boyutlarına başvurmak var. 14 asırlık bir gelenek içerisinde en küçük bir dini metni anlamak için oluşmuş onlarca yorum geleneği var. Benim eleştirdiğim yer buraydı, bütün bunları dikkate almadan, olanları yok sayarak yeni bir bilgi icat etmek, farklı sorunlar doğuruyor. Gerginlikleri üreten konulardan bir tanesi de budur.

Yasin Aktay: Dinin tabiatında bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar vermek vardır. Dinsel söylemin tabiatında bu vardır. Tolere ettiğiniz o hurafeler, bidatler, bütün dindarlık çeşitleri, kendi içinde bile başkalarını tolere etmeyen, başkalarını doğru veya yanlış diye değerlendiren bir mekanizma işliyordur.

Ferhat Kentel: O hurafelerin içinde mi?

Yasin Aktay: Belki hurafeler demek mümkün değil. Hurafeler biraz daha farklı, daha farklı sosyolojik değerlendirmesi var.

Ferhat Kentel: Benim tolere ettiğim derken neyi kastettiniz?

İbrahim Kalın: Gazeteci bir arkadaşımızın bir sözü var; hurafesiz din olmaz.

Yasin Aktay: Hurafesiz din olmaz ama hurafenin ne olduğuna, hurafenin hurafe olduğuna karar verebilmek için, bir dinin içinden

karar vermek gerekiyor. Bütün dinlerin üstüne çıkıp bir şeyin hurafe olduğuna karar veremezsiniz. Diyelim ki ben Diyanet İşleri Başkanlığının veya herhangi bir ilahiyat fakültesi hocasının, bir hakikat anlayışının var olması gerektiğini düşünüyorum. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda bir perspektife sahip olması gerektiğini düşünüyorum. Bunu bir dinin içerisinden konuşmak ile toplumun farklı farklı dinsel öğelerden, dinsel anlayışlardan oluşan insanlardan oluştuğunu düşünmek ayrı şeylerdir. Bu farklı düşüncelere sahip insanlar arasında, demokratik bir toplum oluşturma veya bir arada yaşayan, barışçıl bir toplum yaratma veya bunu temin etme kaygısını taşımak ayrı bir şeydir. Bu kaygıyı taşıdığınız zaman, insanlara 'herkesin hakikati kendisine' demek zorundasınız ama din kendi içerisinde göreceliği çok da fazla tolere etmeyen bir şeydir. Özellikle İslam dini mesela; Peygamber neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda çok net bir söyleme sahiptir ve bu söylemi dinleyen, benimseyen bir insanın da kendi içerisinde belli bir doğru-yanlış değerlendirmesi yapması elinde değildir. Bu, siyaseten de çok doğru bir şeydir. Doğru ve yanlışın ne olduğuna dair bir anlayışınız yoksa siyaseten her yerde olabilirsiniz, her şeyi benimseyebilirsiniz ve her çeşit siyasal kullanışlılığa da sahip olabilirsiniz.

Mehmet Görmez: Bunu da savunan bir mezhep çıkmıştır, ona da İbahiye denir.

Ferhat Kentel: Bir soru sorabilir miyim? Din âlimi olarak mesela; Oruç Baba'nın türbesine şeker bırakan, çaput bağlayan birisine ben nasıl tavır alacağım? Ne diyeceğim? O insana toplumda Müslüman diyorlar.

Yasin Aktay: Bir sosyolog olarak ben ona hiçbir şey söyleyemem. Derim ki, o kendi inancıdır. Ancak, İslam'ın içerisinden konuşan birisi olsam, İslami metinleri dikkate alan bir insan olsam, söyleyeceğim şey çok nettir: "Bunun İslam ile hiçbir ilgisi yoktur." Niye? Çünkü İslam'ın çok net söylemleri vardır, bu konuda. Başka konularda görecelik diğerlerine nispeten tolere edilebilir ama bazı konular o kadar açıktır ki İslam'da, o konuda tartışmaya fazla mahal bırakıldığı zaman, İslam'ın köşeleri kalmıyor.

İbrahim Kalın: Türkiye'de bu tür tartışmalara kimi zaman Diyanet İşleri Başkanlığı giriyor, hatta girdi. Belli konularda, mesela; başörtüsü konusunda girdi.

Mehmet Görmez: Sıradan bir konu olmaktan çıkıp inancı ilgilendirdiği için, bir bez bağlamaktan, bir çaput bağlamaktan medet umduğu için, dinin temel ilkelerine en azından aykırı olduğunun ifade etmek durumunda kalıyorsunuz.

Ferhat Kentel: Sorumu çok iyi formüle edemedim. Bu insana nasıl davranacağız, davranacaksınız, davranılacak? Benim aklımdaki dert şu: bu memlekette şimdiye kadar uygulana gelmiş otoriter modernleşme anlayışı içerisinde, şu tür inanan insanın gerçek Müslüman olmadığı söylendi ve o insanlar dışlandı. Sosyologlar için çok açık, benim için problem yok. Hatta benim için orada çok abuk sabuk bir şey yapılıyor olsa da. Ama din âlimi olsam da, "Kardeşim sen çekil buradan, git gözümün önünden, buraları işgal ediyorsun" gibi şeyler diyecek halim yok. Tabii ki yanlış olduğunu söyleyeceğim, ben de sosyolog olarak bir şeylerin yanlış gittiğini söylediğim gibi.

Mehmet Görmez: Din içinden de buna karşı koymada farklı gelenekler oluşmuştur. Bizim geleneğimiz daha tolere etmiştir ama bir Vehhabi-Selefi geleneği hemen müşrik ilan etmiştir, hatta bu nedenle her türlü kabir ziyaretini yasaklamıştır. Din içinde de, gelenek içinde de buna karşı koymada çok farklı tavırlar ortaya çıkmıştır. Hicret etmeden önce, Peygamberin arkadaşlarıyla, altında biat aldığı, bir ağaç vardır. Peygamberin ölümünden sonra herkes, o ağaca gidip altında ibadet etmeye başladı, kutsallaştırdılar. Bazıları onu tolere eder ama Hz. Ömer gider o ağacı keser. Gelenek içerisinde de çok farklılıklar vardır, tek bir yaklaşım yoktur.

İbrahim Kalın: Medyaya dönelim. Alper Bey; birçok gazeteci yazdı, çizdi, en son Emre Aköz söyledi: "Merkez medya din konusunda cahildir, bilgisizdir, yetersizdir" diye. Ahmet Altan yazdı, siz bu konularda yazdınız. Bu tespit doğru mu? Öyleyse, merkez medya neden bu konuda yetersiz? Bir tarafta hep irtica başlığı vardır, aynı gazetenin başka bir yerinde ise dini bir kitap kuponla verilir. Ramazan'da dini bir yayıncılık başlar. Dinî günlerde, din konuların-

da en sert olan gazeteler bile dinî yayıncılığa başlar. Dindar olarak kendini konumlandıran medya var, çünkü onların da yürüttükleri bir din kurgusu var. Medya ayağı önemli olduğu için söylüyorum, Türkiye'deki popüler tartışmayı en fazla besleyen, körükleyen, yönlendiren araçlardan bir tanesi medya üzerinden yapılan tartışmalar. Keşke bütün mesele daha bilimsel, daha rasyonel, daha soğukkanlı bir şekilde tartışılıyor olsa.

Alper Görmüş: Son zamanlardaki başörtüsü meselesi... Mehmet Bey'in dediği gibi; 14 asırlık bir gelenek var, artık orada yazanı tartışmaktan çok bu gelenek önemlidir. Evet, cahil bir medya var, bilgilenmeye ihtiyacı var fakat bu bilgilenmenin yöntemi ve amacı konusunda benim çok ciddi kuşkularım var. Bu bilgilenmeyi kendi varmak istediği sonuca aracılık etsin diye, belli bir sonuca varmak üzere bilgilenmek gibi bir şey seziyorum. Bir örnekle aktarmaya çalışayım; tecrübeli bir Radikal gazetesi yazarı Altan Öymen başörtüsü tartışmasıyla ilgili olarak şöyle bir yazı yazdı: "Dinin emri mi, değil mi? Bu tartışma artık önlenemez." Söylediği şu: "Türban Kur'an-ı Kerim'in emri mi, değil mi? Türbanla ilgili son gelişmeler, bu soruyu yeniden gündeme getirdi. Bazı yazarlarımız ve siyasetçilerimiz Kur'an'ın geçmişteki ve günümüzdeki çevirilerinden örnekler vererek böyle bir şey olmadığını yazıp söylediler," diyor. En sonunda, gazetecilerin bunu tartışması gerektiğini söylüyor. Bir bayan yazar başlattı, sonra Ahmet Hakan "Ben bu işleri bilirim ama ben bile girmiyorum. Bunlar başka meseleler" diye cevap verdi. Fakat o devam etti. Bu yazı, o topa giren bir yazı ve bunu tartışmalıyız. Gazete sayfaları üzerinden tesettürü tartıştığımızı düşünün. Tesettür, ilgili ayetlerde nedir, o anlama mı, bu anlama mı geliyor? Bu dahi olabilir. Bu tartışmaya neden ihtiyaç duyulduğunu izah ederken, benim dediğim gibi, kafada var olan bir şey söz konusu ve oraya gelebilmek için bu tartışılıyor. Niçin tartışmalıyız diye sorduktan sonra, 'bu tartışma başladı ve herkes hazırlıklı olmalı' diyor ve hiç beklemedikleri bir zamanda herkes bu soruyla karşılaşabilir. İş yerlerinde, sokakta, mahallede, bazen de evde. Mesela, yetişmekte olan bir çocuk annesine sorabilir: "Anne, Ahmet'in annesi başını örtüyor. Ahmet diyor ki; Müslümanların başı örtülü olur. Sen niye örtünmüyorsun. Sen Müslüman değil misin?" Keza babaya da sorabilir, o da zor durumda kalabilir. Onun

için bunu mutlaka tartışmamız lazım diyor. Tartışmalıyız ve 'hayır, bu bir dini zorunluluk değildir' sonucuna varmalıyız, aksi takdirde hepimiz zor durumda kalacağız diyen bir şey. Bu derece araçsal bir şekilde yaklaşılıyor. Mesela, beş vakit namazını kılmayan ama kendisini Müslüman olarak gören insanlar, çocuklarına ne diyorlarsa, çocukları onlara ne soru soruyorlarsa, onun gibi cevap verecek. Laik anne babalar, çocukları tarafından "Anne sen nasıl Müslümansın, namaz kılmıyorsun? Bak bilmem kimin annesi kılıyor" diye sürekli sorgulansın mı? Böyle bir şey yok.

Dolayısıyla, garip noktalara gitme eğilimi taşıyor bu tartışma. Benim dediğim gibi, bir iki örnekle o meselenin nasıl korku alanı olarak kullanıldığını göstermek istiyorum. Bir fotoğraf tercihi üzerinden gidersek, iki hafta kadar önce Hürriyet gazetesinde bir başlık; "36 kişilik dolandırıcı çetesi yakalandı." Fotoğrafta, bir tane tesettürlü kadın, türbanlı, arkada da bir polisle beraber gidiyorlar. Fotoğraf altından, o kadının orada çalışan sekreter olduğunu anlatıyor. Büyük bir ihtimalle ifadesi alınmak üzere götürülüyordur. Sadece bu resim, türbanlı bir kadın gidiyor, arkada da polis. Mesela bir örnek daha, biraz dolaylı ama bence komik bir örnek; bir yazarımız kendisine gelen mektubu değerlendirdi ve durum böyleyse bundan sonra hayat tarzımız hakkında ne kadar dikkatli olmamız gerektiği konusunda biz okuyucuları uyardı. Olay şu; bir kadın, bir otobüs firmasına telefon ediyor, bir yere gitmek istediğini söylüyor. Bilet sizin için mi diye soruyor; evet diyor. Bayan yanı yok diyor, otobüs işletmesindeki görevli. O kişi büyük bir infialle, "Bu nasıl iş?" diyor. Kendisine bir erkeğin yanında yer verilmemesini şeriatın gelmekte olduğuna dair bir işaret olarak düşünmüş.

Ferhat Kentel: Şehirlerarası yolda şeriat...

Alper Görmüş: Verilmez, bu öyledir. İrticayla ilgisi yok, yıllardır bu böyledir.

Yasin Aktay: Demek ki, hiç yolculuk yapmamış.

Alper Görmüş: Mesela ben kızıma ve laik arkadaşlarına sordum, "Yanınızda bir erkekle on saatlik bir yolculuğa gider misiniz?" "Gi-

der miyiz, insan öyle rahat eder mi, öyle yolculuk mu olur?" diye cevapladılar. Buradan bile bir tartışma çıkarılabiliyor. Benim özellikle vermek istediğim bir başka örnek var, onu anlatarak bitireyim; geçtiğimiz günlerde üç büyük gazetenin internet sayfalarında bir haber çıktı. Gazeteler; Milliyet, Hürriyet ve Vatan. Haber bize şunu söylüyordu: Bir Sünni Müslüman kadın, ailesi tarafından linç edilmiş. Sebebiyse; evlenmiş sonra evine geri dönmüş. Nasıl dönersin diye linç ediliyor. Üç gazetenin internet sayfalarında aynı ifadelerle verildi, belli ki aynı kaynaktan alınmış.

Mehmet Görmez: Linç edilirken de Kur'an okunuyor.

Alper Görmüş: Gazetelerden biri videosunu koymuş. Ben seyredemedim, ben o tür görüntüleri izleyemiyorum ama yapabilen bir arkadaşıma rica ettim, bana anlattı. Hakikaten korkunçmuş ve gazete bunu da kullanmış. Bir arkadaşım uyardı, bu haberi okumuştuk diye. On ay kadar önce olmuş bir olay. Yeni bir haber gibi konulmuş, gerçi son cümlesinde "On ay kadar önce ortaya çıkan bir olay..." diye verilmiş. Videosu yeni gibi verilmiş, ama değil. On aydır seyredilmekte olan bir video; belgeseli yapılmış, her şeyi yapılmış. Böyle bir olayla karşı karşıyayız. On ay önce Hürriyet gazetesi doğrusunu da yazmış üstelik. Olayın aslı; bir Yezidi kız, bir Sünni Müslüman gence kaçıyor ve Yezidi ailesi de onu cezalandırmak için linç ediyor. Tam tersinden aktarılmış. Başörtüsüyle ilgili yasanın çıkacağı günün sabahında, üç gazetede aynı anda yayınlanıyor bu haber. Daha korkuncu; CNN Türk'te katıldığım bir programda da bunu anlattım. Hürriyet gazetesinin iki temsilcisi vardı, başyazarı ve yazı işleri müdürü, bu eleştirimi şöyle karşıladılar; "Alper Bey'e hiç yakıştıramadık bunu. O bir gazeteci olarak bilir ki; internet dünyası böyle bir dünyadır. Böyle haberler gelir, denetleyemezsin ve girer. Fark edilince de çıkarılır." Ben mi suçlu oluyorum bunu söylemekle? Nasıl bir tahribat yarattığı, nelere yol açabileceği kabul edilmiyor. Hassasiyet yok, benim derdim bu. Tam tersine, bunun kullanışlı bir haber olduğuna dair bir bilinç var ve hassasiyet olmayınca istedikleri gibi kullanabiliyorlar.

Bir hak tesliminde bulunayım; programa Milliyet gazetesi adına okur temsilcisi ve yazarı bağlandı, Derya Sazak, gerek yayın yönetmeninin gerekse kendilerinin bu konuda özür dilediklerini bana ha-

tırlattı, çünkü internet sayfalarının gazeteden bağımsız olamayacağına inandıklarını söyledi ve net bir özür diledi. Olumlu şeyler de var, hiç yok değil ama toplamda medyanın bu konuda verdiği sınav çok kötü. Böyle örnekler çok. Ben 8–9 senedir medya takibi yapıyorum. Derya Sazak'ı tenzih ederek söylüyorum; o kadar çok özür dilendi ki bu konuda, bir sürü hata, bir sürü özür, sonra aynısı tekrar ediliyor. Dolayısıyla ben özürlerin anlamlı olduğuna da inanmamaya başladım. Maalesef bu böyle gidiyor. Tek çare okurların bu konuda daha dikkatli, denetimci bir okuma gerçekleştirmeleri ve bu konuda kendi kendilerini uyarmalıdır.

Mehmet Görmez: Bir cümle ilave edebilir miyim, Alper Bey'in dediklerine? Gerçekten müteşekkiriz, Alper Bey'in bu tespitinden sonra ben tekrar izleme imkânı buldum. Üzerine okunan Kur'an da Tekfir suresidir.

İbrahim Kalın: Linç videosundan bahsediyoruz...

Mehmet Görmez: Evet; montajı yapanın, Kur'an'dan özel bir sure seçtiği anlaşılıyor. Şahsen ben bu kanaate vardım. Çünkü sadece o surede şu soru sorulur: "Siz günahsız yere kız çocuklarını diri diri toprağa gömdüğünüzde, yarın Allah'a nasıl hesap vereceksiniz?" mealindeki ayeti ihtiva eden sure, Mısırlı Abdülbasit tarafından, çok güzel bir kıraat ile okunmuş ve üzerine işlenmiş. Çünkü bir başka gazetedekinde Kur'an yok. Bizim gazete kupürlerimiz incelendiğinde bunun pek çok örneği çıkacaktır.

İbrahim Kalın: Tüm konuklarımıza bir sorum olacak. Diyanet İşleri Başkanlığından sorumlu olan Devlet Bakanı Sayın Sait Yazıcıoğlu'nun söylediği bir şey var: "Medyayı din konusunda eğitelim." Bütün bu örneklerden hareketle; yapılan maddi hataları, çarpıtmaları hesaba katar şekilde böyle bir önerisi var. İsterseniz onu da bir konuşalım; hem ilahiyat, hem sosyoloji, hem de medya açısından. Bu olumlu veya yapıcı bir teklif mi, sorunları çözer mi, çözmez mi? Bir başka öneri daha var; basın kuruluşlarında din konusundan anlayan bir uzman bulundurulsun ya da din muhabiri uygulaması başlatılsın ki, dünyada birçok haber ajansının böyle kadroları var. Doğrudan dinî konuları inceleyen, takip eden din muhabirleri var. CNN'den

Reuters'e kadar ajanslarda bu konularda uzmanlaşan, ihtisas yapmış muhabirleri var. Bu bir çözüm olur mu? Ayrıca gerçekleştirilebilir bir şey midir?

Mehmet Görmez: Bu, bir zihniyet dönüşümüyle ancak gerçekleşir. İnsanlara birebir verilecek bir eğitimle bunu gerçekleştirmek zor. Sayın Bakanın söylediği hususu, 4–5 yıldır medya mensubu arkadaşlarla bir araya geldiğimizde hep müzakere ettik. Ekonomi sayfanız var, orada ekonomistler var. Siz bir sosyal bilimciye ekonomi sayfasını yönettirmiyorsunuz. Spor sayfalarınız var, sporu takip eden insanlar var. Nitekim Ankara'da Diyanet muhabirleri var, biliyor musunuz? Diyanet muhabiri derken kurumlar taksim edilmiştir. Bazı muhabir arkadaşlara sadece Diyanet İşleri Başkanlığını takip etme görevi verilmiştir.

İbrahim Kalın: Peki, memnun musunuz muhabirlerden?

Mehmet Görmez: Çok iyi ilişkimiz var. Az önce söylediğimiz pek çok örnek, biz arkadaşlarla görüştüğümüzde 'asla bu haberi böyle göndermedik' cevabını alıyoruz ama arayıp özür dileyen, üzüntülü olduğunu ifade eden pek çok arkadaş da var. İyi niyetlerinden şüphem yok ancak bu topyekûn zihniyet değişimi için oturup çok daha fazla müzakere etmek lazım. Belki medya ve din ilişkisini birkaç sempozyum konusu haline getirerek bunu konuşmak, tartışmak gerektiğini düşünüyorum. Bunun doğrudan dinle ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Asıl amaç siyaset. Mesela; herhangi bir lisede, iki çocuğu namaz kılarken görüntüleyip hem görüntülü medyada, hem yazılı medyada manşetlere çektiklerinde, arkadaşlarımız gelecek nesil muhayyilesinde nasıl bir yara açtıklarını herhalde bilmiyorlardır. Bunu oturup konuşmamız lazım. Namaz bu kadar kötü bir şey mi? Kokain partisi mi? Bu bir ibadet ve çocuk yaşta da insanlar bu ibadete özenebilirler, gidip bu ibadeti yapabilirler. Zorlama olmadan bunu yapıyorlarsa, bunda abartılacak hiçbir şey yok. Üç gün önce zannedersem, "Boğaz Köprüsü'nde namaz molası" diye bir gazete haberi çıktı. Bir işçi arkadaş orada, çimenin üzerinde namazını kılmış.

Ferhat Kentel: Aslında çok ilginç bir şey, Boğaz Köprüsü'nde namaz kılmayı ben de isterdim.

Mehmet Görmez: Bunun bir de kurumsal boyutu var. Türk toplumunun bize en çok kızdığı konu, bu konudur. Niye cevap vermiyorsunuz diye soruyorlar, her şeye cevap verme imkânımız yok. Bir de imamlar üzerinden dini sıkıştırma olayı var, bu da sıkça yaşanıyor. Diyanet İşleri'nin merkez teşkilatında spor kulübü kuruldu. Bu arkadaşlar spor yapacaklar, "Futbol da oynayacak mısınız?" diye sormuşlar, "Futbol da oynayacağız." diye cevap vermişler. Ertesi gün, üç büyük gazetede "İmamlar yeşil sahaya iniyor." diye manşet çıktı. Tabii burada da istihfaf var.

Yasin Aktay: Bu nokta olmasa, imamları sempatik gösteren güzel bir haber olarak da değerlendirilebilir.

İbrahim Kalın: Sizin bir araştırmanız da var, Türk filmlerinde imam tiplemeleriyle ilgili. Orada da tablo çok kötü...

Mehmet Görmez: Biz üç tane dini yayınlar kongresi yaptık. O kongrede bir komisyon oluşturduk ve Türk milletinin en çok izlediği klasik Yeşilçam filmlerini izlediler. Orada din imajı nasıl? Din adamı nasıl bir rolde? Çok kötü bir tablo çıktı. Eğer İstiklâl Savaşı'nı işliyorsa bir film, oradaki imam rolündeki adam, mutlaka düşmanla işbirliği yapan işbirlikçi rolünde. Eğer aydınlanmayı işliyorsa, Batılılaşmayı işliyorsa orada mutlaka bilgi düşmanı, öğretmen ve imam kavgası olarak gösteriliyor. Hepsinde de çok kötü bir rol verilmiş. Mesela; siz düzgün sarıklı, cüppeli bir tane imam rolü gösteremezsiniz. Niye böyle? Şahsen, yapım gereği kasıt aramıyorum. Sakalı güzelce taranmış, düzgün bir tek hoca olmaz mı? Bir tane de müspet rolde bir din adamı, imam imajı gösterilemez mi? Bütün bunları topladığımızda bizi üzen, çok değişik bir tablo ile karşı karşıya kalıyoruz.

Alper Görmüş: Affedersiniz, size bir şey sormak istiyorum. Ben 1962 yılında Haydarpaşa Lisesi'ne girdim. Bizim okulumuzda mescit vardı. Altı yıl boyunca o mescide arkadaşlarımız gidiyordu, namazlarını kılıyorlardı. Biz biliyorduk ki, senelerdir orada, Haydarpaşa Lisesi çok eski bir lise. Tek parti döneminde, mesela 1940'larda okullarda mescit var mıydı?

Ferhat Kentel: Demek ki şeriat gelmiş gitmiş.

Alper Görmüş: Mescitler birçok okulda muhtemelen vardı.

Mehmet Görmez: Karadeniz'e seyahat eden otobüs firmaları mola verirken namaz vakitlerine denk getiriyor. Neden? Çünkü yolcuların büyük bir kısmının talebi var. Bu çok tartışıldı. Hatta bunun bir baskı olduğu ifade edildi. Namaz kılanın, kılmayan üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğuna dair köşe yazıları yazıldı.

Yasin Aktay: 1970'li, 1980'li yıllardan beri, Doğu'dan gelen bütün otobüsler mola saatlerini namaz saatlerine göre ayarlıyorlar. Eskiden beri böyledir. Bugünün hikâyesi değil.

Mehmet Görmez: Dolayısıyla bu doğrudan dine karşı olmaktan çok, siyaset ile ilgilidir.

İbrahim Kalın: Mehmet Bey'in bıraktığı yerden ben Ferhat Bey'e sorayım. Temel sorun siyaset midir?

Ferhat Kentel: Onun adını siyaset mi koymak lazım, bilmiyorum, ama kafamda somutlaştırabileceğim kelime; İslamofobia. Bir sınıfın İslamofobik bir davranışla, kendisini saklayarak, İslam içinde gibi gösteren fakat İslam'ın bütün pratiklerini yerine getiremediği için bir tür İslamofobi duyan bir sınıf. Oryantalist; Avrupa'nın Doğuya bakışı gibi, kendi toplumuna Doğulu bir varlık gibi bakan, bir anlamda ötekileştiren ve içinde biraz ırkçılık olan bir kavram. Şu lafı sık sık duyarsınız, "Camiler ayak kokar." Yani camiler gidilecek yerler değildir. Bu Almanya'daki ırkçıların Türkler için söylediklerine tekabül eder. Dolayısıyla orada üretilmiş olan bir 'normallik' var. Türk modernleşmesi içinde bir normallik fikri var. Bu normalliği kurarken toplumda yarattığı anormallik zaman içerisinde yer değiştirdi. Aslında kendisine normalim diyen, siyasal bir simgeydi. Toplumun yaşadığı bütün bu normallik dayatmalarına ayak uydurmaya çalışmaktı, var olmaktı.

İbrahim Kalın: Sınıf kavramını açalım isterseniz. Siz birkaç yazınızda da değindiniz, diğer dünya ülkelerinin aksine Türkiye'de din meselesi aynı zamanda bir sınıf meselesidir. Batıda ilerlemiş toplumlarda, hatta doğuda Japonya'da zengin olup da dindar olabilir, bürokrat olup da dindar olabilir veya dinsiz olabilirsiniz. Bizatihi bunlar

bir sınıf kategorisi değil, bir sınıfı belirleyici bir ölçü değil. Türkiye'de tam tersi bir durum var.

Ferhat Kentel: Çok kızdığım şeyi söyleyeyim hemen, özellikle Alper Bey'in vermiş olduğu örnekler mesela. Birtakım insanlar "Karar verelim, gerçekten bu Kur'an'da yazıyor mu, yazmıyor mu?", "Niye altından bağlamıyorsun da türban şeklinde bağlıyorsun?" vs. diyor. Bütün bunlar seni ilgilendirmiyor ki. Senin karın başörtüsü takmıyor, kızın takmıyor, belki annen takıyor. Seni ilgilendirmiyor, insan nasıl takarsa taksın. Nasıl doğru olduğuna sen karar veremezsin. Tipik bir sınıf davranışıdır bu, burjuva davranışı. Burjuvazinin kültüründen bıçağın şöyle kullanıldığını, çatalın böyle kullanıldığını, nasıl konuşulacağını, Türkçenin veya Fransızcanın nasıl kullanılacağını, şehirde farklı davranılacağını öğreten sınıfsal bir iktidarın tam karşılığıdır. O sınıf sana diyor ki; piyasa ekonomisi budur, devlet ekonomisi budur, siyaset budur, siyaset böyle yapılır, laiklik böyle yapılır. Biz burjuvazinin değerlerini Avrupa'da içselleştirmiştik, Türkiye'deki toplum olarak; Türkiye "burjuva olmayan, burjuvaziye tekabül eden bir zümrenin", sınıf gibi davranan bir zümrenin kendi değerlerini herkesin değerleriymiş gibi kabul ettirme çabasının yaratmış olduğu gerilimlerdir bunlar.

İbrahim Kalın: Sınıf analizleri içerisinde, Türkiye'de son yıllarda medyatik bir din adamı tipi çıktı. Sosyete din adamı dendi, her konuda fetvası alınan, sorulan bir din adamı tipi de çıktı. Aydın din adamı, iyi din adamı gibi gösterildi bunlar. Bir taraftan imamlar filmlerde kötü gösteriliyor ama bir de böyle bir imam tipi var. Bu nereden çıktı? Bir ihtiyaç mı bu? Farklı bir sınıfın, zümrenin ihtiyaçlarını karşılamak için mi üretildi bu?

Yasin Aktay: Büyük ölçüde öyle. Aslında bu tarzda bir imam ihtiyacı bugün çıkmış bir şey değil. Biliyorsunuz, 1949 yılına kadar din kurumları lağvedilmiş, ilahiyat fakülteleri de yok, İmam Hatip okulları kapatılmış. 1949 yılında İlahiyat Fakültesi CHP'nin inisiyatifiyle tekrar açılıyor, Demokrat Parti inisiyatifiyle değil. Kontrol edilemeyen dindarlık tipini kontrol etmek üzere, aydın din adamı tipi o zamandan itibaren telaffuz edilmektedir. İlahiyat fakülteleri üzerine konuştuk; ilahiyat fakültelerinin misyonu, ilahiyatçı hoca-

ların misyonu üzerine yaptığımız bütün konuşmalar, aynı zamanda ilahiyatçılara başından beri yüklenen misyondan, aydın din adamı misyonundan dolayı hep şaibeli kalmış oldu. Halk nezdinde ilahiyatçılar hiçbir zaman halkı doğrudan temsil eden insanlar olarak görülmemiştir. Onlar, halkı modernist çizgi açısından, tepeden inme, jakoben bir yaklaşımla, dini devlet tarafından halka empoze etme amacıyla ortaya çıkmışlardır. O yüzden mesela ilk ilahiyatçıların din adamı olması beklenmiyor, ilk ilahiyatçıların sosyolog olması bekleniyor. Neredeyse oryantalist, dine dışarıdan bakan ve dinin aslına ve itikatlarına pek inanmayan, tarihsel olarak uydurulmuş şeyler olduğuna inanan bir felsefeci insan tipi yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu ilahiyatçı tipinin kendini, biraz da halkın dindarlığıyla daha barışık, gerçekten de dine inanarak ilahiyatı yapan, ilahiyat bilimlerini tahsil eden bir kişiliğe veya bir portreye dönüşmesi zaman almıştır. Dini temsil etme misyonuna sahip, halk ile barışık, halkın itikatlarını da temsil eden yeni bir portrenin ortaya çıkması hayli yenidir.

Ferhat Bey'e katılıyorum; sonuçta bu işte modernleşmenin ileri aşamalarında, herkes her şey hakkında bilgi sahibi olabilir. Herkes her şey hakkında konuşabilir, bunu engelleyemezsiniz. Bu medyanın yeni düzeninin, demokrasinin yeni düzeninin ortaya çıkardığı bir şeydir. Keşke sorun sadece cahillik olsaydı. Sorun cahillik olsaydı, bunun telafisi zor olmazdı. Sonuçta bilgi ortaya çıkardı veya demokrasi yoluyla insanlar birbirlerine katılırlardı ama olayın içerisinde nefret var. Ferhat Bey'in dediği gibi İslamofobik unsurlar var, nefret duygularının galebe çalması var ve bir kesim hakkında sistematik bir şekilde üretilen birtakım nefret duygularına, ötekileştirme duygularına, düşmanlaştırma duygularına eşlik eden bir mekanizma işliyor. Bu çok tehlikeli; yoksa din hakkında insanlar cahil olabilirler, hatta cahil cahil konuşabilirler, buna hakları da vardır. Demokrasi kimseye, "Sen niye konuşuyorsun?" deme hakkı tanımıyor. İnsanlar hurafeye de inanabilirler, hurafeleri savunup hatta başkalarına bunu benimsetmeye de çalışabilirler, bunun propagandasını da yapabilirler. Din ve demokrasi anlayışı da buna çok karşı gelmiyor. Ancak siz bu düşünceleri savunurken başka insanlar hakkında nefret duyguları yaratmaya çalışıyorsanız, bu tehlikelidir.

İbrahim Kalın: Bütün bu konuştuklarımız çerçevesinde, Türkiye'de din hakkında konuşmanın seviyesini, düzeyini nasıl yükselteceğiz?

Mehmet Görmez: Sadece din anlatan, dini tebliğ eden birtakım medyalar da oluştu. Aynanın öbür yüzüne bakılmasa eksiklik olur.

İbrahim Kalın: Dindarların din anlayışı bu tartışmanın neresindedir?

Mehmet Görmez: Ferhat Bey önemli bir şey hatırlattı. Türkiye'de yapılan bütün tartışmaların bir de uluslararası arenada İslam'a yönelik bir İslamofobia ve İslam düşmanlığının başlamış olmasına denk gelmesi, daha büyük sorunlar doğuracaktır. Önyargıları, ön kabulleri bir tarafa atmamız gerekiyor. Dini, din olarak algılamamız gerekiyor. Dinin o rahmet yönüne ağırlık vermemiz gerekiyor. Dindarların da önemli örneklerini çok daha çoğaltması gerekiyor. Bu çerçevede, yakın gelecekte belki zor gözüküyor ama böyle konuşarak, doğrudan görüş alışverişinde bulunarak bunları aşabileceğimizi düşünüyorum.

9. Bölüm

YARGININ SİYASETLE İMTİHANI

21 Mart 2008

Konuklar:

Prof. Dr. Eser Karakaş, *Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi, Star Gazetesi Yazarı*

Kezban Hatemi, *Avukat*

Dr. Can Paker, *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Başkanı*

Tarhan Erdem, *KONDA Araştırma ve Danışmanlık Başkanı, Radikal Gazetesi Yazarı, Sanayi ve Ticaret eski Bakanı*

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk, *Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi, Devlet ve Adalet eski Bakanı*

Hasan Celal Güzel, *Radikal Gazetesi Yazarı; Devlet, Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor eski Bakanı*

Prof. Dr. Zühtü Arslan, *Güvenlik Bilimleri Fakültesi Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi*

İbrahim Kalın: Bu programda Türkiye'nin ve dünyanın gündemine düşen bir konuyu, AK Parti aleyhinde açılan kapatma davasını konuşacağız. Türkiye'de ve dünyada siyasi partilerin kapatılması nasıl bir olgu? Türkiye'de kaç siyasi parti kapatıldı? Bu dava Türkiye'de yargı, siyaset ve laiklikle ilgili ne tür tartışmaları gündeme getirdi? Diğer siyasi aktörler, sivil toplum kuruluşları, aydınlar, uluslararası kamuoyu bu kapatma davasına ne tür tepkiler verdi? Davanın yol açabileceği muhtemel ekonomik sonuçlar neler olabilir? Dava, yargı sisteminin siyasete müdahalesi mi, yoksa bir cevabı mı? Ben Sayın Hikmet Sami Türk ile başlamak istiyorum. AK Parti aleyhinde açılan kapatma davası genel olarak Türkiye'de ve bütün dünyada parti kapatma meselesini gündeme getirdi. İsterseniz bununla başlayalım. Türkiye'de ve dünyada siyasal partilerin kapatılması meselesi nedir?

Hikmet Sami Türk: Öncelikle siyasi parti nedir? Siyasi parti; ülke yönetimi üzerinde, belirli görüşler çevresinde birleşmiş olan insanların topluluğudur. Ülkenin nasıl yönetileceği konusunda ortak görüşleri paylaşan insanların oluşturduğu topluluklardır, bir anlamda nitelikli derneklerdir. Türkiye, 1908, II. Meşrutiyet'ten itibaren çok partili rejimi denemektedir. Zaman zaman ara verilmiştir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün sağlığında iki kez çok partili rejim denenmiştir; ama 1945'ten itibaren oldukça kesintisiz bir şekilde, aradaki askeri müdahaleleri, ihtilalleri bir yana bırakacak olursak, devam etmiştir. Siyasi partiler kapatılabilir mi? Derneklerin ve si-

yasi partilerin hâkim kararıyla kapatılması Anayasa'mızda öngörülmüştür. 1961 Anayasasından itibaren siyasi partilerin önemi dolayısıyla kapatılmaları Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Önceleri bir Sulh Mahkemesi kararıyla kapatılmaktaydı. Örneğin 1950'lerde Millet Partisi, 1960 İhtilalinden sonra da Demokrat Parti bir Sulh Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Bu nedenle 1961 Anayasasından itibaren siyasi partilerin konumu bu açıdan güçlendirilmiştir. Yürürlükte olan Anayasa'mızda siyasi partilerin uymaları gereken ilkeler, 68. maddede belirtilmektedir. Bu ilkeleri anlamak için Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa'mızda yer alan 2. maddenin değişmez niteliklerinden söz etmek gerekir. Uzun bir madde; ama en önemli özelliklerini söylemek istiyorum; "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik bir sosyal hukuk devletidir." Anayasa'mızın üçüncü maddesine göre de; "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." Anayasa'mızın 68. maddesinde de siyasi partilerin uyması gereken temel ilkeler belirtilmiştir. "Siyasi partiler çok partili hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır." Bu da Anayasa'mızda belirtilmiştir. 68. maddesine göre "Siyasi partilerin devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacakları" ifade edilmiştir; sınıf veya zümre diktatörlüğünün savunulamayacağı belirtilmiştir.

İbrahim Kalın: Açılan davalar bu tanım üzerinden mi yapılmıştır?

Hikmet Sami Türk: Evet, onları da ifade edeceğim. Anayasa'mızın 69. maddesinde de, "Eğer bir siyasi partinin tüzük ve programı bu ilkelere aykırı olursa, bu parti temelli kapatılır. Bir siyasi partinin 68. maddeye aykırı nitelikteki eylemleri odak oluşturuyorsa, bu da bir kapatma nedenidir. Yasak eylemlerin odağını oluşturmanın ne demek olduğu 69. maddede tanımlanmıştır. 2001'den önce böyle bir tanım yoktu, bu tanıma bakacak olursak özellikle partinin üyelerinin yoğun biçimde Anayasa'mızın 68. maddesine aykırı fiilleri işlemeleri ve parti yetkili organlarının, özellikle genel başkan, büyük kongre gibi organlarının olay karşısında hareketsiz kalması, bu fiillerin doğ-

rudan partinin yetkilileri tarafından işlenmesi odak olarak tanımlanmıştır. Böyle bir durumda siyasi partinin temelli kapatılmasına karar verilebilir. Yalnız 2001 yılında, 57. Hükümet döneminde çok önemli bir anayasa değişikliği oldu. Anayasa'daki şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı değişikliktir. O çerçevede siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılmıştır. Her şeyden önce bu tanım Anayasa'ya girmiştir. Daha önce buna benzer bir tanım Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alıyordu. Anayasa Mahkemesi iki kez, Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile ilgili kapatma davalarında kendisini önce davaya bakan ilk mahkeme olarak kabul etmiş ve o tanımın yasayla yapılamayacağını, bunun Anayasa Mahkemesi tarafından belirleneceğini kabul ederek Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi bu tanımları iptal etmiştir. Bu nedenle siyasi partilerin konumunu güçlendirmek için 2001 yılında biraz önce açıkladığım çerçeve içerisinde odak tanımı Anayasa'ya girmiştir. Kapatma çok ağır bir sonuç, bir siyasi partinin hayatına son veriyorsunuz. Oysa o siyasi parti ülke yönetimi konusunda ortak görüşleri paylaşan insanların oluşturduğu bir toplum ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru. İkinci bir yaptırım öngördük. Eğer fiillerin ağırlığı elverişliyse kapatma yerine partinin hazine yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılabileceği hükmünü koyduk. Eğer şimdiki olayda istem kapatma yönünde olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi o ağırlıkta görmez de, böyle bir karar verecek olursa önümüzdeki yıl yerel genel seçimlerin yapılacağı yıldır ve siyasi partiler aldıkları oyla orantılı olarak hazine yardımı alırlar. Milletvekili genel seçimlerinde bu yardım üç kat, yerel genel seçimlerde iki kat olarak alınır. Etkili bir rakam olabilir, belki iktidar partisini fazla etkilemeyebilir; ama yine de ciddi bir uyarı niteliği taşıyabilir. Siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran bir başka hükmü yine 2001 yılında koyduk. Daha önce beşe karşı altı oyla bir siyasi parti kapatılıyordu. Onun yerine biz beşte üç çoğunlukla, en az yedi üyenin hükmüyle kapatılması hükmünü koyduk. Türkiye'de bugüne kadar Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilere baktığımız zaman, 1968'den itibaren 24 parti kapatılmış. Önümüzde çok önemli bir dava var. Anayasa Mahkemesi önünde bundan başka iki dava daha var. Biri DEHAP ile ilgili, o daha sonuçlanmadı, yerine bir başka parti kurulduğu için. Diğeri DTP'nin kapatılmasına ilişkin dava.

O bu kadar yankı bulmadı. İktidar partisi hakkında böyle bir dava açılınca çok geniş bir yankı buldu. Biz de bu akşam bunu tartışıyoruz, hukuki yönüyle, siyasal sonuçlarıyla, her yönüyle.

İbrahim Kalın: Kezban Hanım, size dönmek istiyorum. Hikmet Bey'in çizdiği çerçeve içerisinde siyasi partilerin kapatılmasını siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Sayın Bakanımızın atıfta bulunduğu 2001'de çıkartılan yeni kanun ve daha öncesinde de zannediyorum 1991'de gündeme gelen Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde de bu tür laiklik karşıtı eylemlerin cebir ve şiddet içermesi şartı koşulmuş.

Hikmet Sami Türk: Bir şey daha eklemek istiyorum. Bu bahsettiğim siyasi partiler bir de bölücülük veya laiklik karşıtı hareketler nedeniyle de kapatılmıştır. Bunların dışında bazı partilerin organları kalmamış, o nedenle zaten bir anlamda feshedilmişlerdir.

Kezban Hatemi: Genel olarak önce şunu söylemek zorundayım ki, Türkiye'de siyasi partilerin hayatı olumsuzluklarla geçmiştir. Maalesef son karşılaştığımız durum da, içte ve dışta olumsuz etki yapmıştır. Sicilimizin parlak olmadığı açıkça ortadadır. Avrupa Birliği ile bütünleşmeye başlama, Avrupa müktesebatına uygun olarak kanunlaşma hareketlerini, kanunlardaki değişiklikleri yapmaya başlamamıza rağmen hâlâ parti kapatmalarla karşılaşıyorsak, demek ki görünüşte birtakım düzenlemelerle gittiğimiz açıkça ortaya çıkmıştır. Deniyor ki "Batıda da parti kapatma var." Batıda var; fakat son derece zor ve 1950–57 yılları arasında kapatılan partiler var. Her şeyi tekrar etmemek için detaya girmeyeceğim; ama parti kapatma biraz önce hocanın da bahsettiği gibi, 2001 ve 2004 Avrupa müktesebatına uygun olarak yapmış olduğumuz değişikliklerle git gide zorlaştırılmıştır. Zorlaştırılmıştır ama Anayasa'da ve Siyasi Partiler Kanunu'nda, ciddi anlamda yoruma açık kurallar haline dönüştürülebilecek eksiklikler olmuştur.

Anayasa Mahkemesi önüne gelen kanuna aykırı bir durum olduğu zaman, ya o kanuna aykırı bulduğu için iptal eder veya aykırı bulmaz geri gönderir. Siyasi Partiler Kanunu'nda ise bu düzenlemeye uyulmamıştır. Çünkü Siyasi Partiler Kanunu'nda maalesef düzenlemeler

gerektiği gibi değil, hiç yapılamamıştır. En büyük eksikliğimiz odur. Somut olaya geldiğimiz zaman, iddianameyle ilgili parti kapatılmalı mıdır, kapatılmamalı mıdır gibi sorulara, hepimiz siyasi görüşlerimiz açısından farklı yaklaşımlar sergileyebiliriz. Ancak bir hukukçunun belli bir durumu ve tutumu vardır. Buna değinmeyeceğim. Yalnız şuna değinmek istiyorum; şekli bakımdan Anayasa Mahkemesi de dâhil Anayasa kişi, kurum ve kuruluşları bağlar. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi de önündeki Anayasa'ya bağlıdır. Anayasa Mahkemesi de somut olay üzerinde düşünürken ve karar verirken Anayasa'ya bağlıdır. Şunu söylemek istiyorum ki, bu iddianamede beni rahatsız eden kısım, Cumhurbaşkanının da iktidardaki bir partinin kapatılması davasında yer alması, sadece bununla da yetinmeyip, Danıştay saldırısı davasının da - ki, başka davalarla da irtibatlıdır - bu iddianamede yer almasıdır. Şeklî bakımdan bu usulsüzlük, Anayasa'daki bir yetki gaspıdır. Bunu belirtmek istiyorum.

İbrahim Kalın: Siz, bu konuda bir çağrı da yaptınız.

Kezban Hatemi: Anayasal yetki gaspı yapılmıştır.

İbrahim Kalın: İsterseniz Ankara'yı da devreye alalım. Ben Hasan Bey'e bir soru yöneltmek istiyorum. 61 ve 82 Anayasa'ları bağlamında ve geldiğimiz bugünkü noktada, siyasi partilerin kapatılmasını demokrasinin seyri açısından nasıl değerlendiriyorsunuz? AK Parti davasına geleceğiz ama önce bu konudaki görüşlerinizi almak istiyorum.

Hasan Celal Güzel: Ben öncelikle siyasi partilerin kapatılmasıyla demokrasiyi teorik bazda bağdaştıramıyorum. Bunlar birbirine tamamen ters şeyler. 'Demokrasi kendini kurtarmak için anti-demokratik birtakım eylemler yapabilir' fikri de 1789'ların Fransa'sına ait jakobenizm ile izah edilebilir. Esasen gelişmiş Batı demokrasilerinde çok istisnai uygulamalar olmuştur. 1950'lerin başında II. Dünya Savaşı'ndan çıkan Almanya'da Komünist ve Nazi partilerinin kapatılması hoş görülebilirdi. Daha sonra aynı mahiyetteki siyasi partiler karşısında Almanya bu kararı almamıştır. İspanya'da Bask konusunda istisnai bir karar vardır. Bunun dışında Batılı demokrasilerin, tam kurumlarıyla ve kurallarıyla işleyen demokrasilerin bu şekilde karar

alması mümkün değildir. Üstelik bunun demokrasiyi aksatma bakımından çok büyük mahzurları olmakla beraber, pratikte çözüm olmadığı da görülmektedir. Bu şekilde kapatılan partiler, yeni parti kurmaktadırlar. Nitekim şu anda hakkında kapatılma davası açılan DTP, daha evvel beş defa kurulmuş ve kapatılmış bir siyasi misyonu temsil etmektedir. Dolayısıyla ben bunu demokrasiye uygun görmüyorum. İkincisi; siyasi şekilde millet iradesinin, milli egemenliğin tezahürü olarak seçilen temsilcileri ihtiva eden siyasi partilerin, anti-demokratik bir anlayış içinde Türkiye'de 1961'den itibaren sık sık kapatıldığını görüyoruz. Biraz evvel sayın bakanımız da söyledi; 1961'de normal bir mahkeme tarafından Demokrat Parti kapatılmıştı. Hâlbuki o sırada Cumhuriyet Halk Partisi açık olarak bırakılmıştır. 27 Mayıs Demokrat Partiye karşı yapılmış bir darbe olmuştur ve halkın çok sevdiği bir başbakan ile iki değerli bakan hakkında, ne yazık ki adı Yüksek Adalet Divanı olan fakat çalışma tarzıyla Türk hukuk tarihine kara bir leke olarak geçen ve hiç de yüksek olmayan bir mahkeme tarafından idam kararı verilmiştir. Bu olayda da, parti kapatmanın siyasi mahiyette ne olduğunu gördük, hukuki hiçbir tarafı yoktu.

1971 muhtırası da anti-demokratik bir müdahale olmuştur. 12 Eylül'de bütün siyasi partiler kapatılmıştır. 28 Şubat'tan sonra da Refah ve Fazilet Partisi kapatıldı. Bu kapatılmalar son derece demokrasiye aykırı şekilde tecelli etmiştir. Biraz evvel söylendiği gibi Refah Partisi kapatılırken, 1986'da çıkmış bir siyasi partiler hükmü önce iptal edilmiş, daha sonra buna dayanılarak Refah Partisi kapatılmıştır. O hükümde siyasi partilerin kapatılması için önce Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı hükümlerin, fiillerin suç teşkil etmesi, bu suçtan mahkemelerin hüküm vermesi, bundan sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının partiye şu kişileri ihraç edin diye ikazda bulunması, aradan otuz gün geçtikten sonra bu kişiler ihraç edilmezse iddianame açabilmesini ihtiva ediyordu. Hatta kapatılma davası sırasında eğer bu kişiler parti yetkili organlarınca ihraç edilirse dava kendiliğinden düşüyordu. Refah Partisini kapatabilmek için Anayasa Mahkemesi önce bu hükmü iptal etmiştir, ardından da Refah Partisini kapatmıştır. Kapatma iddianamesi de bugünkü AK Parti iddianamesinden farklı değildir. Bunun üzerine, yargısal aktivizm teşebbüsüne

karşı demokratik siyasi elitler kendilerini koruyabilmek için başka kanuni düzenleme yaparak Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesini değiştirmişlerdi. Anayasa Mahkemesi, bu defa da o maddeyi iptal etti ve Fazilet Partisini kapattı. Bunun üzerine 2001 yılında, Sayın Bakanımızın söylediği gibi, iptal edilen 100. maddenin 2. fıkrası aynen getirilip Anayasa'nın 69. maddesine monte edilmiştir. Bunun neticesinde siyasi parti kapatılması nispi olarak daha önceki mevzuata, pozitif hukuka göre bir nebze daha zorlaştırılmış olmaktadır.

Siz yedi ay evvel oyların %47'sini alarak iktidara geliyorsunuz ve 550 milletvekillik Meclis'te 340 tane temsilciniz oluyor. Bana kalırsa, iddianamede söylendiği gibi başka bir devlet kurma konusunda laikliğe aykırı herhangi bir fiil de bulunmuyor, odaklaşmanın ne olduğu da belli değil. Her ne kadar Sayın Bakanımız odaklaşmayı tarif ettiklerini söylediyse de, odaklaşma konusu son derece sübjektif bir konudur. Siyasi partilerin idamı demek olan bir kararda bu derece sübjektif hükümlerin yer alması doğru değildir. Partinin kapatılması durumunda 70 milyonun iradesi 7 kişiye bağlanmış oluyor. İtiraz edilecektir; hukuk böyle bir şeydir ve bu teknik bir şeydir, hukukçu buna bakmaz denecektir ama ben size sonucu söyleyeyim. Ben sadece hukukçu değilim aynı zamanda siyasetçiyim, siyasetten gelmiş birisiyim. Siz eğer bir demokratik sistemde 70 milyonun iradesine 7 kişiyi tercih ederseniz o zaman sistemde bir yanlışlık var demektir. Bu yanlışlığı mutlaka ortadan kaldırmak lazımdır. Ben bu kapatma davasını son derece sübjektif ve yersiz buluyorum. Demokrasiye aykırı buluyorum, milli iradenin tezahürüne yönelik bir komplo olarak düşünüyorum. Bu sözlerim sayın savcının şahsıyla ilgili değil, iddianamede iddia edilenlerle ve ileri sürülen tamamen tutarsız, incir çekirdeğini doldurmayacak hükümlerle, bir iktidar partisinin kapatılması isteğiyle ilgili bir tenkittir. Şahsi bir tahkir amacını taşımaz.

İbrahim Kalın: Teşekkürler, Sayın Güzel. Ankara'ya tekrar döneceğiz. Ben Tarhan Bey'e dönmek istiyorum. İsterseniz davanın kendisine gelelim. Genel bir giriş yaptık ama herkes bu davanın sosyal ve ekonomik sonuçlarını merak ediyor ve tartışıyor. Bu süreç nasıl işleyecek? Karşımıza ne tür sorunlar çıkacak? Sizden kısa bir değerlendirme alalım. Özel olarak da Sayın Bakanın da tarif ettiği laiklik

karşıtı eylemlerin odağı olma meselesini Hasan Bey çok sübjektif, yorumlara açık bir tanım olarak ifade etti. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizin yaptığınız araştırmaları göz önünde bulundurarak söylüyorum, farklı yaşam tarzları tartışmasının da siyasi bir uzantısı haline geldi bu konu.

Tarhan Erdem: Hasan Bey'in de dediği gibi biz siyaset konuşuyoruz. Bugünkü hukuki bir meseleden başladı bakanımız, 1960'tan bu yana bazı deliller gösterdi. Siyaset konuştuğumuzu fark etmemiz lazım. Biz siyaset konuşmaktayız. Başsavcının iddianamesi şöyledir, böyledir; onlar Anayasa Mahkemesinin kendi salonlarında konuşulacak meselelerdir. Bizim burada konuştuğumuz şey, Türkiye'deki siyasi partilerle ilgili ve içinde bulunduğumuz zamanda bir toplumsal meseledir. Eğer toplumsal bir mesele olmasaydı, basit bir hukuki mesele olsaydı bu kadar ilgi görmezdi. Siyaset meselesi derken şunu kastediyorum: Türkiye'de 1960, 1980 ve bugün de karşısında bulunduğumuz mesele aslında Cumhuriyet'in korunmasıyla ilgili bir meseledir. Mesele nereden çıkıyor? Bazı dengesizlikler ortaya konuyor, Cumhuriyet'e karşı, demokrasiye karşı bazı hareketlerden bahsediliyor ve bu hareketlere karşı anayasal kurumlar ya yok veya görevlerini yapamıyorlar. Bunun için 1961 Anayasası Cumhuriyet Senatosunu kurdu. Fakat kuruluş öyle bir kuruluştu ki, TBMM'nin oluşumuyla ve onun görev anlayışıyla Senatonun görev anlayışı birbirinden farklı olmadı. TBMM'deki hangi siyasi irade karar vermişse, Cumhuriyet Senatosunda da aynı siyasi irade karar verdi. 1980'e giden yolda ortaya çıkan engelleri, tartışmaları önleyecek bir karar alamadı. İçtüzüğü de ona uygun değildi. Bir anlamda Anayasa Mahkemesi kurulmuştu, Cumhuriyet'i korumak için. İki kez gördük ki, gerek 12 Mart'ta, gerekse 1980'de kurduğumuz bu kurullar yetmedi. Bugün karşısında bulunduğumuz mesele böyle bir meseledir.

Eğer bir siyasi iktidar, kendi gücüne güvenerek Cumhuriyet'e karşı bir kalkışmada bulunursa, ne olacağının yolunu bulmamız lazım. Bu Başsavcının dava açması mıdır, Anayasa Mahkemesinin kararına götüren bir dava mıdır? Bakınız, son olay çıktıktan sonra bizzat Başbakan bu meseleyi hukuki bir mesele olmaktan çıkarıp, siyasi bir meydan meselesi haline getirmiştir. Cuma günü iddianame ilan edil-

di, cumartesi ve pazar günü Sayın Başbakan dört ayrı yerde toplantı yaptı ve bu toplantıların başlıca konusu, Cumhuriyet Başsavcısının açtığı davaydı ve o davayı, ona sebep olanları, onu açanları suçlayan bir mantık içerisinde bazı şeyler söyledi. Böyle bir siyasi hayatta, bu tartışmamızın olumlu ve doğru bir noktaya varması çok zordur. Ya Başbakan bir meseleyi hukuki mesele olarak kabul etmelidir ya da siyasi bir mesele olarak kabul etmelidir. Başsavcının iddianamesi bir siyasi mesele ise Başbakana göre, o çok problem yaratır. Başbakan şunu yapamadı; böyle bir dava açılmıştır, bu dava bizimle ilgili bir meseledir, biz kendi haklarımızı belli yerlerde savunuruz mantığında, fikrinde, düşüncesinde olabilseydi, bir haftadan beri yaşadığımız problemleri yaşamamış olacaktık. Hukuk dediğimiz şey, netice itibariyle bir kurallar dizinidir ve ona herkes uymak zorundadır. Eğer Başbakan bunu baştan itibaren bir siyasi tartışma meselesi haline getirirse ve bir itham konusu haline getirirse, bunun içinden çıkmamız mümkün değildir. Bugün gelmiş olduğumuz nokta budur. Sayın Başbakan veya iktidardan sorumlu insanlar, maalesef böyle bir davayı günlük politika malzemesi olarak kullanmışlardır. Onun dışında söylenenler halkı fazla ilgilendirmez. Eğer iktidar partisi bu meseleyi hukuki bir mesele olarak alıp, kendi meselesini diğer meselelerle konuşabilmiş olsaydı, Türkiye şimdi başka bir durumdaydı. Maalesef onu yapamadık. Özetlersem, biz bu toplantılarımızda siyasi mesele konuşmaktayız ve bunu bu noktaya getiren de Başbakanımızdır.

İbrahim Kalın: Tarhan Bey net bir ayrım yapıyor; hukuki ve siyasi mesele arasında. Eser Bey sizin değerlendirmeniz nedir?

Eser Karakaş: Hukuk esas alınsaydı, şu anda bu tartışmayı yapmıyor olurduk.

Hasan Celal Güzel: Bence bu hiçbir şekilde hukuki bir mesele değil. Baştan itibaren siyasi bir mesele, hukukla ilgisi yok. Ona bakılırsa Fazilet Partisinde, Refah Partisinde ne iddia edilmişse şimdi aynısı iddia ediliyor. Anayasa Mahkemesinin terekküp tarzı da budur. Sonuç da ortada; buna benzer bir kararda geçen sene gazeteler ilan etmişti, 9–2 diye... Demek ki AK Parti boynunu uzatıp bekleyecek, siz partisini kapatacaksınız. Diyorsunuz ki, Anayasa Mahkemesinin huzuruna çıkın savunmanızı yapın. Bu nerede görülmüş? Do-

layısıyla bu iş siyasi bir meseledir. Elbette bunu yapacaktı, Başbakan doğrusunu yapmıştır. Başka ne yapılabilirdi? Eli kolu bağlı dursun, Yargıtay Başsavcısı her tarafa dağıtılmış iddianameden aslı olmayan birtakım iddialar öne sürsün, sonra Anayasa Mahkemesinin önüne gelsin, onlar da kapatsınlar. Ortalık da Cumhuriyet Halk Partisine kalsın. Bu mudur mesele?

Tarhan Erdem: Sayın Başbakan dört ay evvel, DTP hakkında savcı dava açtığında bugün gösterdiği reaksiyonu gösterseydi haklı olurdunuz. Bu yapılmamıştır. Yapılan kendisiyle ilgili bir meselede ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Başbakanın meselesi bir hukuk meselesi, demokrasinin savunulması meselesi değildir. Kendisini savunmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Söylemek istediğim bu. Eğer Sayın Başbakan görevi olduğu gibi, Türk siyasi hayatının düzenini ve dengesini korumaktan sorumluluk hissetse, baş üstüne. DTP için açılan dava, dava değil midir? Orada söylenenlerin hepsi zat-ı âlinizce doğru mudur?

Hasan Celal Güzel: Sayın Başbakan o davayı tasvip etme şeklinde bir şey söylemedi.

Tarhan Erdem: Ama aksini de söylemedi.

Hasan Celal Güzel: Bu yüzden itham edildi.

Tarhan Erdem: Aynı tutumu bugün de gösterseydi.

Hasan Celal Güzel: Ama bu kendi partisidir. Siz de söylüyorsunuz, bu kendi partisi. Gayet açık.

Eser Karakaş: Ben iktisatçıyım, hukukçu değilim ama Anayasa hepimizi bağlayan bir şey. Yurttaş olarak da Anayasa'yı anlamaya çalışıyorum. Bir iki noktaya değinmek istiyorum. Bir tanesi; Sayın Tarhan Erdem "Cumhuriyet'e kalkışma" ifadesini kullandı. Bu ne kadar hukuki bir tabirdir, bilemiyorum ama Cumhuriyet deyince de benim aklıma yine Anayasa'ya sadık kalarak, dört tane nitelik geliyor; demokrasi, laiklik, hukuk devleti, bir de sosyallik boyutu. Sosyalliği bir kenara bırakırsak üç temel ilke var; demokrasi, laiklik, hukuk devleti. Cumhuriyet'e kalkışma Türkiye'de pek yok, çünkü bunun alternatifini

savunan kimse yok. Kimse 'cumhuriyetin alternatifi padişahlık olması gerek' demiyor. Şu anlamda Sayın Erdem haklıdır; Cumhuriyet'in bir niteliğine karşı bir kalkışma olabilir. Cumhuriyet'in bu belirleyici üç niteliğinden birine karşı bir kalkışma olabilir, potansiyel olarak. Türkiye'de kapatılan partiler var, sayıları 24. Yarısı, bilemedin yedi veya sekiz tanesi bölücülükten kapatılmıştır. Son üç dört yıldır yeni bir terminoloji gelişti, laik cumhuriyet. Bunu anlayamıyorum, anlamamaktan çok bir yurttaş olarak buna sinirleniyorum. Çok açık bir şekilde ifade ediyorum, laik cumhuriyet benim için bir şey ifade etmiyor. Eğer laik cumhuriyetin içi demokrasi ve hukukla doldurulmazsa, benim için hiçbir anlamı yoktur. Laik cumhuriyeti savunanlar aynı ölçüde, aynı şiddetle demokrasi ve hukuk devletini savunmak zorundalar. Bu üç nitelik arasında bir hiyerarşi var mı? Bir norm hiyerarşisi var mı? Olmaması gerektiğini düşünüyorum. Burada da bir matematik hatası yapılıyor; bence hukuk fakültelerinde matematik okutulmalı. Laiklik işin temelidir diyorlar, olmaz. Ben hukuk devletini savunduğum anda zorunlu olarak laikliği savunuyorum, çünkü laiklik olmazsa hukuk devleti olmaz. Demokrasi de olmaz, ama tersi mümkündür. Laik cumhuriyet dediğim zaman, demokrasi ve hukuk devletini dışlayabilir. Dolayısıyla ben böyle dediğim zaman, bu yanlış bir söylemdir. Çünkü laiklik, hukuk devleti ve demokrasinin önkoşuludur. Ben hukuk devleti söylemini ön plana çıkarttığım anda zaten zorunlu olarak laikliği savunuyorum. Laik cumhuriyeti ve bu mottoyu öne çıkaranlar bunu yapmıyorlar, matematik olarak da yanlış bir şey yapıyorlar.

Bütün laik cumhuriyetlere bakılabilir, demokrasi olmayabilir, hukuk devleti olabilir ama laiklik olabilir. Siz hukuk devletini savunuyorsanız ve bunu ön plana çıkarıyorsanız, laiklik vurgusu yapmadan laikliği mecburen, matematik olarak savunmak zorundasınız. Kimse size "Sen niye hukuk devletini savunuyorsun da laikliği savunmuyorsun?" diyemez. Ben hukukçu değilim, Başsavcıya saygı duyuyorum ama 27 Nisan'da hukuk devleti ve demokrasiye aykırı bir muhtıra girişimi olmuştu. Bir partinin üst düzey yöneticileri bunu kelime kelime arkasında izlemişlerdir ve bunu ısrarla sürdürmüşlerdir. Bu nedir? Cumhuriyet'e karşı kalkışmadır, aynen Sayın Erdem'in söylediği gibi. Cumhuriyet'in niteliği laiklik değildir sadece. Demokrasi ve hu-

kuk devletine, parti düzenine saldırı olmuştur ve bu odak haline de gelmiştir. Cumhuriyet savcıları harekete geçmemiştir. Cumhuriyet'in üç temelinin birbirinden ayrı düşünülmesi olanaksızdır. Bunların ayrı düşünülmesi Cumhuriyet'e ihanettir. Tek başına laik devlet vurgusu Cumhuriyet'e ihanettir. Aynı zamanda demokrasiyi ve hukuk devletini savunmak mecburiyetindesiniz. Hiçbir Cumhuriyet Başsavcısı bugüne kadar demokrasiye karşı odak olmakla bir partiye karşı dava açmamıştır. Hukuk devletine karşı odak olmakla dava açmamıştır. Bugün bir siyasi parti başkanının bütün televizyonlarda naklen yayınlanan bir konuşması vardı; çok açık bir şekilde birilerinin müdahalesini istemiştir, "Artık müdahale istiyoruz." demiştir. Cumhuriyet Başsavcılarının başka partileri de demokrasi ve hukuk devletine karşı odak olmakla suçlayabildikleri anda bu iddianame inandırıcı olur. Cumhuriyet'in üç temel niteliği vardır, bunlar birbirinden ayrılamaz. Eğer birileri bu üç ilke arasında bir norm hiyerarşisi koyarlarsa, Cumhuriyet'e ihanet ederler. Kimse hukuk devletinin önüne laikliği geçiremez.

İbrahim Kalın: Can Bey'e de söz verelim. Siyasi partilerin kapatılmasını genel olarak siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Can Paker: Siyasetle ilgili önemli bir kurumun üyesi olarak, olaya biraz bilimsel ve tarihsel açıdan bakmak istiyorum. Siyasi partiler kapatılır mı? Tabiî ki kapatılır cevabı doğru değildir. Tabiî değil, gayr-i tabiîdir. Bakıyoruz, İspanya'da, Almanya'da tarihsel nedenlerle bir-iki parti kapatılmıştır. Türkiye'de ise 24 parti kapatılmıştır. Gerek doğa bilimlerinde, gerek sosyal bilimlerde niceliğin artması, niteliğin farklılığını ifade eder. Bütün Avrupa'da iki taneyken Türkiye'de 24 tane olması, başka bir nitelikte parti kapatılma olduğuna işaret eder. Hangi partiler kapatılmış; genellikle seçim potansiyeli olan, seçmenden rey alma ihtimali yüksek olan partiler kapatılıyor. Dolayısıyla ben bu işi şuna bağlıyorum; burada bir sivilleşmeyi, seçilmişi sınırlayan bir yapı görüyorum. Burada şu var; atanmışlar ile seçilmişler. Atanmışlar, seçilmişlerin kontrolünü daima ellerinde tutmak istiyor. Peki neden? Cumhuriyet'in kuruluşunu atanmışlar yapmıştır. Cumhuriyet kurulduğu zaman Türkiye bir köylü topluluktur. 80 yıl içerisinde Türkiye NATO'ya girmiş, Avrupa ile ilişki kurmuş, eko-

nomisi değişmiş, hızla toplumsal yapısı değişmiş. Böyle bir değişimin gerçekleştirilmesi, köylü toplumunu yöneten ilkelerle böyle bir toplumun yönetilmesini imkânsız kılmıştır. Türkiye'nin yeni yapısı orta sınıflaşmadır ve bu da çok hızlı bir şekilde gerçekleşiyor. Bizim yaptığımız araştırmalara göre, Türkiye'deki insanların %85'i kendini orta sınıf veya altı sayıyor. Ekonomik olarak bilemeyiz; ama kendisini öyle sayıyor ve o değer yargılarını yerine getiriyor. Nedir bunlar; daha iyi yaşamak, daha sağlıklı yaşamak, çocuklarını iyi okutmak gibi. Orta sınıflaşma demek, farklılaşma demektir. Köylü toplumu birbirinin aynıdır; DP dönemlerine bakın, bütün insanlar birbirlerine benzer. Köylü toplumunda ekonomi de, olaylar da, insanlar da çok monotondur. Hâlbuki orta sınıf bir yapıda insanlar olaylar da, ekonomiye bakış da farklıdır.

Bu farklılık oluşması, demokrasi talebini getirir. Orta sınıf toplumda, kimisi eczacıdır, kimisi siyasetçidir, hepsinin ekonomide aldığı yere göre dünya görüşü ve yaşamak isteme tarzı vardır. Kendi istediği gibi yaşamayı ise siyasete getirir. Bu da demokrasi talebidir. Gelecekten umudu olan orta sınıflar, demokrasi talep ederler. Bu talep belirli partilere, belirli nedenlerle odaklaşır. Odaklaştığı zaman bu talebi en çok yerine getiren veya getirme sözü veren, getirebileceğine inandıran partiler kazanmıştır. Türk halkı ne dine oy vermiştir, ne milliyetçiliğe vermiştir genelde. Türk halkı siyasi iktidarı kendi lehinde kullanacağını zannettiği partiye vermiştir. Bu parti onu yapmadığı zaman hemen düşürmüştür. Türkiye'de olduğu kadar hiçbir demokraside bu denli oy kaymaları yoktur. %25'lerden %2'ye düşmek gibi bir şey yoktur. Yeni ve modern Türkiye'nin sivil toplumu demokrasi talep etmektedir. Benim gördüğüm kadarıyla atanmışlar, Cumhuriyet'in başından beri gelen siyasi iktidarlarını ellerinden bırakmak istememektedirler. Bence siyasi partilerin kapatılmasındaki neden budur; ama sosyoloji bu siyasi nedeni ortadan kaldırmaya devam etmelidir. Yarın bir gün AK Parti kapatılır veya kapatılmaz önemli değil. Türkiye'nin sosyolojik yapısı, kesin olarak demokrasi talep etmektedir. Türkiye'de demokrasiyle ilgili araştırma yaptığımız zaman fevkalade yüksek bir oranda demokrasinin talep edildiğini görüyoruz. Laiklikle ilgili yaptığımız araştırmalarda, yine çok büyük oranda laikliğin benimsendiğini ve toplumun ondan vazgeçmeye

hiç niyeti olmadığını görüyoruz. Son yaptığımız araştırmada cumhurbaşkanının niteliği ne olsun diye sormuştuk. Sayın Recep Tayip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı tartışılıyordu o dönemde. Bize gelen sonuçlar ilginçti; bir numaradaki talep "Modern hayatın temsilcisi olsun" idi. Hemen altında "Dini bütün, Müslüman olsun" diyor. Öteki yandan yüksek bir oran da "Laik olsun" diyor. Böyle bir toplumu artık parti kapatarak kontrol edemezsiniz.

İbrahim Kalın: Bu konuşulanlar çerçevesinde, Türkiye'de siyasi partilerin kapatılmasına Eser Bey ve Can Bey temas ettiler. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Avrupa'da siyasi parti kapatma meselesine de değinir misiniz? Sizin de değerlendirmelerinizi alalım.

Zühtü Arslan: Siyasi partilerin kapatılması tabii değildir. Zannedildiği gibi sadece hukuki bir mesele de değil, siyasi boyutu olan bir meseledir. İddianameyi şöyle bir okuyan herkes, bunun ne kadar siyasi olduğunu rahatlıkla anlayabilecektir. Siyasilik bu olaya has bir şey de değil, siyasi partilerin kapatılma davasından kaynaklanan bir durumdur. Bir partinin kapatılması, hem kısa, hem orta, hem de uzun vadede çok önemli siyasi sonuçları olan bir hadisedir. Bu hadise ne kadar sık tekrarlanırsa, bir ülkede demokratik gelenek, siyasi gelenek o ölçüde sekteye uğrayacaktır; yerleşmesi ve kökleşmesi güçleşecektir. Bu kadar sık siyasi partilerin kapatılması, son kırk yılda, neredeyse iki yıldan kısa bir sürede bir partinin kapatılması, Türkiye'de siyasi geleneğin kökleşmemesine neden oluyor. Bu siyasi gelenek de kısa süreli yerleşen, kökleşen bir şey değil. Demokrasi dediğimiz yönetim biçimi, sürekliliği gerektiriyor, uzun süre ayakta durabilen siyasi partileri gerektiriyor. Siz dünyanın gelişmiş hiçbir demokrasisinde, kurulduktan altı ay sonra iktidara gelen bir parti göremezsiniz. Türkiye'de neden oluyor? Çünkü sürekli siyasi partilere siyaset dışı yollarla müdahaleler yapılıyor. Bu müdahalelerin şekli, biçimi çok da önemli değil. Önemli olan nokta, siyaseti doğal olan mecrasından çıkaracak müdahalelerin yapılıyor olması. Bu da, toplumsal dinamikle devlet elitlerinin ciddi anlamda kan uyuşmazlığı yaşadığının tipik bir göstergesidir. Can Bey'in tahlillerine aynen katılıyorum. Türkiye toplumu git gide çeşitlenen, modernleşen ve çok daha demokratik bir rejim talebiyle ortaya çıkan bir toplum, daha

kozmopolit hale gelen bir toplum. Siyasi parti kapatma davalarıyla ortaya çıkan tek doğrucu anlayışla yönetmeye kalkıştığınızda ciddi problemler çıkacaktır. Bugün yaşananlar da böyle bir problem. Bu problemin üzerinde çok düşünmemiz, tartışmamız gerekiyor.

İbrahim Kalın: Bir de Avrupa'da yapılan kapatmalar konusunu kısaca alalım.

Zühtü Arslan: Bu neredeyse herkesin ezberi haline geldi. Siyasi parti kapatma, sadece bizde değil, Avrupa'da, dünyanın her tarafında var. Bu doğru değil. Dünyanın her tarafında, her rejimde parti kapatma diye bir şey yok. Mesela, Anglo-Sakson geleneğinde böyle bir olay yok. Bir İngiliz, bir Amerikalı için tahayyül bile edilemeyecek bir şey bu. Avrupa'da, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve İtalya eksenli olarak ortaya çıkan, demokrasi tarihinde bir dipnottur, gelenek değildir. Anayasal düzeyde bakarsak; bir iki ülkenin anayasasında yer alır, ama uygulamaya baktığımızda iki parti Almanya'da kapatılmış, bir de en son 2003'te İspanya'da kapatılan bir parti var. Bu partilere baktığınız zaman, Soğuk Savaş döneminin partileri bir kenara, İspanya'da kapatılan parti artık bir suç odağı haline gelmiş bir partiydi. Terör örgütüyle organik bağlantısı bir şekilde ispatlanmış bir parti ve son çare olarak kapatılmıştır. Üstelik o parti dışındaki, şiddete başvurmayan partiler faaliyetlerine devam edebiliyorlar. İngiltere'ye bakıyorsunuz, benzer şekilde aynı doğrultuda bir parti, IRA'yla organik bağlantısı olan parti, yıllardır faaliyetlerine devam ediyor. Parlamentoda milletvekilleri var. Normal demokratik rejim içerisinde çalışmalarını sürdürüyor. Demokrasilerde parti mutlaka kapatılır diye bir kural kesinlikle söz konusu değil. Parti kapatma, Avrupa'da olağanüstü şartların ürünü olarak ortaya çıkan bir olay. Bizde ise neredeyse olağanlaşmış. Aradaki temel fark budur. Zaten sayılar bunu gösteriyor, son 40 yılda 24 parti kapatmışız. Avrupa ise son 60 yılda sadece üç parti kapatmış.

İbrahim Kalın: Bu davanın muhtemel sonuçları ve son iki gündür konuşulan AK Parti'ye açılan dava sırasında, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinin değişmesi mümkün müdür? Bu devam eden mahkeme sürecine ve yargıya müdahale midir? Bu arada Kezban Hanım bir noktaya temas etmek istiyormuş.

Kezban Hatemi: Eser hocanın ve Erdem hocanın saptadıkları doğrultuda bir hukuki saptama yapayım ki, hep siyasi gitmeyelim. Ne yazık ki, geçmiş deneyimlerimizden biliyoruz ki Anayasa Mahkemesinin bazı kararları hukuki değil, o olayın özelliklerinden de kaynaklanan siyasi kararlar oldu. En basit örneğini vereyim; türban konusu. Çok yakınını vereyim; 367 rezaleti. Bir yargı mensubunun, yüksek mahkeme hâkiminin bir ihtilalin devrim niteliğinde olduğunu söyleyebilmesi de cabası... Bu sorun, iki kişi arasındaki bir alacak-verecek veya ceza davası değil. Ülkenin geleceğini, bizim gelecek nesillerimizin geleceğini etkileyen çok ciddi bir problem ve hiç başka davalara benzemiyor. Eğer kendinizi bu ülkenin sorumlu bir vatandaşı gibi hissediyorsanız, bu ülkede mutlu olmanıza imkân yok. Türkiye'nin hiçbir kesimi mutlu değil. Hiç olmazsa bu olan bitenden bir taraf kârlı çıksın diyorsunuz, maalesef binmişiz bir alamete, gidiyoruz kıyamete. Herkes stres dolu... Hiç kimsenin kimseye saygısı kalmamış, terbiye, ahlak, hak, hukuk... Bütün bunlar göz ardı edilmiş. Baskın basanın, güç bende deyip süpermenliğe soyunanlar, o gücü ellerine geçirip demokrasi, hukuk devleti, hukuk devletinin nitelikleri, anayasal şekli, güvenceleri hiç dikkate alınmadan sizin karşınıza çıktıkları zaman hiç kimse "Durun bakalım ne olacak?" diye ekran karşısına geçemez. Herkes bildiği yanlışları, konumuna göre söylemek zorundadır. Çünkü hepimizin hukuki, ahlaki, vicdani sorumluluğu vardır. Türban değişikliğini AKP, 411 milletvekiliyle geçirmiştir. 411 milletvekiliyle geçirilirken Meclis kendi kendine de yapmamıştır. Çok uzun bir süre ve benim de yadırgadığım mutabakat aramıştır. Kiminle mutabakat yapacağız? Yasama, Meclis'in işidir. Çok uzun süredir Türkiye'de kuvvetler ayrılığı dengesi acayip bir şekilde sarsılmıştır. Söylediğim gibi sadece AKP veya AKP'ye karşı yapılan manipülasyonlar, toplum mühendisliği olaylarıyla ilgili değil bu... Söylediğim gibi güç bende süpermenine dönüşüyor. Süpermenler var bu ülkede, güç bende diyor. Dolayısıyla hukukun gereği yapılmalıdır. Anayasa Mahkemesi Anayasa'yla bağlıdır. Anayasa kişileri, kurumları, kuruluşları ve Anayasa Mahkemesini de bağlar. Aksi olursa ki en büyük tehlike budur; hâkimler hükümetiyle karşı karşıya kalırsınız.

İbrahim Kalın: Ben o konuda Can Bey'e bir soru soracağım. TESEV'in yaptığı bir hâkimler araştırması var. Ortada bir Anaya-

sa var; ama Anayasa'dan, aynı cümlelerden, aynı maddelerden çok farklı sonuçlar çıkabilmekte. Eser Bey'e göre sadece laiklik vurgusu önemli değil, üç temel nitelik var. Bunlardan ikisi olmadan birini öne çıkardığınızda eksiklik oluyor. Hikmet Sami Bey farklı bir yorum yaptı; aynı metinden çok farklı okumaların çıktığı ve bunun gerginlik yarattığı konusunda...

Hikmet Sami Türk: Farklılık değil; Cumhuriyet'in birçok niteliği var. Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri Anayasa'nın 2. maddesinde sayılmıştır. Bunlar arasında demokrasi var, laiklik var, sosyal devlet var, hukuk devleti var. Bu olayda laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelme söz konusu, o nedenle laiklik üzerinde duruyoruz.

Kezban Hatemi: Bu tarif edilmesi gereken bir kavram.

Hikmet Sami Türk: Laiklik toplum ve devlet düzeninin din kurallarına değil, insanların koyduğu ve değişen gereksinmelere göre değiştirebileceği kurallardan oluşan hukuk sistemidir. Böyle bir sistemde din ve vicdan özgürlüğü de var. Fakat bugünkü iktidar laikliği vicdan özgürlüğü yönüyle ele almıştır. Bu temel hak ve özgürlük, laik devlette çok güçlü bir koruma altındadır. Laik devlet, devlet kurallarının dine dayanmamasıdır. Ama bir başbakan, bir mahkemenin verdiği kararı "Ulemaya sordunuz mu?" diye niteliyorsa, dünya düzeninin din bilginlerine, ulemaya sorarak düzenlenmesini amaçlıyordur.

Kezban Hatemi: Siyasi rekabeti bir rejim sorununa döndürürseniz, laikliği siyasileştirirsiniz. Laikliğe yapılabilecek en kötü şey budur. Laiklik bu kadar basit, din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır denilerek şimdiye kadar hiçbir problemimiz çözülmedi.

Hikmet Sami Türk: Neden din ve devlet işleri ayrılıyor? Çünkü devlet düzeni insanların koyduğu kurallarla gerçekleşiyor.

Kezban Hatemi: Ayrılmalıdır zaten. Kimsenin bu konuda itirazı yok. Ama laikliğin karşısına dini koyduğunuz an, halkın laiklikten uzaklaşmasını görürsünüz. Refah Partisinin kapatılması sırasında Erbakan'ın "Bu laikliğin bir tarifi olmalı, nedir bu laiklik? Çektiğin şekilde oraya buraya gidecek." ilk defa o demiştir. Siz laikliğin kar-

şısına başka bir ideolojiyi koyduğunuz zaman insanlar "Bir dakika" der. "Niye ben kendi inancımın önünde böyle bir ideolojinin daha üstün olduğuna, ona tabi olduğuma inanayım?" diye sorar.

Hikmet Sami Türk: Oraya ideolojiyi koyan kim?

Kezban Hatemi: Bir değil, birden çok ideolojiyi koyuyorlar. Onun için laiklik; hiçbir felsefi ve dini görüşe ödün vermeyen, insan haklarında eşitlik ilkesine saygılı, demokratik, sosyal hukuk devletinin çok ciddi bir yöntemidir demeliyiz. Laiklik dendiği zaman onun karşısında bir şey olmamalı. Dinin karşısına farklı bir şey getirilmemeli. İnsan laik olamaz.

Hikmet Sami Türk: Laik devlete inanabiliriz.

Kezban Hatemi: Devlet laik olmalıdır. Hele Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kadar farklılık, bu kadar çok kültür, bu kadar çok etnisite, bu kadar farklı kimlik ve din olduğu takdirde - ki muazzam bir güzelliktir - laiklik bunu yönetebilme sanatıdır. Bunlara eşit durabilme sistemidir. İnsan laik olmaz; insan ya inanır, inançlı birisi olur ya da inanmaz ateist olur. İnanma özgürlüğü kadar inanmama özgürlüğü de olmalıdır ve vardır. Anayasal güvencedir. Dolayısıyla bunların belirlenmesi lazım... Siz gardıroba paltonuzu bırakır gibi inancınızı bir yana koyarak şu salondan içeri giremezsiniz. Onun için 'Allah'la irtibatını keseceksin' anlamına gelen söylemlerle baskılar yaparak laiklikten soğutmamalıyız. Bu toplumda laiklik problemi yok, durup dururken laiklik problemi çıkarmamalıyız.

Hikmet Sami Türk: Bu tartışmanın verimli gidebilmesi için, bizim Anayasa'mız laikliği nasıl tanımlıyor, bunu hatırlatmakta yarar görüyorum. Laiklik Anayasa'nın başlangıcında ve 24. maddesinde tanımlanmıştır. Başlangıcında, laiklik ilkesi gereği olarak kutsal din duygularının devlet işlerinin üzerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı kararlılıkla ifade edilmiştir. Anayasa'nın 24. maddesinin son fıkrasında da şu hükme yer verilmiştir: "Kimse devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veyahut kişisel çıkar, nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini ve din duygularını

veyahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz." Bu hükümlerde aslında laikliğin tanımı da var.

Eser Karakaş: Bir şey sormak istiyorum. Anayasa'yı okuyorum, okuduğumu anladığımı zannediyorum. Siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili Anayasa'nın 68. maddesinde hükümler vermiş. Bununla hiçbir alakası olmayan ilginç bir hukuk tekniği var Türkiye'de. Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesinde berbat bir hüküm var. Mesela, bir siyasi parti kuruyorum, halka gidiyorum, klasik laikliğe inanan biri olarak Diyanet İşleri Başkanlığını genel idare dışına taşımak istediğimi söylüyorum, vergilerle finanse etmek istemediğimi söylüyorum. Partiyi kapatırlar.

Hikmet Sami Türk: Bu bir kapatma nedeni değildir.

Eser Karakaş: Siz daha iyi biliyorsunuz, bu nedenle kaç partinin kapatıldığını.

Hikmet Sami Türk: Elimde kapatılan siyasi partilerin kapanma nedenlerinin yer aldığı bir belge var. Dediğiniz şey yasak; ama hiçbir parti bu sebepten dolayı kapatılmadı.

Eser Karakaş: Peki böyle bir amaç edinirse ne olur? Kapatılmaz mı?

Hikmet Sami Türk: Kapatılma yaptırımı uygulanmaz.

Eser Karakaş: Peki bu yüzden parti kapatılmadı mı?

Hikmet Sami Türk: Hayır, kapatılmadı.

Kezban Hatemi: Kapatıldı.

Zühtü Arslan: Diyanet İşleri Başkanlığının konumuyla ilgili olarak daha önce bir parti kapatıldı, daha doğrusu kapatma nedenlerinden biri olarak gösterildi. Kapatılan parti Özgürlük ve Demokrasi Partisiydi. Son derece laik bir parti olmasına rağmen programında buna yer verdiği için kapatıldı.

Hikmet Sami Türk: Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin kapatılma nedeni kısmen laikliktir.

Eser Karakaş: Laikliğin bir tanımı var; din ve devlet ilişkilerinin ayrışması. Türkiye'de 88 bin memuruyla koskoca Diyanet İşleri kurumu varken böyle bir tanımın anlamı var mı? Yok.

Kezban Hatemi: Anayasal bir kurum.

Eser Karakaş: Anayasal kurum, hatta anayasal kurumdan çıkarılmasını iddia bile edemiyorsunuz. Bir tartışma oldu üç ilke konusunda; laiklik, demokrasi, hukuk devleti. Bu ilkeler arasında bir hiyerarşi kurulabilir mi? Şöyle bir gözlemim var, istisnaları olabilir. Bu üç ilke arasında laikliği ön plana çıkaranlar; laiklik uğruna "Söz konusu olan laiklikse, ulu hukuk devleti ve demokrasi teferruattır." diyenler arasında nedense hiç dışa açık piyasa ekonomisini savunan yok. Uzun zamandır bunu gözlemliyorum. Bunu diyenlerin başka bir kaygısı var. Bu siyasal bir tercih değil.

İbrahim Kalın: Peki bu kaygı nedir?

Eser Karakaş: Başka bir ilişkiler bütünü var. Bu ilişkiler bütününü bir şekilde korumak isteyen bir kesim var. Bunu hukuk devleti ve demokrasiyle koruyamadıklarını görüyorlar ve Cumhuriyet'in bir ilkesini öne çıkararak o ilişkileri koruyorlar. 1980'lerin ortasından beri üç temel yargı denetim organımızın; Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, ekonomi konusunda, özelleştirme, yabancı sermaye, mülkiyet konusundaki kararlarını bir yana alalım. Müthiş tutarlı bir parti programı vardır. Hukuk programı yok, tutarlı bir siyasal parti programıdır. En son karar 11 Mart'ta verildi. Bir Türk şirketinin hisselerinin çoğunluğu yabancılara aitse, 6 ay sonra Türkiye'de gayrimenkul almasını yasaklayan bir karar aldı. Bunu ulusalcılıkla, laiklikle hatta Anayasa'yla açıklamak mümkün değildir. Burada iktisadi bir kavga vardır. İki tane gazoz şirketi söyleyeyim; Uludağ ve Çamlıca. Mesela; bir yabancı şirket Uludağ Gazoz'un %51 hissesini aldı; 6 ay sonra gayrimenkul alamıyor. Böyle bir rekabet, böyle bir ekonomi mantığı olabilir mi? Bu hukuk olamaz, bunun temeli hukuk değil. Bu bir müesses nizamdır. Laiklik sadece görüntü, başka bir şeyi koruma kaygısı var. 20 yıldır üç temel kurumun kamu yararı dediği şeye bir bakın. Kamu yararının, kamunun yararı olmadığı çok açık... AKP'nin kapatılma davası 20 yıldan beri gelen sürecin

bir halkasıdır. Ekonomik kararlar verildi, bir yerde siyasete sıçradı, tekrar ekonomiye dönecektir. Sosyal güvenlik yasasında çalışanları arasında ayrım yaptı. Memur, işçiden daha azizdir, diyor. Bunun hukuki gerekçeleri Anayasa'da olabilir. Memur esnaftan daha değerlidir, diyor. Bu hukuk ideolojisidir. Buna karşı çıkacak mıyız, çıkmayacak mıyız?

Hikmet Sami Türk: Laikliğin Türkiye için önemini yeterince anlatamadık. Hepsi önemlidir ama laikliğin özel bir önemi vardır.

İbrahim Kalın: Diyanet İşleri konusu geçti. Bir de hukukçu olarak size soracağım.

Hikmet Sami Türk: Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı telefon etti bana. Onu açıklayayım isterseniz. Öncelikle ben bir soruyu iletmek istiyorum. Din âlimlerine, bilginlerine din hakkında soru sorulamaz mı? Bu laikliğin ihlali midir? Bu yapılan bir düzenleme ile ilgilidir. Devlet dini düzenlemiyor. Onun asıl yeri insanların vicdanındadır. Sayın Diyanet İşleri Başkanı ve Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanı Sayın Yazıcıoğlu beni aradılar. Birkaç gün önce bu konuda başka bir televizyon programında da bir konuşma yapılmıştı. Ben o programda AKP'nin iktidarı sırasında Türkiye'nin sosyal yaşamda en az 50 yıl geri gittiğini söyledim ve Türkiye'de izinsiz Kur'an Kurslarının yaygın olduğunu söyledim. Bu açıklamayı aktarmayı bir borç olarak bilirim. Diyanet İşleri Başkanı Sayın Bardakoğlu bugün dedi ki; "Bu Kur'an Kurslarının hemen hemen hepsini kontrol altına aldık." Türkiye'de şu anda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın altında 6.000 kadar faal Kur'an Kursu var, 1800 kadar faaliyetine ara vermiş olan kurs var. Yazıcıoğlu da aşağı yukarı aynı açıklamaları yaptı. AKP zamanında Türkiye'de sosyal yaşamda önemli gerilemeler oldu. Ben 1950'leri hatırlıyorum, Türkiye 1950'lerde sosyal yaşamı yönüyle çağdaş bir devletti. Çok partili yaşamın Türkiye'de bir faturası olmuştur. Bu da dinin siyasete alet edilmesidir. Ezanın Türkçeden tekrar Arapçaya çevrilmesinden başlanılarak, din konusu sürekli istismar edilmiştir. Ben bunu genel olarak konuşuyorum. Of'un Uğurlu köyünde bu sorun çözülmüştü. Çarşaf ile dolaşan yoktu. Şimdi bakın; Beyoğlu'nda çarşafla gezen var, Ankara'da Kızılay'a bakın orada da var. Türkiye bu noktaya geldi. Sürekli olarak din kullanıldı. Din, insanların tanrıyla arasındaki kut-

sal bir duygudur ama politik malzeme olarak kullanılmıştır, bu yolla halkın oyu alınmaya çalışılmıştır.

İbrahim Kalın: Türkiye toplumuyla ilgili önemli bir noktaya değindiniz.

Hikmet Sami Türk: Türkiye'de çok partili sistemin en sakıncalı tarafı bu olmuştur. Oysa Osmanlı İmparatorluğu dini hurafeler yüzünden çökmüştür. Kurtuluş Savaşı'nı yapanlar, başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere Şeyhülislam'ın "Bunlar asidir. Görüldükleri yerde katli vaciptir." fetvası altında yapılmıştır. Din siyasi alet olarak kullanıldığı zaman Kurtuluş Savaşı'nı bile önleyebilecek bir etken olduğunu görüyorsunuz. Bu konu çok önemli... Eğer bu sağlam zemini kaybedecek olursak Türkiye Cumhuriyeti'ni ayakta tutmak mümkün olmaz. Öbür taraftan bölücü hareketler, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan başlamıştır. Bugüne kadar zaman zaman önemi artmıştır ve Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu iki tehlike vardır. Bölücülük ve dinin istismar edilmesi.

İbrahim Kalın: Can Bey, TESEV'in bu konuda araştırmaları var. Din ve laiklik hakkındaki araştırmalarınızda toplumda böyle bir sorun olmadığını söylediniz. Sayın Hikmet Sami Türk de 1950'lere atıfta bulunarak o zamanlar böyle bir problem olmadığını söyledi.

Can Paker: Tarhan Bey de bunun benzeri araştırmaları yaptı. Bazı rakamlar farklı olmakla birlikte üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri söylüyoruz. Biz iki defa yaptık; 1999 ve 2006'da. Genel olarak söylüyorum, sosyolojik anlamda toplumda radikal bir dincilik mevcut değil. Türk toplumu çok toleranslı, çok geniş bakışlı bir toplum... Bunun 2-3 tane ters misali olabilir ama bunlar polisiye vakalar, sosyolojik değil. Bizim yaptığımız tüm araştırmalardan şöyle bir tablo çıktı; Türkiye'nin %30'u laik, %70'i ise muhafazakâr. Bu %30'luk kısmın %10'u ulusalcı, dışarıya kapalı yapı... Geriye kalan %20'si demokrat, karşı tarafı anlama eğiliminde olan ancak laiklik kuşkusu ve kaygısı olanlardır. %70'lik kesimin %10'u şeriatçı, geriye kalan %60 ise yeni bir orta sınıfı oluşturuyor. Daha iyi yaşamak istiyorlar, çocuklarına daha iyi eğitim vermek istiyorlar ama aynı zamanda dinsel referanslarıyla beraber yaşamak istiyorlar. Onlar da dinleri elden gidecek

diye kaygılanıyorlar. Diğer kesimle geçiniyorlar, kız alıp veriyorlar, ticaret yapıyorlar ama kuşkuları devam ediyor. Bunlar körüklenirse gerilim haline geliyor. Bana göre Türkiye'nin geleceği bu iki kitleyi beraber yaşatabilecek, yeni bir Türkiye sosyolojik sentezine götürebilecek bir partidir. Belki AKP daha liberalleşip o parti olur, belki de başka biri yapar.

Benim görüşüme göre Türkiye önümüzdeki on sene içerisinde bu sentezi arayan bir partiye muhtaçtır. Cumhuriyet ilk kurulduğunda, asker-sivil demokrasi etrafında elit bir bürokrasi yaratmıştır. Bizlerin hayata bakış rasyonalitesi, okuma yazmanın getirdiği kavramsal bir rasyonalitedir. Hâlbuki köylülükten orta sınıflaşanların rasyonalitesi, pratik rasyonalitedir. Deneyerek, yaparak rasyonel olmuşlar. %20 'lik laik kesim, bizim de içinde bulunduğumuz, dine irrasyonalite diye bakıyor; çünkü öyle endoktrine edildi. Hâlbuki köylülükten gelen diğeriyle yaşıyor ve rasyonel de oluyor. Biz teorik bir rasyonalite ile büyüdük, onlar ise pratik rasyonalite ile büyüdüler. Buradaki temel felsefi bakıştan dolayı gelen bir gerilim de var. İster laiklik deyin, isterseniz dinsellik deyin. Bu iki görüşü bir araya getirebilecek bir dünya görüşü, ideoloji, bir parti Türkiye'nin geleceğidir. Bizim ölçülerimize göre çarşaf %1, başını tüm örtenlerin oranı %64'ler civarında. Bize göre %11'i, Tarhan Bey'e göre %16'sı türbanlı. Bunları önceden neden görmezdik? Şehre geldiği zaman şehre gelmenin getirdiği kültürel çatışmanın insanlara getirdiği bir sığınma yeri vardır. Dinlerine sığınıyorlar. Ben bunu 1960'lı yıllarda Almanya'da da gördüm. Oraya çalışmaya giden, pek dindar olmayan işçiler Almanların kültürleriyle kültürü çatışınca dine sığındılar. Dinlerini bir kalkan olarak kullandılar. %16'lık türbanlı kesim bana ve birçok arkadaşımın inancına göre modernleşen kadındır. O kadın çıktığı topluma, başka türlü yaşamak istediği mesajını vermek istiyor. Üniversiteye gitmek istiyor. Bu bir modernleşme sürecidir. Başından beri anlattığım, köylülerin orta sınıflaşmasının getirdiği bir sonuçtur. Mesele Türkiye'nin sosyolojik dinamikleridir ve bu dinamikler Türkiye'yi beraber yaşatmaya doğru gidiyor. Bu beraber yaşatmayı merkezi atanmışların ideolojisi yönetemez. Çünkü askeri bir anlayış, kalıp anlayış ile yönetmeye çalışır. Hâlbuki bu farklılıkların yönetimidir, ancak yaşanıldıkça yönetilebilir.

İbrahim Kalın: Hasan Bey, gördüğünüz gibi konu genişledi ister istemez. Sizce bu dava ve buradaki tartışma nereye doğru gider?

Hasan Celal Güzel: Bu eski bir tartışmadır ve bu tartışmanın perde arkasında şuurlu veya şuursuz olarak egemenliğin elde tutulması hırsı var. Yapılan, Türkiye'de kim egemenliğe sahip olacak tartışmasıdır. Halkın egemenliği, milletin egemenliği ne yazık ki 1950'den itibaren, çok partili sisteme geçilmesine rağmen bir türlü oligarşi ve elitler tarafından hazmedilemedi. Çatışma buna dayanıyor. Bu elitlerin her zaman kötü niyetli olduklarını söylemiyorum ama bunların kafalarında laik-anti laik kamplaşması var. Can Bey'in söylediklerine aynen katılıyorum. Türkiye'deki vatandaşlarımız Cumhurbaşkanı olacak kimsenin hem modern olmasını, hem dindar olmasını, hem de laikliği korumasını istiyor. Bunlar zıt gibi görülüyor, hâlbuki bunlar zıt değil. Osmanlı'da da zıt değildi. Osmanlı'nm dini hurafelerle battığı iddiasına saygı duyuyorum; ama kabul etmiyorum. Osmanlı modernleşmeye 19. yüzyıl başında başlamıştı. Türkiye'de türbana, başörtüye dönüş bir gerileme, bir irtica değildir. Tam tersine bir modernleşmedir. Türk toplumu ne teokratik Osmanlı Devleti döneminde, ne de Cumhuriyet döneminde, 2000'li yılların başında din devleti isteyen bir toplumdur. Bu bir paranoid sendrom olarak ortaya çıkıyor. Bu yanlıştır.

Laikliğin tanımı konusunda sayın bakanımın yaptığı tarifler klasik tariflerdir ve doğrudur. İki unsur vardır; biri din ve vicdan hürriyetidir, diğeri de din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasıdır. Hâlbuki Sayın Başsavcının iddianamesinde laiklik şu şekilde tarif ediliyor; "Ortaçağ dogmatizmini yıkarak, aklm öncülüğü, bilimin aydınlığıyla gelişen bir uygar yaşama biçimidir." Aynı şekilde laiklik çağdaş ve sosyal yaşamın düzenleyicisi olarak söyleniyor. Ayrıca laiklik ilkesinin her ülkede farklı uygulanacağından bahsediliyor. Daha kötüsü; din ve inanç özgürlüğünün kısıtlanabileceğinden bahsediyor. Hâlbuki az evvel de belirtildiği gibi, Anayasa'da laiklik ilkesi isim verilmemekle birlikte din ve vicdan hürriyeti başlıklı maddesinde düzenlenmiştir. Ayrıca 2. maddesinin, din düşmanlığı olmadığı altı çizilerek belirtilmiştir. Hal böyleyken, laikliği bir dayatma olarak söylemenin bir mantığı yok. Çünkü çok az marjinal bir kesim

dışında Türkiye'de laik devlet yapısını inkar eden kimse yok. Dolayısıyla, iddianamenin tamamında iddia edildiği gibi bir şeriata gidiş yok. Demokrasiden bahsediliyor, demokrasi çok önemli ama Sayın Baykal ne dedi; "Laiklik ilkesi demokrasi tarafından getirildi." Bu temel ilkelerin hepsi önemlidir. Hiçbirisinin birbirine önceliği yoktur diyelim ama siz getirip bu şekilde alırsanız yanlış olur.

Sayın Başbakanın ulemaya soralım konusu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir üyesinin de yazdığı şerhte var. Bu din meselesidir, uzman kuruluşa sorulması gerektiğinden bahsediliyor. Bu da mı laikliğe karşı hareket ediyor? Hiçbir devlet adamının, 'bunu ulemaya soralım, Diyanet İşleri Başkanlığından fetva alalım' dediği vaki midir? Bunu gösterebilir misiniz? Sayın Başbakanın böyle bir şey söylemesi, şeriat istediği anlamına nasıl getirilebilir? Her iki kelimede bir laiklik demek zorunda bırakılan Başbakana siz nasıl böyle bir şey söyleyebilirsiniz? Fevkalade yanlıştır. Mesele şu; bu işin hukukla alakası yok, bu siyaset meselesidir. Sosyoloji de değildir, bu meselenin arkasında siyasi çıkarlar vardır. 1940'ların diktatoryası bitince, Cumhuriyet Halk Partisi elitizmi iktidarı kaybetti. 1950'de Demokratik Parti geldi, üst üste seçimleri kazandı. Daha sonra öğreniyoruz CHP'nin 27 Mayıs ile organik bağlantısını, tertip etti veya en azından teşvik etti. Bütün partiler kapatıldı, bir tek CHP kaldı. Kurucu Meclis CHP'den çıktı. Daha sonra da merhum İnönü'ye her şey soruldu. O zamanki oligarşi şunu gösterdi; merhum Adnan Menderes'in dediği gibi "Biz iktidar olduk ama muktedir olamadık." Biz bu devleti halktan herhangi birine veremeyiz, anlamaz diyen anlayış elitisttir. Sandıktan hiçbir zaman CHP oligarşisi çıkmayınca bu defa oyunun kaidesini değiştirdiler.

Türkiye'de klasik beş tane jakoben güç vardır. CHP'nin organizatörlüğü, darbe yapan askeri güçler, medyanın bir kısmı, YÖK'ü kurarak öğrencileri sokağa döken bazı bilim çevreleri, yüksek yargı kuruluşları, hâkimler ve savcılar. Görevini yapan hâkimleri ve savcıları tenzih ediyorum. İddianameyi okudum ve emin olun bu iddianamede incir çekirdeğini dolduracak bir şey yok. Bir tek fiil yok ki odaklaşsın, hem hangi fiil neyi odaklaştırıyor? Hadise şudur; Türkiye'de karısının başörtüsü olan bir başbakan hazmedilememiştir. Üstelik

bu başbakan tek başına iktidar olmuştur. Sonra Cumhurbaşkanı da öyle seçilmiştir. 27 Nisan'da adeta orduya davetiye çıkarılmıştır. Bunun üzerine erken seçime gidilmiştir. Bu sefer %47 ile iktidara gelinmiştir, üstüne başörtüsü yasağı kaldırılmak istenmiştir. Bunlar görülünce düğmeye basılmıştır, iddianame hazırlanmıştır. Bundan sonra Anayasa Mahkemesine gidecektir. Refah Partisi ve Fazilet Partisi iddialarının hemen hemen aynısı olduğu ve Sayın Başsavcı da bu kararlara atıfta bulunduğu için büyük bir ihtimalle, sadece tahminlere dayanarak söylüyorum, 9–2 veya 8–3 kararıyla kapatılacaktır. Bu bir hukuk meselesi değil; siyasi, sübjektif ve ideolojik bir meseledir. Kendimizi aldatmayalım. Gerçekçi olalım; Türkiye'de oynanan oyun budur, buna da mani olmak lazımdır. Demokrasiden yanaysak, buna karşı çıkıp formülünü bulmamız lazım. Aksi takdirde millet iradesiyle Türkiye'nin başına gelen bir parti, bürokratik bir dayatmayla kapatılacak. Bunun birtakım marjinal partilerin kapatılmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Ben onların kapatılmasına da karşıyım; ama DTP'nin de kapatılmasıyla bir Demokrat Parti'nin kapatılması başka işlerdir. Diyelim Demokrat Partiyi darbe sırasında kapattılar, şimdi öyle mi? AKP hiç değilse demokratik sistemin şeklen de olsa işlediği bir dönemde kapatılmak isteniyor. Bu çok büyük hukuki bir skandaldır. Buna aydınların da müdahale etmesi gerekir. Eğer kapatılırsa siyaset çıkmaza girer, Türkiye için büyük bir kayıp olur. Aklımızı başımıza toplamak zorundayız, bu siyasi inatlaşmadan vazgeçelim. CHP iktidar olmak istiyorsa evvela halkla barışmalıdır. Milletin milli, manevi değerleriyle barışmalıdır. Daha sonra gelir, oyunu da alır, iktidara gelir. Kimse de bir şey diyemez. Bu haksızlığı ortadan kaldırmak zorundayız.

Tarhan Erdem: Konuştuklarımız siyaset; ama 1960 hakkında konuştuklarına katılmam mümkün değil. Bildiğim kadarıyla CHP ve 27 Mayıs arasında hiçbir organik bağ bulunamamıştır. Ayrıca AKP davasıyla ilgisi yoktur.

Hikmet Sami Türk: Sanki bu iddianameyle CHP arasında bir bağlantı var izlenimini doğurdu. Böyle bir şey söz konusu değildir.

Hasan Celal Güzel: Tesiri vardır.

Hikmet Sami Türk: Bu çok ağır bir iddia...

Tarhan Erdem: Ben o kadar tesiri olacağını zannetmiyorum.

Hikmet Sami Türk: Yargıtay Başsavcısı görevini yapıyor, Sayın Bakan CHP ile ilgi kuruyor.

Hasan Celal Güzel: Görev yapmadan görev yapmaya fark var. Kimse kendisine tutarsız bir iddianame yazması görevini vermiş değil.

Hikmet Sami Türk: Bu sizin görüşünüz, tutarlı mı tutarsız mı olduğuna Anayasa Mahkemesi karar verecek. Konu yargıya intikal etmiştir, o yüzden bu iddianame hakkında tartışmak istemiyorum.

Tarhan Erdem: Can Bey'in söylediği beraber yaşama meselesi gerçekten önemlidir. Son seçimden sonra birlikte yaşama olanağına büyük zarar verilmiştir. Türkiye'de ciddi bir kutuplaşma eylemi vardır. Bu sonuç, son yapılan seçimlerden sonra ortaya çıktı ve gittikçe artmaktadır. Bu gidişatı öncelikle iktidar durdurmalıdır. Bakınız, son üç-dört aydır bütün meselelerimizi kutsallarla konuşuyoruz, inançlarımızla konuşuyoruz, milliyetimizle konuşuyoruz. Bunlardan fedakârlık yapamayız, tartıştıracak durumumuz da yoktur. Kutsal farklılıkları olan insanlarla yaşamayı konuşuyorsak bu ikisini ortaya koyamazsınız. Farklı iki dinden bahsediyorsanız, Müslümanlığı ortaya koyarsanız konuşacak bir şey kalmaz. Türkiye'deki Kürt Meselesini konuşacaksak, ortaya Türk milliyetçiliğini koyarsanız, ortada konuşacak bir şey kalmaz. Nitekim de kalmıyor. Neden bu hale geldik? Çünkü meselelerimizi konuşurken bizim için ve geçmişimiz için çok kutsal meseleleri, 'esas mesele budur' diyerek koyuyoruz. Hâlbuki konuştuğumuz mesele o değil. Ne zaman olursa olsun, sokakta elinde sigarayla gezmek meselesini konuşuruz; ama oraya Ramazan konuldu mu, konuşacak bir şey kalmıyor. Kürtlerin insan hakkı, kültür hakkı, din hakkı, konuşma hakkı konusu konuşulurken, "Ben Türk milliyetçisiyim" diye gelirseniz, neyi konuşacaksınız? Konuşamazsınız. Onun için Türkiye'de kutuplaşma dediğimiz bir olgu var. Kutuplaşma ne demek; insanlar kendilerini bir siyasi lidere bağlı görüyorlar, o liderin dediği her şey doğru sayılıyor. Liderler

var, liderlerin taraftarları var, bir gün gelecek televizyonda bile parti ayrımı yapılacak. Yani; televizyon kanallarını, "şu parti bu kanalları izliyor" diye ayıracaklar.

İbrahim Kalın: Bu yeni bir olgu mudur?

Tarhan Erdem: Hayır, yeni bir olgu değil. Daha önce 1957-1959'da yaşadık, 1977-1979'da da yaşadık. İnsanlar bunların ardından birbirlerini vurmaya başladılar. Bu çok önemli bir olgudur. Biz, benzetmek ne kadar doğru bilemem ama 1975'i yaşıyoruz. Türkiye ne Avrupa'ya benzer, ne de 2008, 1980'e benzer. Başbakan, son günlerde yaptığı konuşmalar da "Buna da mı laiklik diyeceksiniz?" diyerek, laikliği benimsemiş milyonları hafife alıyor. Bunu yapmamalı, ciddiye alması lazım.

Kezban Hatemi: Söylediklerinizde haklısınız, fakat siz hiçbir başbakana bu kadar bombardıman yapıldığını hatırlıyor musunuz? Yerli veya yersiz, her şeyin bir üslubu yok mudur?

Tarhan Erdem: Başbakanlar yerli yersiz, karşı durulan insanlardır.

Kezban Hatemi: Peki hakaretler?

Tarhan Erdem: Hiçbir insanın buna hakkı yoktur.

Kezban Hatemi: Gördüğüm kadarıyla sürekli hakaret ediliyor; o da insanın fıtratından kaynaklanan bir savunmaya geçiyor.

Tarhan Erdem: Ben hakaret edenleri savunmam. Eğer hakaret ediliyorsa, başbakan bunu olgunlukla karşılamalı ve mahkemeye vermeli. Halkın bütününü ilgilendiren bir konuda konuşurken, üç defa kutsalları ortaya attı. Kutsal ve siyasi meseleleri bir arada tartışırsanız bu işin içinden çıkamazsınız. Devlet idaresinde de uygun olmadığından eminim. Bunu tartışanlar kim, kim tartıştırıyor? Ben değilim, bizlerin gücü yetmez buna. Bir başbakan beş ayrı kanalda, gün içerisinde beş kere verilen konuşmasında dört defa laiklikle alay ederse böyle olur. Bundan daha tehlikeli bir şey olamaz. Ben 57'yi 59'u yaşamış bir insanım. Biraz evvel Hasan Bey'in dediği şu bakımdan da yanlış; 1957'de CHP %42 oy aldı, iktidar partisi de %46 oy aldı.

Kezban Hatemi: Bence bütün mesele; Atatürk'ün Cumhuriyet'i kurup, elit tabakada hep tenkit edildiği üzere, demokrasiyle taçlandırmaya ömrünün yetmemesidir. Dolayısıyla biz de bunu yapamıyoruz, ama yapmak zorundayız. 1977 veya 1979'da Göztepe'deydik. Eşimin koltuğunun altında Cumhuriyet gazetesi, oğlumun elinden tutmuş gezmeye götürmüştü. Trene bindi, birisi hırsla gazeteyi alıp yere atmıştı. Şimdi başka bir şey yapılıyor, konuşmalarımızdan dolayı internet üzerinden hakarete uğruyoruz. Hatta Eser hoca buraya girerken, ben o kadar munis bir insanım, hayatımda hiç şiddet uygulamadım ama iki defa karşılaştım, dedi. Ben dehşete düştüm. Bunları yapanların yanma kâr kalıyor. Artık yapanın yanına kalmayacak bir hukuk devletini kurmanın zamanı geldi ve geçiyor.

Tarhan Erdem: Kutuplaşma meselesi Kezban Hanım'ın anlattığıdır. Eğer kutuplaşmayı teşvik edersek, her gün bir yenisini biz eklersek olmaz. Bunun çaresi muhalefet değildir. Muhalefetin görevi vardır, doğrudur. Muhalefetin yaptığının ayıplanması, eleştirilmesi için öncelikle iktidardakilerin kendine çeki düzen vermesi lazım. Bakınız, 22 Temmuz'dan bu yana Sayın Erdoğan'ın yaptığı konuşmaları bir okusunlar, göreceklerdir ne demek istediğimi. Bunların ispat edilmesine gerek yok. Kendileri dedi ki; "Ben öfkemi belagat sanatı olarak kullanıyorum." Bunu önemli bir şeymiş gibi söyledi. Bu anlayışla devlet nereye gidecek? Bunu kendimize sormamız lazım.

İbrahim Kalın: İzin verirseniz, Ankara'daki konuklarımıza dönelim. Zühtü Bey; AKP, Anayasa'nın siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili düzenlemeleri içeren 68. ve 69. maddelerini değiştirmeyi planlıyor. Bir argüman var; mahkeme süreci devam ederken böyle bir değişiklik yapılamaz deniliyor. Eğer yapılırsa yargıya ve mahkeme sürecine müdahale olur, diye düşünülüyor. Bu konudaki düşüncelerinizi alabilir miyiz?

Zühtü Arslan: Teşekkür ederim söz verdiğiniz için. Bu argümanın geçerli olduğunu düşünmüyorum. Hem hukuken, anayasal anlamda geçerli değil, hem de pratik anlamda geçerli değil. Hukuken geçerli değil, çünkü yasama organı her aşamada, Anayasa çerçevesinde kanun çıkarabilir, anayasa değişikliği yapabilir. Bir dava devam ederken herhangi bir değişiklik yapılamaz diye bir kural yok. Böyle bir

kural olsaydı anayasa değişikliklerinin ve kanunların çıkması mümkün olmazdı. Her zaman mahkemeler önünde belli davalar devam ediyor, Anayasa Mahkemesinde de parti kapatma davaları neredeyse hiç eksik olmuyor. Dolayısıyla partilerin davalarının bitmesinden sonra değişiklikler yapılması imkânsız hale gelir. Yasama organı bu süreç içerisinde, anayasa değişikliği yapabilir, kanun değişiklikleri de yapabilir, hatta yapması gerekir. Biraz sonra açıklayacağım, neden yapmaları gerektiğini. Bu argüman tarihsel ve pratik olarak da yanlış. Daha önceleri; Fazilet Partisi davası Anayasa Mahkemesi önünde görülürken, bu argüman gündeme geldi. Odaklaşmanın tanımının Anayasa'ya taşınması tartışması yapıldı. Hatta bundan sonra Anayasa Mahkemesinin üçte iki oy oranıyla parti kapatması konusunda mutabakat sağlandı.

Anayasa Mahkemesinin 22 Ocak 2001 tarihli bildirisiyle, yasama organı bu konuda geri adım attı. Anayasa Mahkemesi üçte iki oranı konulursa parti kapatmanın imkânsız hale geleceğini bildirdi. İlginç bir gerekçesi vardı; "Bu oylama biçimi dört oyun yedi oya egemen olması gibi demokratik olmayan bir sonuç oluşturmasının yanı sıra, parti kapatma davaları yönünden Anayasa'yla bağdaşmayan bir ayrıcalık oluşturmaktadır." Herkes 367 kararını hatırlamıştır. Dört oyun yedi oya egemen olmasını Anayasa Mahkemesi eleştirirken, Cumhurbaşkanlığı seçiminde toplantı yeter sayısıyla ilgili olarak verilen kararı hepimiz biliyoruz. Kaldı ki, siyasi sonuçları bu kadar ağır olan davalarda elbette nitelikli çoğunluk aranmalıdır. Bugünkü rakam beşte üç bile azdır, üçte iki olmalıdır. O gün Anayasa Mahkemesinin çıkışı üzerine, parlamento üçte ikiden vazgeçmiştir. Sonraki aşamada beşte üç olarak geçmiştir ve Anayasa'da çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Odak olmanın unsurları Anayasa'ya taşınmıştır. Böylece kısmen de olsa siyasi partilerin kapatılması güçleştirilmiştir. Bu değişiklikler yapılırken Anayasa Mahkemesi önünde HADEP davası devam etmekteydi. Dolayısıyla kimse davalar bittikten sonra değişikliklerin yapılması gerekir diye tartışmadı. Bu değişiklikler gerçekleşti ve HADEP 2003'te bu değişiklikler çerçevesinde kapatıldı. Daha yakın tarihte, 2002'de AKP hakkında kapatma davası açıldı. Bu dava devam ederken, hem Anayasa'nın 76. maddesi değişti, hem de 2003 yılında Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklikler yapıldı ve

bu kapatma davası da etkisiz hale geldi. Diğer mahkemeler için de bu geçerlidir. Mesela Öcalan davası devam ederken, Devlet Güvenlik Mahkemelerini değiştiren Anayasa ve yasa değişikliği yapıldı, Öcalan davasına da uygulandı. Bu da, açıkça dava devam ederken parti kapatılmasını zorlaştırıcı değişikliklerin yapılamaması argümanının dayanaksız olduğunu gösterir.

Burada önemli olan, ne tür değişikliğin yapılacağıdır. Tek bir partiyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktan ziyade, Türkiye'de siyasi partiler hukukunu liberalleştiren, siyasi partilerin tepesinden kapatma tehdidini kaldıran ve Türkiye'de siyasetin alanını genişleten, demokrasiyi geliştiren nitelikte değişiklikler olmalıdır. Bunun için birkaç pratik önerim var. Birincisi; parti program ve tüzüğünden dolayı partilerin hemen kapatılması uygulamasına son verilmelidir. Bununla ilgili ihtar müessesesi getirilebilir. Anayasa Mahkemesi tarafından uyarılabilir ve gerekli değişiklikler yapılmadığı takdirde, Anayasa'ya aykırılıklar giderilmediği takdirde o parti ile ilgili kapatma davası açılabilir. İkincisi; odak olmanın şartları ağırlaştırılmalıdır, somut birtakım kriterler getirilmelidir. Çünkü yoğunluktan neyin kastedildiği belli değildir. Anayasa Mahkemesi 5–10 tane konuşmayla bir partinin yoğunluk derecesine ulaştığını ve odak olduğunu belirleyebilir. Kararlılıktan neyin kastedildiğinin açıklanması gerekir ya da daha somut kriterlere kavuşturulması gerekir. Bu anlamda Venedik Komisyonunun verilerinden yararlanılabilir. Bu Komisyon, Avrupa Konseyinin danıştığı bir kurumdur ve Komisyon'da Türk temsilci de vardır. Komisyon partilerin şiddet kullanmaya başladığında veya şiddeti araç olarak kullandığında istisnai olarak kapatılmasını öngörür. Bu bir şekilde 69. maddeye eklenebilir.

Bir diğer önerim, Anayasa Mahkemesindeki oy çoğunluğunun beşte üçten, üçte ikiye çıkarılmasıdır. Çünkü kapatma kararları, son derece önemli kararlardır. Belki de en önemli değişikliklerden biri olarak, parti kapatmanın sonucu olarak ortaya çıkan ağır durumların kaldırılması gerekir. Mesela, beş yıl siyaset yasağı çok ağır bir müeyyidedir. Aynı şekilde milletvekilliğinin düşmesi çok ağır bir müeyyidedir. Ayrıca bunları yapmamız zaten zorunlu; çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararlar var. DEP milletvekillerinin

açtığı davada ve Ilıcak ile Kavakçı'nın yaptığı başvurularda Mahkeme bu yaptırımları orantısız ve ağır buldu. Dolayısıyla bunlarla ilgili değişiklik yapmak, Anayasa'nın 90. maddesi gereği bizim için bir yükümlülük haline geldi. Bunların hepsinden çok daha önemlisi, bir siyasi partinin varlığına son verme sürecini tek başına bir Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının eline bırakmamak gerekir. Bu çok ağır bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun parlamentoyla paylaştırılması gerekir. Bunun örnekleri de vardır. Bizim militan demokrasi anlayışını kendisinden aldığımız Federal Almanya bunu böyle yapmaktadır. Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanununun 43. maddesi bunu açıkça belirtir. Siyasi partilerle ilgili kapatma yetkisi sadece iki organa verilmiştir. Birisi federal hükümettir, diğeri ise federal parlamentodur. Bu iki organ dışında hiçbir kurum parti kapatma davası açamaz. Bu çok doğaldır, çünkü partiler parlamentonun ayrılmaz unsurlarıdır. Bir milletvekilinin bile yargılanması sürecinde parlamentodan izin alıyorsunuz, dokunulmazlığı kaldırılmadan yargılanamıyor. Siz yaklaşık 350 milletvekiline sahip bir partiyi, neredeyse %50 oy almış bir partiyi, kapatma, varlığına son verme ve bunun sonucu olarak da onlarca milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine ve beş yıl siyasetten yasaklı olmasına neden olacak bir sürecin başlatılma yetkisini tek bir kişinin eline veriyorsunuz.

İbrahim Kalın: Bu noktada bir soru yöneltmek istiyorum Sayın Arslan. İktidardaki bir partiye kapatma davası açılabilir mi? Elimde TÜSİAD'ın 1997 yılında hazırladığı siyasi partiler yasasıyla alakalı bir toplantının çözümü var. Sayın Erdoğan Teziç'in bir görüşü var. Diyor ki; "Bir iktidar partisi için kapatma mekanizmasının işlemesi düşünülemez." Bu yönde hukuki bir dayanak var mı, müktesebatımızda böyle bir yaklaşım var mı? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Zühtü Arslan: Bu ilginç bir tespit, ama Sayın Teziç bunu kapatılamaz anlamında değil de, kapatılmamalı anlamında söylemiştir. Çünkü iktidar partisi dediğiniz; meşru yollardan iktidarı kullanan, devlet organlarını kullanan bir örgüttür. Dolayısıyla bunun Anayasa'ya aykırı hale geldiğini ileri sürmek çok mantıklı değildir. Zaten dünyada da bunun örneği yoktur. İktidar partisinin mahkeme kararıyla kapatılmasının başka bir örneği yok. Almanya örneği çok farklı; Hitler

örneği vardır. Bu tamamen farklı bir bağlam... Bizdeki temel problem - ki, bunu tez olarak uzun bir süredir dile getiriyorum ve bunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum - şudur: Türkiye'nin anayasal düzeninin oluşmasında 27 Mayıs'tan sonra çok temel bir hata yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hiçbir döneminde bir faşist rejim tehlikesi yaşamadığı halde post-faşist bir anayasal düzen oluşturulmuştur. Adeta, Almanya'daki Hitler sonrası demokrasi modeli aynen kopya edilmiştir. Militan demokrasi anlayışı, parti kapatmalarının doğal karşılandığı bu model, faşist rejime bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ne 1950–1960 dönemi Türkiye'si, ne ondan önceki tek parti dönemi faşist olarak nitelendirilebilecek bir dönemdir. Birtakım hatalar olabilir, Demokrat Parti siyasi konularda hata yapmış olabilir. Hiç tasvip etmediğim Tahkikat Komisyonları bunlardan biridir. 27 Mayıs'tan sonra Türk siyasetinin en büyük problemi seçilmişlere güvensizliktir, parlamentoya güvensizliktir, siyasete güvensizliktir. Siyaseti kıskaca alacak her türlü kurumsal mekanizma geliştirilmiştir. Temel problem de budur. Bu kurumsal kıskaç, vesayetçi bir rejim yaratmıştır. Biz hâlâ o kıskacın yansımalarını tartışıyoruz. Hiçbir zaman totaliter bir tecrübe yaşamamış olan bir ülkede, yaşamış gibi, her an DP gibi bir parti iktidara gelebilir gerekçesiyle demokrasinin asli unsuru olan çoğunluk iradesi hiçe sayılmıştır. Bu iddianamede de var.

Çoğunlukçu demokrasi, çoğulcu demokrasi diye bir klişe ayrım çok yanlış bir şekilde yorumlanıyor. "İktidar partisinin vekillerinin demokrasiyi çoğulcu değil, çoğunlukçu olarak algıladıklarını gösteren demeçleri, olası bir çoğunluk diktasının göstergesidir." deniyor. Böyle bir şey olamaz, çoğunlukçu demokrasi çok teknik bir terimdir. Bugün Anglo-Sakson ülkeleri mesela; İngiltere çoğunlukçu demokrasiyle yönetilir ama çoğunluk diktası yoktur. Hollanda çoğunlukçu demokrasiyle yönetilir ama çoğunluk diktası yoktur. Çoğunluk rejimi illa çoğunluk diktasına yol açacaktır diye bir kural yoktur. Çoğunluğun iradesinin hâkim olmadığı bir yerde çoğulcu demokrasiden bahsedebilir misiniz? Elbette bu çoğunluk iradesi sınırsız değildir. Sürekli çoğunluk diktası korkusu ve ideolojik bakışı yansıtan karşı devrimci nitelemesi, 27 Mayıs'tan beri hâkim olan söylemi ifade ediyor. Bir hukuki metinde karşı devrimci ifadesi olur mu? Olmaması gerekir. Siyasal İslam, kökten dinci anlayış, küreselleşmenin yansı-

maları, rövanşist yaklaşım, Büyük Ortadoğu projesi... Bunlar tamamen siyasi, ideolojik söylemler. Dolayısıyla 27 Mayıs sonrası anayasal rejimi çok iyi tahlil edip bu sorunları günlük tartışmaların biraz daha gerisine çıkarak değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum.

Son olarak; demokrasilerde bu kadar sık siyasi parti kapatıldığında, yargının siyasallaşması kaçınılmazdır. Bir ülkede yargının siyasallaşmasının da iki vahim sonucu vardır. Birisi topluma yönelik sonuçtur, diğeri siyasete yönelik sonuçtur. Topluma yönelik sonucu, adalete olan güvenin sarsılmasıdır. Bu kadar çok siyasallaşan bir yargıya karşı toplumun güveninde sarsılma olabilir. Kurumlara güven sarsıldığında çok ciddi toplumsal sorunlara yol açabilir. Siyasal sonucu da, siyasetin alanının daraltılmasıdır, siyasetin yargısallaşmasıdır ve demokrasi yerine jüristokrasi dediğimiz yönetim anlayışının, yargıçlar yönetiminin hâkim olmasıdır. Bu sonuçlar vahim sonuçlardır. Türkiye'de bu meseleleri tartışırken bu iki sonucu da önleyecek mekanizmalar geliştirmek zorundayız. Bu hepimizin yükümlülüğüdür. Bunu Türkiye'yi germeden, herkesin birlikte yaşayacağı bir siyasi ve toplumsal zemini yaratmak zorunda olduğumuzun bilincinde olarak yapmak zorundayız.

İbrahim Kalın: Teşekkürler Zühtü Bey. Şimdi Can Bey'e dönmek istiyorum. Yargıda algı ve zihniyet kalıpları diye bir araştırmanız vardı. Birçok enteresan sonucu var. Zühtü Bey'in de bahsettiği oluşturulan hukuk kültürüyle ilgili birtakım veriler vardı. Kısaca değinirseniz sevinirim.

Can Paker: Henüz bu araştırma bitmiş değil, dört ayaklı bir araştırmadır. İlk ayağıyla ilgili bir sonuç aldık. Araştırmanın amacı Türkiye'deki yargıyı analiz etmektir. Hukuk; bireyi devlete, topluma ve kiliseye karşı korumak üzere var olmuştur. Bizde baktığımız zaman, biraz önce anlattığım Cumhuriyet'in başından beri gelen ammeyle hukuk devleti kuruluyor. Sonuçlar tam kesin değil, hukuk dünyasının, yargıçlar ve savcılar dâhil, %75'i devleti korumak gerektiğine inanıyor. "Ben devletçi hukukçuyum", "Önce devlet gelir", "Devlet olmasa hukuk olmaz, biz de olmayız", "Cumhuriyet Savcısı olarak devleti ve rejimi korumam gerek", "Ben rejimin savcısıyım", "Benim ülkem söz konusu olduğunda hukuk mukuk dinlemem.",

"Devletim olmadıktan sonra benim bireysel özgürlüğüm hiçbir işe yaramaz". İfadeler aynen böyle... Geriye kalan %25 neler demiş? "Devlet kutsal kabul edilmemeli." "Devletin nesini koruyacaksınız? Devletten önce yurttaşı koruyacaksınız.", "Devlet adına demokrasiyi çiğnetmeye karşıyım." İlginç bir şekilde Türkiye'deki kutuplaşma hukuk dünyasında da var. Tarihsel gelişimi açısından %75'in devleti savunması normaldir, fakat hukuka aykırıdır. Bu devlet zaten güçlü... %25'lik kesim ise ne mutlu ki evrensel hukuk değerlerini benimsemiş ve onun savaşını veriyor. Bugüne kadarki geçerli pratik, hukukun devleti korumasıdır.

Hikmet Sami Türk: Burada farklı şeyler söylüyoruz ama ortak noktalar da var. Farklı düşünceleri tartışarak geliştirebiliriz. Bazı Avrupa ülkelerinde, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Almanya ve İtalya'da düzenlemeler var. Almanya'da anayasada ve siyasi partiler kanununda bu konu düzenlenmiştir. Sadece bizde olan bir durum değildir, demokratik rejimin önem kazandığı ülkelerde bu tür düzenlemeler var. Siyasi parti kapatma istisnai bir durumdur. Parti kapatma son çare olmalıdır. Biz bu anlayışla 2001 yılında siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran hükümleri getirdik. Getirilecek konular üzerinde tekrar tartışılabilir. Birtakım gazete haberleri var, ona göre değerlendirme yapmak zorundayız. Şu anda yapılacak bir düzenleme, iktidar partisinin kendisini aklamakla af niteliği taşıyor. Bu nedenle siyasi ve hukuki etiğe aykırı olduğunu söyleyebiliriz ama böyle bir düzenleme yapılmamasına ilişkin bir hüküm yoktur. Hukuk daima ileriye gitmek durumundadır. Aksaklıkları görülen şeyleri düzeltmek durumundayız. Benim gözümde bu değişikliklerin daha çok sonuçlarla ilgili olarak yapılması gerekir. Örneğin; milletvekilliğinin düşmesi. Sözleriyle ve eylemleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebebiyet verdikleri Anayasa Mahkemesi kararında belirtilenler, Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrasına göre milletvekilliklerini kaybeder. Bunu çok ağır bir yaptırım olarak buluyorum ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de millet tarafından seçilmiş olan insanların, milletvekilliği sıfatlarının alınmasının aykırı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Anayasa'mızı bu doğrultuda düzeltmekle sorumluyuz. Bunun yanında siyasi yasaklama süresi başlangıçta 10 yıldı, 5 yıla indirildi. 3 yıla indirilebileceğini düşünüyorum, bu yapılabilir.

Türkiye gibi coğrafi konumu nedeniyle bazı tehlikelerle, bölücülük hareketleriyle karşı karşıya bulunan ve zaman zaman irticai hareketlerin görüldüğü bir ülkede özellikle kavram olarak bu yolda bunlara elverişli çalışmalar yapan ve bu amaçlarla kurulan partilere izin vermemek gerekir. Burada söz konusu olan Cumhuriyet'in korunmasıdır, Türk milletinin birliğinin korunmasıdır. O nedenle bu düzenlemeler yapılırken, bu temel hareket noktasını gözden uzak tutmamak gerekir. Bu anlayışla yeni bir düzenleme yapıldığında bunun yararlı olacağını düşünüyorum.

Eser Karakaş: Hepimizin farklı görüşleri var her konuda, ister laiklik olsun, ister hukuk devleti, ister demokrasi. Bu tartışmayı bitirmek için şunu kavramalıyız; Türkiye'ye göre laiklik, hukuk devleti, demokrasi yoktur. Bunlar evrensel kavramlardır. Coğrafi konumu ele alırsanız, evrensel kavramdan dışarı çıkarsınız. Türkiye'nin koşulları farklıdır demeye başladığınız anda, ortada ne demokrasi kalır, ne hukuk devleti kalır, ne de laiklik kalır. Laiklik, hukuk devleti, demokrasi kavramlarında mutabık olmalıyız. Türkiye'nin özel koşulu yoktur. Bu çağda böyle bir şey söylemek çok anlamlı bir şey değildir. İçeriğini nasıl tanımlarsanız tanımlayın; hukuk devleti, laiklik ve demokrasi çok kutsal kavramlar, aziz kavramlardır. Parti kapatmaya baktığımızda insanlarda ben bir daha onu kullanmam tavrını getiriyor. İnsanların çoğulcu demokrasiye saygılarını azaltıyor, demokrasiye saygısını azaltıyor. Hukuk devletini hukukçular üzerinde algılıyorlar. Hukukçuları gördükçe hukuk devletine saygılarını yitiriyorlar. DTP'nin bugün iki milyona yakın seçmeni var. Kaçıncı defa bu parti kapatılıyor? Siz iki milyon seçmenden hala demokrasiye saygı bekliyorsunuz. İnsanlar da hâlâ oy veriyorlar. İnsanların hukuka saygısını yitirtmememiz lazım. Bu konuda en büyük görev hukukçulara düşüyor. Hukukçular Türkiye'ye göre hukuk yapmayacaklar, evrensel normlarla yapacaklar ki saygı duyacaklar. Son on gündür en çok aldığım tepki, bir daha oy kullanmayacakları yönünde oluyor. Türkiye için korkunç bir şey. Bu başlıyorsa Türkiye'de, geleceğimiz karanlık demektir. Bu girişimlerde bulunanlar, her şeyden önce bunu düşünsünler. Ne mutlu ki oy veren insanlar var ve oylarını ciddiye alıyorlar. Herkesin o insanların verdiği oyu ciddiye alması lazım. Buna DTP seçmeni de dâhildir. O insanlar bir daha sandıktan sonuç alamayacaklarını

düşünürse ne yapacak? AKP seçmeninde 'oy veriyorum boşa gidiyor' inancı yerleşirse ne olur, bunu düşünmek bile istemiyorum.

Hikmet Sami Türk: Polonya'da bu konuda bir düzenleme var. Anayasalarının 13. maddesinde parti programlarında totaliter, faşist, Nazi, komünist eylemlere yer veren ırksal ve etnik kine dayalı devlet politikalarında şiddete dayalı partiler kurmak yasaktır. Onlarda cumhurbaşkanı, başbakan, meclis başkanı, senatör Yargıtay ve Danıştay'a başvurabilir. Bizde meclise verelim diye bir görüş var. Başsavcıya verilmesinin nedeni tarafsız olması, meclis siyasi bir organdır. Oradaki iktidar çoğunluğuna göre böyle bir talep çıkar.

Kezban Hatemi: Cumhurbaşkanı da tamamen tarafsızdır ve iddianame içine sokulmuştur.

Hikmet Sami Türk: Ben bunu kabul edelim demiyorum. Yapılacak düzenlemeyi de siyasallaşmaya daha çok götürecek bir yol haline getirmeyelim. Bugün bizim Siyasi Partiler Kanunu'na göre Başsavcı dava açabilir. Bakanlar Kurulu'nun, Adalet Bakanı'nın isteği üzerine açabilir. Başka bir siyasi partinin istemi üzerine dava açabilir. Şimdiye kadar ne hükümetler, ne de siyasi partiler centilmenliğe aykırı davranmışlar ve bir partinin kapatılmasını istemişlerdir. Başsavcılar hep kendi takdirleriyle dava açmışlardır. Şimdi karar verecek olan Anayasa Mahkemesidir, yargıya güvenelim, sonucu hep birlikte bekleyelim. AKP de meydanlarda polemik yapmak yerine Anayasa Mahkemesinde kendisini savunsun.

Hasan Celal Güzel: Başını eğsin, kendini savunsun, böylece tıpış tıpış partisi kapatılsın. Bugün bir karikatürde milletin yerine hâkimler oy kullanıyordu ve iktidarı seçiyorlardı. Buna hukukun üstünlüğü değil hâkimlerin üstünlüğü, jüristokrasi denir. Bunu asla kabul etmiyoruz. Ne yazık ki Türkiye'de hukuk siyasallaşmıştır, siyasete bulaşmıştır ve hiçbir şekilde tarafsızlığı da söz konusu değildir. Ben buna inanmıyorum, bunun binlerce misalini duyuyoruz. Bence Sayın Zühtü Arslan'ın bu tekliflerini göz önüne almak lazım. Sayın Bakanımız bu konuda çok katı değiller, gerçekten iyi niyetli aydınların bir araya gelip bu işi zorlaştırmaları lazım. Aksi takdirde Türkiye'de demokrasiden söz edilemez.

Kezban Hatemi: Barış içerisinde yaşayamayan insanların, içinde bulunduğu medeniyet seviyesi, kurt kanununun uygulandığı seviyeden de daha aşağı seviyededir. Demokrasinin önünü tıkayan, demokrasiye engel olan her şey, her tutum ve davranış gericiliktir. Laik veya dindar olması fark etmez. Bizde her iki grup da maalesef demokrat değildir. Dolayısıyla halkın bilinçlenmesi lazım. Bu da, ne hükümetin, ne yasamanın, ne de yargının tek başına yapacağı şeydir. Avrupa Birliğine giriş ve uyum süreci de böyledir. Türkiye, Avrupa müktesebatına uyarken sadece yasamayla, sadece hükümetle, sadece yargıyla bunu sağlayamaz. Sosyal hukuk devleti bilincini, bütün kurum ve kuruluşlara, bütün insanlara yaymalıyız. Sosyal devlet demek, çöp tenekesi karıştırılmayan bir ülke seviyesine yükselmek demektir. İstediğiniz gökdelenleri yapın; ama şunu da bilin benim ülkemde çöp tenekesi karıştırılıyor.

Eser Karakaş: Demokrasi, laiklik ve hukuk devletinde evrensel değerleri yakalamak, sosyal devlet konusunda yakalamaktan daha kolay, çünkü bu bir düzenleme gerektiriyor. Fransa'nın verdiği işsizlik parasını verebilmek kaynak meselesidir. Hukuk düzenini Fransa seviyesine getirmek parlamentonun işidir.

Kezban Hatemi: Hukuk devletinin bir kıstası vardır; insan haklarında fiks mönü vardır. Bizim de işimiz bu fiks mönüyü sağlamaktır. Bunun için de sosyal hukuk devleti bilincini halka yaymalıyız.

10. Bölüm

DEMOKRATİKLEŞME VE AK PARTİ'YE KAPATMA DAVASI

28 Mart 2008

Konuklar:

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, *Bahçeşehir Üniversitesi Rektörü*

Prof. Dr. Mithat Sancar, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi*

Ömer Lütfi Mete, *Bugün Gazetesi Yazarı*

Altan Öymen, *Radikal Gazetesi Yazarı*

Ali Sirmen, *Cumhuriyet Gazetesi Yazarı*

Prof. Dr. Mümtaz'er Türköne, *Zaman Gazetesi Yazarı*

İbrahim Kalın: Bugün Türkiye'de son günlerde tırmanışa geçtiği gözlenen gerginliği, bu gerginliğin siyasi ve sosyal boyutlarını tartışacağız. Adalet ve Kalkınma Partisi aleyhine açılan kapatma davasıyla başlayan süreç, geçtiğimiz iki gün içerisinde yeni bir ivme kazandı. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği başta olmak üzere çeşitli meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları bir sağduyu çağrısı yaptılar. Bu çağrıya hükümetten ve muhalefetten cevaplar geldi. Geri adım atılması yönünde çağrılar oldu. Şimdi herkes bu geri adım nedir, nasıl atılacak, kim, nereye kadar geri adım atacak, bunları konuşuyor. Altan Bey sizinle başlayalım. Adalet ve Kalkınma Partisi aleyhine açılan davayla bir süreç başladı. Siyaset – yargı ilişkisi ve buradan bir gerginlik ortamı doğdu. Buna iki gün önce çeşitli meslek kuruluşları bir çağrıyla yeni bir yön kazandırmaya çalıştılar. Bu, özetle bir sağduyu çağrısıydı ve TOBB Başkanı'nın ifadesiyle "herkes bulunduğu pozisyondan bir geri adım atmalı" denildi ve şu anda bu pozisyonların neler olduğu, bu pozisyonların taraflarının kimler olduğu, geri adım atması gereken aktörlerin kimler olduğu ve geri adım atmanın ne anlama geldiği tartışılıyor. Aslında bu sorular Türkiye'de siyasetin geleceğini, toplumun iradesinin siyasete yansımasını, gündemde olan yargı reformunu, yeni anayasa paketini içeriyor. Siz bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz, gerginlikte bir iniş görüyor musunuz, sizce bu çağrılar olumlu oldu mu ve şu anda ne yönde bir gidişat var?

Altan Öymen: Öncelikle bu çağrılar sadece sivil toplum örgütlerinden gelmiyor. Bugüne kadar çok sayıda yazar da bu konuya değindi. Mesela Ergenekon davasında gözaltına alınan İlhan Selçuk hakkındaki muamele pek alışılmış bir muamele olmamasına rağmen, gözaltından çıktıktan sonra onun da ilk sözü, "Başbakan bu gerilimi azaltmanın bir yolunu bulsun, bir uzlaşma arasın" oldu; o da böyle bir temennide bulundu. Birçok kimse bu temennide bulundu, demek ki böyle bir ihtiyaç var. Bir adım geriye gitmeyi de sanki çok kötü bir şeymiş gibi telakki etmemek lazım. Geriye adım atmak her müzakerede söz konusudur. Mesela koalisyon müzakerelerinde partiler arası ilişkilerde uzlaşma aradığınız zaman herkes bulunduğu pozisyondan bir adım geriye gider, yani karşılıklı müzakere ederler. Diyelim ki iki parti koalisyon kuracak; bir tanesi her şeyin özelleştirilmesine taraftar; bir tanesi diyor ki Tekel'i özelleştirelim ama Türk Hava Yollarını özelleştirmeyelim. İkisi bir adım atarlarsa orta noktada buluşurlar; bir yeri özelleştirir, bir başkasını özelleştirmezler. Geri adım atmak, bunun gibi pazarlıklar için siyasette kullanılan bir sözdür. Uzlaşmayla ne amaçlanabilir? Türkiye'de son haftalarda yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı gerçek şu ki; türban meselesi dolayısıyla yapılan anayasa değişikliklerinden sonra toplumun bir kısmı kaygılı. Acaba Türkiye'de laiklik adım adım zedelenecek mi, bugün üniversitelerde bu düzeni kurduktan sonra yarın liselere, ondan sonra Kur'an kursları dolayısıyla öteki müesseselere, okullara, daha sonra bütün kamuya yerleştirilecek ve hep söylenen "mahalle baskısı"nın da yardımıyla Türkiye mevcut düzeninden geriye doğru gidişe mi uğrayacak kaygısı. Yani böyle bir korku, endişe olduğu muhakkak. Öteki tarafta da; bunu fazla ciddiye almamak, paranoyadır diye geçiştirmek eğilimi var. Hatta hükümetin bir sözcüsü; böyle düşünenler doktora gitsin, psikiyatriste gitsin diyor ve böylece toplumdaki kutuplaşma giderek artıyor. Çoğu kimse bunun adını koyuyor, kutuplaşmaya gidiliyor diyor. Gazetecilere mailler geliyor, bana da geliyor, açık oturumlarda, televizyonlarda izleyiciler söylüyorlar; biz evvelce türbanlı, türbansız, başı örtülü, başı açık hep beraber dostça geçiniyorduk, şimdi yavaş yavaş aramıza meseleler girmeye başladı diye. Otobüste başı açık hanımlara yaşlı da olsa yer veren olmuyor ama başı kapalı olanlara yer veriliyor gibi haberler basında yer alıyor.

Yani böyle bir huzursuzluk, bir kaygı, geleceğe dönük birtakım endişeler var ortada. Bunların kaldırılması için ne yapılabilir?

İbrahim Kalın: Kapatma davası bu toplumsal kaygıların bir ifadesi mi?

Altan Öymen: Hepsi bir arada. Yani kapatma davası olduğu zaman da yine kutuplaşma aynı şekilde ortaya çıktı. Kapatma davası, ardından Ergenekon davası... Bakanlardan birisi çıktı, bu iki davayı birbiriyle ilişkili olarak sundu. Yani Ergenekon davasından endişe edenler, Adalet ve Kalkınma Partisi hakkındaki davayı etkiledi gibi sözler söyledi. Başbakan'ın da grupta söylediği benzer sözler gazetelere intikal etti. Ortaya çıkan her konu, davalar veya bir başkası, kutuplaşma sebebi oluyor. Ben yıllarca gazetecilik yaptım, siyasette bulundum, bu kadar keskinleşen bir kutuplaşma hatırlamıyorum. Mesela 80'den önce sağ – sol kutuplaşması vardı, kavgalar gürültüler kopuyordu fakat saflar o kadar keskin değildi. Sonradan o saflarda bulunan kimseler bir araya gelebildiler. Şimdi de bu saflar keskinleşmeden bir araya gelseler ve bir çözüm bulsalar daha iyi olurdu. Yani uzlaşma denildiği zaman akla ilk gelen şudur: İktidar bu kaygıyı giderecek birtakım tedbirleri kabul etmelidir. Muhalefet de ne istediğini belli etmelidir. Bir orta yolda buluşulmalıdır. "Ben %46,5 oy aldım, öyleyse her istediğimi yaparım," demek matematik olarak mümkündür ama siyaseten çok akılcı değildir.

İbrahim Kalın: Ama başörtüsü düzenlemesi MHP ile birlikte yapıldı.

Altan Öymen: Evet ama Ek 17.madde yasa olarak çıkacaktı, sonra iktidar vazgeçti; "Sadece anayasa değişikliği yeter" dedi. Hâlbuki şimdiye kadar yapılan bütün anayasa değişikliklerinde, bir de uyum kanunu çıkması esastır. YÖK Kanunu'nun Ek 17. maddesi, "Bütün üniversitelerde kılık-kıyafet serbesttir" diyor. Öyle olunca her türlü kıyafet serbesttir, mayoyla girmek serbesttir anlamına da gelebilir üstelik. Yani yeni uyum kanunu çıkmazsa, 'doğrudan doğruya bu maddenin yürürlüğe girmesi lazımdır' denilirse, iş büsbütün değişik bir mahiyet alacak. Zaten MHP ile Adalet ve Kalkınma Partisi heyeti beraber çalışırlarken bunu da göz önünde tuttukları için, 'biz

bu anayasa maddelerini değiştirelim ama bu yetmez, bir de YÖK'ün Ek 17. maddesini değiştirelim, sınırını koyalım o serbestliğin' demişlerdi. Sonra Adalet ve Kalkınma Partisi, bunu koymazsam daha iyi olur gibi bir tavır aldı, çünkü sınır konulurken türbanın başka türlü bağlanması söz konusuydu. O da tartışılabilir bir şey. Yani anlaşamadılar, o da kaldı. Şimdi düşünün, AKP'nin 22 Temmuz'da ikinci defa seçilmesinden beri bir anayasa değişikliği paketi üzerinde tartışmalar oldu. Mesela bu türban meselesi ihtilaflar çıkarak tartışıldı. Bugüne kadar bu hükümetin yaptığı elle tutulur başka ne var, AB istikametinde ya da başka bir istikamette? Boş yere vakit kaybedildi ve bu kutuplaşma doğdu. Türk siyasetinin bu çıkmazdan kurtulması için bir şeyler yapması lazım. Bu çağrılara paralel olarak Cumhurbaşkanı temaslar kurmalı ve bu gerilime bir çare aranmalı.

İbrahim Kalm: Altan Bey bir analiz yaptı ve gerginliğin dinamiklerini laiklik etrafında yaşanan tartışmalar olarak özetledi, kutuplaşmanın temelinde bu var dedi. Mümtaz'er Bey, siz bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mümtaz'er Türköne: Ben söze bir okuyucunun gönderdiği fıkrayla başlayacağım, aslında durumu çok iyi özetliyor. Temel ile Dursun bir kovboy filmi seyrediyorlar. Bir sahnede atlar koşarak gidiyor. Temel diyor ki Dursun'a: "Şu beyaz atı görüyor musun? Birazdan o yuvarlanacak". Dursun da "Hayır, yuvarlanmayacak" diyor. Bahse giriyorlar, at yuvarlanıyor. Temel haklı çıkıyor, bahsi kazanıyor ve bir süre sonra Temel'in vicdanı el vermiyor, dönüyor diyor ki Dursun'a: "Ben bu filmi daha evvel seyretmiştim, o yüzden bildim". Dursun da şu cevabı veriyor: "Ben de seyretmiştim ama at artık akıllanmıştır diye düşünüyordum". Türkiye'de çok sıklıkla seyredilen bir film bu, at akıllanmıyor tabii. Çatışma ortamı, kardeş kavgası, gerilim dendiği zaman eğer filmi geriye sardırıp mukayese edeceksek, 27 Mayıs bildirisinde bunlar var. 27 Mayıs sabahı okunan bildiride, ülkenin bir bunalıma sürüklenmesi ve kardeş kavgası kelimesi özellikle geçiyor. 12 Mart bildirisinde de, 12 Eylül bildirisinde de bunlar var. Yani hep kardeş kavgası tehdidi üzerine, gerginlik üzerine, çatışma üzerine birileri bir politika geliştirmiş. Toplum geriliyor, toplum karmaşanın içine sürükleniyor, kardeş kavgası başlıyor denildiği zaman, hep ak-

lıma bu film geliyor, sanki tekrar seyrediyormuşuz gibi bir duyguya kapılıyorum. 22 Temmuz seçimleri yapıldı. Daha önce dört yıl iktidarda olan parti oyunu ciddi manada arttırdı. Bu 1960'dan beri ilk defa olan bir şey. Bir dönem iktidarda olan parti, ikinci dönem oyunu arttırarak tekrar iktidarı yakalıyor. Bunun bir tek istisnası 1954 seçimleri. Demokratik Parti ikinci seçimde oyunu arttırarak tekrar ikinci devreyi kazanmıştı. Şimdi bundan çıkarılması gereken şey, istikrar. Herkesin işi gücü var, herkesin telaşı var, herkesin bir derdi var. İnsanlar kendi işleriyle uğraşmak istiyorlar. Toplumun ihtiyaç duyduğu şey güven. İnsanlar birbirlerine güvenecekler, topluma ve yönetime güvenecekler. Güvenlikten sorumlu olanlara güvenecekler ve böylelikle herkes kazancında olacak, işinde gücünde olacak, ülke gelişecek, ilerleyecek.

Biz kapatma davasını merkeze alarak baktığımız zaman birçok şeyi ıskalamış oluyoruz. Yaklaşık sekiz aydır Türkiye'de devam eden bir Ergenekon soruşturması var. Ümraniye'de bulunan bombalarla başladı. Soruşturmanın Danıştay suikastı ile ilgisi olduğu, Cumhuriyet gazetesine atılan bombalarla ilişkisi olduğu yazıldı, çizildi. Tabii bu, devam eden bir soruşturma, yayın yasağı da var hakkında. Bizim herhangi bir fikir ileri sürmemiz, bir yorum yapmamız doğru değil ama hep aynı filmi seyredenler olarak bizler şöyle bir ihtimal konusunda dikkatli olmak zorundayız. Acaba birileri yine o eski tezgâhın mı peşinde, birileri darbe şartları mı hazırlıyor? Türkiye, Allah korusun yine bir darbeyle karşılaşırsa, bu, öncekilerden de daha büyük bir felaket olur bugünün dünyasında. Soğuk Savaşın bittiği, dünyanın çok farklı dinamiklerle yürüdüğü bu evrede böyle bir şey ile karşılaşırsak, her şeyimizi kaybederiz, tam anlamıyla bir felaket olur. Nitekim bunun bol miktarda işaretleri de var. Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'de devlet içindeki iktidar mücadelesi, 27 Mayıs cuntası benzeri örgütlenmeler, yani hukuk dışı, kanundışı, çete yöntemleri ile devletin verdiği imkânları, araçları, yetkileri suistimal ederek örgütlenmiş, bunları kendi çıkarları için veya iktidarı ele geçirmek için kullanan bazı oluşumlar, geçmişte olduğu gibi hâlâ var. Bir tek Türkiye'de sonuçlanmayan – dünyanın her yerinde sona erdirildi – bir gladyo, bir kontrgerilla sorunu var. Bunların hepsi bizim endişe etmemiz için yeterli. İlhan Selçuk sorgulamadan çıktıktan sonra

yazdığı yazıda çok önemli bir şey söylüyor. Diyor ki, "Bu soruşturma orduya uzanıyor, yani orduya yönelik şeyler var burada". Bu sözü duyduğum zaman, elbette aklıma daha önce seyrettiğimiz filmler geliyor. Sonuç itibariyle Türkiye'de bir gerginlik var ve öyle anlaşılıyor ki bu gerginlik, devlet içinde iktidar mücadelesinin, daha önce de iktidarı hukuk dışı yöntemlerle ele geçirmiş, 27 Mayıs'ta, 12 Mart'ta, 12 Eylül'de, 28 Şubat'ta bir şekilde iktidarı etkilemiş veya gasp etmiş olanların yarattığı bir gerginlik. Bu tasfiye edilmedi Türkiye'de.

İbrahim Kalın: Siz geçenlerde yazdığınız bir yazıda "Cunta tasfiye olmadan gerilim düşmez" dediniz.

Mümtaz'er Türköne: Evet, ondan bahsediyorum.

İbrahim Kalın: Peki, cuntanın tasfiye edilmesi başlı başına bir gerginlik unsuru değil mi? Yani bu çok ciddi bir operasyon. Bir cunta varsayımından hareket ederek, bunun temizlenmesi gerektiğini söylüyorsunuz. Bunun üzerine gidildikçe belli çevreler tepki vereceklerdir. Dolayısıyla bu, gerginliği nasıl düşürecek? Siz uzun vadeli bir öngörüyle mi bunu söylüyorsunuz?

Mümtaz'er Türköne: Türkiye'de bir darbe hazırlığı, teşebbüsü varsa, bu aynı zamanda devlete karşı, iktidara karşı bir silahlı kalkışma anlamına gelir. Sizin gerginliği ortadan kaldırmak için bu darbenin tasfiyesinden vazgeçmeniz demek, boynunuzu cellâda uzatmanız demektir. Bu çılgınlık, bu delilik. 2008'in dünyasında siz böyle bir darbe teşebbüsünde bulunuyorsanız ve örgütlenme olduğuna dair bir endişe, bir korku varsa, yapacağınız şey, bütün enerjinizi, bütün dikkatinizi, bütün imkânlarınızı seferber ederek bu tehlikeyi, bu felaketi önlemektir. Öyle anlaşılıyor ki mevcut gerginlik, büyük ölçüde Türkiye'de darbenin ön şartlarını hazırlamak için yaratılmaktadır, tıpkı 12 Eylül öncesinde olduğu gibi. Demirel'in söylediği şeyi hatırlayalım: "Nasıl oldu da kan bir günde durdu?" diye sormuştu Demirel. Darbenin ön şartlarını hazırlamak, bunun kirli atmosferini, kirli zeminini oluşturmak için birileri çaba gösteriyor ve gerginlik bundan dolayı çıkıyorsa, o zaman gerginliği ortadan kaldırmanın tek yolu var; bir şekilde toplumu gerilime sürükleyecek, kardeş kavgası gerekçesini icat edebilmek için ortalığı kan gölüne çevirecek bu tür

illegal oluşumları, bu tür çete örgütlenmelerini ortadan kaldırmak. Türkiye'de var olan gerginliği ortadan kaldırmanın ön şartı, bu örgütlenmeyi ortadan kaldırmaktır. İşte bu da Ergenekon soruşturmasının bütün hukuki araçları kullanarak, son noktasına kadar ulaşması, gereğinin yapılması demektir. Ancak bundan sonra Altan Bey'in söylediği konuların her biri Türkiye'de gerçekten tartışılabilir ve bir uzlaşmaya varılabilir. Toplumu bu tehlike, bu felaket üzerinden germeye çalışanların, gerginlik yaratmaya çalışanların oyununa alet olmadan, karşılıklı güven arttırıcı tedbirlerle toplum yeniden, kaldığı yerden yoluna devam edebilir. Ama şu anda risk, şu anda tehlike, bir darbe riski, bir darbe tehlikesidir. Sanıyorum, öncelikle gerginliği önlemek için dikkatimizi oraya vermemiz lazım.

İbrahim Kalın: Ömer Bey, Mümtaz'er Bey bir film metaforuyla başladı. Siz derin devlet konusunda da yazdınız, aynı filmi mi izliyoruz?

Ömer Lütfi Mete: Bu gerginliğin, doğal bir kutuplaşmanın sonucu olduğuna katılmıyorum. Bu gerginlik bir mizansen, bundan hiç şüphem yok. Bu mizansenin arkasında bir şeyler olduğunu tahmin ediyorum, ama bilmiyorum neler olduğunu. Yani, iyi saatte olsunların karıştığı, belki dış etkenlerin de rol oynadığı, Türkiye'nin yakın gelecekte eski müttefikleriyle ilişkileri açısından bazı açılımlara zorlanmasına, bu açılımlardan kaçınmaya çalışmasına yönelik bir sürü bağlantısı var bu hikâyenin diye düşünüyorum. Bunları berrak olarak kimsenin gördüğünü sanmıyorum. Bu oyunu, vitrinde gördüğümüz oyuncularından bile iyi bilenlerin bulunduğunu düşünüyorum. Esasında, senaryoyu yazanların kafasının içinde dolaşanı bilmemiz lazım. Bu senaryo çok yerli bir senaryo gibi gelmiyor bana. Bir kere burada konuştuklarımızın her birisinin aslında yargıyı çekiştirmek olduğu tartışma götürmez. Her birimizin söyledikleri, ne kadar kendimizi sansürlersek sansürleyelim, her halükarda şu anda muaheze ettiğimiz şey, iki savcının yaptığı iştir. Birisi Yargıtay Başsavcısı, birisi İstanbul Cumhuriyet Savcısı. Yani kim geri adım atsın? Savcılara mı söylüyoruz bunu? Hükümete söylüyorsak, hükümet ne diyecek?

İbrahim Kalın: Savcılar ya da genel olarak yargı bu çağrının muhatabı mı?

Ömer Lütfi Mete: Bu çağrının muhatabı yok. Ergenekon'a karşılık Anayasa Mahkemesine kapatma davası açıldı gibi bir iddiam yok ama bu ikisi sonuç olarak aynı zamanda kutuplaşmayı temsil ediyor. Yani biri öbürünün çok yakın zamanda bir rövanşı gibi görünmüyor ama bunların arasındaki bağlantıyı yok farz etmemiz bir şeyi değiştirmez. Bunların arasında kaçınılmaz olarak derin bir bağlantı var. Ben bunu şeklen kuruyor değilim, şu anda Ergenekon soruşturmasıyla ilgili olarak tutuklanan biri diyor ki; "Biz gittik Yargıtay Başsavcısı'na defalarca bastırdık, defalarca dava açmasını söyledik". Şimdi, ben bir gözlemci olarak bu iddiayı hiç duymamış olabilir miyim? Ne yapabilirim ben? Bunu duymam, bunu burada terennüm etmem bile yargı üzerine konuşmam olur. Bana sorarsanız, eğer gerçekten gerilimin düşmesini istiyorsak, önce medya olarak bu konuyu fazla konuşmamamız lazım. Cuntadan söz ediyoruz mesela. Bu korkunç bir yargı, verilmiş bir yargı. Eğer bir cunta varsa. Ama öbür taraftan niçin gladyonun Türkiye'de tasfiye edilmediğini ya da gladyo hakkında niye doğru dürüst bir şey bilmediğimizi sormuyoruz, soramıyoruz? Bunu soralım. Bunu bırakalım, burada bugün basit sonuçlar üzerindeyiz. Her ikisi de basit sonuçtur; Anayasa Mahkemesine açılan dava bir iktidar partisinin kapatma davası hasebiyle belki çok büyük görünebilir ama bunlar basit sonuçlardır.

Biz bu ülkede, darbe yapanları hiçbir zaman yargılayamadık. Darbe yaptı ve darbeyi yapanlar başkalarını yargıladı ama biz darbe yapanları yargılayamadık. Kültürümüzde bu yok. Biz darbe yapanları yargılamayı öğrenene kadar, herkes bizimle böyle oynayacak ve bunun arkasında behemehâl bize birtakım kabullerini dayatmak durumunda olan bu bölgedeki oyun oynayanlar da, bizim içimizdeki bu çekişmelerden istifade edecek. Bir de ayrıca, şunun altını ısrarla çizmek istiyorum; belki de bizim genlerimize işlemiş bir şey bu, yani Orta Asya'dan bu milletin kopup geldiği günlerden bu yana, bütün coğrafyalarda herhalde, bir ölçüm yapabilirsek, yani Türk'ün öldürdüğü Türk on ise, Türk olmayanın öldürdüğü Türk birdir. Yani birbirimizi yemek, bizim geleneğimiz. Neredeyse genlerimizde var. Hiçbir şey yapamıyorsak, kardeş kardeşi vuramıyorsak, düşmanca kelimelerle savaşıyoruz. Mesela Altan Bey'i dinlerken, kendi kendime sadece şunu sordum, çok saygı duyduğum bir insan, gerek siyaset

profili itibariyle, gerek gazeteci olarak. Ama bu kadar ciddi kaygıların olabileceği bir ülkede mi yaşıyorum? Ben yüzde bir milyon diyorum ki, laiklik kaygısı yalan. Külliyen yalandır ve oyundur. Kimsenin laiklik kaygısı yok. Laiklik kaygım var diyenlerin - saf, cahil birtakım insanlarınkini anlarım- ama bu düzeydeki insanların laiklik kaygısına inanmıyorum. Bunu oynuyoruz. Bunu çözmeden bir şey çözemeyiz. Burada paylaşmayı gerçekleştirmemiz mümkün değil.

İbrahim Kalın: Laiklik üzerinden bir oyun oynanıyor dediniz. Bu oyun dediğiniz şey nedir?

Ömer Lütfi Mete: Şu anda biz iktidarı birçok yönden eleştirebiliriz. Bir iktidarı yolsuzluk yaptığı için eleştirebilir, yıpratabiliriz. Dış politikada Kıbrıs'ı sattı, şunu yaptı, bunu yaptı der, eleştirir, yıpratmaya çalışabiliriz. Ama Türkiye'de her zaman sağın berisindeki partilere yöneltilmiş bir suçlama var; Demokrat Parti de gericilikle, laikliği ihmal etmekle ve suistimal etmekle suçlanmıştır, Adalet ve Kalkınma Partisi de. Yani bir Adalet ve Kalkınma Partisinin vitrinine, bu insanların yaşayışlarına bakalım, bir de Demokrat Parti'ninkine bakalım, Menderes'in arkadaşlarına. Yani o günkü insanlardan laiklik adına korkuyorsak, bugünkü insanlardan başka bir şey adına korkmak lazım. Bu çok daha korkunç olmalı. Eğer insanların yaşayışı, bakışı, duruşu, dini bağlantıları, dini ilgileri onların laiklik için tehdit oluşturmaları bakımından bir ölçek ise, Demokrat Partinin hiçbir zaman böyle bir ithamla karşılaşmaması lazımdı. Adalet Partisinin hiçbir zaman böyle bir ithamla karşılaşmaması lazımdı. Ama karşılaştılar. Bu mantıklı olabilir mi? Demokrat Parti gericiliği getiriyor, Adalet ve Kalkınma Partisi de gericiliği getiriyor. Böyle bir akıl olamaz. Bu iki kere iki beş eder demektir, başka bir şey demek değildir bu. Hem Demokrat Parti laikliğe karşıdır, hem de AK Parti. Hayır, AK Parti başka bir şeye karşı demeniz lazım. Başka bir şey söylemeniz lazım. Bu bir akıl yürütme olamaz. Ancak oynanan bir projenin gereği bize böyle bir rol düşebilir. Yani bu partiyi, bu iktidarı ya da halkın bu seçtiklerini başka türlü alaşağı edemiyoruz, bize böyle bir rol düşüyor. Bu rolü oynamamız lazım. Ben böyle bakıyorum.

İbrahim Kalın: Ali Bey siz nasıl değerlendiriyorsunuz bu süreci? Cumhuriyet gazetesi de geçen yıl başlayan operasyonun bir parçasıy-

dı. Cumhuriyet gazetesine bir bombalı saldırı yapıldı ve Cumhuriyet gazetesi bu konunun üzerine gitmediği için eleştirildi. Daha sonra Cumhuriyet'in başyazarı aynı soruşturma bağlamında gözaltına alındı. Siz bütün bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ali Sirmen: Öncelikle, müthiş bir bilgi kirliliği var. Ergenekon davasıyla ilgili olarak yayın yasağı var ama biz günü gününe alınacak kişilerin isimlerini montaj yapılmış fotoğraflarıyla birlikte "gazeteci" sıfatıyla gezen kişilerden alıyoruz. Hatta zaman zaman da diyorlar ki, 'Onlar yetmez, bir de şunları içeri almanız lazım, yoksa eksik olur'. Sekiz aydır henüz iddianamesi hazırlanmamış ve ne olduğu anlaşılamayan bir operasyonla karşı karşıyayız: Ergenekon Operasyonu. Altan Bey de söyledi, Anayasa Mahkemesinde açılan davayı Ergenekon'la biz ilişkilendirmedik, bir sayın Bakan yaptı bunu. Şimdi gelelim Cumhuriyet gazetesine. Cumhuriyet gazetesi, atılan bombalarla ilgili soruşturmanın derinleştirilmesi için savcılığa bizzat kendisi başvurmuştur ama tabii bir bilgi kirlenmesi olduğu için, bir saptırma olduğu için, bunlar gözden kaçırılmıştır. İlhan Selçuk kendi telefonlarının dinlenmesi için de başvuruda bulunmuştur. Şimdi gayet garip bir durumla karşı karşıyayız. Bir yandan darbenin fikir babası olmakla suçlanıyor bir adam, öte yandan da polise telefonunun dinlenmesi talebinde bulunuyor, çünkü tehdit altındayım, diyor. Artık burada göze çarpan bir garabet olduğunu görmemiz gerek. Cumhuriyet'e bomba atan kişi, bu cinayeti neden işlediğini mahkeme önünde ifade etti ve kendisi mahkûm oldu.

Şimdi, bunu da Cumhuriyet'in komplosu diye göstermek; tek bir amaca, Türkiye'de var olan bazı şeyleri gözden kaçırma amacına yöneliktir. Ben Mümtaz'er Türköne'nin görüşlerine katılamıyorum, zannediyorum o, yeni bir film seyrettiği halde, eski filmi izlediğini zannediyor. Türkiye'de artık o eski filmlerin devri geçti. Türkiye'de artık silahlı darbe değil, sivil bir darbe oluşmaktadır ve bu sivil darbe de eski ceza kanunumuzda 146/1 ile öngörülen suçtur. Bu sivil darbede topa, tüfeğe ihtiyaç yoktur. Eğer iktidarın erkini elinde tutanlar, laik, demokratik, hukuk devletini bir İslami cumhuriyete çevirmek istiyorlarsa, bunun için top, tüfek kullanmalarına gerek yok, çünkü yıkacak bir iktidar yok karşılarında, onlar peyderpey yürürler

bu yola doğru. Ömer Bey'in söylediklerini anlamakta da hakikaten güçlük çekiyorum Bu bir hayal midir, yalan mı söyleniyor, oyun mu oynanıyor? Olabilir. Bu demektir ki, Türkiye'nin çok önemli bir kısmı hayal görmektedir. Hatta Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı da herhalde hayal görüyor ki, bir iddianame yazmış. İddianamede yazılanları ben de okudum, pek de öyle hayale benzemiyor. Yani görünen bir olayla karşı karşıyayız. Burada bir sivil darbe yapılıyor. Hatta bu darbedeki cebir, şiddet hukukçuların manevi cebir dedikleri unsurdur ki, devletin erki kullanılıyor burada. Durum böyle olunca, birdenbire olay nasıl gerginleşti, ona da bakalım. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı bu davayı açtığında, şimdi durup dururken bu davayı niye açtı, diyenler, onun daha önce uyarıda bulunduğunu unuttular. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının hakkı mıdır bu? Hayır, onun hakkı değil, Anayasa'nın 69. Maddesi'ne göre görevidir ve bu görevini de yerine getirmekle mükelleftir. Bu davayı açtı, şimdi, bu davaya karşı yapılacak olan nedir? Bu iddiaların geçerli olmadığı savunmayla kanıtlanır. Gerginlik neden başlıyor? Bir: Başsavcıya saldırılıyor. İki: Mahkeme üzerinde şaibe oluşturuluyor. Üç: Ergenekon Operasyonu diye bir operasyonda seksen üç yaşında, devletin koruması altında olan ve kapısının önünde polis bekleyen bir insan, sabah 4.30'da evi basılarak gözaltına alınıyor. Bunlar da tabii toplumda yeni bir infiale yol açıyor. Baktığınız zaman görünen tablo budur.

Dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda, hem de bir anayasa profesörü olan Burhan Kuzu dedi ki; "Biz dokunulmazlıkları kaldıramayız, çünkü biz yargıya güvenmiyoruz." Biraz önce güven ortamı oluşması lazım, dedik. Bir ülkede yasama ve yürütme, yargıya güvenmediğini söylüyorsa, bir ülkede iktidar olan siyasetçiler, biz yargıya güvenmiyoruz diye açık açık beyanda bulunuyorlarsa, ondan sonra onların yönetiminde olan vatandaştan güven beklemek abes olur. Bakınız, çok ciddi bir tehditle karşı karşıyayız. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı bir dava açar ve bir siyasi parti de savunmasını yapar. Şimdi böyle bir yol tutulmuyor, nasıl bir yol tutuluyor? Deniliyor ki 'Biz bunu engelleyecek bir anayasa değişikliği yapalım'. Yani, ortamı yumuşatmak için yapılması gereken bu mudur? Görülmekte olan bir davada, davayı gören mahkemenin yetkilerini elinden almak... Bir kere bu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının, hukuk devleti ilke-

sinin altını çizen değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez 2. maddesine de aykırıdır. Ayrıca 138. maddesine de aykırıdır. Böyle bir yol tutulduğu zaman, nasıl bir güven ve huzur ortamı yaratılır? Ben Ömer Bey'i anlayamıyorum, çünkü benim de Türkiye'de laiklik konusunda ciddi kaygılarım var. Bu kaygılarım, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, yani Anayasa'nın görevlendirdiği kişi tarafından da paylaşılıyor olsa gerek ki, bu dava açılmıştır.

İbrahim Kalın: Mithat Bey, Ali Bey yargı meselesine girdi. İki önemli şey söyledi. Bir: Yargıya güvenmiyorum diyen bir yasama nasıl bu süreci yönetebilir? İki: Mahkeme devam ederken hukuki süreçle ilgili düzenleme yapılabilir mi? Mahkeme devam ederken hukuki düzenleme yapılır mı tartışması epeydir yapılıyor ama özellikle son on günde tekrar gündeme geldi ve çeşitli örnekler de verildi. Abdullah Öcalan'ın davası devam ederken idam cezası kaldırıldı vs. ki doğrudan o davayı ilgilendiren bir konuydu. Bunun örnekleri var deniliyor. Bir taraftan da centilmence gidip boynunu giyotine mi koysun, hiçbir şey yapmasın mı, deniliyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizin 'Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları' konulu TESEV'le yaptığınız bir çalışma da var. Oradan hareketle bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Mithat Sancar: Öncelikle şunu söyleyeyim: Bir 'gerginlik' var deniliyor, ben 'gerilim'den söz etmeyi daha doğru buluyorum. Bütün bu tartıştıklarımız, Türkiye'nin 85 yıllık Cumhuriyet tarihinin en hassas faylarının gerilmesi olarak görülebilir. Yargıya güven sorunu yeni bir sorun değil Türkiye'de. Yasamanın, yürütme ve yargı ile ilişkilerinde bir bunalım yaşanması bir ilk değil, kapatma davası ilk değil. Ama bunların, bugünkü şartlarda yeni bir görünümü var. Bunların adını doğru koymak belki asıl yapılması, aranması gereken şeydir. Yargıya güvene gelelim. Yargı sorunu Türkiye'de 12 Eylül'den önce de yani 60-80 arasında da çok tartışıldı. Biliyorsunuz, o dönem Danıştay'ın yürütme tarafından fazlaca eleştirildiği bir dönemdi. Adalet Partisi hükümetlerinin, özellikle Demirel'in literatüre geçmiş çok çarpıcı sözleri var. Biz bu Danıştay ile ülkeyi yönetemiyoruz, gibi sözleri var. Yine Anayasa Mahkemesinin sisteme sokulmasıyla başlayan tartışmalar var. Milli iradeye seçilmemiş ortaklar geldi gibi tartışmalar

yapılıyor o dönem. Bunlar daha makro düzeyde tartışmalardı, daha büyük tartışmalardı. Ama Türkiye'de 82 Anayasasıyla birlikte radikalleşmiş bir yargı bağımsızlığı sorunu var, bu yeni değil.

Kastettiğim şu; hâlâ da var bu. Bugün gazetelerde yer alan bir Avrupa Parlamentosu raporunda "Türkiye'de güvenilecek bir yargı yok" deniliyor. Sanki ilk defa söyleniyor, hayır. Türkiye'de uyum süreci başladığından bu yana yargıyla ilgili ilerleme raporlarında özel başlıklar hep oldu; kaldı ki, yargıya dair özel gözlemci gönderdi Avrupa Birliği. Sadece yargıya dair, "Türkiye'de Yargı Sistemi" başlıklı, iki tane çok önemli rapor var. Çok uzun raporlar bunlar. Burada görüşebildikleri kadar hâkim, savcı gibi çok sayıda insanla görüştükten sonra iki uzmanın hazırladıkları ortak rapor. Kısaca, Türkiye'de yargı bağımsızlığı diye bir sorun vardır, kaynağı 82 Anayasasıdır. Bu Anayasa, yürütmenin yargı üzerindeki etkisini çok çeşitli düzeylerde arttırmıştır. Yürütmede kim olursa olsun, bugüne kadar bu etkiyi, Anayasa'nın kendisine tanıdığı bu imkânı kullanmak istemiştir. Yargıyı kendi siyasi hedefleri ve kendi siyasi fikir ve projeleri doğrultusunda biçimlendirmek için kullanmıştır. ANAP hükümeti döneminde kullanmıştır, 83'ten sonra. Hangi koalisyon gelmiş olursa olsun, Adalet Bakanlığının Anayasa'dan kaynaklanan imkânlarını, yani yürütmenin yargıyı biçimlendirme imkânlarını kullanmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi de bunlardan farklı davranmıyor. Bu açıdan, yargı bağımsızlığı konusunda 'Yeni Anayasa Taslağı' diye bilim kurulunun hazırladığı metin ortada. Orada ciddi öneriler var, bazı sıkıntılar da var ama bugüne kadar kimse yargı bağımsızlığı konusunda Anayasa'dan kaynaklanan bu temel soruna el atmadı. Neden şimdi yargı bu kadar tartışılıyor, bunu tartışmamız lazım. İkinci nokta; yargı tarafsızlığı diye bir kavram var ve biz yargı bağımsızlığını çok tartıştığımız için yargının tarafsızlığı sorununu göz ardı ediyoruz. Bir şeyi vurgulayalım; yargı, dokunulmaz, kutsal bir makam değildir. Herhangi bir demokratik hukuk devletinde olduğu gibi Türkiye'deki üç temel erkten biridir. Bu üç temel erk, egemenliği halk adına çeşitli yöntemlerle kullanmakla yetkilendirilmişlerdir. Yargı bunlardan biridir. Türkiye'de hem yargıdan rahatsızlık var, hem de yargıya yönelik bir kutsama eğilimi var. Oysa bütün demokratik

hukuk devletlerinde yargı tartışılır. Hukuk doktrini, yargı kararları tartışması üzerinden büyümüştür. Hukuk doktrini diye bir alan varsa bugün, yargı kararları eleştirisiyle ortaya çıkmıştır. Görülmekte olan bir dava hakkında konuşmamak meselesi de çok abartılıyor. 138. madde çok basit, okursam sanırım herkes çok rahat anlar. Yayın yasağı meselesi ayrı. Ama yargıyı veya yargı sürecini tartışmamak olabilecek bir şey değil.

İbrahim Kalın: Hatta yayın yasağı bilgi, belge yayımlamakla ilgili, konuyu tartışmakla ilgili bir şey değil, doğru mu?

Mithat Sancar: Evet, kesinlikle... Anayasa'nın 138.maddesi son derece açık: "Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisine yargı yetkisini kullanmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz". Son fıkra, "Yasama ve yürütme organlarıyla idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez". Bizim yargıyla ilgili konuşmamızı engelleyen ne olabilir? Sadece ceza davalarıyla ilgili hazırlık soruşturması gizlidir. Bu gizliliği ihlal edici tartışma, yayın yapılmaz. Şu anda bu ihlal ediliyor mu, evet ihlal ediliyor.

İbrahim Kalın: Biz ihlal etmiyoruzdur inşallah.

Mithat Sancar Hayır, etmiyoruz. Elimizde bir belge yok ki. Başkalarında varsa bilemem ama bende yok. Özel hiçbir bilgim yok. O nedenle ben ihlal etme gücüne sahip değilim. Aslında meselenin bir kısmı da bu. Yargıyı etkileyecek iktidara sahip olanlar var, onların tek sözü yargıyı etkileyebilir. Ama bizler, öğretim üyeleri, doğal olarak konuşacağız. Anayasa Mahkemesine intikal etmiş bir dava hakkında konuşmayı engelleyen ne hukuksal, ne siyasal, ne etik bir ilke var. Ama bu konuşma, bir saldırı biçimi alıyorsa, yargıyı aşağılama biçimi alıyorsa, bu zaten meşhur 301. maddeye girer. Olur, olmaz uygulandı 301. madde ama burada hakaretler uçuştuğunda pekâlâ uygulanabilir. Ama hakarete girmedikçe bizim yargı sürecine, özellikle Anayasa Mahkemesine intikal etmiş bir sorunu tartışmamıza bir engel yoktur.

İbrahim Kalın: Bu davanın açılması, bahsedilen gerilimi tetikledi mi?

Mithat Sancar: Bence Türkiye'deki kritik fay hatlarından birinin sallanmasıdır bu. Yani vardı bu, parti kapatma davaları ilk değil, biliyorsunuz.

İbrahim Kalın: 24 defa parti kapatıldı daha önce.

Mithat Sancar: Anayasa Mahkemesinin kapattığı 24, iki tane de mahkeme yok iken asliye ve sulh ceza mahkemeleri kararıyla kapatılmış parti var. Üstelik ilk defa da iyi oy almış bir parti kapatılmıyor. Biliyorsunuz Refah Partisinin de %21 civarında oyu vardı. Demek ki Türkiye'de bu sorunlar yeni değil. Yeni olan bir şeyler var tabii. Bunu kabul ediyorum.

İbrahim Kalın: Geçen hafta programımızda bu konuya geldiğimizde Can Paker Bey'in söylediği bir şey vardı. Bir refleksle bunu söyledi. Hep şöyle söylenir, demokrasilerde tabii ki parti kapatılır. Can Bey de, hayır, demokrasilerde parti kapatılması gayri tabii bir durumdur, demişti. Ama biz konuşurken, sayıyı çok doğal bir sayı verirmiş gibi konuşuyoruz.

Mithat Sancar: 41'in üstünde üyesi olan Avrupa Konseyinde demokrasi tarihi boyunca kapatılmış partilerin sayısı bizdekinin %10'unu,% 20'sini bulmaz. Yani biz parti kapatma konusunda bütün dünyada açık ara öndeyiz.

Deniz Ülke Arıboğan: Hiç olmazsa lider olduğumuz bir konu var!

Mithat Sancar: Bu doğru... Ne kadar övünebiliriz bilmiyorum ama Deniz Hanım. Diğer konu yargının tarafsızlığı sorunudur. Yargının tarafsızlığının çeşitli nedenlerle bozulması mümkündür. Hâkimlerle birebir görüşmeler yoluyla yaptığımız bir araştırmada gördük ki, şu tür sonuçlar da çıkıyor, hem de ciddi bir eğilim. "Ben, devletin çıkarları söz konusu olduğunda hukuk filan dinlemem." Bu biliyorsunuz slogan haline geldi. Bildiğimiz başka bir şey daha var. Türkiye'de yakın zamana kadar Danıştay Başsavcısı'nın, Yargıtay Baş-

kanının yaptığı adli yıl açılış konuşmalarının hiçbiri doğrudan doğruya yargının sorunlarıyla ilgili konuşmalar olmamıştır. Büyük bir kısmı siyasi tavır koyuyor. Demek ki açıkça bir konuşmada şunlar da söyleniyor: "Elbette ki tarafız". Yargı taraf olabilir mi? Eğer yargı taraf ise, mevcut anayasanız ihlal ediliyor mu, edilmiyor mu? Bu ihlale biz ne adına ses çıkarmamalıyız? Bu soruları sormadan, sadece bu son olayları esas alarak tartışmak kısır kalır. Eğer yargı kendini hukukun uygulayıcısı olarak değil, bir şeylerin kurtarıcısı ya da sorumlusu olarak görürse, bu, demokratik hukuk devletinin temellerini sarsar. Cumhuriyet'in korunması, Cumhuriyet'in temel nitelikleri olan demokratik, laik, sosyal hukuk devleti çerçevesinde konmuş normların olabildiğince tarafsız ve adil bir şekilde uygulanmasıyla olur. Eğer yargı bunların dışına çıkıyorsa, bunları tartışmak, bunları eleştirmek elbette bundan rahatsızlık duyanların doğal hakkıdır.

İbrahim Kalın: Son iddianameyi siz nasıl buldunuz?

Mithat Sancar: Şimdi, tam bu noktada daha temkinli, daha özenli bir üslup kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Türkiye'de parti kapatmak çok kolay deniliyordu. 2001 yılında yapılan değişikliklerden sonra aslında zorlaştırılmak istendi. Anayasa'da değişiklikler yapıldı. Buna uygun olarak Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklikler yapıldı. Siyasi partilerin bu kadar kolay kapatılması demokrasiyle bağdaştırılacak bir şey değil. Evet, parti hiç kapatılamaz diyemezsiniz. Ama iddianameyi açıp baktığımızda, ithamların %70 - 80'i çoğumuzun herhangi bir siyasi tartışmada, herhangi bir açıklamada kullanıldığını görebileceğimiz ve orada kullanılmasına çok şaşırmayacağımız ifadelerden oluşuyor. İkinci olarak, yasama faaliyetlerinin bir kısmı delil ve bir kısmı da yürütmenin, yargıdan da dönmemiş işlemleri. Şimdi bunun dışında, eğer siz orada türban ile ilgili her türlü, 'türban serbest kalmalıdır' açıklamasını laikliğe karşı bir hareket olarak alırsanız, türbanla ilgili bütün açıklamalar toplanır bir araya gelir ve odak tanımına ulaşırsınız. Benim hukuk mantığım, benim siyaset etiğim buna uygun değil, bunu kabul etmez. Bunun dışında mesela, en ağır laf olabilecek şimdi Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın 1995'te kullandığı bir sözün iddianamede yer alması. Bu da doğrusu bana yadırgatıcı geliyor. Yani siz, AKP henüz yokken, bu insan

başka bir partideyken söylediği bir sözü getirip iddianameye delil olarak koyarsanız, ben bu iddianamenin hukuksal kaygılara uygun bir şekilde hazırlandığını söyleyemem. İkna olmam bu konuda. Şimdi bunu söylemek, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına hakaret etmek değil, bir metin hakkında görüşmektir. Kaldı ki, Türkiye'de yargı sorunu neden bu kadar sertleşiyor?

Aslında bu konuda da bir tutarlılık olduğunu görmüyoruz. Yani, bir olayda yargıyı sahiplenenler, bir başka olayda yargıyı acımasızca eleştiriyorlar. Bu hem AKP için, hem CHP için, hem de toplumdaki birçok siyasi ayrışmadaki taraflar için geçerli. Bir bakıyorsunuz Ferhat Sarıkaya olayında, kendisine acımasızca saldıranlar, bugün Cumhuriyet Başsavcısına böyle saldırılmasına tepki gösteriyorlar. Tutarlılık nerede? Türkiye'de ciddi olarak iki konuda bir sarsıntının eşiğindeyiz. Demokratik hukuk devletlerinde iki tane önemli hakemlik mekanizması vardır..Demokrasinin hakemlik mekanizması seçimlerdir, bunu biliyoruz. Her şey değildir seçimler ama hakemlik mekanizmasıdır. Demokraside, eğer tutarlıysanız, nihai olarak başvuracağınız bir merciidir. Aksi takdirde demokrasiyi kabul etmiyorsunuz demektir. O zaman demokrasiyi istemediğinizi açıkça söylersiniz. Yani Türkiye'de birey olarak demokrasiyi istememek suç değildir. Kimse demokrat olmak zorunda değildir. Bunu söylemek için de çekinmeye bana göre gerek yoktur. Dolaylı yoldan onu geçersizleştirecek bir şeyler söylemektense, efendim seçimler hakemlik mekanizması olamaz derseniz, açık açık demokrasi olmaz demiş olursunuz. Size darbeci mi diyorlar, ne denirse densin ama bu demokrasiyle uyuşmaz. Başka birini göreve çağırıyorsanız, bir cuntanın, bir silahlı birimin devlet içinde yönetime el koyması yönünde imalarda bulunuyorsanız, kuşkusuz cuntacılık ya da darbecilik suçlaması da yerini bulur.

Ama ikinci önemli hakemlik mekanizması yargıdır ki, yargı konusunda toplumda ciddi bir sıkıntının olduğunu bu alanda çalışan, çalışmayan herkes bilir. Yargıyla ilişkisi olan sıradan insan da bilir. Bizim şimdi yürütmekte olduğumuz bir saha çalışması var. Bu yargıyı yıpratmak değildir. Yargının Türkiye'de bu şekilde bir tartışmanın içinde bulunuyor olmasında, bütün bu saydığım faktörler rol oy-

nuyor. Tarafların yargıyı kendi siyasi projeleri için araçsallaştırma, kullanma niyetleri de rol oynuyor ama yargının kendisi de burada bir faktördür. Şimdi biz, demokratik hukuk devletinde hakemlik mekanizmalarının iyi işlemesini istiyor muyuz, istemiyor muyuz, onu sormak lazım. Uzlaşma dediğimiz şey bu son olaylarda nerede olacak, pek kestiremiyorum. Yani kim, kimden, neyi talep ediyor? Mesela soruşturma bitirilsin mi deniliyor? Bana göre böyle bir çağrı normalleşme yaratmaz. Ben uzlaşmadan çok normalleşme terimini kullanmayı tercih ederim. Birgün gazetesindeki köşe yazılarımda da bunu kullandım. Normalleşmenin de yolu, demokrasi ve hukuk devletinin temel hakemlik mekanizmalarının işlevi konusunda bir ortak anlayış yaratmaktır. Öncelikle bunu masaya yatırıp, tartışmak gerekiyor. Onun dışında kim, nereye geri çekildiğinde nasıl bir uzlaşma olacak, bilemiyorum.

İbrahim Kalın: Deniz Hanım'a döneyim. Sizin geçenlerde bir açıklamanız vardı. Söylenenleri de bir şekilde özetleyen ya da onlara paralel bir açıklamaydı bu. Bütün bu süreci izah ederken Türkiye'de devlet içi bir savaş var dediniz ve bunu farklı bir bölgesel gelişmeyle ilişkilendirdiniz. Gerginleşme değil, bir gerilim olduğu söyleniyor, yani daha derinde birtakım dengeler değişiyor. Siz nasıl görüyorsunuz?

Deniz Ülke Arıboğan: Şu ana kadar genel olarak çatışmanın özünü, nelerden kaynaklandığını tartışmaya çalıştık. Gördüğüm kadarıyla herkesi ürküten, korkutan bazı şeyler var. Mesela, Ömer Bey, bunların arkasında bir komplo olabileceğinden ürküyor. Mümtaz'er Bey bir cuntadan ürküyor. Ali Bey Cumhuriyet'e, laikliğe karşı bir saldırı olabileceğinden ürküyor. Mithat Bey de yargıda bir problem olabileceğinden ürküyor. Bir de bunun sonuçları var, isterseniz ben biraz sonuçları üzerinde konuşmaya çalışayım. Aslında üzerinde tartıştığımız şey, devletin ta kendisi; devletin direkleri ve bu direkler arasındaki uyum. Şu anda devlette kriz var, çatışma var dememin en önemli sebebi, öğrencilerimize birinci derste anlattığımız 'devlet nedir?' tanımının altında yasama, yürütme, yargı ve onun altında bürokratik mekanizmalar diye tarif ettiğimiz alanların tümünde, bütün bu erklerde şu anda ciddi bir sıkıntının yaşanıyor olması. Yargı

alanıyla ilgili epeydir tartışıyoruz, yargı güvenilirliğini kaybetmiş durumda. Maalesef bu, yargının güvenilir olmaktan çıkması dolayısıyla olmadı. Bizim bu konuyu speküle etmemiz, yargıya kafamızda başka anlamlar yüklememiz ve yargının siyasallaştığını düşünmemiz neticesinde doğdu. Belki yargı tamamen masumane bir biçimde işini yapıyor, bunu bilmiyoruz. Ama biz, şu anda yargının yaptığı her eğilimi siyasallaşmış bir tavır olarak algılıyoruz ve kendimize bir saldırı olarak değerlendiriyoruz. Yargı ya bir tarafa, ya da öbür tarafa saldırıda bulunuyor diye düşünüyoruz. Gerçekten hukuki bir süreç işlettikleri kanaatinde değiliz. Buna neyin yol açtığını bilmiyorum. Medya yol açmış olabilir, siyasetçilerin yanlış beyanları yol açmış olabilir. Davalarla konuları ilişkilendiriyor olmaları yol açmış olabilir.

Ezelden beri, siyasette gerilim olduğu zamanlarda mahkemelerin aslında siyasetin bir enstrümanı, aracı haline geldiği ve hukukun çok da güvenilir bir şey olmadığına dair kanaatler ortaya çıkar. Doğrudur. Belki bir anlamda hukukun zaman zaman siyasallaştırıldığı da olmuştur ama şu andaki görüntü, hukukun ne olduğuyla ilgili değil, bizim ne algıladığımızla ilgili bir sorun. Yargıya güvenimiz yok, bunu bir kenara koyalım. Yasamaya bakıyoruz, yasama dediğimiz şey Meclis. 22 Temmuz seçimlerinden önceki Meclis aslında çok da güvenilir bir meclis olarak tarif edilemezdi, çünkü toplumun çok büyük bir kesimi Meclis'te temsil edilebilir nitelikte değildi. Ama şu anda Meclis'te temsil önemli ölçüde sağlanmış durumda. Çok büyük oy oranıyla iktidara gelmiş olan bir parti var. Yasamada aslında her şeyin istikrarlı olması gerekirken, hiç de öyle olmuyor. Meclis'in iki partisi şu anda kapatma davası altında. Daha seçimlerden yeni çıktık. O zaman yasamanın kriz altında olmadığını söyleyemeyiz. Yürütmeye baktığımız zaman, hükümetin üyeleri, başbakan, cumhurbaşkanı, hepsi hakkında siyaseten yasaklı olma davaları var şu anda. Bunlar toplumun lideri konumunda insanlar. Karizmatik liderler, öncü liderler. Toplumda bugüne kadar önemli kabul edilen liderlik vasıflarına sahip olan insanlar. Bunların da siyasetten yasaklanmaları söz konusu. Arkasından ne gelecek, onu da bilmiyoruz. Bir alternatif senaryo hazırlandı mı? Arkadan bu anlamda neyin geldiğini de çok tanımlayamıyoruz. Yasama, yürütme ve yargıyı elimizde tutamıyoruz şu anda. Silahlı kuvvetlere bakıyoruz. Devletin bürok-

ratik mekanizmalarından söz edelim. Silahlı kuvvetler üzerinde çok yoğun bir baskı oluşturuldu. Kuzey Irak Operasyonu sonrasında -ki kanımca oldukça başarılı bir operasyondu- Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde çok kötü bir üslupla siyasi bir tartışma cereyan etti. Türk Silahlı Kuvvetleri kazanılmış bir zaferden sonra aslında kaybedilmiş bir durumla karşı karşıya kaldı, yani psikolojik savaşı kaybetti. Çünkü ülke içerisinde, özellikle muhalefetin yaklaşımı nedeniyle, aslında çok büyük bir ivmeyle geri döndüğümüz bir savaşı kazanamayacağımızı anladık.

Askeri taktiklerle Silahlı Kuvvetlerin savaş kazanamayacağı açıkça ortaya çıktı. P&R çalışması yapılması gerektiği görüldü, bunun uluslararası kamuoyuna nasıl yansıtılması gerektiği konusunda birtakım tartışmalar oldu ve ülke içerisinde de böyle bir zaferi değerlendiremedik, ziyan ettik. Silahlı kuvvetlerimizi de zor durumda bıraktık. Polis teşkilatımızı zaten rezil etmiş durumdayız. Yani, polis teşkilatına güven olmaz, içine cemaat girdi, polis dinliyor gibi sebeplerle polise de güvenimiz kalmadı. Şimdi bizim ülkemizin devleti kim? Biz şu anda devlet olarak neye güveneceğiz? Devletimiz hangi direklerin üzerinde duruyor? Tepemizdeki çatı nasıl bir çatı? Bunun değerlendirmesini yapmalıyız. Bütün bu üzerinde tartıştığımız konuların önemli olduğunu kabul ediyorum. Yargı, yasama, yürütme, partilerin siyasi çıkarları, kaygıları, beklentileri. Ama burada çok temelde, çok önemli bir problemle karşı karşıyayız. Türkiye'nin devleti çözülmüş durumda. Devlet yoksa hiçbir şey yoktur. Bunun uluslararası konjonktürde de şöyle bir karşılığı vardır, onu da ihmal etmeyelim. Dünya üzerindeki liberalleşme ve demokratikleşme açılımları, küreselleşme rüzgârlarıyla birlikte aslında devlet denilen aygıt ve örgüte şöyle bir dayatmada bulunuyor: Küçül, kendi alanına çekil ve çok da fazla ortalarda dolaşma. Ekonomiden çekil, sivil toplumun alanından çekil, yani mümkün olduğu kadar küçük ve sınırlı kalmak zorundasın. Liberal demokrasi ve küreselleşme, aslında devletin çok aktif, her şeyin içerisinde çok güçlü bir şekilde var olmasını istemiyor. Uluslararası konjonktür de bunu dayatıyor.

Fakat devletin küçülmesiyle, devletin işlevsizleşmesi ya da zayıflaması arasında çok ciddi bir fark var. Yani demokratik toplumlar-

da aslında güçsüz bir devlet yok. Ya da en azından bizimki kadar çözülmüş bir devlet anlayışı yok. Devletin yapısı belli... Devlet, istikrarlı süreçler içerisinde varlığını sürdürüyor orada. Ya da tam tersi Rusya'daki gibi Putin liderliğinde bir devlet kuruluyor, devlet gücünü gösteriyor, ortadaki bütün bu istikrarsızlığı çok da demokratik olmayan yöntemlerle ortadan kaldırabiliyor. Genel olarak dünya üzerinde bir devlet krizi var, devlete ilişkin bir kriz var. Bizim ülkemizde de özel olarak, bizim yarattığımız çok ciddi bir problem var. Bu çok tehlikeli bir şey. Zamanın ruhuyla bizim ürettiğimiz ürün birbiriyle çok örtüşüyor. Bunun yerine ikame edebileceğimiz bir değer yok. Benim söylemeye çalıştığım şey; devlet böyle bir krize girdiği zaman, halkınızı bir arada tutacak yapıştırıcılara da ihtiyacınız vardır. Devlet aslında bir çatı, bir örgüttür. Milletinizi tepeden tutar, yakalar bir şekilde. Bu yoksa, o zaman tabanda bir şeyler olması lazım. Milleti millet yapan, onu bir arada tutan bir çimentonun olması lazım. Türk toplumu aslında bu çimentoya sahipti. İdeolojik çimentosu vardı, Atatürkçülük. Atatürkçülük siyasallaştırıldı, ideolojikleştirildi, belli partilere mal edildi ve devreden çıkartıldı. Geniş bir kesimin kullanamayacağı bir hale getirildi. Müslümanlık vardı. Bu toplum Müslüman bir toplumdu, onu da hep birlikte ya şeriatla, ya irtica ile özdeşleştirdik. Müslüman toplumun yarısı İslam'dan korkar hale geldi, yarısı belki İslam'ın belki en ileri uçlarına doğru kayacak noktaya geldi. İslam'a yönelik bir saldırı var diye algılar hale geldi. Onu da kaybettik.

Bence Türkiye Cumhuriyeti olarak şu anda çok ciddi bir krizin eşiğindeyiz. Milletimizi bir arada tutacak bir yapıştırıcımız, bir çatımız kalmadı. Bu, ne yapılabileceği hususundaki uzlaşma çağrılarının temelidir. Şu anda karanlıkta korkudan ıslık çalıyoruz. Uzlaşın dememizin sebebi bu. Elimizin altından her şeyin kayıp gittiğini görüyoruz. Ben sadece şunu söylemek istiyorum; Nevruz hadiseleri Türkiye'de uluslararası konjonktürün de etkisiyle ciddi bir Kürt problemi oluşturmak üzere gelişerek devam edecek. Türkiye'de bu tür problemlerin önüne geçen en önemli şey, milletin bir arada tutan yapıştırıcısının varlığıydı, çimentosu güçlüydü. Hem de iyi kötü bir devlet gücü vardı. Devlet babaya inanırdık, güvenirdik. Her ikisinden birden mahrum olduğumuz bir dönemde, olası bir ayaklan-

mada, bir Kürt probleminde Türkiye ne ile müdahale edecek? Çok temel bir problemle yüz yüzeyiz diye düşünüyorum. Türkiye'nin esas sıkıntısı ne laiklik olacak, ne yargının bağımsızlığı, ne Ergenekon soruşturması. Zaten bir cunta söz konusu olursa, Türkiye'nin şartları çok daha kötü olur, uluslararası anlamda da çok darda kalır. Böyle bir durumda uluslararası örgütler kanalıyla müdahale söz konusu olabilir. Totaliter bir yönetim ya da askeri bir rejim altında yönetilen bir ülkede, dünyanın en demokratik açılımlarını yapsanız, en mükemmel, en istikrarlı yönetimini kursanız, size karşı yönelebilecek her türlü ayaklanma, her türlü kalkışma hareketini bastıramazsınız. Çünkü orada devleti koruyor olmazsınız, askeri rejimi, sistemi koruyor hale gelirsiniz ve o zaman size uluslararası kamuoyundan büyük bir baskı gelir.

Şu anda Türkiye'nin karşılaşabileceği en kötü senaryo budur. Şartlar öyle bir noktaya gidiyor ki, bir süre sonra bu kaos ve bu çözülmeden başka çıkış noktası olmayacak. İnsanların ısrarla uzlaşın demesinin temel sebebi bu. Çok ciddi bir tehlike olduğu görülüyor ve bireysel, partisel, ideolojik çıkarların bir kenara bırakılıp, geleceğe yönelik toplu bir stratejik planlama yapılması isteniyor. Yani bu konunun, Cumhuriyet Halk Partisi ile AK Parti'yle, DTP ile alakası kalmadı artık. Şu anda uzlaşmadan kasıt, masanın başına oturup hep beraber bundan on yıl sonra nereye gideceğimizi tartışmak. Yoksa elbette Ergenekon Soruşturması da yapılacak. Elbette burada yapılan şeylerin üslubu, zamanlaması çok önemli. Dünyanın en doğru şeyini, en yanlış üslupla yaparsanız, yanlış hale gelir. Türbanın zamanlaması için de aynı şey geçerli. Bir ülkede korku yaratıldıysa, insanlar endişelenmeye başladıysa, artık korkunun rasyonel olup olmadığının çok da fazla bir anlamı kalmamıştır. Siz istediğiniz kadar bu ülkede şeriat korkusu yoktur deyin, türbanla laikliğin hiç alakası yoktur deyin, bugün bir grup, hem de kocaman bir grup bundan ürkmeye başladı. Ortada bir problem var, korkular illa ki rasyonel olmaz. Korkuların son derece irrasyonel sebepleri de olabilir. Korkuyu ortadan kaldıracak, endişeyi ortadan kaldıracak birtakım tavırlar göstermek gerekir, siyasi duruşlar almak gerekir. Tabii bu hükümetle başlayacak olan bir süreç.

Ama Türkiye'nin geldiği şu noktada, mutlaka diğer partilerin, toplumun katılımının da sağlanması gerekiyor. Yani bugüne kadar alışageldiğimiz o siyaset anlayışından, o basit gündelik çıkarlara dayalı, sadece güncel konularla ilgilenen siyaset anlayışından çıkmamız gerekiyor. Bakın, cumhurbaşkanlığı seçiminden bu yana Alevi-Sünni çatışması, daha sonra türbanlı-türbansız tartışması, Kürt–Türk ayrımına yönelik çatışmalar çıktı. Ergenekon ve AKP'nin kapatılması çıktı. Sürekli olarak gündemimizi bir şeyler işgal ediyor. Ben bir ay sonra ne tartışacağımızı çok merak ediyorum. Şu anda sizin aklınıza geliyor mu, bir ay sonra ne tartışacağımız? Ama emin olun, bir ay sonra tartışacağımız konu yine Türkiye'nin bölünmesine, çökmesine neden olacak kadar ciddi bir şey olacak ya da biz onu, o hale getireceğiz. Yakında uzun burunlularla kısa burunlular olarak Türkiye'yi ikiye ayıracağız. Sonra Türkiye ikiye bölünüyor ve batıyor diyeceğiz. Geriye dönüp baktığımız zaman, tartıştığımız konular son derece absürd ve hafif konular ve asıl önemli olan noktayı kaçırıyoruz. Türkiye'nin bütünlüğü çözülüyor, Türkiye'nin devleti çözülüyor. Türkiye'nin milleti çözülüyor. Şu anda Türkiye'nin hep beraber oturup, geleceğe yönelik bir stratejik planlama yapması gerekiyor. Temel problem bu.

İbrahim Kalın: Evet, Deniz Hanım genel bir analiz yaptı. Türkiye'nin daha büyük bir uzlaşma etrafında kafa yorması gerektiğini söyledi. Altan Bey, geçtiğimiz günlerde yapılan uzlaşma çağrısına dönelim isterseniz. Başbakan, "Her tür sağduyu çağrısına varım ama geri adım derken ne kastediliyor, ne yapmamızı istiyorlar?" dedi. Muhalefetin buna birtakım cevapları oldu. Bu uzlaşma çağrısı tam olarak nedir? Aktörleri kimlerdir? Mekanizması nedir? Biraz açabilir misiniz?

Altan Öymen: Birkaç açıdan uzlaşma gerekli olabilir. Laiklik konusunda da bir uzlaşma gerektiğini başta belirtmiştim. Ömer Lütfü Bey, laiklik konusundaki kaygılar, endişeler olduğuna inanmadığını, hatta bunun bir oyun olduğunu söyledi. Bence bunun bir oyun olmadığı aşikâr. Deniz Hanım'ın da belirttiği gibi kaygı rasyonel midir, değil midir, içinde paranoya etkileri var mıdır, yok mudur, bu ayrı bir tartışma konusu. Vakıa, böyle bir endişenin toplumun çok büyük

bir kesiminde var olduğudur. Bunun bir de somut göstergesi var. Bazılarınca küçümsenen Atatürk mitinglerine Türkiye'nin çeşitli yerlerinden yüz binlerce insan katıldı. Anketlerde de görülüyor. Seçim sonuçlarında da bu görülüyor. Adalet ve Kalkınma Partisinin aldığı oy % 46,6. Türkiye'nin hepsi Adalet ve Kalkınma Partisi gibi düşünmüyor, yarıdan fazla insan bunun dışında. Ve bu insanların büyük bir kısmının endişelerini her yerde dile getirdiğini görüyoruz.

Ömer Lütfi Mete: Peki MHP'nin oylarını da bu laiklik konusunda kaygılı kesim içinde mi değerlendireceğiz?

Altan Öymen: Hayır. Kesimin sayısı üzerinde durmuyorum. Böyle insanların sayısı herhalde milyonlara ulaşır. Milyonlar olmadığını farz edelim, yüz bin olsa, elli bin olsa, beş bin olsa da yine bir kaygıdır bu.

Ömer Lütfi Mete: Ben de diyorum ki, "laiklik kaygısı var, laiklik elden gidiyor" diye milyonları örgütlerim, yürütürüm ben.

Altan Öymen: Siz yürütürsünüz, bana ise o kadar kolay gelmez. Bu kadar insanı toplamak öyle kolay bir şey değildir.

Ömer Lütfi Mete: Cumhuriyet mitinglerinin nasıl örgütlendiğini öğreneceğiz. O mitinglerin arkasındaki paranın kaynağını göreceğiz.

Altan Öymen: Ömer Lütfi Bey, bakın ben siyasette de bulundum. Öyle parayla adam toplamak kolay değil.

Ömer Lütfi Mete: Parayla toplanıyor. Bütün partiler böyle söylüyor.

Altan Öymen: Ne Adalet ve Kalkınma Partisinin topladığı insanların sayısını ya da niteliğini küçümsemek mümkündür, ne de ötekilerin. Bu iki gerçeği görerek, Türkiye'de iki çeşit ana düşüncenin ve ana kaygının var olduğunu göz önünde tutmak lazım.

Mümtaz'er Türköne: Söylediğiniz noktada, bir gerçek var burada. Toplumun %15 ila %18'inin bu konuda endişesi var, korkusu var.

Altan Öymen: CHP'nin aldığı oy %21. Siz %15'i nasıl hesapladınız, ayrı bir ölçünüz mü var?

Mümtaz'er Türköne: Yakın zamanda beş bin kişi üzerinde laiklik korkusuna ilişkin bir araştırma yapmıştık, ampirik bir çalışmaydı.

Altan Öymen: Seçim sonuçları daha somut tabii.

Deniz Ülke Arıboğan: Ben de küçük bir şey söyleyeyim. Aslında bu rakamsal olarak çok da tarif edilecek bir şey değil. AK Parti'ye oy veren birçok insanda da laiklik konusunda hassasiyet çok yüksek.

İbrahim Kalın: Ama laiklik yorumları değişiyor, farklılaşıyor.

Deniz Ülke Arıboğan: Evet değişiyor ama bakın, çok basit bir şey; oy veren ama türban konusundan sonra rahatsız olan bir kitle de var. Yani bunu gözlemleyebilirsiniz. Çünkü bu konu çok hassas bir denge. Bunu bir şekilde siyasi partilerin manipüle etmesi şart değil, medyada üç gün yazı çıktığı zaman da insanlar bundan etkileniyor. Çok basit bir şey, bir yerde reklâmda içki yasağı olmasın gibi bir şey, 'acaba arkası gelecek mi' duygusu yaratabiliyor. Az önce üslup çok önemli bir şeydir derken, bunu kastetmiştim. Aslında toplumsal mutabakatla çözümlenebilecek konular topluma açılıp, bakın bunun maksadı budur, amacı şudur, sonuçları söyle olabilir diye ifade edilebilecek konular çok büyük problemlere dönüşüyor. Mesela ben, üniversitede öğretim üyesiyken de, öğrenciyken de okullarda türbanlı öğrenci vardı ve hiç kimse sınıftaki türbanlı öğrencinin farkına varmazdı. Onlar bizim arkadaşlarımızdı, öğrencilerimizdi. Ben türbanlı öğrenciler ilk defa okuldan gönderildiği zaman, birçok sınıf arkadaşının onlar için üzüldüğünü, ağladığını biliyorum. Ama şu anda durum böyle değil. Üniversiteye gidip baktığınız zaman, üniversitelerde bir sürü öğrencinin türbanlı girilmesin diye dilekçeler verdiklerini görüyoruz. Endişeleniyor çocuklar. Bir atmosfer oluşmuş durumda.

Ömer Lütfi Mete: Bu örgütlemedir.

Deniz Ülke Arıboğan: Bu örgütleme olabilir, o zaman örgütle de mücadele edilmesi gerekir. Yani bu vaka yok diyerek yok edemezsi-

niz, mesele burada. Bununla nasıl mücadele edeceğiz, ona bakmak lazım.

Altan Öymen: Neyse. Biz anlaşamayacağız. Ben gördüğümü söylüyorum. Sayılarla belirtiyorum.

İbrahim Kalın: Madem bu konuda böyle farklı görüşler var. Ben bir şey sormak istiyorum. Altan Bey, siz Ömer Bey'i, Ömer Bey siz de Altan Bey'i meseleyi kişiselleştirmeden bu konuda nasıl ikna edeceksiniz?

Altan Öymen: Bence bu şekilde daha fazla kişi birlikte konuşulursa, birbirlerini ikna etmeye çalışanlar artarsa belki o zaman bir sonuca varılabilir. Orada da uzlaşma gerekir yine. Uzlaşma zaten öyle olur. Gördüğümüz şeylere ve sayılara, somut şeylere bakalım. Mesela şimdi Türkiye'de bir darbe hazırlığı var diyorsunuz, değil mi? Neye dayandırıyorsunuz bunu? Ergenekon davası diyorsunuz. Ergenekon davası hakkında ne biliyorsunuz? İddianamesi henüz ortaya çıkmadı. Anayasa Mahkemesi iddianamesi üzerine konuştunuz, çünkü o somut bir şey. Ortada var olmayan bir şey üzerinde, sızan birtakım haberlere göre mütalaalar yürütülüyor Türkiye'de, siz de yürütüyorsunuz. Varsa şayet nerede sekiz buçuk aydır bu iddianame? 15 gün sonra çıkacak denildi yine bir gazetede. 15 günü bekleyelim, ondan sonra konuşalım. Kimse, Ergenekon davasının üstüne gidilmesin demiyor. Ama bir an önce bitsin. Böyle ucu açık bir iddianame bu kadar uzun süre gündemde tutulur mu? Yasak olmasına rağmen -tahkikat gizli- her gün doğrulanması ya da yalanlanması teknik olarak mümkün olmayan bir vesika gazetelere sızdırılarak bir kamuoyu yaratıldı. Ve öyle bir manzara ortaya çıktı ki, Danıştay cinayetini işleyen kimse ile Cumhuriyet gazetesini bombalayanlar, Cumhuriyet gazetesinin mensupları ile bir arada hareket etmiş gibi pek de inandırıcılığı ve dayanağı olmayan iddialar ortada dolaşıyor.

Mithat Sancar: Ama Altan Bey, bu muhakeme biraz sorunlu bir muhakeme. Biraz önce, laiklik konusundaki kaygının temelsizliğini neyle ölçüyorsunuz, diye sordunuz. Aslında laiklik ile ilgili kaygıları besleyebilecek toplumsal, tarihsel bazı olgular var. Yani Türkiye toplumunda yaşanmış bazı sıkıntılar var ama bana sorarsanız bu muha-

kemeyle Türkiye'de darbe korkusunun, kaygısının ciddi olduğunu da gösterecek dünya kadar delil var. Sanki sadece Ergenekon üzerinden tartışılıyormuş gibi sınırlandırılmasını doğru bulmuyorum. 27 Nisan bildirisi açık bir darbe tehdidi dir. Orada hiç saklı, gizli yok.

Altan Öymen: Efendim, bunun tersini söyleyen yok ki. Ergenekon davasının başlangıcında şüpheli durumda olan kimselerin bir kısmının Orhan Pamuk davasında ne yaptıkları bilindiği için, bu işler bir an önce sonuçlansın eğilimi daha da belirgin oldu kamuoyunun en azından bir kesiminde. Bunlara itiraz eden yok. Ama iddianamesi yayınlanmamış bir dava üzerinde o kadar çok rivayet ortaya çıktı ki, benim aklım karıştı.

Mithat Sancar: Bu konuda size katılıyorum. Ben de rahatsızım.

Altan Öymen: İkincisi; ucu açık bir iddianame bu. Rusya'da 38 davası vardı. Bir dava başlar, bir kısım adamlar yakalanır, itiraf ettirilirler. Şurada muhalif adamlar var, onları da getirin buraya filan diye, o dava genişletilir. Ucu açık dava terimi, aslında Avrupa Birliği davaları için kullanılan hukuki bir terim, siz daha iyi bilirsiniz. Bunun da ortadan kalkması ve iddianamenin ortaya çıkması lazım. Buradan, yargıya güvenmek meselesine gelmek istiyorum. Anayasa Mahkemesinin milli iradeye ortak olduğu gerekçesiyle başlangıçta Anayasa Mahkemesine itiraz edenler oldu.

Mithat Sancar: Evet, bu görüşle itiraz edenler oldu.

Altan Öymen: Anayasa Mahkemesi dünyanın başka memleketlerinde de var. Bizde Alman örneğinden alınmıştır. Savaştan sonra çıktı. Niye çıktı? Çünkü İkinci Dünya Savaşı öncesinde birtakım memleketler çok korkunç hadiseler yaşadılar. Adamlar seçilerek %44–45 ile geldiler. Hitler'in gelişi mesela. Geldi, arkadan gerekli çoğunluğu da başka türlü sağladı. Bazı mebusları tevkif etti. Fevkalade Hal Kanunu çıkardı ve ondan sonra Almanya'da seçim de kalmadı. Bir yönetim kaldı, gerisi malum. Mussolini aynı şekilde, 22'de önce seçimle geldi. 25'ten itibaren 29'da plebisite başladı, orada da kalktı. Daha başka memleketlerde de, Balkanlarda buna benzer hadiseler oldu. Şu nokta üzerinde duruldu, bazı partiler seçimle geliyorlar, on-

dan sonra seçimle gitmiyorlar, orada kalıyorlar ve kendilerine göre yapılaştırıyorlar. Anayasa Mahkemesi de onun için çıktı. Bizde de 61 Anayasasına konuldu, 82 Anayasasında tekrar etti. Anayasa Mahkemesi artık hukukun ve siyasetin temel unsurlarından bir tanesi halinde. ABD'de zaten öteden beri var, Fransa'da ise sonradan çıktı. Anayasa Mahkemesine güvenmekten başka çare yok. Anayasa Mahkemesinin yapısını değiştirmek ise, tabii ki mümkün.

İbrahim Kalın: Nitekim siz aslında yargı reformunun gerekli olduğunu, ancak asıl sorunun bu reformun nasıl ve kimler tarafından yapılacağı olduğunu yazdınız.

Altan Öymen: Tabii, yargının içinde de birçok şikâyet var. İyi işlemiyor. Fakat yargıya güvenmeyeceksiniz, Anayasa Mahkemesine güvenmeyeceksiniz yahut yargının içinden bazısına güveneceksiniz, -bugün yapıldığı gibi- Ergenekon savcısına güven var, Yargıtay Başsavcısına güven yok. Benim savcım, senin savcın gibi bir hale geldi. Ama diyelim ki, sisteme güvenmiyorsunuz, bunun düzelmesinin tek çaresi, yargının da katıldığı bir konsensüstür. Yoksa hiçbir yargı mekanizmasına güvenmeyelim. Bu Meclis'te çoğunlukta olan kimselere mi güveneceğiz? Hepsi aynı partiden. Evvelden Anayasa Mahkemesi kurulduğu zaman, rejimin güvencesi sadece Anayasa Mahkemesi değildi. Bir de senato vardı. Senatonun olmasından ötürü Cumhurbaşkanının bağımsız bir kişi olması ihtimali artıyordu. Çünkü senato seçimleri değişik zamanlarda yapılıyordu, iki senede bir yapılıyordu, öteki dört senede bir yapılıyordu. O konjonktüre göre çoğunluklar değişebiliyordu. Ayrıca Cumhurbaşkanının seçtiği bağımsız üyeler vardı. Dolayısıyla bir partiden Cumhurbaşkanı seçilmesi güç oluyordu. Senato da kalktı. Şimdiki vaziyette, eğer Meclis'te yanlış karar alınırsa, hukuka aykırı karar alınırsa, Anayasa'yı çiğneyen bir karar alınırsa, bunu Anayasa Mahkemesi olmazsa kim kontrol edecek? Cumhurbaşkanı aynı partiden, başka bir kontrol mercii yok. Yargıtay'da ise durum öyle değil. Yani, Ağır Ceza Mahkemesi Savcısı bir dava açsa, kabul edilse, ardından temyiz mahkemesi var, Yargıtay var. O da olmadı, şimdi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de var. Anayasa Mahkemesi kararlarına orada da itiraz var, değil mi? Yani yargı yine denetim mekanizması olan bir yer iyi-kötü. Birkaç kademeli olarak.

Bugünkü mevcut iktidar eğer bir yanlışlığa kapılırsa, bunu kontrol edecek mekanizma nerede? Ne mekanizma var, ne her hangi bir kimse var. Nasıl güvenilecek, bunun çaresi ne?

Ömer Lütfi Mete: Ama bununla yargı devleti arasındaki sınırı nasıl bulacağız?

Altan Öymen: Yargı reformu yapılmak istendiğinde de geniş bir konsensüs bulunmalı. Bu nasıl olur? Meclis'teki partilerin mümkün olduğu kadar çoğu bir araya gelir, ama esas unsuru yargı teşkil eder. Bakın ben size demokrasiye ilk geçilen yıllardan bir örnek vereyim. 1946 seçimi yapıldı. Tek partiden çok partili sisteme geçilecek. 6 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu ve iktidar partisi erken seçim kararı aldı. Temmuz ayında seçim yapıldı. Ama bu seçim iki açıdan muhalefeti çok olumsuz şekilde etkiledi. Çünkü parti, teşkilatını tam anlamıyla kuramamıştı. Ancak bir kısım yerlerde seçime girebildi. İkincisi; öyle bir seçim kanunu vardı ki, valiler seçimi fiilen kontrol ediyorlardı ve Demokrat Parti 60 kusur milletvekili ile az bir yerde.

Ömer Lütfi Mete: Açık oy, gizli sayım.

Altan Öymen: Tek partili dönemden, çok partili döneme geçiliyor. 1946'da da hemen seçim yapılıyor. Bunun yarattığı tepkiler üzerine 1947'de muhalefet haklı olarak kendini güvensiz hissediyor. Recep Peker hükümeti başta, İsmet Paşa Cumhurbaşkanı, aynı zamanda da Cumhuriyet Halk Partisinin genel başkanı. Nasıl olur deniliyor bu, evvelden beri hem milli şef, hem Cumhuriyet Halk Partisinin genel başkanı ama tarafsız kalmaya gayret eden bir cumhurbaşkanı. Yurtiçinde bir seyahate gittiği zaman, iki partiden de kimler varsa onları alıyor yanına. 1947'nin temmuzunda, 12 Temmuz Beyannamesi vardır bizim siyasi tarihimizde. O, partinin genel başkanı olan cumhurbaşkanı, bir yanına dönemin başbakanı Recep Peker'i almıştır, bir yanına da Celal Bayar'ı. İkisiyle de daha önce konuşarak; "Nedir senin şikâyetin?" diye sorar. Birisi, güvensizlik der. İdare şöyle şöyle yapıyor, vs. Ötekine sorar. Efendim bunlar kanunlara riayet etmiyorlar, vs. Recep Peker Başbakandı, ondan şikâyet eder. Bu beyannamede bunların hepsini, ikisini bir araya, bir uzlaşma noktasına getirdikten sonra yazar. Der ki, iki taraf da bu iddiaları söylediler,

Başbakan muhalefet liderinden şikâyet etti, muhalefet lideri Başbakanlıktan şikâyet etti. Ama Başbakan, "Ben idarenin tarafsızlığından yanayım," dedi. Muhalefet lideri de "Ben kanunlara uymaktayım," dedi. İkisi de bunları söylediğine göre, artık kim başlattı bu tartışmayı diye bunun gerisini tartışmaya gerek yok. Bunları ben bir teminat olarak kabul ediyorum dedi ve bir yola girildi, 1950'ye kadar böyle gidildi ve o gidiş sırasında en önemlisi seçim kanunuydu.

Ömer Lütfi Mete: O konjonktürde seçim güvenliği ve kanunu sağlanmış oldu.

Altan Öymen: 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra, 48 ve 49 arasında bir komisyon oluşturulmaya başlandı. Komisyonun Başkanı, -bilim komisyonu bu- Yargıtay Başkanı, -o zamanki adıyla Temyiz Mahkemesi Başkanı- ve hukukçular bütün dünyadaki seçim kanunlarını aldılar, mukayese ettiler, ortaya hiç kimsenin itiraz etmeyeceği bir seçim kanunu taslağı çıktı. O taslak, iki partiden oluşan bir komisyonda görüşüldü ve oy birliğiyle kabul edildi.

Ömer Lütfi Mete: O gün, bu gündür güvenle seçim yapabiliyoruz.

Altan Öymen: Doğru.

İbrahim Kalın: Bugüne gelecek olursak, Cumhurbaşkanı muhalefetle görüştü. Gerçi görüşmeden sonra yapılan açıklamada "Biz sadece dış politikayı konuştuk, çok önceden kararlaştırılmıştı" denildi ama orada Cumhurbaşkanı olumlu bir rol oynayabilecek mi?

Altan Öymen: Bunun yadırganmaması lazım. Cumhurbaşkanlığı seçimine itiraz edilmişti o zaman. Muhalefet de itiraz etmişti. Şimdi o itirazların sürdürülmesinin bir gerçekçi tarafı yok. Zaten yaptığı daveti kabul edip, bütün partiler gitti. Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın kendisine verdiği görevin gereğini yerine getirmek istiyorsa, o zaman İsmet Paşa'nın yaptığı gibi, yani o istikamette bir şeyler yapabilir. Buna da ötekilerin itiraz etmesi için bir sebep yok.

İbrahim Kalın: Mümtaz'er Bey, siz de laiklikle ilgili bir kaygı taşıdığınızı söylemiştiniz.

Mümtaz'er Türköne: Şimdi tabii mesele yargı. Egemenliği kullanan erkler arasında yürütmeyi ve yasamayı, muhalefeti herkesi şemsiyesinin altında güven içinde yaşatacak, adalet duygusu içinde yaşatacak olan yargıdır. Yargıya güveniniz kaybolursa, her şeyiniz kaybolur. Yani, yargının bozulması tuzun kokması demektir.

Ömer Lütfi Mete: Bu kayboldu ama.

Mümtaz'er Türköne: Bu kayboldu evet.

Altan Öymen: Peki nasıl sağlanacak? Yargıyı kaldıracak mısınız yani? Kaldırmayacaksınız. Nasıl ıslah edeceksiniz? Tek başına Adalet ve Kalkınma Partisi böyle bir ıslahata kalkarsa, bu güven verici olmaz. Siyasi partidir nihayetinde. Meclis'teki bütün partiler mümkün olduğu kadar daha rahat bir ortamda ve zamanda yargıdan da Yargıtay Başkanı, Danıştay Başkanı gibi insanları çağırıp bir araya gelirlerse, bilim komisyonu gibi bir şey oluşturulursa, ortaya birtakım şeyler çıkar. Hepsi de bunların üzerinde ittifak edebilir.

İbrahim Kalın: Peki, dava devam ederken, yargı reformuyla veya diğer konularla ilgili böyle bir uzlaşma ne kadar sağlanabilir?

Altan Öymen: Şimdi bakın, yargı meselesinde nazariyeler var. Bazı yazarlar, sonuna kadar gitmek lazım, mahkeme önünde savunma yapmak, başını giyotine uzatmak gibi olur, savunmayı yapmayın, o zaman davayı gayri meşru kabul etmiş olursunuz gibi şeyler yazıyorlar. Peki, ne yapacaksınız? Meclis'te bir anayasa değişikliği yapacaksınız. Öteki taraflar sizin bu hareketinizi gayri meşru saymayacak mı? İş gayri meşruluğa döner de herkes birbirini gayri meşru ilan ederse, bu işin içinden nasıl çıkacaksınız? Burada yapılacak olan şey savunmayı yapmaktır. Arkadaşımız, iddianameyi okumuş, ben de okudum. Eleştirilecek tarafları var, bu iddianame ikna edici olmayabilir, diyor. Belki sizin gibi düşünen yargıçlar var orada, nereden biliyorsunuz? Yargıçların kimin zamanında tayin edildiğine bakılarak faraziyeler yürütülüyor.

Mümtaz'er Türköne: Çok kötü.

Mithat Sancar: Bunu daha önce de vurguladım. Tartışmanın bu düzeyde götürülmesi doğru değil. Yıpratıcı.

Mümtaz'er Türköne: Türkiye'de yargı reformu dediğimiz şey de, anayasal düzeyde ortaya çıkmış bir sorun ve ancak yeni bir anayasayla çözülebilecek bir sorun. Şimdi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın iddianamesini veya Ergenekon soruşturmasıyla ilgili tartışılan şeyleri bir kenara bırakalım. Mesela, Şemdinli davasında, Türkiye'de bir yargı cinayeti işlendi. Bakın normal yargıç teminatının işlediği, yargıç teminatının olduğu bir mahkemede dava görüldüğü zaman müebbet hapis cezası veriliyor, oradan askeri yargıya gittiği zaman tahliye ediliyor. Bu tam anlamıyla bir yargı felaketidir. Belki bu konuştuğumuz mevzulardan çok daha önemli bir mevzu idi. Demek ki Türkiye'de yargı reformuyla yargı birliğini sağlamak gerekiyor. Mesela şu sıralarda başsavcının iddianamesi ortada. Hepimiz okuyoruz, yanlışını, eksiğini tartışıyoruz. Hatta bu tartıştığımız şeyler, belki de bu konuyla ilgili yargılamaya katkı mahiyetinde. Ortaya çıkmamış bir davayla ilgili, bir iddianameyle ilgili bir fikir yürütürken benim hareket noktam, bu iddianamenin kendi içeriğinde, o gizli bilgi denilen şeylerle alakalı. Biraz önce de söyledim; İlhan Selçuk'un söylediği şeyler, Doğu Perinçek'in avukatları aracılığıyla yaptığı yazılı açıklama... Şimdi bir cunta endişesi, 27 Nisan bildirisi, daha önce gördüğümüz filmlerle ilgili böyle bir korkumuz varsa, bu korkuyu ifade etmek ayrı bir şey, bu soruşturmayla ilgili hazırlanacak olan iddianamenin fasa fiso olduğunu söylemek, içinde bir şey olmayacağını söylemek ayrı bir şey.

Altan Öymen: Onun içinde ne olup, olmadığını bilmiyoruz. Ancak 15–20 gün sonra öğrenilebilir. İddianamesi olmayan bir şey üzerinde zaten ulu orta yazmak, çizmek de kanuna göre uygun değil.

Ömer Lütfi Mete: Daha önemlisi, iddianame hazırlanmadan 8–9 aydır insanlar tutuklu.

Mümtaz'er Türköne: Bir vatandaş olarak endişe etmekte haklı olduğuma dair çok fazla karine var. Laiklikle ilgili %15, %18 bandına yerleşmiş, laiklik konusunda Deniz Hanım'ın tabiriyle korku hisseden bir kesim var. Bunun mantığı, gerekçeleri ne kadar doğrudur, gerçek tehlike ve tehditlere mi dayanıyor, yoksa sadece bir korku mudur, bu ayrı bir konu. Fakat böyle bir korku varsa, bu ciddiye alınması gereken bir şeydir. %15, %18 sizin biraz önce elli bin kişi olsa dediğiniz sayıdan herhalde çok daha büyük. Mutlaka ciddiye

alınması gerekiyor. Yargıtay Başsavcısı'nın hazırladığı iddianamede laiklik konusunda, bırakın AKP'yi, bana, benim bireysel hayatıma bir tehdit var. Vatandaş olarak sahip olduğum haklara, özgürlüklere yönelik bir tehdit var. Bu iddianamenin içinde, laiklik tanımında Başsavcı AK Parti'yi laiklik karşıtı eylemlerin odağı olarak itham ediyor ve orada uzun uzun 10.sayfadan itibaren bir laiklik tanımı yapıyor ve bana laikliği bir yaşam biçimi olarak dayatıyor. Bırakın AK Parti'yi, "Laiklik nasıl yaşam biçimi olur?" diye ben başsavcıya sormak ve bu yaşam biçiminin ne olduğunu bana anlatmasını beklemek hakkına sahibim. Anayasa'nın 10. maddesinde kanun önünde eşitliği düzenlerken Anayasa, aslında laiklik tanımı yapıyor. Dini inançlar, mezhepler, felsefi inançlar konusunda kamu makamlarını tarafsızlığa icbar ediyor. Ama savcının hazırladığı iddianame, tam anlamıyla bir felsefi inanca dayanıyor, bir 19. asır pozitivizmine dayanıyor. Aydınlanma rasyonalizminin materyalist yorumuna dayanıyor ve bunu bana bir yaşam biçimi olarak dayatıyor. Bu iki açıdan bana yönelik bir tehdit. Birincisi, bana böyle bir yaşam biçimini dayattığı için; ikincisi, laikliği Türkiye için imkânsız hale getirdiği için. Bu korkularm belki ortaya çıkmasına, bu kadar yayılmasına sebep olduğu için. Çünkü böyle bir laiklik imkânsız bir şey.

Deniz Ülke Arıboğan: Anayasa'nın ilgili maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarifinde demokratik, laik, sosyal hukuk devleti yazmıyor mu? Burada çok net olarak nitelikler tarif edilmiş. Yani laiklik ile demokratiklik arasında bir öncelik farkı var mı burada? Ya da hukuk devleti arasında bir fark var mı? Türkiye sadece laiklik ilkesine göre mi her şeyi tarif edecek? Aynı zamanda demokratik olmak zorunda, aynı zamanda hukuk devleti olmak zorunda, sosyal olmak zorunda. Bunların ağırlığı aynı ölçüde.

Mümtaz'er Türköne: Demokratik olabilmesi için, laik olması lazım. Hukuk devleti dediğimiz şeyin var olabilmesi için laiklik prensibine uygun davranması lazım. Ama benim söylediğim farklı bir şey. Başsavcı, Anayasa'nın 10. maddesine açıkça aykırı bir laiklik tanımıyla iddianame hazırlıyor.

Altan Öymen: Anayasa'nın bir de 24. maddesi var, değil mi?

Mümtaz'er Türköne: Evet, din eğitimi, hem de vicdan hürriyeti ile ilgili.

Altan Öymen: Sadece din eğitimi değil, dini siyasete alet etmek ile de ilgili. Laiklik üzerinde felsefi şeyler çok yapılıyor. İddianamenin dışında da herkes bir laiklik tarifi yapıyor. Bence Anayasa'nın 24. maddesine bakmak lazım.

Mümtaz'er Türköne: Ama 10. maddede çok açık söylüyor.

Ömer Lütfi Mete: O zaman yeni bir uzlaşma bulmamız lazım.

Mümtaz'er Türköne: Mithat hocam 10. maddeyi okuyun isterseniz.

Mithat Sancar: 10. madde çok açık. 24'ü de okuyabiliriz. Bunları okumadan önce bir tek şeyi söylememe izin verirseniz, anayasa hükümleri doğal olarak esnek hükümlerdir. Bu anayasa hukukunun temel bilgilerinden biridir. Sizin dediğiniz sorun, bizde pek çok meselenin korkuyla ya da büyütülerek tartışılmasının bir sonucudur. Anayasa normları arasında hiyerarşi olur mu, diye bütün dünyada altmış, yetmiş yıldır anayasa doktrininde tartışılan bir sorun var. Belli ülkelerde çok daha yoğun tartışılıyor. Ama bizde bu mesele bir ölüm kalım, bir var oluş sorunu haline geliyor birdenbire. Ben o nedenle, çok daha derindedir diyorum. Altan Bey'in Anayasa Mahkemesi ile ilgili verdiği örneği devam ettireyim. Dediğiniz doğru. İkinci Dünya Savaşından sonra kuruldu, "Kelsen Modeli" diye biliniyor. Almanya Anayasa Mahkemesi en az iki kere öyle sert tartışmaların hedefi haline geldi ve öyle ağır suçlamalarla karşılaştı ki, şu an bizim Anayasa Mahkemesinin maruz kaldığı suçlamalar hafif kalır. Ama o sorunlar, gerçekten hukuk tartışması ve siyaset tartışmasıydı. Ölüm kalım, var oluş, rejim, devlet meselesi haline gelmemesinin iki nedeni var. Birini sanırım siz de çok iyi hatırlarsınız, parti kapatma değil, o çok az tartışıldı. Sosyal Demokrat Parti (SPD)'nin getirdiği 70'teki yüksek öğrenim reformu. Öğrenci hareketlerinin bir talebiydi bu. Daha sonra 60'ların sonunda Almanya'da Anayasa Mahkemesi bu "Üniversite Reformu Yasası"nı iptal etti. Ve nasıl olur da bu kadar büyük bir çoğunlukla ve toplumdaki sorunları çözmek için meclis-

ten çıkmış bir yasayı böyle keyfi iptal edebilir diye ciddi bir tartışma oldu. 90'larda ise Anayasa Mahkemesi'nin belli sınıflarda haç takılmasıyla ilgili verdiği ve "Kreuzifix kararı" olarak bilinen kararı, son derece ağır biçimde eleştirildi ama bunlar o toplumda daha derinden gelen bir çatlamayla bütünleşmediği için, bir parça hukuk, bir parça siyasetle büyük ölçüde kotarıldı.

İbrahim Kalın: Ali bey, siz bir uzlaşı formülünü önerecek olsanız, bugün hükümet, muhalefet, AK Parti, MHP, CHP, diğer kurumlar vs. bir araya gelerek nasıl bir şey üzerinde anlaşabilirler, uzlaşabilirler?

Ali Sirmen: Efendim ben ondan önce Mümtaz'er Bey'e bir şey sormak istiyorum. İlhan Selçuk'un ya da Doğu Perinçek'in hangi ifadelerinden cunta fikrine kapıldınız?

Mümtaz'er Türköne: İlhan Selçuk soruşturmadan sonra yazdığı makalede iki şeyden bahsediyordu. Biri, uzlaşma mesajını verdiği makalesi, ikincisi de soruşturmanın orduya uzandığına dair bir ifadesi vardı. Doğu Perinçek de sorgulama esnasında avukatı aracılığıyla bir yazılı açıklamada bulundu. Ve özel kuvvetlerle Ergenekon soruşturmasının bağlantılandırıldığını söyledi. Demek ki ordunun içine yayılan bir soruşturmadan bahsediyor. Ve bu da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, benim yeteri kadar endişe duymam için yeterli. Başka delile ihtiyacım yok.

Ali Sirmen: Aynı şekilde, bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ben de endişe duyuyorum. Sivil darbeyi gizlemek üzere dikkatleri başka yöne çekmek için bazı şeyler bahane edilerek acaba, Reichstag yangını benzeri bir komployla yepyeni bir boyut mu kazandırılmak isteniyor kaygısını ben de taşıyorum.

Mümtaz'er Türköne: Sivil darbe sözü, yanlış bir sözdür. Darbe darp kelimesinden gelir, bu da "coup d'état"ın tercümesidir zaten. Darbe olması için darp olması lazım, yani şiddetin ya da şiddet tehdidinin olması lazım. Saray komplosu diye başka bir tabir vardır mesela.

Ömer Lütfi Mete: Sivil darbe de darb-ı meselden gelir.

Ali Sirmen: Hayır efendim, darb-ı meselden değil, cebir şiddet dediğimiz tabirden gelir. Bakın anayasayı tağyir tebdilde, cebir şiddet dediğiniz şey, 'vasfında mündemiçtir' diye geçer. TCK 141 ve 142. maddelerde de 'vasfında mündemiçtir şiddet' denilmiştir. Buradaki şiddet de manevi cebir unsuru dedikleri türdendir. Mesela bir Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı şimdi milletvekili oldu. Dört defa mahkeme kararlarını uygulamamaktan mahkûm oluyor. Yani, ben devletin erkini elimde tutuyorum, Anayasa'nın açık hükümlerine rağmen mahkeme kararlarını uygulamıyorum. Bu manevi cebir unsuruna girer, onu belirtecektim. Yine savcının iddianamesiyle ilgili olarak, Anayasa'nın 24. maddesinin son fıkrasını okuyorum: "Kimse devletin, sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne şekilde olursa olsun dini veya din duygularını veya dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ya da kötüye kullanamaz". Şimdi şu maddenin ışığında siz başbakan olarak bir yargı kararının ulemaya sorulmadan verilmesini eleştirirseniz; bir de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının da ulemaya danışılmasını talep ederseniz, bu ülkede laik düzenin tehdit altında olduğunu düşünenlerin de hayal gördüklerini söylemeniz mümkün değildir.

Mümtaz'er Türköne: Baykal'ı nereye koyacaksınız bu konuda? Baykal fetva veriyor, ulemaya danışmanın ötesinde İmam Ebu Yusuf'a dayanan fetvalar veriyor.

Deniz Ülke Arıboğan: Tüm partileri kapatalım; hepsini kapatalım, herkes rahatlasın.

Ali Sirmen: Baykal'ın yaptığını da ben tasvip ediyor değilim ki.

Mümtaz'er Türköne: Hepsini kapatalım o zaman.

Ömer Lütfi Mete: Başbakanı savunmak için söylemiyorum. Şunu söylüyor Başbakan: Bunlar dini inançlarından ötürü örtüyorlar başını. Bunun dini anlamını ulema bilir, yani din bilgini bilir. Bu sözden Başbakanın kastı budur. Yargı kararları ulemaya danışılarak alınsın demek başka bir şey. Baş örtmenin dinin emri olup olmadığına din adamları karar versin demek başka bir şeydir. Bunu söylemek istiyorum.

Altan Öymen: Başbakan bir konuşmasında ulemaya danışın falan dedikten sonra, baş örtmenin din emri olduğunu Diyanet İşleri Başkanlığı ilim heyetinin bir yorumuna dayanarak söyledi. Bunu da okudu. Şimdi bu yorum, bu konudaki yorumlardan bir tanesi. Yani dini bir referans verdi. Bu dini referansın sonucu neydi, başınızı örtünüz, bu dinin emridir. Şimdi hanımefendinin başı örtülü değil. O dinin emrini yerine getirmiyor mu? Aynı şekilde Baykal da bunun kesin bir şey olmadığını gösteren birtakım beyanlarda bulundu.

Ömer Lütfi Mete: İşte Başbakan da diyor ki, bu ilim erbabının kararlaştıracağı bir şeydir. Yani günah mı, değil mi meselesi.

Altan Öymen: Bu tartışmanın bir yerde durdurulması mümkün değil. Çünkü bu bir tartışma, Nur suresinin 31. ayetini yorumlama yoluyla bu hükme varılıyor. Bir kısım ülkelerde varılıyor, bir kısım cemaatlerde varılıyor. Yani ben durumu söylüyorum. Ama şu var: Bir ülkenin başbakanı, 'bu dinin emridir' der ise, dünya kadar da insanın başı açık ise o insanlar dinin emrini yerine getirmemekle itham edilmiş olur. Müslüman'ım diyor insan, ona mahallesinde derler ki, sen Müslüman değilsin, çünkü başını örtmüyorsun.

Deniz Ülke Arıboğan: Türkiye'de siyasetçilerin bu konuyu tartışıyor olmaları çok absürd bir şey. Ne Başbakanın, ne muhalefet partisinin, siyasetin görevi değildir bu.

Altan Öymen: Siyaseten yasaktır da.

Ali Sirmen: Mahkeme kararını ulemaya sormuşlar mı, diyor. Hem mahkeme kararı için söylüyor, hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı için.

Ömer Lütfi Mete: Haksızlık ediyorsunuz, mahkeme kararını sorgularım demiyor. Dinin yasağı olduğu halde mahkeme o yasağa aldırmadan karar alabilir. Laik devletten söz ediyoruz. Bu başka bir şey. Bu düzlemle o düzlemi niye karıştırıyorsunuz?

Mümtaz'er Türköne: Din İşleri Yüksek Kurulunun verdiği bir fetvadır. Din İşleri Yüksek Kurulu da bir ilim heyeti. Bu konuda fetva veriyor. Baş örtmek dinin emridir der Din İşleri Yüksek Kurulu,

içki haramdır der. Siz başınızı ister örter, ister örtmezsiniz. Bu sizin bireysel tavrınız. Ama dinen bir şeyin haram olması veya dinin emri olması apayrı bir konudur.

Mithat Sancar: Ama bir kişi bunu bana dayatırsa.

Mümtaz'er Türköne: İşte o sorun olur.

Mithat Sancar: Başbakan 'içki içmek yasaktır, baş örtmek zorunludur' derse, bu sorun olur.

Altan Öymen: Dedi.

Mithat Sancar: Hayır, bunu çıkıp şöyle bir kanun yaparsa anlamında söylüyorum Altan Bey.

Altan Öymen: Taraf olur mu Başbakan bu konuda?

Mithat Sancar: Olmamalı.

Altan Öymen: Diyanet İşleri Başkanlığı Din Kurulunun da aslında taraf olmaması gerekir, çünkü malum İslam dininde bir yüksek fetva mercii ve dünyanın bütün Müslümanları buna uyacak diye bir şey var mı?

Mithat Sancar: Bunlar sadece bizde tartışılan sorunlar değil. Almanya'da cemaatlerle, dinlerle ilgili sorunlar için oluşturulmuş kurumlar var. Doğru bulursunuz, bulmazsınız. Deniyor ki, gerçekten bu İslam'da böyle midir, ben karar veremem diyor siyasi otorite. Bu benim yetkim değil. Şimdi Türkiye'de bu olsun anlamında söylemiyorum ama bu tartışmaların neden bu kadar izole ve keskinleştirilmiş bir hale getirildiğini düşünmemiz gerekiyor. Sadece bunu söylüyorum.

Ali Sirmen: Efendim ben gerilimin azaltılmasında fevkalade büyük yararlar görüyorum, özellikle Türkiye'nin çok zor bir döneme girdiği de göz önünde bulundurulursa.

İbrahim Kalın: Peki şu geldiğimiz noktada nasıl bir formül öneriyorsunuz efendim?

Ali Sirmen: Her şeyden önce bir kere demokrasi konusunda, Türkiye'nin sorunları konusunda asgari müştereklerde birleşmelerini beklemek ne kadar gerçekçi olur, bilemiyorum. Çünkü hepimiz laiklikten söz ediyoruz, hepimiz demokrasiden söz ediyoruz. Ama birbirlerine yüzde yüz ters düşen tanımlamalarla yola çıkıyoruz. Durum böyle olunca, ben oturup da Tayyip Bey'in demokrasi konusunda Cumhuriyet'in kurumlarıyla ve partileriyle nasıl bir bağdaşma içine girebileceğini göremiyorum. Yani olayın çıkış nedenine, gerilimin çıkış nedenlerine bakalım ve gerilimin çıkış nedenlerini iktidar anladıysa, bundan bir ders aldıysa, bir uzlaşma söz konusu olur. Ben böyle bir şey görmüyorum.

İbrahim Kalın: İktidarın hissesi bu. Peki, muhalefetin hissesi?

Ali Sirmen: Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının iddianamesini, muhalefetin eylemleri mi yazdırdı, iktidarın eylemleri mi yazdırdı? Muhalefet ne yapacak, muhalefet susacak. Hiç sesini çıkarmayacak. Bu da gerilimi azaltmak olacak. Dizginleri elinde tutan muhalefet değil. Olaylara yön veren muhalefet değil ki. Ne yapabilir muhalefet? Belki bazı tartışmalara girmeyebilir, bu kadar. Olayların çıkmasına ne neden oluyorsa, onlara doğru teşhis koyalım ve onların üzerine gidelim. Çünkü Türkiye'de bir de önemli bir ekonomik bunalım dönemine girmekteyiz. Ve bunun çok ağır sonuçlarını hızla, artan biçimde – her ne kadar aksi söylense dahi – görmeye başlayacağız ve başladık bile. Bu arada Ülke Hanım'ın ilk konuşmasındaki teşhislerine de katılıyorum. Gerçekten devletin toparlanabilmesi için bir uzlaşı şart. Ama nasıl olabileceğini bana sorarsanız, ben tarafların bu pozisyonlarında böyle bir uzlaşının nasıl olabileceği konusunda ciddi kaygılar taşıdığımı söylemek istiyorum.

İbrahim Kalın: Ömer Bey, sizin de son değerlendirmelerinizi alalım.

Ömer Lütfi Mete: Ben de katılıyorum Ali Sirmen'in katkısına. Şu aşamada geri adım atmayı bırakın ancak Altan Bey'in söylemiş olduğu çok geniş katılımlı çabayla, sıfırdan devletin çözülmüşlüğünü nasıl önleyeceğiz sorusuyla başlayan, ciddi bir çözüm gerçekleşene kadar bir uzlaşma çabasıyla buna konsantre olabilirsek, belki bir şey

olur. Yoksa iktidar adım atsın. Ne desin? Ben laikliği imha etmeyi düşünüyordum, vazgeçtim.

Altan Öymen: Bir uzlaşma teşebbüsü olursa, herkesin bir araya gelmesi normal.

Ömer Lütfi Mete: Herkesin bir araya gelmesi lazım.

Altan Öymen: Burada beş kişi konuştu. Ben bir fikri savunuyorum. Ama siz başka bir fikri savunuyorsunuz. Orta noktada buluşacağız elbette.

Ömer Lütfi Mete: Burada şu işin hakikatini bulamazsak hiçbir şey elde edemeyiz. 1950'li yıllarda bu memlekette İmam Hatip'li imam bile yok iken, irtica var diye kıyamet koparılıyor. Bugün İmam Hatip'li bir Başbakan var; irtica var diye kıyamet koparılıyor. Bu ikisi aynı olamaz, mümkün değil. Bunu anlayalım artık.

Altan Öymen: Demokrat Parti zamanında şöyle bir faktör vardı. Demokrat Parti iş başına geldiği zaman Arapça ezan kararını çıkarttı, ilk icraatı budur. Fakat kısa bir süre sonra Demokrat Parti bunun bazı çevrelerde ve kendi yandaşları arasında birtakım beklentiler uyandırdığını fark etti. Yani Demokrat Parti kongrelerinde teaddüdü zevcat isteriz diye, çok kadınla evlilik isteriz, şeriat isteriz, hanımların miras hakkı değişsin diye sesler yükselmeye başladı. Bunun üzerine tam tersine tedbirler alınmaya başlandı. Atatürk kanunu denilen kanun o sırada çıktı. Arkasından Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu'su kapatıldı. Başlangıçta biraz memnun olunuyordu onun neşriyatından, ama bir baktık Necip Fazıl Kısakürek hapse atılan gazeteciler arasına girdi. Millet Partisi Sulh Hukuk Mahkemesi kararıyla kapatıldı; irticaya gidiyor diye. Bunu yapan Demokrat Parti. Ve 54 seçimlerinde, Demokrat Parti oylarını %53'ten % 56'ya çıkardı. Atatürk kanunu çıkarmasına, irticaya karşı tedbirler almasına rağmen. %46.6'ya çıkan AKP, oylarının neden arttığını zannediyor. Bu hassas noktalara hiç değinmedi ilk iktidarında. Bundan sonra ne olacak?

İbrahim Kalın: İsterseniz Mithat Bey'e de söz verelim. Sonra Deniz Hanım'la bitireceğiz.

Mithat Sancar: Toplumda bir parçalanma olduğu doğru. Bu toplumda birikmiş, ertelenmiş, çözülmemiş pek çok sorun var. Ben bu sorunların demokratik mekanizmalarla ve hukuk devleti anlayışı ciddiye alınarak ele alınmadığı için bir parçalanma yaşandığını düşünüyorum. Bu parçalanmadan, uzlaşma talebiyle ne gibi bir sonuç çıkar? Doğrusu Deniz Hanım'ın tespitlerinden çok ciddi kaygı duydum. Ali Bey katıldığını söylüyor, devleti tesis etmek demek, otoriterliği davet gibi bir çağrışım içeriyor. Devleti tesis etmek yerine, bu çağrı büyük ölçüde siyaseti askıya almak gibi bir hava da doğruyor.

İbrahim Kalın: Siyasetin de içinde olduğu bir yapı mı var?

Mithat Sancar: Siyaseti, kendi taleplerinizi, kendi çelişkilerinizi bir kenara bırakın, gelin devleti koruyun demek, darbeleri çağrıştırıyor. Bütün darbelerde bu yapıldı, 'biz devleti yeniden kurmak için geldik' denildi. Biliyorsunuz, toplum parçalanmıştı, kurumlar işlemiyordu. 12 Eylül'ün gerekçesi bu. 27 Mayıs'ın gerekçesi daha da beter bundan. Bu çağrıyı ciddi bir tehlike ile bağlantılı görüyorum. Benim önerim şudur: Türkiye'de şimdi böyle büyük bir uzlaşma yaptınız: Ortada kim oturacak, kim yapacak bunu? Partiler mi? Partilerse bunun demokratik mekanizmaları belli. Türkiye'de bir Kürt sorunu var mı, var. Bırakın tartışılsın, kim görüşünü söylüyorsa, onu çözmeye çalışalım. Eğer bir parti yönetimi altında üç ilde farklı bir Nevruz izni çıkıyor, güvenlik kuvvetleri bir ilde başka, bir ilde daha başka davranıyorsa, burada yürütmenin sorumluluğu vardır. Bu yürütmenin sorumluluğunu hatırlatacak olan Meclis'teki muhalefettir, bunu işletmesi gerekir. Demek ki demokratik mekanizmalara burada itibar etmek gerekiyor. Bir başka sorun var: Sosyal güvenlik paketi. Bunu nereye koyacaksınız? Bütün bunlar siyasal bölünmelerdir. Kürt sorunu da Türkiye'nin modernleşme süreciyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte karşı karşıya olduğu bir siyasal sorundur. Etnik bölücülük ya da federasyon talepleri, her ne olursa olsun, bunlar siyasal taleplerdir. Bu siyasal talepleri nasıl karşılayacaksınız? Bana göre Türkiye'de uzlaşma değil, normalleşme ihtiyacı var. Normalleşme nasıl sağlanır sorusu önemli derken, bunları kast ediyorum. Şu anda yaşadığımız ortam siyaseti daraltıyor. Bir yandan bu parti kapatma davaları siyasal alanı daraltıyor, öte yandan ordu-

nun her çıkışı, muhtırası siyasal alanı daraltıyor. Seçimleri hesaba katmamak, seçimleri bir parça önemsizleştirmeye çalışan her türlü girişim, Türkiye'de sorunların çözüm yerini büyük ölçüde zayıflatıyor. Sorunların çözüm yeri siyasettir; bu siyaset de demokratik siyasettir. Demokratik mekanizmaların asgari gereklilikleri vardır. Bir akil insanlar heyetinin toplanması, teknokrat hükümetleri çağrıştırıyor bize. Bu toplanacak da gelecek Kürt sorunu konusunda, yasamanın işleyişi konusunda, yargının işleyişi konusunda bir paket hazırlayacak, devlet yeniden kurulacak ve biz devam edeceğiz gibi bir şey söz konusu olamaz. Bugünün şartlarında, bugünün Türkiye'sinde böyle bir talebin tehlikeli olduğunu düşünüyorum.

Sorun şu: Ben AKP'nin bir adım geri değil, birkaç adım ileri atması gerektiğini düşünüyorum. Bu ileri adımların ilki, AB konusunda projeyi ciddiye almaktır. Kopenhag kriterleri başta olmak üzere, türban konusu dâhil, parti kapatma konusu dâhil, daha genel ve kararlı bir demokratikleşme adımı atması, birkaç adım atması gerekiyor. Muhalefetten ve diğer kuruluşlardan beklentim şu: Hukuk devleti mekanizmalarının ilkelerinin işleyişi konusunda çok daha açık, çok daha samimi olmak gerekiyor. Bu konuda kendine yönelince feryat etmek, diğerine yönelince bunu bir gizli/açık sevinçle karşılamak olmamalı. İkinci olarak, bu meseleleri, türban konusunu, Kürt sorununu buyursunlar, seçim meydanlarında, Meclis'te, toplumu kendi projeleri doğrultusunda ikna ederek çözmeye çalışsınlar. AKP'den bir şey daha bekliyorum ben. Gerçekten aynı zaaflara, aynı kusurlara düşerse, Türkiye'de şimdiye kadar herkesin kendine yontma anlayışını benimserse, devlet üzerinden siyaset yapma, kadrolaşma, yargıyı kendine daha fazla yaklaştırma yönünde bir görüntüyü değiştirmezse, bu havayı değiştirmezse, inandırıcılığı zayıflar. Bunların çözüm yeri siyasettir ve AKP'nin de demokrasi konusunda daha tutarlı, daha samimi ve daha ileri adımlar atması gerekiyor. Bu sorunların hepsini tartışacağız. Bugün sosyal güvenlik sorunu, neo-liberal politikalarla ilgili tartışmalar, Tuzla meselesi, bunlar siyasal meselelerdir. Kim çözecek bunları? Bunlar ayrıntı değil. Esas olan bunlardır. Devlet dediğiniz şey, bir sıfatla vardır. Modern siyasal teori, modern siyaset bilimi böyle söyler. Demokratik devlet vardır, otoriter devlet vardır, faşist devlet vardır, teokratik devlet vardır. Devleti kuralım dediğiniz

zaman, kast ettiğiniz ne? Demokratik normal temelinde bir işleyişi mi mümkün kılalım? Kürt sorununda şöyle bir tepeden formül mü bulup çözelim. Hayır; tehlikeler var, Türkiye toplumu parçalanıyor. Türkiye toplumunda başka çimento aramaya bana göre gerek yok. Çimento, demokratik özgürlükleri genişletmek, demokratik işleyişe saygı duymak ve hukuk devletini yerleştirmektir.

Modern toplumları belli ideolojiler etrafında ya da manevi bütünlükler etrafında birleştirmeye çalışmanın vardığı yerler şimdiye kadar facia olmuştur, dünya örneklerinde. Bugünkü modern Batı toplumlarında çimento bu tür ideolojiler değil, hukuk devleti ilkeleridir, demokratik mekanizmalardır. Anayasal vatandaşlık, ya da Avrupa Birliği için önerilen, Almanya'da uzun süre tartışılan anayasal yurtseverlik denen şey. Ben demokratik hukuk devleti ilkeleri etrafında bir vatandaş olarak bu ülkeye bağlıyım, bu devlete bağlıyım, talebidir. Dolayısıyla ben şu ideolojiye bağlı olayım, ben şu dine bağlı olayım, Almanya'yı Hıristiyanlık ayakta tutsun gibi bir çağrıyı reddetmektir. Türkiye'de de ne din, ne başka ideolojiler bu anlamda kalıcı çimento olamaz. Onlar bu toplumun çok önemli kültürel unsurları olabilir. Modern toplumları başka tür yönetimlere, totaliter, otoriter yönetimlere götürmeyeceksek, demokratik hukuk devletine dayalı bir mutabakat etrafında birleşmekten başka çare yoktur. Bunun yöntemleriyle ilgili zamanımız yok, konuşamayız. Bu mutabakatla birleşmek de %100 olmak zorunda değil. Ama böyle bir genel havanın yaratılması gerekiyor.

İbrahim Kalın: Deniz Hanım, ilk turdaki analizinde aslında bunun ipuçlarını verdi. Siyasetin de içinde olduğu bir model önerdi. Siz onu biraz otoriter çağrışımları olan bir analiz olarak değerlendirdiniz.

Deniz Ülke Arıboğan: Demek ki biraz daha açıklayıcı olmam gerekiyormuş. Buradan şöyle bir şey fark ettim ki, laiklik denildiği zaman dinsizlik akla geliyor. Din denildiği zaman şeriatçılık akla geliyor. Asker iyi denildiği zaman cuntacılık akla geliyor. Güçlü devlet denildiği zaman da otoriter devlet akla geliyor. Bu külliyen yanlış. Güçlü devlet, otoriter devlet olmaz. Bir devletin otoriter olması için zayıf olması gerekir.

Mithat Sancar: İyi de, güçlü devleti kim kuracak?

Deniz Ülke Arıboğan: Siz benim bahsettiğim devletin, demokratik bir devlet anlayışı olmadığına nerede kanaat getirdiniz?

Mümtaz'er Türköne: Sanıyorum Deniz Hanım 'güçlü' kelimesini akıllı ve çevik anlamında kullandı.

Mithat Sancar: Biliyorum. İşleyen devlet desek buna, daha iyi. Çünkü güçlü devletin başka tarifleri var.

Deniz Ülke Arıboğan: Problem şurada. Ortada devlet kalmıyor. Ben bunu söylemeye çalışıyorum. Devletsiz bir demokrasinin olabileceği inancında değilim. Dünyanın bütün demokratik devletlerinde çok iyi işleyen bir mekanizma vardır. Çok güçlü bir devlet anlayışı vardır. Hiç de otoriterlik yapmasına gerek yoktur. Gayet de şefkatli davranırlar vatandaşlarına karşı.

Ömer Lütfi Mete: Kendi insanlarına karşı şefkatli, başkalarına karşı şefkatsiz...

Deniz Ülke Arıboğan: O ayrı. Onlarda bile kendilerine göre birtakım kurallar var. Ama burada temel problem devlet denilen olguyu gördüğünüz zaman illa bir otoriterlik hissediyor olunması. Bana göre demokratik bir ortamın sağlanabilmesi için mutlaka ciddi bir devlet anlayışının olması gerekir. Hukuk sisteminin, kurallarının olması gerekir. Demokratik bir toplum yapısına bir türlü sahip olamayışımızın sebebi, çok güçlü, çok otoriter bir devletimizin oluşu değildir. Maalesef devletimizin zayıf olmasıdır, devletimizin kendine güveninin olmayışıdır. Temel problem bu. Kendine güveninin olmayışının sebebi de, insanların kendilerine güveni yok, devletlerine güveni yok. Herkes birbirini tehdit olarak algılıyor. Ve herkesin savunduğu şey ideolojik bir saldırı olarak algılanıyor. Yani demin bahsettiğim gibi, dine baktığınız zaman tehlikeli bir şey görüyorsunuz, devlete baktığınız zaman tehlikeli bir şey görüyorsunuz, laikliğe baktığınız zaman tehlikeli bir şey görüyorsunuz. Askere baktığınız zaman tehlike, polise baktığınız zaman tehlike, komşularınıza baktığınız zaman tehlike. Yani toprağa bakıyorsunuz deprem geliyor buradan. Yağmur yağarsa sel olur, altında kalırız. Bizim toplumumuz böyle yaşıyor. Ve

kimsenin de zaten birbirini anlamaya niyeti yok. Ben açıkçası bir uzlaşma masasında her şeyin ne kadar zor olacağını anlayabiliyorum. Demokratik bir devlet kurmak, sihirli değneği şöyle salladığınız zaman birden çıkmıyor ortaya. Hukuka inanç kalmamışsa bir ülkede, demokrasiden nasıl söz edeceksiniz?

Mithat Sancar: Nasıl sağlayacaksınız?

Deniz Ülke Arıboğan: İşte bunu baştan inşa etmek zorundayız.

Mithat Sancar: Bir devleti sıfırdan nasıl baştan inşa edeceksiniz? Ben bunu merak ediyorum.

Deniz Ülke Arıboğan: Hayır, sıfırdan bir devleti inşa etmeyeceğiz.

Mithat Sancar: Meclis'te tartışmadan, burada tartışmadan, ben hukuk programımı önermeden, kim yapacak, onu soruyorum?

Deniz Ülke Arıboğan: İnşa süreci işte bu. Bahsettiğim inşa süreci bu. Meclis'te tartışalım, burada tartışalım, her yerde tartışalım. Her şeyi baştan yapmamız gerektiğini düşünmüyorum. Tam da sizin dediğiniz gibi, demokratik şartlarda herkesin katılımıyla ortaklaşa inşa edilmesi gereken bir şey olduğunu düşünüyorum. Belki yamama yoluyla yapmamızdan kaynaklanıyor bazı şeyler. Ama şu var ki, devletin olmadığı bir yerde, devletin yok olduğu, çekildiği bir alanda demokrasiyi sağlamamız mümkün değil. Demokrasinin güvencesi devlet olacak, başka yolu yok.

Mithat Sancar: İtirazım ona Deniz Hanım, devlet dediğiniz şey ne?

Deniz Ülke Arıboğan: Devlet dediğimiz, yasama, yürütme, yargı, hukuki sistemler. Daha ne olsun? Yasama dediğiniz şey millet, yürütme dediğiniz şey oradan çıkıyor.

Mithat Sancar: Anayasa hukukunda devlet diye soyut bir kavram yok. Siyaset biliminde tartışılabilir ama anayasa hukukunda, Anayasa'ya da açıp baktığınızda görürsünüz ki, egemenlik devletin temelidir. Egemenlik üç erkten oluşur. Şu anda seçilmiş bir parla-

mentodan çıkmış bir yürütme var. Devlet dediğiniz şey eğer bunlar değilse, günlük işlerin yürütülüşüdür. Yani karayollarının çalışması, trafik düzeninin işlemesi. Eğer buysa, onlar işliyor.

Deniz Ülke Arıboğan: Ben de aynı şeyleri söylüyorum. Benim söylemeye çalıştığım şeyle sizin söylediğiniz şeyin ne farkı var, ben onu çok anlayamadım. Yasama, yürütme, yargı, bunlar demokratik yollarla seçilmiş ve şu anda bunlara yönelik bir saldırı var aslında. Birine kapatma davası, öbürüne siyasetten yasaklanma davası, yargıya şaibe altında kalma olayı. Yani bunların hepsi bu şekilde giderken, bütün bunlardan bağımsız nasıl bir demokratik mekanizma kuracaksınız? Benim söylemeye çalıştığım şey bu. İşte bu üç erki, makul demokratik ortamlarda yeniden güvenilir kılmak zorundayız. Yani söylemeye çalıştığım şey bu. Ama siz aslında kısmen soyut davranıyorsunuz, ben de soyut davranıyorum. Hepimiz *wishful thinking* yapıyoruz bu anlamda. Gökyüzünden ne demokratik bir devlet inebiliyor maalesef, ne de bunlara yönelik bir güven tesis edilebiliyor. Bu biraz zaman meselesi ama biraz da kafamızın içini değiştirme meselesi. Herkes birbirini böyle algılarsa zaten bir şey çıkartmaya imkân yok ki. Herkes birbirini yanlış anlamakta gayretli çünkü. Türkiye'nin problemi de bu.

İbrahim Kalın: Bu nokta önemli zannediyorum. İsterseniz bununla tamamlayalım. Farklı görüşlerin bir arada tartışılabildiğini, ama iknanın bir süreç olduğunu görmüş olduk.

Ömer Lütfi Mete: Birbirimizi sevmemiz lazım öncelikle, ikna etmemiz şart değil. Muhalif olarak aykırı görüşlere sahip olmak engel değil ki birbirimizi sevmemize.

11. Bölüm

HUKUK DEVLETİ VE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASI

14 Nisan 2008

Konuklar:

Nihat Ergün, *AK Parti Grup Başkan Vekili*

Mustafa Özyürek, *CHP Genel Başkan Yardımcısı*

Deniz Bölükbaşı, *MHP Milletvekili*

Selahattin Demirtaş, *DTP Grup Başkan Vekili*

İbrahim Kalın: Bugün Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan dört partinin temsilcileriyle, Türkiye'nin gündeminde bulunan konuları tartışacağız. Yaklaşık bir aydır Türkiye'nin gündeminde bulunan kapatma davası bugün nerede duruyor? Uzlaşma çağrılarının arkası geldi mi? Uzlaşmanın tarafları kimler? Geçen hafta Avrupa Birliği'nin en üst düzeyde iki temsilcisi Türkiye'yi ziyaret etti. Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso Meclis'te bir konuşma yaptı. Bu konuşma ve ardından Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği nasıl gidiyor, Türkiye'nin nasıl bir AB vizyonu var? Son olarak da 301. madde ile ilgili gelişmeler neler, bunu konuşacağız. Bildiğiniz gibi 301. madde Meclis Adalet Komisyonundan gönderildi. Buradan ne çıkacak; siyasi partiler bu sürece nasıl bakıyorlar? 301 değişmeli mi, kalkmalı mı, yoksa noktasına virgülüne dokunulmamalı mı? İzin olarak Cumhurbaşkanlığı makamının gösterilmesi ne manaya geliyor? Bütün bu konuları ve diğer alt başlıklarını tartışacağız. Ancak konuya 14 Mart'ta başlayan süreçle girmek istiyorum.

Nihat Bey, 14 Mart'ta siyasi partiler tarihi açısından çok önemli bir olay yaşandı ve partiniz aleyhinde bir kapatma davası açıldı. Ardından sivil toplum kuruluşları tarafından, diğer siyasi partiler tarafından çok çeşitli değerlendirmeler yapıldı. Bu dava haklıdır, haksızdır ama önemli bir inisiyatif olarak bir uzlaşı çağrısından bahsedildi. Bütün tarafların bulunduğu noktadan bir adım geri atması gerektiği söylendi. Gerginliğin düşürülmesi gerektiği vurgulandı. Siz

bu bir aylık süreci nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu süreçte Türkiye'de pek çok konu da tartışmaya açıldı. AK Parti'nin kapatılması halinde Türkiye'nin durumu ne olur, AB vizyonu ne olur? Laiklik tartışmaları da yapıldı bu bağlamda ve son olarak da bu uzlaşmanın tanımını, taraflarını siz nasıl görüyorsunuz? Bu bir aylık süreci değerlendirecek olursanız, neler söyleyeceksiniz?

Nihat Ergün: 14 Mart ve bugün 14 Nisan; tam bir aylık bir süreçten bahsediyoruz. Bu kapatma davasıyla ilgili iddianame Anayasa Mahkemesine ilk verildiğinde ve ertesi gün basında iddianame ile ilgili bazı başlıklar yavaş yavaş tartışılmaya ve medyaya düşmeye başladığında, tabii çok farklı tepkiler oldu. Herkes evvela bir şok yaşadı 'Niye böyle bir şey oldu?' diye. Fakat sonra muhtelif yorumlar oldu. Tabii bir aydan sonra, yani bu ilk şoku atlattıktan sonra herkes, daha sağduyulu düşünme ve sağduyulu davranma sürecine girdi. Elbette ilk zamanlarda farklı değerlendirmeler yapılmış olabilir ama bu süreç içinde böyle bir kapatma davasının açılmış olması Türkiye'nin demokratikleşmesine, Türk siyasetine ne getirdi? Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrara bunun etkileri ne olacak? Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilgili müzakere sürecini nasıl etkileyecek? Türkiye'nin dış politikadaki ilişkilerini, terörle mücadelesini nasıl etkileyecek, türünden çok kapsamlı değerlendirmeler de yapıldı. Dolayısıyla bizim Türkiye'deki parti kapatma sistemimizin, şu partinin, bu partinin kapatılması sürecinden bağımsız olarak ayrıca ele alınması zarureti de ortaya çıkmış oldu. Bizim siyasi parti kapatma sistemimizin birtakım komplikasyonlara açık bir sistem olduğunu gördük. Yani parti kapatılırken, Siyasi Partiler Kanunu'ndaki süreçlerin izlenmesi gerekirken, partileri önceden uyaran mekanizmaların işletilmesi gerekirken, bu mekanizmaların işletilme mecburiyetinin olmadığı, doğrudan doğruya Anayasa hükümlerinin son çare olan kapatma konusunda uygulandığını görüyoruz.

Bakın, "Kapatma son çare, başka bir çare kalmamışsa ancak kapatma uygulanabilir" sözü aynı zamanda başsavcının da sözü, ama bu iddianameye baktığımızda, başsavcının daha önce başvurması gereken hiçbir çareye başvurmadığını görüyoruz. Çünkü Anayasa bunu gerekli kılmıyor. Doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesi-

ne kapatma davası açmak bir çare olarak görülebiliyor. Dolayısıyla böyle bir sistem açıklığı ortaya çıktı. Aynı zamanda bu sistemin bir hükümet devirmeye, yargı yoluyla bir hükümet değiştirmeye imkân verdiği neticesi karşımıza çıktı. Aslında aynı zamanda, böyle bir parti kapatma sistemi ile parlamentonun kapatılabileceği gerçeği ile karşı karşıya kaldık. Çünkü yasama faaliyetlerinden dolayı bazı milletvekilleri hakkında siyasi yasak talebinde bulunuldu. Tek bir gerekçe var: Bir kanun teklifine imza atma fiili var. Hâlbuki o imza teklifi henüz komisyona gitmiş, genel kurula gelmemiş; komisyondan, hatta genel kuruldan geçse bile, bu kanun teklifinin Anayasa'ya aykırılığı söz konusu ise bunların hepsi anayasal denetime, yargısal denetime açık konulardır. Nihayetinde birçok kanun parlamentodan geçse bile Anayasa Mahkemesinden dönebilmektedir. Yani parlamento Anayasa'ya aykırı bir kanun teklifini yasalaştırırsa, onun nereden döneceği bellidir.

İbrahim Kalın: Nitekim AK Parti'nin MHP ile birlikte parlamentodan geçirdiği Anayasa'nın 10 ve 42. maddeleri şu anda Anayasa Mahkemesinde.

Nihat Ergün: O ayrı, o anayasa değişikliği konusu. Bu gibi konulara, kanun tekliflerine imza atma fiilini parti kapatma konusu bir fiil saymak başlı başına bir problem. Mesela anayasa değişikliği de bir kanun teklifidir. Bizden 273 milletvekili bu teklife imza atmıştı, sonra 330'a tamamlandı. 330 AK Parti milletvekili 10. ve 42. maddelerdeki değişikliğe imza attı. Eğer Başsavcı Anayasa'dan kaynaklanan yetkisini bu istikamette kullansaydı, 330 milletvekili hakkında siyasi yasak talebinde bulunabilirdi. Buna yetkisi var. Anayasa Mahkemesi de bu yönde bir karar alabilirdi ve bu, bir parti kapatma davasından çıkıp parlamentoyu kapatma davasına dönüşebilirdi. Dolayısıyla bizim parti kapatma sistemimizin ucunun son derece açık olduğunu görüyoruz. Hâlbuki biz 2003 yılının sonunda yapmış olduğumuz değişiklikle parti kapatma sistemini zorlaştırmıştık. Ama bunu siyasi parti kapatma sistemiyle bağlantılı hale getirmediğimiz için doğrudan doğruya uygulama kabiliyeti kazandırdık buna. Ve şimdi siyasi partiler, hiçbir uyarı mekanizması işlemeden kapatılabilme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Mesela düşünceyi açıklama sınırları-

nın ne olduğu, parti kapatma açısından belli değildir. Benim üç yıl önce bir basın toplantısı esnasında düşüncemi açıkladığım konunun suç olup olmadığını, parti kapatmaya sebebiyet verip vermeyeceğini, Anayasa'nın 68. maddesinin 4. fıkrasına aykırı bir eylem olup olmadığını bilmem lazım. Ama bunu bilmiyorum, ben bir basın toplantısı yapıyorum, bu basın toplantısında düşüncelerimi açıklıyorum, benim hakkımda hiçbir dava açılmıyor o esnada. Üç yıl sonra ben bu basın toplantısındaki konuşmanın 68/4'e aykırı bir fiil olduğunu görüyorum. Hâlbuki burada sözün fiil olduğunu da görüyoruz. İnsanın düşüncelerini açıklamasının fiil olduğunu da görüyoruz bu dönem itibarıyla. Siyasi parti kapatma kriterleri son derece dar, son derece muğlak. Şu veya bu partiden ziyade, Türkiye'de parti kapatma sisteminin bu süreçle birlikte yeniden ele alınma mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Onun için konuya bu açıdan yaklaşmak ve AK Parti'nin kapatılma davası, şu partinin kapatılması davasından ziyade, acaba Türkiye'deki parti kapatma sistemi diğer demokratik ülkelerdeki sistemlerle ne kadar uyuşuyor? Siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu, terör ve şiddete yönelmedikleri müddetçe, bunu bir yöntem olarak benimsemedikleri sürece, varlıklarının güvence altına alınması gerçeğiyle ne kadar uyuşuyor, buna bakmak lazım. Bu bizim açımızdan bu dönemde Türkiye'nin en önemli tartışma konularındandır.

İbrahim Kalın: Türkiye'de son kırk yıldır 26 parti kapatıldı. Yaklaşık beş yıldır iktidarda olan AK Parti de bunu biliyor. Hükümete ve partinize yönelik şöyle bir eleştiri var: Şimdiye kadar bu adımları niye atmadınız? 68. ve 69. maddeler Anayasa'da duruyor, parti kapatma ile ilgili kanunlar uygulamalar, geçmişteki tecrübeler ortada. Bu konuda neden daha önce bir adım atılmadı?

Nihat Ergün: Bunun iki nedeni var. Biz parti kapatma sistemini zorlaştıran bir değişikliği CHP ile birlikte geçen dönemin başında yaptık. Yani siyasi partiler mümkün olduğunca kapatılmasın, önce Siyasi Partiler Kanunu'ndaki diğer merhaleler dikkatle takip edilsin, sonra odak olma imkânı olmasın siyasi partilerin, getirilen mekanizmalarla buna imkân verilmesin ve odak konusu çok zor bir konu olsun. Açıkçası bütün bu safhaların doğrudan baypas edilip en son

safhaya gelinebileceği kimsenin aklına gelmezdi. İkincisi, düşünceyi açıklama hürriyetinin sınırlarını biz son derece genişlettik. Düşünceyi açıklama hürriyetinin bu kadar genişlediği bir zamanda, insanların sözlerinin parti kapatma sebebi sayılabileceğini, 68/4'e aykırılık içeren eylemler olabileceğini de kimse tahmin edemezdi. Biz bu koşullar altında doğrudan doğruya buna yönelmiş olsaydık, o zaman da şu eleştiriyle karşı karşıya kalacaktık: "AK Parti kendine güvenmiyor, kendinden bir korkusu var". 69. maddedeki kapatma sistemini değiştirmek istiyor". Türkiye'de ne yazık ki bu tür değişiklikleri teklif ettiğiniz zaman, böyle eleştiriler de olabiliyor. Ama şimdi karşımıza çok somut bir durum ortaya çıktı. Parti kapatma sisteminde az önce söylediğimiz açıklar vardır. Bu açıklar siyasetin önünü kesmektedir. Siyaseti problemler karşısında çözüm üretemez, konuşamaz, düşünemez hale getirmektedir. Siyaset açısından Türkiye, böyle bir riskle açıkçası karşı karşıyadır. Ama son bir ayda, böyle bir riskin yanında, bu tablonun Türkiye'nin ekonomik ve siyasi istikrarına, Avrupa Birliği müzakerelerine, terörle mücadeleye, başka konulara nasıl etkiler getirebileceği konusu son bir ay içinde çok net bir şekilde görülmüş oldu.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey, sizin için de sürpriz miydi? CHP de bir defa kapatıldı. Siz mevcut siyasi partiler mevzuatından memnun musunuz? Yeteri kadar demokratik siyaset yapma imkânı sunuyor mu mevcut yasalar?

Mustafa Özyürek: Öncelikle bu tartışmalarımızın yürümekte olan bir davayı etkileyecek nitelikte olmaması lazım. Bu nedenle de iddianamenin içeriğine girmek "canım şu da suç mu olur" demenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu bizim yasalarımıza göre uygun bir yöntem değildir. Biz de hukuka saygılı bireyler olarak, iddianamenin içeriğine girmemeliyiz diye düşünüyorum. Bir diğer önemli nokta, siz dediniz ki 26 parti kapatılmıştır. Ama bunların beş altısı faaliyette bulunan partilerdir. Öbürleri tabela partisi haline gelmiş partilerdir. O bakımdan, 26 Parti kapatılmıştır demek, doğru bir şey değildir. Anayasa Mahkemesi sadece o partilerin tescil işlemini tamamlamıştır. Yoksa kapatılan partiler bellidir. Ya laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelen partilerdir; Refah Partisi, Fazilet Partisi

gibi ya da Anayasa'mızdaki bölücülük yapma bakımından sorumlu olan partiler kapatılmıştır. Anayasa'mızda da ifade edildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti laik, demokratik bir devlettir. Aynı zamanda bir hukuk devletidir. Hukuk devletinde belli adımların hukukun içinde olması gerekir. Yani toplumda sanki çok oy alan parti kapatılmazmış gibi bir izlenim var. Hayır, mesela burada olduğu gibi, laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geliyorsa bir parti, ne kadar oy almış olursa olsun, onunla ilgili bir yaptırım yapmak doğaldır. Çünkü yürürlükteki yasaların ve Anayasa'mızın öngördüğü sistem budur. O açıdan Nihat Bey'in takdiminden ben memnun oldum. Daha sakin, daha sağduyulu bir noktaya AKP'nin de gelmiş olduğunu gördüm. O dava açılır açılmaz Sayın Başbakan, Güneydoğu'da toplantılar yaparak "bu milli iradeye bir darbedir", "Siyasi partilerin kapatılmasını isteyenler darbecilerdir" dedi. Adeta Anayasa Mahkemesi üyeleri ve başsavcı için bir linç kampanyası yürütüldü. Bunlar doğru değildir.

İbrahim Kalın: Nihat Bey, böyle bir kampanya oldu mu? Siz katılıyor musunuz?

Nihat Ergün: Sayın Başbakanın iddianame ile ilgili bir programları hiçbir zaman için olmadı. O programlar, çok önceden hazırlanmış olan programlardı. Sayın Başbakan bu programları kapatma davası nedeniyle durdurabilirdi ancak yapmadı. Türkiye'nin yoluna devam ettiğini göstermek için yapılan toplantılardı.

Mustafa Özyürek: Özellikle yapılan toplantılar yok ama orada söylenen sözler önemlidir. Mesela Sayın Başbakanın Malatya'da bir konuşması var ki, doğrusu ben tekrar bile etmek istemem. Anayasa'mızda, yasalarımızda uygun görüldüğü şekilde, öngörüldüğü şekilde bir parti kapatma davası açılmıştır. Bu iddianame karşısında AK Parti'nin yapması gereken, savunmasını hazırlayıp sükûnetle Anayasa Mahkemesinin karşısına gitmesidir ve Anayasa Mahkemesi yargıçlarının herhangi bir baskı altında kalmadan Anayasa'mıza, hukuka ve vicdanlarına uygun bir karar vermeleri sağlanmalıdır. Sayın Ergün, parti kapatmada bir sistem boşluğu olduğunu söyledi. Böyle bir sistem boşluğu olmuşsa, Türkiye'de ilk defa parti kapatılmıyor. Daha önce Refah Partisi, Fazilet Partisi kapatıldı ve son olarak da DTP hakkında açılmış bir kapatma davası var. Bu konular günde-

me geldiğinde, AKP'nin bundan aylarca önce siyasi parti kapatılması kriterlerinde bir sorun var, bir boşluk var, bu nasıl doldurulabilir, gibi bir arayışa girmesi anlaşılabilirdi. Demokratik Toplum Partisiyle ilgili dava açıldığı zaman, 'bu yargı süreci', 'bu konuyla ilgili yorum yapmak hukuka uygun düşmez', şeklinde Sayın Başbakanın, Cemil Çiçek'in açıklamaları var. Ama ne zaman ki, AK Parti'ye dönük bir iddianame ortaya çıktı; sistemin yanlışlığı, bu dava yürürse AB bizi içinden atar, istikrar bozulur türünden şeyler söylendi. Hukuk işlemeye başladığı zaman, hâkimler bunun siyasi sonuçlarını düşünmek zorunda değildir.

Siyasi sonucu siyasilerin düşünmesi lazımdı, buna uygun hukuki bir uygulamaya gitmeleri lazımdı. Herkes görevini yapacak bunda kuşku yok; görevini yapmamak suçtur. Bu dava gündeme geldiği zaman, AK Parti'den bazı arkadaşlarımızın, 'savunma bile yapmayalım' şeklinde basına yansıyan tepkileri oldu. Tabii ki kendi takdirleridir. Ancak arkasından hemen Anayasa'yı öyle bir değiştirelim ki, siyasi partileri kapatmaları zorlaştıralım, bu davayı da bu yolla düşürelim anlayışı ortaya atıldı. Bu kabul edilemez. Çünkü hukukun üstünlüğünü kabul ediyorsak, yasamanın yetkileri ayrıdır, yargının yetkileri ayrıdır, yürütmenin yetkileri ayrıdır. Yargının yetkisi, yürürlükteki Anayasa'yı ve yasaları uygulamaktır. 'Biz TBMM'de çoğunluktayız, yasamada çoğunluktayız, öyle ise yargının bu yetkisini, bu işleyişini durduralım, bu davayı düşürelim' yaklaşımı doğru değildir. AK Parti'nin kendisiyle ilgili bir dava açıldıktan sonra, ilgili mevzuatı kendi oylarıyla geçersiz hale getirmesi kabul edilemez. Bu davalar olmadan, DTP ile AKP ile ilgili davalar olmadan, siyasi parti kapatma rejimimizi gelin beraber gözden geçirelim.

İbrahim Kalın: Bu davalar olmadan da bir anayasa teklifi vardı.

Mustafa Özyürek: Ama orada bu konular ne kadar düzenlenmişti, bilemiyoruz.

İbrahim Kalın: Anayasa taslağında böyle bir değişiklik vardı. Gerçi AK Parti onu resmi olarak hiç gündeme getirmedi.

Mustafa Özyürek: Amerika'da sunuldu ama Türkiye'de sunulmadı.

İbrahim Kalın: Amerika'da sunuldu derken?

Mustafa Özyürek: Büyük sivil anayasa var ya, onu kast ediyorum. Amerika'da Dengir Mir Mehmet Fırat ve o anayasayı hazırlayan akademik komisyonun başkanı Ergun Özbudun tarafından sunuldu ancak Türkiye'de öyle bir sunum olmadığı için, biz daha henüz öğrenemedik.

Nihat Ergün: Siz hiçbir uluslararası toplantıya Türkiye'deki siyasi gelişmeleri tartışmak için katılmıyor musunuz? Türkiye'deki yeni anayasanın maddeleri, içeriği orada tartışılmadı. Türkiye'deki yeni anayasa ihtiyacının temel sebepleri tartışıldı ve üniversitelerde tartışıldı. Dışarıya karşı partiniz bir izolasyon politikası mı izliyor, ne yapıyor?

Mustafa Özyürek: Hayır, ben dışarıda tartışılmasına karşı çıkmıyorum. Ben sadece Türkiye'de tartışılmasını isterdim. Bu konuda çok tartışmalar oldu. Önce denildi ki, 'bu partimizi bağlayan bir taslak değil'. Daha sonra denildi ki, 'biz bastırıp kısa sürede dağıtacağız' ama böyle bir dağıtım olmadı. Ama daha ilk gündeme geldiği zaman, hukuk konusunda uzman bir arkadaşımız - ki, bu tarafı gündeme gelsin diye söylemiyorum, tanınsın diye söylüyorum; bizden transfer bir arkadaşımız, yani CHP'den AK Parti'ye geçen bir arkadaşımızdır - dedi ki, "Bu anayasa renksiz olacak, bu anayasada Atatürk ilkelerinin izi bulunmayacak". Böylece, daha başlarken nasıl bir anayasa taslağıyla karşılaşacağımızı öğrenmiş olduk.

İbrahim Kalın: Bu partinin ortak fikri miydi, yoksa Sayın Üskül'ün kişisel fikri miydi?

Nihat Ergün: Sayın Özyürek, böyle oradan bir parça, buradan bir parça şeklinde olmaz. Bunların hiçbir tanesi siyasi partinin kurumsal kimliğiyle ilgili değildir. Sayın Üskül anayasa konusunda Türkiye'de defalarca televizyon konuşmaları yapmış, kendince kafasında kişisel fikri oluşmuş bir akademisyendir. Akdemiysen, siyasi kimliği olunca kişisel fikirlerinden vaz mı geçecek?

Mustafa Özyürek: 'O bizi bağlamaz' diyorsunuz; anladım. Elbette bağlamaz. Burada şunu söylemek istiyorum: AK Parti'nin sivil

anayasa, özgürlükçü anayasa nitelemeleriyle ortaya çıkan anayasanın esas amacı, türban serbestliğini üniversitelerde getirmektir. Nitekim bu yönde de adımlar attı. Şimdi bu yeni getirdiği şeyde de özgürlüklerden, AB'ye uyumdan bahsediyor ancak esas amaç parti kapatmanın önüne geçmeyi sağlamaktır. Diğer özgürlükler bunun sosudur. Ama acı bir sostur.

İbrahim Kalın: Peki tam orada MHP'ye dönelim. Çünkü bu 10. ve 42. madde macerası, Başbakanın bir sözü ve MHP'nin teklifiyle başladı.

Mustafa Özyürek: Demek ki, anayasa taslağının içinde işin esası oymuş ki, o yüzden onu söylemiş diye belirttim.

Deniz Bölükbaşı: Evet Sayın Başbakan, Yalova'da Kadın Kolları toplantısında "MHP'yi görmüyor musunuz? Neden sadece bize kapatma davası açtınız? Bu ikircikli bir tutumdur. Tarih bunu affetmeyecektir" şeklinde, adeta bir suç duyurusu tarzında beyanlarda bulundu.

Mustafa Özyürek: Hedef gösterme şeklinde...

Deniz Bölükbaşı: Orada bir de şunu söyledi: Yani MHP bu konuda bir adım atınca, bizim de bir adım atma zorunluluğumuz doğmuştur. Sanki geçmişe yönelik bir pişmanlık şeklinde. Ben bunlara girmeyeceğim.

İbrahim Kalın: Milliyetçi Hareket Partisi olarak siz bu bir aylık süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Deniz Bölükbaşı: Ben MHP'nin siyasi partilerin kapatılması ile ilgili temel yaklaşımının bir çerçevesini çizmekle başlamak istiyorum. Parti kapatılması davasının ertesi günü, 15 Mart günü Sayın Genel Başkanımız Devlet Bahçeli, yazılı bir açıklama ile bu konudaki ilke ve tutumunu çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Zaten son zamanlara baktığımız zaman, MHP dışında çok ağır siyasi sonuçları olacağını düşündüğümüz, Adalet ve Kalkınma Partisi hakkında açılan kapatma davasına ilişkin bir çözüm önerisi sunan başka parti de olmamıştır. Şimdi efendim, MHP terör ve şiddeti bir siyasi araç

olarak gören siyasi partilerin kapatılması dışında partilerin kapatılmasını doğru bulmamaktadır. Siyasi partilerin kapatılacağı yer, milli iradenin tecelli edeceği yer olan seçim sandığı olmalıdır. O bakımdan biz, siyasi partilerin bir şahsiyet olarak cezalandırılması yerine, yani bir siyasi partiyi kapattığınız zaman o fillerden sorumluluğu olmayan yöneticileri, o partiye oy vermiş milyonlarca seçmeni de mağdur ediyorsunuz. Bunda bireysel sorumluluğu olanların Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilip, bu bireysel sorumluluklarına uygun bir müeyyideye tabi olmalarını öneriyoruz.

Nihat Ergün: İnsicamınızı bozmazsa bir şey sorabilir miyim? Bireysel sorumlulukta, bunun yasalarda suç olup olmaması sizin açınızdan önemli mi, yoksa önemli değil mi? Yani o fiilin suç olması halinde mahkemelerde yargılanması gerekir. Birisi bir şey söyledi ama suç değil; bundan dolayı neden yargılansın mahkemelerde?

Deniz Bölükbaşı: Sayın Ergün'ün söylemek istediği şey şu; yani laikliğe karşı fiillerin Türk Ceza Kanunu'nda karşılığı yok. 169. maddenin kalkmış olması karşılığında. Fakat orada da şöyle bir durum var. Eğer siz bireysel sorumluluğu tespitte kesinleşmiş bir mahkeme ilamı ararsanız, o zaman iki şeyin de cevabını vermek zorundasınız: Bir, bu milletvekili olan yöneticilerin mahkemede kesinleşmiş bir ilamla tespit edilmesi; bunun için de dokunulmazlıkların yeni bir düzenlemeye tabi tutulması gerekir. İkincisi de, laikliğe karşı eylemlerin Türk Ceza Kanunu'nda bir karşılığının bulunması gerekir. Mahkeme ilamı arıyorsunuz ama laikliğin Cumhuriyet'in temel harcı olarak Anayasa'da değiştirilmeyecek maddeler arasında yer alması karşısında onun mahkeme ilamıyla tespitini aramaya kanaatimce gerek yok.

İbrahim Kalın: Sizin önerinizde kişisel bir suç varsa, bunu Anayasa Mahkemesi mi tespit edecek?

Mustafa Özyürek: 69. madde kapsamında söylüyor.

Deniz Bölükbaşı: Tabii ki. Çünkü Anayasa Mahkemesi, önüne gelen bir kapatma davası etrafında bu konuya bakabilir. Kapatma davasından bağımsız olarak bireysel sorumluluğu, bir ilk derece mahkemesi gibi tespit yetkisi yoktur.

Nihat Ergün: Şu açıdan sordum; Siyasi Partiler Kanunu'nun 117. maddesi, Anayasa'nın 68/4. maddesinde laikliğe aykırı fiilleri işlediği ileri sürülen kişilere, hatta Siyasi Partiler Kanunu 4. kısımdaki bütün yasakları işledikleri ileri süren kişilere en az altı ay ceza verilmesini istiyor. Yani müeyyidesi Siyasi Partiler Kanunu'nda var. Türk Ceza Kanunu'nda olmayan bir madde Siyasi Partiler Kanunu'nda var. Dolayısıyla müeyyidesiz fiil değil bunlar, müeyyidesi olan fiillerdir.

Deniz Bölükbaşı: Siz kesinleşmiş mahkeme kararı ararsanız, o zaman 163. maddeyi geri mi getiriyorsunuz suali akla gelir. AK Parti'nin kapatılma davası çok ciddi siyasi sonuçları ve yansımaları olacak çok vahim bir durumdur. Yani davanın görüldüğü süre zarfında Adalet ve Kalkınma Partisinin hem Meclis, hem de hükümet düzeyindeki bütün tasarrufları sorgulanacak ve tartışmalı hale gelecektir. O bakımdan Türkiye bir siyasi kriz ortamına girmiştir. Eğer siyaset kurumu, hukuka, adalete ve demokratik meşruiyete uygun kamu vicdanını yaralamayan bir çözüm üretemezse, korkarız ki bu kriz derinleşerek sürecek ve bir anayasa krizi ve rejim krizi ortaya çıkaracaktır. Milliyetçi Hareket Partisinin yegâne endişesi, bu gidişatı önlemek ve siyaset kurumunun varlık sebebi olan demokratik çerçevede bir çözüm üretmesini sağlamaktı. Ama bir ay geçmiştir, davanın muhatabı olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisinin kamuoyuna açtığı bu görüşlerle ilgili bir değerlendirmede bulunmadığı gibi, kendisinin ne düşündüğünü de henüz somut olarak ortaya koymuş değildir.

İbrahim Kalın: Peki, bir teklif geldiği zaman siz oturup değerlendirecek misiniz? Demokratikleşme paketi diye bir şey telaffuz edildi.

Deniz Bölükbaşı: Bizim önerimiz, 69. madde ile sınırlı çözüm bulunmasıdır. Bunu bir reform paketi, uyum paketi, demokratikleştirme paketiyle getirmek – çünkü paketler havada uçuşuyor - yani başka konularla birlikte ele almak ne kadar doğru olur? Ancak AK Parti bu çerçeve içinde, yani hukuk, adalet, demokratik meşruiyet ve kamuoyunun vicdanı sınırları içinde hangi öneriyi getirirse, bunu iyi niyetle incelemeye ve vardığımız sonuçları gerekçeleriyle kamuoyuyla paylaşmaya hazır olduğumuzu sayın genel başkanımız açıkladı. Ben bu bir aylık süre içinde vardığımız sonuçları özellikle vurgu-

lamak istiyorum. Basın üzerinden AK Parti'ye yakın köşe yazarları tarafından yargı âdeta kuşatmaya alınmak istenmiş, bir siyasi linç kampanyası sürdürülmüş, - belki ileride geleceğiz - Avrupa Birliği de Türkiye yargısına gözdağı vermek için araç olarak kullanılmıştır. Yani yargıya iç ve dış müdahalelerin olduğunu görüyoruz.

İbrahim Kalın: Siz Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun konuşmasını böyle mi değerlendiriyorsunuz yoksa algının böyle olduğunu mu vurgulamak istiyorsunuz?

Deniz Bölükbaşı: Hayır hayır, ben Barroso'nun konuşmasını da böyle değerlendiriyorum. Bu bakımdan bu kriz ortamının derinleşmesini önlemek ve bunun tahribatını sınırlamak için siyaset sağduyuyla bir ortak akıl üretmek zorundadır. Önerdiğimiz yöntemin özü şudur: Bireysel odaklı bir çözümde Anayasa Mahkemesine yeni bir değerlendirme kriteri vermek, yeni bir yorum alanı açmaktır. O bakımdan bunun içi nasıl doldurulur, Milliyetçi Hareket Partisinin önerdiği şekliyle bu yapılabilir mi? Bunun maddi unsurları nelerdir, bunları tartışmak lazım.

İbrahim Kalın: Anladığım kadarıyla Mustafa Bey, CHP olarak böyle bir öneriye de karşı olduklarını vurguladılar.

Mustafa Özyürek: Evet biz karşıyız, görülmekte olan davaya etki edecek, bu yüzden karşıyız.

Nihat Ergün: Birlikte bu tür değişikler yaptık yalnız geçmişte.

Mustafa Özyürek: Ama ortada böyle somut bir dava da yoktu.

Nihat Ergün: Hayır, vardı. Abdullah Öcalan ile ilgili davada, Fazilet Partisini kapatma davasını durdurmada.

Mustafa Özyürek: Hayır, idam cezasının kaldırılması sürecinde biz parlamento dışındaydık.

Nihat Ergün: O konuyu söylemiyorum. Fazilet Partisinin kapatılması görüşülürken anayasa değişikliği görüşmeleri birinci tur oylamaları genel kurulda yapıldı. Ayrıca biz de parlamentoda birçok dava devam ederken birçok yasal düzenleme yaptık.

Mustafa Özyürek: O farklı bir konu, şimdi ona girmeyelim. Bir soru sorabilir miyim Deniz Bey'e? Şimdi sizin önerinizde diyorsunuz ki, 69. madde çerçevesinde bir çözüm bulalım, oradaki parti kapatmayı engelleyelim ama orada bireysel sorumluluklara Anayasa Mahkemesi karar versin. Parti kapatılması ile ilgili dava sürüncemede kalırsa, bir yandan da o parti Meclis'teki çoğunluğuyla, hükümetteki yeriyle icraatlarına devam ediyor. Bu icraatlar tartışılır hale gelebilir.

Deniz Bölükbaşı: Bu normal bir durum değildir efendim.

Mustafa Özyürek: Peki, bu davada Başbakan dâhil 39 parlamenterin bireysel durumunun da sorgulanır olması, onların icraatlarını da tartışılır hale getirmez mi?

Deniz Bölükbaşı: Tabii getirir. Ancak hükümetin hem Meclis, hem de hükümet durumundaki bütün tasarruflarını tartışmalı hale getirmesinden daha evladır. Orada şunu da unutmamak lazım: Anayasa'mızda parti kapatmanın dışında bazı ara müeyyideler de vardır; hazine yardımından mahrum bırakmak gibi.

Mustafa Özyürek: Belki Anayasa Mahkemesi o yönde bir karar verecektir.

Deniz Bölükbaşı: Şimdi, ya siyasi partiyi kapatacak ya da hazine yardımını kesecektir. Biz "bir ara müeyyide getirebilir miyiz" sorusunu kamuoyunda gündeme getirmek istedik. Temennimiz Adalet ve Kalkınma Partisinin bu konuda ne düşündüğünü önümüzdeki günlerde kamuoyuyla paylaşmasıdır.

İbrahim Kalın: Selahattin Bey, sizin partiniz hakkında da bir kapatma davası var. Partilerin genel olarak kapatılması ile ilgili kanunları ve uygulamayı değerlendirmelerini dinledik. Siz nasıl bakıyorsunuz bu konuya? Çünkü size yönelik epey eleştiriler var. Bu paketin içinde Demokratik Toplum Partisi gibi partiler olacak mı, olmayacak mı? Siz bu bir aylık süreyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Paketi görme şansımız olmadı, o bakımdan bir değerlendirme yapma imkânımız yok. Parti kapatma konusuna gelince; parti kapatma cezası çok ağır bir cezadır. Ceza hukuku açı-

sından değerlendirirsek, idam cezasıyla eşdeğerdir. Ceza yaptırımı açısından Türkiye'de idam cezası tartışılırken, idam cezasının ceza hukuku ve felsefesi açısından etkili sonuçlar doğurmadığı sonucuna da ulaşıldı. Dolayısıyla partilerin tüzel kişiliğiyle ilgili idam cezası kapatma cezalarıdır. Bu kararlarda demokratik sistemler açısından tıpkı idam cezaları gibi telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurur. Bu güne kadar da hep bu şekilde olmuştur. Partinin yeniden kurulması bir telafi midir? Hayır, her seferinde demokratik sistem bir mevzi kaybeder ve yeniden demokratik sistem, o demokratik sistemi kurmak için daha fazla çaba sarf eder. Daha fazla enerji sarf etmek zorunda kalır. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi, kapatma davalarını nevi şahsına münhasır bir durum olarak değerlendirse de, ceza hukukuyla karşılaştırdığımızda parti kapatmaların ağır yaptırımlar doğuracak sonuçlar ortaya çıkardığını görürüz ve bu yönlü hükümler konusunda, yeni yasal düzenlemeler konusunda bu türlü kararlar vermemelidir, diye düşünüyorum. Aksi takdirde Anayasa'da 68. ve 69. maddeler durdukça ve Siyasi Partiler Kanunu hâlihazırda bu şekilde durdukça, yargıçların da Cumhuriyet Savcılarının da çok fazla yapabileceği bir şey yoktur. Sonuçta yargı sistemi, yasama erkinin yaptığı yasaları uygulamakla yükümlü uygulayıcılardır. Bu nedenle elimizdeki anti demokratik yasalardan yola çıkarak ya da 1982 Anayasasından, darbe anayasasından yola çıkarak, sadece yargı kurumunu eleştirmek ve yargıda suçu bulmak bizce doğru değil. Dolayısıyla problem sistemdedir, yapısal bir problemdir. Bir demokratik sistemin, bir hukuk sisteminin kendisini koruması da son derece doğal bir reflekstir. Bir rejim, bu rejim nasıl bir rejim olursa olsun, birtakım kuruluşlarla, anayasal kuruluşlarla kendisini korumaya alması son derece doğal bir reflekstir. Dünyanın bütün ülkelerinde bu vardır. Sadece demokratik toplumlarda da değil, antidemokratik toplumda da, yine totaliter rejimlerde de; diktatoryal toplumlarda hatta daha ağırdır bu refleksler. En nihayetinde sistemler kendilerini şu ya da bu şekilde korurlar. Fakat demokratik sistemlerde koruma mekanizması da demokratik olmalıdır. Şimdi biz Türkiye'de demokratik bir sistemden söz edeceksek, hukukun üstünlüğünden söz edeceksek, sistemin kendini koruması da demokratik reflekslerle olmak durumundadır. Yoksa sistemin kendisini korumasız hale gelmesi, işte bü-

tün korunaklarından, kalkanlarından mahrum hale gelmesi ve sistemin her türlü saldırıya açık hale gelmesi, zaten düşünülemez.

İbrahim Kalın: Siz dolayısıyla parti kapatmayla ilgili belirli sınırları kabul ediyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Başka bir şey söylüyorum. Ancak bu demokratik sistemler açısından geçerlidir. Türkiye'deki temel problem, mevcut sistemimiz demokratik değil, dolayısıyla çözüm sistemin demokratikleştirilmesidir.

Mustafa Özyürek: Hangi noktada demokrat değil?

İbrahim Kalın: Sadece siyasi partiler yasası yeterli değil, bir bütün olarak bakalım sisteme...

Selahattin Demirtaş: Hayır yeterli değildir. Anayasa'da kapatma davası açılması konusunun düzenlenmesi, tek başına sistemi demokratikleştirecek diye bir şey söz konusu değil. Bakın Türkiye'de ifade özgürlüğü ile ilgili, örgütlenme özgürlüğü, toplantı ve gösteri düzenleme özgürlüğü ile ilgili çok ciddi eksiklikler var. Temel bir hak ve özgürlük sorunu var. Sistem içinde kalmak şartıyla, resmi ideoloji olarak tanımlanan ve neredeyse Cumhuriyet tarihi boyunca tabu olarak kabul edilmiş bir resmi ideolojinin sağına soluna sapan her türlü düşünce, akım, hareket tehlike olarak görülmüştür. Dolayısıyla sistemin bu yönünün, yani demokratik olma yönünün, yeterince tam demokratik olmadığı yönünün tartışmaya açılması lazım. Demokratik bir sistemde kendini koruma refleksleri de son derece demokratik olmalıdır. Ve demokratik bir sistemin korunması da çok daha olanaklı, çok daha az zararla gerçekleşecektir. Çünkü demokratik sistemlerde her şeyden önce büyük halk kitleleri sisteme herkesten daha fazla sahip çıkar. Ancak bakın bugün Türkiye'de iki parti hakkında kapatma davası var ve bu iki parti, oyların yüzde 50'sinden daha fazlasını almış iki parti. Dolayısıyla bu iki partiye güvenen ve inanan insanları, biz o bahsettiğimiz sistemin hizaya getirme kısmının dışında tanımlıyoruz. Bu sadece partilerle ilgili değil; bakınız toplumu neredeyse ikiye bölmüş oluyoruz. Bunun müsebbibi de partiler değildir. Partiler, siyaset yaparken, düşüncelerini ifade ederken

demokratik sistemin özüne güvenirler ve güçlerini oradan alırlar. Çünkü bu sistemde, demokratik sistemde aykırı da olsa, sarsıcı da olsa, kabul edilemez olarak bulunsa dahi, fikirler şiddet içermediği, şiddeti övmediği ve ırkçılık yapmadığı sürece özgür olmalıdır.

İbrahim Kalın: En azından sınırlama ile ilgili bu iki şartı kabul ediyorsunuz.

Selahattin Demirtaş: Düşünceyi ifade özgürlüğü bunlarla sınırlıdır. Bunun dışında her türlü düşünce açıklanabilmelidir. Ama Türkiye'de sadece parti kapatma ile ilgili değil, temel hak ve özgürlüklerin birçoğunda bu sorun vardır. Şimdi biz bu parti kapatma ile ilgili AKP'nin davasıyla gündeme gelen bir konu; Demokratik Toplum Partisine dava açıldığında gündeme gelen bir konu değil, o zaman böyle tartışmalar yaşanmadı. Şimdi bu iki partiye yönelik kapatma davaları sürecinde yapılan tartışmalar, gösterilen refleksler de bizim açımızdan en azından inciticiydi, açıkçası kabul edilebilir değildi. Çünkü şöyle bir yaklaşım söz konusuydu: DTP kapatılabilir, kapatılmayı hak da ediyorlar, ama yine de kapatılmasın.

İbrahim Kalın: Genel bir yaklaşımdan mı söz ediyorsunuz, yoksa hükümetin tavrı olarak mı söylüyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Genel bir tavır. Ama siyasi sorumluluk sahibi olan bir hükümette de, Meclis'te grubu bulunan bir parti ile ilgili açılan dava karşısında, kendi partileriyle ilgili açılmış davaya gösterdikleri refleksin yüzde biri bile yoktu. Bu nedenle bizim demokratik tepkilerimizin, tavırlarımızın gerçekten de sorgulanması, yeniden tartışılması lazım. Bu tartışmadan sonra bizim demokratikleşme paketi mi diyelim, uyum paketi mi diyelim yoksa siyasi partilerin kapatılmasını engellemeye yönelik bir paket mi diyelim, ne derseniz deyin, bu tartışma yaşandıktan sonra, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ihtiyacı olan daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi tartışmasına yeniden dönebiliriz. Dolayısıyla biz bu yasa değişikliğini AK Parti'nin kurtarılmasına yönelik bir yasa değişikliği olarak değerlendirirsek korkum odur ki, demokratikleşme adına adım atalım derken, tam tersine mevcut statükoyu güçlendiren, mevcut sistemin özünü güçlendiren, mevcut statükoyu koruyan bir düzenlemeye

imza atmış olacağız. Bu nedenle, biz parti kapatmaya karşı olmakla birlikte, sadece AK Parti'nin kurtarılması adına yönelik bir anayasa değişikliğine evet demeyeceğimizi, ancak külli olarak demokratikleşme ele alınırsa, ifade özgürlüğü, toplantı gösteri özgürlüğü ile birlikte ele alınırsa...

İbrahim Kalın: Peki, siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili sizin öneriniz nedir? Parti kapatma ile ilgili şimdi MHP bir öneride bulunuyor, parti kapatılmasın, kişilere ceza verilsin, şeklinde. CHP ise bu formüllerin ikisine de karşı.

Selahattin Demirtaş: Partiler kapatılmamalıdır.

Deniz Bölükbaşı: Şiddet içeren unsurlar istisna.

Selahattin Demirtaş: Bakın şiddeti öven bir düşünce, dünyanın hiçbir yerinde özgür bir düşünce olarak kabul edilmez. Irkçılığı öven hiçbir düşünce, dünyanın hiçbir yerinde özgür düşünce olarak kabul edilmez. Bir siyasi parti eğer bunu yapıyorsa, siyasi parti tüzel kişidir, temsilcileri vardır, sözcüleri vardır, milletvekilleri ve il başkanları vardır, mutlaka bunlardan biri yapıyordur bu açıklamaları. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir ceza kanununda bunlar özgürlükler olarak tanımlanmamıştır.

İbrahim Kalın: Ama partinize bu konuyla ilgili çok eleştiri geliyor.

Selahattin Demirtaş: Dolayısıyla, bu yönlü bir açıklama, bir fiil, zaten ceza kanununda suçtur. Dolayısıyla biz düşünce ifade özgürlüklerini tanımlarken Türkiye'de bunlara dikkat ederek, özgürlük alanını bu yönlü genişletirsek, parti kapatmalarla ilgili olarak partiyi kapatma hükmünün verilmemesi için bir anayasa değişikliği yapmak, sistemi kendi içinde korunaklı hale getirecektir. Çünkü herkesin kendi düşüncesini bahsettiğim özgürlük sınırları içinde özgürce, korkmadan, yani baskısı olmadan, idare baskısı olmadan, adli, askeri, bürokratik baskı olmadan dile getirdiği anda, biz zaten demokratik bir sistemden, hukukun üstünlüğünden ve kendi kendini koruyan bir rejimden rahatlıkla bahsedebiliriz. Bu durumda anayasa mahkemelerine de çok iş düşmez. Halk bu yönlü özgürlüğü kötüye

kullanan partiler olursa, zaten o partileri açıp kapatma yetkisini sandıkta kullanacaktır.

İbrahim Kalın: Şu ana kadar, son bir aylık süreci değerlendirdik bir anlamda. Herkesin gözü şu anda iktidar partisinde. Bu süreci nasıl yöneteceksiniz, nasıl bir formül önereceksiniz? Bir de gündeme gelen 301 değişikliği var. Meclis komisyonuna gönderildi. Bu konuda da partiler arasında bir uzlaşma yok gibi görünüyor. MHP'nin itirazları var, CHP'nin itirazları var, DTP'nin itirazları var. Bütün bunların ışığında, siz önümüzdeki tabloyu nasıl görüyorsunuz?

Nihat Ergün: Parti kapatma ile ilgili biz de son bir aylık sürede, çok sayıda siyasi partinin görüşlerini ve düşüncelerini dinleme ve değerlendirme imkânı bulduk. Milletvekili arkadaşlarımızla da çok ayrıntılı görüşmeler yaptık. Sivil toplum örgütlerinin de fikirlerini dinleme imkânımız oldu. Bu temaslardan ve açıklamalardan gördüğümüz gibi, siyasi parti kapatma sistemi sorunludur. Mesela Mustafa Bey de siyasi parti kapatma sisteminin ele alınmasının yanlış tarafını görmüyor ama diyor ki, bir dava var, bunun zamanlaması önemli, bir dava varken bunun zamanlaması düşünülmeliydi. Bir dava varken bunun görüşülmesi ne kadar doğru olur, işte hukuki midir, etik midir, gibi eleştiriler de var. Olabilir tabii, bu eleştiriler de olacaktır. Ama bütün bunlardan sonra ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: İktidar partisine açılan bir kapatma davasının Türkiye'nin siyasi istikrarını, ekonomik istikrarını, Türkiye'deki toplumun demokrasiye olan bağlılığını, Türkiye'nin dış politikasını, Avrupa Birliği ile ilişkileri çok temelden etkileyecek mahiyette bir yapı ortaya çıkardığını görüyoruz. Az önce Sayın Bölükbaşı, Sayın Devlet Bahçeli'nin yazılı mesajını özetledi. İşte mesaj burada, bütün bunların ayrıntılı bir şekilde dikkate alınması gerektiğini ifade eden bir yaklaşım var. Bunları da birçok kişi bu çerçevede tartışmış oldu. Bu kapatma davası ile Türkiye'nin düşünceyi açıklama hürriyeti konusunda bir kere daha çok kapsamlı tartışmalar yapması, siyasi partiler sistemi üzerinde çok kapsamlı tartışmalar yapması imkânı doğdu. Tablo şudur bizim açımızdan: Türkiye, siyasi partileri kapatma sistemini revize etmelidir. Demokratik esaslara dayandırmalıdır. Kişisel sorumluluklara dayalı, aynı zamanda siyasi partileri demokrasilerin vazgeçilmez unsuru sa-

yan, şiddeti bir yol olarak benimseyen partiler hariç, parti kapatmayı mümkün olduğu kadar gerçekleştirmeyen, bu işi en son çare olarak gören bir yapıyı, Siyasi Partiler Kanunu ile Anayasa arasındaki bağlantıları da tam kurarak gerçekleştirme ihtiyacı var. Gerekiyorsa bu ihtiyaç karşılanırken yürüyen davaların bundan etkilenip etkilenmemesi de tartışılabilir. Bu ayrı bir konu. Yani Anayasa Mahkemesi bugün gördüğü davalarda, yapılan değişiklikler varsa bunları dikkate alır almaz, o ayrı bir mesele... Ama Türkiye parti kapatma sistemini bu şekilde sürdüremez. Bu sistem çok açıkları olan bir sistemdir. Yarın ya da bir ay sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgili laikliğe aykırı eylemlerin odağı olmaktan dava açılabilir. Kapatılır, kapatılmaz. O ayrı bir konu ama dava açılabilir.

Mustafa Özyürek: Hiç akla gelmeyecek olanı söylüyor. Misal olarak söylüyor herhalde.

Nihat Ergün: Hiç akla gelmeyecek olanı söylüyorum. Akla gelmeyen başa gelebilir. Çünkü laikliğe aykırı eylemler tek yönlü eylemler değildir.

Mustafa Özyürek: Başsavcılığın da bu kadar keyfi iddianame hazırladığı düşünülemez herhalde...

Nihat Ergün: Şimdi bizimle ilgili hazırlayınca keyfi olmuyor, sizinle ilgili hazırlayınca mı keyfi oluyor.

Mustafa Özyürek: AK Parti'nin laiklik konusunda bir hassasiyeti olduğu, bir rahatsızlığı olduğu belli.

Nihat Ergün: Sayın Özyürek, ben başsavcı ya da mahkemenin tutumundan bahsetmiyorum. Bizim parti kapatma sistemimizin nasıl bir açık sistem olduğunu, ucu açık sistem olduğunu belirtmek istiyorum. Dolayısıyla bu sistemi revize etmemiz gerektiğinden bahsediyorum. Bu sistemi parlamentoda partiler revize eder. Anayasa'nın 138. maddesine bir aykırılık yoktur. Mahkemeler yargılarken, bir gözü, kulağı parlamentodadır. Çünkü mahkemeler kendi kanunlarını kendileri yapmazlar. Mahkemelerin kanunlarını parlamentolar yaparlar. Ve her çıkardığımız kanun mutlaka mahkemelerdeki bir davayı etkilemektedir. Zaten etkilesin diye yapılıyor çoğu zaman. Mesela 301

değişikliği gündeme geliyor. 301 ile alakalı, herhalde 764 davadan söz ediliyor. Eğer parlamentoda böyle bir değişiklik olursa, bunlar etkilenecekler. Abdullah Öcalan yargılanırken parlamentoda mahkemelere ilişkin değişiklik yapıldı. Mahkemenin profili değiştirildi önce, Devlet Güvenlik Mahkemesi içinde askeri hâkim alındı, adil yargılanması konusunda sorun olabilir diye. Sonra idam cezası verildi. Sonra Yargıtay safhası devam ederken parlamento idam cezasını kaldırdı, infazın önüne geçilmiş oldu. Yani yargılama sürece içinde parlamento işini yapar. Mahkemeler yüce mahkemedir, parlamento da yüce parlamentodur. Yasama faaliyetleri yürütülürken mahkemelerde hangi davaların görüldüğü, parlamentonun çok alakadar olduğu bir konu değildir. O yasama görevini yürütecektir. Yasama, yürütme, yargı diye kuvvetler ayrılığını vurguluyorsak, kuvvetlerin ayrı olduğu bir yer de, parlamento faaliyetleridir. Üstelik anayasa değişiklikleri çok özgün değişikliklerdir ve partilerden de bağımsızdır. Partiler anayasa değişikliği teklifi veremezler. Milletvekilleri 184 imzayla anayasa değişikliği teklifi verebilirler. Anayasa değişikliği konusunda partiler grup kararı alamazlar. Çünkü anayasa değişiklileri gizli oylama ile yapılır. Anayasa değişikliklerine karşı itirazı partiler yapamazlar. Mesela Cumhuriyet Halk Partisi ana muhalefet partisi olarak, kanunlara değişiklik itiraz yapabilir. Ama anayasa değişikliklerine ana muhalefet partisi sıfatı ile itiraz edemez. Ancak 110 milletvekili bir araya gelir ve bu itirazı yapabilir. Anayasa değişiklikleri çok özgün bir parlamento faaliyetidir.

İbrahim Kalın: Bu konuda bir çalışma yaptı mı AK Parti?

Nihat Ergün: Bu düşünceleri dinlemeden önce de bir teknik çalışma yapıldı. Genel eğilim şu olmuştur; biz mümkün olan en kısa zamanda siyasi partilerimizle bir temas sağlayalım. Onların kamuoyuna açıkladığı görüşleri var ama bu açıkladığı görüşlerin metinlere yansıması zemini ayrıdır. Yapabiliyorsak bütün partiler birlikte, yapamıyorsak olabildiğince geniş bir şekilde yapalım ve Türkiye'nin parti kapatma sistemini Türkiye'nin demokrasisini hatta yargıçlar üzerinde ve savcılar üzerinde, başkalarının 'sen şunu şu sebeple yaptın, sen şunu bu sebeple yaptın' demesine izin vermeyecek şekilde yeniden düzenleyelim. Biliyorsunuz, az önce medyada eleştiriler

oldu, kampanyalar oldu, haksız ithamlarda bulunuldu gibi şeyler söylendi. Dolayısıyla bütün bunlara imkân vermeyecek, hatta savcıların, hâkimlerin, kendi siyasi düşüncelerinin iddianamelere ya da kararlara yansımasını mümkün kılmayacak bir sistemin olması icap eder. Onlar da bu baskı altında kalmamalıdırlar. Düşünebiliyor musunuz, bir savcı, hükümeti düşürmekle itham edilecek ya da 330 kişi hakkında yasak istenseydi parlamentoyu kapatmakla itham edilecekti. Dünyanın hiçbir yerinde bir savcının üzerine bu kadar yük yüklenmemiştir, bir mahkemenin üzerine bu kadar yük yüklenmemiştir. Açıkçası biraz da hâkim ve savcılara, mahkemelere haksızlığa sebebiyet veren bir sistemimiz var bizim. Hâkim ve savcılara, mahkemelere yük yükleyen bir sistem var. Bu sistemi revize edebiliriz, bu mümkündür. Bunun yolu her zaman parlamentoda açık olmuştur. Yani biz bu istikamette siyasi partilerimizle görüşmeyi uygun bir takvimde gerçekleştirmeyi düşünüyoruz.

İbrahim Kalın: Bununla ilgili ilk uzlaşıyı siz Meclis'te arıyorsunuz? Parlamento içerisinde oradan bir sonuç almayı umut ediyorsunuz.

Nihat Ergün: Bugüne kadarki yaklaşımlar böyle bir sonuç almaya imkân veren açıklamalardır. Cumhuriyet Halk Partisi bununla ilgili farklı düşünmektedir ama nihayetinde o da görüşlerini o istikamette ifade edecektir.

İbrahim Kalın: Peki oradan bir sonuç alınamazsa?

Nihat Ergün: Anayasa yapımında referandumlar da bir seçenektir. Masada böyle bir seçenek var. O seçeneği de elbette tartışırız. O seçenekle ilgili noktaya gelinip gelinmediği önemlidir. Ama ondan evvelki yolların bir kere oturup konuşulması, siyasi partilerin yaklaşımının bu konuda net olarak ortaya çıkması lazımdır. Ben şahsen bugünkü açıklamalardan, bundan önceki başka konuşmalardan, Sayın Bahçeli'nin bundan evvelki yapmış olduğu açıklamalardan da bu konuda bir noktaya gelinebileceği kanaatindeyim. Ben şahsen, bu parti kapatma sistemini yeniden revize etme imkânlarına sahip olduğumuzu düşünüyorum. Selahattin Bey de söyledi, bu AK Parti'yi kurtaralım meselesine dönmesin. Burada AK Parti'nin şöyle bir yak-

laşımı yok: Boyun bükelim, gerdan kıralım, aman bizim partimiz kapatılmasın. Hayır, böyle bir yaklaşımımız yok. Kapatılır kapatılmaz, o ayrı bir meseledir. Ama Türkiye'nin parti kapatma sistemi doğru bir sistem değildir. Bu sistem Türkiye'nin demokrasisine, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarına, dış politika ilişkilerine, hatta hâkim ve savcıların birtakım ithamlar altında kalmasına, düşünceyi açıklama hürriyetinin sınırlarının iyice daraltılmasına imkân veren bir sistemdir. Bu sistemin revize edilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda düşünmek lazım bu konuyu... Yoksa acaba AK Parti buradan nasıl çıkacak, nice partiler gelmiş geçmiş biz de gelip geçeriz, mesele değildir. Nihayetinde demokrasi devam ediyorsa, bu ülkede halk kendi içinden kendi iradesi ile iktidara getireceği yeni partiler ortaya koyar. Koymuştur da. Sistemde ilerlemeler her zaman olur, bazen gerilemeler de olur. Bugün bir gerileme ile karşı karşıyayız. Bana sorarsınız, demokratik sistemde bir gerileme ile karşı karşıyayız. Bu sadece demokratik sistemde bir gerileme ile karşı karşıya kalma ile sınırlı kalmayabilir. Bu ekonomik sistemde, bu dış politika sisteminde de ayın oranda gerilemeye sebep olabilir. Onun için bir revizyona ihtiyaç vardır. Ve bizim bu revizyon için bazı adımlar atacak çalışmalarımız olacaktır.

İbrahim Kalın: Nihat Bey, bu kapatma davasından sonra AK Parti acaba bu demokratikleşme ve reform yapma ivmesini, motivasyonunu devam ettirebilecek mi? Bu davadan sonra da AB uyum paketi, 301 ve diğer konularda yeteri kadar özgüvenle ve cesur bir şekilde hareket edebilecek mi?

Mustafa Özyürek: Şimdiye kadar çok reformcuydu, öyle mi?

Deniz Bölükbaşı: Hız kesti...

Mustafa Özyürek: AK Parti çoktan hız kesmişti zaten, şimdi frene basacaklar.

İbrahim Kalın: Böyle bir eleştiri de var. 2004 yılının sonundan sonra bir yavaşlamanın olduğu söyleniyor.

Nihat Ergün: 1999 ve 2000 yıllarından sonra, 2001 yılında parlamento, MHP'nin de koalisyon ortağı olduğu bir dönemde, AB

konusunu ilk defa bu kadar ciddiye aldı. Ondan önceki süreçte de birçok adımlar atıldı. Ama Türkiye ilk defa bu kadar ciddiye almıştır. Evet, bu konuyu ciddiye alıyoruz ve reformlar yapıyoruz dedi. Anayasa'yı değiştirdi yeni kararlar aldı. AB ile müzakerelere başlama kararlılığındayız. Ve 2002 seçimleri oldu, iki partili bir Meclis meydana geldi. CHP de, AK Parti de konuyu ciddiye aldı ve birlikte çok önemli reformlar yaptık. Dokuz tane reform paketini birlikte geçirdik. Bugün Türkiye Avrupa Birliği ile müzakerelere başlamış bir ülke ve aslında bu çok önemli bir şeydir. Türkiye gibi 70 milyon nüfusu olan bir ülkenin AB ile müzakerelere başlayacak bir noktaya gelmesi, Kopenhag siyasi kriterleri ve buna bağlı başkaca reformları yapmış bir ülke haline gelmesi çok önemlidir. Bu Avrupa'da da çok önemsenen bir şeydir. Bununla ilgili iki defa tarama sürecini bitirdik ve müzakerelere başladık. Şimdi yol haritamız bellidir. Bugünden sonra yapılacak çalışmalar, çok teknik konulardadır. Ama şimdi zaman zaman geri dönüp, demokratikleşme konularının da daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekiyor. Tabii ki biz AK Parti olarak, hükümet olma bilincini, parlamentoda kahir ekseriyete sahip olma bilincini ve sorumluluğunu üzerimizde taşıyoruz. Türkiye Avrupa Birliği istikametinde de, o istikametin dışındaki başka alanlarda da reformları devam ettirecektir. Ben burada Avrupa Birliği'ne kökten karşı bir parti olduğunu görmüyorum. Kökten karşı olan partiler de var Türkiye'de. AB ile tartışmalı konularımızda duruşu farklı olan partilerimiz var. Genel manada buradaki dört siyasi parti de, Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinde, 'evet, Avrupa Birliği'ne girmelidir ama şu konuda duruşumuz farklıdır, bu konuda duruşumuz farklıdır' gibi bir yaklaşım içindedir. Yoksa kökten karşı olan bir siyasi parti yok.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey, size dönmeden önce Deniz Bey'e sormak istiyorum. Nihat Bey, Meclis'te bir uzlaşı arayışına gidileceğini söyledi, bu yönde birtakım olumlu beyanların olduğunu belirtti. Siz parti kapatma ve gündemdeki diğer konularla ilgili olarak Meclis'te bir uzlaşıyı mümkün görüyor musunuz?

Deniz Bölükbaşı: Biz parti kapatma konusunun çerçevesini ve temelini ortaya koyduk. Adalet ve Kalkınma Partisi nasıl bir görüşle gelecek, onu gördükten sonra kararımızı vereceğiz. Türkiye şim-

di bir kriz ortamına girmiştir. Bu kriz ortamından çıkış için bu çok tartışmalı konuları içerecek bir paketle gelecek olması, korkarım ki bu krizin aşılmasına yardımcı olmayacağı gibi, bizatihi kendisi bir kriz dinamiği, bir gerginlik sebebi haline gelebilecektir. O bakımdan Sayın Ergün'ü dinlerken acaba Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri sanal olmayan ciddi bir zeminde mi ilerliyor diye bir an aklımdan geçti. Türkiye müzakerelere başlamış bir ülkedir diyorsunuz ama bu bir sanal müzakere sürecidir. Tam üyelik nihai hedef olmaktan çıkarılmıştır. Avrupa Birliğinin Türkiye'ye bakış açısı, Komisyon Başkanı Sayın Barroso'nun son ziyaretiyle de bir kez daha ortaya konmuştur. Yani Türkiye'yi eşit haklara sahip bir üye olarak içlerine koymaya niyetleri olmadığı ortadadır. Bunun sebepleri tartışılabilir ancak bunun başlıca sebebi Hıristiyan değerlerine dayalı bir medeniyet projesinde laik ve Müslüman bir Türkiye'ye yer yoktur tam üye olarak. Ama tamamen de dışlayamayacakları için Avrupa Birliğinin yörüngesinde kalacağımız, adına ne derseniz deyin, özel ilişki, imtiyazlı üyelik gibi bir ilişki modeline doğru kurgulanmış ve yönlendirilmiş bir müzakere süreci yaşanmaktadır. Bu AK Parti'nin heyecanına bir şey demek istemiyorum ama...

Mustafa Özyürek: Son zamanlarda biraz daha artmış bir heyecan, öyle değil mi?

Nihat Ergün: Ne oldu, Avrupa Birliği karşıtı mı oldunuz?

Mustafa Özyürek: Hayır, son zamanlarda birden dört elle sarıldınız böyle. Unutmuştunuz...

Nihat Ergün: Müzakerelere nasıl başladık? Bu reformları birlikte yapmadık mı? Başkası mı yaptı?

Deniz Bölükbaşı: Sayın Ergün, siz 301. madde gibi Türklük değerlerine hakareti serbest bırakacak adımları Avrupa Birliği'ne karşı bir diyet borcu olarak görebilirsiniz. Siz Türkiye'nin milli devlet ve üniter yapısını tartışmalı hale getirecek bazı hususlar içeren paketlere süslü bir ambalajla demokratikleşme, uyum paketi diyebilirsiniz. Ama içinden geçtiğimiz krizi aşmaya, korkarım ki bunlar yetmeyeceği gibi kendisi krizi derinleştirecektir. Tüm bunlar, kriz kaynağı

olarak ortaya çıkabilir. Ben sadece ona işaret etmek istiyorum. 301. maddeye sonra geleceğiz.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey, aynı soruyu size de sorayım. Siz Meclis'te bir uzlaşı imkânı görüyor musunuz? Sayın Baykal, 'Başbakanla bir araya gelsinler; otursunlar, bazı şeyleri konuşsunlar' dendiğinde, 'bunlar fantezi' dedi ve o kapıyı kapattı.

Mustafa Özyürek: Oraya gelmeden, AK Parti yetkilileri, parti kapatma işine nasıl bakıyor? Örneğin Sayın Başbakan diyor ki, 'Yargıya intikal eden konular üzerinde konuşmamız yanlış olur'. Arkasından Toptan diyor ki, 'Türkiye bir hukuk devletidir; Anayasa Mahkemesinin en doğru kararı vereceğine inanıyorum. Herkes hukuka güvensin, müsterih olsun.' Sayın Şahin diyor ki, 'Adalet Bakanı olarak yargıya intikal eden bir konu hakkında yorum yapmam doğru olmaz. Ancak, şunu söyleyebilirim ki, siyasilerin kendilerini çek etmelerinde fayda var'. Sayın Cemil Çiçek dedi ki, 'Hizmet için seçilenler, kavga çıkması, gerginlik olması için olaylara âdeta çanak tutuyorlar. Çok net söylüyorum partinin kapatılmasını en çok siyasiler istiyor. Yoksa bu kadar ahmakça politika güdülmezdi'. Bunlar, Demokratik Toplum Partisinin kapatılması davasından sonra söylenen sözlerdir. Şimdi AK Parti kendisine özgürlükçü bir partidir, AK Parti kendisine demokrat bir partidir, AK Parti kendisine hakşinas bir partidir. Kendisi ile ilgili dava açılır açılmaz, birden bu demokrasiye karşı açılmış bir davadır, denildi. Bu milli iradeye karşı açılmış bir davadır, denildi. Hatta savcıların yargılanmasını isteyenler bile çıktı. Şimdi geldiğimiz noktada, bir uzlaşıdan bahsedebilmek için; uzlaşı önemlidir ama sürekli siz karşınızdakiyle yüz yüze bakacağınızı düşünerek ve sürekli davranışlarınızı kontrollü bir şekilde yaparsanız uzlaşı yaratılabilir. Ama siz yakıp yıkarak bir politika güderseniz, uzlaşı şansını ortadan kaldırırsınız. Biz CHP olarak diyoruz ki; bu aşamada Anayasa'da siyasi partilerin kapatılmasını güçleştiren, velev ki MHP'nin ön gördüğü gibi bireysel sorumlulukları öne çıkaran ama parti kapatılmasını güçleştiren çözümlerin de bu aşamada gündeme getirilmesini hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaştıramıyoruz, hukuk devleti ile bağdaştıramıyoruz. Bundan aylarca önce bu konu gündeme gelseydi belki konuşulurdu, kapatma davası sonuçlandıktan sonra gündeme

gelse belki gene konuşulur. Ama şu andaki tartışma, ister istemez bu davanın gölgesinde kalır. Ve derler ki, AKP kendisini kurtarmak için anayasa değişikliği yaptı.

İbrahim Kalın: Yani bu, hukukta sıkça yapılan bir şey değil mi? Kanun düzenlemeleri yapılırken mahkemeler de işlemeye devam ediyor.

Mustafa Özyürek: Hayır, hukuki düzenlemeler, yasalar, anayasalar, genel nitelikli olur. Buradaki düzenlemeniz, adı üstünde, sadece adını koymuyorsunuz. AKP'yi kurtarma kanunu demeniz lazım başlı başına. Siyasi parti kapatma davası çok farklı bir davadır ve ortadaki düzenleme de belli ki AKP'yi kurtarmak için.

Nihat Ergün: Siz bu davanın Türkiye'de bir tahribat getireceğine inanmıyor musunuz?

Mustafa Özyürek: Ama bakınız, bu dava boşuna açılmış bir dava değil ki. Şimdi bizim Anayasa'mızın bir temel ilkesi var, nedir o; "laiklik ilkesi". Şimdi "Türkiye laik demokratik bir cumhuriyettir" diyor Anayasa'mız. Ve laiklik maddesinin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği, yine Anayasa'mızın bir hükmü. Siz laiklik karşıtı odak olan partiler kapatılamaz dediğiniz anda, artık laiklik ilkesinin yaptırımı kalmaz. Bir şeriat partisi de çıkar, kapatmadığınıza göre, yaptırım da kalmadığına göre şeriat partisi de kurulur. Eğer şeriat partisi de kurulsun deniyorsa, biz o kadar özgürlükçü değiliz, kimse kusura bakmasın. Onun için laiklik bizim devletimizin, Cumhuriyet'imizin olmazsa olmaz bir temel ilkesidir. Bu ilkenin yaptırımsız kalmaması gerekir. Bir diğer önemli nokta; eğer uzlaşma sağlamayıp, 367'yi bulmayıp AKP bir referanduma giderse, o referandumda oylanacak olan da laikliktir.

Nihat Ergün: 22 Temmuz'da da böyle söylediniz Mustafa Bey. 22 Temmuz'da da laikliği oyladınız, Cumhuriyet'i oyladınız, Atatürk'ü seçime soktunuz. Şimdi 22 Temmuz'da Atatürk mü yüzde yirmi oy aldı? Laiklik mi aldı? Cumhuriyet mi aldı? Böyle olur mu?

Mustafa Özyürek: Biz Atatürk'ü filan seçime sokmuyoruz. Biz Atatürk'ün ilkelerini ortaya koyuyoruz.

Nihat Ergün: Atatürk'ün ilkeleri yüzde yirmi mi oy aldı şimdi?

Mustafa Özyürek: Biz CHP olarak, Atatürk tarafından kurulmuş, Atatürk'ün yüklediği misyonlara sahip bir partiyiz. Bunları doğru olduğuna inanarak savunuruz. Bu doğrultuda politika yaparız. Halkımızın teveccühüdür; yüzde 21 verir, yüzde 50 verir. Doğru olduğuna inanıyoruz. Türkiye'nin rotasının değiştirilmemesi gerektiğine inanıyoruz.

Deniz Bölükbaşı: Siz konuşmanızın başında dediniz ki; "bu davanın siyasi sonuçlarını siyasetçilerin düşünmesi gerekir, bu yargıçların işi değil". Biz de siyasetçiler olarak bunun sonuçlarını düşünüyoruz ve çok ağır bir tahribatı olacaktır.

Mustafa Özyürek: Artık şimdi yargı düşünecek, şimdi yargının işi. Şimdi biz Meclis'teki çoğunluğumuza dayalı olarak yargıya "sen görevini yapma" diyoruz. Buna hakkımız olduğunu düşünmüyorum.

İbrahim Kalın: Buradan, yargının görevi parti kapatmaktır gibi bir sonuç çıkmıyor mu? Kapatmayabilir de, değil mi?

Mustafa Özyürek: Kapatmayabilir de, sadece hazine yardımını da kesebilir. Veya arkadaşlarımız çok iyi bir savunma yaparlar. Yani ben illa kapatılsın demiyorum. Elbette bir partinin kapatılması doğru bir şey değil, hoş bir şey değil. Ama anayasal düzen ve hukuk devleti içinde bu öngörülmüşse, bunun sonucuna da katlanmak lazım. Bunun sonucu pahalı olacak, tahribat yapacak, "öyleyse ben yargının bu yetkisini alayım" dediğiniz zaman, Anayasa'mızdaki kuvvetler ayrılığı ilkesini ortadan kaldırmış olursunuz.

Selahattin Demirtaş: Yargının siyasal sonuçlar doğuracak kararlar verirken bu sonuçları değerlendirmez ilkesi, bence anayasa mahkemeleri için çok da geçerli değil. Bunu belki bir asliye ceza mahkemesi için veya alt derece diğer mahkemeler için hatta Yargıtay için dahi düşünebiliriz fakat anayasa mahkemelerinin dünya genelinde de pratikleri hep göstermiştir ki, tek başına yasa ile değerlendirme yapmazlar; hukuka da bakarlar, siyasete de bakarlar.

Mustafa Özyürek: Sonuçları siyasi olabilir. Ama siyaseti düşünerek karar versin derseniz bu hukuk olmaz.

Selahattin Demirtaş: Nasıl bir siyasi sonuç doğuracağını da tartışırlar hâkimler.

Mustafa Özyürek: Peki ne yapalım, siyasi sonuçları vardır diye Anayasa Mahkemesinin yetkilerini mi alalım?

İbrahim Kalın: Ben DTP'nin görüşünü almak istiyorum bu noktada. Selahattin Bey, partinize yönelik pek çok eleştiriler var. Eleştirilerden bir tanesi de, sizin bir bölge partisi olduğunuz, Türkiye partisi olamadığınız yolunda. Ve siz belli bir bölgeyi temsil ettiğinizi söylüyorsunuz, orada da AK Parti aleyhinde olsun, sizin aleyhinizde olsun bir kapatma davasının temsil açısından ciddi bir sıkıntı yaratacağını söylüyorsunuz. Peki, orada paradoksal bir şey yok mu? Bir tarafta çok dar bir bölge partisi, ama öbür tarafta bütün partileri ilgilendiren bir konuda bir değişiklik yapılmasını destekliyorsunuz ama bunun şartları konusunda uzlaşamıyorsunuz.

Selahattin Demirtaş: Birincisi; bizim bir bölge partisi gibi hareket etme gibi bir perspektifimiz veya bir siyasal anlayışımız yok. Yani seçim sonuçları veya halktan destek alma konusunda böylesi bir pratik sonuç ortaya çıkıyor. Fakat bu bizim partinin stratejisinden veya hedeflerinden kaynaklanan bir durum değil. Ben değerli arkadaşlarımızı tenzih ederim, ama bir bölgeden yoğunluklu olarak veya Türkiye'nin batısından, doğusundan yoğunluklu olarak oy alma bir kriter olarak değerlendirilecekse, bu sadece bizim partimizin problemi değil. Dolayısıyla buradan ele almamak lazım. Yani, bizim partimize sadece Kürtler, diğer partilere sadece Türkler oy vermiştir, yaklaşımını asla kabul etmeyiz. Bize oy verenlerin etnik kimliğini çok fazla bilmeyiz, çok da önemli değildir. Partimize inanan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının her biri bizim açımızdan DTP'lidir. Ortak kimliğimiz budur parti kimliği açısından. Hepimiz de bu ortak kimliğimiz etrafında birleşir, demokratik mücadelemizi yürütürüz.

İbrahim Kalın: Peki, siz Meclis'te uzlaşı imkânı görüyor musunuz?

Selahattin Demirtaş: Açıkçası bizim penceremizden bakıldığında bu eleştiriler, bu beklentiler, bu kriterler ışığında uzlaşı pek mümkün görünmüyor şu gün itibariyle. Belki 14 Mart ile kıyaslandığında ilk sıcak günlerde 'AKP'ye dava açılır, açılmaz' tartışmalarının olduğu günlere kıyasla tansiyon biraz düşmüş görünüyor ama gerçekten de demokratikleşme kriterleri açısından geniş bir uzlaşı, geniş bir anlaşma zeminini hissetmek mümkün değil. Bizim açımızdan da bu böyle. Çünkü biz demokratikleşmeyi bir bütün olarak ele alıyoruz. Parça parça, palyatif çözümlerle bir ülkenin demokratikleşme konusunda veya demokrasi yürüyüşü konuşunda çok hızlı yol alamayacağını düşünüyoruz. Kör, topal ilerleyerek de bu işin olmayacağını, Türkiye Cumhuriyeti devletinin potansiyel gücünün, enerjisinin çok büyük bir kısmını kendi iç sorunlarına ayırdığını, bu nedenle bölgede de uluslararası bir güç haline gelemediğini, AB ile ilişkilerini de çok melankolik bir ilişki şeklinde yürütmek zorunda kaldığını, yani içerideki demokratikleşme problemlerinin dış ilişkilere de yansıdığını. Aslında bölgesinin ve belki de Avrupa'nın en etkili siyasal gücü olması gereken ülkemizin bu iç meselelerini çözmemesinden ve enerjisini içte harcıyor olmasından kaynaklı olarak Türkiye, maalesef hak ettiği yerde değil. Hem vatandaşları bunun acısını çekiyor, hem de ülke ve devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti bunun acısını çekiyor. Dolayısıyla eğer tartışacaksak, bu cesareti gösterebilmeliyiz diye düşünüyorum. 23. dönem parlamento Türkiye Cumhuriyeti'nin hak ettiği, Anayasa'sında yazılı olduğu şekliyle demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olma kriterlerinin içini tümüyle doldurabilmelidir ki, bu kavramlar hak ettiği saygınlığı da, sahiplenmeyi de bulabilsin. Şimdi herkes bir yerden laikliğe, demokratikliğe, hukukun üstünlüğüne sarılmış durumda ama bu kavramların her biri hali hazırda 84 yıl geçmiş olmasına rağmen, halen tartışılır durumda. Nedir, ne değildir, içi nasıl doldurulacak, halen bunları yerli yerine oturtmuş değiliz. Temel problemimiz bu. Bu nedenle bu temel problemden saparak, günlük siyasal krizleri önleme adına palyatif çözümlerle günü geçiştirmeye çalışırsak sadece krizi bir dönem ertelemiş olacağız.

Mustafa Özyürek: Siz bir uzlaşma sağlamaya çalışıyorsunuz ama o biraz zor olur.

İbrahim Kalın: Öyle görünüyor ki, Meclis'te çok daha zor olacak. Burada dört kişiyi uzlaştıramadık.

Mustafa Özyürek: Biz 301. maddeye geçelim en iyisi. Bu uzlaşmayı sağlayamayacaksınız.

İbrahim Kalın: Orada da uzlaşamayacağız gibi gözüküyor ama yine de konuşalım. Türk Ceza Kanunu'nun çok tartışılan 301. maddesiyle ilgili bir değişiklik, Meclis Adalet Komisyonuna geldi. Eski madde ile yeni madde arasındaki temel farklılık nedir?

Nihat Ergün: Düşünceyi açıklama hürriyetinin sınırlarının daraltıldığı doğrultusundaki eleştiriler, eski 312. maddeye yönelik olarak da vardı. 301'in bundan önceki hali, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda 159. maddeydi. Bu maddeye aykırılık suçlaması halinde, Adalet Bakanının izniyle kovuşturma yapılması mümkün olabiliyordu. Daha sonra, yeni Türk Ceza Kanunu'nun geçen dönem parlamentodan geçirdiğimizde, bu madde, 301. madde oldu ve bu arada Adalet Bakanlığının izni şartı kaldırıldı. Bu izin kaldırılınca, savcıların doğrudan doğruya dava açma imkânı ortaya çıktı. Açılan davaların bir kısmında, önemli sansasyonel gelişmeler meydana geldi. Hatta Hrant Dink cinayeti de bu davalarla paralel olarak gündeme gelen, keza Orhan Pamuk konusu, bu davalarla paralel olarak gündeme gelen ve Türkiye'nin gündemini uzun süre işgal eden konular haline geldi. Dolayısıyla bu konu Türkiye'de uzun zamandır tartışılıyor. 301. madde düşünceyi açıklama hürriyeti açısından önemli bir sorun haline gelmiştir. Ne olacak o zaman? Bugünkü halinde 'Türklük' kavramı var, bu kavaramın yerine yeni teklifte 'Türk Milleti' kavramı geliyor. Türk Milleti kavramı Türklük kavramını da içine alan ama bundan çok daha geniş mahiyette bir kavram. Türkiye'deki bütün unsurları içine alan bir kavram. Türk milleti kavramının içerisine bizim Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlarımız, Boşnak kökenli vatandaşlarımız, Arnavut kökenli vatandaşlarımız da giriyor. Çünkü bir tarih bilinci içerisinde, tarihte yaşanmış zaferler, tarihte yaşanmış yenilgiler, gözyaşları, sevinçler bütün bunların hepsini birlikte yoğurarak bir milletin inşasının gerçekleştiğini biliyoruz. Dolayısıyla Türk milleti kavramı çok özgün bir kavram; mesela bunun içerisine Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlarımızı koyabilirsiniz ama

Kırgızistan'daki Türkleri koyamazsınız. Azerbaycan'daki Türkleri koyamazsınız. Türkmenistan'daki Türkleri koyamazsınız. Türk milleti kavramı daha buraya ait, daha Anadolu'ya ait bir kavram. Daha farklı bir konsepti olan bir kavram ama aynı zamanda Türklüğü de içine alan bir kavram. Zaten Yargıtay'ın içtihatları da 'biz bunu Türk milleti olarak algılıyoruz. Türk milletini aşağılama olarak algılıyoruz' şeklindedir. 'Cumhuriyet' yerine 'Türkiye Cumhuriyeti devleti' geliyor yeni düzenlemede. Teorik açıdan birisi, cumhuriyet kavramına karşı çıkabilir, cumhuriyet kavramını eleştirebilir. İngiltere'de herhalde kimse cumhuriyetçi değildir, kralcıdır insanlar, kral vardır çünkü orada. Cumhuriyetçi fikirler de elbette vardır ama nihayetinde krallıkla idare edilen bir yer. Belçika böyledir, Hollanda böyledir, başka yerlerde de böyle sistemler vardır. Cumhuriyet fikrine teorik bazda birisi karşı çıkmış olsa, bir akademik makale yazmış olsa, adeta bunun içine girmiş olur ama Türkiye Cumhuriyeti devleti farklı bir şeydir. Bu Türk milletinin çok önemsediği bir kurumsal yapıdır. Kendi kurumsal yapısıdır. Bunun aşağılanmasıyla alakalı zaten Yargıtay da 'biz cumhuriyet kavramını teorik olarak cumhuriyet olarak algılamadık, Türkiye Cumhuriyeti devleti olarak algıladık' demektedir.

Mustafa Özyürek: Yargıtay'ın öyle bir kararı yok, Türklük ile ilgili öyle bir kararı var fakat Cumhuriyet'le ilgi öyle bir kararı yok.

İbrahim Kalın: Sizin açınızdan bu daha netleştiriyor mu, tavzih ediyor mu cumhuriyet kavramını?

Nihat Ergün: Cumhuriyet konusunu teorik olarak birisinin demokrasi içerisinde eleştirebiliyor olması ayrı bir konudur; bunu düşünceyi açıklama hürriyeti çerçevesi içinde ele almak lazımdır belki ama Türkiye Cumhuriyeti devletini doğrudan doğruya aşağılama alenen aşağılama gibi bir tabloyu Türk milletinin kabul etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla biz buraya yeni metne Türkiye Cumhuriyeti devletini ve Türk milletini alenen aşağılama konusunu tavzih eden bir şekilde koymuş oluyoruz.

İbrahim Kalın: Ceza meselesi var.

Nihat Ergün: Bir de üç yıllık ceza meselesini iki yıla indirmiş oluyoruz. Diğer bölümlerde iki yıllık ceza aynı şekilde kalıyor; bu suçun yurt dışında işlenmesi ile alakalı ceza artışını kaldırıyoruz bu teklifte. Yani böyle bir suç işleniyorsa bunun Türkiye'de işlenmiş olmasıyla, yurt dışında işlenmiş olması arasında bir fark olmasın. Eleştiri amacıyla söylenmiş sözler suç kapsamında olmasın.

Mustafa Özyürek: Bu eskiden de vardı.

Nihat Ergün: Eskidende öyleydi yani bu yeni bir şey değil. Eleştiri amacıyla düşünce açıklama suç oluşturmaz, bölümü onda da vardı. Ve şimdi bu suçtan dolayı kovuşturma izni, Cumhurbaşkanı tarafından verilsin deniyor. Yani izin sistemi geri geliyor. Bundan bir önceki sistemde Adalet Bakanlığı iznine bağlıydı, mevcut durumda izin sistemi yok, şimdiki teklifte yeniden izin sistemine dönülüyor ancak Cumhurbaşkanı olarak teklif ediliyor. Bu Cumhurbaşkanı olarak mı kalmalı, Adalet Bakanı olarak mı kalmalı? Bütün bunların hepsi elbette komisyonda ve genel kurulda tartışılabilir ama izin sistemi nihayetinde eskiden beri var olan bir sistemdir. 1920'li yıllardan beri var olan bir sistemdir. En son geçen dönem yaptığımız ceza kanununda değişmiştir. Mesela sadece 301'de kalkmıştır izin sistemi. 301'de kalkmasına rağmen, temel milli yararlara karşı faaliyete bulunmak için yarar sağlama suçunu düzenleyen 305. maddede izin sistemi vardır. Aynı şekilde 306'da izin sistemi vardır. Dolayısıyla izin sistemi bizim ceza kanunlarımızda zaten var olan, eskiden 301'de de var olan bir sistemdi, bu sistem geri gelmektedir. Bunu verecek kişinin Cumhurbaşkanı olması ya da Adalet Bakanı olması etrafında farklı bakış açıları olabilir.

İbrahim Kalın: Neden Cumhurbaşkanı yani? Şöyle eleştiriler yapıldı bununla ilgili, bu son tahlilde hukuka intikal etmişti ama siyasi bir konu. Cumhurbaşkanının bunun bir tarafı haline gelmesi sıkıntılar doğurmaz mı?

Nihat Ergün: Benim kişisel görüşümü sorarsanız ki, bu görüş partide de böyledir, yani Cumhurbaşkanlığı konusunda net olarak verilmiş bir karar ya da hâkim bir eğilim bulunmamaktadır. Eleştiriler, ya hükümetler bu tür davalarda siyasi davranırlar, cumhurbaşkanları

siyasi davranmazlar, onun için benim yargılanmamda hükümet siyasi davrandı, izin verdi kardeşim gibi bir itiraz olmasın bu konuda. Cumhurbaşkanı devleti temsil eden, devletin organlarının uyumlu çalışmasını sağlayan bir kişidir. Dolayısıyla onun izin bu yargılama sürecindeki itirazları ortadan kaldırır diye düşünülerek verilmiş bir teklif olduğu anlaşılıyor. Şimdiki bazı eleştiriler de, bunun tam tersi istikamette, yargılanan kişi ile cumhurbaşkanı doğrudan doğruya karşı karşıya kalmış olur. Aslında bu tür olayların yargılanmasının Adalet Bakanının iznine bağlı olması, Adalet Bakanının kişisel izninden ziyade o konjonktürde hükümet politikasının ne olacağına bağlı bir konudur. Dolayısıyla hükümet politikası burada önemlidir. Bu gibi konularda hükümetler doğrudan doğruya mesul olmalıdır diye düşünenler de var. Ben kişisel olarak, Adalet Bakanlığı iznini daha doğru bir izin sistemi olarak görüyorum. Cumhurbaşkanını bu tür davaların muhatabı ve tartışmalı konusu haline getirmek bizim ülkemizde çok olan bir şey değil. Eğer bu olursa ilk defa böyle bir şey olmuş olacak. Bunun komisyonlar safhasında tartışılarak iyi bir yere oturtulması mümkündür diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Peki, CHP'nin 301 ile ilgili tutumu nedir?

Mustafa Özyürek: İtirazlarımızı hemen söyleyeyim. Bir kere biz, AB istedi diye, yabancılar istedi diye kanunlarımızda bir değişiklik yapılmasından yana değiliz. Bu değişiklik AB'yi memnun etmek için yapılan bir değişiklik. Bunu Sayın Başbakan bir konuşmasında açıkça söylüyor. Diyor ki, AB'den bu konuda bize sürekli telkinler geliyor, bazen değiştirin diyorlar, bazen tümüyle kaldırın diyorlar. Şimdi biz de böyle bir değişiklik yapıyoruz, diyor. Yani başkaları istedi diye yasa değiştirmek, bağımsız bir ülkede doğru değil.

Nihat Ergün: Bizim ülkemizde sorun yok mu, yani durup dururken mi istiyorlar?

Mustafa Özyürek: Onlar istedi, Barroso geldi bu şekilde gündeme gelmesi doğru değil. İkinci nokta, Türklük sözcüğünü Yargıtay Türk milleti şeklinde algılıyordu, yani o şekliyle de kalsa mahkemeler açısından Türk milleti olarak değerlendiriliyordu ama Türkiye Cumhuriyeti devleti bir organdır. Burada korunmak istenen organ

değildir, kavram olarak cumhuriyettir. Şimdi siz devlete hakaret ederseniz suç, ama cumhuriyete kavram olarak hakaret derseniz suç değil, bunu ortadan kaldırıyorsunuz bu önemli. Bir diğer önemli nokta, izin meselesi tabii cumhurbaşkanına bunun verilmesi bana göre fevkalade yanlış. Bir kere cumhurbaşkanının 103. maddeye göre Anayasa'mızda böyle bir yetkisi yok. Orada bir 'diğer yetkiler' diye bir sözcük var. Herhalde oradan çıkarak bu kadar önemli bir şey verilemez. Gerçi bugünkü cumhurbaşkanımızın tarafsızlığı çok tartışılır ama Anayasa'mıza göre cumhurbaşkanları tarafsız olan, milletin ve Cumhuriyet'in birliğini, bütünlüğünü korumakla görevli kişilerdir, makamlardır. Onu bir davanın tarafı haline getirmek, son derece tartışmanın içine çeker. Ancak bu izin yetkisini Adalet Bakanlığına da verseniz, Cumhurbaşkanına da verseniz, işte bakılır, bu dava AB'de filan büyük tartışmalara yol açacak, öyleyse buna izin vermeyelim, denilecektir. Onun dışında arkası olmayan, torpili olmayan yani onunla ilgili dava çok büyük sorun yaratmayacaksa kamuoyunda, ona izin verilecek ve o yargılanacaktır. Yani bugün izin sistemi nereden çıkıyor? 301'de Adalet Bakanlığının izin sistemini kaldırırken daha ileri bir adım attığımızı düşünerek attık. Gerçekten bu savcıların ve yargıçların takdir etmesi gereken bir noktadır ama biz savcılarımızı yeteri kadar eğitemediğimiz için, eleştiri ile hakaret sınırları konularına açıklık getiremediğimiz için şimdi alıyoruz bunu, Adalet Bakanına veya Cumhurbaşkanına veriyoruz. Adli bir olayı, bir yargı işlemini siyasallaştırmış oluyoruz.

İbrahim Kalın: Maddenin kendisine dönecek olursak; yani AB standartları veya değil, Türkiye'nin kendi standartları içerisinde 301'e dayalı olarak bu kadar çok davanın açılması yani ifade özgürlüğü, demokratikleşme açısından sorun değil mi?

Mustafa Özyürek: Sayın Bölükbaşı daha iyi bilir, 301 İtalya'da aynen vardır, yani pek çok AB ülkesinde vardır ama bu kadar çok dava açılmıyor. Niçin açılmıyor? Çünkü bizdeki gibi, hele son zamanlarda Türklüğü aşağılamak, Cumhuriyet'i aşağılamak, orduyu aşağılamak çok moda haline geldi ve bunlar prim yapıyor Türkiye'de. Bu davadan yargılanırsanız kitaplarınız best seller oluyor, yani toplum o hale geldi.

İbrahim Kalın: O zaman kaldırmak daha iyi değil mi? Bu kapıyı da kapatmış oluruz.

Mustafa Özyürek: Dünyanın her yerinde o millete hakaret etmek her yerde suçtur, o ülkenin kutsal değerlerine hakaret etmek suçtur. Burada önemli olan hakaret ile aşağılama ile eleştirinin sınırlarını iyi çizmek. Eleştirinin suç olmadığı, zaten bu kanunda açıkça var ancak savcılarımızı yeterince eğiterek onları bu sınırlar konusunda bilinçlendiremedik. Öyleyse gelip Adalet Bakanlığının iznine veya Cumhurbaşkanının iznine bağlayalım demek doğru bir yaklaşım değil. Göreceksiniz, işlemesinde de çok büyük sorunlar çıkacak.

İbrahim Kalın: Yani sorunun önemli bir kısmı uygulamadan mı kaynaklanıyor?

Mustafa Özyürek: Tabii, doğru dürüst uygulansaydı.

Nihat Ergün: O zaman şöyle bir sonuç çıkıyor mu? Bu eğitim sürecini tamamlayınca kaldıralım bu izin sistemini.

İbrahim Kalın: İzin sisteminden bağımsız, maddenin kendisiyle ilgili Mustafa Bey itiraz ediyor.

Mustafa Özyürek: Bunu 2004'te getirdik, 2004'ten bugüne kadar bir adım atamamışsak, demek ki yapamadık.

Nihat Ergün: Ama eğitim sorunu kolay bir sorun değil ki, uzun yıllarını alıyor. Mesela TESEV'in bir araştırması var.

Mustafa Özyürek: Şimdi ben şundan hareket ediyorum, açılan davaların büyük çoğunluğu düşüyor. Demek ki, biz bir yerde uygulamada yanlış yapıyoruz, sorun uygulamada. Yani açılan davaların %80'i, %90'ı düşüyorsa, yani beraat ile sonuçlanıyorsa, demek ki orada savcıların çalışmasında, uygulamada bir sorun var, biz bunu çözemediğimiz için, getirelim verelim yetkiyi Cumhurbaşkanına, o çözsün diyoruz, bu doğru bir yaklaşım değil.

İbrahim Kalın: Sayın Bölükbaşı, sorun hakikaten sadece uygulamada mı yoksa maddenin kendisinde de bir problem var mı? MHP bu konuda çok sert bir muhalefet yapıyor, hatta grup başkan vekili-

nizin bir açıklaması var: 301'in virgülünün bile değişmesini istemiyoruz, demiş.

Deniz Bölükbaşı: Bu konuda her şeye kapalıyız, biz bunu tartışmayız. Ben kısaca tutumumuzun gerekçelerini izah edeyim. Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesi, bildiğiniz gibi Avrupa Birliğinin de dayatması ile 301'e dönüştü fakat bu da yetmedi, uygulamada karşılaşılan sorunlar bahanesiyle, şimdi yeniden değiştirilmesi isteniyor. Bunu hükümetin Dışişleri Bakanı 404 yapıştırıcısına benzetti ve üzerimize yapıştı, dedi. Nedir yapışan ona bakmak lazım? Şimdi 301 ile ilgili çalışmalar ne zaman ve hangi konu bağlamında çıktı? Bu Ermeni soykırımı yalanının Türkiye'de serbestçe seslendirilebilmesi ve bunun taraftar toplayabilmesi noktasında çıkmıştır. 301 ile yapılmak istenen, siz Türklüğün yerine Türk milletini koyun, istediğiniz şeyi koyun, Türk tarihine hakaret etmenin önü açılmaktadır. Yani Türk milletini, en ağır insanlık suçu olan soykırım suçu işlemiş olmakla töhmet altında bırakacaksınız, Türk tarihini yargılayarak peşinen mahkûm edeceksiniz ve bu düşünce ve ifade özgürlüğü sayılacak, bu demokratik tartışma ortamının bir gereği sayılacak. İkinci 301'in kalkmasını isteyenler yani Türkiye'deki etnik tahriklerin bu yolla bir yaptırımdan yoksun kalmasını isteyenler olmuştur. Yani bunların istediği ve AB'nin de bunlar adına sözcülüğünü yaparak karşımıza çıkardığı bu dayatma sonucunda, maalesef bu hakaretlerin, bu aşağılanmaların önü açılmış olacak. Cezanın üst sınırının üç yıldan iki yıla indirilmesi, bunun fiilen cezasız kalması anlamına geldiğini herkes bilmektedir çünkü otomatik tecil edilecektir.

İbrahim Kalın: Madde kaldırılmıyor, bir değişiklik yapılıyor.

Nihat Ergün: Cezalar azaltılınca üst sınır üç yıldan iki yıla indirilince tecil yolu açılıyor. Hâkime inisiyatif veriyorsunuz, istersen hafifliğine göre bunu tecil edebilirsin diyorsun.

Mustafa Özyürek: Zaman zaman şu deniliyor: Bu soykırım meselesinden niye gocunuyorsunuz? Türkiye Cumhuriyeti döneminde değil, Osmanlı döneminde cereyan etmiş bir olaydır, deniliyor. Burada Osmanlı ve Cumhuriyet ayrımı geçerli değildir, çünkü Türkiye Osmanlı geçmişini inkâr edecek durumda değildir. Biz Osmanlı'nın

borçlarını da Lozan anlaşmasıyla tevarüs edip ödemiş bir milletiz. Burada temel bir çelişki daha var. Biliyorsunuz Fransa, İsviçre ve bazı Avrupa ülkeleri soykırımın inkârını suç haline getirmişlerdir ve Türkiye de buna haklı olarak karşı çıkmaktadır. Biz ise soykırım suçlamasının cezayı müstelzim bir suç olmaktan çıkarılması yolunda bir adım atıyoruz, bu da bir temel çelişkidir. Yani konunun özü budur. MHP'nin karşı çıktığı budur. O bakımdan izin sistemi, kovuşturma izninin Cumhurbaşkanına verilmesi gibi konular teferruattır.

İbrahim Kalın: Bu değişiklik, maddenin kalkması anlamına mı geliyor bu yorumda?

Deniz Bölükbaşı: Tabii, siz Türk tarihine hakaret etmeyi serbest bırak diyorsunuz.

İbrahim Kalın: Öyle mi yapıyorsunuz? Selahattin Bey'e de söz verelim.

Nihat Ergün: Hayır, bakın üst sınırın üç yıldan iki yıla indirilmesi, tecil edilebilmesi ile ilgili hâkime bir inisiyatif veriyor. Eğer hâkim burada Sayın Bölükbaşı'nın dediği tabloyu görüyorsa, iki yıllık cezayı tecil etmeyecektir. Ama bu kişinin böyle bir amacının olmadığını ve iyi niyetini görüyorsa tecil edecektir, tamamen hâkimin inisiyatifinde olan bir konudur. Yoksa otomatik tecil sistemini getirmiyor. Buraya gelir, tecil edilir gibi bir durum söz konusu değil. Hâkim tecil etmek isterse tecil eder, istemezse etmez. Hadise budur.

Deniz Bölükbaşı: Yani o yol açılmış oluyor. Bir ülke düşünün ki, kendi tarihine, liderlerine hakareti serbest bırakarak AB normlarını yakalayacak ve bunun adı da demokratik tartışma ortamı ve düşünce ve ifade özgürlüğünün gereklerini yerine getirmek olacak.

Nihat Ergün: Sayın Bölükbaşı bunlar serbest bırakılıyor diye yorumluyor, biz hayır serbest bırakılmıyor, bu daha iyi bir sistemin içine alınıyor diye bakıyoruz hadiseye, yoksa çok uçlardan gidersek bir orta yol bulmak zor olur.

İbrahim Kalın: Selahattin Bey, 301 ile ilgili konu şimdi Meclis Adalet Komisyonunda. Sizin tutumunuz nasıl?

Selahattin Demirtaş: Aslında ilk iki turda parti kapatma ile bu genel demokratikleşme çabaları ile söylediklerimin tamamı 301 ile ilgili olarak da geçerlidir. Zorlandıkça, sırası geldikçe, aciliyet hissettikçe, pragmatik yaklaşımlarla demokratikleşme olmaz, demiştik. Şimdi şu iki yaklaşımı da biz eksik ve yetersiz buluyoruz. Birincisi; 301. maddeyi tek başına ifade özgürlüğü önünde tek engel veya en büyük engel gibi görmek veya göstermek doğru değil. Bu biraz AB'nin gündeme getirdiği, biraz da bu maddeden yargılanan kişilerin belki Türkiye'de ünlü yazarlardan, aydınlardan oluşması ve belki de en önemlisi Hrant Dink gibi bir aydının, yazarın bu madde vesilesiyle ölümünün gündeme gelmesi konusu, 301. maddeyi Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda en ünlü maddesi yaptı. Fakat temel problemimiz 301. madde değil, dolayısıyla eğer hükümetin gerçekten de ifade hürriyetini Türkiye'de yaygınlaştırma, vatandaşlarımızın düşüncelerini özgürce, yargı, yasa baskısı olmadan veya başka türlü baskılar olmadan ifade etme konusunda bir hürriyet tanıma gibi bir iradesi varsa, bu tek başına 301. madde ile olmaz, değiştirmek ile de olmaz. Dolayısıyla TCK'daki veya Siyasi Partiler Kanunu'ndaki veya Dernekler Kanunu'ndaki ifade özgürlüğü önündeki bütün engellerin kaldırılması ile olur. Bu işin birinci kısmı. İkincisi, biz 301. maddenin, eski 159. madde (eski İtalyan ceza kanunundan alınmış halinden günümüze kadar) çok tartışmalı hale gelmiş bu maddenin, hani neresi düzgün diye baksanız, hiçbir yeri düzgün değil diyebiliriz. Biz tümden kaldırılmasından yanayız. İfade özgürlüğü ile ilgili psikolojik bir sınırdır 301. madde. Bununla, elbette "her türlü hakaret herkese açık hale gelmelidir"i savunmuyoruz. Çünkü bunu koruyan TCK'da değişik maddeler de var. Tek başına 301. maddenin kalkmasıyla, Türkiye'deki manevi değerlere, yasama, yürütme organına, kolluk kuvvetlerine rahatça hakaret edileceği, bunun önünün açılabileceği şeklinde bir yoruma da doğrusu katılmıyoruz. Dolayısıyla 301. madde Türkiye açısından, bizim açımızdan, -AB açısından demiyorum- problemli bir maddedir. AB bunu ister mi, istemez mi, buna bakmamamız lazım. AB düşünceyi, ifadeyi ilgilendiren diğer maddelerle ilgili neden hiçbir şey söylemiyor diye baktığımızda, bu onlar açısından çelişkili bir durumdur. AB de bence bu konuda, ifade özgürlüğü konusunda özellikle Türkiye ile ilişkilerinde son derece çıkarcı davranıyor. İnsan haklarına, temel özgürlüklere inanıyorsanız,

bütünüyle inanmak durumundasınız. Yoksa insan haklarını uluslararası ilişkilerde bir pazarlık aracı haline getiriyorsa AB, AB'nin de insan hakları anlayışı bu çerçevede sorgulanmalıdır. Bundan sonra daha da fazla biçimde partimiz tarafından sorgulanacaktır.

İbrahim Kalın: TCK' da başka maddeler var dediniz; 301'i kaldırsak da öbürleri zaten benzer davalara bakacak. Ama onlar da mı kaldırılsın diyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Ama bu herkes herkese rahatça hakaret edebilir anlamına gelmiyor. Terörle Mücadele Kanunu 7/2 madde var. Sayın Özyürek uygulamada çok sorun var diyordu. Yani inanılmaz bir şekilde partimizle ilgili özellikle TCK'nın 228. madde, 216. madde, inanılmaz bir biçimde işletiliyor. Bir konferansta yapılan ya da bir basın toplantısında yapılan bir konuşma, Anayasa'nın 90. maddesine göre özgürlük kapsamında olmasına rağmen, TCK kapsamında ele alınıp cezalandırılıyor. Niye Anayasa'nın 90. maddesi diyorum, 90. maddeye göre usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası sözleşmeler, iç hukukla çeliştiği zaman öncelikli olarak uluslararası sözleşmeler uygulanır. Bu durumda bizim temel olarak bakmamız gereken, Türkiye'nin de altına imza koyduğu ve uygulamak zorunda olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. 10. madde ifade özgürlüğünü orada düzenliyor, dolayısıyla yargıçlarımız önlerine bir dava geldiğinde, 301. madde olabilir, diğer maddeler olabilir, ifade özgürlüğü ile ilgili eğer bir değerlendirme, bir yorum yapacaklarsa Anayasa'nın 90. maddesini mutlaka göz önünde bulundurmalıdırlar; Anayasa hükmüdür çünkü. Altına imza koyduğunuz bir sözleşme var, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve orada 10. madde yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu çerçevede çok sayıda emsal karar var. Bunları dikkate alarak karar vermiş olsalar, belki bu maddelerin hiçbiri tartışılmayacak. Çünkü bunların hepsini bir anlamda ilga eden Anayasa'nın 90. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi var.

İbrahim Kalın: Pratikte bunun uygulaması var mı?

Selahattin Demirtaş: Hayır, buna rastlamadık. Yani Anayasa'nın 90. maddesi gereğince Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.

maddesine atıf yapıyorum ve bu nedenle beraat kararı veriyorum diye belki de vardır, ben haksızlık yapmış olmayayım ama en azından Türkiye kamuoyunun gündemine gelen bu davalarda maalesef çıkmadı.

İbrahim Kalın: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde pek çok dava var, Türkiye'nin kaybettiği...

Selahattin Demirtaş: Kriter, ilk turda belirtmiştim; şiddeti övmeyen, ırkçılığı övmeyen, şiddete teşvik etmeyen düşünceler özgürce açıklanmalıdır. Yurttaşlarımızın azı çoğu bunu savunuyor, buna bakılmamalıdır. Eğer biz yurttaşlarımıza bu konuda özgürlük tanırsak, ben inanıyorum ki, demokratik kültür, bu devlet içerisinde çok daha fazla, çok daha hızlı gelişecek ve kendisine bu hakkı tanıyan devlete vatandaşlık bağını çok daha kuvvetlendirecektir. Çünkü vatandaş şöyle bakacaktır, ben öyle bir devlette yaşıyorum ki benim eleştirime, hatta sarsıcı, şok edici eleştirime bu devlet saygı gösteriyor, bu devlet benim devletim işte, ben bu devletin vatandaşıyım deyip, devlet – vatandaş ilişkisi de daha fazla güçlenecektir. Bu nedenle 301. maddede değişiklik yapılıyor gibi görünen bu son değişiklik de bizler açısından tatmin edici değildir. Ayrıca Hrant Dink bu ülkenin, bu toprakların çok değerli bir aydınıydı ve 301. madde nedeniyle katledildi. Dolayısıyla tırnak içinde ifade ediyorum, mecazi anlamda ifade ediyorum, 'Katil madde' olarak değerlendiriliyor. Bizim 301. maddeyi değerlendirirken, tartışırken, bütün bunları tartışmamız gerekir ve eğer köklü bir çözüm düşünülecekse ifade özgürlüğü ile ilgili bütün maddelerin yine bir paket halinde gelmesinde fayda var. Aksi takdirde, yarın Avrupa Birliği diğerlerini de isterse, Sayın Özyürek'in dediği gibi onlar isteyince yapıyorsunuz noktasına geleceğiz. Vatandaşlarımız istiyorken bunu yapmalıyız.

İbrahim Kalın: Muhalefetten size eleştiri var, fazla ileri gidiyorsunuz; DTP'den eleştiri var yeteri kadar ileri gitmiyorsunuz şeklinde.

Mustafa Özyürek: İleri gidiyorsunuz değil, yanlış yapıyorsunuz.

İbrahim Kalın: MHP, virgülüne bile dokundurtmayacağız diyor.

Mustafa Özyürek: AKP pek ileri gitmez zaten.

İbrahim Kalın: Yani bu değişiklikle Türklüğe hakaretin önünü açıyorsunuz anlamında...

Selahattin Demirtaş: Tartışmalı olduğunu belirttiğim Yargıtay ve mahkeme kararlarında Türklük kavramını farklı yorumlamış demişti. Bakın şunlara biz tanık olduk Türkiye'de. Bu ülkenin sokaklarında Kürtlere hakaret eden bildiriler dağıtmak, neredeyse serbest hale geldi. Kürtler Anayasa'nın 66. maddesi gereğince Türk olarak tanımlanırlar. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes Türk'tür. Dolayısıyla bir Kürt'e hakaret 301. madde kapsamında olmalıdır, teorik olarak, hukuksal olarak ama hiçbir savcı hiçbir hâkim bu yoruma gitmemiştir. Bundan sonra da bu yoruma gitmeyecektir emin olunuz. Böylesi pratik bir durumla karşı karşıyayız, dolayısıyla biz bu ülkenin vatandaşları olarak kendi milli değerlerimize, manevi değerlerimize, kültürümüze ne kadar sahip çıkarsak, pratikte sokakta ne kadar sahip çıkarsak, ne kadar saygı gösterirsek, yasalar da, uygulamalar da buna göre şekillenecektir. Bu konuda toplumda genel bir eksikliğin olduğu kanaatindeyim. Yasanın sırf bu teknik yapılarak değişmesiyle birlikte, uygulamada önemli değişiklikler olacağını çok fazla düşünmüyorum doğrusu.

Nihat Ergün: Biz iktidar partisiyiz, parlamento çoğunluğumuz var. Nihayetinde birtakım icraatları yaparken, muhalefet partileri parlamentoda olsun, olmasın yaptığımız icraatlara bazen destek vermektedirler. Kendi politikaları açısından yanlış gördükleri zaman da destek vermeyip eleştirebiliyorlar. Eleştirilerin boyutu farklı olabiliyor; Sayın Bölükbaşı başka bir zaviyeden, Sayın Özyürek başka bir zaviyeden, Selahattin Bey başka bir zaviyeden eleştirebiliyor. Biz bu eleştirileri elbette alıp değerlendirmek durumundayız. Eleştirileri de hazmetmek durumundayız. Nihayetinde iş yaparken de hem bu eleştirileri, hem Türkiye'deki tatbikatı, hem insanların yaşadığı sorunları, hem Türkiye'nin AB ilişkilerini, bütün bu ilişkileri birlikte değerlendiren bir yaklaşım içinde olmamız lazım. Bu sorunları kendimiz tartışalım, kendimiz çözelim. Çoğu zaman da öyle yapıyoruz, kendi adımıza yapıyoruz. AB ile ilgili siyasi kararlar verileceği zaman, bu işler olur olmaz, ayrı bir meseledir, çoğu zaman da bunu söylemedik mi? Biz Türkiye'yi Avrupa standartlarında bir ülke haline getirmek

istiyoruz, demedik mi? Demokrasisi ile hukuku ile ekonomisi ile birçok ilişkileriyle, Avrupa standartlarında bir ülke olsun. İsviçre de Avrupa standartlarında bir ülke ama AB üyesi değil. AB üyesi olmamız ayrıca bizim için değerli ve önemlidir. Onlar için de değerli ve önemlidir diye düşünmüş ve karar vermişiz. Yani 40 yıllık bir süreç bu; bizim başlattığımız bir süreç değil, geri de döndüremezdik. Biz bu sorunları kendi adımıza çözerken AB'nin de bu sorunlara uzaktan bakıyor, zaman zaman da söz ediyor olmasını biz şu aşamada yadırgayamayız. Neden? Müzakerelere başlamış bir ülke Türkiye. Müzakerelere başlamak kolay bir iş değil.

Avrupa Parlamentosundaki bütün üyeler, özellikle Türkiye'nin AB'ye girme sürecini destekleyen üyeler Türkiye'deki gelişmeleri çok yakından izliyorlar. Diyorlar ki, Türkiye'deki demokrasi ile ilgili gelişmeler bizi çok yakından ilgilendiriyor. Çünkü demokrasi ile insan hakları ile özgürlüklerle ilgili gelişmelerde, eğer Kopenhag kriterlerinin gerisine doğru bir düşme söz konusu olursa, AB üyeleri ve milletvekilleri arasında böyle bir izlenim ortaya çıkarsa, tablo şu olabilir, bizi de kaygılandıran budur: Komisyon'un teklifiyle, Konsey'de üçte iki çoğunluğun oyuyla Türkiye ile müzakerelerin durdurulması AB'nin gündemine gelirse, bu bizim için bir sıkıntı olur. Avrupa Parlamenterlerinin Türkiye'yi takip edenlerinin önemli bir bölümünün, daha geçen haftaki temaslarda söyledikleri gibi, Türkiye ile müzakerelerin yeniden başlayabilmesi için, üçte iki çoğunlukla değil, Konsey'de oy birliği ile karar alınması gerekiyor. Türkiye müzakerelere başlarken bir oy birliği kararı çıkarttı. Ama zikzaklarda, geri dönüşlerde Kopenhag Kriterlerinin gerisine düştüğü izleniminin Avrupa'da doğması halinde, yeniden oy birliği sağlamanın ne kadar zaman alacağını kestiremeyiz. Bu açıdan AB'deki Türkiye ile alakalı kişiler, AB'deki alakalı kişiler, hani kötü niyetli olanlar yok mu Türkiye karşısında, Türkiye'nin AB'ye girmesine karşı olanlar yok mu, var, elbette olabilir, ama Türkiye-AB ilişkilerinde samimi olan insanların da var olduğunu ve Türkiye'deki gelişmelere bu zaviyeden baktıklarını ve değerlendirdiklerini görmemiz lazım. Biz de son kertede yani Türkiye'nin iç uygulamalarında, acaba bazı uygulamalarımız AB ile müzakere sürecimizi olumsuz etkiler mi diye hükümet olarak, parlamento olarak düşünmek mecburiyetimiz var. Müzakerelere başlamış

bir ülkeyiz. Ama bunun bir değeri yoksa, başladıysak başladık, nasıl istersek öyle yapalım mantığıyla düşünülüyorsa, ona bir diyeceğim yok. Ama bizim sorumluklularımız var ve sorumluluklarımızın bilincinde hareket etmemiz gerekiyor.

Mustafa Özyürek: Sorun şu: AB'nin bir istediği bir istediğini çoğu kez tutmuyor. 301. madde 2004 yılında bu haliyle düzenlenirken de AB böyle istiyor demişlerdi. Şimdi AB bir başka şey istiyor, onu yapıyoruz.

İbrahim Kalın: Ama o zaman beraber yapmadınız mı 301'i?

Mustafa Özyürek: Tamam beraber yaptık. Türk Ceza Kanunu'nu beraber yaptık, o maddeye oy verdik mi vermedik mi onu hatırlamıyorum da, yani ceza kanununun yasalaşması noktasında bizim bir engelleyici tavrımız olmadı. 301 özellikle AB'den bu şekliyle isteniyor denildi ve yapıldı. Şimdi Sayın Başbakan diyor ki, Türkiye - AB İstişare Komitesi toplantısında, 11.4.2008'de, Türkiye'de gelişen bazı olaylar nedeniyle, bazı Avrupalı dostlarımız, bu 301. maddenin değişmesi hatta kaldırılması noktasında bize telkinde bulunuyorlar. Elbette herkes telkinde bulunabilir. Kendine güvenen bir ülke telkinlerden etkilenmez. Ama ülkenizin şartları nedir, doğrusu nedir, sizin onu anlatacak durumda olmanız lazım. Yani bizim burada itirazımız, AKP politikalarının teslimiyetçi politikalar olduğu noktasındadır.

İbrahim Kalın: Siz 301 konusunda net olarak destek vermeyeceksiniz bu değişikliğe.

Mustafa Özyürek: Hayır vermeyeceğiz.

İbrahim Kalın: Deniz Bey siz?

Deniz Bölükbaşı: Biz bunun tartışılmasına bile taraf olmayız. AB ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda milli değerlerine ve sembollerine hakaret ve aşağılama suç sayılmaktadır. Yani AB'nin bugün bizden değiştirilmesini istediği düzenlemeler AB üyesi ülkelerde halen yürürlüktedir. O bakımdan AB normu adı altında, Kopenhag siyasi kriterleri adı altında, Türkiye'den bunun istenmesinin hiçbir haklı, meşru ve anlaşılabilir bir sebebi yoktur. Yani Türkiye müzakerelere

başlamış bir ülkedir. Bunun da fazla bir anlam taşıdığı kanaatinde değilim. Yani müzakere süreci zaten sanal bir süreçtir. Kaldı ki birliğin tam üyesi olan ülkelerde böyle bir düzenleme varken, sizin dediğinizi kabul etsek bile, müzakerelere başlamış bir ülkeden bunu talep etmenin bir ahlaki, siyasi gerekçesi de yok.

İbrahim Kalın: Ama uygulamada çok ciddi değişikliklerin olduğu söyleniyor.

Deniz Bölükbaşı: Uygulamadaki farklılıklar zaman içinde giderilebilir. Siz uygulamada aksaklık var diye milli değerlerinize, tarihinize hakaret etmenin önünü açamazsınız. Sayın Barroso da buraya geldiği zaman "biz sizin iç işlerinize karışırız, buna hakkımız var" dedi. Bunu Sayın Ergün'ün dediği gibi müzakerelere başlamış bir ülke olmamızla izah etti. Yani sizin Türkiye'ye her türlü müdahale etme hakkınız olacak, yargısına müdahale edeceksiniz, Türk milletini hor ve hakir göreceksiniz, özürlü bir ülke olarak göreceksiniz... Tabi bunların kabul edilebilir tarafı yoktur. Meclis'in önüne geldiği zaman 549 milletvekili bir onur ve haysiyet sınavı vereceklerdir. Benim söyleyeceğim bu kadar.

İbrahim Kalın: Selahattin Bey sizin de son değerlendirmelerinizi alalım.

Selahattin Demirtaş: 216. maddenin ikinci fıkrası: "halkın bir kesimini sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, vicdan, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi 6 aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." Yani 301'e benzer TCK' da değişik yerlerde değişik düzenlemeler var. Dolayısıyla 301. maddeyi tek başına milli değerleri koruyan, ya da halkın sosyal, ırk, din, cinsiyet veya bölge farklılığını koruyan bir madde olarak ele almamak lazım. Tek başına ifade özgürlüğünü kısıtlayan veya sağlayacak madde olarak da ele almamak lazım. Ancak şu olgunluğu bence siyasetin ve siyasetçilerin gösterebilmesi lazım: Bizim Türkiye'de tartışamayacağımız, konuşamayacağımız hiçbir sorunumuz yoktur. Biz TC'nin medeni yurttaşları olarak bütün sorunlarımızı tartışabilme cesaretine sahip olduğumuzu gösterebilmeliyiz. Aslında bu sokakta çoktan beri var. Sokağın dilini biz siyasete yansıtabilmeliyiz. Sokakta siyasi elit

arasındaki bu uzlaşmaz durum çok fazla yok aslında. İnsanlarımız bir arada yaşarken, kendi sorunlarını tartışabilen ve bununla birlikte yaşayabilen, geleceğini kurgulayabilen bir uzlaşı dilini tutturabilmek gerekiyor. Bu vesileyle TRT'ye de, sizlere de teşekkür ediyorum.

Mustafa Özyürek: Özgürlük bir anlayış, bir hoşgörü meselesidir. Biz, uygulamada yanlış var, kanunu değiştirelim diyoruz. Eğer hoşgörü, özgürlük ortamını yaratamazsanız, o yeni maddelerin uygulanmasında da büyük sorunlar çıkar.

12. Bölüm

CHP'NİN YENİ TÜRKİYE İLE SINAVI

28 Nisan 2008

Konuklar:

Ercan Karakaş, *Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) Eski Başkanı*

Ali Saydam, *Akşam Gazetesi Yazarı*

Tarhan Erdem, *Radikal Gazetesi Yazarı*

Fikri Sağlar, *Kültür Eski Bakanı*

Şahin Mengü, *CHP Manisa Milletvekili*

Prof. Dr. Burhan Şenatalar, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi*

İbrahim Kalın: Bugün 32. olağan kurultayını tamamlayan Cumhuriyet Halk Partisini ve bu kurultayın sonrasında ortaya çıkan beklentileri konuşacağız. CHP Türk siyasetinin neresinde duruyor? Geçmişiyle, bugünüyle, yarınıyla CHP'yi nasıl değerlendirmek gerekir? Kurultayın sonuçları sürpriz değildi ama orada verilen mesajlar ve açıklanan bildiri ve benzeri gelişmeler, CHP'nin, Deniz Baykal liderliğindeki seyrinin devam edeceğini gösteriyor. Ancak buna katılanlar var, katılmayanlar var. Bu konular birkaç gündür basınımızda da detaylı bir şekilde tartışıldı, tartışılmaya devam ediyor. Bu konuları hem Türk siyasi tarihinde önemli yer alan, hem de CHP tarihinde ya fiilen görev yapmış ya da bu partinin geçmişini, söylemini, programını liderlerini, yakından takip etmiş altı değerli konuğumuzla tartışacağız.

Son CHP kurultayını konuşacağız ama kurultaydan önce, CHP'nin Türk siyasetinde durduğu yeri, yaptığı muhalefeti, Türk solu açısından nerede durduğunu, bugününü ve yarınını konuşacağız. Programımız başlamadan önce Ali Bey'in yaptığı teklif üzerine şu soruyla başlamak istiyorum: CHP ne zaman kuruldu? Biraz latife gibi geliyor ama Sayın Baykal'ın kurultayda yaptığı konuşmada iki farklı tarih verildi. Gerçi Şahin Bey yine programımız başlamadan önce ona bir açıklama getirdi ama isterseniz "Hangi CHP?" sorusuyla başlayalım.

Tarhan Erdem: CHP, Cumhuriyet'ten bir buçuk ay evvel 1923'te kurulmuştur. Kurucuları da bellidir, programı da bellidir. Bana göre

o günlerden bugünlere CHP'nin karakterinde, özelliklerinde tabii çok şey değişmiştir. Konuştuğumuz durum bakımından, bence 1946 sonrası CHP'yi konuşacağız, çünkü çok partili demokratik rejime geçiş 1946'dır. 1950'de de ve bugün de hâlâ ana prensiplerini muhafaza ettiğimiz seçim kanunuyla seçim yapılmıştır. 1950, o bakımdan CHP'nin de, Türk demokrasi tarihinin de bir dönüm noktasıdır. Bence çok önemli bir hatırlatma yapmak lazım; 1960 olaylarından sonra CHP'nin Türkiye'yi yeniden demokrasiye taşıması. İktidara el koyanların önemli bir kesimi, uzun müddet askerin iktidarda kalması gerektiğini savundukları halde, o günkü yöneticilerin basiretiyle memleket bir sene içinde seçim yapabilmiştir. Yani hatırlarsanız, 27 Mayıs 1960'ta ihtilal olmuştur, 27 Mayıs 1961'de yeni anayasa ilan edilmiştir ve o yılın ekim ayında da seçim yapılmıştır. Benim şahsi kanaatime göre, 1961 de Türk demokrasi hayatı için çok önemli bir dönüm noktasıdır. Burada da CHP'nin rolü fevkalade önemlidir. Maalesef 1980'e geldiğimizde CHP o basireti gösterememiştir. 1980 ihtilalini önleme hünerini gösterememiştir ve ihtilalle karşılaşılmıştır. 1980'de askerler gelir gelmez de istisnasız bütün partileri kapattılar. 1983'te Siyasi Partiler Kanunu'yla ve Anayasa'nın ilanıyla yarım yamalak bir siyasi hayat, demokratik hayat sözde açıldı. Fakat 1982'nin üzerinden bu kadar yıl geçtikten sonra hala o Anayasa'yı maalesef taşımak zorundayız. Bunu cemiyetimiz için eksi not olarak görüyorum. 1982 Anayasasını taşıyor olmak, bütün siyaset yapan insanlar için, hepimiz için bence bir zaaftır. Şimdi CHP'nin bugünkü durumuna gelirsek eğer, 1992'de CHP, 1991'de çıkan bir kanunun verdiği imkânla yeniden kurulmuştur. Denmiştir ki 1980 yılında kapatılan partiler, o günkü yönetim kurullarının kararıyla ve son kongrelerine de katılan üyelerin yapacakları bir genel kongrede partinin yeniden açılmasına karar verebilirler. CHP, 1992'de yeniden açılma kararı vermiştir. Biliyorsunuz Adalet Partisinin de böyle bir imkânı vardı ama Adalet Partisi bu imkânı kullanmamıştır. 1992'de Halk Partisinin tevarüs ettiği bir parti vardı; 1991'de kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Erdal Bey'in başkanlığındaki parti. O parti %21 oy almıştı. Yani 1992'de CHP'nin %4 oy alması herhangi bir başlangıç telakki edilemez.

Fikri Sağlar: 1989 seçimlerinde SHP %29 oy almıştı.

Tarhan Erdem: Bir ölçü alınacaksa, aradan cımbızla seçilip bu alınmamalı, o da zaten SHP varken CHP'nin aldığı %21'dir. Yani 1992'de %4,5 ile başlanmış denilen şey, sadece bir siyasi kürsü konuşmasından başka bir şey olamaz. Bugüne geldiğimizde CHP'nin hangi fonksiyonu, hangi işlevi yüklendiğini tartışmamız lazım. Bugünkü CHP'nin Türk siyasi hayatı için ne anlamı vardır, ne işlevi vardır, neler yapabilmektedir; bence bunları tartışmalıyız. İzin verirseniz bu açış konuşmasını tarafsız olarak bitirmek istiyorum, daha sonra sorduğunuz sorulara cevap verirken kendi görüşümü ayrıca belirtirim.

İbrahim Kalın: Asıl tartışacağımız CHP'nin bugünü ve yarını olacak. Ben aynı soruyu Ali Bey'e sorayım. Sizce CHP ne zaman kuruldu ve kaç tane CHP var? Sayın Tarhan Erdem CHP'nin 1960'ta çok net bir tavır koyduğundan bahsetti ama sonrasında daha farklı bir siyasi kulvar içinde kendine yer edinmeye çalıştığını belirtti, özellikle de 1992'den sonra. Mesela bugünkü duruma baktığınızda, CHP Türk siyasetinin neresinde duruyor? Ortanın solu tanımı, ilkönce İnönü'nün geliştirdiği bir tanımdı; 70'lerde Ecevit ile beraber farklı açılımlar eklendi. Sayın Baykal da aslında birtakım açılımlar yaptı, Anadolu solu olarak; Hacı Bektaşi Veli, Ahmed Yesevi'den birtakım açılımlar yaptı.

Ercan Karakaş: Onun öncesi var esasında; ilk 1992'de kurulurken ideolojik temel, Sayın Cem ile birlikte yazdıkları Yeni Sol kitabıydı. Sonradan geliyor Anadolu solu. İlk çıkışta bugün geçerli olan program yeni sol tezleri üzerine oturtulmaya çalışılan bir programdır. Anadolu solu, ondan sonraki bir seçimde ortaya atılan, çok da tartışılmamış, ilkeleri de kâğıt üzerine geçmemiş bir başka açılımdır.

İbrahim Kalın: Ama 90'lı yıllarda, 2000'lerde bir arayış var gibi, siz nasıl görüyorsunuz bu durumu?

Ali Saydam: Burada üstatların arasında ben kendimi hakikaten bu konuda son derece amatör olarak hissediyorum. O nedenle benim görüşlerimi de lütfen belli bir mülahazat hanesiyle seyircilerin izlemesini, bir amatör düşünce adamının ifadesi olarak ele almasını istirham edeceğim. Zaten Sayın Deniz Baykal da kongrede amatör siyasetçiler kavramını özellikle gazeteci arkadaşlarım için kullandılar.

Baştan böyle ifade ediyorum ki, ileride herhangi bir tanımlamayla karşı karşıya kalmayayım. Ben de o kavram içine kendimin girdiğini kabul ediyorum. Sayın Erdem bir özetle tarihi perspektifi çizdiler. Bu tarihi perspektif içinden baktığımız zaman, sizin kendinizi nasıl ifade ettiğiniz, nereye konumladığınızdan ziyade nasıl algılandığınızdır aslolan. Çünkü neticede ülkenin gelecek tasarımı ve de seçmenin taleplerini belirleyecek olan onun algısıdır, sizin kendinizi nasıl ifade ettiğinize bakmaz yani. Ben istediğim kadar mesela diyeyim ki: 'Şu masada oturanların arasında en zeki benim, en akıllı benim, en yakışıklı da benim.' Ama eğer böyle algılanmıyorsa, benim bunu ifade etmemin hiçbir anlamı yoktur. Yani aramızda en yakışıklı, en zeki tabii ki Tarhan Erdem; o yüzdendir ki benim bunu ifade etmemin hiçbir anlamı yoktur. Böyle baktığımızda, mevcut durumda kendisine sosyal demokrat diyen, yani Türkiye'de ve dünyada sosyal demokrasinin bir şekilde Türkiye'deki temsilcisi olduğunu ifade eden bir parti var. Kendi kendine bunu söylüyor, oysa algılanması nasyonal sosyalist. Yani ulusalcı sözünü nasyonalist olarak çevirecek olursak, sosyal demokrasiyi de ikinci enternasyonalin temelini oluşturan yani sosyalist olarak adlandırırsak, ortaya nasyonal sosyalist gibi kâbus bir kavram dahi çıkabilir. Şuna dikkat etmek lazım, CHP'nin kendisini bu dönemde nasıl konumladığının dışında; Sayın Baykal diyor ya herkesi nasıl kucaklayacağız falan, acaba kucaklıyor mu, kucaklamıyor mu, buna bakmak lazım. 2,5 saat kendilerini dinledim, bunun bir kısmında trafikteydim, bu nedenle dikkatim de dağıldı ama maşallah sesi kısık olmasına rağmen müthiş bir performans gösterdi, tebrik etmek lazım kendilerini. Burada bir iki noktaya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi demokrasi meselesi, yani bir ülkede demokrasiyi savunan bir siyasi parti liderinin, kendi partisinin içinde çizdiği manzaraya dikkat çekmek istiyorum. Demokrat olabilir, ben bilemem, burada üstatlar var, sayın milletvekilim var, o bize daha iyi anlatır bunu ama kendisi müthiş bir şeklide demokrat olabilir, partinin içinde bütün organları müthiş bir şekilde demokratik bir şekilde çalıştırılıyor olabilir. Fakat dışarıdan bakıldığı zaman böyle görünmüyor. Son derce anti demokratik bir atmosfer seziliyor.

Tarhan Erdem: Sadece "görünmüyor" mu?

Ali Saydam: Ben algıdan bahsetmek zorundayım, benim uzman olduğum alan sizden dayak yeme ihtimalimin zayıf olduğu ve kendimi güçlü hissettiğim alan. Siyaset bilimi alanına falan girersem boğulurum orada, ben biliyorum haddimi. Kendisinin bir demokrat parti olduğunu söylüyor, zaten adı ne? Sosyal Demokrat. Algılama dışarıdan baktığımız zaman işte İstanbul il başkanının açıklaması var: "İsmet Paşa'dan bu yana 139 üye ile ful destek gidiyoruz" şeklinde, bir kişi eksikmiş aslında 140 olacakmış. O kişi de istifa mı etmiş, vefat mı etmiş bilemiyorum tam hikâyeyi. Şimdi bütün bunlar belki böyle değil, kendisi bana bir açıklama yolladı, böyle olmadığını ifade ediyor.

Şahin Mengü: İl başkanı mı yolladı o açıklamayı?

Ali Saydam: Evet, il başkanı. Ben de yayınladım zaten. Böyle olmadığını ifade ediyor ama algılama böyle değil. Benden önce Hürriyet'te bir arkadaşımız yazdı, benden sonra başkaları yazdı bu konuyu, yani İstanbul il teşkilatında olup bitenleri. Bu benim söylediğim küçük bir anekdot, yani bütünüyle baktığımız zaman ben demokratım diyen bir parti, demokrat değil. Ben ana muhalefet partisiyim diyen parti, kendi içinde ana muhalefet yaşatmıyor. Partinin içinde bir iktidar var ama muhalefet yok. İçindeki muhalefeti yaşatmadığı algısı yaratan bir siyasi parti nasıl ana muhalefet görevini algılatabilir? En azından, burada da çok ciddi bir endişe duyduğumu ifade etmek istiyorum.

İbrahim Kalın: Buna, bu muhalefet meselesine birkaç yazar da değindi, sizin de bir iki yazınızda var. Sanki CHP iktidar olmak istemeyen bir parti gibi muhalefet ediyor ya da siyasi tutum sergiliyor.

Ali Saydam: Şimdi oraya geleceğiz. Siyasi iletişim boyutunda da bir problem var, şöyle ifade edelim. Şimdi çok kızacak, kızmakta da haklıdır. Sayın Tarhan Erdem tanıklık edeceğinizi var sayıyorum; çünkü burada söyleyeceğim hadisenin uygulayıcıları hâlâ hayatta, yaşıyorlar, şu anda belki televizyondan bizleri de izliyorlar. Bir araştırmadan söz edeceğim. Tarhan Bey'in öğrencilerinden olarak kabul ettiğim Selim Oktar kardeşimizin yaptığı bir araştırmadır. Strateji Molly şapkasıyla yaptı, sonrasında stratejik GFK ile bütünleştiler. Şimdi kendisi araştırma alanında değil ama kız kardeşi Elvan Oktar

yürütüyor. Bakın bu kadar detay veriyorum çünkü şimdi söyleyeceğim çok ağır bir itham. Allah'tan benimle ilgili değil, başkalarıyla ilgili, kaynak da veriyorum. Araştırma şu efendim: Bu siyasi partinin lideri partinin başından ayrılırsa bu partinin puanı seçimlerde ne kadar düşer ya da yükselir? Detay söylemeyeceğim. Yapılan araştırmalar sonucu bütün partilerin puanlarının çok net düştüğü, en büyük düşüşün de AK Parti'de yaşanacağı net olarak ortaya çıkıyor. Sadece bir tek parti puanlarını artırıyor, bu da CHP. Bu arada ifade edeyim, benim yedi ceddim CHP'li. Babamın kemikleri sızlıyordur ben şimdi böyle konuşunca. Türkiye'deki temel meselenin bir muhalefet meselesi olduğunu da artık herkes söylüyor. İktidar var da muhalefet yok. İktidarı görüyoruz, eleştiriyoruz fakat muhalefet ile ilgili bir problem var. Az önce ifade etmeye çalıştığım araştırma da bunun en güzel kanıtı. Ortaya şöyle bir şey çıkıyor, yine lafı anti demokratikliğe getireceğim. Ortaya bu vakıayı ileri sürdüğünüz zaman, yani yönetimi eleştirdiğiniz zaman – ki, bunların hepsi yanlış da olabilir, ben algılamadan söz ediyorum - sanki CHP'nin tamamını inkâr ediyorsun, AK Parti'ye hizmet ediyorsun gibi şeyler söyleniyor. Hatta bana o dönemde mailler geliyordu, 'bir tarafınıza ampul takın, yanar' şeklinde biraz da galiz bir şekilde birtakım dostlardan böyle mesajlar alıyordum. Yani CHP'nin antidemokratik olan, içerideki muhalefete izin vermeyen, sosyal demokrasiden uzaklaşan, hatta nasyonal sosyalizme doğru kaymakta olan ne tabanıdır, ne orta kademe yönetimidir, ne de parti meclisidir; tamamen üst yönetimidir. Üst yönetimin içinde bulunduğu bu durumun, CHP'nin gelecek tasarımında ve kaderinde önemli bir rol oynamasına ciddi bir destek sağlayabileceği konusunda endişe vardır. Bu da tabii çok talihsiz bir şey. Yani neredeyse oy birliği ile başkan seçilmiş, oy birliği ile tekrar parti yönetimine getirilmiş insanların hemen ardından bu konuşmayı yapıp bunları söylüyor olmak, gerçekten çok büyük bir talihsizlik. Sizler daha iyi biliyorsunuz, Türkiye'deki siyasi partiler yasası böyle bir oluşuma müsaade ediyor. Yani merkez yoklamasından tutun da, parti teşkilatlarının seçim biçimine, delege sisteminin çalışmamasına kadar. Ama tek adam sultası CHP'nin ülkeye armağan ettiği bir hadise değil, hepsinin birlikte sahip çıktıkları bir durumdur. Bu konuda da, yani hepten yere çalıp, üstüne çıkıp tepinmekte bir fayda görmüyorum. Bu sadece CHP'ye mahsus bir fenomen değildir. Parti

içi demokrasinin çalışmaması, bireysel bir sultanın, anti demokratik bir uygulamanın partilere egemen olması, genel bir sorundur. Bu konuda demokrasiyi içine sindirememe durumu çeşitli alanlara da yansıyıverince, CHP'nin kendisine biçtiği rolün, karşılığının olmadığı, ona olan inancın sarsıldığı bir ortam doğuyor. Benim naçizane gözlemim budur.

İbrahim Kalın: Peki, Sayın Şenatalar'a dönmek istiyorum. Siz bu gözleme katılıyor musunuz? Sayın Saydam algının temel sebebinin, CHP'nin tabanı değil, orta kademe yöneticileri değil, hatta partideki aktif görevliler değil, üst yönetim olduğunu söylüyor.

Şahin Mengü: Onu herhalde Sayın Saydam ben buradayım diye nezaketinden söyledi

Ali Saydam: Yok, size söylemedim; ben bunu altı yedi yıldır yazıyorum üstadım.

İbrahim Kalm: Soruyu şöyle sorsak; CHP'nin üst siyasi diliyle tabanı arasında tam bir uyum ilişkisi var mı ya da nasıl bir ilişki var? Türk siyasi hayatında ortanın solunda, sosyal demokrat değerleri savunan bir partinin sosyal tabanı açısından baktığınızda, hep % 20'lerde kalan, bunu âdeta kendine bir nihai bant gibi görmek durumunda olan bir parti mi? Yani bu sosyolojisinin ürettiği bir şey mi yoksa farklı etkenler mi var?

Burhan Şenatalar: Bence sosyolojisini tahlil edebilmemiz için değişik noktalardan başlayabiliriz ama şuradan başlayalım. Partinin kendi iddiasından başlayalım. Partinin kendisi ne diyor, ben sosyal demokratım diyor. Dolayısıyla partinin bu iddiası sağlam dayanaklara dayanıyor mu yoksa boşlukta mı duruyor, bu iddia geçersiz midir? Bunu tartışmak belki yararlı olabilir. Bir partiye sosyal demokrat diyebilmemiz acaba neye bağlı, ne gibi kriterlere, ne gibi koşullara bağlı? Dünyadaki sosyal demokrat partileri iki ana kategoride görebiliriz. Bir tanesi, gelişmiş kapitalist ülkelerin sosyal demokrat partileri; bunların kuruluşları 19. yüzyıla kadar gidiyor. Dolayısıyla yüzyılı aşkın, hatta yüz elli yıla doğru giden bir geçmişleri var. İşçi sınıfı hareketi içinden çıkmışlar, sosyal mücadele ile pişmişler, dolayısıyla bugün belli bir sınıf yapısı içinde, belli sosyal sınıflara daya-

nan örgütler bunlar. Bunların ideolojik kökenleri de çok net; Marx ve Engels'ten başlamış bir sol hareket, daha sonra yol ayrımına gelip devam etmiş ve işçi sınıfı ağırlıklı. Dolayısıyla bugün seçime girdiği takdirde, büyük ölçüde mavi yakalılardan oy alıyor, sonra beyaz yakalılardan oy alıyor, düşük gelirlilerden oy alıyor. Böyle bir yapı görüyoruz. İşçiler otomatik olarak bu partilere oy veriyor anlamına gelmez şüphesiz. Performansa, algıya bağlı. Yani başarılı olurlarsa oylarını yükseltirler, başarılı olamazlarsa oyları düşer. İkinci kategori, Latin Amerika ülkeleri gibi kapitalizme daha geç geçmiş ülkelerdeki sosyal demokrat partilerin yapıları, işleyiş tarzları, esas olarak daha farklı bir geçmişten kaynaklanıyor. Türkiye'deki sosyal demokrat hareket de öyle, yüz elli yıllık bir geçmişe sahip değil. Türkiye geç kapitalizme geçen bir ülke olduğu için, işçi sınıfının ortaya çıkışı da daha geç, hatta şöyle söyleyelim, bizde esas itibariyle 60'lı yıllarda ortanın solundan bahsedildiği zaman dahi, nüfusun önemli bir bölümü tarımda çalışmaktaydı. Toplumun büyük bir kısmı, küçük toprak sahibi, küçük mülkiyet sahibiydi, belli bölgelerde büyük toprak ağalığı vardı. Bugün yapı daha işçileşmeye doğru geçti. Bugüne gelmeden bir kere şunu tespit edelim; Türkiye'de sosyal demokrasi ortaya çıkışı itibariyle, Batı'dan ve Latin Amerika'dan çok farklı. Yani Türkiye'de bir tarihte CHP dedi ki biz ortanın solundayız ve bunu söyleyen de İsmet İnönü gibi tarihi bir kişi olduğu için herkes, 'evet biz ortanın soluyuz' dedi. Başta Bülent Ecevit olmak üzere, ortanın solunu içselleştiren kişiler vardı o dönemde. Ecevit bunun fikri önderliğini de yaptı fakat aynı zamanda o parti içinde Güven Partisi'nde gördüğümüz gibi çok merkezci, bürokratik bakış açıları da vardı.

İbrahim Kalın: Peki açacak olursak, ortanın solu CHP'nin İnönü ile beraber ilk defa geniş kitlelere hitaben ya da kendini açarak yaptığı bir tanımdı, değil mi?

Burhan Şenatalar: Soldayız ifadesini böyle birdenbire kullandılar. Onu içselleştiren bir grup vardı, bir de içselleştiremeyen bir grup vardı parti içinde ve bir çatlamaya doğru gitti. 70'li yıllarda bu sol iddia Bülent Ecevit'in liderliğinde kuvvet kazandı. Mesela askeri darbelere çok kuvvetli, net bir şekilde karşı çıktılar. Askerle aralarına mesafe koydular. Biz devlet partisi değil, halkın partisiyiz dediler. Biz

emeğin partisiyiz dediler. Bu sol damar oradan devam etti. 12 Eylül sonrasında da SHP, kurulduğunda daha sol nitelikli bir partiydi. Şimdi son dönemde - ki, bu aşağı yukarı sekiz dokuz yıllık bir süreyi kaplıyor - CHP artık tekrar bir devlet partisi kimliği kazandı. Yani AKP ve İslami hareket siyasallaşınca, AKP'den önce Refah Partisi vs. gelince, bu sefer CHP sol iddiasından uzaklaştı aslında. Her ne kadar ben solum dese de, artık bugün seçmen davranışı niteliğiyle incelediğimizde, özellikle Sayın Tarhan Erdem'in Konda araştırmaları şunu ortaya koyuyor ki; CHP düşük gelirli gruplarda kuvvetli değil, yüksek gelirli gruplarda kuvvetli. Yani gelir düzeyine göre birkaç dilime ayırdığınız zaman; gelir düzeyi yukarı çıktıkça CHP'nin oyu artıyor; gelir düzeyi azaldıkça oyu azalıyor. İkincisi, eğitim düzeyine göre baktığımızda, yüksek eğitimlilerde artıyor, düşük eğitimlilerde düşüyor. Üçüncüsü, beyaz yakalı, mavi yakalı diye baktığınızda, mavi yakalıda düşük, beyaz yakalıda daha yüksek. Yaş grubu diye baktığınızda yaşlılarda daha yüksek. 45 yaş üzeri yüksek öğrenim görmüş kadınlarda en kuvvetli CHP, ondan sonra ikinci en kuvvetli olduğu 45 yaş üzeri yüksek öğrenim görmüş erkekler. Eğitim düzeyi düştükçe, gelir düştükçe, mavi yakalıya gittikçe CHP zayıflıyor. Şimdi bu çok net ortaya koyuyor ki, Batı'daki ve Latin Amerika'daki sosyal demokrat partiler işçiden, memurdan, emekliden, yoksuldan kuvvetli bir sosyal destek alırken, CHP'de bunu görmüyoruz. Bu sebepsiz değil şüphesiz. Kendiliğinden ortaya çıkan bir şey de değil. 70'li yıllarda kurulan sosyal bağlar kopmuş durumda. CHP tekrardan bugün yoksul halk kitleleri, emekçi halk kitleleri nazarında merkeziyetçi, devletçi, seçkinci bir parti niteliğini aldı. Dolayısıyla bu partinin ideolojisi de böyle. Şimdi son kurultayla ilgili daha sonra konuşuruz ama kurultaydaki konuşmaları ve kurultay sonrası açıklanan bildiriyi de incelediğimiz zaman bu çok net ortaya çıkıyor. Bugün CHP devleti korumaya çalışıyor. Mesela 27 Nisan e-muhtırası karşısında net bir şekilde tavır alamıyor, 'Böyle bir şey anti demokratiktir' diyemiyor.

Fikri Sağlar: Net bir tavır aldı, yanında yer aldı bu muhtıranın.

Burhan Şenatalar: Benim söylemek istediğim, karşı tavır almadı. Bugün halk tarafından algılanışı da böyle... Kadrosu itibariyle böyle üç kişi, beş kişi, on kişi demek çok yanlış olur. Bugün CHP'ye hâkim

olan ideolojik yaklaşım budur. Bu ideolojik yaklaşım aynı zamanda Sayın Ali Saydam'ın söylediği gibi kendini aşmaya, kendini değiştirmeye kapalı bir yapıyla örtüştüğü için tıkanma, kilitlenme oluyor. Şu anda CHP'de tıkanma, kilitlenme var. Yani partinin halk kitleleriyle tekrar buluşabilmesi için, kendini değiştirmesi, kendini yenilemesi lazım. Kendisini yenilemesi için de parti içi demokrasi lazım. Parti içi demokrasi olmayan bir yerde, lider hegemonyası olan bir yerde kilitlenme, tıkanma olur.

İbrahim Kalın: CHP'nin bugününü, yarınını konuşacağız ama Fikri Bey size dönmek istiyorum. Siz az önce de 'CHP bir tutum sergiledi' dediniz, ben özellikle bunun altını çizmek istiyorum. Yani şimdi sizin de geçmişte mesela Susurluk noktasında çetelerle, devlet içindeki örgütlenmelerle, yolsuzlukla mücadele konusunda verdiğiniz bir mücadele var. Şimdi onunla Sayın Şenatalar'ın yaptığı alt üst analizini bir araya getirdiğinizde, CHP'yi neden bu kadar devletçi olarak görüyoruz ya da algılıyoruz? CHP, neden halkın, sosyal demokrasinin ya da sosyal hizmetlerin, sosyal devletin değil de, bu kadar devletin yanında bir görüntü çiziyor? Susurluk konusu olsun ya da en son Ergenekon meselesinde olsun, bu konuda da sanki daha böyle bir tutum içerisinde. Yaptığı muhalefet tarzı itibariyle, kendini konumlandırması itibariyle siz bunu neye bağlıyorsunuz?

Fikri Sağlar: Ben şuna bağlıyorum; CHP'nin bir programı var ama CHP'nin bir de reel programı var. Yani tırnak içerisinde moda deyimle bir reel politik programı var. CHP kendi programını uygulamıyor. Şöyle biraz daha geriye gittiğimiz zaman ben 92'yi CHP'nin başlayan ikinci dönemi olarak görüyorum. Erdal İnönü başkanlığındaki SHP'nin iktidarın ortağı olarak tüm siyasi partiler ve sendikaların, sivil toplum örgütlerinin kapatılanlarının açılmasıyla ilgili yasa sonrasında yeni açılışına doğru gidiyoruz. Oradan buraya doğru geldiğimizde bir kere, biraz evvel değerli konuşmacıların açtıkları ortamda, sosyal-demokrasinin, "sol"un yer alabileceği bir tek yer SHP idi. SHP o konuda çok ciddi bir açılım, hatta kucaklama yaptı. Nitekim geriye doğru baktığımızda şunu görüyoruz: SHP'nin yükselttiği oy oranı 1989'larda %29'lara kadar çıktı, 1991'de %21'e düştüğünde parti içerisinde çok ciddi bir tartışma başladı, "niye kaybettik biz?"

diye. Oysa 1987 seçimlerinde %24 almıştı. Üç puanlık bir düşüştü ama yerel seçime göre de %8'lik bir düşüş vardı.. Bunu nasıl kaybettik diye çok ciddi tartışmalar oldu, hatta kurultaylar oldu ve bu tartışmanın kişiye bağlılığı da söz konusu oldu. Bence Cumhuriyet Halk Partisi'nin kişilerden öte artık kendisi ile ilgili bir sıkıntısı var. Şöyle ki; CHP'nin çok ciddi bir programı var ancak bu programın uygulanmaması söz konusu. Oysa en basit tanımla, demokrasinin var olması, ancak ciddi bir muhalefetle söz konusu edilebilir ve önümüzde de her an iktidar olabileceği umudunu taşıyan bir muhalefet var.

Özetle, CHP'nin düğümlenmesinin altında yatan sebep budur. Aslında CHP, kurulduğu süreç içerisinde yıllara göre programının dışında yenilikler aramaya başladı. 1998 kurultayında CHP, neoliberal bir anlayışı sergileyeceğini ortaya koyuyor. Bu anlamda 1999 seçimleri de Apo'nun getirilmesi ile ilgili değildir. O da faktörlerden bir tanesidir ama Apo'nun yakalanışı DSP'yi iktidara taşımıştır; CHP'yi o kadar vurmamıştır. CHP'nin meclis dışında kalmasının asıl nedeni, Apo'dan daha ziyade, biraz evvel Sayın Şenatalar'ın söylediği gibi, doğal müttefikleri, seçmen kitlesi olan insanların, CHP'nin 1998 kurultayıyla ortaya koyduğu düşünceye karşı olmasından, CHP'nin onlar için sığınılacak liman görüntüsünden çıkması ile CHP %8'lere düşüp parlamento dışında kalmıştır. O günden bugüne kadar geçen sürece baktığımız zaman, CHP'nin bir arayış içerisinde olduğunu görüyoruz. Yani kendi programını uygulamayan bir arayış içerisinde... Bu kimlerden kaynaklanıyor? Buna uygun bir yapı nasıl olur? Sosyal Demokrat bir parti; bir örgüt, bir ideoloji, bir üye partisidir. Ancak programdaki ayrışma noktalarına baktığımız zaman, bu kırılma noktaları arasında, hem ideolojik kırılma olduğunu görüyoruz, hem de CHP örgüt partisi olmaktan, ideoloji partisi olmaktan çıkıyor ve konjonktüre uygun duruyor. Giderek de Cumhuriyet'in sahibi olmaktan, devletin sahibi haline gelen bir noktaya geliyor. Bu arada dünya değişiyor, Türkiye değişiyor, sosyal demokrasinin evrensel ilkelerini Türkiye gerçeği ile yoğuracak düşünceler değerlendirilemiyor. Dolayısıyla CHP yön arayan bir noktaya geliyor. Yani biraz önce de bahsedildiği gibi, Anadolu solculuğundan, sağa yöneliyoruz diyerek, en son seçimlerde aday olarak tespit edilenlere baktığımız za-

man, mesajın da bu şekilde verildiğini görüyoruz; "biz geniş kitleyiz, sağ sol ayrımı yapmadan herkesi toparlayacağız" deniliyor. Bence en büyük yanlışlık da burada.

İbrahim Kalın: Yani o açılım hata mıydı?

Fikri Sağlar: Bence sosyal demokrat bir parti olduğunu bizler söylüyoruz, belki partinin yazılı metinlerinin üzerinde bu görülüyor. Ama sosyal-demokrat bir parti olduğuna dair ne eylem, ne de söylem ortaya konulabiliyor. Bunu ben çok objektif olarak görebiliyorum. O nedenle birçok kitle CHP'den uzaklaştı. Son seçimlerde örneğin birçok insan, MHP ile yapılacak bir koalisyon söz konusu ise, o zaman MHP'ye oy verelim noktasına geldi. Ve CHP'nin en güçlü olduğu yerlerden bir tanesi olan Mersin'de MHP birinci parti olmuştur. Hatalar, ideolojik hatalar olarak duruyor. Tabii, 1982 Anayasası siyaset yapma biçimini değiştirmiştir, siyaset ve siyasi partiler çok sığ bir anlayışa indirgenmiştir. Özellikle siyasi partiler yasasının getirmiş olduğu bütün partilerdeki oligarşik yapıda görülen bir sonuç sonrasında siyasi partiler sadece siyasetin içinde rant elde etmek isteyen kitlelerin aracı haline gelmiştir. Bunu yöneticiler yapmamıştır ama hukuk düzeni ve yasalar bu partileri bu konuma doğru itmiştir. Ve en son da iktidar partisinin rüşvet siyaseti ile ortaya koyduğu, neredeyse seçmenle bile karşılıklı bir rüşvet anlaşması içinde oy toplama yapısı ortaya çıkmıştır. Partilerde, Anavatan Partisinde de yapılan, bu işe yönlenmeye çalışmaktır. Bundan etkilenmemesi gereken, aslında ideolojik anlamda sınıf partisi kararlılığında misyonu gereği durması gereken CHP'dir. Ama CHP bunu yapamamaktadır. CHP'de, sosyal-demokrat yapının içerisinde, 12 Eylül'den sonra SHP'de var olan dışlanmış kitle çıkmıştır. Kimdi bunlar? Toplum içerisinde işsiz, aç, devlet tarafından, güçlüler tarafından dışlanan, haklarını, özgürlüklerini alamadıklarını düşünen kesimler, hakları verilmeyen kesimler; Kürtler, Aleviler, solcular, emekçiler CHP öncesi SHP'de yer almışlardır, ama daha sonra da yanlışlar yaparak CHP ile SHP'nin birleşmesinden sonra da çıkmaya başlamışlardır. Bu partilerin içerisinden Barış Partisi kurulmuştur, ÖDP kurulmuştur. Dolayısıyla baktığımız zaman sol sosyal-demokrasinin güçlü bir partisi olmaktan; giderek kan kaybeden, ittifak kurduğu kitlelerden giderek uzaklaşan bir parti

noktasına gelmiştir. Ben bunu önce CHP'nin bir ideoloji ve yön tespit edememesine, daha sonra var olan değişimi yakalayamamasına bağlıyorum. Bunları yapabilmesi için de halk ile iç içe olması gerekir, oradan koptuğu için böyle bir sıkıntı olduğunu düşünüyorum.

İbrahim Kalın: CHP'nin Türk toplumunun dönüşümünü iyi okuyup okuyamadığı, parti içi demokrasi anlayışı, sosyal demokratlığı üzerine analizler yapıldı. Bu noktada Sayın Ercan Karakaş'a dönmek istiyorum. Geçen Kasım ayındaki bir yazınızda "CHP son yıllarda kendi programının da dışına çıkarak sol değerlerle çelişen bir tutum sergiledi" diyorsunuz. "İfade özgürlüğü, demokratikleşme, AB ile entegrasyon, Kürt meselesine barışçı ve demokratik çözüm konusundaki söylemiyle, sağ milliyetçi partilerle aynı doğrultuda görüldü" şeklinde devam ediyorsunuz. Buna Sayın Şenatalar daha devletçi bir tutum diye atıfta bulundu. Siz hem CHP'nin siyasi çizgisini, hem yürüttüğü muhalefet tarzını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ercan Karakaş: Önce siyasi çizgi konusunda şunu söyleyeyim. Bir kere CHP'ye baktığınız zaman bir süreklilik ve o süreklilik içinde bir değişim gözlenir. Bu değişim bazen iyi bir yolda, bazen de ilkelerden geriye gidiş yolunda. Ama bir süreklilik var. Bana sorarsanız 1992'de CHP yeniden kuruldu ama 12 Eylül ile 1992 arasında da sosyal demokratlar yahut CHP'liler yok olmadılar. SODEP kuruldu, Halkçı Parti var; tabii o günkü rejimin müsaadesi dâhilinde, vesayeti ile kuruldu ama, yine içindeki unsurlar olarak CHP'li insanlardı. SODEP de CHP'liler tarafından kuruldu. Hatta bunu amblemlerinde görürsünüz; zeytin dalında altı zeytin, altı yaprak var. Kapatılmasın diye böyle yaptılar. Sonra birçok parti kuruldu; Deniz Baykal da içinde, ben de içindeydim, CHP'nin bütün eski kadroları, bakanlar vs içindeydi; çünkü onlar zaten simge, onları gören bu partiyi tanıyor. Cumhuriyet Halk Partisi ismini kullanmamış olmamız, 1980 ile 1992 yılları arasında bence pek bir şey ifade etmez. O hareketin insanları, zaten yeni isimle partileri kurmuşlardı. Burhan Bey tarihi gelişimi anlattı ama ben de biraz değineceğim. Deniyor ki, "Türkiye'de sosyal-demokrasi olmaz". Neden? "Çünkü Avrupa'da sanayileşme ile beraber işçi sınıfından çıkan sosyal-demokrasi, teorik gıdasını da Marks'tan almıştır, Türkiye bu süreçleri yaşamadı." Şimdi bu, tespit

olarak doğru ama bununla "Türkiye'de sosyal demokrasi olmaz" demek bence yanlış. Şundan dolayı: Sosyalist Enternasyonal'de bugün 140 kadar parti üye. Burada sanayi devriminden çıkan parti sayısı 20 - 30 kadardır; diğerlerinin hepsi Afrika'dan, Asya'dan, Latin Amerika'dan ve Türkiye'den CHP. Neden oradalar? Tarihleri ayrı, gelişme çizgileri ayrı, ama oradalar. Çünkü sosyal demokrasinin evrensel geçerliliği olan eşitlik, özgürlük, demokrasi, sosyal adalet gibi değerleri savunuyorlar. Bu çok önemlidir. İkincisi; adaletli, barışçıl ve eşitlikçi bir dünya istiyorlar. Bu ilkelerde birleşen dünya partileri bir araya geliyorsa, bu çok iyi bir şey insanlar ve dünya için.

Gelelim işçi sınıfı meselesine. Burhan Bey anlatırken zaman darlığından şunu atladı: 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokratlar, özellikle Bad Godesberg ile işçi sınıfı olma niteliklerini bir tarafa koydular. Bunu da öyle bir soyut tercih olarak yapmadılar. Sanayileşen ülkelerde yavaş yavaş işçilerin sayısı azalmaya başladı; teknolojik, bilimsel gelişmeler, üretim tarzının değişmesi, şimdi küreselleşme çağında daha da azalıyor, başka çalışan gruplar ortaya çıktı, başka mavi yakalılar. Dolayısıyla Parti dedi ki, "işçilerin tümünün oyunu alsam dahi, ben iktidar olamam, çünkü onlar artık azınlıkta". Kaldı ki, hiçbir sosyal demokrat parti, Sovyet Sosyalist Partiler dahi işçi sınıfının tümünün oyunu alamıyor, böyle bir şey yok dünyada. Almak için çok gayret sarf etmeniz lazım. Dolayısıyla "biz bu noktadan itibaren halkın sosyal demokrat partisiyiz" dediler. Halk dediğiniz zaman içerisine elbette işçiler giriyor, tarihsel bir bağ var zaten sendikalarla. Bakın Almanya'dan örnek vereyim: Bundan on yıl önce sendikalı sayısı 10 milyondu, şimdi 6,4 milyon. Bu ne demektir? Aynı zamanda oradaki sosyal demokrat ve sol partinin işçi tabanı ile olan bağı devam ediyor ama desteği zayıflıyor. Çünkü işçi sınıfında örgütlülük azaldığı zaman, bu partiye de yansıyacaktır. Bana göre Türkiye'de pekâlâ sosyal-demokrasi olur. Türkiye'de 20 milyon maaşlı ve ücretli insan var. Kabul edelim ki bunların çoğu asgari ücretli, çoğu geçimini sağlayamıyor. Türkiye'de 7 milyon emekli var, diğer küçük esnaf, tarımda çalışan emekçiler var. Bunlara seslenebilirseniz, bunların meselelerini programlaştırabilirseniz ve onlarla iyi diyalog kurarsanız, Türkiye'de sosyal demokrasinin oyu %30'un altında değildir.

İbrahim Kalın: Ercan Bey, siz bunları anlatırken benim zihnimde Bülent Ecevit'in liderliğindeki bir hareketin vasıfları anlatılıyor gibi canlandı. CHP'yi konuşurken niye bu referansları hiç duymuyoruz? Belki Şahin Bey de burada bir katkı yapacaktır.

Ercan Karakaş: Oraya geliyorum şimdi. CHP tarihiyle ilgili bir şey daha söyleyeyim. Tek parti dönemi var, çok parti dönemini kendisi getirmiştir, birçok modernleşme ve açılımlara öncülük etmiştir ama bence önemli tarih 1965'te başlayan sürecin sonunda, 1976 yılındaki 23. kurultaydır. Orada parti demokratik-sol bir halk partisi olduğunu programına yazmıştır. Sosyalist Enternasyonal'e üye olma kararını almıştır. Tarihten gelen altı oku yeniden bir içerik kazandırarak yazmıştır. O altı oka sosyal demokrasinin evrensel altı ilkesini ilave etmiştir, dönüm noktası budur. Ve bu da rahmetli İsmet İnönü'nün durup dururken biz ortanın solundayız demesiyle olmamıştır. Öyle başlamıştır ama Türkiye'nin içindeki sosyolojik, ekonomik gelişme, kentleşme; bütün bunların rolü vardır, öyle bir taban ortaya çıkmıştır. Ayrıca CHP'nin de solunda bir Türkiye İşçi Partisi ortaya çıkmıştır ve bu çok büyük heyecan yaratmıştır. Bütün bu faktörler, CHP'yi, tarihten gelen çizgisinden, bir sosyal demokrat çizgiye götürmüştür. Bu çizgi iyi inşa edildiği için de 1977'de %42'lere kadar çıkmıştır. Bu tecrübe bile gösteriyor ki, Türkiye'de sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine bağlı kalırsanız, yine CHP'nin tarihten gelen ilkelerine yeni yorumu ile bağlı kalırsanız, yani bir ideolojik sentezi yaratıcı bir biçimde yaparsanız, bu halktan oy alırsınız. Yazıma gelince; evet Fikri Bey de söyledi; CHP'nin son programında bizim katkımız yok. Programın çatısını çatan esas olarak rahmetli İsmail Cem'dir. Başka yerlerden de destek alınmıştır. Ben o süreci dışarıdan izledim, kendisiyle birçok alışverişimiz de oldu. O program elbette yenilenmesi gereken bir programdı. Mesela orada DGM'lerin kaldırılması, MGK'nın statüsünün değiştirilmesi, kamu sendikalarının çıkartılması, iş güvencesi yasası vardır. Bunlar ve başkaca son 18 yılda değiştirilmiş hususlar programda duruyor. Hâlbuki günümüzde sosyal demokrat partinin çok önemli bir özelliği olmak durumunda; "program partisi olmak". Yani değişen toplumsal düzene göre, yeni sorunlara göre yeni çözümler içeren programlar yapmak. Kiminle yapacaksınız programı? Yukarıdaki otuz ya da bir kişiyle değil, top-

lumu, üyelerinizi, ülkede var olan bütün bilgiyi katarak, bu kanalları açarak yapabilirsiniz. Bakın örnek vereyim; - Tarhan Bey iyi bilir,- tek parti döneminde, 1950 yılına kadar, CHP'nin içerisinde bugün bile incelememiz gereken bir sistem vardı; "dilek sistemi". CHP'nin 25 bin tane ocak, bucak teşkilatı vardı. Tek parti sistemi içinde, örneğin İstanbul'un Teşvikiye semtinin ocağı Kurultay'a belli prosedürleri aşarak dilek getirebiliyor, talepte bulunabiliyordu. 1940 kurultayına gelen dilek sayısı 2100'dür. Bunların 73 tanesi Ankara'dan geliyor.

Tarhan Erdem: O dilekler bastırılıyor, hükümete tebliğ ediliyor.

Ercan Karakaş: Evet bastırılıyor, halka açık hale getiriliyor ve Bakanlıklara dağıtılıyor. Şimdi buradan Avrupa'ya bir adım atalım. İki ay evvel ben orada bir kurultaya katıldım. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin Kurultayı'na davetliydim. Dört gün süren kurultayda seçim bir saat aldı. Ondan sonraki dönemde programlarını yenilediler, aktüel-politik konularda on-on beş kadar karar tasarısını tartıştılar. Yüzlerce delege konuştu, oyladılar, geçti. Yani CHP'deki dilek sistemi orada daha geliştirilmiş olarak, daha demokratik bir çerçevede, tabanın katılımıyla işliyor. İşte o parti program partisidir. Şimdi bizde, CHP'nin bugün geçerli olan programı maalesef birçok partili arkadaş tarafından bile bilinmemektedir. Çünkü partililer olarak biz, yıllarca program partisi anlayışını zihinlerde yer ettiremedik. Dolayısıyla kimse de programa bakmıyor. CHP programında Kürt sorununa demokratik çözüm kavramı, daha çok özgürlük kavramı vardır, yerel yönetimlere daha çok yetki kavramı vardır. Ama bu yetmiyor. Çünkü esas olan mesele, partinin kendi iç işleyişini değiştirip bir program partisi hüviyetine kavuşmasıdır. CHP programında şöyle diyor; "CHP açık ve net olarak toplumun bütün guruplarının çıkarlarını savunur ama emeğin tarafındadır". Şimdi, emeğin tarafında olan partiler, önümüzde 1 Mayıs var, Avrupa'daki bütün partiler, başkanları da dâhil, sendikaların düzenlediği 1 Mayıs toplantılarına giderler. Parti başkanları konuşma yaparlar, bazen de çok hoş karşılanmazlar, yuhalanırlar onu da söyleyeyim. Mesela bizde bu gelenek yok. Ben, yirmi yıllık milletvekili iken, il başkanı iken, her 1 Mayıs'ta sendikacılarla kendimce dayanışmamı gösterirdim ve ayrıca bakan iken de katıldım. CHP ve SHP'de de çok çalıştım; sembolik de olsa 1 Mayıslara hep birlikte katılım gösterelim diye.

İbrahim Kalın: Sayın Mengü'ye soralım; Sayın Baykal gidiyor mu 1 Mayıs kutlamalarına?

Şahin Mengü: Kendisinin programını şu anda bilmiyorum.

Ercan Karakaş: Bu örneği şunun için veriyorum. Parti açık ve net olarak emeğin tarafındadır diyoruz ya, bunu göstermemiz gerekir.

İbrahim Kalın: Şahin Bey'e gelmeden, Tarhan Bey'e birkaç dakika söz vermek istiyorum çünkü ilk bölümde kısa bir giriş yaptı ve söyleyeceklerim var dedi. Tarhan Bey'in 1953 yılından beri devam eden bir siyasi tecrübesi var. Son yıllarda mevcut CHP kadrosuna yönelik sert eleştirileriniz de var. Radikal'deki son iki yazınızda da hem Kurultay öncesine, hem de sonrasına değindiniz. "CHP'den bir şey beklememek gerekir" diyecek kadar da sert eleştirdiniz. Çok sert değil mi bu eleştirileriniz?

Tarhan Erdem: Bana hiç sert gelmiyor. Çünkü çok doğru geliyor. 2001 yılı Mayıs ayında ben CHP'den ayrıldım. Ayrılırken şu üç şeyi yazdık, kısa bir mektuptu ve bugün de onlar geçerli, Maalesef geçerliliğine yaygın bir toplum kesimi katılmadığı için problem yaşanıyor şimdi. Geçerli olan şuydu; birincisi, CHP'de memlekete hizmet imkânı kalmamıştır. İkinci tespitimiz, CHP'nin içindeki hukuk mücadelesi ile iktidarı değiştirmek mümkün değildir. Üçüncü tespitimiz, Türkiye'nin yeni bir toplumsal partiye ihtiyacı vardır. Bu üçü de şu anda geçerlidir. Şimdi, bu kanaatte olanlar değil, CHP ile bir formül bulalım, CHP ile bu meseleyi çözelim diyenlerin sayısı daha fazla olduğu için parti kurulamıyor.

Ercan Karakaş: Farklı partiler de kuruluyor ve bizi de davet ediyorlar.

Tarhan Erdem: Eski isimlerle yeni partiler kurarsanız, o parti yeni olmaz. Türkiye'de iki tane yeni parti kuruldu 1980'den sonra biri Anavatan Partisi, öbürü AK Parti. Bunların ikisi de iktidara geldi. Bir tanesi yeniliğini muhafaza etmedi ve %2'nin altına indi bugün. İkincisi eğer %47'yi taşıyamazsa, yani eski partilere dönerse, o da yıkılıp gidecektir. Bundan daha tabii bir şey yoktur. Kurulan partiler, yeni partiler değil; Türkiye'nin çağdaş, demokratik bir partiye ihtiyacı

vardır. Buna herkes katılmalıdır. Sizlerle aynı kanaati paylaşmayacağım bu noktada; bunun adı ne sol partidir, ne sağ partidir; bu çağdaş bir demokrat partidir. Türkiye'nin çağdaş, demokrat partiye ihtiyacı vardır. O partinin kendini sol olarak tarif edip etmeyeceği ikinci aşamadır. Önce Türkiye'nin neye ihtiyacı var, onu tespit edelim. Sonra ona uzmanlar, 'bu soldur' diyebilirler. Ama biz, 'bu sol' diye bir çözüm, bir reçete hazırlamayalım. Biz Türkiye'nin neye ihtiyacı var, onu hazırlayalım.

İbrahim Kalın: Bu sonuca götüren iki tespitinizden biri; CHP içinde ülkemize ve halkımıza hizmet olanağı kalmadığı şeklinde. Bu ifadenizi biraz daha açabilir misiniz?

Tarhan Erdem: Yani bir parti içinde memlekete hizmet etmek demek şu demektir; hiç kimseye bağımlı olmadan, ama içinizden bir kısmınızı aynı fikirde olmanız sebebiyle tabii ki destekleyerek siyaset yapmak; Türkiye'nin meseleleri hakkında fikir, düşünce, politika üretmek ve o politikayı partinizin icrasıyla paylaşarak, partinin yürütmesi demektir. Hizmet etmek, bugün CHP içinde genel başkanın dediklerini tatbik etmekten ileri gidemez. Şu anda partinin bu noktaya gelişinde hiçbir suçu bulunmayan insanların karşımda olmasından da rahatsız oluyorum şahsen, Beyefendiden de özür diliyorum. Bugün CHP'nin içinde bulunan insanların; genel sekreter dâhil, Edirne Keşan ilçe başkanı dâhil, CHP politikalarına hiçbir etkileri yoktur. Biraz evvel Almanya'daki partilerin işleyişinden örnekler verildi; fevkalade doğrudur ve başka da parti olma şekli yoktur zaten. Beş ülkenin sosyal demokrat partilerinin yöneticilerini çağırdığımız bir toplantı yapmıştık, bir tüzük hazırlığı içindeydik o zaman, orada Almanya'dan gelen Baviera bölgesinin başkanı dedi ki; o zamanki başbakan ve genel başkanları "Schröder, benim fikrimi almadan hiçbir şeye karar veremez, ben de kendi üyelerimin eğilimini bilmeden Schröder'e cevap veremem". Türkiye'de böyle bir adet var mı şimdi? Böyle bir parti yok Türkiye'de. Yapılması gereken CHP'yi baştan bir endazeye sokmadan, Türkiye'nin meselelerini alt alta dizip, gerekli siyaset belgelerini hazırlamaktır. O siyaset belgelerinin toplamına, siyaset bilimci Burhan Bey, "işte sol budur" diyebilir. Ama onu yapanlar "sol" diye konuşmamalıdırlar.

İbrahim Kalın: CHP bunları alt alta koyduğunda siz hangi başlıkları görüyorsunuz orada? Ercan Bey'in de az önce değindiği gibi, bana Bülent Ecevit başkanlığındaki bir partiyi çağrıştırdı; emek, adalet, özgürlük söylemleriyle. Ama bugün, belki Şahin Bey de işaret edecektir, alt alta koyduğumuzda öne çıkan birkaç temel ideolojik referans var. Yani laiklik, çağdaşlık gibi ama onların dışında sosyal politikalara hiç girmeyen, o konularda bir iktidar adayı gibi çözüm veya proje üretmeyen bir muhalefet dili var.

Tarhan Erdem: Eskiye dönersek, eskiyi tartışırsak hata yaparız. Bunu söyleyecek lafım yok manasında da söylemiyorum ama Türkiye'de birtakım önyargılar, saplantılar var, onları geçelim. Türk siyasi hayatının bugün ihtiyacı olan şey, Türkiye'nin meseleleri hakkında siyaset oluşturmaktır. Bunlara bir örnek; sosyal güvenlik reformu tasarısı hakkında CHP'nin ne fikirde olduğu, muhtemelen Beyefendi biliyordur, ama zatıâliniz biliyor musunuz?

Ali Saydam: Ben AB konusunda da net bir tavırlarını bilmiyorum.

Tarhan Erdem: Ben onu biliyorum, ona karşı açıkça.

Şahin Mengü: Yapmayın Sayın Erdem, niye karşı? Karşı filan değiliz.

Tarhan Erdem: Efendim siz karşı değilsiniz tamam.

Şahin Mengü: Sadece ben değil efendim, Parti de karşı değil. Haksızlık oluyor.

Tarhan Erdem: Peki, o zaman özür dileyerek AB'yi bir tarafa koyalım.

Ali Saydam: Müphemiyet var diyelim.

Tarhan Erdem: AB meselesi değil, hangi meselede Türkiye'nin bütün sorunlarını kuşatıcı bir politika üretilmiştir? Böyle bir politika yok. Dün bir olay yaşandı Türkiye'de; CHP 32. kurultayının bildirisi hakkında. Hatırlıyor musunuz böyle bir belgeyi? Bu CHP'nin web sayfasında 11 sayfa olarak yayınlandı. Bu belge hangi komisyon-

da, ne kadar süre, kurultayın hangi bölümünde, kaç kişi üzerinde konuşarak oylanmıştır ve kabul edilmiştir? Bunu kimin yazdığını, müellifini Beyefendi biliyor. Ben de tahmin ediyorum. İkimizin de doğru bildiğini zannediyorum. Ama bunu genel başkanının okuduğuna inanmıyorum, daha doğrusu okumadığından eminim. Üç kişi arasında konuşulsa böyle metinler çıkmaz ortaya. CHP'nin eksiği bu politikalardır. Bu politikaları konuşması, oluşturması lazımdır. Halkın, devletin belli başlı meselelerini ele alıp politikalar üretecek kurum CHP gibi görünmektedir. Ama CHP, sadece Deniz Bey'in genel başkanlığı sebebiyle değil, kim olursa olsun genel başkan, bu yapısını değiştiremez, onun için CHP'den bir şey beklememek lazımdır demeye çalışıyorum.

İbrahim Kalın: Şahin Bey, birçok şey dile getirildi; parti içi muhalefet, CHP'nin tabanı gibi pek çok şey. Sizin görüşleriniz neler?

Şahin Mengü: 1923 CHP'nin kuruluşu için belki hukuki anlamda söylediniz. CHP Müdafaa-i Hukuk'lardan gelir. Yani Cumhuriyet'ten evveli var, devletten evveli var. Türkiye belli başlı iki büyük askeri müdahale yaşadı. Biri 27 Mayıs, biri 12 Eylül'dür, aradaki 12 Mart gibi daha hafif tempoluları bir kenara bırakıyorum. 27 Mayıs'ı incelediğiniz zaman, bir filmin kopup devam etmesi gibi olduğunu görürsünüz. O tarihte İsmet Paşa'nın karizmatik liderliği sayesinde askerlerin daha seri bir şekilde demokratik hayata dönmelerinin önü açılmıştır ama burada bir şeyi gözden kaçırmamak lazım; orada siyasi partiler temelli kapatılmadı. Yani 12 Eylül'den sonra yapıldığı gibi beş tane generale düğme iliklenerek parti kurdurulmadı. Orada siyasi faaliyetler durduruldu, 12 Eylül'de bir tek Demokrat Parti hariçti, o da bidayette Sulh Hukuk Mahkemesine açılan dava ile kapatılmıştı. 27 Mayıs'ta partilerin 6 ay kadar çalışmalarına izin verildi ve siyasi hayat akmaya başladı. Yani 27 Mayıs'ta yeni bir olay başlamadı. 1958 CHP İlk Hedefler Bildirgesi'nden gelen, CKMP'nin söylediği bazı sözlerden gelen, Meclis, Anayasa yargısı, şu anda 1961 Anayasasının getirdiği ne kadar muhteşem yeni kurumlar varsa, bunlar vardır 1958 bildirgesinde. O bildirgeden çok kısa bir süre önce kurulan Kurucu Meclis tarafından - ki, bu 12 Eylül'dekine nazaran çok daha demokratik yapılı bir kurucu meclistir; tek yanlışı toplumun büyük

bir bölümünü temsil eden Demokrat Parti'nin temsil edilmemesidir. Bunun dışında, bütün sivil toplum örgütleri, sendikalar temsil edilmiştir - hazırlanan bir anayasa çıkmıştır ortaya. Bir özgürlükler anayasasıydı, bence şu anda da dünyadaki en modern anayasalardan biridir. Ancak Türk toplumu bunu taşıyamadı.

İbrahim Kalın: Peki 1992'de yeni bir başlangıç mı oldu?

Şahin Mengü: 1980'de askerler filmi bitirdi. Bütün partiler temelli kapatıldı. Ve ortada belki askerlerin kendileri açısından çok başarılı oldukları bir siyasi kaos ortamı doğdu ve talimatla partiler kurduruldu. Kurulan Soysal Demokrat Halkçı Partinin (SODEP) seçime girmesi engellendi. Süleyman Demirel'in kurduğu partinin seçime girmesi engellendi. Bütün bunlardan sonra yeni bir siyasal oluşum oldu. 12 Eylül'ün getirdiği bu ağır süreci görmeden bugünü anlamak zor olur. Partiler kapatıldı, yasaklar geldi, birçok insan siyaset dışı kaldı. Her alan boşluğa tahammül ediyor ama siyaset etmiyor. Bunun yerine sağlıklı olmayan yapılanmalar oldu. Çok uzun bir mücadeleden sonra, en sonuna doğru süreç bir tek partiye doğru gelişmeye başladı. 1992 yılında Erdal Bey'in başında bulunduğu siyasi örgütlenmenin içinde bulunduğu koalisyonun getirdiği kanunlarla CHP yeniden kuruldu. SHP'den bir grup o partiden koparak CHP'yi kurdular. Sayın genel başkanın kurultayda söylediği 92 lafı odur. Biz geçmişimizi inkâr etmedik, hiç etmedik, o kadar inkâr etmedik ki, bir dönem İstanbul Büyükşehir Belediyesinde sosyal demokrat bir başkan dönemindeki yolsuzluklar için Türk halkından özür diledik. Onun için genel başkan 92 lafıyla, yeniden açılmanın gerçekleştiği tarihi söylüyor. Biz 4,7 oy aldığımız zaman kimse bizi eleştirmiyordu sözü doğru. Beklenen gelişmeyi yaptı, yapmadı o ayrı bir konu. Ama bize karşı iyi niyetle, belki de daha iyi olmamız için haklı haksız yapılan eleştiriler var. Ama kin ve nefret dolu eleştiriler de var. Bunu da görmek ve ayırmak lazım.

Parti içi demokrasi diyorsunuz. Türkiye'de hangi siyasi parti Ecevit - İnönü ayrışmasını bırakın, bunun dışında bana bir tane lider değişimi gösterin. Ya cumhurbaşkanı olmuş bırakmış ya da doğal ömrünü tamamlamış öyle ayrılmıştır parti başkanlığından. Türkiye'de liderlerin değişmesi çok zordur. Bunun sebebini de hiçbir zaman

siyasi liderlerin antidemokratik davranışlarına bağlamayın. Liderlerin değişmesinde biz Ecevit'in İsmet Paşa'yı devirmesinde biliriz; o günleri hatırlayın. 12 Mart muhtırasına karşı çıkma var. Bu bana karşı yapılmıştır diye büyük bir tepki var. Her gün Türk iç ve dış politikasına ilişkin şok edici açıklamalar var. Parti içindeki yarışa yönelik muhalefet lafı çok az. Öte yandan, CHP'nin son seçim yarışlarına bakıyoruz, lider adayı olarak ortaya çıkan arkadaşların hepsine çok saygı duyuyorum. Hepsi çok medenice ortaya çıktılar. Bir tane genç arkadaşım var bir oy aldı. Ama söylemlerine baktığınız zaman ne toplumda bir şok yarattı, ne de bende yarattı. Ne Türkiye'nin Avrupa Birliği süreciyle ilgili bir şey söylendi, ne Güneydoğu sorunuyla ilgili bir şey söylendi. Herkes eleştiriyor. Bizim muhalefettekiler de söylemedi. O zaman ben lideri neden değiştireyim? Köşe yazarları Baykal'ı beğenmiyor diye CHP delegesi çok haksız eleştirilere uğruyor. Öyle bir tablo çiziliyor ki, CHP delegesinin kişiliği yoktur, şahsiyeti yoktur, emri yerine getirir. Ama beri taraftan genel başkanlık için dört kişinin aday olabildiğini görüyoruz. Adaylar doğru çıksa, daha çok oy alırlardı. Ama ne bir program açıklaması vardı, ne bir siyasi eleştiri vardı. Küskünler hareketinin başına oturmak gibi bir siyasi hareket yapıyorsanız, CHP delegesi çok sağduyuludur, buna geçit vermez. Adam milletvekili olamamış, listeye alınmamış ya da iyi yere konmamış diye muhalefet hareketi başlatırsa tutması mümkün değildir. Tutan hareket Türkiye'de tektir; o da Ecevit hareketidir.

Tüzüğe gelirsek; bir iş hukuka uygun yapılıyorsa, hukukun evrensel ilkelerine uygun yapılıyorsa, demokrasiye de uygundur. 2003 değişikliği yapıldığı zaman, ben partinin avukatlığını da yapıyordum. Bir ressam arkadaşımız bu davayı diğer tüm muhaliflerden çok daha bilinçli bir şekilde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına götürdü. Ve dedi ki, bu antidemokratiktir, bu eşitlik ilkesine aykırıdır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı dedi ki, bu eşitler arasındaki eşitliği düzenliyor. Bu bakımdan eşitlik ilkesine aykırı değildir kanaatiyle reddetti. Maalesef şimdiki muhalefet hareketi, nereye açacağını bile bilemeden, böyle bir olayla ilgili davayı Asliye Hukuk Mahkemesine açtılar. Bana sorsaydılar Baykalcı olarak doğru yolu gösterirdim. CHP kötü yönetilir, iyi yönetilir bu izafi bir şey.

İbrahim Kalın: Sayın Mengü, Cumhuriyet Halk Partisinde parti içi demokrasi vardır. Bu konuda bir sıkıntımız yok diyorsunuz. Ama diğer taraftan bu konuda dışarıdan eleştiriler de var.

Şahin Mengü: Ben genel merkezin istediği il başkanına da karşı da çıktım. O il başkanı gitti. Bana partinin genel başkanı bir kez bile ne oldu diye sormadı. O dediğiniz sistem olsa, ben bugün Parti Meclisi'ne giremezdim. Elli defa da bunun hesabı sorulurdu. İnsanlar sıkışıp seçimi kaybettikleri zaman, parti içi demokrasi yok diyorlar. Beni burada çok rahatsız eden konulardan biri de Sayın Saydam'ın CHP ile ilgili verdiği nasyonal sosyalist görüntüdür. Ülkenin içinde bulunduğu konum öyle bir hale geldi ki, Türkiye'nin bazı değerlerini savunmak durumunda kaldık. Avrupa Birliğine bakışımızı çok net söylüyorum. Bizim Birlik içinde oluşmuş kurallar varsa, hepsi için aynı olan kurallar, bizim için de aynıysa itirazımız yok. 1963 yılında CHP Genel Başkanının imzası var, o kuruma girme yönünde irade belirtmişiz. Bu bakımdan bizim tarihi sorumluluğumuz var. Ancak bu demek değil ki, AK Parti'nin yaptığı gibi, benim canım sıkıldı, Ermeni olayı ve Kıbrıs tartışılamıyor, 301'i kaldır dedikleri zaman hayır 301. maddeyi kaldıramam derim. Bunun düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü ile bir alakası olamadığını söylerim. Sen bir mahkemenin verdiği yanlış karara dayanıp eğer kanun değiştirmeye kalkarsan, CHP bunun karşısında durur. Ben yıllarca basın avukatlığı yaptım. Türkiye'de kimse benim kadar düşünce hürriyetini savunmamıştır. Ama şunu hemen söyleyeyim. 301. maddenin düşünce ve ifade özgürlüğü ile bir alakası yok. Sen evvela savcını ve hâkimini iyi eğit. Avrupa Birliğinde ortak tarifi olmayan bir vakıflar kanunu çıkardılar. Sevr'i yapan komiteye, Yunanlılar on bir maddelik bir kanun vermiştir. Komite bunun on maddesini anında yakmıştır. Sevr'i yapanlar el insaf demiş ve o kadar da değil demişler. Son gelen Vakıflar Kanunu'nda bunun tamamı var. Şimdi biz buna isyan etmeyelim mi? Avrupa'da ortak bir vakıflar kanunu olsa hiçbir itirazım yok. Ancak ortak bir vakıf denetim kanunu yok. Kendi aralarında ortak bir kanun oluşturmamışlar ve Türkiye'yi sosyal bir laboratuar gibi görüyorlar. Türkiye'de kim, neyi tartışamıyor? Bunu bir türlü anlayamadım.

İbrahim Kalın: Bu algı nereden kaynaklanıyor peki? Bu teknik konularda hakkını teslim etmek lazım; geçen hükümet döneminde AK Parti ile CHP birçok ortak kanun çıkardı. Ama bu AB karşıtlığı da daha çok CHP'ye yakıştırılıyor. Bu nereden kaynaklanıyor?

Şahin Mengü: Vakıflar Kanunu'nu Anayasa Mahkemesine götürüyoruz. Avrupa Birliğinden bir genç hanım beni aradı. Efendim hangi maddeyi götürüyorsunuz, diye sordu. Daha dilekçeyi vermedik ama o kadar açığız ki bu konuda dilekçeyi vereyim, gel sana örneğini gösterelim dedim. Brüksel'de de aynı tepkiyi gördüm. Ama biz doğruları dile getiriyoruz. Ancak doğrularımızı doğru bir şekilde dile getirememişiz demek ki.

Ali Saydam: Sayın milletvekilim bu tespitinize yüzde yüz katılıyorum. Bir tek şunu da açarsanız; CHP'nin neye karşı olduğunu millet biliyordu. Neden yana olduğu pek algılanmıyor. Yani Avrupa Birliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, gıda krizi, Türkiye markasının yönetimi, eğitim meselesi, sağlık meselesi, STK'lar, bu alanlarda kendi tezi yok. Algılama şu: CHP'nin bir fikriyatı yok. Sürekli olarak AK Parti'nin getirdiği düzenlemelere bu yapılamaz, bu getirilemez şeklinde karşı çıkıyor. Böyle bir algılama var.

Şahin Mengü: Benim anlattıklarımdan bu çıkıyor mu?

Ali Saydam: Hayır çıkmıyor. Ama sizin ifadelerinizde bir problem var.

Şahin Mengü: Bizim ifadelerimizde mi bir problem var? Yoksa basının algılamasında mı bir problem var? Bir de buna bakmak lazım.

Ali Saydam: Ben size bir şey söyleyeyim, basının yüzde doksanı Cumhuriyet Halk Partisi taraftarıdır.

Şahin Mengü: Bize yöneltilen eleştirileri söyleyeyim. Gazeteci arkadaşlar diyor ki, canım her kanunu da Anayasa Mahkemesine götürüyorsunuz. Adama diyorum ki, kanun yanlıştır. Kimse eve gelen hırsıza bir şey söylemiyor, yakalamaya çalışan ev sahibine niye gürültü yapıyorsun, diye kızıyor. Basının geldiği hal bu... Getirilmek

istenen kanun yanlışsa gidecektir. Biri de, ikisi de, üçü de gidecek. Bunları yapmamız yanlış algılanıyor. CHP en kısa zamanda bir program kurultayı yapacak. Ama şimdi dönüp bakıyorum, bütün arkadaşlarımız sosyal demokrat partilerde çalıştılar, bunların hiç birini yaptılar mı? Yapmadılar.

Fikri Sağlar: Yaptık.

Şahin Mengü: Nerede yaptınız?

Fikri Sağlar: Bir şeyi söylerken inandırmak için bazı doğruları da görmek lazım. CHP'den önceki SHP 1987'de tüzük kurultayını yapmak için tüzüğünü ve programını bütün örgütüyle geliştirdi. Daha sonra Altan Öymen zamanında yine tüzüğünü ve programını bütün örgütüyle, bölge toplantılarıyla geliştirdi. 1989 seçimlerine giderken SHP o günkü konjonktürü çok iyi gördü ve oradan başarılı çıktı. Bu nedenle, biraz önce söylediğiniz halkla birlikte, onların temsilcileriyle birlikte yapmış olduğunuz çalışmalar, öneriler size artı olarak geri dönüyor.

İbrahim Kalın: CHP'nin muhalefet tarzından hep böyle negatif bir algı çıkıyor. İktidarda olduğunda CHP'nin ne yapacağına dair, en azından söylemlerinde fazla bir şey görmüyoruz.

Şahin Mengü: En son tartışılan bir sosyal güvenlik yasa tasarısı var. Biz orada neyin olması gerektiğini söyledik. Biz yasaya karşı çıkmadık. Nasıl olması gerektiğini söyledik. İşçiden yana, emekliden yana olması gerekir diye öneriler getirdik.

Ercan Karakaş: Türkiye'de muhtelif partiler var. Programlarına baktığınız zaman kendilerini siyasi yelpazenin bir yerine koymuşlar. Bir partinin sosyal demokrat iddiası olduğu zaman, ondan daha farklı şeyler bekliyorsunuz. Ondan daha çok demokrasi bekliyorsunuz, özgürlükleri genişleten bir tutum istiyorsunuz. Şimdi halk bunu böyle algılamıyorsa, partinin buna bir eğilip bakması lazım. Türkiye'de bu kadar işsizlik var, yoksulluk var ama bu dönemdeki bir parti yüzde yirmiler civarlarında dolaşıyor. CHP'nin 1976 yılından beri Batı'yla, Batı partileriyle bir tecrübesi var. Batı şöyle yapıyor: Bir parti ileri doğru sıçramadığı zaman, bunun nedenlerini araştırıyor. Hem par-

tiler arasında, hem halk arasında kamuoyu araştırmaları yapıp, bunun gereğini yerine getiriyor. Ama biz, ilk büyük düşüşten sonra da, 2001 seçimlerinden sonra da -ki, yüzde sekize kadar düşmüştük - bu kamuoyu araştırmalarını bilimsel yöntemlerle yapamadık. Ben mesela bunun için çok mücadele ettim. Hiç fark etmiyor, yönetime kim gelirse gelsin. Ani bir düşüş yaşamışsak, 1999 yılında barajın altına düşmüşsek, bunu sorgulamamız lazım. Bizim değerlendirmelerimiz subjektif olabiliyor, çünkü bizim kültürümüzde öz eleştiri yok. Ama kamuoyu araştırmalarıyla bunun nedenlerini bulduğunuz zaman bunun gereklerini de yapmanız gerekiyor.

Ali Saydam: Hocam, herkes neden düştüğünü biliyor. Bunun için araştırmaya gerek var mı?

Ercan Karakaş: Tabii hepimizin kanaatleri var. Ama yine de Batı'da şöyle bir şey var; bu araştırmaları yaptılar ve şöyle bir sonuç çıktı; seçmenin, parti tabanın, parti örgütünün ve parti yöneticilerinin söyledikleri şeyler farklı çıktı. Yani örgüt ve yönetim, daima kendi eleştirilerini kayıran açıklamalar yaptı ama seçmen her şeyi takır takır söyledi. Lider mi kamuoyunda iyi algılanmıyor, kritik bir seçim mi var, o zaman lider orada kalsın, başbakan adayı bu olsun yaptılar. Ama bizde bir özeleştiri olmadığı için bunu yapmıyorlar. Halk niçin bizim partimize oyunu esirgedi, en önemli üç nedeni söyle gibi bir çalışmayı yapmıyoruz. İngiltere'de Tony Blair geldi ve üç seçim kazandı. Dördüncü seçimde dediler ki; artık seninle devam edemeyiz. Çünkü sürekli kamuoyu araştırması yaptırdılar. Senin genel başkanlığında bu seçime gidersek, bu genel seçimleri kesin kaybederiz dediler. Ama bir yeni adayla dördüncü kez iktidar olabiliriz dediler. Türkiye'de bir parti bu kadar seçime giriyor ve başarılı olamıyorsa yönetimi sorgulamak lazım, hepimizin bunu sorgulaması lazım.

Şahin Mengü: Biraz önce Sayın Şenatalar, bize oy veren zümrenin, üst gelir grubu, iyi eğitilmiş zümre olduğunu söyledi. Bunların hepsi çok doğru şeyler. Biz nerede kaybediyoruz? Biz varoşlarda kaybediyoruz. Biz orada sadaka ekonomisinin günlük yaşam haline geldiği zamandan itibaren kaybetmeye başlıyoruz. Kömür veriliyor mesela. Sen bize ne vereceksin, diye soruyorlar.

Ali Saydam: 2007 seçimlerinden sonra Onur Öymen ve Mustafa Özyürek'in halkın seçim davranışına ilişkin açıklamaları vardı. Siz nasıl haklı olarak, delegenin küçümsenmesine karşı çıkıyorsanız, bu açıklamalar da bana sorarsanız, özü itibariyle Aysun Kayacı'nın açıklamalarından çok da farklı değildir.

Tarhan Erdem: Ben küçümsemiyorum ki. Veriyorsa alsın tabi. Sadaka ekonomisi denen şey seçim efsanesidir. Türkiye'de sadaka olarak bilinen şeyleri alanlar, yani kömür, eğitim yardımı, kaymakamlıktan fak-fuk fonundan para gibi bir iki kalemde toplanan şeylerdir. Giyecek, yiyecek ve okul yardımı gibi yardımları alacak olanlar araştırmalarda %8 çıkar. Bir kısmı söyleyemez diyelim, %12 çıkar ama hiçbir yerde yüzde sekizden fazla çıkmadı. Bu yüzde sekizin oy ayrımı da, bugünkü oy ayırımından farklı değildir. Mesela orada CHP %10 olur, AK Parti de % 60 olur. Böyle değil, CHP % 16, AK Parti % 46; böyle rakamlar var. Yani yardım alanların siyasi eğilimleri de Türkiye'nin ortalamasından farklı değil.

Burhan Şenatalar: Batı'da çağdaş sosyal demokrat partiler seçimlerde başarısız olduğu zaman, yerel örgütlerden başlayarak herkes analizini yapıyor, herkes raporunu yazıyor. Kurultayda bunlar tartışılıyor. Siz 'bu bir seçim efsanesi' dediniz. Burada binlerce CHP'li bunu tekrarlayıp duruyor.

Tarhan Erdem: Bu yanlışa dayalı politika sonuç veremez.

Ercan Karakaş: Sosyal Demokrat Parti ortaya çıkacak, dünya uygulamalarına bakacak, bir işi olan, eve ekmek götüren varsa onu bir tarafa bırakacak. Ama işini kaybeden ve işsizlere, devlet bütçesinden eşit bir şekilde, insanlık onuruna yakışır şekilde bir yardım yapılacak. Ben Avrupa ülkelerinde yaşadım, bu uygulama var. Bu yardımı alan üniversite mezunu arkadaşlarım var. Siz bu sistemi parti olarak geliştireceksiniz, uygulanabilir olduğunu göstereceksiniz. Çözüm budur. Çözümü yapmayıp, siz buna kömür veriyorlar dediğiniz zaman halk diyecek ki, 'ya bir kömür alıyordum, ona da karşı çıkıyorlar'.

Şahin Mengü: Biz 'nüfus kâğıdınızla doktora gideceksiniz' dedik. Dediler ki, 'yeşil kartları iptal ediyorlar'. Bütün bu bozukluklar, bölge

okulları olayından kaynaklanıyor. Köyden öğretmen çıktı ve imam geldi. Eskiden iyi veya kötü, belirli kesimler dur kardeşim, adam öyle söylemiyor, böyle söylüyor diyordu. Biz öğretmenin köyden çıkmaya başladığından itibaren, imamla siyaset yapmaya başlıyoruz. Taşımalı eğitimle okutulan bir çocuğun dedesi bana "Beni cahil bıraktın, Mehmet'i eğitecek misin" dedi. Taşımalı eğitim veren bir yer burası.

Ali Saydam: Bizim etraftan algıladığımız, bir kısım medyada gördüğümüz ve araştırmalardan net olarak gördüğümüz bir şey var. O da CHP'nin yönetimiyle, seçmeninin mutabık olmadığı. Oysa delege neredeyse yüzde yüze yakın bir mutabakatla bu yönetimi başa getiriyor. Acaba Türkiye'deki seçmen tabanıyla CHP'nin delege sistematiği arasında bir uyum sağlanmadığı sürece CHP'nin herhangi bir şekilde çözüm üretmesi mümkün mü?

Şahin Mengü: CHP'nin delege yapısıyla, ona oy veren halk arasında bir fark var diyorsunuz. Bu farkı çok algılamak mümkün değil benim açımdan. 12 Eylül'ün yaptığı en büyük kötülüklerden bir tanesi, bizde siyaset yapması gereken kişilerin, bizden uzak kalmasıdır. Bu, 12 Eylül'ün siyasetçiye vurduğu ağır bir darbedir. Siyasetçi bunun bedelini çok ağır ödedi. İki sene boyunca bir adam çıkıp televizyondan siyasetçiye küfür etti. Bir kısmı bundan soğudu. Sonra gençliğe öyle bir dünya vaat ettiler ki, tek şey paradır, ona yönelin denildi. Şimdi 1968'in kuşağı yok oldu. Benim üniversite yıllarımda bir üniversiteli kantinde iki gazete okumuyorsa, ona talebe muamelesi yapmazlardı. Ankara'nın çok kaliteli bir üniversitesinin kantinine gittim arabesk dinliyorlar. Kitap, gazete okuyan yoktu.

İbrahim Kalın: Yeni neslin hepsi, politikadan bu kadar uzaklaşmış durumda mı?

Fikri Sağlar: İzin verirseniz bir şey söylemek istiyorum. Sayın Mengü'nün söyledikleri doğrudur. Ama siyasi partilerin, varlık nedeni de iktidar olmak değil midir? Bu gerçekleri araştırması, görmesi ve ona göre yeni önermeler yapması gerekmez mi?

İbrahim Kalın: Sayın Şenatalar da onu söyledi. CHP'nin seçmen yaşı 45 yaş üstü.

Fikri Sağlar: SHP'den hemen sonra DSP kuruldu. 1986 ara seçimlerine katıldı. Genel Başkanı Erdal İnönü İzmir milletvekili seçildi. 11 ilden bir tanesinde milletvekilliği kazandı. Yüzde 14'lerde falandı. Sonra parti ciddi bir şekilde saldırıya uğradı. DSP'ye 28 milletvekili blok halinde geçti ve DSP grup kurdu. O zaman biz ne yaptık? Ben genel sekreter oldum ve ilk gideceğimiz yer halktı. Partili üyelerle birlikte bölge toplantılarına gittik. Orada her il kendi sorununu, kendi bölgesi içinde dile getirsin dedik. Bu yedi bölgede dile getirildi ve bu daha sonra 'Anadolu konuşuyor' başlığıyla kitap haline getirildi. 1987 seçimlerinde %24 oy aldık bir sene sonrasında. Önerilerinizi halkla birlikte dile getirdiğiniz zaman bir umut haline geliyorsunuz. Parti içinde iktidar ya da seçimler değil, genel seçimleri düşünerek bir yapıya giderseniz bir çözüm haline geliyorsunuz. Doğru, bugün gençlik, sendikalar, kadınlar, sivil toplum örgütleri, 12 Eylül öncesinden kaynaklanarak maalesef siyasetin içinde değil. Ama siyasetin içinde olmayan bu dinamikleri yine siyasi partiler siyaset içine koyabilir. 22 Temmuz seçimlerinde AK Parti % 47 oy aldı ve bu % 47'ye dayanarak Türkiye'yi kötü bir noktaya götürüyor. Ama %53 var ve CHP, ciddi bir şekilde bu %53'ün siyasi anlamda önderi olmalı. Ben, sorunun CHP ile birlikte çözüleceği doğrultusunda inanca sahibim. Tarhan Erdem'den farklı düşünüyorum bu konuda. Bugün eğer CHP'nin programını, tüzüğünü ve halkla ilişkilerini iyi kurarsanız, bu yapıyı yeniden CHP haline getirebilirsiniz.

Ali Saydam: Ama Tarhan Erdem, böyle bir irade beyanı yok diyor.

Fikri Sağlar: Ama bunun için de mücadele etmek lazım. Parti kurmanın sıkıntıları var, yararları da olabilecektir. Ama CHP bugün bir marka. Bu markanın arkasında ciddi bir şekilde Türkiye'yi de ileriye taşıyabilir.

Şahin Mengü: Marka olduğumuz doğru, bugün iktidar partisinin alternatifi var, bizim yok.

İbrahim Kalın: Bu cümle de çok eleştirildi.

Fikri Sağlar: Cumhuriyet Halk Partisinin alternatifi yok denebilir, bugün için ama...

Ali Saydam: Avrupa benim, Fransa da benim, der gibi. CHP'nin alternatifi yok, Deniz Baykal'ın alternatifi yok.

Şahin Mengü: Çok eleştiriyoruz CHP'yi, herkes masaya yatırıyor. Bir SHP var mesela. CHP bu ülke için şart.

İbrahim Kalın: CHP'nin yaptığı muhalefet yetersiz bulunduğu için bu kadar eleştiriliyor.

Ali Saydam: Beyefendiye Cicero'ya atfen şu lafı söyleyebiliriz: "Gelecek de vardır".

Fikri Sağlar: Doğru, umudun olmadığı yerde boş vermişlik söz konusu. Umut duymak zorundasınız ki, boş vermiş olmayasınız.

Ali Saydam: Siyasi iletişimle ilgili gerçekleri bilmek her zaman müphemiyetten daha önemlidir. Türkiye'nin küresel ısınma vs. gibi meselelerinde, AKP'nin de, CHP'nin de çözüm politikaları yok. Mithat Kadıoğlu, İstanbul Teknik Üniversitesi hocası, her Cuma uyarıyor; derhal afet durumu ilan edilmesi gerekiyor şeklinde. Bunu hangi parti yapacak? Gıda krizi meselesinde CHP ne diyor? Hükümet yoktur diyor, dünyaya bakıyoruz, çok büyük bir gıda krizi var.

Fikri Sağlar: Kurultay bunları tartışacak bir yer olmalıydı. 1935 Kurultayında eğitimle ilgili karar veriliyor ve köy enstitüleri kuruluyor. Benzeri bir heyecanı istiyorsunuz.

Ali Saydam: Aynen bunu istiyorum ve bunun iletişimini istiyorum. CHP'nin önüme düşüp demesi lazım ki, Türkiye'nin küresel ısınma meselesi var mıdır, yok mudur?

İbrahim Kalın: Burhan Bey'e de söz verelim.

Burhan Şenatalar: Ben Tarhan Bey'e katılıyorum, diğer arkadaşlarımızdan biraz ayrılıyorum. Şimdi bakın CHP'nin iklim değişikliği, gıda krizi vs tartışması için yapısı, mekanizması, anlayışı müsait değil. Sadece son kurultaya bakınız. Biraz evvel Sayın Mengü dedi ki, hukuki olarak bir problem yok. Aday olmak için beşte bir imza gerekiyor, onu da gidip Kurultay'da herkesin önünde atacaksınız. Şimdi hukukçular açısından hiçbir sorun olmayabilir ama bunun demokratik olduğuna beni kimse inandıramaz. Ben şunu iddia ediyorum: Afrika'daki parti-

leri bir kenara koyun, Sosyalist Enternasyonal içindeki partilerde, bir ikinci örneği varsa sürpriz olur; 168 oy alan birisi, çıkıp beş dakika konuşamadı. Böyle bir kurultay olamaz sosyal demokraside.

Tarhan Erdem: Demokraside yok, sosyal demokrasisini bir kenara bırak.

Burhan Şenatalar: ÖDP kurultay yaptığı zaman, birinci gün konulu tartışma programı yapıyor. Kasım ayının başında, 2–3 milyon nüfusu olan Makedonya'nın Sosyalist Partisinin Kurultay'ına gittim ben. Birinci gün çeşitli Balkan ülkelerinden gelen akademisyenler tebliğler sundular. İkinci gün, gerçek kurultayı yaptılar.

İbrahim Kalın: Peki Sayın Atalar, reel siyasi konularda CHP neyin muhalefetini yapıyor?

Burhan Şenatalar: Muhalefet yapıyor ama nasıl yapıyor, alın Sayın Baykal'ın kurultay konuşmasını. Hepsi AKP'ye ve parti içi muhalefete endeksli... Bu ne demektir? Sizin bağımsız vizyonunuz yok. Bütün konuşmalar ve bildiri geçmişe endeksli, biz Cumhuriyet'i kuran partiyiz, biz Atatürk'ün partisiyiz. Geleceğe dönük bir vizyon yok. CHP'nin ihtiyaç duyduğu şey; 1923'te Cumhuriyet kuruldu biliyoruz, O zaman CHP tek partiydi, onu da biliyoruz. Tek parti döneminin başarılı tarafları var ama başarısız tarafları da var, onu da çok fazla övmemek lazım. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu şey; 2023'e doğru bakışınız, vizyonunuz. 2023'e hangi teknoloji ve sanayi politikasıyla gideceksiniz. Türkiye'nin Konya ovası kuruyor, buna karşı ne üreteceksiniz?

İbrahim Kalın: Peki neden bu konularda politika üretmiyor?

Burhan Şenatalar: Çünkü bunu üretecek bir parti yapınız yok. Alman Partisi ya da İşçi Partisi örgütlendiği için, herkes en özgür biçimde katıldığı ve STK'larla iç içe bir yapı olduğu için orada olur.

İbrahim Kalın: Peki tamamen partinin yapısından mı kaynaklanıyor?

Burhan Şenatalar: Bakın gençlerle ilgili bir şey söyleyeyim, bu da bir şehir efsanesidir. Gençler siyasi parti siyasetine ilgi duymuyorlar ve yüzde yüz haklılar. Bu kurultayı gördükten sonra ben 20

yaşında olsaydım, öyle bir siyasete hiç ilgi duymazdım. Partiniz incelesin lütfen, Toplum Gönüllüleri Vakfında 60'dan fazla üniversiteden binlerce genç çalışıyor. Türkiye'nin yeni bir parti ihtiyacı var; özgür, tarafsız, üretken.

Ercan Karakaş: Neden bu partiler üretemiyor? Neden halkın çözüm bekleyen somut sorunlarına çözüm üretilemiyor? Siyasi kültürümüzde bu gelenek yok, dayanışma az, kolektif çalışma çok az, lidere bağımlılık çok fazla. Bir kere siyasi geleneğimizde, 600 yıl sultan yönetmiş bizi. Şimdi Batı'yla kıyasladığımızda, CHP ve diğer partilerin büyük eksiklikleri var. Program partisi olmak lazım... En aşağıdan en yukarıya kadar tartışarak somut çözümler getirmek lazım. Ben iki kaynağa bakıyorum; bir kendi geçmişimizdeki olumlu kaynaklara ve bir de Batı'ya bakıyorum. CHP'nin geçmiş kurultayları 4 gün, 7 gün, 5 gün sürmüş. Çünkü tabandan gelen dilekleri, kurultaya yazılı olarak sunuyorsunuz, tartışılıyor. Atatürk mesela Nutku'nu Meclis'te okumamıştır, kurultayda okumuştur. Buradan Batı'ya geçiyorum. Kurultay'ları 4 gün sürer, seçimleri 1 saat sürer. Bir de reel sorunları, dünyada meydana gelen büyük değişimler global politikada uzmanlarla beraber orada tartışır. Madem çağdaş, modern, sosyal, demokratik bir parti olacaksınız, o zaman bu konularda öncülük edeceksiniz. Yeni bir siyasi kültürle, tabana dayalı, modern, tartışan bir parti olmak lazım. Tabii parti arayışları var, bizler de parti arayışı içerisindeyiz. Onun için CHP'den ayrıldık zamanında. Siyasi kültürü değiştiremediğiniz zaman, aynı kısır kültürü yaşıyorsunuz. CHP'den ve DSP'den ayrılan arkadaşlarımız, bugüne kadar 6 ayrı parti kurdular. Şimdi soru şu; niçin bir eleştiride birleşerek daha demokratik bir parti kuramıyoruz da beş ayrı parti kuruyoruz. Çünkü aynı siyasi kültürün paradigmalarıyla hareket ediyoruz. Hani diyoruz ya 'küçük olsun benim olsun'. Siyasi kültürümüzü kendimizden başlayarak değiştirmediğimiz sürece, var olanı aşmamız mümkün değil.

İbrahim Kalın: Tarhan Bey'in bu siyasi kültür meselesine bir itirazı var herhalde.

Tarhan Erdem: CHP'de, siyasi kültürümüzde, böyle bir anane yoktur sözü pek doğru değildir. Halk partisi geleneğinde bu vardır. Basit bir örnek; toplu sözleşme ve grev kanunu, sanılır ki 1963'te çık-

mıştır, hayır, 1955 kurultayında rahmetli Cahit Zamangil, sessizce kurultay başkanına gitmiştir ve partinin programına grev ve toplu sözleşme hakkı verilecektir yazalım, demiştir. Başkan da onu ana davalar komisyonuna havale etmiştir ve kurultay karar vermiştir; önümüzdeki kurultaya parti meclisi bu hazırlığı yaparak gelecektir. Niçin 1961 Anayasası bu kadar çabuk, tutarlı ve hızlı çıkabilmiştir derseniz, CHP'nin 1960 öncesi çalışmalarındandır. İlk hedefler beyannamesinin ana başlıkları, 1961 Anayasasının bölüm başlıklarıdır. Bir başka şey de, 1966'da "ortanın solu" meselesi atılınca, ilk defa toplanan komisyonda ana davalar komisyonu dört gün çalıştı. CHP'de 1972'den sonra kalkmış olan bu gelenek vardı. Eksik olan buydu ama artık yapılamaz. Şimdi Ercan Bey kusura bakmasın; kurulmakta olan yeni partilerin hepsi eski partilerdir. 2002'den sonra kurulan hiçbir parti yeni parti değildir. 1980 sonrasında kurulan iki tane yeni parti vardır. Bir tanesi Anavatan Partisi, ikincisi AK Parti. CHP'nin marka olduğu doğrudur ama hepimizin hafızasından kalkmış pek çok ünlü marka vardır. Dolayısıyla markayı muhafaza etmek mecburiyetinde değiliz. Türkiye bugün büyük sıkıntılar içindedir.

Fikri Sağlar: CHP'nin Sayın Erdem'in de içinde bulunarak yarattığı ciddi bir demokrasi kültürü vardı. Ama CHP'nin yönetim anlayışı bugüne kadar olan markasının değerini maalesef bilemiyor. Saydam da iyi söyledi; iletişimi iyi kuramıyor. Ne söylediği belli değil, göründüğünden farklı bir söylemi var. Örgütlenmesi, demokrasi kültürünü esas alan anlayışa göre değil. Bunları bizim eleştirmemiz, CHP'yi önemsememizden kaynaklanıyor. CHP sizin de söylediğiniz manada bir açılmaya giderse, ben umutlu olduğumu söylemek istiyorum. Ama gitmeme doğrultusunda bir direnç görüyorsanız, o zaman CHP'yi umut olmaktan çıkaracak olan bizler değiliz halktır, ilk seçimlerde de görülecektir. Yeni partinin de CHP'nin de içinde bulundum. CHP'nin sorunu, halktan kopması ve yaptıklarıyla, kendi özüyle barışık olmamasıdır. Sabahtan beri konuşuyoruz, eğer bir bilim adamı, ben şu konuda ikna olmadım diyorsa, yurttaşlarımız nasıl ikna olacaktır?

Şahin Mengü: Bir partinin genel kurulunun iradesini partilerin kadroları belirler. Siz öyle bir tablo çiziyorsunuz ki, sanki sizin zamanınızda yüzde elliydi, sanki yüzde onlara düşmediniz.

Fikri Sağlar: Siz düşürdünüz. Ben – siz meselesi değil bu. CHP'yi büyük bir umut olarak bekleyen kitle, o umudu bulamamış demektir. CHP bugün bizi heyecanlandırmış olsaydı, bu konuşmalar farklı olurdu. CHP 22 Temmuz sonrası da bu tür konuşmalarla karşı karşıya kaldı. CHP söylediklerinden geri dönmeyen ve giderek içine kapanan ve içindeki demokrasiyi yok eden bir yapıda. Kürt sorunuyla ilgili, küresel ısınmayla ilgili, toplumsal barışı kurmakla ilgili, toprak reformuyla ilgili net bir düşüncesi var mı? Ama bizim bildiklerimizi topluma anlatma ağımızı doğru kullanmadığımız ortada; o yönleri açmazsanız bir yere varamazsınız. Tartışmadan yaparsanız olmuyor. Bütün mesele bu; yöntem yanlış...

Şahin Mengü: O size göre yanlış. Kürt sorununda 1989'da raporumuz var.

Fikri Sağlar: Bizim hazırladığımız raporlardır.

Şahin Mengü: Kürt sorunu hakkında çok net söylüyoruz; biz bireysel, kültürel haklara, anadilinin öğrenilmesine hiçbir şekilde karşı değiliz ama bireysel, kültürel hakları siyasal haklara çevirmeye kalkışırsanız orada karşıyız. Bunu dünyanın her yerinde de üniter devletler aynı şekilde yaparlar. Dilini öğrenecektir ama bu bir eğitim dili olmayacaktır.

Ali Saydam: Şunda herkes mutabık ki, ana başlıklar konusunda bir açıklık, netlik kazandırma görevi CHP'nin siyaset uzmanlarına düşen bir şeydir. Bir kitle yaratma problemi CHP'nin siyasi iletişimcilerine aittir. Nedir CHP'nin marka vaadi? Bu marka vaadi de net olarak ifade edilemiyor. Bu üç konuyu halletmedikçe, seçimlerde muvaffak olma şansı pek yoktur. Sevilen marka olması gerekir.

Ercan Karakaş: Sorunların bir tanesini aldığımız zaman çözmemiz mümkün değil; yöresel sorunlar var, problematik sorunlar var, örgütsel ve iletişimsel sorunlar var. 89 yılındaki yerel seçimlerde biz Diyarbakır'ı kazandık, Van'ı ve Mardin'i de aldık. Bugün yüzde dört. Eğer bunu kendimize sormazsak, bu düşüşe mahkûmuz. Ben burada söylüyorum, ilk büyük düşüş, 89 yılındaki yüzde 29'dan yüzde 21'e düşüştür. O günden bu yana hiçbir yönetim, bizim bütün gayretlerimize rağmen kamuoyunun önüne "bilimsel olarak yenilgimi-

zin nedenleri budur, ortadan kaldırıyoruz", demedi. Bu yapılmadığı için iniş sürekli olmuştur. 1991 yılındaki SHP - CHP birleşmesinin motivasyonu da budur. Biri yüzde 4,5'ta kalmış, diğeri 29'dan 13,5'e düşmüş yerel seçimlerde. Ve halk da sürekli birleşin diyor zaten.

Ali Saydam: 92'den bu yana yükseliyor. Sizin söylediğinizde tam tersine bir saptama var. 92'de 4,5'la başladı.

Ercan Karakaş: 4,5 yalnız başına devam etmedi. Onun içine SHP geldiği zaman %19'du. Efendim bir sosyal demokrat parti bu kadar yoksulluğun, işsizliğin, demokrasi eksikliğinin olduğu yerde %20 ile yetinemez. %42 oy aldık 77'de. Bütün mesele, dediğiniz gibi sosyal demokrasinin, Türkiye koşullarında, evrensel sosyal demokrasi koşullarıyla sentezini yapabilmek.

Fikri Sağlar: Ercan Bey siz %53'e sahip çıkabiliyor musunuz? Toplumsal muhalefetin önderliğini yapabiliyor musunuz, onu konuşun. %47 diye ortaya çıkıldığında, onun karşısında herkes kendi oyuna bakarak bir şey söylüyor. Toplumsal muhalefetin siyasi önderliğini yaparsanız, sonunda siz o muhalefetin önünde giden bir yapı olursunuz.

Burhan Şenatalar: Türkiye'de seçmen davranışı çok değişiklik gösterir. Ondan dolayıdır ki 2002 – 2007 seçimlerinde geçerli oylar yüzde 11 arttı. AKP'nin oyları %52, MHP'nin oyları %90, CHP'nin oyları %6,4 arttı. Bu sorun, üzerine çok ciddi bir şekilde araştırma ve özeleştiri süreci yaşanmadığı sürece düzelmez.

İbrahim Kalın: Sayın Mengü bir açıklama yapıyordu; aslında biz varoşlarda kaybettik diye. O analiz yarım kaldı.

Şahin Mengü: Bunu inkâr etmek mümkün değil, birebir seçim bölgemde oldu. Bizim oylarımız, bu bizim beklediğimiz oy değildi. Ben o gece "bu bir mağlubiyettir" dedim. Şimdi varoşlarda sadaka ekonomisi var, üçüncü bir parti daha meclise girsin diye bize gelmesi gereken oylar başka bir partiye gitti. Şimdi bunların hiç hesabını yapmadan CHP %22'de kaldı dediğiniz zaman, tahlil yanlış oluyor. Kendi seçim bölgemde 2002 yılında yüz bin oy sandığa hiç gitmemişti. Seçmen artışını da göz önüne alarak benim bölgemde

80 bin oy beklerken, 4 milletvekili getirecekken 2'de kaldık. Bir anda rakamlar değişiyor, siyasi tablo değişiyor, sandalye sayısı değişiyor. Bütün bunlara tek boyuttan bakarsanız, çok kötü gidiyor derseniz haksızlık olur. Maalesef bizim irademiz dışında gelişti.

İbrahim Kalın: Son cümleyi sizden alalım.

Ercan Karakaş: Dediğim gibi, bir parti seçim sonuçlarını açık yüreklilikle, bilimi de işin içine katarak irdelemelidir. Gayet tabii ki seçimi kaybetmenin yollarına karşı alternatif üreteceksin. Kaldı ki, belediyelerin yaptığı yardım politikalarına alternatifler açısından sosyal demokrasinin birikimi çoktur.

İbrahim Kalın: Bu vermeyin demek değildir.

Şahin Mengü: Parlamentoya geleli daha yedi ay oldu ve kurultaya geldik.

Fikri Sağlar: Ben en son bir şey söylemek istiyorum. İradenin dışında olan olaylar vardır. Bizim dışımızda, siyasetin dışında, hem dünyanın hem Türkiye'nin olaylarını siyasi partiler gözleyip, kendi iradeleriyle yapacaklarını çözebilmelidirler.

İbrahim Kalın: Aslında bu ayrı bir oturumun konusu. Sayın Saydam baştan beri bir müphemiyet var dedi, Sayın Mengü aslında yok, biz öyle söylüyoruz dedi.

Şahin Mengü: Bazı kitapçıkları hemen size hazırlatıp göndereceğim.

Ali Saydam: Memnun musunuz yani blok halinde yüzde yüz mutabakatla bir kurultay, yani seksen dört olarak. Başkan seçiminde 85 muhalefetle 1050 kabul oyu var; büyük bir mutabakatla, sınırlı muhalefetle kurultay yapmaktan memnun musunuz?

Şahin Mengü: Ben memnunum. Yüzde yüz çıkmadı. CHP'de muhalefet bitmez; bizde yarın sabah muhalefet başlar. 1967 yılından beri bizde herkes bir liderdir. Bir ilçe başkanıyla iki gün oturun, ilçenin sorunlarını tartışın. Kendi desteklediğim sivil bir grubun kazanmasından nasıl mutsuz olurum, onu anlamıyorum.

13. Bölüm

SİYASİ YÖNSÜZLÜK

5 Mayıs 2008

I. BÖLÜM

Konuk:

Mustafa Çalık, *Türkiye Günlüğü Dergisi Genel Yayın Yönetmeni*

İbrahim Kalın: Bildiğiniz gibi geçen hafta Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesiyle ilgili değişiklik tasarısı Meclis'ten geçti. Bunun hemen ardından, 1 Mayıs olayları yaşandı. Yarın AB Troyka'sı Ankara'da toplanıyor; Türkiye'nin AB müzakere sürecini konuşacaklar. Yeni anayasa ile ilgili tartışmalar bugünlerde tekrar gündemde. Adalet ve Kalkınma Partisi bundan sonra ne yapacak? Bir anayasa değişikliğine gidecek mi? Parti bildiğiniz gibi ön savunmasını Anayasa Mahkemesine sundu. Bununla ilgili beklentiler, tartışmalar ne yönde? Gündemdeki bu konuları konuşacağız. Bugün programımızın ilk bölümünde Sayın Mustafa Çalık ile birlikte gündemi değerlendireceğiz, ikinci bölümde de diğer konuklarımızı alacağız programımıza.

Mustafa Bey kapatma davasıyla başlamak istiyorum. Şöyle değerlendirmeler yapılıyor: Kapatma davası, Türkiye'de siyaseti adeta kilitledi. Herkesin gözü kulağı şu anda AK Parti ve Başbakanın üzerinde. İstanbul'da Başbakan hafta sonunda özel bir grupla bir yemeğe katıldı. Görüşme, gazetelere yansıdı. Konuşulanlardan özetle, "Biz Türkiye'de gerginliği tırmandırmayacağız, bu nedenle anayasa değişikliği, referandum gibi değişikliklere gitmeyeceğiz" şeklinde bir sonuç çıktı. Gerçi bugün partiden bu haberleri yalanlayan bir açıklama geldi ama bunlar bir müddettir konuşulan şeyler. Siyaset gerçekten de kilitlendi mi? Kimilerinin dediği gibi, Temmuz–Ağustos aylarında Anayasa Mahkemesi bir karar verir, karara göre AK Parti kapanır ya da kapanmaz; ancak siyaset tekrar bir açılıma doğru gider mi? Siz nasıl değerlendiriyorsunuz bu süreci?

Mustafa Çalık: Bir defa siyasetin kilitlendiği görüşüne katılmıyorum. Yayılmaya çalışılan bu kanaat, ortadaki operasyonun bir parçası. Yani siyaset kilitlensin isteniyor. Siyaset kilitlensin ki, siyasetin hâkim aktörleri, siyasiler ve bu arada baş aktörü iktidar partisi biraz daha örselensin. Siyaset kilitlenirse, bunun en büyük zararı siyasi iktidara olur. Böyle bir şey isteniyor, anlaşılan o. Siyasete kilitlendi diye bakmak doğru değil, neden kilitlensin? Her şeyin normal akışında devam etmesi lazım.

İbrahim Kalın: Peki, devam ediyor mu şu anda?

Mustafa Çalık: Etmiyor, edemiyor. Çünkü bir tarafın, tabiri caizse bürokratik hegemonyanın tek taraflı üstünlüğü var. Her şeye rağmen halktan almadığı, milletten almadığı, hatta hukuktan almadığı bir gücü terazide kullanıyor; bir ağırlık, bir baskı oluşturuyor ve bu bir anlamda hem kamuoyunu, hem siyasi aktörleri, hem de siyaseti terörize ediyor, bunun farkında olmak lazım. Siyaseti Başsavcının iddianamesiyle açılan davaya endekslemek, Türk siyasetine ve elli yılı aşkındır, hatta altmış yılı aşmış olan çok partili hayat tecrübesine haksızlık olur. Türk siyasetinin bunu atlatabilmesi lazım. Ama atlatabilir mi? Doğrusu ben de herkes gibi emin olamıyorum. Fakat uzun vadede, hatta orta vadede atlatacak. Çünkü Türkiye her şeye rağmen ümitvar noktalara doğru gidiyor. Türkiye değişiyor, sular akıyor. Suları geriye akıtmanın, dereleri, ırmakları tersine çevirmenin imkânı yoktur. Burada öncelikli olan AKP değildir, AKP'nin kapatılması değildir. Burada söz konusu olan, millet iradesinin neticelerinin hukuk bürokrasisi tarafından, hukuk adı verilmiş bir zihniyet tarafından elimine edilmeye çalışılmasıdır, ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. İddianame bir hukuk metni değildir. Ortadaki süreç, hukuki bir süreçmiş gibi duruyor ama bu siyasi bir süreçtir. Yassıada sürecine, 27 Mayıs 1960'taki gece darbesine ne kadar hukuk ve meşru siyaset nazarıyla bakılabilirse, buna benzer bütün teşebbüslere de o nazarla bakılabilir. Anlaşılan şu baktığını doğru görenlerin, okuduğunu doğru anlayanların, seyrettiklerini doğru değerlendirenlerin gördüğü aşağı yukarı şudur: Evet bu parti de kapatılacaktır.

İbrahim Kalın: AK Parti tabanı da bunu kabullenmiş durumda mı sizce?

Mustafa Çalık: AK Parti tabanında ne deniliyor bilemiyorum, yani parti tabanı adına konuşacak durumda değilim. Fakat genel kamuoyundaki havayı bir parça hissedebildiğim kadarıyla söylüyorum: İnsanlar, Anayasa Mahkemesinin bu partiyi kapatacağına inanıyor. Neden? Formülasyon çok açık, kanaatin gerekçeleri çok açık. Çünkü bürokratik hegemonya bu partiyi, bu iktidarı irticacı olarak görüyor, rejim aleyhtarı görüyor, hatta rejim düşmanı gibi görüyor. Rejim için tehlike olarak görüyor. Peki, hangi rejim için? Cumhuriyet için mi? Bazen bu da telaffuz ediliyor, ben Türkiye'de gerçek manada Cumhuriyet düşmanı olduğuna inanmıyorum. Yetmiş küsur milyonluk bir ülke. Burada ruhen ne kadar hasta varsa, ne kadar toplum dışı tip varsa, belki o sayıda, o miktarda da Cumhuriyet düşmanı olabilir. Fakat her toplumda marjinaller, hastalar, rahatsızlar vardır. Bunların üzerine hukuk, bunların üzerine siyaset, bunların üzerine idare bina edilemez. Ama Türkiye'de gerçekten Cumhuriyet idaresini tehdit etme istidadı taşıyacak ölçüde, tabanı olan bir Cumhuriyet aleyhtarlığının olduğuna inanmak için insanın kafasının içinde beyin değil, başka bir şey taşıması lazım.

İbrahim Kalın: Siz bu Cumhuriyet'le ilgili kaygıları yersiz görüyorsunuz yani.

Mustafa Çalık: Kesin olarak; bunlar yersiz kaygılar ama yersizlikten de önce samimi değil. Ben samimiyetle, "Cumhuriyet elden gidiyor" diyenlerin kahir ekseriyetinin, Cumhuriyet'in elden gitmekte olduğuna inandığına inanmıyorum. Kimse inanmıyor, bu bir iktidar kavgası. Türkiye'de klasik bürokratik sistem, hegemonya, iktidarı devretmek istemiyor, bölüşmek istemiyor. Oysa hiçbir yerde, hiçbir bürokrasi iktidarı kullanmaz. İktidar dediğimiz şey, günümüzde büyük ölçüde halkın seçtikleriyle, milli iradenin tercihleriyle ortaya çıkan yapılar tarafından, birimler tarafından, partiler tarafından kullanılır. Fakat bürokrasi de bir iktidar kullanır. Her sağlıklı toplumda, farklılaşmış toplumda, çeşitlenmiş her toplumda meslek grupları bir iktidar kullanır. Sivil toplum örgütleri bir iktidar kullanır; askeri bürokrasi, siyasi bürokrasi, ekonomi dünyası vb. bunların hepsi bir iktidar kullanır. İktidar dediğimiz şey, sadece Başbakan olmak, Bakan olmak, Milletvekili olmak, Meclis'te çoğunluğu oluşturmak gibi bir şey değildir. İktidar meşru ve gayrı meşru taraflarıyla birçok

toplumsal grup tarafından kullanılabilen bir güçtür. Bu güç, modern toplumlarda, farklılaşmış toplumlarda, sanayileşmiş toplumlarda muhtelif kesimler tarafından kullanılır. Fakat asıl güç, toplumun kaderinde amil olacak güç, biliyoruz ki, sağlıklı işleyen demokrasilerin olduğu toplumlarda siyasi iktidar tarafından kullanılır, halkın seçtikleri tarafından kullanılır. Bu, şu demek değildir: "Dünyanın hiç bir demokratik ülkesinde, o ülkedeki bürokratlar hiçbir iktidar kullanmazlar". Kullanırlar, en azından hukuki kurallarla tayin edilmiş, kendi görev alanlarında bir iktidar kullanırlar. Ama bir ülkenin geleceği hakkında, nasıl idare edileceği hakkında makro kararları, makro iktidarı her zaman seçilmişler kullanır demokrasilerde. Türkiye'de seçilmişler bunu nadiren kulandılar. Bazı seçilmişler gerçek bir iktidarın rengini, kokusunu, tadını öğrenemeden yerlerini geriden gelenlere terk ettiler. Terk etmemekte ısrar edenler, terk etmek istemeyenler, "Halktan aldık ancak halkın karşı oyuyla terk ederiz." diyenler bazen bunun bedelini çok ağır ödediler, hayatlarıyla ödediler. Eğer 1957 seçimlerinde Demokrat Parti iktidarı kaybetseydi, CHP iktidara gelseydi, 27 Mayıs olmayacaktı. Büyük ihtimalle olmayacaktı demiyorum, asla olmayacaktı.

İbrahim Kalın: 27 Mayıs olmasaydı, muhtemelen Demokrat Parti 60 ya da 61 seçimlerinde kaybedecekti mi diyorsunuz?

Mustafa Çalık: Kaybedeceklerdi, çünkü makas çok daralmıştı. 57 seçimlerinde CHP oylarını ciddi bir şekilde artırmıştı. Demokrat Partinin oylarında 54'e göre, 50'ye göre düşüş vardı.

İbrahim Kalın: Bugünkü tabloyu siz aynı çerçevede mi görüyorsunuz?

Mustafa Çalık: Bugünkü tablo çok benzer bir tablo. Eğer AKP, 22 Temmuz seçimlerinde mesela %27 ile %28 ile birinci parti olsaydı, Cumhuriyet Halk Partisi kabul etseydi ve bir koalisyon kursaydı, Türkiye'de bunların hiçbirisi gündeme gelmeyecekti. Ya da AKP 280 civarında milletvekiliyle iktidar olsaydı. Hani her zaman bu partinin içine doğru icra edilebilecek "Güneş Moteli" gibi operasyonlar imkân dâhilinde olsaydı, Bülent Ecevit'in 1977 sonunda yaptığı gibi 11'ler formülleri, yani "içerisinden birtakım adamları korkuturuz veyahut satın alırız, ikna ederiz, bir şekilde çoğunluğunu düşürürüz,

bu şekilde iktidardan alaşağı ederiz" söz konusu olsaydı, yani bu şekilde iktidarın bir beş yıl daha devam edememe ihtimali söz konusu olsaydı, belki bu kapatma davası açılmayacaktı.

İbrahim Kalın: Peki, AKP kapatma davası, başörtüsüyle ilgili yapılan düzenlemeyle ilişkilendiriliyor.

Mustafa Çalık: O zaman MHP'ye de kapatma davası açmaları lazım.

İbrahim Kalın: Ona da şöyle deniyor, aslında AKP başörtüsü konusunda MHP'nin tuzağına düştü.

Mustafa Çalık: Ben bunu tuzak olarak görmüyorum. Niyet okuyuculuk yapmayalım. MHP burada son derece doğru, isabetli bir siyasi adım atmıştır. MHP yeni değil, geçmişten bu yana başörtüsü konusunda rahatsız olan bir partidir ama belki bunu çok yüksek sesle dile getirmedi. 22 Temmuz seçimlerinin ardında MHP yönetimi iki tane çok doğru adım attı. Birincisi, Meclis'e girdi, Meclis'in çalışmasını sağladı, Cumhurbaşkanının seçilmesini sağladı. İkincisi, başörtüsüyle ilgili Anayasa değişikliğine katkı sağladı.

İbrahim Kalın: Ama bu ittifak 301'e kadar devam etti gibi görünüyor. Gerçi başörtüsünde de Ek 17. madde meselesinde anlaşamadılar.

Mustafa Çalık: Evet orada bir anlaşmazlık çıktı.

İbrahim Kalın: Orada ilk defa Sayın Bahçeli "Evet yaptığımız ittifak bozuldu" dedi.

Mustafa Çalık: "MHP bir tuzak kurdu, pusuya yattı, AKP'yi faka bastırdı". Evet, ama bu yeterli bir karine gibi gelmiyor bana. Kaldı ki, siyasi partiler, rekabet içinde birbirlerinin ayağının sürçmesi için, siyasi alanlarda yapabilirler ama şimdi MHP'nin bu konuda sırf bir tuzak kurmak için böyle davrandığını gösteren yeterince ikna edici delilimiz yok. Onun için böyle bir şüpheli karine üstüne teori inşa edilmesini doğru bulmuyorum.

İbrahim Kalın: Yine 301'e gelecek olursak, 301 Meclis'ten geçti. MHP'nin 301'i Anayasa Mahkemesine götüreceği söylendi, konu-

şuldu. Büyük ihtimalle de götürecekler, burada 301 değişikliği hiç kimseyi memnun etmemiş görünüyor. Ne CHP memnun, ne MHP memnun, ne liberal kanat memnun, ne sol kanat memnun. Yani hiç kimse memnun değil bu halinden. Kimisi tamamen kaldırılmalı diyor, kimisi o da yetmez diyor. MHP'de "Virgülüne bile dokundurtmayız" diyor.

Mustafa Çalık: Bu hali gayet iyidir. MHP'deki arkadaşlar niye böyle yapıyor, ben onu hâlâ anlamış değilim. MHP benim eski partim, ben ülkücü gelenek içinden yetişmiş bir insanım ama sadece MHP'deki arkadaşlar değil, basında da var benzeri şekilde tepki verenler. 301 ile ilgili yapılan değişikliği çok fazla tepkiyle karşılamalarını, milliyetçi tepkiyi, milliyetçi idrakini adeta bu değişiklikle tanımlamalarını doğrusu ben çok anlayamıyorum. Bunun atası 159'du, ben bu maddenin de mağdurlarından biriyim. 1978'de bizim mütevazı Hergün gazetesinde yazdığımız bir yazıdan dolayı dava açıldı. 1988'de o davadan bir yıl hapis cezası aldım, tecil edildi, 93'e kadar yasaklı kaldım. "Ecevit'in 78'de kurduğu hükümetin şaibeli olduğu, kaçakçı şebekelerin vs. adamlarıyla ortak hükümet kurduğunu" söylemiştim. Bunu söylediğim için Türkiye Cumhuriyeti devletinin manevi şahsiyetini tezyif ve tahkir suçundan yargılandım, bir yıl ceza aldım. Almamış olsaydım da fark etmezdi.

İbrahim Kalın: Sizin gibi onlarca gazeteci, yazar yargılandı.

Mustafa Çalık: Evet, bir yığın insan, üstelik daha sonra ortaya çıktı ki gerçekten Sayın Ecevit'in Bakan yaptığı bazı adamlar, kaçakçılık gibi bir zanaatla uğraşıyorlarmış ve bu hükümet gerçekten de şaibeliymiş. Ben aldığım cezayla kaldım, beş yıl yasaklı kaldım. Hüküm geç verildiği için, cezam tecil edildi. Buradan Sayın Burhan Apaydın'a saygılarımı gönderiyorum, avukatım oydu. Onun hukuki mahareti beni hapse girmekten kurtardı. Bu madde ve bunun atası, 159 da böyleydi. 301'in eski hali, hukuk tekniği bakımından kanuna benzemiyor, kusura bakmasın arkadaşlar. Hukuk tekniğinde, kanun tekniğinde hele ceza kanununda şu asıldır: Cezalandırılması öngörülen suçun eninin, boyunun, derinliğinin çok iyi tarif edilmiş olması lazım. Her isteyenin istediği biçimde yorumlayacağı, hâkimden hâkime değişecek bir şekilde olmaması lazım. Türkiye, birinci derece

mahkemelerce verilen birçok hükmün neredeyse yarısının üst seviye mahkemesinde, temyiz mahkemesinde, Yargıtay'da bozulduğu bir ülke. 301 konusunu ideolojik çekişme haline getirmeyelim. Buna bir hukuki modernizasyon, hukuk mantığı, hukuki gelişmişlik açısından bakalım lütfen. Yeni halinde ne diyor 301? Diyor ki "Türk milletine hakaret etmek suçtur", bu kesmiyor mu bizi yani? Kaldı ki, Türk milletine hakaret etmek ne? Mesela, bence yerlere tükürmek Türk milletine en büyük hakaret, değil mi? İşini kötü yapmak, memurun rüşvet alması mesela Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti'ne hakaret. O zaman 301'den yargılamamız lazım. İşine geç gelen memur, bence Türklüğe, Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti'ne en büyük hakareti yapıyor. Türkiye Cumhuriyeti adına kamu görevi gören bir adamın vazifesini suistimal etmesi, işini iyi yapmaması milletine, devletine hakarettir. Bazı konularda Türkiye'de bu hassasiyet niye doğdu? Malum en son Ermeni iddiaları dolayısıyla, 1915 tehcir vakasına "soykırım" diyenler, Türklüğe hakaret etti mi, etmedi mi tartışması içine girdik. Galiz sözler sarf etmedikçe ve doğrudan bir şahsın şahsiyet haklarına saldırmadıkça, bu tür konularda bize yüzde yüz zıt gelse de, bize yüzde yüz ters gelse de, ileri sürülen fikirlerin muhtevasından ötürü yargılanmasına prensip olarak karşıyım.

İbrahim Kalın: Galiz söz nedir?

Mustafa Çalık: Galiz söz, hani basında nokta noktayla, boşlukla geçiştirilen, adlı adınca yazılamayan sözlerdir. Birisi birisine küfreder, mahkemede bile onun için eski harflerden bazıları yan yana getirilerek yazılır. Bunlar galiz sözlerdir. Dünyanın her yerinde hakarettir. Bunun dışında "Ermeni tehciri soykırımdır" diyenleri bırakın desinler. Biz de bunun soykırım olmadığını, Ermeni tehcirinin yanlış değil, geç kalmış bir operasyon olduğunu savunalım, biz bunu savunmaktan aciz değiliz. 1915 tehciri yanlış değil, sadece geç kalmış bir operasyondur. Tehcir esnasında, öncesinde, sonrasında hakkaniyetsizlikler olmamış mıdır, olmuştur. Adaletsizlikler olmamış mıdır, olmuştur. Mazlum masum insanlar zarar görmemiş midir? Her iki taraftan da elbette görmüştür. Bunlar tarihin büyük med cezirleridir. Bu büyük med cezirlerde haklıyla haksız, zulümle adalet, fail ile meful, suçluyla suçsuz o kadar kolaylıkla birbirine karışır ki, bunun ayırt edilmesi çok zordur. Yakın tarih önümüzde. Ermenilerin çeyrek asırdan fazla is-

yanlarıyla uğraşmışız. Daha sonra da hıyanetleriyle uğraşmışız. Hepsi mi? Tabii ki hepsi değil. Yok muydu bizim vatansever Ermeni'miz? Elbette vardı. Masum, tertemiz Ermeni komşularımız yok muydu? Elbette vardı. Onların içinden zarar görenler olmadı mı? Oldu.

İbrahim Kalın: Peki o algı bugünkü Ermeni vatandaşlarımıza yönelik tutumları nasıl etkiliyor? Böyle de bir kaygı var. Tarihi tartışıyoruz da soyut boyutta tartışmıyoruz.

Mustafa Çalık: Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhilinde yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan veya vatandaşı olamayıp burada misafir olarak bulunan herkes, Türkiye Cumhuriyeti devletinin namusuna emanettir, bu bir. Bizim namusumuzdur onlar. Komşularımız da, misafirlerimiz de, buraya turist olarak gelenler de, onlar bizim namusumuzdur. Bu vesileyle İtalyan müteveffa turist hanımefendiye karşı işlenen o iğrenç suçu ağır biçimde kınıyorum. Bu tür suçlar için idam cezasının geri gelmesinden yanayım. Siyasi suçlarda değil, bu tür iğrenç cinayetlerde idam cezasının tecil edilmeksizin, savsaklanmaksızın uygulanmasından yana olan Türk vatandaşlarından biriyim. Suçlara karışmamış Ermeni veya Rum veya başka azınlıklardan imparatorluğumuzun bize yadigârı olanları bizim korumamız lazım. Onlar hukukumuza, mahkememize, devletimize, kamu düzenimize güvenip burada duruyorlar. Hiç kimse milliyetçilik adı altında, milliyetçiliğe sığınarak, komşuluk hukukuna tecavüz etme hakkına sahip değildir. Komşumuz suç işlemedikçe komşularımız da, misafirlerimiz de, buraya gelen gezginler de hepsi bize emanettir, devlete emanettir, kamu otoritesine emanettir. Buradaki çoğunluğa emanettir; Müslüman çoğunluğa, Türk çoğunluğa, her neyse buradaki asli unsura emanettir ve bizim namusumuzdurlar.

İbrahim Kalın: Hukuk demişken, anayasa meselesine gelelim. Şimdi hükümete yönelik hep bir eleştiri yapıldı, hâlâ da yapılıyor. 22 Temmuz'dan sonra anayasa değişikliği yapılacağı söylendi. Ertelendi. Ekim, kasım, aralık, ocak derken mart ayına geldik. Dava açıldı ve bu iş tamamen gündemden kalktı. Bundan sonra tekrar yeni anayasa gündemimize gelecek mi?

Mustafa Çalık: Şimdi biraz futbol konuşalım isterseniz. "Atamayana atarlar" denir futbolda. Siz Anayasa'yı değiştiremezseniz, sizi

değiştirecek bir şey getirirler. Arkadaşlar beni bağışlasınlar, biraz ağır olacak ama bu tamamen iktidar partisinin acziyetidir. Başka hiçbir şeyle ifade edilemez. Bu darbe anayasasının çoktan değiştirilmesi lazımdı. Yapılışından icrasına kadar, başından sonuna problemli olan bu Anayasa metninin çoktan değiştirilmesi lazımdı. Bugüne kadar beklenmesi hatadır. "Bu hatayı biraz daha ağırlaştırmak, devam ettirmek istiyoruz" diyorlarsa, beklemeye devam edebilirler. Bunun gerekçesi: "Türkiye'yi germeyelim". Türkçesi zayıf bir adam sayılmam ama bu sözü tercüme etmekte müşkülat çekiyorum. Ne demek "germeyelim"? Verelim demokrasiyi, vazgeçelim demokrasiden, vazgeçelim hukuktan. Vural Savaş'ın bir zaman dedikleri oldu. Sabih Kanadoğlu'nun dedikleri oldu. Sabih Kanadoğlu var, Vural Savaş var; aslında anayasaya da gerek yok. Şimdi de Yalçınkaya var, Anayasa Mahkemesi de var, Yargıtay'ımız da var, Genelkurmay'ın bir yığın adli müşaviri var, fakültelerimizde de bir yığın profesör var. Aslında bu Meclis neden kanun yapıyor ki? Bu arkadaşlar yapsınlar. TBMM'nin yasama yetkisini kullanması bu durumda biraz abes değil mi, efendim? Yani kullanmamalı. Nedir böyle? Gelmiş bazıları ortaokul, bazıları lise mezunu. Doktorası olmayanlara lisansiye derdi bizim hocalar, küçümsemek için. Lisansiye adamlar gelmişler, kimi ticaretten, kimi sanattan. Devleti bilmiyor, devlet hizmeti yok, yabancı dil bilmiyor çoğu, doktorası yok. Niye bunlar kanun yapıyor? Böyle mi diyeceğiz? Böyle desek hiç gerilim kalmaz.

İbrahim Kalın: Germeyelim demek, bu manaya mı geliyor?

Mustafa Çalık: Ben artık böyle anlıyorum. "Germeyelim, aman bir tatsızlık çıkmasın." Metin Akpınar'ın harika bir filmi vardı. Yılbaşı gecesi eşiyle gezmeye çıkıyorlar. Eşi taciz ediliyor, en nihayetinde iş elle sarkıntılığa kadar varıyor. Koca çok medeni, tırnak içinde "çok uyumlu bir insan", asla gerginlikten yana değil. Her seferinde kendisinden yardım isteyen eşine ve kızına şunu diyor: "Aman bir tatsızlık çıkarmayın." Bu, buna benziyor artık. Her türlü taciz ve tecavüze rağmen sırf "tatsızlık çıkmasın, gerilim çıkmasın" diye bunlar sineye mi çekilecek? Bunların sineye çekilmesi, demokrasiye başka türlü ihanettir, demokrasiyi başka türlü kurban etmektir. Bürokrasi ile millet iradesi arasındaki bir hesaplaşma yapılmamıştır. Bu kaçınılmazdır. Bu, bugün ertelenebilir ama ila-nihai ertelenemez. Bir gün

yine seçilmişlerin önüne gelecektir. Önüne gelen seçilmiş bunu ertelerse başka bir kadronun önüne gelecektir ama millet her seferinde seçtiğinin bu hesaplaşmadan kaçmasını ebediyen seyretmez, bu hesaplaşmadan bir gün kaçmayacak olanları seçer. Buna böyle bakmak lazım. Yapılması gereken şey bu Anayasa'yı bir an evvel değiştirmektir. Özellikle Anayasa Mahkemesinin yapısı değiştirilmelidir.

İbrahim Kalın: Peki, AK Parti bu konjonktürde, bu şartlarda bunları yapabilir mi? Yoksa dava kapanacak, bitecek, ondan sonra mı?

Mustafa Çalık: AK Parti adına, bu arkadaşlar adına böyle bir zamanda tahminde bulunmak ne kadar doğru bilemiyorum.

İbrahim Kalın: Ya da yapmalı mı? Öyle sorayım.

Mustafa Çalık: Derhal yapmalı. Bir an evvel yapmalı, geç bile kaldılar. Böyle bir durumda mahkemeye savunma vermek, bence başka bir acziyettir. Okuduk, basma yansıdı. "İşte tarihe vesika bırakıyoruz, tarihe konuşuyoruz." Arkadaşlar kusura bakmasın, bunları ciddiye alamıyorum. Tabiri caizse, cellâda izahat vererek hiç kimse infazdan kurtulamaz. Hiç kimse hiçbir infazdan kurtulmamıştır; tarihte böyle olmuştur. Burada yapılması gereken şey, asla savunma yapmamaktır. En büyük savunma, savunma yapmamaktır.

İbrahim Kalın: AK Parti o sürece girdi, ön savunmasını verdi.

Mustafa Çalık: "Taç giyen baş akıllanır" derler, Türk atasözü ama Türkiye'de taç giyen baş sadece akıllanmaz, bütün akılların mümessili haline gelir. Dolayısıyla arkadaşlar iktidarda otuyorlar, hiç kimsenin aklına muhtaç değiller. Bir şeyi hatırlatmak isterim. 27 Mayısçıların çoğunun hatıralarını okudum. Bazıları şunu diyorlar: "En korktuğumuz şey, Demokrat Partililerin 'Biz bu mahkemeyi tanımıyoruz.' deme ihtimalleriydi." Bu mahkemeyi tanımazlar; Salim Başol ve Egesel şebekesini tanımaz ve savunma yapmayı reddederlerse ne yaparız, diye ödleri kopuyor. Fakat içlerinde Celal Bayar'dan başka İttihatçı olmadığı için bir tek o direniyor.

İbrahim Kalın: Umarız bu süreçten Türk demokrasisi kazançlı çıkar.

II. BÖLÜM

Konuklar:

Derya Sazak, *Milliyet Gazetesi Yazarı,*

Prof. Dr Ahmet İnsel, *Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi,*

Kürşat Bumin, *Yeni Şafak Gazetesi Yazarı,*

Ali Bayramoğlu, *Yeni Şafak Gazetesi Yazarı,*

İbrahim Kalın: Ahmet Bey, 21 Nisan tarihli Vatan gazetesine verdiğiniz mülakatta süreci değerlendirirken, "Şu anda demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması sürecini" yaşadığımızı belirtiyorsunuz. Bununla ilgili olarak AK Parti bundan sonra demokratikleşme adımlarını atar mı, atmaz mı, tartışmasını ele alırken, Kürşat Bey'in de iki gün önce Murat Belge'den alıntılayarak bir yazısında işaret ettiği bir nokta vardı. Kürşat Bey, Türkiye'nin demokratikleşme ile antidemokratikleşme arasında gidip gelen, yalpalayan bir ülke görüntüsü verdiği değerlendirmesini yapıyor. Siz o bağlamda "AK Parti seçmeni siyasal anlamda çok konformist, muhafazakâr ve orta yolcudur. Dolayısıyla AK Parti'yi dizginleyen bir şeyler varsa bu süreçte, örneğin referandumu gündeme getirmemek, anayasa paketini rafa kaldırmak gibi, bunlar büyük bir ihtimalle kendi tabanından kaynaklanan bir dinamiktir" diyorsunuz. Bunu biraz açabilir misiniz?

Ahmet İnsel: Seçmen tabanı olarak söyleyemeyiz. AKP bir seçmen partisi. Seçmenin yüzde % 47'sinin oyunu almış bir kitle partisini bir tek cümlede tarif etmek mümkün değil, içinde çok çeşitli katmanlar var. Orada ifade etmeye çalıştığım, daha çok AKP'nin çekirdek kadrosu, yani AKP'nin kurucu güçleri ve onun dayandığı Anadolu'daki ticaret burjuvazisi, sanayi burjuvazisi ve kendi kadrolarıdır. Onlar açısından AKP, çatışmaya girmemesi gereken bir parti. Çünkü zaten Türkiye toplumu çoğunluğu açısından çok fazla çatışmayı seven bir toplum değil. Her ne kadar televizyonlarda genellikle reyting için çatışmayı çok körükleyen programlar yapılsa da, toplum

nezdinde çatışma pek fazla sevilmez. Genellikle sivri kişiler seçmen nezdinde belki dikkat çeken, fakat oy verme anına gelindiğinde pek fazla tercih edilmeyen kişilerdir. Bu çerçevede ben, Adalet ve Kalkınma Partisinin daha çok bu tabanın, çekirdek tabanının hem seçmen olarak, hem de kadro olarak çok fazla çatışmayı destekleyen bir tavır içinde olmadığını düşünüyorum. Ve bu nedenden dolayı da AKP'nin bugün değil, 22 Temmuz seçimlerinden itibaren karşısına biraz 'böyle olursa, şöyle olur, bakın gerginliğe götüreceksiniz Türkiye'yi' dendiğinde, hemen bir alt perdeden alma eğiliminde olduğu kanaatindeyim. AKP'nin formasyonu gereği de buna bir eğilimi var. Çünkü Türkiye'de demokrat olmak zor bir şey. Kendimi de dâhil ederek bir şey söyleyeyim, biz de demokrasi kültürü çok gelişmiş değildir. Demokrasi kültürünün çok gelişmemesi, sadece sağ partilere özgü değil, sol partiler için de geçerli olan bir şeydir. Genel ortak niteliklerimizi çizerken, Türkiye'de en fazla paylaşılan şey milliyetçilik diyoruz. Ama ikinci paylaşılan şey de "demokrasiyi kendisine demokrat" olarak anlama eğilimidir. Adalet ve Kalkınma Partisinin öyle çok güçlü bir demokrasi refleksi olmadığını biliyoruz. Ve Türkiye'de seçmenin de AKP'yi böyle bir demokrat duruşa itmediğini de görebiliyoruz. Bu yüzden burada daha çok AKP'nin formasyonu ve kadroları itibariyle, zaman zaman sivri çıkışlar yapsa da, bu sivri çıkışlarının arkasını devam ettirecek tutarlılıkta olmadığı kanaatindeyim.

İbrahim Kalın: Kürşat Bey'e dönmek istiyorum. Kürşat Bey siz bugünkü yazınızda tam tersi bir değerlendirme yapıyorsunuz, sizin yazınızdan aktarayım: "AK Parti'nin bugüne kadar sergilediği reformcu tavır, halkın partiyi arkadan itmesiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla AK Parti'nin bunu unutmaması gerekir. Buradan çıkacak sonuç, demokratik açılımlar devam edecek mi? Ardından anayasa paketi gelecek mi? Bunu anlamaya çalıştığımız için AK Parti'nin bunu unutmaması gerekir" diyorsunuz. Siz nasıl görüyorsunuz? Özellikle bu hafta Başbakana atfedilen birtakım ifadeler basına yansıdı; "Ortalığı germeyeceğiz. O yüzden anayasa değişikliği, referandum gibi konuları gündeme getirmeyeceğiz. Mahkeme Temmuz – Ağustos gibi bir karar verirse, biz de ona göre yolumuza devam edeceğiz" diyor.

Kürşat Bumin: Benim söylediğim, germek - germemek konusu değil--bu konuda birtakım dedikodular vardı, onlara dokunmadım.

Belirttiğiniz gibi, Murat Belge'nin bir yazısından hareket etmiştim. Murat Belge de diyordu ki: "Türkiye, Batılı anlamda tam demokratik bir toplum değil. Yani sadece rejim olarak değil, toplum ve kültür olarak da tam demokratik bir ülke değil. Fakat buna karşın, Türkiye diktatöryal bir rejim de değil. Rejimde bir otoriter koku var. Ama otoriter bürokrasinin yönetiminde olan bir ülke de değildir. Türkiye'de hızlı bir demokratikleşme süreci yaşandığı yönündeki kanı doğrudur." Bu benim paylaştığım bir fikir tabii. Yani Türkiye hızla yetişkinleşen bir toplum. Bu yetişkinleşme de haliyle daha demokratik taleplere yakın duruyor, onlara ısınıyor, onları talep ediyor ve onların kendisi açısından daha iyi şeyler olduğunu, hayırlı şeyler olduğunu anlamaya çalışıyor. Sermaye kesimi de öyle, öbür kesimler de öyle. Burada şöyle bir yanlış var (yine Belge'nin yazısında vardı bu): "28 Şubat'ın olması, terbiye edici bir şey oldu" diye genel bir kanaat var, benim başından beri sevmediğim bir şey bu. Hoş bir şey de değil. "Bakın işte hep aleyhinde konuşuyorsunuz. Ama aynı zamanda o aleyhinde olduğunuz girişime terbiye edici bir lalalık, mürebbiyelik rolü de biçiyorsunuz" şeklinde bir kanı var sanki. Böyle bir şey olur mu? Oysa tam tersi, bu sıçrama Milli Selamet Partisi, Refah Partisi çizgisi. Fazilet'i bu işe katmamak lazım. Çünkü Fazilet'in başına gelen başka bir şeydi. Çünkü o çok temiz bir şeydi öncekilere nazaran. Öncekiler kirlidir demiyorum da bu siyasi İslam vs. söylemlerin bulunması açısından ayırıyorum. Bu çizgide onun yerine AK Parti'nin (ben de artık AK Parti diyorum. Önceden AKP diyordum ama şimdi artık AK Parti diyorum. Bir programda Dengir Mir Mehmet Fırat, beni ikna etti. Daha doğrusu başka bir gazeteciyle polemik yapıyordu. Ben de anladım ki, hoş bir şey değil. Yani olumlu bulmadığım kesimlerin yanında olmamak için kullanmıyorum.)

Ahmet İnsel: Adalet ve Kalkınma Partisi diyorum ben.

Kürşat Bumin: Evet, onu söyledi Dengir Mir Mehmet Fırat, "AK Parti ya da Adalet ve Kalkınma Partisi tanımlamasını kullanın, AKP demeyin, rahatsız oluyorum" dedi.

İbrahim Kalın: Bu isimlendirmeler ilginç, geçen hafta Enine Boyuna'da CHP'yi konuştuk. Alışkanlıktan, yıllardır hep CHP diyorum. Programa davet ettiğimiz bütün konuklar CHP'liydi, eski ve

yeni CHP'liydi. Hepsi uzun uzun Cumhuriyet Halk Partisi dediler, hiçbir zaman CHP demediler. Bu da benim dikkatimi çekti.

Kürşat Bumin: Ben AKP diyordum, ama öbür AKP diyenler gibi demiyordum. Adalet ve Kalkınma Partisinin kısaltılmışı olarak AKP diyordum. Bu geçiş neyin yüzünden oldu. Bu öyle 28 Şubat'ın terbiye edici etkisinin bir sonucu değil. Halk bunu istedi. İnsanlar bir sürü şeyi bir araya getirdiler. Tamam, bu çizgide dini hassasiyetten kaynaklanan din özgürlüğü, laiklik ve benzeri bir sürü şey var. Ama aynı zamanda da daha toparlayıcı, daha geniş olsun, öyle küçük, içine kapanan bir parti olmasın dediler ve onun için bugünlere gelindi. İlk önce daha küçük bir skor, % 34 gibi bir sonuç aldı. Son olarak da, daha büyük, % 47'lik bir skor aldı. Türkiye'de toplum yetişkinleşiyor ve bu yönde yürüyor. Bu konuda dediğiniz doğru, halk itiyor AKP'yi. AKP'nin buna ayak diretmesi, direnmesi, şöyle yapması, böyle yapması o kadar önemli değil. Asıl mesele, toplumdaki seçmenin ne düşündüğü, onun toplum tasavvuru, onun gelecek tasavvurudur. Bu konuda Türkiye'de mutlaka çok olumlu adımlar var. Bu durum doğrudan siyaseti etkiliyor ve daha da etkileyeceği düşüncesindeyim.

İbrahim Kalın: Ali Bey'e dönelim. Ali Bey, siz de AK Parti'nin performansıyla ilgili yazıyorsunuz, yazdınız. Bir ifadeniz var bu konuyla ilgili, "AK Parti kendini aşmalı" şeklinde. Aynı şekilde bir ifadeniz daha var, dikkatimi çekti: "AK Parti adeta bir yalnızlık arayışı içinde." Bütün bunları toparladığınızda, demokratikleşme açısından, kapatma davasının siyasete etkileri açısından siz bir kilitlenme havası görüyor musunuz? Bir belirsizlik dönemi görüyor musunuz?

Ali Bayramoğlu: Evet, bir kilitlenme havası görüyorum. Nitekim o sözünü ettiğiniz yazılar AK Parti ve kriz dönemi birlikteliği ile ilgili değerlendirmeler. AK Parti'nin demokrat olup olmadığı, demokrasiyi taşıyıp taşımadığı konusunda daha farklı düşünüyorum. Evet, AK Parti tek başına Türkiye'deki değişimi simgeleyen bir partidir. En azından muhafazakâr kesimin kendi iç hareketliliğini, değişimini simgeleyen bir siyasi partidir. Diğer taraftan, muhafazakâr düşüncelerle reformcu bir düşünce arasında gidip gelen bir partidir. Sonuç olarak AK Parti'nin öyküsüne baktığınız zaman, AK Parti'nin öyküsü, aslında 1990'lı yılların öyküsü olarak karşımıza çıkar. Yani Refah

Partisiyle başlayan, Fazilet Partisi ile devam eden süreçte İslami kesimin içinden bir merkez partisinin nasıl doğacağına tanıklık ettiğimiz bir süreçtir. Bu sürecin böyle bir yönü, dolayısıyla böyle bir ayağı var. Bunun içinde hem politika var, hem toplum var. Diğer taraftan baktığınızda, gerek buna, gerek bu partinin tarihsel olarak kesiştiği kimi reformcu politikaların, örneğin AB politikalarının karşısında büyük bir direncin öyküsü de var Türkiye'de. Şimdi bugün itibariyle baktığımız zaman AK Parti, bir anlamda, siyasi alanın varlığının temsilcisi. Ve şu anda AK Parti'nin karşı karşıya kaldığı durumu, ben bu siyasi alana karşı yeni bir devlet kuşatması olarak görüyorum. Dolayısıyla, Türkiye'de gerek AK Parti'nin varlığı ve bagajı, gerek Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin Avrupa Birliği'nden hareketle genişlemesi, gerekse önümüzdeki dönemle ilgili olarak Türkiye'deki o ana vesayetçi modelin ana dengelerinin değişme ihtimali, Cumhurbaşkanlığının AK Parti'nin eline geçmesi, tesettür yasağının kaldırılmasına yönelik yıllardır Meclis'te ilk defa bir hamle yapılması, vesayetçi rejiminin temel taşlarını da yerinden sarsan bir rüzgârın ufukta belirmesi...

Bu üç unsur, Türkiye'de değişimle ilgili sıkıntı duyan kesimlerin yeniden seferberliğine ve yarattıkları otoriter bir havaya tanıklık etti. Dolayısıyla burada şunu söyleyebiliriz: Bugüne kadar Türkiye'de statükonun toplumsal değişime intibak etme kabiliyetinin sınırlandığı bir noktaya geldik. Benim kanaatim odur ki, bugün devletin içinde yaşanan o ağır iç kriz, bu tür bir siyasi kuşatmaya yol açtı. Bu siyasi kuşatmanın dengeleri ayrı bir analiz gerektirir diye düşünüyorum. AK Parti'nin ileriye ya da geriye adım atmasını ancak bu kriz koşullarında anlamlandırabiliriz. Sizin bahsettiğiniz yazılarımda ben şunu söyledim: Bu öylesine sıkı bir kuşatma ki, eskiden bu tür kuşatmayı andıran hareketler sert darbelerle yapılırdı, muhtıralar, askeri darbeler ya da başka tür prestij bozucu, toplumsal ayrışmayı tahrik edici girişimlerle yapılırdı. Bu sefer toplumsal bir kriz görmüyoruz. Toplumsal bir kutuplaşma da görmüyoruz. Tam tersine, sistemin meşru, yasal bir aracı üzerinden yaşanan bir yeniden otoriterleşme, yeniden siyasallaşma sürecinin varlığını görüyoruz. Bu süreç kendi meşruiyetini üretiyor. Zaman içinde baktığınızda, uluslararası yapıların bakışında bir farklılık ya da bir alışkanlık oluyor. Piyasadaki tepkiler beklendiği gibi olmuyor. Toplum tabii bunu kabul etmeye başlıyor.

Dolayısıyla bu otoriterleşme sürecini AK Parti gibi bir partinin aşmasının bir tek yolu vardır: Demokratik seferberlik. Demokratik seferberlik demek, AK Parti'nin kendisini aşması demek tabii. Bu ne demek? Daha düne kadar karşı olduğu Siyasi Partiler Kanunu'nu, örneğin seçim yasasını, örneğin dokunulmazlık meselesini -bunun başka riskleri de olduğu için çok altını çizmemekle beraber- bütün bunları gündeme getirecek bir hamle aracılığıyla bu kuşatma ancak kırılabilir kanaatindeyim.

İbrahim Kalın: Peki, bunu yapmamak siyasi intihar olur şeklinde yorumlar yapılıyor. Ama diğer taraftan AK Parti de bunları yapmayacağını söylüyor ya da en azından yapmıyor.

Ali Bayramoğlu: Siyasi intihar demek çok sert bir yorum olur.

İbrahim Kalın: Bu anayasa değişikliklerinin olmaması "işte cellâda boynunu uzattı" şeklinde yorumlandı.

Ali Bayramoğlu: Bunların hepsi birazcık hipotetik yorumlar. Hele geçmişe yönelik olarak bunu yapsaydı bu olurdu, şu olurdu tarzı hipotetik yorumlar yaparak bir yere gitmek mümkün değil. Belki de tersi olurdu. Bunları bilmek mümkün değil. Belki de sivil anayasada öyle düzenlemeler olurdu ki bu süreç daha çabuk başlayabilirdi. Bunu bilmiyoruz. Ama AK Parti, belli bir dönemden sonra, özellikle de 2005 yılından bu yana reformcu ve demokratik politikalarında esneme gösterdi. Kendi muhafazakâr değerleri etrafında, daha çok refleksten hareketlerle kimi adımlar attı. Muhtemelen AK Parti'nin sıkıştırılmasına bu adımlar vesile olmuştur. Fakat ben bu tür taktik adımların, ileriye gitmelerin, geriye gelmelerin çok belirleyici olmadığı kanaatindeyim. Belirleyici olan şudur: AK Parti'ye yönelik olarak 2007'de çok büyük bir operasyon yapıldı, 27 Nisan'da bir yarımuhtıra geldi. Anayasa Mahkemesi bir sistemi iptal etti ve bir sistem sonucunda % 47'lik bir oyla tekrar AK Parti'nin önü açıldı. Kürşat Bumin'in dediği gibi ve onun dediğinden farklı olarak toplum sadece AK Parti'yi değil, sistemi de itti. Bütün bunlara baktığımız zaman, AK Parti'nin bu dönemlerde hata yaptığını söyleyemezsiniz. Daha doğrusu söylersiniz fakat bu hataların belirleyici olduğunu düşünmüyorum. Tam tersine, bu mesele nasıl açıldı? 27 Nisan muhtırası-

nın verildiği günün ertesi, AK Parti demokratik bir meydan okuma yaptı, demokratik mücadelemiz sonuna kadar sürecektir şeklinde bir açıklama yaptı. Bugün de aynı koşullar oluşmadıkça, AK Parti çok büyük eforlarla ortak bir demokratik refleks etrafında hareket etmedikçe, zor koşullarda kalır. Son dönemlerde izlediği politikalara bakacak olursanız, 1 Mayıs'la sembolik bir kavga içine giren bir Başbakan var. Ayaklar-başlar ifadesini ne anlamda olursa olsun, kullanan bir Başbakan. 1 Mayıs'la ilgili yine çok otoriter bir devlet kokusunu ve rengini, uzlaşmacılık yerine topluma aktaran bir Başbakan var. DTP konusunda son derece katı, hatta kendi çizgisine, bir yıl, iki yıl önceki çizgisine oranla daha katı bir çizgiye kaymış bir Başbakan var. Bütün bunlara baktığınız zaman AK Parti, müttefik kazanmak yerine müttefik kaybedecek otoriter politikalar izliyor. Buradaki en büyük tehlikenin de şu olduğunu düşünüyorum: AK Parti'ye yönelik bir sopa var. Fakat AK Parti de başka yere sopa gösteriyor. En azından böyle bir algı var. Şimdi bu iki sopa arasında duran birçok insanın bezginlik hissine kapılması, demokratik mücadeleyi anlamsız bulması gibi sonuçların çıkması, AK Parti'nin çok aleyhine olur. Kendisini yalnızlaştırmaktan kast ettiğim şey de budur.

İbrahim Kalın: Peki, son bir ayı ele alacak olursak, Derya Bey sizden de bir değerlendirme alalım. 301. madde ile ilgili tartışmalara biraz gelelim istiyorum. Çünkü Meclis'ten geçti. Epey bir kavga gürültüyle geçtiği söylendi, yazıldı. Bilmiyorum ne olacak ama 301 konusunda da bu değişiklik sanki hiç kimseyi memnun etmedi. Ne CHP memnun, ne MHP memnun, ne liberaller memnun, yani hiç kimse memnun değil. İşte böyle "yapıldı, geçti, gitti" şeklinde bir tepki söz konusu. Siz nasıl görüyorsunuz?

Derya Sazak: İsterseniz 301'den önce ben de bir AK Parti değerlendirmesi yapayım. Çünkü sadece birkaç aylık değil, aynı zamanda AK Parti'nin ikinci seçim dönemine ilişkin biraz da kendi siyasetlerinden, attıkları adımlardan kaynaklanan sorunlar yaşandı. Siyasi tarihimize baktığımız zaman, Menderes döneminden başlayarak güçlü gelen tek parti iktidarlarının, merkez sağ tek parti iktidarlarının, çok güçlü bir toplumsal destekle, oyla iktidara gelmelerine karşın, daha sonra o çoğulculuk ya da kendisini iktidara taşıyan şartlardan bi-

raz daha uzaklaşarak, özellikle ikinci iktidar dönemlerinden itibaren sorunlar yaşamaya başladıklarını görüyoruz. Bunu 1965 - 1969 Demirel iktidarı dönemine baktığımız zaman, 1971 muhtırası, sonra ta 1980 askeri darbesine kadar giden bir çözülme, kırılma içinde görüyoruz Adalet Partisinin serüvenini. Daha sonra Özal döneminde 1983 - 1987 döneminde çok başarılı çıkışlar, ciddi bir ekonomik performans, dışa açılma, demokratikleşme, özgürlük alanlarının genişletilmesi ama daha sonra Özal'ın Cumhurbaşkanlığı stratejisi ile birlikte o tek parti gücünü taşıyamaması. Aslında bugün AKP'ye baktığımız zaman, Tayyip Erdoğan da gerçekten Menderes'lerin, Demirel'lerin, Özal'ların aldığı o büyük oyla, % 47 gibi neredeyse iki seçmenden bir tanesinin oyunu alarak çok büyük bir güçle geldi. Ancak öncelikler biraz değişmeye başladı. AK Parti ise, sistem eleştirisiyle işbaşına gelen bir parti ama kendi içinde birtakım eleştiri mekanizmalarını çalıştırmayan ya da hatalarını az konuşan, gören ve bu büyük gücün, sürekli arkasında böyle kalacağını düşünen bir parti. Bu arada, bu son dönemde, özellikle türbanla ilgili anayasa değişikliği konusunda, üniversitelerde, toplumun bütününde ya da bir kısmında, hatta büyük çoğunluğunda olan laiklik kaygıları derken birdenbire bir krizin eşiğine geldi. Bir iktidar partisinin kapatılması ya da bir kapatılma davasıyla karşı karşıya kalması ciddi bir sorun.

Başbakan Erdoğan'ın gazetecilerle yaptığı son yemekli toplantıdan da anlıyoruz ki, kapatılmayı da göze alarak ve kapatma sonucunda Başbakanın kendisinin siyasetten yasaklanması durumunda dahi, artık o anayasa değişiklikleriyle ilgili referandum yapmak yerine daha normal yollardan tekrar halktan güç alarak, iktidarını bir şekilde sürdürmesi ya da bir seçime gidilmesi düşünülüyor. Ama tabii bütün bu süreçte sıradan insanın, toplumun birtakım beklentileri var. Biraz önce, Ahmet İnsel'in de söylediği gibi, AKP'yi iktidara getiren Anadolu sermayesi dediğimiz, İstanbul'un karşıtı ya da KOBİ'ler, Konya'sı, Kayseri'si, Gaziantep'i, yani topyekûn bu toplumsal değerlere açık, AKP'ye büyük destek veren kitlelerin şöyle bir sorunu var: Geçen beş yılda birtakım doğrudan yatırımlar yapıldı. Küresel birtakım olanaklar ve sermaye, içte ve dışarıdan gelen ucuz para ile Türkiye bir tür Lale Devri gibi, olduğundan çok daha iyi bir 4-5 yıl geçirdi. Bu 4-5 yıla baktığımız zaman AKP elbette birtakım

demokratik reformlarla, Avrupa Birliği sürecinde atılan birtakım cesur adımlarla siyaseten başarılı oldu. O siyasi başarı adımları, topluma ekonomik başarı olarak yansıdı. Yani insanların hayatında olumlu birtakım değişikler oldu ve bu da beklentilere yol açtı. Ama bunun yanı sıra, başta işsizlik, enflasyon, yoksulluk gibi sorunlarla ilgili olarak da bir beklentiye yol açtı. Türkiye bu kaynaklarla gelişimini sürdürebilecek mi yoksa bu bir krize mi dönüşecek? Bence şu anda Türkiye'deki insanların gerçek gündemi, buradaki beklentilere ya da belirsizliklere göre şekilleniyor. O zaman da karşımıza şöyle bir şey çıkıyor: Bir yandan kapatılma süreci ya da baskısı, bir yandan da AKP'yi 2002'de iktidara getiren bir büyük ekonomik krizin etkisi.

Acaba Türkiye yeni bir krize mi sürükleniyor? Anadolu'daki çöküntü, işte bugün tarımda sorun var, büyüme düşüyor, enflasyon çift haneye çıkıyor, insanlar ekonomik birtakım bağlantılara, yatırımlara girmiş durumdalar. Ben asıl sosyal ve siyasi kırılmanın ekonomide yaşanacak krize bağlı olduğunu düşünüyorum. AKP'yi bekleyen asıl tehlike budur. Can Paker'in evindeki yemekte de biraz bu konuşulmuş. Yani Türkiye'de kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla 9–10 bin dolar olduğu zaman ve bu ekonomik büyüme devam ederse, işte o zaman Türkiye'nin demokrasi kültürü de yükseliyor. Ama burada bir çöküntü, kriz olursa, bundan hem AKP etkilenecek, hem de Türkiye ekonomisi ve çok geniş kitleler etkilenecek. Onun için AKP öncelikler açısından ikinci döneme, türban ile ilgili anayasa değişikliklerinden başlamak yerine, o konuda Meclis içinde yine bir uzlaşma sağlayabilirdi. Eğer AKP toplumsal bir uzlaşma ile bu ekonomik öncelikleri ön plana alarak 2009 seçimlerine hazırlanıyor olsaydı, bugün daha başka bir noktada olabilirdik. Ama bu bir yönüyle iktidar sorunu, iktidarın kendi içindeki sorunudur. Sorun, Tayyip Bey'in aşırı güçlenmesinin, kalabalıklara, grup çoğunluklarına, siyaset yaptığı AKP toplantılarına bakarak, Menderes gibi "Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz" şeklinde, kendindeki o büyük gücü kullanma erki görmesidir.

Ama bunun yanı sıra, tabii Türkiye'de belki şöyle bir haksızlık da yapıyoruz AKP'ye. Türkiye'deki bütün bu demokratikleşme süreci, özellikle de Avrupa Birliği sürecinin AKP dışında başka hiçbir siyasi taşıyıcısı yok. AKP bir yandan aşırı milliyetçi bir parti olan MHP'nin

baskısı altında, öte yandan sol partiler -özellikle parti diyelim- Cumhuriyet Halk Partisi, ana muhalefet partisi hiç destek vermediği için, o alanda da bu projeyi taşıyamaz hale geliyor. Onun için Türkiye'ye dışarıdan baktıklarında, mesela Olli Rehn'lerin de kafası karıştı. Birkaç gün önce Oxford'da yaptığı konuşmada diyor ki, eski Doğu Avrupa ve Avrupa'nın güneyi -Türkiye'yi de kast ediyor-, bu otokratik, kapitalist ulusalcı akımlar ve bir tür Sırbistan örneği falan veriyor, süreci bambaşka yerlere çekiyorlar. Dolayısıyla bu giderek AB projesini de zedeleyecek bir noktada diyorlar. Onun için bir yandan da AKP'ye bakıyorlar. İşte kapatıldı. Lagendijk de kapatılacağını söyledi. Ama yerine nasıl bir parti gelecek? Bu Türkiye'de normal bir demokratik süreç içerisinde seçim yapılarak mı gelecek? Ya da Tayyip Erdoğan yerine bir Başbakan bulabilecek mi parti, çıkarabilecek mi? Yoksa CHP'li, MHP'li koalisyonlar mı yaşanacak? Demokrasi bu kırılganlığa dayanabilecek mi? O kırılganlık yaşanırsa ekonomi ne olacak? Yani böyle bir çifte baskı altında Türkiye. Onun için elbette demokratikleşme, özgürlük çok önemli, elbette 301 çok önemli. Ama bir yandan da, AKP'nin kendisi birtakım mağduriyetlerden gelmiş olmasına rağmen, hatta kapatılma baskısı altında iken, sokağın, işçilerin, sendikaların istekleri karşında, 1 Mayıs'ta bile ne biçim bir tahammülsüzlük sergilediğini görüyoruz. 301'de ya da diğer demokratikleşme alanlarında özgürlükleri savunurken veya din ve inanç alanında özgürlükleri genişletmeye çalışırken; sosyal haklar, çalışanlar, işçi meselesi, yoksulluk gibi sorunları ifade eden, etmeye çalışan insanların alanı daraltıldığı zaman, 'acaba bu parti özgürlükleri sadece kendi projesi açısından mı destekliyor' gibi soru işaretleri yaratıldı. Dolayısıyla bir krize doğru da gidebiliriz ya da iyi yönetirsek krizden çıkmayı da başarabiliriz.

İbrahim Kalın: Şimdi AB tarafına da kısaca bakalım. Yarın Ankara'da AB Troyka'sı var. Bu önemli bir zirve çünkü bütün bunlar konuşuldu ve resmi ağızlardan da birçok açıklamalar yapıldı. Olli Rehn'in açıklamaları, Lagendijk'in açıklamaları, Barroso'nun Meclis'te yaptığı konuşma. Bütün bunlardan çıkarılan sonuç şu: AK Parti kapatılırsa, Türkiye'nin müzakere süreci askıya alınabilinir. Aslında, Avrupa Birliği müzakere süreci açısından bakacak olursak, çok ciddi bir şey söyledi Avrupalılar, öyle hafife alınabilinir bir şey değil-

di bu. Açıp kapama meselesinden daha öte bir şey söylediler ama Türkiye'de şöyle bir tartışma başladı: Bu, Türkiye'nin iç işlerine müdahale değil mi? Buna karşılık, birçok kişi de, 'yürüyen bir dava var ama AB'ye üye olmak da böyle bir şey değil mi?' diye yazdı. Yani AB üyelik süreciyle birlikte egemenliği de paylaşmaya başlıyorsunuz.

Ahmet İnsel: Zaten sorun esas orada. Türkiye'de bir dizi davanın ve bir dizi karşı çıkışın aslında Türkiye'nin AB ile yakınlaşmasını engelleme fonksiyonu düşünülerek devreye sokulduğu kanaatindeyim. Çoğumuz da herhalde bu kanaati paylaşıyor. Kıbrıs konusu da böyledir. Kıbrıs'ta çözümsüzlük politikaları, çok bilinçli biçimde devreye sokulmuştur. 2000 başlarından itibaren açık biçimde Annan planına karşı alınan tavırlar - ki, şimdi çok daha iyi görebiliyoruz - o dönemde Kıbrıs sorununun çözülmemesinin, Türkiye'nin AB ile yakınlaşmasında en önemli frenlerden birini oluşturacağı gayet iyi bilinerek ve tasarlanarak takınılmıştı. Benzer biçimde geçtiğimiz haftalarda Can Dündar'ın bir televizyon programında dinlemiştim. Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, Adalet ve Kalkınma Partisinin Türkiye'yi AB'ye sattığı için aslında -belki daha farklı bir formüldür ama fikri aşağı yukarı böyleydi- kapatılması gerektiğini ifade etmişti. Burada gerçekten bir sorun var. AB ile müzakereleri niçin yapıyoruz? AB'yi Türkiye'ye üye yapmak için yapmıyoruz, Türkiye'yi AB'ye üye yapmak için yapıyoruz. Ne var ki, biz adeta AB'yi değiştirerek, onu Türkleştirerek AB'ye üye olmak istiyoruz, AB'nin de değişmesini istiyoruz. Örneğin ben, AB'nin çok daha sosyal bir Avrupa olmasını, federatif bir Avrupa olmasını istiyorum. Türkiye bunun mücadelesini belli hedefler çerçevesinde verebilir ama AB'ye biz kendi kurallarımızla, AB'nin kendi koyduğu kuralları uyumlulaştırmak üzere bir müzakere süreci yürütüyoruz.

Oysa müzakere süreci içerisinde belli demokratik kurallar var, o da şudur: Bir siyasi parti, açık biçimde şiddeti, halkta kin ve düşmanlık duygularını körüklemiyorsa, desteklemiyorsa ve organize etmiyorsa, siyasal partiler AB kuralları çerçevesinde kapatılamaz. Kaldı ki, aslında bu, genel anlamda bir demokrasi kuralıdır. Her yerde uygulanmıyor maalesef ama hani 'kötü örnek emsal oluşturmaz' derler ya, bu da çok eskiden beri Türkiye'de kullanılan bir deyiştir. Bunun

iç işlerimize karışmakla bir alakası yok. İçişlerimize karışma bahanesi bence AB üyeliğini istememenin en belirgin ifadesidir. Bu, şu demektir: Biz herhangi bir şekilde Türkiye'nin otoriter devlet geleneği çerçevesinde oluşmuş olan kuralların ve uygulamaların, herhangi bir şekilde eleştirilmesini ve uluslararası platformlarda bunların müzakere mevzuu edilmesini kabul etmiyoruz. Bu, aynı zamanda, "biz AB'yi kabul etmiyoruz, aynı zamanda AİHM'i de kabul etmiyoruz" demektir. Bence AB'deki kişilerin, sorumluların,"Adalet ve Kalkınma Partisinin kapatılması durumunda müzakereleri askıya alırız" sözünü ciddiye almak gerekir. Ancak gerçekten askıya alırlar mı? Bakın ben ondan emin değilim.

İbrahim Kalın: Tam tersi de olabilir. Tamamen kaybetmeyelim diye.

Ahmet İnsel: Böyle bir şey olabilir. Adalet ve Kalkınma Partisine kapatılma cezası verilebilir ve siyasi yasak gelebilir ve AB, Türkiye ile müzakereleri askıya da almayabilir.

İbrahim Kalın: Hızlandırabilir de, bir daha böyle bir kaza olmasın diye.

Ahmet İnsel: Onu zannetmiyorum ama en azından askıya almayabilir. Zaten şu anda neredeyse askıya alınmış bir pozisyondayız. Altı tane müzakere başlığı açılmış, bizimle beraber üyelik müzakerelerine başlamış olan Hırvatistan'da on beş tane müzakere başlığı açıldı. Zaten bizimki kısmen askıya alınmış bir durum, bunu telaffuz etmeye ihtiyaçları olmaz. Daha fazla teşebbüste bulunmazlar ve biz altı tane müzakere başlığı ile beş sene idare ederiz. Bu zaten askıya almak demektir. AB, Avusturya'da aşırı sağcı hatta ırkçı temalar işleyen bir partinin koalisyon ortağı olmasına çok ciddi tepki gösterdi. Ne yaptılar? Üye olan bir ülkeye fazla bir şey yapamadıkları için daha çok ilişkileri soğuk tuttular. Daha fazla da bir şey yapmadılar, zaten yapamazlardı da. Türkiye'yi de kalkıp öyle AB Konseyi'nden atmaya kalkacaklarını sanmıyorum. Bence bu esas olarak şuna yol açacaktır: AB içinde Türkiye'nin üyeliğini istemeyenlere çok güçlü bir argüman verecektir, "Türkiye, demokratikleşme yönünde ilerlemesi mümkün olmayan bir ülkedir. Dolayısıyla bizim böyle bir ülke ile müzakere-

leri devem ettirmek için özel bir çaba göstermemize gerek yoktur" diyecektir.

İbrahim Kalın: Yeni dönem başkanı Fransa olacak.

Ahmet İnsel: Altı aylık bir dönem bu, çok uzun bir şey değil.

İbrahim Kalın: Yani hiçbir şey yapılmadan geçirilebilir.

Ahmet İnsel: Geçirilebilir, zaten şu anda ne yapıldı? Slovenya başkanlığında bir müzakere yapılmadı. Bir müzakere başlığının veya iki müzakere başlığının açılıp açılmayacağı şüpheli. O da Temmuz başında bitiyor. Troyka'nın toplantısı da biliyorsunuz bu nedenden dolayı. Slovenya, bundan sonra başkan olacak. Fransa ve AB Genişlemeden Sorumlu Komiser'in oluşturduğu bir Troyka bu. Troyka toplantıları böyle olur zaten. Bence Adalet ve Kalkınma Partisi içindeki bazı kesimler, "Bakın bizi kapatırsanız, AB bizi dışlar ve müzakerelere son verir ve dolayısıyla başımıza gelmedik felaket kalmaz" diyerek tehditte bulunmasın, bu tehdit gerçekleşmeyebilir. Ama şunu bilelim ki, bu gidişle Türkiye zaten AB içinde Türkiye'nin üyeliğini istemeyenlerin ekmeğine bol yağ sürmektedir. Olli Rehn'in bahsettiği bir yönelimin mümkün zeminini hazırlıyoruz. Şöyle bir eğilim, Avrupa içinde, hatta dünyada gündeme gelmeye başladı. İktisadi krizin ve küreselleşmenin olumsuz etkilerinin daha fazla ortaya çıkmasıyla, önümüzdeki dönemde iki tür kapitalist olacak diye bir değerlendirme var: Bir Batı türü liberal kapitalizm; bir de, Doğu türü otoriter kapitalizm. Doğu türü otoriter kapitalizm, Rusya, Çin belki buna ileride Hindistan dâhil olabilir ya da olamaz ama Şanghay beşlisi dediğimiz grup dâhil. İran belki dâhil olabilir. Diğer tarafta da daha liberal bir kapitalizm. Şimdi bunu önümüzdeki dönemde kaçınılmaz bir düzen olarak ele aldığım için söylemiyorum. Sadece bu bakış açısının giderek hâkim olmaya başladığını ve dünyanın küreselleşerek, liberal küresel bir dünya olmasının kaçınılmaz olmadığının farkına varıldığını görüyoruz. Hani beş on sene önce böyle bir şey vardı; Fukuyama'nın meşhur tarihin sonuna geldik tezleri gibi şeyler olmuyor. Küreselleşme kendi zıddını da beraberinde getiriyor. Liberalizme karşı bir tepki de ortaya çıkıyor ve liberalizme karşı çıkan tepki de otoriter bir kapitalizm. Rusya ve Çin'de olduğu gibi.

İbrahim Kalın: Türkiye'de de bunun siyasi yansımaları yok değil.

Ahmet İnsel: Bunun Türkiye'de mümkün olduğunu, en azından bir ümit olduğunu, otoriter devlet düzeninin korunmasında bir yol olabildiğini savunan çevreler var. Bazı stratejik araştırma kurumlarının yaptığı çalışmalar, bizim dikkatimizi daha çok bu yöne çekmeye çalışıyor. Hatırlarsınız eski bir Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, şimdi emekli olmuş bir orgeneral böyle bir yolun Türkiye için daha ehven, daha iyi bir yol olacağını, bizim ittifakımızın daha çok Rusya, Çin ve o Şanghay beşlisiyle olabileceğini söylemişti. Bunlar şimdilik çok cılız sesler olabilir ama iktisadi krizin derinleştiği bir ortamda, AB ile olan ilişkilerimiz konusunda, bizim de kendi çabalarımızla işin iyice çıkmaza girdiği bir noktada bazı çevreler daha güçlü bir şekilde bunu gündeme getirebilirler. Çok yabana atılmaması gereken bir perspektif olduğu kanısındaydım.

İbrahim Kalın: Geçen hafta büyük kavgalar sonucunda Meclis'ten geçen 301, sanki hiç kimseyi memnun etmemiş gibi görünüyor. 301'in tamamen kalkmasının dâhi yeterli olamayacağını söyleyenler var, çünkü 301'den başka maddeler de var. İşte ihanet yasası, galiba 216 veya 215. Siz yapılan değişikliği yeterli buluyor musunuz?

Kürşad Bumin: Tahmin ettiğiniz gibi, bulmuyorum.

İbrahim Kalın: Bir de şu tarafı var, şimdi Türklüğe hakaretin önü tamamen açıldı mı? Çünkü muhalefetin böyle bir söylemi var.

Kürşad Bumin: Sizin söylediğiniz itirazlara katılmıyorum yani, bu kalksa bile başka yasalar var, itirazınıza. Bunu kaldıralım, diğerlerini de kaldırırız. Hepsi beraber bir torbaya konup kaldırılmayacak, ilk önce bu kalkar, sonra da arkasından gelenler sırasıyla kalkar. Bu yapılan değişiklik, aslında bir değişiklik falan değil. Türklüğün yerine Türk milletinin gelmesi hiçbir değişiklik değil. Meclis'te komisyon raporlarına baktım, zaten bu tasarıyı getiren, değişsin isteyen hükümet tarafı bile aslında bu ikisinin aynı şey olduğunu, hukuk diline diğerinin çok daha uygun olduğunu, dolayısıyla böyle bir değişikliğe gidilmesini söylüyor. Değiştirenler de bu işin farkında ki, ikisi aynı

şey. Biliyorsunuz Yargıtay'ın bu konuda içtihadı var, Türklük ile Türk milleti aynı şey. Raporlarda görüyorsunuz, bir millet tanımı yapılıyor. Millet tanımı çok eski bir tanım, işte bizim ilkokul yıllarımızda öğretilen bir tanım. Dolayısıyla bu millet tanımı orada kaldığı sürece, zaten Türklük de deseniz, Türk milleti de deseniz bir şey değişmiyor. Nasıl bir tanım bu? Bu tanım eski bir tanım, yani ulus devletlerin oluşumunda oluşturulan, geliştirilen bir tanım ama aşılmış. O dönem için o ulus-devlet politik alanını da oluşturan, çizen bir tanım ama o artık geçmiş. O millet tanımıyla bugün bir devlet tanımlamanız mümkün değil, o geride kalmış. Yani o millet tanımıyla bugün bir politika oluşturmanız mümkün değil ama tanım o. Biliyorsunuz ulus-devlet oluşumunda, herkes bir millet yapmak çabasında. O dönemler için buna ben de katılıyorum, politikanın ortaya çıkabilmesi için, politikanın otonomi kazanabilmesi, monarşi sonrasında bir kolektif özne bulunması lazımdı. Bu millet yaratılarak sağlanmış ama artık o dönem geride kalmış. Öyle bir politikayla günümüzü ne anlamak, ne de anlatmak mümkün.

İbrahim Kalın: Anayasa'daki Türklük tanımı sadece Türkleri değil Kürtleri, Çerkezleri de içermek zorunda olan bir ifade değil mi?

Kürşad Bumin: Bu Türklük sözcüğünü anayasa ve yasa betimlemelerinden çıkarmak lazım. Şöyle bir çıkmaza girmişiz: Bakın, bu yeni sivil anayasa tasarısında vatandaşlık için 24 Anayasasındaki tanım getirildi. Kime Türk denir? Biz böyle bir sorunun peşine düşmüşüz. Bu soru politik bir soru değil artık; bu soru tabii ki sosyolojinin, kültürün, sosyal-psikolojinin, etnolojinin, antropolojinin sorusu. 'Türk kime denir?' bu alanlarda makul bir soru. Ama bu artık bir anayasanın sorup cevaplayacağı bir soru değil. Bir yasanın içinde geçecek bir sözcük değil. Dolayısıyla buradan Türk'ü çıkarmak lazım. Bu şunun için de iyi; politik Kürt çevrelerinde yıllardır kurucu unsur olduğu iddiasıyla anayasanın o faslına Kürt sözcüğünün de eklenmesi istenildi. Fakat son dönemde bakıyorum, benim söylediğim şey, bu çevreye de makul geliyor. Bu anayasada vatandaşlık tanımında hiçbir sözcük kullanmayalım, ne Türk sözcüğü, ne de Kürt sözcüğü. Mesela Fransız Anayasasında, kime Fransız denir gibi bir soru yok, İtalyan'da da yok, Alman'da da yok. Kime Alman denir, diye bir soru

yok çünkü anayasa 'kime Alman denir?' sorusuyla uğraşan bir metin değil. O vatandaşlık hukukunu ilgilendirir.

İbrahim Kalın: Orada da Türkiye'nin özgünlüğü meselesi gündeme geliyor.

Kürşad Bumin: Kime Türk denir, anayasanın cevabını vereceği bir soru değil. Anayasa sadece vatandaşlığın bir kanunla tayin edildiğine atıfta bulunur, o kadar.

Ahmet İnsel: Türkiye'nin özgünlüğü neden burada gündeme geliyor?

Kürşad Bumin: Bu özgünlük, makbul bir özgünlük değil. Böyle bir şey yok.

Ahmet İnsel: Hayır, imparatorluktan çıkmış tek ülke biz değiliz ki. Özgünlük imparatorluktan çıkmakla ilgili olabilir, imparatorluktan çıkmış tek ülke de biz değiliz. Rusya da imparatorluktan çıktı.

Kürşad Bumin: Türklük yine bir problem, şimdi hâlihazırda gerekçe değiştirildi. Çünkü o da biliyorsunuz inanılmaz bir şeydi. Fakat bu bir değişiklik değil, çünkü aynı şekilde yine işleyecektir.

İbrahim Kalın: Peki, MHP ve CHP'den gelen itiraz şu: "AB ülkelerinde de 301'e benzer maddeler var, oralarda varken biz neden kaldırıyoruz?"

Kürşad Bumin: Ben bunu çok sordum, böyle toplantılarda da sordum. Son olarak Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen bunu söyledi. Var diyenler, şu maddeleri bir önümüze getirsinler. 1925 İtalya'sında var böyle bir şey ama İtalya'yı görüyorsunuz şimdi ne halde. Berlusconi'nin İtalya'sı, yukarısı aşağıdan ayrılmak durumunda falan. Eskimiş, kimsenin el atmadığı yasa. Başbakan da var diyor, Bakanlar da var diyor fakat bu var diyenler şunu bir getirseler ortaya diye, ne zamandır ben de soruyorum. Fakat hiç kimse de çıkarmıyor. 'İşte şu' demeleri lazım... Burada hükümete yükleniyoruz ama muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ve MHP'nin sözlerini de dinledim Meclis yayınlarından, gerçekten inanılır gibi değil. O başta sorduğunuz soruyla da ilgili... Yani bu

ülke öyle bir ülke olmuş ki, sanki her şeyi AK Parti yapacak. Kürt sorununu da çöz, Kıbrıs'ı da hallet, 301'i de kaldır... Bu mümkün değil. Siyasi partiler yelpazesi önemli bir şey, bu yelpazede tek bir parti yok. AK Parti'nin alternatifi yok hatta alternansı da yok; yani yerine gelecek birisi de görünmüyor. Böyle bir siyasi hayat sağlıklı değil, bizim asıl problemimiz budur. Mesela 301'in kaldırılmasını kendi tanımıyla muhafazakâr-demokrat AK Parti'den önce kendisini sosyal-demokrat olarak tanımlayan Cumhuriyet Halk Partisinin savunması lazım ama görüyorsunuz yaptıkları muhalefeti. Dolayısıyla Türkiye'nin talihsizliği asıl bu, yani sadece AK Parti'nin eline düşmesi. Onun için de bütün istekler ona karşı ileri sürülüyor. İnsanı gülümsetiyor da, bunu da yap, şunu da yap. Sonuç olarak muhafazakâr-demokrat bir parti, her şeyi nasıl yapsın, yapması da mümkün değil. Fakat dediğim gibi bir siyasi talihsizlik, herkes bir kenara çekilmiş, herkes de iktidardan istiyor.

İbrahim Kalın: Peki, Derya Bey'e de aynı soruyu yönelteyim. 301. maddedeki değişiklikler kimseyi memnun etmedi gibi görünüyor. Fiiliyatta da tek değişiklik kovuşturma izninin Adalet Bakanlığına bağlanması oldu. Bu iznin ilk önce Cumhurbaşkanına bağlanması konuşuldu, sonra Adalet Bakanına bağladılar. Bir de cezanın üç yıldan iki yıla indirilmesi ki, o da cezanın tecilini beraberinde getiriyor. Bizim programlarda da konuştuk MHP'li ve CHP'li yetkililerle. Onların dediği, bu fiilen cezanın olmaması anlamına geliyor. Dolayısıyla Türklüğe hakaretin önü açıldı diyorlar.

Derya Sazak: Tabii, siyasi iktidarların ifade ve düşünce özgürlüğüne bakış açılarına bağlı biraz da. Çünkü Adalet Bakanları yazılı emirle birtakım lehte kararları bozdurabiliyorlar. Belki bu izin mekanizması bu dönemde, 301'in Hrant Dink'in ölümü gibi büyük bir olumsuzluğa da yol açmasından ötürü faydalı olabilir. Yanılmıyorsam, yedi yüz kadar 301 davası açılmış. Yani birçok mağduriyet var. Belki en azından bugünkü iktidar, yeni davalar açılması konusunda daha tutucu, daha engelleyici olacaktır. Ama bütünüyle düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılmasına ve ceza yasasından anayasaya kadar daha demokratik bir hukuk düzenine ihtiyaç var. Yine deminki meseleyse geliyoruz, ben yine aynı nok-

tada devam edeceğim, AKP bu ikinci dönem iktidar sürecinde sivil anayasayı böyle kapalı kapılar ardında siparişle değil de, toplumun tümüyle hazırlayabilirdi. En azından tartışmayı yayarak daha sivil, demokratik, özgürlükçü bir anayasa metni çıksaydı ortaya, bütün bu sorunlar belki bir paket içerisinde çözülebilirdi. Tabii bütün bir sorumluluğu da Kürşat Bey'in dediği gibi AKP'ye yıkmamak gerekiyor. Burada bir iktidar sorunu kadar, ciddi olarak Türkiye'nin bir muhalefet sorunu da var. Yani yarın AKP kapatılsa ve bu kriz biraz daha derinleşse, ekonomik sorunlarla beraber ya da bir erken seçime Türkiye sürüklenecek olsa, bugünkü hükümetin seçeneği var mı, yok mu? İşte CHP, yeni kurultayından çıktı, o kurultay konuşmalarını dinlediğimiz zaman, Deniz Baykal'ın konuşmasında, neredeyse Cumhuriyet'in kuruluşundaki düşmanlıklar noktasına, bütün 21. yüzyılın Avrupa'sını oturtan bir bakış açısı vardı. Bu kadar karşıtlıkla ve kendisi de hiçbir proje, vizyon ortaya koymadan, nasıl bir Türkiye öngörüyor muhalefet? Bu, büyük bir sorun. O zaman biz hep böyle dar bir kulvarda AKP'yi izleyerek ya da AKP'nin bazen olumlu ya da olumsuz yol açtığı olaylardan çıkarak Türkiye'yi konuşuyoruz. Ama artık bir başka Türkiye'yi ya da AKP'nin kendi programıyla, kendi kadrolarıyla belki taşımakta zorlandığı bir Türkiye'yi, Türkiye'nin geleceğini konuşmak lazım. Bu da ancak daha demokratik, daha özgürlükçü bakış açıları olan bir muhalefetle mümkün olur. Ama o muhalefeti de göremiyoruz ne yazık ki.

İbrahim Kalın: Peki kapatma davası sonuçlandıktan sonra muhalefetin tutumunda bir değişiklik olur mu? Şu ana kadar MHP, CHP ve diğerleri tutumlarını sergilediler. MHP, partiler kapatılmasın, kişilere ceza verilsin şeklinde bir teklif verdi ama AKP'den destek gelmedi.

Derya Sazak: Artık bu davanın sonucu beklenecek, ben Anayasa Mahkemesince dava sonuçlandırılmadan Meclis'te bu tür konsensüsler olabileceğini düşünmüyorum. O eşik de aşıldı sanki. Başbakanın son değerlendirmelerinden onu anlıyoruz. Orada belki parti kapatılmadan Başsavcının bazı milletvekillerinin üyeliklerini düşürme isteği var, onlarla sınırlı bir çözüm olabilir. Ya da burası Türkiye, Anayasa Mahkemesinden AK Parti'nin kapatılmaması yönünde bir karar

da çıkabilir. Yani bir seçim olması halinde AKP'yi iktidardan edecek bir toplumsal muhalefet de göremiyoruz. Belki Tayyip Erdoğan'ın rahatlığı da biraz oradan geliyor. Bunu 1980'lerde Demirel olayında gördük. Erdoğan çekilse Üsküdar'daki evine, iki sene beklese, daha büyük bir güçle gelir. Çünkü bu tür müdahaleler, yargısal darbeler, zorlamalar ancak mağdur olmuş partinin işine yarıyor. 28 Şubat'ta da bunu yaşadık. Siz toplumun önüne halktan oy alarak, demokratik sandıktan seçimle gelecek bir iktidar umudu yaratamazsanız, öteki yöntemler bir işe yaramaz. İşte 2007 seçimlerinde de 22 Temmuz ertesinde de gördük, onun için bana göre kapatılsa da kapatılmasa da AKP'nin hâlâ bir alternatifi yok.

İbrahim Kalın: Ali Bey sizden de 301. madde ile ilgili bir değerlendirme alalım, sonra 1 Mayıs'ı biraz konuşalım. Gerçi 1 Mayıs olayları geride kaldı ama sanki olay tarihi bir milat olarak AK Parti'nin siyasi karnesinde yer alacak gibi görünüyor.

Ali Bayramoğlu: Tabii ceza yasaları, devlete ve topluma karşı işlenen suçlar meselesi, yeni bir sorunu değil bu sistemin. Cumhuriyet var olduğundan beri süren bir sorun. Bu tür yasaların içeriğinden çok, bunların aktif ya da pasif olması, o dönemin siyasi koşullarına göre önem kazanabiliyor. Örneğin, 159. maddeyi bir dönem silahlı kuvvetler çok yoğun olarak kullandı; kendisine yönelik bütün eleştirilerde bu maddeye dayanarak suç duyurusunda bulundu. Bir başka dönem, DGM'nin olduğu dönemde 312. madde aktif bir şekilde kullanıldı. Son dönem 301. maddenin kullanılması şeklinde karşımıza çıktı. Burada yasa metni çok vahim, çok problemli. Değişikliğe rağmen aktif halden pasif hale getirildi. Fakat burada yasa metni kadar, yasa koyucu kadar, uygulayıcı kadar, şikâyetçi ve mağdur dediğimiz, yani en alttan en üste kadar siyasallaşmış hukuk algısından söz etmek mümkün. 301.madde bunu ifade ediyor. 301. madde yeni ceza kanununun getirdiği imkândan faydalanan her kişinin yaptığı suç duyurularıyla, bu suç duyurularının savcıların siyasi meşreplerine göre dikkate alınmasıyla, soruşturma süreçlerinin adeta bir hüküm, yargı verme, yargılama, yaftalama gibi bir işlev görmesiyle, Türkiye'de yaşanan çeşitli sorunlar etrafında gündeme gelen bir siyasallaşma sürecidir. Dolayısıyla 301. maddenin teknik olarak o ya da şu biçime

sokulmasından çok daha önemli olan, bu haline bir reaksiyon verilmesiydi. Elbette Meclis'ten beklenen, sabıkalı bir madde olan 301'i topyekûn kaldırılmasıydı. Bu madde bir insanın ölümüne yol açtı, onlarca aydının yaftalanmasına, Türk düşmanı ilan edilmesine yol açtı. 301'in kaldırılmaması, Türkiye'deki demokratik düzenin ne kadar zayıf olduğunu ortaya koyuyor. Dolayısıyla 301. madde tartışması bence ortada kalmış bir tartışmadır. Çünkü 301. madde, dediğim gibi, hukukun siyasallaşması sürecidir. Ciddi bir uygulama meselesidir ve bu sorunlar 301. maddeyle birlikte ortadan kalkmadılar. Tam tersine 301. maddenin olduğu gibi korunması bu uygulamalara, bu zihniyete yönelik bir desteği ifade ediyor.

İbrahim Kalın: Uygulamada sorunu çözecek adımlar atılabilir mi şu aşamada?

Ali Bayramoğlu: Şimdi bakın, yasa metninde doğru dürüst adımlar atmazsanız, Dışişleri Bakanı'nız 301. maddeyi 404 yapıştırıcıya benzetiyorsa, bugün Cumhurbaşkanı olan dönemin Dışişleri Bakanı 301. maddenin kaldırılması hakkında, "hele durun canım, bir karar çıksın" diyebiliyor ve bu arada birtakım insanlar öldürülüyorsa, sizin Nobel ödülü alan yazarınız vatan haini ilan ediliyorsa, toplumdaki bu yaftalamalar sonucunda birtakım sokak çeteleri harekete geçiyorsa ya da bazı büyük çeteler bu küçük adamları kullanıyorsa, bütün bunlara baktığınız zaman, bu yasanın hâlâ tartışılıyor olması, hâlâ kaldırılmamış olması, CHP ve MHP'nin bu yasanın arkasında olması, AK Parti'nin de bu yasayı lütfen ve kısmen değiştiriyor olması, savcıların uygulamalarına cesaret vermekten başka hiç bir şey ifade etmez benim gözümde. Uygulamayı kaldırabilmeniz, engelleyebilmeniz için, savcılara yönelik sembolik bir adım atmanız gerekir. Türkiye'de bağımsızlık meselesi sadece hâkimle ilgili değildir, savcılarla da ilgilidir. Savcıların çok ciddi bir bağımsızlık meselesi vardır ve savcıların doğrudan doğruya siyasi iktidarla ilişkisi, bütün toplumlarda, bütün sistemlerde hayatidir. Burada mesafelerin olabilmesi, demokratik mesajların verilebilmesi, yasa metinleri üzerinden ya da özgürlükçü genelgeler üzerinden olur. Bizde öyle olmuyor, bizde öyle olmadığı gibi, mesela şimdi 301. maddeyi Adalet Bakanlığına teslim ettik. Ama o Adalet Bakanlığı çeşitli yazarlar hakkında bunla-

rı bir inceleyin bakayım diye savcılara yazılar yazabiliyor. Dolayısıyla uygulama sorunu, şikâyetçi sorunu dediğimiz zaman, temelde siyasi iktidar ve siyasi mesaja bu iş gelip dayanıyor. Siz bütün yaşanan bu sürece ilişkin, "sorun yönetemeyen, yönetemedikçe cebir kullanan bir iktidar anlayışı" değerlendirmesinde bulundunuz. Bunu biraz açabilir misiniz?

Ali Bayramoğlu: Evet böyle düşünüyorum. 1 Mayıs'a daha başlangıcından itibaren birçok farklı açıdan bakabiliriz. Ama iktidarın zihniyeti, anlayışı açısından baktığımız zaman benim hissiyatım şudur: Daha ilk günden itibaren Başbakan güvenlik mülahazalarını ileri sürerek -ama bunların altını çok da doldurmadan- 1 Mayıs'la sembolik bir kavga içine girdi. Bir Adalet Bakanı çıkıp, "devlet kendisine meydan okutmaz" dediği zaman, bir İçişleri Bakanı çıkıp, "1 Mayıs'ta Taksim Meydanı için izin istenemez" dediği zaman, Vali şunu söylediği zaman, Emniyet Müdürü bunu söylediği zaman... Biraz önce 301'de söylemiş olduğum, bunun yaratmış olduğu helezonlar, 1 Mayıs'ta sokakta yaşanan rezalet ve utanç tablosu olarak karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla yönetememek bu demektir. Yönetememek sadece mevcut kuralları uygulamak değil, o mevcut kurallara uyulmasını diyalog yoluyla sağlamak demektir. Bu hükümet bunu yapamadı. Bu hükümet bunu yapamadığı için, 1 Mayıs'ta yaşanan olay bir inatlaşma meselesi olarak bitmedi. 1 Mayıs'ta yaşanan olay, 1 Mayıs günü yaşanmış olan o skandal görüntülerin, yani gençlerin ayağına basan polislerin, havada uçuşan copların, yaşlı insanların olduğu yere atılan bombaların resmiydi. Akıllarda kalan bunlardı. Bunun dışında şunu söyleyebilirsiniz: DİSK çok fazla zorlamış olabilir, hükümet daha farklı politikalar izlemiş olabilir. Bütün bunlar açık kalabilir. Ben burada şunu çok açık bir şekilde söyledim, söylüyorum: Sorumluluk, siyasi iktidardadır. Siyasi iktidar kuralı uygulatmayı diyalog yoluyla, demokrasi yoluyla, ikna yoluyla uygulatmasını bilir, bilmelidir. Örneğin, varsayalım ki, Taksim Meydanı kullanılamaz bir meydandır. Bunu hükümet farklı bir şekilde, farklı bir dil kullanarak anlatabilirdi. Sendikalarla bu konuda görüşebilirdi. Basın politikası izleyebilirdi.

İbrahim Kalın: Gerçi 1 Mayıs öncesi, Başbakanla İçişleri Bakanıyla görüştüler.

Ali Bayramoğlu: Hayır, görüşmek başka, pazarlık başka bir şeydir. Yaparız yapmayız pazarlığı başka bir şey. Bunun temel bir uzlaşma politikası olarak kamuoyuna yansıyıp bunun meşrutiyetinin oluşması, bu çerçevede DİSK'in ikna edilmesi başka bir şey. Böyle yapılsa mıydı, yapılmasa mıydı, başka bir tartışma ama doğru dürüst bir hükümet böyle yapar. Aksi takdirde çıkacak sonuçlar – ki, bugün çıkan sonuçlar son derece vahimdir – kontrolsüz, denetimsiz, cop kullanan bir polis devleti görüntüsüne yol açmıştır. Dediğim gibi akılda kalan resim budur. Bu bana, siyasi iktidarın zihniyetini gösteriyor. Siyasi iktidarın, diyaloga kapalı olduğunu gösteriyor. Özgürlüklerin başka yollarla ifadesine, çok yasakçı ve kuralcı bakışını gösteriyor. Bu, ilkesel olarak böyle. Ayrıca şunu da söyleyeyim, biraz önce söyledim, "Şöyle bir dönemde AK Parti kendisini aşmalıdır" derken, ben tam da bunu kastediyordum. İnanamasa bile, 1970'lerden kalma bir işçi fikrine sahip olsa bile,1970'lerden kalma bir sendika ürpertisine ve rahatsızlığına sahip olsa bile, belli bir kesimle öyle bir dönemde ittifak kurmak, özgürlük alanını açmak, demokratik bir kuşak oluşturmak için 1 Mayıs'ı bayram yapmalıydı. Yani tatil günü ilan etmeliydi ve Taksim Meydanı'nda çok makul, çok anlamlı bir gösteriyi sendikalarla anlaşarak yapabilmeliydi. Bunları yapamayan, dayatan bir hükümet görüntüsüydü benim gördüğüm.

İbrahim Kalın: Evet, "Emek ve Dayanışma Günü" ilan ettiler ama onun siyasi geri dönüşü bile olmadı.

Derya Sazak: AKP şaşırtıyor çoğu davranışlarında da. Kendisi de mağduriyetten gelen bir parti. İkinci iktidar dönemi, kapatılmak noktasında olan AKP'den beklenen bu olmamalı. Bu yaşadığımız 1 Mayıs görüntüleri, çok feci görüntülerdir. Zaten bildiğimiz polis şiddeti ve devleti görüntüsü. Hâlbuki AKP şu tarz bir politikayla, o polisi o sahneden çekip orada gerçekten sivil bir alan, yani işçilerin bayramı, şöleni oluşturabilirdi. Bunun için ortam hazırlayabilseydi, bu başarı olurdu. Burada gerçekten bir düşünce biçimi değişikliğine, bir paradigma değişikliğine ihtiyaç var. AKP'nin bunu denediği alanlar oldu ama hep geri çekildi. Bu Kürt sorununda da böyle oldu 2005'te sivil çözümle kafasında başka bir model vardı, oradan geriledi. Şimdi operasyonlarla, savaşlarla sorun çözmeye çalışan siyasi bir

iktidar var. Bu işçiler yürümek istiyor ya da 1 Mayıs'ta bütün dünyada demokratik gösteriler var. Siz gerçekten demokrasiyi kendi inanç ve düşünce sistematiğiniz içerisinde başka alanlarda da genişletmek istiyorsanız, işte bu bir fırsattı.

İbrahim Kalın: Ahmet Bey'e de söz verelim, çünkü süremizin sonuna geldik.

Derya Sazak: Şöyle bir şey de eklemek istiyorum. Kitle partisi dediğimiz ve % 47 oy almış bir parti var. AKP'ye İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlerden çok güçlü oy veren bir seçmen var. Şimdi İstanbul'da yaşayan işçiler, çalışanlar yürümek istiyor. Dolayısıyla siz onları da temsil etme iddiasındaysanız, onların da bu özgürlüklerine, beklentilerine açık olmanız lazım. Bunu yapmıyor AKP.

İbrahim Kalın: Hocam, siz de kısaca 1 Mayıs'ı değerlendirebilir misiniz? Dikkat edilirse, 1 Mayıs'ta sanki bir paradoks yaşandı. İlk defa bir 1 Mayıs "Emek ve Dayanışma Günü" ilan edildi ancak o bile güme gitti.

Ahmet İnsel: Bir kere o kerhen ilan edildi. Daha önceden devreye girmiş bir program, hazırlanmış bir şey değildi. Son anda başka şeyleri engellemek için gündeme geldi ve kimse de sahiplenmedi bundan dolayı. İkincisi, provokasyon mevzuuna gelince, biraz evvel söylenenlere ilave etmek için bir iki cümle söyleyeceğim. Arkadaşlarımın söylediklerine katılıyorum. Provokasyon her zaman iktidarların toplumsal muhalefeti bastırmak ve susturmak için kullandıkları bir argümandır. Bir hükümet provokasyon olacak diye hayatı ve mitingleri iptal edemez. Bir hükümet provokasyon olacak diye sadece önlemler alır. Hükümetin ve devletin görevi, toplumsal yaşamın normal koşulları içinde devam etmesidir. Toplumsal yaşamın normal koşulları içinde yürüyüşler vardır, mitingler vardır, bunlar istisna değildir, doğal toplumsal olgulardır. Bir kere bunu kabul etmemiz lazım. Provokasyonlar böyle bir durumda o mitingleri düzenleyenlerle beraber engellenir, onları coplayarak engellenmez. Onları düzenleyenlerle beraber, provoke edecek insanlara karşı tedbirler alınır. Hükümet olmak ve devlet olmak demek yasaklamak değildir. Ben o gün İstanbul Emniyet Müdürünün sözünün tarihe geçecek bir söz ol-

duğu kanaatindeyim. Kendisi biber gazından gözleri yaşarmış halde; "İstanbul'da olumsuz hiçbir şey olmadı" lafını edebiliyorsa eğer, o kadar olayın ortasında bunu edebiliyorsa eğer, o zaman ben gerçekten o Emniyet Müdüründen korkarım. Çünkü onun kafasında 'olumsuz' ne olabilir diye düşünüyorum. Herhalde korkunç bir İstanbul tablosuna şahit olmamız gerekir, olumsuzluk diyebilmesi için. Ben Adalet ve Kalkınma Partisinin burada gerçekten kendisinin bir tür ceberut devlet iktidarını göstermeye yetkin parti olduğunu ispat etme çabası içinde gördüm bu sefer. Özellikle de o geleneksel Türk devlet imajını sahiplenmiş, devlete karşı çıkılmaz, devletin dediğinin dışında bir iş yapılmaz türünden, kendisinin sürekli geçmişte şikâyetçi olduğu tavırları sahiplenmesini çok düşündürücü buldum. AKP'nin de ötesine geçerek şöyle bir şeyi galiba söyleyebiliriz: Türkiye'de, bütün dünyada iktidar insanı bozar. Bunu kabul edelim, iktidar insanı bozar, iktidar insanın başını döndürür. Ama galiba Türkiye'deki bu Türk devlet iktidar yapısının insanları çok daha hızlı bozma yeteneği var. AKP'nin de geçmişindeki milliyetçi, mukaddesatçı, demokrasiye oldukça uzak refleksleri, iktidar olunca, hele bu tür durumlarda anladığım kadarıyla daha ön plana çıkabiliyor.

İbrahim Kalın: Peki, teşekkür ederim hocam.

Kürşat Bumin: Ben de konuşayım bari 1 Mayıs'la ilgili. Şimdi, Ahmet'in söyledikleri doğru, ceberut bir devlet görüntüsü verdiği dosdoğru da, niye bunu yapsın, ben hâlâ açıklayabilmiş değilim. Çünkü sonuç olarak, devlete, devletin laiklik ilkesine meydan okuduğu için mahkemeye verilmiş ve kapatılması istenen bir parti. Ben burada aslında, hükümetle idare arasında da iyi bir ilişkinin olmadığı fikrindeyim. Sadece bu da değil. Hatırlıyorsunuzdur, Nevruz kutlamasında da izin verilen yerlerde gayet iyi geçti, iki ilde izin verilmedi ve büyük olaylar oldu. Gencay Gürsoy'un gözaltına alınma meselesi de öyle, çünkü gece yarısı İçişleri Bakanı ve Sağlık Bakanı seferber olmuş. Yani bu idareyle hükümet arasındaki bir kopukluğa işaret ediyor gibi. Yani neden böyle, idare kendi kafasına göre mi yapıyor, hükümet söz geçiremiyor mu? Bilemiyorum tabii, sadece soru olarak soruyorum. Elbette bu zihniyet de önemli. Senin söylediğin, yani sonuç olarak, "sendikalar iyi şeyler değil" düşüncesi. Ama bunu

da mı AKP'den isteyeceksiniz? Şimdi siz diyeceksiniz ki, öbürlerinin arası çok mu iyi sendikalarla veya diğerleriyle? Yani böyle soğuk savaş gündeminden kalmış bir şey var.

Derya Sazak: Ama burada hükümet, AK Parti.

Kürşat Bumin: Her şeyi de mi bu partiden isteyeceksiniz? İşçi dostu da ol, sendika dostu da ol filan. Anlatabiliyor muyum? Yani iktidardan her şey istenir de, diğerlerine de bakmak lazım. Tek partiyle de bayram olmaz.

İbrahim Kalın: Evet iktidar olmanın maliyeti de böyle bir şey.

14. Bölüm

MUHAFAZAKÂRLAŞMA

12 Mayıs 2008

Konuklar:

Doç. Dr. Vehbi Başer, *Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı*

Prof. Dr. Bahattin Akşit, *Maltepe Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Prof. Dr. Ali Çarkoğlu, *Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Mustafa Akyol, *Turkish Daily News ve Star Gazeteleri Köşe Yazarı, Araştırmacı*

Ali Bulaç, *Zaman Gazetesi Köşe Yazarı, Araştırmacı*

İbrahim Kalın: Bu programda muhafazakârlaşmayı tartışacağız. Muhafazakârlaşmanın siyasi, kültürel, aktüel boyutları, tezahürleri Türkiye'de nasıl cereyan ediyor? Türkiye toplumu muhafazakârlaşıyor mu? Diğer toplumlarla kıyaslandığında Türk muhafazakârlığı siyasi, toplumsal, sosyolojik zeminde nereye oturuyor? Bu konuları konuşacak ve muhafazakârlaşma ile dindarlaşma, muhafazakârlaşma ile statükoculuk arasındaki ilişkiyi, bunların Türkiye'deki ve dünyadaki yansımalarını konuklarımızla birlikte değerlendireceğiz.

Muhafazakârlaşma tanımını biraz açalım önce, tam olarak kastedilen nedir? Türkiye'deki din - laiklik tartışmalarıyla nasıl ilişkilendiriliyor? Muhafazakârlaşma dindarlaşma mı demek? Muhafazakârlaşma – modernleşme ilişkisi nedir? Muhafazakâr çevrelerin muhafazakârlaşması, modernleşmesi ile sekülerleşmenin ilişkisi nedir? Muhafazakârlaşmayı nasıl ölçüyoruz? Toplumda dindar kimliği öne çıkan insanların sayısının artmasıyla mı? Başörtüsü ile ilgili tartışmalar yapılıyor uzun süredir, başörtülülerin sayısının artmasıyla mı? Bütün bunları konuşmadan önce muhafazakârlığı sosyal bilimciler nasıl tanımlıyor, ortalama bir muhafazakârı nasıl tasvir edebiliriz sorusu ile başlayalım.

Bahattin Akşit: Bireye inmeden önce daha makro sosyolojik bir çerçeve gerekiyor. Muhafazakârlık, başka ideolojilerle birlikte modernlikle beraber ortaya çıkıyor. Liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlık, üçlü bir şekilde dünyada modernleşme ile birlikte

ortaya çıkıyor. Barrington Moore'un *Diktatörlük ve Demokrasinin Toplumsal Kaynakları* diye bir kitabı var. Orada modernliğe geçişi üç yol olarak alıyor. Birisi, aşağıdan yukarıya doğru, yani burjuva devrimleriyle modernliğe geçiş; bu bir anlamda İngiltere'de görülebilir ama bunun modeli, tipik örneği Fransa'dır. İkincisi, geç kalıp, yani bu şekilde burjuva devrimleriyle modernliğe geçmeyip, yukarıdan aşağıya doğru bir modernleştirme politikası uygulayan Almanya, Japonya, İtalya gibi birçok ülke buna örneği olarak gösterilebilir. Türkiye'yi de tarihsel sosyolojik perspektifte bu grupta sayabiliriz. Bir de köylü devrimleriyle modern dünyaya geçen Rusya ve Çin var. Hindistan bu üçüne de girmeyen, hem Batı dışında olup, hem de demokrasiyi otoriterliğe düşmeden şimdiye kadar bir şekilde götüren bir ülke. Oranın ideolojileri ve muhafazakârlığı da hem diğerlerine benziyor, hem de onlardan farklı. Aşağıdan yukarıya doğru olan modernleşme yolu ile modern dünyaya geçen ülkelerde esas dinamik, burjuva liberalizmi, burjuva evrimciliği bağlamında bilimin, teknolojinin geliştirilmesi, piyasa ekonomisinin ortaya çıkması ve geleneksel tarımsal ekonomiden modern sanayi ekonomisine/toplumuna geçiş. Bu bağlamda hâkim ideoloji; liberal demokrat ideoloji olarak ortaya çıkıyor. Bunun eleştirisi olarak da muhafazakârlık ortaya çıkıyor. İlk çıkışı da, yani bir ideoloji olarak formüle edilişi de, esasında ilginç bir şekilde bu dönüşümün ilk yaşandığı İngiltere'deki deneyimden değil de Fransa'daki Fransız devriminden etkilenerek İngiltere'de ortaya çıkıyor. Daha önce İngiltere'nin muhafazakâr kanadında yer alan düşünürler, bu şiddet kullanan burjuva devrimi karşısında gelenekleri ve bu radikal geçiş/kopuş karşısında sürekliliği savunuyorlar.

İbrahim Kalın: Muhafazakârlık ile diğer ideolojiler arasında esasa ilişkin temel farklılıklar var mı yoksa sadece usul ile ilgili bir farklılık mı söz konusu?

Bahattin Akşit: Önce ortak noktaları söyleyeyim; muhafazakârlar da özel mülkiyetçiliğe katılıyorlar, piyasa ekonomisine karşı çıkmıyorlar. Muhafazakârlar, liberalizmdeki bireysel akla/bilime olan inanç karşısında, tarih içinde ortaya çıkmış bir toplumsal aklı savunuyorlar. Sanki toplumsal aklın, yavaş gitmenin insanları hatalardan koruyacağı, hızlı gitmenin ve bireysel akla güvenmenin ise yanıltıcı olabileceği gibi bir ayrışma noktası var burada.

Mustafa Akyol: Bir de kurucu akıl kavramına karşı çıkıyorlar. Muhafazakârlar toplumu yeni baştan kurmaya kalkan jakoben düşünceye karşı çıkıyorlar. Edmund Burke Fransız ihtilaline karşı çıkıyor, çünkü Fransız ihtilalini yapan jakobenler, "biz kendi aklımızla doğru ilkeler belirledik ve topluma bunu empoze ediyoruz" diyorlar. Edmund Burke de "Hayır, insan aklı yanılabilir, siz kendi aklınızı mutlaklaştıramazsınız, toplumun binlerce yıl içinde oluşmuş kurumları, gelenekleri vardır. Tamam, bunlar gelişir ama bunları yok etmeye kalkıp, yeni bir toplum kurmaya çalışırsanız büyük felaketler olur" diyor. Nitekim Fransız ihtilalinde de aslında o felaketler oluyor.

Bahattin Akşit: Almanya'ya geçtiğimizde, Almanya'da muhafazakâr bir gelenek var. Yukarıdan aşağıya doğru, tam da Burke'ün İngiltere'de muhafazakârlığı formüle ettiği gibi. Muhafazakârlığın taşıyıcısı olarak düşünebileceğimiz sınıfların Almanya'daki karşılığı yine oranın büyük toprak sahipleri ve devletin yüksek tabakalarında olan kişiler, yukarıdan aşağıya olan bir programla muhafazakâr ve otoriter bir modernleşme modelini uyguluyorlar orada. Barrington Moore'un dediği, Almanya'da bu muhafazakâr aklın uygulamaları sonucunda demokratikleşme olamadığı için sonunda faşizme evriliyor, yani orada da bir felaket oluyor.

İbrahim Kalın: Şurada bir paradoks yok mu? Genellikle daha otoriter, kapalı, değişime direnen toplumlar muhafazakâr toplumlar olarak tanımlanır. Bu söylediğinizden tam tersi bir şey çıktı. Yani tepeden inmeci, kurucu akla dayalı...

Vehbi Başer: Almanya'daki zaten "Muhafazakâr devrim" diye anılan bir şeydir. Alman Muhafazakâr devrimi, muhafazakârlık geleneği içinde tanımlanabilecek bir şey değil.

Bahattin Akşit: Esasında Almanya'ya Fransa ve İngiltere'den gelmekte olan bir medeniyet var. Bu medeniyet tamamen piyasa değerlerine dayanıyor ve teknoloji ile ticareti öne çıkarıyor. Bunun karşısında Alman muhafazakâr değerleri var. Burada medeniyete karşı kültür kavramı öne çıkıyor. Bugün sosyal bilimlerin, özellikle de antropolojinin ve sosyolojinin temel kavramlarından birisi olan

"kültür" kavramı, tam da o toplumun, "folk" kültürünü formüle edip, onu bir şekilde edebiyata, üniversiteye taşıyıp, orada yeniden biçimlendirip ortaya çıkarmasıyla oluşmuştur. Bu sayede, o güne kadar birleşememiş olan Alman prensliklerinin yukarıdan aşağıya doğru birleştirilmesiyle gecikmiş şekilde de olsa, tek bir milli devlet kurma süreci yaşanmıştır. Milli devletin kurulabilmesi, kapitalizmin geç de olsa gelişi, modernleşme, muhafazakâr ve otoriter bir program sayesinde başarılmıştır. Bu nedenle de, Almanya ancak kısa bir süre demokratik olabiliyor. Weimar Cumhuriyeti, 1933'ten itibaren de 1945'e kadar en azından faşizme teslim olmuştur.

Mustafa Akyol: Muhafazakârlık teorisi açısından şu da vurgulanabilir mi? Siyasi düşünce açısından muhafazakârlığın anavatanı İngiltere'dir. İngiliz düşüncesiyle Fransız yaklaşımı arasında büyük bir fark var. İngiltere'de deney yoluyla bilgiye ulaşmak anlamına gelen empirisizm güçlüdür; Fransa'da ise rasyonalizm (akılcılık) güçlüdür. Fransa'daki jakobenler, "akıl yanılmaz, biz akıl yoluyla her şeyi buluruz, kurarız, bu kurduğumuz modeli topluma uygularız" diye düşünüyorlar. İngiltere'de ise akıl önemli bir araçtır ama akıl yanılabilir de. Dolayısıyla geleneğe de başvurmak gerekir, geleneği bir anda atmamak gerekir. Aynı zamanda deneme – yanılma yoluyla gitmesi gerekir. Edmund Burke, ampirik düşünceyi, yani bakmak, denemek ve hatalıysa bundan geri durmak şeklinde bir yöntem kurguluyor. Enteresandır, İngiltere'nin bugün hâlâ kraliçesi var.

İbrahim Kalın: Yarın geliyor, enteresan oldu aslında. İki gündür İstanbul'da, Ankara'da bir protokol furyası var. Hangi usule göre nereden gelecek, nereden çıkacak gibi. Bütün bunlar o güçlü İngiliz geleneğinin yansımaları olsa gerek.

Mustafa Akyol: İngiltere, kilisesiyle hiç çatışmamış bir ülke. Mesela Fransa'da ihtilal dönemi kiliseyle çatışılıyor, din adamları öldürülüyor, giyotine götürülüyor. Ama İngiltere dinin toplumsal gelişme ile birlikte değiştiği, hatta bunu tetiklediği bir ülke. Öyle ilginç bir geleneği var.

İbrahim Kalın: Bu mukayeselere devam edelim, ben Ali Bey'e de burada söz vermek istiyorum. Türkiye bağlamında muhafazakârlığın

popüler algısı nedir? "Türkiye muhafazakârlaşıyor" denildiğinde tam olarak ne kastediliyor?

Ali Çarkoğlu: Makro düzeyde bir çözümlemeden ziyade mikro düzeyde bir çözümleme yaptığımız zaman, muhafazakârlığın kişilerin psikolojisiyle, kişilerin dünya görüşleriyle ve düşünce tarzlarıyla, yaşam tarzlarıyla nasıl örtüştüğünü sorgulayarak buna başlayabiliriz. Bunu yaptığımız zaman, ortaya birkaç tane önemli kavram çıkıyor. Bir tanesi; muhafazakârlar değişimden ve değişimin getirdiği belirsizlikten hoşlanan tipler değiller. Yani o zaman, modernleşme ve şehirleşme gibi hızlı toplumsal dönüşümlerin yaşandığı toplumlarda, garip bir biçimde değişimin olduğu yerde muhafazakârlık da aynı anda eş zamanlı olarak gözleniyor. Yine benzer bir şekilde bu belirsizlik ve hızlı değişim, kurumlarm ve otoritenin muhafazası ve bir düzenin sağlanması için de bir talep doğuruyor. Psikolojik olarak bunun da temelleri olduğu iddia ediliyor. Dolayısıyla otoriter ve geçmişe özlem duyan bu "old-fashioned" diye isimlendirilen, geçmişteki altın dönem, herkesin mutlu, mesut, düzenli yaşadığı bir dönem olarak zihinlerde yaratılıyor. Belki hiç böyle bir şey yoktur. Fakat buna özlem ile kafalarda kurgulanan bir kurumsal yapı desteklenerek muhafazakârlığın değişim ya da reform ajandası oluşturulabiliyor. Aslında bu bir oxymoron olarak görülebilir. Yani hem muhafazakârsınız, hem reformistsiniz. Niye reform yapmak istiyorsunuz? Geriye dönmek, yani "durdurun dünyayı inecek var" türünden popüler bir tepkinin halk arasında yer bulduğu bir düşünce tarzı. Dindarlık da tabii bununla özdeştir. Çünkü insanların düşünce dünyalarında ve günlük hayatlarında değişim ve rahatsızlık duyduklarında bunu daha konforlu bir yaşama dönüştürmek için yüksek otorite sağlayabilen bir dini inanışın ihtiyacını duydukları iddia ediliyor. Nitekim bütün muhafazakârların hem kurumsal yapı olarak, hem düşünce yapısı açısından dindarlığı vurguladıklarını görüyoruz.

İbrahim Kalın: Muhafazakârlaşma eşittir dindarlaşma diyebileceğimiz birebir bir formülasyon var mı?

Ali Çarkoğlu: Dindarlaşmadan muhafazakârlaşmanm mümkün olduğunu görmek zor. Şimdi aklıma gelen birçok örnekte, muhafazakârlaşan toplumlarda aslında dindarlığın değişik kurumla-

rının da hem formel, hem enformel olarak toplumsal hayattaki yerinin ve öneminin arttığı gözleniyor.

Bahattin Akşit: Ama yine de "muhafazakârlık eşittir dindarlık" diyemeyiz. Sanıyorum dindar olmayan, ateist muhafazakârlar da var.

Ali Çarkoğlu: Onu demek istemiyorum. Muhafazakârlıkta bir diğer şey de var olan düzeni korumak, statükoyu muhafaza etmek düşüncesidir.

Mustafa Akyol: Sovyetler Birliği'nde de o manada muhafazakârlar vardı.

İbrahim Kalın: Muhafazakârlığın statükoculuk, bir şeyi muhafaza etme anlamındaki yönünü de konuşacağız.

Ali Çarkoğlu: Türkiye'de bu tür analizlere baktığımız zaman, statükocu muhafazakârlığın olduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye'de dindar muhafazakârlığın olduğu söylenebilir. Ama değişik sektör grupları içinde bunlar tamamen birbirine karşıt anlamlar da ifade edebilirler, Yani Alevilerin muhafazakârlığı ile Sünnilerin muhafazakârlığı tabii ki farklı olacak ve toplumsal dinamizm çerçevesinde bunlar farklılaşacaktır. Bir de karşıt beklentilerin dışında da bunun yansımaları var. Örneğin, muhafazakârlığın olduğu pek çok yerde, bu muhafazakârlığın temeli değişim ve belirsizlikle başladığı için, aslında kaçınılmaz olarak biraz da kural tanımazcılık, anomik bir düşünce yapısı gündeme geliyor. Yani sisteme tamamen yabancılaşmış, sistemin kendisine hiçbir şey ifade etmediği, sistemin yazılı kurallarının hiçbir şekilde kendi işine yaramayacağını düşünmeye başlayan insanların da aslında muhafazakâr düşüncenin temelini oluşturan bir akımın içinde olduklarını gözlüyoruz.

Bahattin Akşit: Yani o anomik duruma bir tepki olarak...

Ali Çarkoğlu: Orası çok açık değil. Benim okumalarda gözlediğim, ikisi birlikte gözüküyor. Yani sanki muhafazakârsanız aslında değişime karşı olduğunuz için bu değişimin getirdiği kuralsızlığı da benimsemeye başlıyorsunuz. Aslında muhafazakâr olduğunuzda ku-

ralları benimseyelim, anomik davranmayalım demeniz gerekirken, pratikte tam tersi sonuç ortaya çıkıyor.

İbrahim Kalın: Edmund Burke'ün "muhafaza etmeniz için değiştirmeniz lazım," diye bir sözü var. Yani muhafaza edeceğiniz şeyi de sürekli revize ederek, bir anlamda canlı tutarak muhafaza ediyorsunuz.

Vehbi Başer: Ben bu noktada, bir konuya açıklık getirelim isterim. Ali Çarkoğlu, "geriye dönmek için reform; muhafazakârlığın ajandasında yer alır" demişti. Burada aslında bazı ayırımlar yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bir kere öncelikle şunu vurgulamak isterim; muhafazakârlık bir tür modernleşmeci girişime, yeniliğin bizatihi kendisine değil, bir tür modernleştirmeci girişime tavır alıştır aslında. Muhafazakârlık dediğimiz şey, yeniliğin kendisine salt yenilik olduğu için ürküntüyle yaklaşmaz esasen. Kendi günlük yaşamımızı düşünelim, alıştığımız biçimde işimize gidip geliyoruz, maaşımız bankaya yatıyor, ücretimizi alıyoruz, vs. Bu düzende belirsizliğe yol açacak şeyi kim isteyebilir ki, sırf yenilik olsun diye. Bu anlamda bir yeniliğe karşı özsel bir ürküntü var. Bu muhafazakâr bir pozisyon değildir, muhafazakârlar yeniliğe ürküntüyle yaklaşmazlar, yeniliğin getiriliş biçimine daha ziyade bir tepkileri vardır. Bu anlamda muhafazakârlaşma aslında modernleşmenin bir ürünüdür. Tabii ki, muhafazakârlık çok geniş bir yelpaze oluşturuyor. Bütün muhafazakârlar için söyleyemesek bile muhafazakârlık aslında modern bir ideolojidir. Şimdi burada geçmişle ilişkimiz sadece muhafazakârlık mıdır? Geçmişi beğenmek, geçmişten bir şeyler almak, korumak, sadece muhafazakârlıkta mı karşımıza çıkar? Hayır. Bir kere gelenekselcilik veya geleneksellik diyebileceğimiz iki farklı şey var. Burada geleneği aynen sürdürenler geleneksel, gelenekleri sürdürülmesi gereken, asla taviz verilmemesi gereken şeyler gibi görenlere gelenekselci diyoruz. Bir şey daha var. Eğer gelenekler tasfiye edilmişse, bir şeyler elimizden uçmuş gitmişse, altın çağ özlemciliği gibi geçmişte yaşanmış bir mutlu devre geri dönmek üzere hızla bir şeyler yapılması gerektiğini, geçmişin aynen canlandırılması gerektiğini söylüyorsak o zaman bu tipik bir reaksiyoner veya gerici denilebilecek bir tutum oluyor.

Şimdi benim gördüğüm şöyle bir şey var. Sanki Türkiye'de bunların hepsini aynı sepete doldurarak veya çuvala teperek bunlara genel bir ad verme eğilimindeyiz. Bunların hepsi muhafazakârlıktır diye düşünüyoruz. Son bir şey ekleyeceğim, Şimdi muhafazakârlaşmayı biz muhafazakâr siyasi hareketlerden de, muhafazakâr ideolojiden de farklı bir anlamda kullanır olduk. Özellikle medyada veya basında, muhafazakârlaşıyor muyuz, diye bir soru gündeme geliyor. Bu sorunun niye bugüne kadar geciktiğini de anlamış değilim. Mesela AK Parti iktidara geldikten bir müddet sonra bu soru sorulsaydı, belki daha anlamlı olabilirdi. Gecikmiş bir soru. Fakat bu soruda bir şey dikkatimi çekiyor. Bu kibarlaştırılmış bir soru aslında. Mesela dincilik artıyor mu gibi bunun biraz daha tırmalayıcı bir biçimi, hatta irtica hortluyor mu gibi çok böyle vura vura bir biçimi de olabilir. Bir şeylerde bir görünürlük artışı var. Bunun sosyal malzemesinin veya tabanının günlük yaşamı ile onların esas durumu ile muhafazakârlık arasında bir ilişki kuruyoruz. Yani diyelim ki, zor sosyal koşullarda, hayatın durmadan değiştirilerek, yeniden adapte olunamaz hale getirilmesi, işsiz güçsüz insanların canlarını çok yakıyor. Bu insanlar, 'bir şeyler de değişmesin artık', 'biz tam yetişecektik', gibisinden bir tepki gösteriyorlar. Reaksiyon kelimesi bu tepkiselliği de ifade eder ama bunun ne gerici, ne muhafazakâr, ne dindar bir tarafı var. Belki bu retoriklerden birine sığınıyor olabilirler ama bu tutum, daha çok kentlerin varoşlarındaki insanların bir tepkisi olması hasebiyle aslında muhafazakârlık değildir. Bence bir tepkisel karşı çıkıştır.

İbrahim Kalın: Ali Bey, size de aynı soruyu sormak istiyorum. Türk toplumu muhafazakârlaşıyor mu? Bu soruyu soruyoruz ama aslında ne Türk toplumunu, ne de muhafazakârlaşmayı doğru tanımlıyoruz. Vehbi Bey'in işaret ettiği gibi birbirinden çok farklı varyantları olan bir sürü realiteye aynı ismi verip bir şeyler söylemeye çalışıyoruz. Yine de bu tartışma gündemimizde. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Muhafazakârlaşma–dindarlaşma ilişkisi, muhafazakâr kesimin sınıfsal dönüşümü, son zamanlarda da sıkça duyduğumuz İslami bir sosyetenin yükseliyor olmasını nasıl değerlendirmek gerekiyor? "Nişantaşı'nda alışveriş yapan başörtülü sayısı artıyor, dolayısıyla Türkiye muhafazakârlaşıyor," şeklinde analizler yapılıyor. Siz bu analizleri sağlıklı buluyor musunuz?

Ali Bulaç: Ben de arkadaşlara eşlik edip biraz makro seviyede konuşayım. Prensip olarak ben muhafazakârlığı sevimsiz bulan bir insanım. Türkiye'deki değişimin dinamiğini anlatmakta yetersizdir. Bizi hiçbir şekilde anlatmıyor. İkincisi, kavramsal bir kargaşaya sebep oluyor. Üçüncüsü de, tanımlayıcı bir özelliği var, yani değişime yanlış bir biçimde müdahale ediyor. Muhafazakârlığı üç seviyede ele almak mümkün:

1- Zihni bir tutum olarak muhafazakârlık,

2- Siyasi bir ideoloji ve tutum olarak muhafazakârlık,

3- Sosyo-kültürel bir değer olarak muhafazakârlık; yani toplumsal hayatın dokusunda, gündelik hayatta sürüp giden tutumlar karşısında aldığımız muhafazakâr tutum.

Zihni bir tutum olarak muhafazakârlığı da ben şöyle tanımlıyorum: Birincisi, dinin muhafazakârlığa karşı tutumu, değişmeye karşı tutumu farklıdır. Yani burada söz konusu olan, toplumsal değişmedir. Toplum sürekli bir biçimde değişiyor. Yani evrende sürekli bir hareket vardır. Bu hareket aynı zamanda toplum hayatında değişme olarak ortaya çıkıyor. Değişmeyen hiçbir şey yoktur. Eski bir Arap şairin dediği gibi "değişmeyen tek şey değişimdir." Sürekli değişim halindeyiz. Bu değişim olgusuna karşı alınmış üç tutumdan bahsetmek mümkündür. Bir, dinin aldığı bir tutum var. Ben tabi dini sosyal bir olgu olarak kabul etmiyorum veya gündelik hayatın, kültürün bir parçası olarak görmüyorum, dönüştürücü ve değiştirici bir paradigma olarak algılıyorum. Burada dinin bir tutumu var, muhafazakârların bir tutumu var, bir de tutucuların bir tutumu var. Dinin tutumu şudur; din değişmeyi sürekli bir biçimde teşvik eder. Değişmeyi tetikler ve değişmenin yönünü bir bakıma belirler. Fakat dinin zatında koruduğu değerler vardır. Arazda ise değişmeyi sürekli bir biçimde teşvik eder. Yani zatında koruduğu değerler, sabitelerdir. Mesela dinin en temel üç ilkesini sayarsak; Allah'ın birliği, ahiretin varlığı, peygamberler. Bunları muhafaza eder. Bir de mesela toplumsal değer olarak can güvenliğini, akıl güvenliğini, nesil güvenliğini, mal-mülkiyet güvenliğini korur. Ama bunların dışında arazda meydana gelen bütün toplumsal değişmeleri sürekli bir biçimde

teşvik eder. Hatta iki günü birbirine benzer olanı zararda görür. Muhafazakârlık ise değişimin kontrollü biçimde olması gerektiğini savunur. Muhafazakâr tutucu değildir, gelenekçi de değildir. Ancak ani gelişmelerden hoşlanmaz. Bunun bir iktidarla ilişkisi vardır. Yani iktidarın bir anda elinden çıkmasını istemediğinde, -bu epistemolojik bir iktidar olabilir, siyasi bir iktidar olabilir, ekonomi ile ilgili bir iktidar olabilir, bürokratik bir iktidar olabilir- değişimin kontrollü olmasını ister. Dinden ayrıldığı taraf; muhafazakârın sabitesi yoktur. Zaman içerisinde değişime açık bulmadığı hiçbir değer yoktur. Tutucu ise var olanın, reel olanın mükemmel ve ideal olduğunu savunur. Dolayısıyla her türlü değişime karşı çıkar. Tutucu gerici de değildir, tam aksine geriye dönmeye de karşı olur. Çünkü eğer geriye dönecek olursa, var olanın değişmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla tutucu hem tarihsel ve geleneksel olana, hem de gelecekle ilgili değişim projelerine karşıdır. Bu kavramları belki bu şekilde tanımladığımız zaman Türkiye'yi daha iyi anlayabiliriz.

İbrahim Kalın: Ali Bey'in çizdiği "değişimlere karşı tutumlar" analizi çerçevesinde devam edelim isterseniz. İlk turda Ali Bulaç Bey "belirleyici olan değişime karşı gösterilen tutumdur" dedi. İlk turda yine Vehbi Bey'in "muhafazakârlık bir şekilde dönüşüyor ve görünürlüğü artıyor" diye işaret ettiği bir nokta vardı. Sanki tartışmanın merkezinde bu var gibi bir analiz de yapılıyor. Mustafa Bey siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani kitle olarak sayısal anlamda muhafazakâr insanların, kesimlerin sayısı mı artıyor yoksa bunların görünürlüğü mü artıyor? Çünkü yapılan tartışmalarda, bu kesimin çevreden merkeze gelmesi, bir zamanlar olmadıkları yerlerde görünmeye başlamaları, jeep kullanmaya başlamaları, defileler düzenlemeleri, vs. dile getiriliyor. Bu açıdan baktığınızda, Bahattin Bey'in de dediği gibi muhafazakârlaşma modernleşmeyle at başı giden bir süreç aynı zamanda. Bu anlamda muhafazakârlık-modernleşme ilişkisi ve modernitenin getirdiği o görünürlüğü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ali Bulaç: Burada Bahattin Bey değişmeyi modernlikle özdeşleştirdi. Bu yanlış, bu çok politik bir tanımlama. Değişmeyi tarihte belirleyen modernleşme ise, modernlik öncesinde yeryüzü donmuş muydu? Çok yanlış bir şey.

Bahattin Akşit: İdeolojiler yoktu o zaman, din vardı. Yani bütün toplumun düzenini din kuruyordu. Din içinde, toplumda, siyasal sistemde değişim oluyordu ama modern ideolojilerden hiçbiri yoktu. Sosyalizm veya liberalizm yoktu. Bu çerçevede, muhafazakârlık varsa bile başka bir şeydi.

Mustafa Akyol: Farklı bir değişimdi, yoksa değişim yoktu denemez.

Bahattin Akşit: Vardı tabii, olmaz olur mu?

Mustafa Akyol: Ben öncelikle şuna katılıyorum, biz siyasal bir terim olan muhafazakârlığı Türkiye'de farklı bir anlamda kullanmaya başladık. Türkiye'de muhafazakârlık artıyor denilirken, burada Edmund Burke'ün anlattığı gibi siyasal bir teoriden bahsedilmiyor. Aslında kastedilen toplumdaki geleneksel dindarlıktır. Buna kibarca muhafazakârlık deniyor. Bazen dincilik, bazen irtica şeklinde diken oluşturacak kelimeler de kullanılıyor. Peki, bu artıyor mu? Tabii Sayın Çarkoğlu'nun çok iyi bir çalışması var, rakamsal verileri var, bunlara da girilebilinir ama ben burada şunu gözlemliyorum. Bir kesim, bugünlerde devamlı bunun arttığından yakınıyor. Bir başka kesim de dindarlığın azaldığından, sekülerleşildiğinden, dinin içinin boşaltıldığından, seyreltildiğinden yakınıyor. Mesela en çarpıcı örnek, tesettür defilesi fenomeni olabilir. Bunun üzerinden bakalım. Tesettür defilesine bir kesim şöyle bakıyor: Defile gibi modern bir olgunun içine şimdi dindar bir kavram olan başörtüsü girdi. Nasıl oluyor bu? Modernlik ele geçiriyor diye düşünüyor. Bir başka kesim de, modern bir şey olan defile İslam'ın içine girdi, şimdi İslam'ın değerleri zayıflıyor, diye bakıyor. Aslında bu muhafazakârlık artıyor diyenler, daha önce pek görmemiş de bunu ilk kez görenler; diğer tarafta da din aslında zayıflıyor mu, diyenler var. Çünkü bu yönde de çok endişe var. Mesela muhafazakâr ya da İslami basının bir kısmında da böyle bir endişe var. Bunlar aslında haklı, çünkü dinin ruhunun ortadan kalkması, sadece şekle indirgenmesi, tüketimciliğin, hazcılığın dinin içine girmesi, hakikaten bir endişe sebebi olabilir. Diğer taraftan da bu yönlü bir endişe var. Dolayısıyla ben aslında şunu görüyorum: Türkiye'de bizim birbirinden duvarlarla ayrılmış, fiziksel değil ama böyle toplumsal getto duvarlarıyla ayrılmış olan kesimler birbirinin

içine giriyorlar. Daha önce birbirlerini hiç görmedikleri için, şimdi yeni gördüklerinde "bizi ele geçiriyorlar", "onların değerleri bizi ele geçiriyor" diye düşünmeye başladılar. Dolayısıyla ben bir artış görmüyorum, sadece Türkiye'de daha bir iç içe geçme var. Köyde olan geliyor.

İbrahim Kalın: Bu daha önce neden yaşanmadı? Yani birbirini görmeme meselesi?

Mustafa Akyol: Çünkü Türkiye modern değildi aslında. Modernleşmeyi sadece birtakım kıyafetleri devlet zoruyla değiştirme gibi anlıyoruz. Oyda modernleşme, toplumun iç içe geçmesidir. Köylülüğün kentlileşmesidir. Köylüler nasıl kentli olacak? Artık köyde yaşamayıp, göç edecekler, öyle olacak. Eskiden bu yoktu. 1930'larda çok güzel Cumhuriyet baloları vardı ama 30 km ileride de köyler vardı. Onların ne baloyla, ne de dünyayla alakaları vardı ve çok da sefil koşullardaydılar, fakir durumdaydılar. Şimdi Türkiye'deki o taban geliyor ve gelirken de tabii kendi geleneksel değerlerini de getiriyor. Şehirler de belli bir sekülerizasyon sürecinden geçtiği için, geleneksel şehir eliti belli dindarlıkları olsa da genel anlamda oldukça sekülerler. Onlar, gelen insanları ve gelenlerin birlikte getirdikleri değerleri görünce, işgal ediliyoruz endişesine kapılıyorlar. Bu yanlış ve gereksiz bir endişe ama bunu da anlamak ve belki de diyalogla bunu en aza indirmeye çalışmak lazım.

İbrahim Kalın: Peki bu muhafazakârlaşma sürecine dindarlık noktasından baktığınızda, geleneksel dindarlığı sekülerleştiren bir şey mi?

Mustafa Akyol: Sekülerleştiren bir şey tabii ama sekülerliğe ne anlam verdiğimize bağlı. Yani geleneksel dindarlık, bu durumda birtakım modern unsurları içine kattığında, bu iyi bir şey de olabilir geleneksel dindarlık açısından. Çünkü dindarlık her formda, her kültürde yaşayabilecek bir varlık ama o ruhunu, özünü kaybetmemesi gerekiyor. Örneğin şık tesettürlü hanımların cip kullanması örneğinden bahsedersek, bu İslam'ın özünde olan tevazu, fedakârlık, mal-mülk gösterişi yapmama gibi değerleri yok eden bir şeyse bu gerçekten dindarlık açısından bir sorundur. Ancak Müslümanlar,

toplumun modern formları içinde, bulundukları yerlerde değerlerini koruyabilirlerse, bu sağlıklı bir şeydir. Çünkü diğer türlü, dindarlığı hep pre-modern yaşama biçimi içine hapsetme sorunu çıkar. O zaman da modern dünyaya hitap edemeyen, en azından modern dünyaya nüfuz edemeyen bir dindarlık olması gibi bir sorun çıkabilir.

Ali Çarkoğlu: Yani burada aslında çok ilginç bir şey oldu. Örneğin bir kesim jeep içinde tesettürlü bir hanımı gördüğü zaman, "bunlar nasıl dindar?" diyor. Hâlbuki jeepi kullanan hanımla konuştuğunuz zaman büyük ihtimalle, namazında niyazında ya da oruç tutan bir hanım olabilir. Hâlbuki kendisi örneğin, oruç tutmuyor, namaz kılmıyor, ama "Müslümanlık insanın kendi içindedir, benim de dindarlığım böyledir" diye bir tepki gösterebiliyor insanlar. Dolayısıyla burada tartıştığımız şey; din ya da kitapla alakalı bir şey değil kesinlikle. Burada aslında tamamen sınıfsal bir kaygı ve korkunun dillendirilmesi var. Hatta öyle bir şey ki bu, geçtiğimiz günlerde Konya'da neden alkol alınabilecek yer yok tartışması da yaşandı. Şimdi her ailede eğer aranırsa eski Cumhuriyet balolarını yaşamış büyükler bulunabilir. O büyüklere bir sormak gerekir. "O dönemde Kayseri'de, Konya'da, Diyarbakır'da bir çilingir sofrası kuracağınız bir yaşam tarzı var mıydı", dediğiniz zaman, böyle bir yaşam tarzı yok. Aslında Türkiye'de üretilen içkinin de tüketildiği belki iki tane belli başlı şehir var: İstanbul ve İzmir. Onun dışında 1930'larda falan Türkiye zaten içki satılan bir yer değil. Türkiye geriye gidiyor, üzerinden yürütülen bu tartışmanın aslında maddi bir temeli yok. Burada söylenen şey, aslında doğru olduğuna inanılan yaşam tarzının bazı bölgelerde yaygın olmamasının sorgulanması ve aslında yanlış olduğu düşünülen yaşam tarzının da, yakınlaştıkça, tamamen çarpıtılarak olmadığı şekliyle insanlara anlatılması söz konusu oluyor. Örneğin tesettürlü bir hanımın jeep kullanmasının, kesinlikle olamaz bir şey olduğu, bu tesettürün bir anlamı olmadığı üzerine pek çok argümanı, sokaktaki insanlardan duyabilirsiniz.

İbrahim Kalın: Böyle bir şeye insanlar tepki verdiği zaman, bu dini olmaktan ziyade daha toplumsal daha sınıfsal bir tepki mi?

Ali Çarkoğlu: 70'li yıllarda örneğin parkalı gençlerin partilerde uyuşturucu kullanıp, sabahtan akşama dans ettiğini düşünen çevre-

ler vardı. Böyle bir şey yoktu o zaman, ama öyle düşünülüyordu. Yani 70'li yıllarda bu tür tehditkâr sol bir harekete karşı gösterilen tepkinin aslında değişik fakat benzer bir tepki ile bugün muhafazakâr diyebileceğimiz kesime karşı gösterildiği söylenebilir diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Az önce kısaca değindik ama muhafazakârlaşma dediğimiz olguyu ölçebileceğimiz birtakım araçlar var mı? Yani böyle bir tartışma yapıldığında, "Türkiye'de muhafazakârlaşma artıyor" denildiğinde, neye bakılıyor? Burada kıstas; köyden kente göç mü? Sağ partilerin oyunun artması mı? Cami sayısının artması mı? Bu tür fenomenlerden hareketle mi insanlar bir yargıya varıyorlar yoksa daha farklı bir şey mi var?

Vehbi Başer: Tabii, bu ne tür bir olguyla karşı karşıya olduğumuzla, ne tür bir problem yaşıyor olduğumuz arasında bir açıklık var. Yani yaşadığımız şeyle, problem olarak gördüğümüz şey çoğunlukla birbirinden farklı şeyler. Ölçülebilir mi? Elbette ölçülebilir. Mesela Ali Çarkoğlu'nun Binnaz Hanım ile yaptığı çok önemli bir araştırma var. Hakan Yılmaz'ın yaptığı bir araştırma var.

İbrahim Kalın: Ali Bey'lerin yaptığı 2006 tarihli önemli bir çalışma var.

Vehbi Başer: Tarhan Erdem'in seçimler döneminde yaptığı bir çalışma vardı. Bu konuyla ilgili konuşacağımızı öğrenince biraz daha kurcaladım. Bütün bu araştırmalardan ve sosyal bilimcilerin yaptığı bu araştırmaların bulgularına dayalı yorumlardan çıkan bir şey var. Müsaade ederseniz, buna değinmek istiyorum. Aslında biraz önce Mustafa Bey'in bahsettiği panik duygusu, o panik duygusunun çoğunlukla medya aracılığıyla bizim önümüze koyduğu, abartılarak yansıtılan, halk kamplaşıyor, bir kısım şöyle oluyor, bir kısım böyle oluyor gibi düşmanlaşmış bir şey var gibi görünmüyor ortada. Ali Hoca ne der bilmiyorum, ama aslında farklılıkların bir aradalığı gibi bir şey söz konusu ama bu tabii ki gerilimler içeren bir şey. Yani el ele, koyun koyuna, sarmaş dolaş bir şey gibi de çıkabiliyor karşımıza, yer yer böyle çekinmeler, ürkmeler şeklinde de çıkabiliyor. Ben burada izin verirseniz şöyle bir şeyi dile getirmek istiyorum. Ali Bulaç, Bahattin hocaya yönelik bir cevap olarak çok önemli bir şey söyledi;

bu değişme dediğimiz şey, sadece elitlerin modernleştirici ajandasından ibaret değil. İster elitlerin modernleştirici ajandalarının nasıl yürüdüğüne, isterse toplumda kendiliğinden ne tür değişimler olduğuna bakalım, aslında toplumun farklı kesimlerinin farklı dönemlerde farklı alanlarda değişime katıldığını görüyoruz. Bu anlamda halk, taşra hayatından kentlere doğru geldikçe aslında kentlere birçok şey getiriyor. Bu getirdiği şeylerin çok ayıp veya çok banal şeyler olduğunu düşünmüyorum. O insanlar da istiyor ki, biz yeni bir hayat yaşayalım ama kendimiz kalarak yaşayalım. Şimdi burada herkesin getirdiği de farklı, geldiği zaman bulmayı umduğu şey de farklı, bulduğu şey de farklı.

Ali Çarkoğlu: Burada şunu şöyleyim. Mesela Türkler Japonlara bayılıyorlar. Neden? Çünkü Türkler Japonların tam bu söylediğiniz şeyi yaptığına inanıyor. Yani Noel Bayramı'nda Noel Baba kıyafeti giyip dolaşan Japonları görmüyoruz ama her zaman tradisyonel kıyafetleriyle dolaşan Japon hanımlar görünüyor. Japonya'da bu hanımlar yok ortada. Türk imajı Japonları eskiyi muhafaza edip, en modern teknolojiyi kullanan ulus olarak algılıyor, böyle bir gözlem var.

İbrahim Kalın: Aslında Tanzimat'a kadar geri gidiyor.

Vehbi Başer: Kendimiz kalalım ama daha iyi şartlarda yaşayalım. Aslında burada çok derin bir yırtılmadan bahsetmemiz lazım. Bizim değişim sürecimiz, büyük ölçüde bir imparatorluğun çöküşü içinde gerçekleşmeye başlamış bir değişim ve onun yırtıklarıyla dolu bir değişim. Bu anlamda tabiî ki Osmanlı döneminde devleti yöneten seçkinlerin bir şekilde içine düştükleri zaaftan kendilerini kurtarma ve tabiî ki emperyal bir siyasetin ayakta tutulması gibi sorunları vardı. Bu anlamda modernleşme sürecinin tepeden inmeci olduğunu söylüyoruz. Bu tepeden inmeci karakteri içinde özellikle ben burada bir kavram kullanayım; bir tür müsamere çocukları ruhuyla gençliklerini yaşamış olan modernleştirici elitler, kendi çevrelerinde görünürlüğü olmayan halka ait şeylerle daha fazla karşılaştıkça ne oluyor, kuşatılıyoruz gibi bir kaygıya kapılıyorlar sanırım. Burada bir asimetri var. Modernleştirici elitlerin ajandasıyla halkı nasıl, ne tür bir millet haline getirdiklerinde güçlü bir millet olacağımız düşüncesiyle; halkın ister köyünde, kasabasında, isterse şehirlere geldikten

sonra değişerek olduğu hal arasında bir örtüşmezlik var. Halk başka bir yönde değişiyor, elitler yine olmadı diyor. Şimdi milleti adam edeceğiz ama nasıl adam edeceğiz?

İbrahim Kalın: Bizim istediğimiz gibi adam olacak.

Mustafa Akyol: Modernite lazımsa, onu da biz getiririz.

Vehbi Başer: Bu aralar ünlü bir yönetmenimizin çektiği bir klip dolaştı. Mutlu ol, mutlu ol diye bir şey vardı; tabii ironik bir filmdi.

İbrahim Kalın: Türk müziğinin yasaklanması ile ilgili.

Vehbi Başer: Evet onunla ilgili. Şimdi buradaki asimetri, aslında çok önemli gerilimler üretiyor. Yani elitlerin modernleştirici ajandası aslında çok rasyonalist, çok mektepli bir şey; yani okullarda öğrenilmiş bir şey. Bunun arkasında bunu yürütenlerin çok ciddi bir reform projesi olabilir. Fakat bu projenin de daha kestirmeden bir proje olduğunu düşünüyorum.

Bahattin Akşit: Onu biraz deşelim mi? Yani o reform projesi, bence muhafazakârlığın Türkiye'de safhaları var.

Vehbi Başer: Hocam oraya geçmeden bir şey tamamlayabilir miyim? Özür diliyorum. Bakın bu asimetri içinde elitler, halkı hakikaten mutlu insanlar yapmak da istiyorlar, ama bir türlü mutlu olmayı hak edecek hizaya, çizgiye girmiyor halk. Böyle olunca ne oluyor? Halkın hayatı değişiyor tabii. Sadece elitlerin ideolojik ya da siyasal mücadelesiyle değil, aynı zamanda konjonktürel, yapısal faktörler nedeniyle de değişiyor. Bu değişme halkta çok travmatik hisler de yaratıyor. Yani değişme dediğimiz şey sadece okula gidip, eğitim görme falan değil, değişme evsiz kalmak demek bazen. Yetiştirmeye çalışırken kızımız veya oğlumuz bizim istemediğimiz şekilde bambaşka bir şey oluyor. 70'li yıllara atıfta bulunmuştu Ali hoca; yani parkalı gençlere uyuşturucu kullananlar muamelesi yapılırdı, hatta siyasi olarak daha geç dönemlerde bunların hepsi komünist denirdi. Aynı zamanda saçını uzatan erkek çok vahim bir şeydi. Halk da, elitler de ürküyor. Burada tuhaf olan bir şey var. Sanki ikisi de birbirinin değişimini anlama konusunda sıkıntı çeken, ikisi de birbirin-

den ürken kesimler oluşuyor. Bunun bir sınıfsal sorun olup olmadığı konusunda çok emin değilim. Giderek böyle olmaya başlıyor, bir muhafazakâr sınıf yükseliyor sanki. Türkiye giderek daha da sınıflaşan bir toplum ama eskiden bu yana gelen zümrevi bir parçalanma vardı Türkiye'de. Halktan birtakım kesimlerle elit zümreler arasında bir diyalog, bir karşılaşma sorunu vardı. Bugün burada konuşmamıza yol açan problemin yeniden coşmasında şöyle bir şey oluyor: Ya bu muhafazakârlık artıyor mu? Giderek daha mı dinci oluyoruz? Falan derken bir şeyler daha geriliyor. Bu gerilimlere müdahale yaşanabildi belirli zamanlarda. Mesela çok yakında bir TV programında bir CHP il başkanı, bir vakfın düzenlediği kermesten yerel basma yansımış bir resim gösteriyor. Orada çarşaflı kadınlar var. Denizli'de asla çarşaflı kadın yoktu, nerden çıktı böyle bir şey. Şekil ve görüntü bozuldu, Atatürk ilke ve devrimleri elden gidiyor, diyor. Böyle bir şey olduğu zaman, elitlerin ideolojik müdahalesi aslında bir püskürtme yaratıyor. Hani muhafazakâr ya da geleneksel halk hayatının bir tür görünürlüğünü ortadan kaldırıyor. Şimdi normalleştikçe bu görünürlük artıyor. İrtica mı artıyor, muhafazakârlık mı artıyor diye bir panik daha başlıyor.

Mustafa Akyol: Bir de bu elitlerle ilgili çok enteresan bir şey var. Bütün vatandaşları Cumhuriyet'in dekorasyon malzemesi gibi görüyorlar. Yani vatandaşlar, cumhuriyete iyi bir fotoğraf vermek için varlar. Vatandaşlar kendi yaşam biçimleri neyse ona göre yaşayabilirler ama bütün vatandaşlar hizaya girip cumhuriyet fotoğrafında kendilerine uygun görülen şapka ve kıyafetle durmak zorundalar gibi bir anlayış da var. Bu çok totaliter bir anlayış tabii...

İbrahim Kalın: Bu söylenenlerden, elitlerin statükocu anlamında daha muhafazakâr olduğu, toplumun ise doğal bir değişim süreci içerisinde kendini sürekli yenilediği şeklinde bir sonuç çıkıyor. Siz de 'Aydınların muhafazakârlığı' diye yazdınız. Şu tartışma bağlamında Türk aydını statükocu bir muhafazakârlığa mı yaklaşıyor, yani öyle bir tipoloji mi sergiliyor? Türk aydını deyince ben sağ sol bütün aydınları kastederek söylüyorum. Yani Ahmet Hamdi Tanpınar'ları, Yahya Kemal'leri de düşünerek böyle değerlendirdiğimizde, aydınlar statükocu anlamda hep muhafazakârlar mı?

Ali Bulaç: Şimdi bir defa hocamın söyledikleri ile ilgili bir şey söyleyeyim. Değişim modern tarihe katılmak demek değildir. Tarih boyunca ilk insandan bugüne, insanlar ve toplumlar sürekli bir biçimde değişiyor. Batı 15, 16. yüzyıllardan sonra, yani tarihin kurucu aktörü olduktan sonra değişimi tanımladı ve kendine indirgedi. Bizde değişim demek modernleşme demek. Bizim modernleşme sürecimiz, II. Mahmut'tan bu yana üç sacayağına dayanıyor. Birinci sabitesi, devletin tercihidir. Osmanlı'da sarayın tercihidir, Cumhuriyet'te iktidar seçkinlerinin tercihidir. İki, modernleşme ve değişme aynı zamanda Batılılaşma demektir. Batılılaşmadan Avrupalılaşmayı, Avrupalılaşmadan da Fransızlaşmayı kastediyoruz. Fransa'dan ve Fransızlaşmadan da 3. Cumhuriyet Fransa'sını anlıyoruz. O kadar da indirgiyoruz. Üçüncüsü değişme ve modernleşme din dışıdır, din dışı olmak durumundadır. Böyle üç sabitesi var. Şimdi bütün alt üst olan konsept de bunun etrafında dönüyor. Said Halim Paşa 1910 yılında diyordu ki: Batı sosyo-ekonomik temelde kurulmuştur, sınıflar esasına göre düzenlenmiştir; Doğu toplumları, Osmanlı ve İslam toplumları ise sosyo-kültüreldir. Burada sınıflar yoktur. Yani hocam diyor ki, modernleşmeden önce ideolojiler yoktu. Tabiî ki yoktu. Çünkü Batılı, sınıflı toplumların ideolojileriydi bunlar. Türkiye'de değişim karşısında ve siyasetteki temel çatışma iki aktör arasındadır. Bu aktörlerden birisi idari merkezde toplanmıştır, bürokratik merkezdir; diğeri toplumsal merkezdir. Şerif Mardin hocanın merkez ve çevre ya da merkezkaç kavramını da doğru bulmuyorum. Çünkü merkezkaç ya da çevre dediğiniz zaman, toplumun ana gövdesi olan toplumsal merkezi periferiye indirgemiş oluyorsunuz, önemsizleştiriyorsunuz. Dışarıdan gelen pozisyonuna sokmak istiyorsunuz.

Şimdi Türkiye'de idari merkez kimdir? Askerler, sivil bürokratlar, yargı, büyük sermaye, üniversiteler ki aydınlar bunların bir parçası ve devlet sanatçıları. İktidar seçkinleri bu yedi zümreden oluşuyor, idari merkezi bunlar kontrol ediyorlar ve diyorlar ki siyaseti biz yapacağız, idareyi biz elimizde tutacağız, toplumsal değişimin dinamiklerini biz tayin edeceğiz, değişmenin parametrelerini biz koyacağız. Mustafa'nın dediği gibi modernleşme gerekiyorsa modernleştireceğiz, komünizm gerekiyorsa onu da biz yapacağız. Toplumsal merkez ise; muhafazakâr kesimden, Kürtlerden, Alevilerden, varoşlardaki

yoksullardan ve Anadolu'da küçük ve orta ölçekli sanayi ve tüccarlardan meydana gelir. Şimdi bu iki aktörün değişim konusundaki tutumlarına bakalım. İdari merkezin ideali tek parti dönemidir, asr-ı saadet dönemi. Ana argüman, bozulma 1950'den sonra başladı. 20. yüzyılın ilk çeyreği bizim altın çağımız diyorlar. Toplumsal merkez demokrasi diyor, çok partili sistem diyor. İdari merkez demokrasiye müdahale eder, müdahaleden sonra toplumsal merkez ona rüşvet verir ve hemen arkasından 1950, 1965, 1973, 1983, 1996, 2002 ve 2007 seçimlerinde idari merkez kimi istemiyorsa onu iktidara getirir. İdari merkez küreselleşmeye karşıdır; ulus devletin zayıfladığı fikrini kabul etmiyor, bölgesel entegrasyona karşıdır, serbest piyasa ekonomisine karşıdır, özelleştirmeye karşıdır, üretim tekniklerinin değişmesine karşıdır.

Toplumsal merkez Anadolu'ya baktığımızda küçük ve orta ölçekli sanayi kendi sermayesini kendisi yaratıyor, küresel trendlere açık, muhafazakâr dindar bir ahlaka sahip, bu da onu sürekli geliştiriyor. Başka parametrelere bakalım. Diyelim ki idari merkez, patrikhanenin ekümenik vasıf kazanmasına karşıdır, laiklik de onun ideolojisidir. Toplumsal merkez, ekümenik vasfının tanınmasını istiyor. İdari merkez ruhban okuluna karşıdır, toplumsal merkez ruhban okulunun açılmasına karşı değildir. İdari merkez cemaat vakıflarına karşıdır, toplumsal merkez cemaat vakıfları serbest olsun der. İdari merkez AB'ye karşıdır, üyelik sürecine karşıdır, 'Beni olduğum gibi kabul ederse üye olacağım, ben Kopenhag kriterlerine değil Ankara kriterlerine uyarım, beni öyle kabul edersen AB'ye üye olurum diyor. Toplumsal merkez ise 'Hayır, AB üyelik süreci bizim için çok önemlidir' diyor ve bunu destekliyor. İdari merkez özelleştirmeye karşıdır; toplumsal merkez özelleştirmeyi savunuyor.

İbrahim Kalın: Bu çok liberal bir muhafazakârlık olmadı mı? Yani orta sınıfın bu ideolojisi, değişime açık, dünyaya açık...

Ali Bulaç: Tam aksine, toplumsal merkez heterojen değildir, onu söyledim. Mesela diyelim ki şehrin varoşlarında yaşayan yoksullar sosyal politikalar istiyor, bunlar liberal politikalar istemiyorlar. Çünkü korunmak istiyorlar. Devletin onları bir şekilde korumasını istiyorlar ama küçük ve orta ölçekli sanayici liberal politikalar istiyor.

Ancak burada gerilim idari merkezle aralarında sürüyor. Türkiye'de sınıflar olmadığı için, ne liberal partilerin tutunma şansları vardır, ne de muhafazakâr partilerin. Muhafazakâr partiler AK Parti gibi kendilerine hakiki isimlerini vermedikleri için muhafazakâr diyorlar. Muhafazakârlık Türk toplumuna uymuyor, çünkü toplumsal merkez reformcudur. Reform istiyor, değişim istiyor, Türkiye'nin küresel sürece katılmasını istiyor.

Bahattin Akşit: Benim bazı itirazlarım var. Haklı olarak burada tartışmak durumundayız. Tabiî ki kapitalizmden önce, sanayi devriminden önce değişme vardı. Tarım devrimi öyle büyük bir devrim ki, bütün o göçebe toplumlar yerleşiyor, şehirler kuruluyor ama sadece toplumun %10'u şehirlerde yaşıyor. Sanayi devrimiyle birlikte nüfusun büyük bir çoğunluğu artık şehirlerde yaşamaya başlıyor. Nasıl oldu? Esas değişim, bence modernleşme dediğim şey, mesela Rönesans'tan başlatabilirsiniz bunu. Hatta 8. yüzyıldan, İslam dünyasından da başlatabilirsiniz. 17. yüzyılda bilimsel bir devrim oluyor. Dünya merkez olmaktan çıkıp, güneşin etrafında dönmeye başlıyor. Bu devrimle birlikte bir sanayi devrimi, bir bilim devrimi oluyor. Ya bu sanayiyi, bu teknolojiyi, bu kentleşmeyi alacaksınız, ya da Batı karşısında yok olacaksınız. Batı emperyalizmi sizi yok edecek; öyleyse sizin de sanayileşmeniz gerekiyor, sizin de o bilim ve teknolojiyi almanız gerekiyor, sizin de modernleşmeniz gerekiyor. Bunu ya liberal bir şekilde, kapitalist bir şekilde yapacaksınız ya da diğer modeli neyse, sosyalist bir şekilde yapacaksınız.

Ali Bulaç: Benim dediğim şu: Halkın, toplumun bu modernleşmeyle ve teknolojinin ithal edilmesi, üretim tekniklerinin alınması konusunda bir alıp veremediği yok. Osmanlı'da bu değişime idari merkez karşı çıkıyordu, bugünse şu anki idari merkez karşı çıkıyor. Yoksa halk değişimden yana...

Bahattin Akşit: Ama bakın şimdikini alırsak yanılırız. 1920'leri 1930'ları düşünün, idari merkez o sırada ne yapıyor? Osmanlı idari merkezinin 150 yıldır almadığı, Batı ile karşılaştırıldığında geri kaldığı, askeri savaşlarda yenildiği bütün o teknolojiyi alıp getiriyor.

Mustafa Akyol: Keşke alsaydı, daha ziyade şapka devrimi yapıyordu.

Bahattin Akşit: Hayır canım, öyle demeyin.

Mustafa Akyol: Sultan Abdülhamit döneminde tren yolu, telgraflar... Halk hiçbir zaman baraj yapıyorsunuz, yol yapıyorsunuz diye karşı çıktı mı?

Ali Bulaç: Mesela hocam, Türkiye'de halk Cumhuriyet'e karşı çıktı mı?

Bahattin Akşit: Hayır, çıkmadı.

Ali Bulaç: Fabrikaya karşı çıktı mı?

Bahattin Akşit: Çıkmadı.

Mustafa Akyol: Elektriğe karşı çıktı mı?

Bahattin Akşit: Çıkmadı, ama işte bunları getiriyorlar. Bütün devlet fabrikalarını, Sümerbank'ı, diğer fabrikaları kuran kim?

Mustafa Akyol: Batı'dan teknik almak var; telgraf, demiryolu, eğitim, okul. Bunlara Türkiye'de toplum hiçbir zaman karşı çıkmadı. Bir de siz geleneksel kıyafetinizi, yaşam biçiminizi değiştirmeye kalkarsanız... Burada kültür devrimi sorunu var; yoksa teknolojik bir modernleşmeye Türk toplumu hiçbir zaman karşı çıkmadı.

Ali Çarkoğlu: Kültür devrimi de sorun değil yani şapka devrimi isyanı kitlesel bir şey olmadı.

Mustafa Akyol: Ama asılanlar oldu.

Ali Çarkoğlu: Mesela klasik müzik hiçbir zaman dinlenemiyordu. Uzun yıllar, TRT halk müziği ve Klasik Türk Müziğini vermedi ama zaten Klasik Türk Müziği halkın benimsediği bir şey değil. Yani o sarayın müziği... Bölünmüşlük zaten var.

Mustafa Akyol: Buna bir de dil yasaklanmasını eklemek lazım. Mesela Türkçe dışında dillerin yasaklanması, o da kültür devriminin bir parçasıdır. Yani kültür devrimine daha ciddi bir reaksiyon var.

İbrahim Kalın: Peki, bu söylenenlerden, muhafazakâr dediğimiz o kesim, artık orta sınıf mı diyelim, toplumsal merkez mi diyelim,

korumak istediği tek referans bu sefer kültür değerleri mi oluyor? Ekonomik üretim, sınıfsal ilişki biçimi ve benzeri alanlarda hiçbir referans yok mu?

Ali Bulaç: Toplumsal merkez, bu saydığınız alanlarda değişimcidir ama sosyokültürel alanlarda kendi değerlerini muhafaza etmek istiyor. Burada mesela liberal aydınlar bile bunu anlayamıyorlar. Bir örnek vereyim; mesela Ahmet Altan ve Ahmet Çiğdem, ikisi de çok değer verdiğim insanlar, diyorlar ki: Anadolu zenginleşiyor. Mesela Ahmet Altan Niğde'ye gitmiş, Eser Karakaş da Konya'ya gitti. Niye burada halk içki içmiyor, sinemalara gitmiyor, lokantalara gitmiyor, kadın erkek birlikte değil diye soruyor. Burjuvazi yaşam tarzı henüz buraya girmemiş. Dolayısıyla bu zenginleşmenin burada bir anlamı yok. İşte bunu, muhafazakârlaşma olarak kabul ediyorlar.

İbrahim Kalın: Ya da nasıl ortaya çıkıyor diye soruyor.

Ali Çarkoğlu: 70'lerde de ne zaman tenis kortu olacak, tartışması yapılıyordu. Değişen bir şey yok aslında.

Mustafa Akyol: Aslında kapitalizmin, sermaye birikiminin zemini budur. Burada insanlar çok dindar oldukları için, hiç para harcamadıkları için çok iyi sermaye biriktirirler, çok iyi yatırım yapan girişimcilerdir. Yani aslında hazcılıkla, o manada girişimcilik arasında çelişki vardır. Çünkü çok hazcı bir insan bütün parasını harcar, şirketine fazla mesai yapmayanı koymaz. Aslında öyle bir çelişki de var, onlar onu atlıyorlar.

Ali Çarkoğlu: Değişim hakkında bir şey söylemek isterim. Değişim konusunda halk ile elitler arasında çok büyük fark olduğunu düşünüyorum. Yani CHP'nin elitleri, değişim konusunda oldukça muhafazakâr olabilirler ama CHP'nin tabanı Türkiye'de en fazla globalleşmeye açık, en fazla değişimi isteyen ve değişime destek veren bir taban. Bizim görebildiğimiz kadarıyla, Türkiye'de eğer reaksiyoner bir kesim varsa, bu reaksiyoner kesim CHP içinde değil. Yani bu reaksiyoner kesim, şehirlerde yaşamıyor; bu reaksiyoner kesim daha çok Anadolu'nun ufak, kırsal kesimlerinde yaşıyor. Aslında çok tipik, kitabi, bildiğimiz şekliyle bir reaksiyoner kitleyle karşı karşıyayız.

İbrahim Kalın: Yani ne tür bir değişime reaksiyon gösteren, mesela teknolojinin gelişine vs. mi yoksa idari yapının değişimine, kültür değerlerinin değişimine mi reaksiyon gösteren bir kitle var?

Ali Çarkoğlu: Yok yani o kadar sofistike şeyler sormadık açıkçası. Sorduğumuz şeyler çok basitti; iktisadi hayatta değişim oluyor mu, olacak mı, olmasını ister misiniz ya da kişisel hayatınızda birtakım değişiklikler ister misiniz, diye sorduk. Bu tür değişikliklere, yani kendini modern dünya diyebileceğimiz dünyaya eklemlendirecek değişikliklere açık olan kesim kır kesimi, daha mütedeyyin ve daha Anadolu'nun bağrından kopmuş gelmiş insanlar değil bunlar; daha çok şehirli, daha çok eğitimli, daha yüksek sosyoekonomik statüdeki insanlar. Aslında o anlamdaki ikilem, Türkiye'de hala devam eden bir ikilem. Ama Türkiye'de bu elitler nezdinde yansıma bulmuyor benim görebildiğim kadarıyla.

Ali Bulaç: Burada bir paradoks var.

Ali Çarkoğlu: Evet, var.

İbrahim Kalın Bu paradoksu açacağız ve bunun siyasi yansımalarını da konuşacağız, çünkü bazı tartışmalarda muhafazakârlaşma, hoşgörüsüzleşme olarak da algılanıyor. Ama sizin araştırmanızda mesela diyorsunuz ki, başka dinlere inananlar arasında iyi insanlar da olabileceğini düşünenlerin oranı %89. Türkiye'de ortalama vatandaşlarla yapılan bir analizden çıkıyor bu sonuç. Başka dinlerden olanların da eğer günah işlemedilerse cennete gidebileceklerini söyleyenlerin oranı %41. Yani o algıları tam yanlışlayan birtakım sonuçlar da var. Şimdi Bahattin Bey ile devam edelim. Biraz daha Türkiye gerçekliğine gelecek olursak, Türkiye bağlamında muhafazakârlık ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, az önce de biraz tartışıldı, aslında hiç de öyle muhafazakâr toplumsal merkezin ya da orta sınıfın değişime kapalı, statükocu olmadığı şeklinde bir tablo çıkıyor. Hakan Yılmaz'ın yaptığı bir çalışma vardı yine muhafazakârlık ile ilgili; burada da şöyle bir sonuç çıkıyor: Biz bu araştırmada muhafazakârlığın orta yerinde devleti ve onu sarmalayan bir ideoloji olarak seküler ya da dinsel yeni milliyetçiliğin olacağını varsayıyorduk. Hiç de öyle olmadığını gördük. Karşımıza aile çıktı diyor. Yani

muhafazakârlığın belirleyici analiz birimi olarak karşımıza aile çıktı. Yani ne liberalizmdeki birey, ne sosyalizmdeki devlet; bir anlamda bunların dışında bir üçüncü ya da bunların bir tür bileşkesi olarak ya da kurucu unsuru olarak aile çıktı karşımıza deniliyor. Buradan girecek olursak, bir taraftan da Mustafa Bey ilk turda bahsetmişti bu farklı algılar meselesi de var, aile elden gidiyor, bizde de dağılıyor. Batı toplumlarındaki gibi gittikçe atomize olmuş, giderek bireyci bir topluma doğru gidiyoruz, dolayısıyla aileyi tutamıyoruz. Hele köyden kente göç olduğu zaman, ailenin yapısı iyice dağılıyor, geniş aileden hücre aileye geçiyoruz. Gene burada bir paradoks yok mu? Eğer muhafazakârlaşıyorsak, bu aile algısının daha farklı olması gerekmez miydi Türkiye'de?

Bahattin Akşit: Evet ilginç, şimdi şöyle düşünelim. Tartışma şu; tamam teknoloji, sanayileşme bütün bunlar geliyor. Bilim, üniversiteler, işte kültür devrimi dedik. Aynı zamanda bireyin zihniyetinde de değişme, aile yapısında da değişme, iç dünyasında da değişme, hepsi birlikte mi gidecek bunlar? Yani bütün bunlar birbiri ile ilişkili midir yoksa bu teknolojiyi, sanayileşmeyi, kentleşmeyi, bütün bunları alalım, ama aile yapımız değişmesin, kadının aile içindeki yeri değişmesin, yani en öz, iç daire olarak alınan kadın ve aile ve onun içinde anne, baba, çocuk ilişkileri. Aslında burada bunu koruyalım diye bir şey var ama bu da değişiyor. Sosyolojik olarak da bunun değişmemesi diye bir şey söz konusu olmaz; çünkü bir kere köyden kalkıyor, kente geliyor. Kadın da çalışmak durumunda kalıyor. Çocuklar okula gidiyorlar. Ama yine de Batı'daki çekirdek aile ve bireyciliğe doğru dönüşmüyor. Mesela Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın Türkiye'deki aile ile ilgili çalışmaları vardır. Sadece Türkiye'deki değil, Kore'deki, Japonya'daki ne eski geleneksel tarım toplumunun geniş ailesi kalıyor, ne de Batı'da olduğu gibi tamamen bireyselleşmiş çekirdek aile var. Aile bireylerinin birbirlerine destek olduğu, birbirleriyle bütünleştikleri, hatta kuşaklararası desteklemelerin olduğu, anne babaların huzurevlerinde değil ailede barındıkları ve okula giden, çalışmaya giden kişileri destekledikleri, kreşe vermek yerine çocuğun bakımının anne tarafından üstlenildiği, yani bir tür dayanışma temelli farklı bir aile türü ortaya çıkıyor bu tür toplumlarda. Ama bütün bunlar, aile değişmiyor demek değil. Ancak muhafazakârlık,

sanki bütün diğer şeyler değişsin ama aile değişmesin, kadın bildiğimiz eski kadın olarak kalsın diyor, yani böyle bir şey var bence halk katındaki muhafazakârlıkta.

Mustafa Akyol: Bir şey ekleyebilir miyim? Kültür devriminin alternatifi illa kültürün değişmemesi değil. Kültürün kendi dinamikleriyle değişmesi gibi bir alternatif var, sağlıklı bir muhafazakârlık olursa, bence herhalde öyle olur. Çünkü kültür devrimi diyor ki, biz bütün kültür formülünü şu şekilde değiştireceğiz; ideal, çağdaş insan budur, böyle giyinir, böyle yaşar... Bir de şu var; biz teknolojiyi alalım, toplum değişsin, köyden kente göç tabii ki olsun, toplum kendi yolunu bulacaktır. İnsanlar ailelerini koruyacaktır, kadın gene işe gidecektir ama onun gene bir formu olacaktır. Bunun kendi dinamiklerinde olması bence sağlıklı olan.

Bahattin Akşit: Evet, elitler başından itibaren bu bütünsel dönüşüme belki daha şekilci yaklaştılar. Ancak şimdi bu gelinen noktada, aile de değişiyor, kadının konumu da değişiyor, bu ilişkiler de değişiyor, ama kendi dinamikleri içinde değişiyor. Bu kendi dinamikleri içindeki değişikliği kabullendiğimiz zaman, sanıyorum daha sağlıklı bir değişmeye, bütünleşmeye doğru gidiyoruz gibi görünüyor.

İbrahim Kalın: Vehbi Bey, siz bir şey ekleyecektiniz.

Vehbi Başer: Şimdi burada bir muhafazakârlık problemi konuşuyoruz ama bir kesim muhafazakâr, başkaları değilmiş gibi algılıyoruz. Ben burada birbiri ile zıt, paradoksal iki ifadeyi birlikte kullanmak istiyorum. Aslında Türkiye'de muhafazakâr olmayan yok, ama öte taraftan Türkiye'de hiç bir zaman muhafazakâr bir hareket olmadı. Bu ikisi de doğru Türkiye zemininde. Neden muhafazakâr olmayan yok? Bu problem aslında Bahattin hocamın söylediği aile değişmesin, burada dinimize dokunulmasın gibi başka bir tema da kullanabilirdi hocam, bu bir kimlik problemidir aslında. Yani biz kalarak değişmenin, daha gündelik hayat düzeyinde, sosyal realite düzeyinde ifadesidir. Bu anlamda kimliğin korunması meselesi sadece halktan kişilerin problemi de değildir. Bugün modernleştirici seçkinlerin küreselleşme karşıtı bir tavır alışında da bu 'Biz kalalım, bir şeyler değişmesin tavrı' yok mu? Bu anlamda aslında Osmanlı

modernleşmesi adını verdiğimiz - Ali Bulaç bu tanıma biraz kızacak ama ille de modernleşme demek zorunda mıyız diye -, bence de değiliz; çünkü değişme modernleşme ile eşit bir şey değildir. Şimdi 'Osmanlı değişmek zorunda kaldı' diyoruz. Bu kısmen doğru bir şey ama Osmanlı hiç değişmiyor değildi. Osmanlı zaten değişiyordu fakat onun bu değişmesi ile dünya üzerindeki değişme arasında bir açıklık meydana geldi. Bu açıklık Osmanlı'nın aleyhine döndü. Ve Osmanlı savaşları kaybettiği zaman bunu anladı ve 'Bu dünya başka bir yere gidiyor, ben yeniliyorum, dedi. Bu yenilme psikolojisi çok önemlidir bizim değişim sürecimizde ve temel zihni travma bu yenilmeden doğuyor.

İbrahim Kalın: Bugün de yok mu bunun siyasi yansımaları? Yani değişime karşı olan kesimi tam da tespit edemiyoruz. Nerede bunlar? Sağın tabanında mı, solun tabanında mı, CHP tabanı mı, ulusalcı kanat mı? AB geliyor iç işlerimize de karışıyor, küreselleşme geliyor, küresel sermaye de geliyor, sürekli zemini kaybediyoruz bu psikoloji ile.

Vehbi Başer: Ben gerçekte değişmeye direnç olduğunu düşünmüyorum Türk toplumunda, fakat şöyle bir şey var. Mesela, "çıkar lan üstündeki o şeyi" yerine "şunu giysen daha iyi olur" dense, " ya öyle mi, peki" diyecek bir insana, bir de şamar aşk ederseniz, herhalde oynayarak bunu değiştirmesini bekleyemezsiniz. Mesela fes geliyor Türkiye'ye, fesin gelişi sadece modernleşme değil aslında. Osmanlı elitinin halkla arasına bir sınır çekmesi lazım. Osmanlı'nın en büyük problemlerinden biri elitle halk arasındaki sınırların kaybolması problemiydi. Bu problem modern bir problem değildir, Osmanlı'nm geleneksel bir problemidir. Halktan insanların kaç bükümlü ipten, hangi kumaştan dokunmuş elbise giyemeyeceği belliydi. Evet, mesela yüz bükümlü, bilmem ne ipten kostümü sadece elitler giyebilirdi. Yani kültür devrimi dediğimiz şey ilk defa Cumhuriyet ile olmuş değil, Osmanlı modernleşmesi boyunca da var. Burada şöyle bir şeyle karşılaşıyoruz. Herkes muhafazakâr dedim, bunun arkasında sonuna kadar dururum. Neden herkes muhafazakâr? Şimdi bu değiştirmeci hareketlerin değişimi nasıl algıladıklarına bakalım. Bana kalırsa Türkiye yeni yeni değişmenin ne demek olduğunu anlıyor. Bu, en çok

1970'ler sonrası bir hadise. Türkiye'de halkın tepki gösterdiği de, elitlerin başarmaya çalıştığı da, aslında bir defa olsa da hani şu yıkılan itibarımızı, yenilgilerimizi toptan ortadan kaldıracak bir şey yapmış olmak. Yani bir şey yapacağız ve kurtulacağız. Çünkü yeniliyoruz ve kaybediyoruz. Yani öyle bir değişim algısına sahibiz ki biz; sürekli, kendini yenileyen bir toplum olmak yerine, Türkiye sanki bütün zamanlar için en doğru ve iyi şeyi bir defada yapabileceğini sanan elitler aracılığıyla değişiyor. Bu nedir? 'Ben bir şeyi değiştirdim, dokunmayın ona'dır. Bu değişim kalacak demektir. Ondan sonra bunun muhafazakârlığı başlar. Ve nitekim Türkiye'de değiştirici seçkinlerin bir sonraki aşamada muhafazakârlaştıklarını görüyoruz. Bundan ne geriye gideceksiniz, ne de daha fazlasına ihtiyaç var. Bu yeterli işte, böyle kalacağız. Mesela çok ilginç; aile ile ilgili Bahattin hocamın yaptığı vurgu sadece halk katmanlarında yoktur. Seçkinler arasında da "çekirdek aile olduk, bundan öte bir şey yok" deniyor. Yani daha ötesi düşünülemeyen bir şeydir değişme. Bu anlamda Türkiye'de elitler de muhafazakârdır. Sadece bugün CHP'nin AB ve küreselleşme karşıtı rezervlerinin ulusalcı bir çizgiye kaymış olmasını söylemiyorum bakın. Esasen biz burada Türkiye olarak değişmeyi ıskalayan bir mantığın kurbanlarıyız. Halk arasında muhafazakârlıkların veya muhafazakârlık sanılan şeylerin çoğunun ben yoksullukla, sıkıntıyla ilgili olduğunu düşünüyorum. İnsanlar hayata tutunmaya çalışıyorlar. Yani nasıl tutunsunlar? Sizin istediğiniz şeylerle ilgili olarak siz onlara dışarıdan diyorsunuz ki "şöyle ol". İyi, olayım da birader, ama nasıl olacağız, elde yok avuçta yok. Bir şekilde hayatta kalma mücadelesi, bu muhafazakâr tutumları çok besleyen bir şeydir. İnsan eğer hayatta kalma sorunu yaşıyorsa, o takdirde, elde ne varsa onu bir şekilde muhafaza edecek. Nitekim biz ağır kıtlık dönemleri, savaş dönemleri yaşamış bir toplumuz ve hayatta kalmayı sürdürme çabası iliklerimize sinmiştir. Ve Türkiye'de aynı elit zümre içinden doğduğu için muhafazakârlık bütün elitlerin birbirinden devraldığı bir şeydir.

İbrahim Kalın: Bu elitlerle ilgili iki izleyicimizin sorusu var. Uşak'tan Rıdvan Oluç biraz da size yönelik soruyor bu soruyu; "Halk ile elitin farklı değişim seyri olduğunu varsayıyorsak, bu değişim ileride daha derin uçurumlara sebep olmaz mı?" Eskişehir'den Fatih

Gümüşay da " Muhafazakârlık dindarlık mı demektir?" diye soruyor. İlk turda biraz bunu konuştuk, arzu ederseniz buraya girelim. Ama bunun siyasi yansımalarına baktığımızda, şöyle bir şey var; Türkiye %20–25 soldur, %70–75 sağdır. Bu iki blok kendi arasında rekabet eder. Bunların kendi arasında oy kayması anlamında pek geçişkenlik yoktur. Muhafazakârlık tanımlarına baktığımızda Türk toplumunun öyle dışa kapalı, değişime karşı bir toplum olmadığı sonucu çıkıyor. Hatta şu anda paradoksal bir durum da var. Kendini demokrat-muhafazakâr olarak tanımlayan bir parti AB vizyonunu en ileri noktaya götürmeye çalışıyor. Buna karşı geleneksel olarak Batı modernleşmesini savunan bir parti ve onun etrafındaki birtakım aydınlar, yazarlar vs. de AB konusunda giderek daha kapalı, şüpheli bir tutum sergiliyorlar. Rollerin değişimi mi var burada? Yani siyasi olarak baktığınızda bu tezahür nasıl görünüyor?

Ali Çarkoğlu: Veri temelli bir şey söylemek isterim burada. Çünkü bundan yaklaşık iki sene evvel bu soruyu sorduk. On altı tane konu verdik; kürtaj yaptırmak, kadın haklarının kullanımı, örf ve adetlere uygun yaşam, değişik kültürlerin birlikte yaşaması, eşlerin boşanması, özgürlüklerin kullanılması, hür teşebbüs hakkının kullanımı, üniversitelerde türbanlı öğrencilerin kayıt yaptırması, doğum kontrol hapı ve diğer yöntemlerin kullanılması gibi, hepsini okuyamadım. Ama burada üç opsiyon verdik:

1. Bunlar daha kolay olmalı
2. Aynen mevcut durum korunmalı
3. Daha zor olmalı, şeklinde.

Şimdi mevcut durum korunmalı opsiyonu her zaman en düşük desteği alıyor. Yani Türk halkı için mevcut durum korunsun, buradan bir kompozit endeks oluşturalım, on altı taneyi oluşturduk, Türk halkının zaten %13-15'i buradaki sorularda mevcut durum korunsun diyor. Dolayısıyla bu statükonun korunmasıyla ilgili bir talebin olduğunu söylemek mümkün değil.

Bahattin Akşit: Olduğu gibi korunsun demiyorlar, peki kolaylaştırılsın mı diyorlar, zorlaştırılsın mı diyorlar?

Ali Çarkoğlu: Orada biraz kendinize ait bir yorum yapmanız lazım. Ama reformist tayfa her zaman reaksiyoner tayfadan daha çok, daha büyük bir kitle.

Bahattin Akşit: Dolayısıyla biraz önceki %75–80 bir kitle değil kolaylaştırılsın diyen.

Ali Çarkoğlu: Hayır, hayır.

İbrahim Kalın: Bu düzeye indiğimizde o oranlar tutmuyor.

Ali Çarkoğlu: Sıradan insan ya da ortalama vatandaş, reform isteyen bir vatandaş. Ortalama insan Türkiye için "ne daha zora gidelim" diyor, ne de daha reaksiyoner bir reform talebi var. Yani örneğin, kürtaj zorlaştırılsın ya da doğum kontrol hapları kullanılmasın; birçok Batı ülkesinde bu büyük bir tartışma konusudur. Türkiye'de böyle bir tartışma yok. İnsanlar bunun daha da kolaylaştırılması gerektiğini, modernliğin bir gereği olduğunu düşünme eğilimindeler. Şimdi muhafazakârlığı da bir otoriterlik, toleranssızlık ve eskiye özlem olarak tanımlayalım. Bu anlamda iki kategori düşünebiliriz. Bir tanesi, devlet müdahalesinin, devlet yardımının az olduğu, biraz daha dogmatik ve liberal, dindar görüşlerin yaygın olduğu bir grup, bir diğeri ise Sünni muhafazakârlık. Alevilerin burada çok düşük olmasa da, oldukça anlamlı bir derecede daha düşük dindar gibi gözüktükleri bir ölçüm elde ediyoruz. Siz demin sordunuz, parti tabanları arasında fark var mı, diye. Sadece iki tane fark görüyoruz. Örneğin CHP seçmeninin biraz daha otoriter ve biraz daha eskiye özlem duyan bir özelliği var. Hâlbuki MHP tabanında ise daha çok gençlere yönelik eskiye özlem söz konusu. Biraz daha "höt" dediğin zaman oturan, anne babanın yanında içki içmeyen, bildiğimiz 1950'lerde anne, babasına siz diye hitap eden, saygılı ve haddini bilen gençlere özlem var, diye ifade etmek daha yerinde olacak. Bu tür gençlere özlem de sadece iki alanda. Ama örneğin Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçmenlerinin hiçbir muhafazakârlık göstergesinde anlamlı derecede ön plana çıkması söz konusu değil. Çünkü bu ortalama vatandaştır, argümanını doğrular bir gözlem bana kalırsa bu. Türkiye'nin her kesiminden oy alıyorsanız, böyle ufak bir grubun Türkiye geneline yansımayan bir özelliğini sahiplenmeniz parti olarak mümkün olmuyor tabii.

Bahattin Akşit: Peki işçi hakları, grev gibi konularla ilgili sorular var mıydı? Onlarla ilgili ne çıkıyor, farklı bir şey çıkıyor mu?

Ali Çarkoğlu: Onlar özelinde bir şey söyleyemem, ama bu ikinci muhafazakârlık karşıtı kanat, örneğin kendini iktisadi alanda çok daha kırılgan hisseden kesimin, devletin biraz daha müdahaleci olmasını isteyen, devletin müdahaleci tavrını destekleyen bir görüşe sahip olduğunu gösteriyor.

Bahattin Akşit: Bence, hiçbir zaman muhafazakâr olmadık, muhafazakârlık zayıftır Türkiye'de; ama mesela kuvvetli olduğu zamanlar var. Ne zaman, biliyor musunuz? Bence hem CHP kesiminde, hem de AP, DP geleneğinde, 15–16 Haziran 1970'te İşçilerin İstanbul'da yürüyüşü vardır ya... İşte o yürüyüşe karşı hem dinsel, hem muhafazakâr bir tepki doğmuştur. O zaman ne deniyordu; "Komünizm geliyor, işçiler de taşıyıcısı bunun". Buna karşı kültürümüzü, değerlerimizi koruyalım şeklinde çok kuvvetli bir muhafazakâr tepki vardı.

Ali Bulaç: Bakın bu idari merkezin provokasyonudur hocam, sosyolojik hiçbir değeri yok, analize bile konu olamaz. 5–6 Eylül olayları gibi yani. Türk toplumunun milli gelirinin %50'sini, nüfusun %20si alsın ve milli gelirin son %20sini de, %4'ü alsın ve bu işçi haklarına karşı çıksın. Böyle bir şey olabilir mi?

Bahattin Akşit: Yani Eygi'nin filan o zamanlar yazdığı provokasyon mu?

Ali Bulaç: Olabilir, Eygi'ye sormak lazım, onu bilmiyorum. Sultanahmet Camii'nde milleti Van'dan, Antalya'dan toplayıp, getiriyordu "Ayasofya açılsın, işte komünistler geliyor" diye. Türkiye NATO ittifakında olan bir ülke, NATO'dan çıkacak, komünist bloğa girecek, tarihinde hiç materyalist bir felsefe olmamış, çalışanı var, proletarya bilinci yok ve burada komünist devrim olacak. Eygi, Celal Bayar ve diğerleri her kış mevsimi bekliyorlardı bir komünist ihtilal.

Bahattin Akşit: Ve buna inanıyorlardı.

Ali Bulaç: Kim inanıyordu hocam?

Bahattin Akşit: Ama birileri inanıyordu.

Ali Bulaç: Bu provokasyondu, kimse inanmıyordu.

Bahattin Akşit: Hayır canım, olur mu? NATO, kontrgerilla, ne derseniz deyin, vardı.

Ali Bulaç: Bu kontrgerillaydı hocam, hiçbir sosyolojik değeri yok.

Bahattin Akşit: Ama bir halk tepkisi vardı orada.

Mustafa Akyol: Siyasi elitin hep bir korkusu var. Hakikaten mi korkuyorlar, yoksa bu korku gerekiyor mu? Bu tartışılması gereken bir şey. Bugün de işte "bu kış şeriat gelir mi" diye esprisi yapılıyor. İşte Türkiye bir şeye dönüştürülecek, işte İran'a dönüştürülecek, dönüştürülmemesi için bizim otoriter bir şekilde toplumu zapturapt altına almamız lazım. Buradan bu argüman çıkıyor. Gerçekten de korkuyor olabilir bazı insanlar ama bunun aynı zamanda işlevsel bir rolü olduğunu da görmek lazım. Yani bu korkunun ayakta tutulması, otoriter kesimlere meşruiyet sağlıyor, dahası CHP'ye oy sağlıyor. Yani bugün CHP'ye baktığınızda, korkudan başka ne var? Sayın Baykal son üç saat konuşma yaptı CHP kurultayında, korku üzerineydi. CHP'nin herhangi bir programı yok ki, Türk tarımı, Türk sanayisi, Türk ekonomisi hakkında hiçbir şey duymuyoruz. Sürekli olarak Cumhuriyet elden gidiyor ve biz bunu korumak istiyoruz. Ve bu korkuya sahip olanlar bu yüzden CHP'ye oy veriyorlar.

İbrahim Kalın: Bu noktada Türkiye'de sağ-sol partilerin tarihine baktığımızda, yani çok partili döneme geçişle beraber, hep böyle reaksiyoner bir şey olmadı mı? Sağ partiler Türkiye'de hep tek parti iktidarına, yani CHP'ye muhalefetle temayüz ettiler. Programlarından ziyade, mesela sosyal politikalar, kültür anlayışı, bunların sosyolojik bir zemini vardı ama siyasi olarak sanki hep bu CHP muhalefeti üzerinden yürüyen bir sağ siyasi hareket olageldi Türkiye'de. Böyle baktığımızda, %25-75, 30-70 her neyse o şekilde ilerleyen tabloya baktığımızda o da çok suni olmuyor mu? Son tahlilde, o siyasi tarihin bir sonucu bu. Gerçekten ciddi bir sosyolojik temeli var mı? Sizin araştırmalarınızda dediniz işte, bu tür kritik sorulara indiğinizde çok

az, bir iki alanda ciddi ayrışmalar var, ama diğer bazı alanlarda daha geçişken bir şey var.

Ali Çarkoğlu: Şimdi solun tahlilini yapmak için saat oldukça geç ve vakit kısıtlı. Ama benim izlenimim şu: Şu anki tartışmada da, bu 1 Mayıs ile ilgili yapılan tartışmada da memlekette kaç tane işçinin sendikalı olduğu tartışılmıyor, çalışan insanların %80'ine yakınının hiçbir güvenliği yok. Dolayısıyla sendika üyesi filan değiller, haklarını koruyan hiç kimse yok. Onlar hakkında da herhangi bir sendikanın öyle kayda değer bir çabası olduğu söylenemez. Ortada tamamen hükümetle bir didişme ve gerilim üzerinden yürüyen bir tartışma var. Dolayısıyla sokaktaki insanın sol partiler nezdinde gerçekten hakkını hukukunu koruyan, onlara bir şey verip fikrini, onları temsil amacıyla dile getirmeye çalışan bir hareketin varlığından söz etmek mümkün olmadığı için, sol muhalefet kesinlikle yok. Ama bu sol muhalefetin olmayacağı, olamayacağı anlamına gelmiyor. Türkiye'de sol muhalefet, çevre sorunları üstüne kurulmaya çalışılırsa hiçbir zaman olmayacaktır. Çünkü çevre sorunları Türk halkının birincil sorunu değildir. Birincil sorunlarının ne olduğu üzerine tartışılması gerekir.

İbrahim Kalın: Peki, Ali Bey, bir mülakatınızdan bir cümle var burada. 2005'te Radikal'e verdiğiniz bir mülakatta diyorsunuz ki, "AK Parti toplumu yanlış okuyor, muhafazakâr sanıyor. Türk toplumu muhafazakâr değil. Muhafazakârlık sadece mazbut yaşamakla sınırlıdır bizde".

Ali Bulaç: Evet, yani sosyokültürel değerlerin korunması açısından muhafazakârlığı referans alacaksak, bu muhafazakârlığa tekabül etmez; bu mazbut yaşama demektir. Yani, mesela Anadolu'da bir tüccar işine, gücüne gider, barı, pavyonu yok, içkisi yok; çalışır gündelik hayatında, aile değerlerine bağlıdır, para kazanır, para kazandıkça bunu harcayacak TÜSİAD üyeleri gibi Hawaii adalarına gitmez, İtalya'dan ayakkabı almaz, Londra'da yemek yemez, bunu yeni bir yatırıma dönüştürür. Bu istihdam alanı açar. Muhafazakâr olabilmesi için bir insanın büyük toprak ve sermaye sahibinin ideolojisini taşıması lazım. Çünkü siyasetler, ideolojiler sınıfları iktidara taşırlar. Bizde merkez sağın da, merkez sol partilerin de toplumsal

karşılığı yoktur. Mesela biz sanayi devrimini yaşamadık, sanayi devrimini çok sonradan takip ettik. Ne burjuvamız var, ne işçi sınıfımız var. Çalışanlar var, işçiler var fakat bu işçilerin işçi sınıfı bilinci yok. Proletarya bilinci yok. Ama tabii ki durumlarının düzelmesini istiyorlar. Dolayısıyla asıl gerilim, idari merkez ile toplumsal merkez arasındadır. Toplumsal merkez her kritik dönemde bir araya geliyor. Farklı yaşama biçimlerine, kültürlere, mezheplere, etnik gruplara, demografilere sahip olmasına rağmen, seçim döneminde bir araya geliyor. Blok oy oluşturuyor ve idari merkeze karşı bir hamle yapıyor. 1950'de yapılan seçimler böyleydi. 1965 ve 1973 seçimleri de keza öyleydi. 1973 çok önemliydi. Teoriyi alt üst etmiştir. Neden? 73'de Cumhuriyet Halk Partisi toplumsal merkezin temsilcisi olarak ortaya geldi. Bu Ecevit'e bağlıydı. Ecevit o seçimlerde CHP geleneğinden koparak çok önemli bir şey yaptı. 12 Mart askeri darbesine karşı çıktı. İdari merkezin müdahalesine karşı çıktı. 27 yıllık tek parti döneminin ikinci büyük şefi olan Milli Şef'i devirdi. İsmet İnönü'yü siyaset sahnesinde sildi. Bir halk profili çizdi. Karaoğlan, bizim terzimiz gibi, bizim bakkalımız gibi. Sokakta kolayca konuşabileceğimiz bir insan profili çizdi. Dini bir kavramı siyasete taşıdı. Hakça düzen dedi. Benim kanaatime göre bugüne kadar iki kavram siyaseti çok derinden etkilemiştir. Birisi hakça düzen diğeri adil düzendir. İkisi de dindendir. Ecevit bunu dönüştürdü. Bir de inançlara saygılı laiklik dedi. Bu onun toplumsal merkezin siyasi temsilcisi olarak başa gelmesini sağladı. Burada toplumsal merkezin sadakati yoktu. Ne ideolojik sadakati var, ne de parti sadakati var. Ne lider sadakati var, ne siyaset sadakati var. Çıkarına bakıyor. Çok sağlıklı bir şeydir bu. Ecevit idi bunu yapan. Cumhuriyet Halk Partisi onun etrafında toplandı. Ama Adalet Partisi, Adalet Partisidir. Refah Partisi ise Erbakan'ın etrafında toplandı. Eğer bu parti merkezle bütünleşirse sırtını toplumsal merkeze dönüp, idari merkezle iş yapmaya çalışırsa, sadece kendi mafya grubunu küçük zümresinin çıkarlarını korursa, eğer kirli ilişkileri varsa, toplumsal merkez hemen sadakati bozar. Onu bırakır başka bir aktör ortaya çıkarır. Batıda asla olmayan bir şey bizde oluyor. Yirmi sene içerisinde seçmenin %60'ı her seçim döneminde parti değiştiriyor. Böyle bir şey olabilir mi Avrupa'da? Sınıf temeline dayalıdır orada partiler. Dolayısıyla bizde merkez sağ

ve merkez sol partilerin bir işlevi yok. O yüzden kendisine yanlış muhafazakâr bir kimlik seçti.

İbrahim Kalın: Biraz da ondan vazgeçmiş gibi görünüyor.

Mustafa Akyol: Ali Bey'in söylediği şey çok doğru. Tercihler sınıfsal değişimlere dayanmıyor. Sol kökenli aydınlar, Türkiye modernleşemediği için sınıfsal bilinç yerleşmedi diye düşünüyorlar. Oysa sınıfsal bir bilinç olması gerektiği varsayımı, bir varsayım. Amerika'da da sınıfsal bilinçten çok, eşcinsel evliliği mesela önemli bir değer. Buna karşı çıkanlar gidip Cumhuriyetçi partiye oy verebiliyorlar. Kürtaj ahlaki bir değer; seçmeni çok belirleyebiliyor. İlla seçmen ekonomik davranışla hareket etmek zorundadır diye bir şey söz konusu değil. Bu yaklaşım, aslında Marksist kökenli sınıfsal anlayıştır.

Ali Bulaç: AK Parti'yi 2007 seçimlerinde halk partisi yapan muhafazakâr ideoloji mi? Hiç alakası yok. Eğer seçmen onun sahiden muhafazakâr olduğunu kabul edecek olsa, CHP ve MHP'ye verdiği kredinin o kadarını verir. Hemen ondan desteğini çeker.

İbrahim Kalın: Vehbi Bey size bir soru vardı; elitlerle halk arasındaki bu muhafazakârlık ve değişim algısı nasıl farklılaşıyor ve bu farklılaşma kırılmalara yol açar mı, sorusu vardı. İsterseniz onun kısa bir cevabını alalım.

Vehbi Başer: Evet, halkla elit farklı değişiyor, yalnız burada ne halkı, ne de eliti farklı bloklar gibi düşünmemek gerekir. Halk dediğimiz, nihayetinde bir totalizasyondur, halk diye Ali Bulaç Bey'in toplumsal merkez diye kavramsallaştırdığı, böyle sanki homojen tek tip bir bünye yok. Aslında halkın çeşitli kesimleri var.

Ali Bulaç: Efendim, ben özellikle heterojen olduğunu söyledim.

Vehbi Başer: Siz toplumsal merkez diye kavramsallaştırdığınız için söylüyorum. Türkiye'de aslında elitin yapısı böyle blok bir şey değil. Yalnız iki kademe birbirinden biraz ayrıştırılabilir: bir hâkim elitler var, bir de belki transfer olma yolundaki aracı elitler var. Bu aracı elitler halka daha yakın.

İbrahim Kalın: Yani nereye transfer olacaklar? Merkeze transfer olmak isteyen elitler mi?

Vehbi Başer: Evet hâkim elit pozisyonuna talip aracı elitler var. Ve bu aracı elitler, hâkim elit haline gelirken halkla farklı konumlara düşüyor. Mesela Adalet Partisi bunun bir örneğidir; başlangıçta halka daha yakın duran bir parti, daha sonra Süleyman Demirel'in gelmiş olduğu pozisyona bakılacak olursa, merkez elitleri içerisinde veya hâkim elitler içerisinde bir pozisyon tutma noktasına geliyor. Bu anlamda bence tabiî ki bir gerilim barındırıyor halkla elitlerin değişimi ama bu gerilim, Türkiye için sanıldığı kadar uzun bir çatışmalar silsilesi ya da çatırtılar vaat etmiyor. Burada güveni sabote eden oluşumları ciddiye almamak lazım. Onun için ben temkinli bir güven kültürünün yaygınlaşmaya başladığını görüyorum. İki; demokratikleşme ve katılımı arttırmak lazım. Böylelikle sabotaj davranışlar daha fazla değer kaybedecektir. Son iki şey daha söyleyeceğim: Açık iletişim, özellikle medyatik ve politik çarpıtmalardan uzak, açık diyalog. Bütün toplumsal kesimler arasında bu kendiliğinden olmak zorunda, oluyor. İletişimsel bir çağa adım attık. Son olarak da sorun çözücü deneyimlerimizi geliştirmemiz lazım. Bir problem var, bu problemi kendi aramızda politik olarak daha yerel, daha yerinde tartışmamız gerek. Biraz önce arada Ali Çarkoğlu Bey "köyde insanlar birtakım hizmetleri bulamıyorlar, şehre geldikleri zaman hizmet istiyorlar ama maliyetini, nereden geldiğini çok düşünmüyorlar herhalde" demişti. Ben de o zaman dedim ki, köyde olsa, muhtar parasını toplar, o zaman bilir. Hakikaten yerinden finansmanın, yerinden karar vermenin, yerinden yönetimin geliştirilmesi gerekiyor. Teşekkür ederim daha fazla uzatmayayım.

İbrahim Kalın: Mustafa Bey bu muhafazakârlaşma tartışmasını biraz açmaya çalıştık, dışarıdan nasıl görünüyor? Hani Türkiye'de olup biteni analiz etmeye çalışıyor yabancılar; Avrupalılar, Amerikalılar, Ortadoğulular, Japonlar vs. Ben geçen yılki seçimleri hatırlıyorum mesela, herhalde hiçbir zaman yabancı basının bu kadar yakından takip ettiği bir seçim yaşamadı Türkiye. Ve seçim sonrasında olup bitenler de işte 367 idi, cumhurbaşkanlığı seçimiydi, en son kapatma davasına kadar. İki Türkiye var analizleri yapıldı, Olli

Rehn'in en son Oxford'da yaptığı konuşmada bu militer seküler kesimle Müslüman demokratlar arasında bir çatışmadır, denildi.

Mustafa Akyol: Dışarıdan bakanlar aslında daha net görüyorlar. Olli Rehn'in veya Lagendijk'in bence açıklamaları çok doğru. Türkiye'de seçkin kesim şu günlerde sürekli bize Batı'nın bizi anlamadığından yakınıyor. Bence aslında anlıyorlar ve Olli Rehn gibi Batılı gözlemciler de Türkiye'de çatışmanın veya gerilimin taraflarının, Müslüman demokratlar ve diğer tarafta aşırı laikler olduğunu biliyorlar. Yani Türkiye'de şunu görmemiz lazım; bütün bu muhafazakârlık yayılıyor endişeleri, aslında dinin toplumsal olarak görülmesiyle ilgili bir şey. Dindarlığın görünümünden rahatsızlık duyuluyor; bunu da biz laiklik zannediyoruz, çünkü bize öyle anlatıldı. Oysa laiklik bu değil; laiklik din ile devletin ayrılması demek ve toplumda dinin özgürlüğü demek. Bizde dünyanın hiçbir yerinde olmayan enteresan bir laiklik var. Anayasada tarif edilmemesine rağmen, Anayasa Mahkemesi kararlarıyla toplumda dindarlığın engellenmesi şeklinde anlaşılan bir laiklik var. Buradan kaynaklanan Türkiye'de bir din fobisi de diyebileceğimiz çok garip bir endişe var. İnsanların dindarlıkla ortada gözükmeleri, toplumda yer edinmeleri, bir makama gelmeleri ciddi bir endişe ve gerginliğe neden oluyor bazı kesimlerde. Şunun anlaşılması gerekiyor; biz madem laikliği Batı'dan aldık, bugün Batı'da laiklik nasıl, ona bakmak lazım. Bugün Batı'da laiklik, özellikle ABD'de tamamen dinin alabildiğine serbest olmasıdır, insanların toplumda dindarlıklarını istedikleri gibi yaşayabilmeleridir. Siz zaten o fırsatı verdiğinizde o dindarlık belli dinamiklerle gelişir de.

İbrahim Kalın: Ama buna hep şöyle bir itiraz da getiriliyor; efendim Amerika'da bu modeli uygulayabilirsiniz ama Türkiye'de olmaz. Çünkü Amerika'da bir şeriat devleti tehlikesi yok ama burada var.

Mustafa Akyol: Öyle mi? Yok mu acaba? Bakarsanız, Amerika'nın tarihinde Hıristiyanların, Hıristiyan kanunlarını Amerika'ya yerleştirmek için çok uğraştıklarını görürsünüz. Hâlâ da Amerika'da bu sürmektedir. Ve burada bir şehir efsanesi var, bir Türkiye efsanesi: Hıristiyanlığın zaten laikliğe çok yakın bir din olduğu, Müslümanlığın ise laiklikle hiç uğraşmayacak bir din olduğu şeklinde. Bu da doğru değil. Hıristiyanlık, laikliği belli bir aşamada kabul etti. Tarihin belli

bir aşamasında ve bu dindarlıktan vazgeçerek değil, laikliğin çatışmaları gideren bir hakemlik rolü olduğu noktasında buluşarak. Bugün Amerika'da laiklik Hıristiyanların çoğu tarafından da kabul ediliyor; çünkü onlara özgürlük veriyor zaten. Kilisenize bağımsızlık veriyor. Niçin siz bunu kabul etmeyeceksiniz? Devletin size karışmasını engelliyor ve dine güvence veriyor laiklik. Böyle bir laiklik Türkiye'de de olsa, zaten istenilecek laiklik bu, muhafazakâr Müslümanlar da bunu istiyor. Bugün Türkiye'de şeriatçı diye suçlanan insanlar aslında diyorlar ki, biz sadece dine saygılı bir laiklik istiyoruz, Ama bu bile, iddianameye baktığınızda, örneğin AK Parti'nin kapatılmasına yönelik iddianamede bir suç gibi değerlendiriliyor ve parti kapatılmasına gerekçe olarak gösteriliyor. Bizim kendi standartlarımızın ne kadar geçerli olduğuna bir bakmamız lazım ve din-toplumsal hayat meselesinde Batı'ya bakmamız lazım. Dinin toplumsal hayatta rolü vardır, bu meşrudur; tabii dinsizliğin de vardır, seküler yaşamın da vardır; bütün bu çoğulcu yapı içerisinde herkesin olabildiğince kendi hayatında özgür olması lazım. Laikliğin de bunu sağlayan bir ilke olması lazım zaten. Biz bunu böyle kabul edersek, bütün sorunlarımızı çok daha kolay çözebiliriz diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Ali Bey, Mustafa Bey'in bıraktığı yerden devam edelim. 1999'da yaptığınız, 2006'da tekrar ettiğiniz bir araştırmanız var. Araştırma yayınlandığında da, tüm bu korkuları bir anlamda yanlışlayan birtakım sonuçlar çıktı. Yani böyle bir tehlike yok, Türk halkı kendi dindarlığını daha bireysel algılıyor, kamusal alanda çok fazla yer etmesini arzulamıyor. Rakamlar var burada; örneğin Türk halkının % 67,2'si dinin, devlet ve siyaseti yönlendirmesini zararlı buluyor, buna karşı çıkanların oranı ise %16 civarında. Yani böyle baktığınızda daha dipte, iki Türkiye, çatışan taraflar gibi tartışmaların ciddi bir sosyolojik zemini var mı sorusu tekrar gündeme geliyor.

Ali Çarkoğlu: Şimdi iki şey söylemek isterim; bir tanesi bizim 1999'daki ilk araştırmamız, bu söylediğiniz ezber bozma rolünü üstlenmiş olabilir. Yani o da nedir; bir tehdit diye gördüğümüz unsurların, aslında pek çok açıdan halk açısından ya tehdit olarak algılanmadığı ya da halkın aslında kendisine sorduğunuzda, görüyorsunuz

ki halk, ne şeriat isteme, ne de bir başka dinden olanların güvenilmez, günahkâr insanlar olduklarını düşünme eğiliminde.

Ali Bulaç: Halk ben şeriat istemiyorum, diyor mu?

Ali Çarkoğlu: Halka sorduğunuzda şu anda % 8–9 civarında bir kesim şeriat temelli bir devlet düzeni olmasına onay veriyor.

Ali Bulaç: Peki bu halk namaz kılmıyor mu, oruç tutmuyor mu? Şeriatın bütün gereklerini yerine getirmeye çalışıyor.

Mustafa Akyol: Ama belki şeriat devleti anlayışı farklı.

Ali Çarkoğlu: Bunu, şeriat kurallarına dayalı bir din devleti olmasını onaylar mısınız, diye soruyoruz.

Ali Bulaç: Ama sorunuz yanlış. Bir din devleti kavramı yok bu halkın tarihinde, kültüründe.

Ali Çarkoğlu: Ama sokaktaki insan şeriat devleti deyince, namaz kılan insanların devleti olarak algılamayacaktır bunu.

Ali Bulaç: Bence öyle algılayacaktır.

Ali Çarkoğlu: Öyle algılıyorsa, o zaman %90'nın tamam demesi gerekir, diye düşünüyorum.

Ali Bulaç: Şeriat deyince, ihsandır insanların kafasında olan çünkü.

İbrahim Kalın: Şeriat deyince aslında katı teokratik bir İslam devleti, İslam kurallarına göre şekillenen bir halifelik falan değil de temel bir ahlaki düzen, hukuk normları... Biraz bunlar anlaşılıyor. Peki, siz devam edin.

Ali Çarkoğlu: Şu noktayı da ifade etmek isterim: Bizim 2006 araştırmasında esas olarak, 1999'dan farklı olarak Türkiye'de git gide % 30 civarında bir kesim ile % 60 civarında bir kesim arasında bir polarizasyonun ortaya çıkmaya başladığını vurgulamaya çalıştık. Yani şu anlamda, bu sokakta kavga edecek insanlara dönüşecek bir polarizasyon değildir belki; ama birinin beyaz dediğine öbürünün

siyah demesi söz konusu. Birisi 'şeriat tehlikesi yok' görürken, diğeri 'kesin böyle bir tehlike var', biri 'türban azalıyor' diye görüyor, diğeri 'türban oranı da sayısı da artıyor' diye düşünüyor. Dolayısıyla burada böyle bir polarizasyon yavaş yavaş oluşuyor diye düşünüyorum.

Ali Bulaç: Yani oradan da çıktı diyorsun; 2006'da araştırmasından da çıktı mı bu?

Ali Çarkoğlu: Evet, bizim bütün rapor okunmadan yorum yapıldığı zaman sanki böyle bir tehdit yok gibi intiba elde edinebiliriz. Evet, pek çok soruda hoşgörülü bir kesim çoğunlukta; ama diğer bir kesim var ki % 25'ten 30'a 35'e çıkıyor, onlar da bas bas bağırıyorlar, diyorlar ki büyük bir tehdit var, kendimi tehdit altında hissediyorum diyor. Evet, bu kesim azınlıkta ama bu ufak bir grup değil. Türkiye için özellikle bu grubun özelliklerine baktığınız zaman, özellikle en şehirli, en eğitimli ve sosyoekonomik statüsü ve imkânları en yüksek olan bir grup bu. Dolayısıyla böyle bir polarizasyona gidiş potansiyeli, Türkiye'de 2006 yılından itibaren aslında tespit edilmesi mümkün bir polarizasyon. Şunu söyleyerek bitirmek isterim; demokratikleşme, modernleşme derken, özellikle son yıllarda bilhassa ivme kazanan demokratikleşme reformlarıyla birlikte aslında biz, pek de istemeden muhafazakârlaşmaya destek veriyor olabiliriz. Çünkü aslında demokratik rejimlerin temelinde belirsizlik yatar. Belirsizliğin maksimuma çıktığı ortamlardır aslında demokratikleşmenin en kök saldığı ortamlar. Niye? Çünkü halkın tercihlerini kontrol etmeniz mümkün değildir, prosedürel olarak ne olacağını bilebilirsiniz; ama sonuçların ne çıkacağını tahmin etmeniz pek mümkün değildir. Dolayısıyla maksimum değişikliğin hâkim olduğu, demokratikleşmenin hız kazandığı bir dönemde, bir kesim bunu muhafazakârlaşmanın bir gereği, bir nedeni olarak görüp daha muhafazakârlaşabilir. Bunu dikkate almakta fayda var; çünkü örneğin Türkiye, 1970'lerde ne Aleviler hakkında, ne Kürt kökenli vatandaşlar hakkında hiçbir tartışma yapmayan bir ülkeydi. Bugün bu tartışmaları çok daha yoğun bir şekilde yaşıyoruz; bu da demokratikleşmenin bir sonucudur. Ama bu tabii ki ne oluyoruz şimdi, eski güzel günlere dönelim, hiç farklılıklarımızın olmadığı sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir Türkiye'de yaşayalım. Tabii ki bu, biraz çarpık bir geriye dönüş özlemidir ve aslında

kendi özünde de tam anlamıyla muhafazakârlıktır. Ama bu demokratikleşmeyle ivme kazanan bir olgudur diye düşünüyorum ben.

Bahattin Akşit: Bu bir epifenomen gibi de görünüyor bana, yani geçici bir reaksiyon değil midir, olamaz mı?

Ali Çarkoğlu: Yani onu cevaplamak için biraz daha beklememiz gerekecek.

İbrahim Kalın: Bahattin hocam, bu noktada size dönelim.

Bahattin Akşit: Ben geçici bir fenomen olduğunu düşünmüyorum. Bence bunu, sadece demokratikleşmeyle değil, küreselleşmeyle de birlikte düşünmek lazım. Çünkü ilk muhafazakârlık modernleşmeye tepkiyse, şimdiki yeni muhafazakârlık da post modernleşmeye bir tepki. Peki, ikisi arasında ne fark vardır? Modernleşme homojenleştirici, bütünleştirici bir şeydir; post modernleşme ise parçalayıcı... Küresel dünya da bir yandan parçalanıyor ama öbür yandan yerel küreselin etkisi altına giriyor, yerel küresele eklemlenip küre-yerel dönüşümler geçiriyor. Şimdi yerelin bir şekilde kendisini korumak üzere, kendi içine çekilmesi veya kendi dışına çıkması gibi bir sorun var. Yani sanıyorum önümüzdeki dönem, yeni muhafazakârlaşmanın artmasına tanık olacağız. Hem küresel düzeyde, hem de aile ve yerler, yani köyler, kasabalar düzeyinde. Yani köyümüze, kasabamıza sahip çıkalım, onun kültürüne sahip çıkalım. Böylesine bir yerel kültür, küresel kültür ve bu ikisinin karışımına işaret eden bir değişimle ve bu değişime olacak tepkilerle karşı karşıyayız.

Ali Çarkoğlu: Siz daha kalıcı bir muhafazakârlaşma olarak mı düşünüyorsunuz hocam?

Bahattin Akşit: Öyle bir durum söz konusu. Bir de ben burada Mustafa Bey'in söylediği bu laiklik konusuna değinmek istiyorum. Laiklik bir sizin dediğinizdir, bir de toplumun farklılaşmasıdır.

Mustafa Akyol: Çoğulculaşmasıdır.

Bahattin Akşit: Ama şimdi farklılaşma şu anlamda; şimdi bir kere sanayi ayrılıyor, tarım ayrılıyor farklılaşıyor, üniversite farklılaşıyor, din ya kamusal alanda kalacak ya da...

Mustafa Akyol: Ona modernleşme diyebiliriz belki. Laiklik devletle ilgili hukuki bir ilke, devletin dine göre tanımlanmaması demek.

Bahattin Akşit: Ama laikliğin bir tanımı da bu farklılaşma.

Mustafa Akyol: Ona sekülerizasyon veya modernizasyon diyebilirsiniz. Ama o anayasayla düzenlenecek bir şey değil, toplumun kendi dinamikleriyle olacak bir şey. Yani bizde sorun Anayasa Mahkemesi'nin toplumun, bireylerin nasıl yaşayacağına dair laiklikten yola çıkarak bir yorum yapması. Mesela bir önceki cumhurbaşkanı Sayın Sezer 'bireylerin laik olması gerekir' dedi, 'laik olmak insan olmaktır' dedi. Ben öyle düşünmüyorum, yani dindar olmak da insan olmaktır. İnsan dindar da olabilir, laik de olabilir ama bizde bireyin de devlet gibi laik olması, hayatında dine fazla yer vermemesi gibi otoriter bir anlayış var ve çatışmanın kaynağı bu.

Bahattin Akşit: Yani dinin özel alana çekilmesi.

Mustafa Akyol: Özel alanda da olabilir, toplumsal alanda da olabilir.

Bahattin Akşit: Tartışma orada; özel alanda kalsın mı yoksa toplumsal alanda da olabilir mi?

Mustafa Akyol: Tabii ki olabilir, demokraside olur.

Bahattin Akşit: Gelinen nokta kamusal alanda da, özel alanda da olabilir, yeter ki teokratik bir şekilde devleti ve üniversiteyi, teknolojiyi, sanayiyi egemenliği altına almaya çalışmasın. Yani olmaması gereken şey o değil mi? Laiklik ona karşı.

Mustafa Akyol: Devletin kanunlarının dine dayanmaması. Laiklik bu demek ve bu çok doğru bir ilke, dindarlar için de iyi bir ilke. Çünkü o zaman size dinin belli bir yorumu dayatılacak. Siz öyle düşünmüyorsunuz belki din konusunda, falanca mezhebin falanca imamın görüşü size dayatılacak, bu kötü bir şey.

Bahattin Akşit: Dolayısıyla aklın ve bilimin çalışabilmesi için de laiklik gerekiyor. Yani hem devletin kanunlarının dine dayanmaması

gerekiyor, hem de aklın, bilimin kendi iç tutarlılığı, mantığı ve ampirik dünyayla olan tutarlılığı bağlamında gelişecek, değil mi?

Mustafa Akyol: Yani bireyler ve toplumsal hareketler, akılla bilim arasında, dinle birtakım sentezler yapabilirler. Yani bu akıl ve bilim diye böyle bir şey yok. Toplumsal hareketler der ki ben akla, bilime de inanıyorum, dine de inanıyorum, dinin temaslarına da inanıyorum. Akıl ve bilimi toplumun merkezine getireceğiz, dini toplumdan dışlayacağız diye bir anlayış otoriter rejimlerde olur, komünist rejimlerde olur.

Bahattin Akşit: Toplumdan dışlayacağız diye bir şey yok.

Mustafa Akyol: Ama Türkiye'de o söyleniyor, aynen söylenen budur, toplumu etkileyemezler.

Ali Çarkoğlu: Bir eğilim şu; karşılıklı bir dışlayıcılık yaygınlaşabilir mi? Bu korkutucu bir şey; çünkü bunların alayı böyle denen bir şey. Bu öcü, bunların alayı dinsiz, bunların alayı gerici gibi... Ondan sonra şuna geçiyor: Bunlar gelirse, geliyorlar, devleti ele geçirecekler. Karşılıklı bir şey gene bu. Hocamın teorisi bu, biraz önce söylediği şey de bu. Yani devleti birilerinin elinde olup da, diğerlerine geçmesin diye mi koruyoruz; yoksa devlet herkesin de birinin eline geçmesin diye mi koruyoruz. Bu anlamda bir sorun var. Buradan şu tartışma doğuyor; ya hangi devirde yaşıyoruz, bunlar ne geziyor burada? Buradan da başka bir noktaya daha gidiyoruz; öyleyse bunlar gitsinler. Nereye gitsinler? Eskiden Moskova'ya gitsin deniyordu, ta Ziya Gökalp zamanında vardır biliyorsunuz, Arabistan'a gitsinler gibi; şimdi evlerine gitsinler gibi gettolaştırıcı bir eğilim var. Umarım Türkiye böyle bir noktaya gitmez. Ben gitmeyeceği kanısındayım.

İbrahim Kalın: Ali Bey'in kanaatini de alalım.

Ali Bulaç: Ben birkaç nokta üzerinde duracağım. Birincisi, dünyaya eşlik ederek modern toplumdan çıktık, post modern bir topluma girdik. Bazılarımız, bazı çevreler henüz daha kendilerini modern toplumun üyeleri ve aktörleri olarak görüyorlar. Post modern toplumun ana özellikleri, pozitivizmin çökmüş olması, üretim tekniklerinin değişmesi, siyaset ve yönetim felsefesinin tamamen altüst

olması. Toplumun bizzat kendisi çözülüyor ve mutlaka bu yepyeni bir değişim prosedürüdür. Bu değişimi nasıl algılayacağız ve buna nasıl uyum sağlayacağız, temel sorun budur. Tabiî ki değişim kavramını da mutlaklaştırmamak lazım; çünkü iyiye doğru da bir değişim olabilir, kötüye doğru da bir değişim olabilir. Mesela diyelim ki küreselleşmeyle beraber ülkeler, sınıflar ve bölgeler arasında eşitsizliğin yaygınlaşması; açlığın, bölgesel savaşların, nükleer silahların bu kadar gelişmiş olması, çok da iyi bir değişim değil. Yani bireyin atomize olması vs. Bence Türk toplumu, Türkiye toplumu kendine özgü dinamikleriyle çok sağlıklı bir biçimde; ama mutlaka fireler de vererek, birtakım patolojik şeylerin içine de girerek ama en genelde, makro seviyede sağlıklı bir biçimde modern toplumdan post modern topluma doğru geçiş yapıyor. Bu geçişi sağlayan ana faktörler pozitivizm değil, dindir. Temel aktörler devlet ve toplum değil, ulus değil, cemaatlerdir. Dinin ve cemaatlerin sivil alanda post modern topluma doğru aldıkları bu pozisyon, Türkiye'yi demokratikleştiriyor, sivilleştiriyor ve özgürleştiriyor. Fakat bu son derece muhataralı bir konu.

Mustafa Akyol: Muhataralı ne demek?

Ali Bulaç: Yani tartışmalı.

Bahattin Akşit: Modernlikten post modernliğe geçişi din mi sağlıyor diyorsun? Bende tartışacağım bu.u. Tam tersine bu geçişi sermayenin...

Ali Bulaç: Yani bizi kente, modern topluma hazırlayan ve modern topluma uyum sağlayan Türkiye'de dindir. Bunu muhafazakârlık olarak algılıyor insanlar, bu yanlış bir kavramsallaştırmadır. Fakat bütün eski yapılar çökerken, tekrar Türk toplumu kendi tarihsel ve kültürel ana kodlarına uygun biçimde post modern topluma geçiş yapıyor. Ben bunu sağlıklı buluyorum, bunda bir tehlike yok.

İbrahim Kalın: Bu son bir iki katkı, beraberinde yepyeni bir tartışmayı da getirdi.

Bahattin Akşit: Cemaat toplumunun modern, hatta post modern olup olmadığını bile tartışabiliriz.

15. Bölüm

ORTADOĞU'DA YENİ GÜÇLER DENGESİ

26 Mayıs 2008

Konuklar:

Prof. Dr Kemal Kirişçi, *Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi*

Sami Kohen, *Milliyet Gazetesi Yazarı*

Nasuhi Güngör, *Star Gazetesi Yazarı*

Kerim Balcı, *Today's Zaman Gazetesi Ankara Temsilcisi*

Taha Özhan, *SETA Ekonomi Araştırmaları Koordinatörü*

Mete Çubukçu, *NTV Haber Müdürü*

İbrahim Kalın: Bugün dış politikadaki gelişmeleri konuşacağız. Son dönemde Lübnan'da yaşanan gelişmeler ve özellikle de Suriye-İsrail görüşmelerinde Türkiye'nin arabuluculuk yapması meselesi bir anda konuşulan bir konu olmaktan çıktı, bir realiteye dönüştü ve eş zamanlı olarak hem Kudüs, hem Ankara, hem de Tel Aviv tarafından teyit edildi. Görüşme, dolaylı olarak Washington tarafından da teyit edilmiş oldu. Şimdi bu görüşmelerin mahiyetine bakacak olursak Sami Bey siz, 23 Mayıs tarihli yazınızda söyle diyorsunuz: "Beşar Esad'ın amacı Suriye ile İsrail arasındaki müzakere sürecine ABD'yi çekmektir." Tam olarak burada Suriye'nin istediği nedir? Türkiye'nin arabuluculuk rolü, Türkiye'nin bölgesel açılımında nereye oturuyor?

Sami Kohen: Burada yapılan toplantı son derece önemli. Aslında Suriye'nin bu tavrı sürpriz değildi. Bu ayın başlarında da toplantının yapılmakta olduğuna dair bazı işaretler vardı. Suriye ile İsrail arasında Türkiye'nin aracılığıyla mesaj teatisinin yapılmakta olduğuna dair Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın el-Vatan gazetesine geçen ay bir demeci oldu. O haberde hatırlayacaksınız, İsrail'in Türkiye'nin hatta Başbakanın adını vererek Tayyip Erdoğan aracılığıyla Golan'dan çekilmeye hazır olduğuna dair bir açıklama vardı. Bu genel hava içinde muhakkak bir toplantının yapılacağı artık belliydi. Şimdi bu toplantı direkt müzakere değil, dolaylı müzakere sürecini başlatıyor. Yani İsrail'le Suriye temsilcileri aynı masada oturmuyorlar, yüz yüze gelmiyorlar. *Proximity* dedikleri, komşu odalar arasında

mekik dokuma olarak açıklayabileceğimiz bir sitem bu aslında. Başka konularda, mesela Kıbrıs konusunda proximity çok yapıldı. Biz artık tecrübe sahibi olduk. Burada uygulanan da benzeri bir sistem. Türkiye'nin temsilcileri, İsraillilerle ve Suriyelilerle temas halindeler. Temsilci birinin talepleri, görüşleri, önerileri neyse diğerine söylüyor ve onun görüşlerini de karşıdakine aktarıyor. Bu ancak gizli, sessiz ve derinden yürütülebilecek bir diplomasi türü. Yoksa açık bir şekilde yürütülerek sonuç alınabilecek bir diplomasi değil. Bu gizlilik içinde bilinen sadece bir şey vardır; o da Beşar Esad'ın El-Vatan gazetesindeki demecinde söylediğidir. Buna göre İsrail, ben 1967 yılında işgal ettiği Golan Tepeleri'ni Suriye'ye iade etmeye hazırım diyor. Ancak karşılığında bir şeyler isteyecektir.

İbrahim Kalın: Ne değişti de İsrail böyle bir açılıma gitti? Öteden beri dile getirilen barış için toprak açılımı var; yani barış olacaksa toprak verelim deniyor. Ne değişti de İsrail bugün böyle bir teklifte bulundu?

Sami Kohen: Bir kere şu değişti, son bir buçuk yıldır İsrail kamuoyunun da ciddi bir şekilde rahatsız olduğu, hatta endişelendiği gelişmeler oldu. Özellikle Hizbullah'ın İsrail'in kuzeyindeki bazı yerlere karşı eylemleri, yani Hizbullah'ın güçlenmesi ve öbür taraftan güneyde Gazze'de Hamas'ın faaliyetleri, İran'ın bu işin içine girmesi, Suriye'nin Hizbullah'ı desteklemesi... Yani İsrail kendini daha büyük bir tehdit altında görüyor. Bu tehdide karşı en azından güneyinde Mısır var. Mısır ile aralarında barış var. Doğuda Ürdün ile barış antlaşması var. Fakat ülkenin kuzeyi baskı ve tehdit altında Hem Hizbullah'ı, hem de onun arkasında Suriye ve İran'ı tehdit olarak görüyor. Suriye ile müzakere süreci ve olası bir barış antlaşması, hiç olmazsa kuzeyi de bir güvenlik şeridi haline getirecek. Dolayısıyla Olmert'in politikası bu yönde. Şunu da kaydetmek lazım; bu Olmert'in kendi inisiyatifiyle yapabileceği bir şey değil. Nitekim diğer partilerden, muhalefet partilerinden hatta kendi kabinesinden ona şiddetle karşı çıkanlar var. Stratejik bir toprak olduğu için bunun bırakılmasına, bu şeklide terk edilmesine razı olmayan çevreler var İsrail'de. Ama İsrail açısından önemli olan bu tehdidin, kuzeyden gelen bu baskının, giderek hissedilmesi, artık yeter demesi ve bu şekilde bir barış istemesi. Resmi

çevrelerin, Olmert'in çevresindekilerin, bir umudu ya da beklentisi de şudur: Eğer Suriye ile böyle bir müzakere sürecine girilebiliyorsa, bir yumuşama sinyali geliyorsa, hatta ilerde bir barış imkânı doğabiliyorsa o zaman İran ile Suriye arasındaki o ilinti, eksen bir yerde kırabilecek. O zaman Suriye bir yerde nötralize edilmiş olacak.

İbrahim Kalın: Nasuhi Bey'e dönmek istiyorum. Siz de yazdınız bunu, diğer konuklarıma da soracağım. Bu bir İran'ı yalnızlaştırma projesi mi? Bu soruyu biraz deşelim. Sami Bey biraz işaret etti. Sizce Washington bu denklemin neresinde?

Nasuhi Güngör: Nereden baktığınıza bağlı olarak değişiyor. Bu gerçekten bir İran'ı yalnızlaştırma projesi midir? Artı Türkiye İran'ı yalnızlaştırma projesinin içinde midir? Bu iki temel soru önemli. Çünkü bütün bu gelişmeler Suriye'yi İran'dan koparma ile ilgili baskının artmasıyla birlikte ortaya çıktı aslında. Golan Tepeleri'nden çekiliriz diyor ama onun yanı sıra İstanbul toplantısından sızan bilgiler var. İsrail'in istediği öyle şeyler var ki, Suriye'nin bu adımları bir anda atabilmesi mümkün değil. Sayın Kohen de ifade etti, bu uzun bir süreç. Hamas'ın önemli isimlerinden biri olan Halid Meşal'in Suriye'den çekilmesi, Suriye'nin Hizbullah'a verdiği aktif desteği geri alması, İran'la askeri işleri hiç olmazsa azaltması ve kesmesi. Bütün bunlara baktığımızda, evet meselenin İran'a dönük bir boyutu var ama ben Türkiye'yi bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmeyi, biraz Türkiye'ye haksızlık olarak görüyorum. Türkiye'nin, İran'ı yalnızlaştıran blokun öncüsü ya da parçası olmaktan çok, bölgede artık üçüncü nefes alanı, sıkışmış alanlarda bir nefes borusu, bir üçüncü adres konumuna geldiğini ve bunun da bir sahici duruş olduğunu düşünüyorum.

Biraz sonra belki Lübnan'da da aynı şeyi konuşacağız, Irak konusunda da aynısını konuşacağız. Bence hükümetin son dönemdeki adımlarına işaret etmek gerekiyor. Türkiye'nin, gerek Arap dünyasında, gerek İslam dünyasında belki I. Dünya Savaşı'ndan beri her problemde Londra'ya ya da Washington'a bakan gözler için gelebildikleri, konuştukları, birbirlerini anlamaya çalıştıkları bir üçüncü adres olduğunu düşünüyorum. Buradan baktığımda ben Türkiye'nin durduğu yerin farklı olduğu kanaatindeyim. Ama Washington'dan baktı-

ğımızda da İran'ı yalnızlaştırma deyip geçmemek gerekiyor. Çünkü İran Devrimi'nden sonra başlamış, neredeyse 25-26 yıldır çok ciddi bir proje bu. Suriye - İran ilişkilerini kesmek çok kolay bir şey değil. Çünkü İran'ın oraya siyasi, ekonomik yatırımları var. Fetvalar var Suriye - İran ilişkilerine dair. Suriye'deki yapı ile İran'daki rejimin yakınlığına ilişkin İran Lideri Humeyni'nin "onlar bizim kardeşlerimizdir" şeklinde fetvaları var. Oysaki devrimden önce Suriye Nusayriliğiyle İran Şiiliği arasında çok da yakın bir ilişki olduğundan söz edemeyiz. Fetvalar ile benzeri yakınlaşmaların Lübnan'da da Emel ile Hizbullah arasında yaşandığını görmekteyiz. O bakımdan, ben tekrar Türkiye'nin rolüne dönmek istiyorum. Türkiye burada şöyle bir metinle kamuoyunun karşısına çıktı: Kapsamlı, kararlı, sürekli ve düzenli bir şekilde dolaylı görüşmeler İstanbul'da devam edecek. Belki uygun bir aşamaya geldiğinde tarafları yüz yüze getirmek, görüşmeye, konuşmaya ikna etmek mümkün olacak.

İbrahim Kalın: Kemal Bey, size "Neden Türkiye?" sorusunu sormak istiyorum. Yani Nasuhi Bey "Türkiye bir nefes alanı açıyor" dedi. Bir taraftan da bu, Türkiye'nin bir tür yumuşak, ince gücüyle, yani diplomatik gücüyle alakalı olabilir mi? Irak'ta Sünnilerin seçim sürecine katılmasıyla bunu gördük. Lübnan'da kısmen o rolü gördük, Filistin'de gördük. Neden Türkiye sorusunun cevabını buralarda mı aramalıyız? Yoksa başka dinamikler de var mı?

Kemal Kirişçi: Birkaç yerde daha arayabiliriz diye düşünüyorum. Bir defa Türkiye son beş altı yıldır önemli bir şekilde değişti. İçeride değişti ama içerideki değişimle beraber dış politikasında da çok önemli değişiklikler meydana geldi. Türkiye'nin dışarıdan algılanması, özellikle Orta Doğu'da değişti. Ben şimdi, Nasuhi Bey'in üçüncü adres benzetmesinden hareketle şunu söyleyebilirim. Hatırlarsanız, 1997 Tahran İslam Konferansı Örgütü Zirvesinden o zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, kızarak ayrılmıştı. O toplantıda İran ve Suriye, toplantı sonuç belgesinde, İsrail ile olan ilişkiler ve Kuzey Irak'a yapılan askeri operasyonlardan dolayı Türkiye'yi çok açık bir şekilde tenkit ediyorlardı. Hâlbuki 2003-2004 senesine geldiğimizde benzer bir toplantıda dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül hitap ederken, Müslüman dünyasındaki siyasi sıkıntıları gündeme getir-

mişti. Demokratikleşme eksikliğini gündeme getirmişti. İnsan haklarını, hatta çok enteresan, kadın haklarını hatırlatıp ayakta alkışlanmıştı. Onun için bu üçüncü adres olayı son derece önemli.

Nasuhi Güngör: Çok küçük bir katkı yapabilir miyim? Sayın Gül'ün "Herkes kendi bahçesini temizlemeli" cümlesi o zaman ayakta alkışlanmıştı.

Kemal Kirişçi: Fakat onun ötesinde, Türkiye'nin dış politikasının değişen çok önemli bir boyutu da ekonomi olmaya başlamıştır. Türkiye'nin dış politikasında ekonomik faktörler etkili olmaktadır. Komşu ülkelerle ticaret, komşu ülkelerle yatırım ilişkileri, komşu ülkelerin mallarının ithal edilmesi ve özellikle de petrol, doğal gaz gibi birincil girdilerin buralardan sağlanması, Türkiye'nin önemini artırmıştır. Bu çerçevede, ekonomik gelişmelerle beraber sivil toplumun da rolünün arttığını düşünüyorum. Buna örnek olarak, mesela TOBB'u göstermek istiyorum. Kasım ayında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile Mahmut Abbas'ın Türkiye'ye gelip Meclis'te konuşma yapmasında, Suriye ve İsrail'in İstanbul'da buluşmasında olduğu gibi tabii ki Dışişleri Bakanlığının çok önemli bir rolü var.

Bununla birlikte, sivil toplumdan da bir talep var. Sivil toplumun Orta Doğu'yla diyalog içinde olması ve Orta Doğu'yu kendisi için şekillendirmeye başlaması çok önemli, bunu da unutmayalım. Türkiye bu girişimleri yaparken, sadece Orta Doğu daha güzel bir yer olsun, sorunların çözümüne, barışa katkımız olsun, üçüncü adres olarak bu prestijinden faydalanalım diye hareket etmiyor. Türkiye'nin aynı zamanda kendi ihtiyaçları, menfaatleri var. Bugün bir Suriye ile İsrail arasındaki yakınlaşmada hem siyasi, hem stratejik ama bana göre ayrıca ekonomik olarak en fazla faydalanacak ülkelerden bir tanesi Türkiye. Benim kanaatime göre, bütün bu faktörlerin bu gelişmelerde önemli bir rolü oldu ama en önemli faktör Türkiye'nin kazanmış olduğu imaj ve güven. Bana sorarsanız, bugün bu küre üzerindeki hiçbir ülke İsrail Cumhurbaşkanı ile Filistin Cumhurbaşkanını kendi ülkesine davet edip, konuşturabilecek bir konumda değil. Bunu İran yapamaz, Mısır'ın da pek yapabileceğini zannetmiyorum. Amerika hiç yapamaz. Herhangi bir Avrupa ülkesi de yapamaz. Bu güven olayının son derece önemli olduğunu düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Peki bundan rahatsızlık duyan herhangi bir ülke var mı? Örneğin Washington bundan tamamen memnun mu? Suriye, Arap ülkeleri, İran bundan memnun mu? Oralarda Türkiye'nin artan gücünden, yayılımının, etki alanının genişlemesinden memnun olanlar var mı ya da bundan rahatsız olanlar da var mı?

Kemal Kirişçi: Tabii, Washington'u yeknesak olarak görmemek lazım. Washington'da Türkiye'nin bu siyasetinden rahatsız olan ya da bunu tam olarak anlayamayanlar var. Çünkü literatüre baktığımızda, hükümetin Orta Doğu'ya dönük bu politikasının, bir tür kimlik ya da ideoloji siyaseti olduğunu iddia edenler var. Bundan rahatsızlık duyanlar olduğu gibi neocon çevrelerinde bunu açık açık yazanlar da var. Tam tersine Türkiye'nin bu rolünü önemseyen ve öne çıkarmaya çalışan çevrelerin de olduğunu düşünüyorum. Öte yandan İran'a bakarsanız, İran'ın her ne kadar resmi açıklamaları olumlu gibi görünüyorsa da, açıkça belirtilmemekle birlikte, "acaba Türkiye ABD'nin aleti mi oluyor?" diye yaklaşanların da olduğu kanaatindeyim. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu tavrına daha pragmatik bakanlar da var. Yani homojen bir tablo olduğunu zannetmiyorum. Daha önemlisi, burada Suriye, yeni Amerikan yönetimine de hazırlanma endişesi taşıyor. Oğul Esad'ın baba Esad gibi Orta Doğu'daki gelişmelerde proaktif davranma arzusu içinde ya da etrafındakiler en azından bu çerçevede hareket etmek istiyorlar. Türkiye'nin değişen dış politikasının önemli bir boyutu da Suriye ile etkileşimdir. Etkileştikçe Suriye, Türkiye üzerinden kendi sosyoekonomik sorunlarının da ne kadar önemli olduğunu görmeye başlıyor. Bu sorunları çözebilmek için adresin İran olmadığının da farkında. Ben o fetva değerlendirmenize katılıyorum. Suriye açısından böyle bir coğrafyada yaşamaya devam edebilmek için çok önemli. Şu küreselleşen dünyaya az buçuk ayak uydurmak gerektiğini de düşünen bir Suriye için bu girişim önemli. Türkiye de atılım yapmaya çalışan Suriye'ye, bu anlamda tırnak içinde "alet oluyor".

İbrahim Kalın: Peki, bir cümle okuyacağım bütün bu yaklaşımlara bir eleştiri mahiyetinde. "Sonunda karşımızda herkesle görüşen, her ülkeye ulaşabilen, herkesle konuşabilen, herkesle iyi bir ilişki kurmuş gibi gözüken ama istediği sonucu alamayan bir dış politi-

ka ortaya çıkıyor. Şu anda AK Parti'nin yaptığı da budur." Bu cümle Sayın Çubukçu'ya ait. Artan etki alanı, arabuluculuk, üçüncü adres, nefes alma alanları vs. hakkında konuşuyoruz. Konuya siz biraz daha farklı bakıyorsunuz. Ulaşılamayacak hedefler bakımından mı böyle düşünüyorsunuz yoksa Türkiye'nin kapasitesi böyle bir şeye yetmeyeceği için mi böyle düşünüyorsunuz?

Mete Çubukçu: Ben biraz daha bölge bazında bakıyorum. Orta Doğu'daki barış girişimleri, barış antlaşmaları açısından baktığımızda, bölge bir tür girişim çöplüğüne dönmüş halde. Bir sürü çaba, girişim çok kısa sürede çöpe atılabiliyor ve tekrardan başlanıyor. Ben Nasuhi'nin üçüncü güç, nefes alma benzetmesine katılıyorum. Ancak bunun daha çok ham ve taze olduğunu, ilk adım olduğunu açıkçası düşünüyorum. Bu bölgeyi konuşurken, biraz daha temkinli yaklaşıyorum. Kesin kanaatler kurmaktan uzak duruyorum ve yenilgi ya da zafer, kazanç ya da kayıp gibi kelimeler kullanmaktan uzak duruyorum. Çünkü sonuçta yanılabiliyoruz ve çoğunda da birçok kişi yanılıyor. Dolayısıyla ben Türkiye'nin, özellikle hükümetin Orta Doğu politikasını hem ilk iktidar döneminde, hem de ikinci iktidar döneminde olumlayan ve destekleyen gazetecilerden birisiyim. Orta Doğu, kültürel anlamda, din anlamında, insani ilişkiler bağlamında çok yakın olabilecek, iyi anlaşabilecekken, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi boyunca 70 yıldır sırtını döndüğü, hiçbir ilişki kurmadığı, yıllardır görmediği bir bölge. İlişkilerin gelişmesinde, AKP ile birlikte insanların ilgilenmesi yüzünden gelişmeler oldu. Biraz da Irak Savaşı'nın katkısı oldu, Hamas ile ilişkiler oldu. Biliyorsunuz, kaçırılan onbaşının serbest bırakılması girişimlerinden bir şey çıkmadı, Lübnan savaşında...

İbrahim Kalın: Gerçi hala sonuçlanmış değil, bir anda birtakım gelişmeler olabilir.

Mete Çubukçu: Orta Doğu'da birtakım gelişmeler tek bir ülkeye ya da olaya bağlı değil. Bir anda bir taş oynuyor ve bütün olaylar değişebiliyor, önümüze olumlu ya da olumsuz gelebiliyor. İsrail – Suriye yakınlaşması, arabuluculuk rolünü açıkçası ben önemsiyorum. Bundan hiçbir şey çıkmayabilir de ancak ben bunu önemsiyorum. Yine aynı şeyi söyleyeceğim bunu çok abartmak ya da küçümsemek

yanlış olabilir. Orta Doğu'da dengeler değişti. Türkiye artık Suriye ile İsrail'le görüşebiliyor, burada buluşturabiliyor. Neredeyse ilk defa oluyor bunlar. Çünkü Türkiye, daha önce Lübnan Savaşı'nda böyle bir konferansı Türkiye'de yapmaya çalıştı. Daha sonra böyle bir konferans Roma'da da yapılmaya çalışıldı. Türkiye başta çağırılmıyordu bile. Ancak son anda Dışişleri Bakanı listeye eklendi. O zamandan bu yana, iki sene içinde gelişmeler yaşandı ve Türkiye böyle bir adım attı. Bu önemlidir. Şu açıdan önemli; bir defa Arap coğrafyasındaki bölünmeyi görüyoruz. "Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz" deniyordu, bugün ise Mısır ile Suriye çok ayrı cephelerde, çok ayrı noktalarda, hatta çok ayrı kamplarda. 2006'da Lübnan savaşından sonra yaşanan o bölünmeyi düşünecek olursak, ayrı dünyalarda yer alıyorlar şu anda. Arap dünyasında aynı masa etrafında toplanacak ülke görünmüyor. Bizzat herkes birbirinin altını oymaya çalışıyor. Türkiye'nin böyle bir şansı var. İlerleyebilir mi? Olabilir.

Ancak ben şuna inanıyorum: Sonuç olarak, ABD'nin inisiyatifi ve oluru olmadan çok da bir şey olmaz. Biraz da bu yeni başkan ile birlikte şekillenecek. Hatırlayacak olursak, Beşar Esad gazeteye Türkiye'den ya da Başbakan'dan böyle bir beklentileri olduğunu açıkladığında, Amerika'dan olumlu ya da olumsuz bir açıklama gelmedi. Ama geçen hafta Tel-Aviv'den bir açıklama yapılınca, Amerika "Evet, görüşmeler başlamıştır" diye tepkisini dile getirdi. Çok iyi, çok net bir yeri olmasa bile, biz de destekliyoruz diye tepki verdi. Çok renk vermese de, bu dönemde Bush'un giderayak çok fazla evet ya da hayır diyecek bir durumu yok.

İbrahim Kalın: Orada da bir sürü soru işareti var, ben Taha Bey'e dönmek istiyorum; giderayak Bush yönetimi böyle bir çılgınlık yapıp İran'ı vurur mu, vurmaz mı nükleer meseleden dolayı? Süre daraldıkça bu ihtimalin ortadan kalktığı söyleniyor. Diğer taraftan bu İran'a yönelik bir gerginlik politikası, sıkıştırma politikası ve kuşatma politikası diyebiliriz. Demin konuştuğumuz çerçevede bu İran'ı yalnızlaştırma ya da köşeye sıkıştırma projesi midir? İkinci olarak da bu nükleer program çerçevesinde Mete Bey de dedi, Orta Doğu'daki güç dengeleri de değişiyor. Ama ne yönde değişiyor, bunu da iyi analiz etmek lazım. Özellikle İran'ın bu açılımları, girişimleri yani hem

Ahmedinejad'ın İran kamuoyuna verdiği mesajlar, nükleer programdaki adeta hiç uzlaşmaz tutum, biz aynen buna devam edeceğiz yaklaşımı göz önüne alınmalı. Irak'taki gelişmeler çerçevesinde, İran'ın bölgede artan nüfuzu da bunlara eklendiği zaman, İran bölgede gitgide bir güç haline mi geliyor? Eğer öyle ise, bu Türkiye açısından ve bölge ülkeleri açısında ne ifade ediyor? Biraz İran'ı da konuşalım, vaktimiz epey ilerliyor.

Taha Özhan: Öncelikle bir önceki soruya tekrar dönecek olursak, bahsettiğimiz ülkelere teker teker baktığımızda Suriye, İran, Irak, İsrail, Lübnan aslında hepsi bir yönüyle sınırlanmış ülkeler. İsrail kendi coğrafyasında fizik olarak var ama zihnen yok. Ben bunu daha iki hafta önce, İsrail'de 60. kuruluş yılı kutlamaları çerçevesinde düzenlenen konferansta bizzat müşahede ettim. İsrail, bir devletten ziyade dışarıdan bir zihnin projesi. Bu çok canlı bir şekilde hissedilebiliyor. Filistin zaten işgal edilmiş durumda. Lübnan'ın halini görüyoruz; bir tarafından İsrail'le bloke edilmiş durumda, diğer taratan Suriye'nin ağır baskısı altında. İran en fazla Erbil'e kadar derinliğini uzatabiliyor; etkisi Sünni blokla, Arap ülkelerinde kesiliyor. Irak'ta Amerikan işgali var. Bütün bu durum karşısında Türkiye'nin konumunu, aslında tabii bir akış olarak görmek lazım... Çünkü pek de başka bir alternatif yok. Kuzey Irak için de bu geçerli. İran ile Amerika arasında ilginç bir şey yaşanıyor. Neredeyse retorik diyebileceğimiz bir restleşme var. Söylenen şeylerin teknik olarak altı doldurulamıyor. İran ile Amerika arasında bir birini teknik olarak yalanlayan onlarca resmi rapor var. Bizzat Amerika tarafından bu silahların olup olmadığına ilişkin hazırlanan raporlar birbirlerini yalanlıyor. Nükleer meselesi artık fazlasıyla retorik kokmaya başladı. Neden böyle bir süreç yaşanıyor? Aslında bu tartışma, başından beri, Amerika ile İran'ın ismi konulmamış bir şekilde masaya oturmasının tek yolu. Burada tek sorun, İran'ın çıtayı çok yüksek tutup tartışmayı nükleer üzerinden yapması. Başka bir konu üzerinden tartışıp, başka şekillerde de anlaşılabilirler. Bununla ilgili ilginç bir gelişme de iki ay önce yaşandı. NATO toplantısının birinci dereceden konusu füze kalkan sistemiydi. İlginç bir şekilde İran tehdidine karşı füze kalkan sistemi, Çek Cumhuriyeti'ne kuruldu.

İbrahim Kalın: Putin de "Bu bize karşı kurulmuş bir sistemdir" diye hemen itiraz etti.

Taha Özhan: Ben bunu anlamakta zorlanıyorum. Eğer gerçekten İran kaynaklı nükleer bir tehdit var ise, ABD Irak'ı hâlihazırda işgal etmiş durumda; İran'ın burnunun dibindeki Irak'a füze sistemini kurması gerekmez mi? Dolayısıyla aslında sorulması gereken, İran ile ABD'nin gerçekten çatışıp çatışmadığı sorusudur. Bugün Amerikan işgali altındaki Irak'a, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad çok rahat gidebiliyor, üst düzeyde ağırlanabiliyor. Sanki Amerikan işgali yokmuş gibi her şey yolunda gidebiliyor. Bu durumda İran-Amerikan arasındaki gerginliğin altının doldurulması güçleşiyor.

İbrahim Kalın: Peki ne oluyor? Washington ve Tahran hedef mi saptırıyor? Bu kadar kavga, gürültü, karşılıklı suçlamalar, raporlar...

Taha Özhan: Benim görebildiğim tek bir şey var. Richard N. Haas'ın 2006'da *Foreign Affairs*'de yayınlanan bir makalesinde ortaya koyduğu basit bir tablo vardı: Amerika hegemonik gücünü kullanmaktan kaynaklanan maliyetle, hegemonik gücünün dışında yeni güçler dengesinin maliyetini mukayese eder. Eğer bu mukayesede yeni güçler dengesine rol vermek, hegemonik gücün kullanma maliyetinden daha az olursa, bunu tercih edebilir. Öyle görünüyor ki Orta Doğu'da Türkiye ve İran yeni bir güç dengesinin adresi olabilir. Olur demiyorum. Irak işgalinden sonra Türkiye'nin kazandığı stratejik derinlik ve İran'ın Şii ekseninde kazandığı etki, Amerika'nın çok da rahatsız olmadığı şeyler. Türkiye'nin eli burada İran'dan daha güçlü; çünkü küresel sistemle daha entegre, Avrupa Birliği sürecine dahil. Ama İran çok daha dar alanda hapsolmuş durumda ve bu dar alanda paslaşmak zorunda. Tam da bundan dolayı Türkiye üçüncü adres, nefes alınacak bir istikrar adası olmaya aday. Sonuç alınmayacak birçok gelişme olsa bile, sadece böyle bir konuma aday olması dahi önemli. Türkiye'nin tarafsız bir pozisyonu var. Bunu son İsrail-Suriye görüşmelerinde de görüyoruz. İsrail açısından bakarsak, Türkiye taraf değildir. Zaten iki ülke arasındaki ilişkilerin son 50 yıllık tarihine bakarsak, İsrail'in karşısında değil, yanında bir Türkiye tablosu olduğunu görürüz. Bu nedenle Türkiye, Filistin'in yanında olarak da görülemez. Ama Türkiye'nin bölgede

bir de Cumhuriyet öncesine dayanan geçmişi var. Bütün bunlar birleştiğinde üçüncü bir adres olmanın yolunu açılıyor. 2002'den sonra niye bu gelişmeler yaşandı? Bence çok önemli bir nokta var, o da Irak işgaline Türkiye'nin dâhil olmamasıdır. Çok ciddi bir şekilde zihinleri karıştırdı bu.

İbrahim Kalın: Ezber bozan bir şey.

Taha Özhan: İKO'de temsilciliği Türkiye'nin alması ve iki ay önce İslam Ülkeleri Parlamenterler Genel Sekreterliği'ne de Türkiye'nin seçilmesi önemli gelişmelerdir. Elbette Türkiye'nin içindeki demokratikleşme adımları, ekonominin dışa açılması, ihracatımızın 120 milyon dolara ulaşması da etkili oldu bu gelişmelerde. Ancak asıl etkili olan, Türkiye'nin 1 Mart tezkeresi ile Amerika'nın işgaline ortak olmamasıydı.

İbrahim Kalın: Kerim Bey size de sorayım; İran meselesi bütün bu denklemin içinde önemli bir yer tutuyor. İran'ın Amerika ile olan gerginlik politikası nasıl cereyan edecek bundan sonra? Bütün bu konuştuklarımız bir şekilde İsrail'i de ilgilendiriyor. İran karşıtı en büyük lobinin ya da mukavemetin de İsrail'den geldiğini biliyoruz. Öte yandan İsrail kuruluşunun 60. yılını kutlarken, aynı gün Filistinliler *Nakba'yı,* felaket gününü andılar. Öncelikle siz Bush yönetiminin giderayak İran'a yönelik bir girişim yapacağına inanıyor musunuz? Geçenlerde Bush yönetimi yeni bir rapor da yayınladı. Atom Enerjisi Kurumu'nun çalışmalarının kendilerini haklı çıkardığını söylüyorlar. Ama bir türlü, Taha Bey'in de dediği gibi, taşı gediğine de koyamıyorlar ve kimseyi ikna edemiyorlar.

Kerim Balcı: Öncelikle ben şunu vurgulamak istiyorum; gerek Sami Bey'in gerek Taha Bey'in uluslararası ilişkilere yaklaşımlarının post-modern dönemin kaldıramayacağı kadar atomist bir yön taşıdığını düşünüyorum. Artık dış ilişkiler, sadece uluslararası ilişkilerin geleneksel parametreleri, 20. yüzyıl modernitesinin parametreleri üzerinden yürümüyor. Washington'da oturan birilerinin kafa yapılarının, dini inanışlarının, dini ritüellerinin bir şekilde dış politikayı etkilediğini düşünüyorum. Bunlar kesinlikle vardır demiyorum ama bunlar varsa eğer bunların dış politikayı da etkilediğine inanıyorum.

Türkiye'de bir anlamda dış politikada direksiyonun başına geçmiş olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun belli bir bakış açısı varsa, bu Türkiye'nin dış politikasına da açılım getiriyor.

Nitekim *Insight Turkey* dergisinin 2008 Kış döneminde yayınlanan sayısında bir makalesi vardı. Türk dış politikasının yeni açılımı, çok özet ve net bir şekilde beş başlık altında açıklanmıştı. Orada gördük ki, bahsettiği şeylerin büyük bir çoğunluğu aynı zamanda iç politikayı da ilgilendiriyor. Davutoğlu makalesinde, demokrasi – güvenlik meselesi ve ritmik politikada TOBB, TİKA, TUSKON gibi derneklerin bir anlamda politikanın yeni aktörleri olduğundan bahsediyor. Türkiye'nin güvenlik için başka ülkelere dayanan bir ülke değil, güvenlik üreten bir ülke olduğuna değiniyor. Bence en önemli meselelerden biri budur. Dış politika aktörlerinin artık sadece ulus devletler olmadığını, atomize devletler olmadığını, devletlerin içindeki kurumların ya da kişilerin de çok belirleyici rol oynayabileceğini söylemek istiyorum. Bu anlamda İran şunu yapmaya çalışıyor demek ile Ahmedinejad şunu yapmaya çalışıyor demek arasında çok fark olabilir hakikaten. Ahmedinejad gittikten sonra birden bire İran politikasının içinde bazı şeyler değişebilir.

Bu anlamda İsrail, Suriye, Türkiye üçgenin nasıl çalıştığı meselesine dönmek istiyorum. Dün İsrail'in prestijli bir gazetesi olan, sol tandanslı Haaretz gazetesinde bir makale yayınlandı. Meseleyi uluslararası ilişkiler parametreleri ile değil, Ankara'da, Şam'da, Tel Aviv'de bulunan liderlerin çıkmazlarıyla alakalı açıkladı. Dedi ki, "Bir nefes arıyorlar ve bu nefesi yurt dışında buluyorlar. Her biri kendi iç politikasına, iktidarın iplerinin hâlâ kendilerinin elinde olduğu mesajını vermeye çalışıyorlar." Tek açıklama bu olmasa bile önemli bir açıklama olduğunu düşünüyorum. Bir de "Neden Türkiye?" sorusunu cevaplarken, biz genellikle hem Türkiye'nin çok atomize olduğu hatasına düşüyoruz, hem de diğer ülkeleri pasif ülke olarak kabul ediyoruz. Sanki Türkiye, Şam'a ve Kudüs'e gidip "gelin sizi barıştırayım" demiştir. Onlar da Türkiye'nin bu yeni rolüne güvenip "Siz bu işi yapacak en iyi ülkesiniz" demişler ve gelmişler. Oysa benim duyumlarım, tam aksine, her iki ülkenin Türkiye'ye gelip, "Son dönemde sizin yaptığınız açılımlardan dolayı bize en iyi açılımı siz sunabilirsiniz.

Dolayısıyla biz artık Washington'a değil size gelmek istiyoruz" şeklinde başvurdukları yönünde.

İbrahim Kalın: Yani sürecin Washington'dan bağımsız şekilde geliştiğini mi düşünüyorsunuz?

Kerim Balcı: Bağımsızlık meselesi tartışılmaya değer. Mete Bey'in bahsetmiş olduğu ilk açıklama geldiğinde Amerikalıların suskunluklarını korumuş olduğu gerçeği bence altı çizilmesi gereken bir meseledir. Çünkü Orta Doğu'yu son derece ilgilendiren, devrim niteliğinde bir hadisedir bu ve başarıya ulaşması gerekmez. Aslına bakılırsa Amerikalıların suskunluklarını korumaları, eleştirdikleri ya da pek de hoşnut olmadıkları anlamına gelmektedir. Amerikalıların anında cevap verip,"biz bu işi destekliyoruz" diye açıklama yapmaları beklenirdi. Nitekim Avrupa yaptı bunu. Aynı şekilde Irak için de aynı şeyi söylemek mümkün. Türkiye proaktif bir politika izliyor ama aynı zamanda Amerikalıların Büyük Orta Doğu Planına bir anlamda rezerv koyan tek ülke olduğumuzdan dolayı bize kendileri de geliyorlar. Pakistan – Afganistan meselesinde olduğu gibi, İranlılar bu sürecin dışında değiller. İranlılar da İstanbul'da buluştu ve talep sadece Türkiye'den gelmemişti. Talep onlardan gelmişti ve biz sadece ev sahipliği yaptık bu meselelerde. Türkiye'nin rolünü küçümsemek manasında söylemiyorum ama buradaki diğer ülkelerin de pasif ülkeler olmadığını belirtmek istiyorum.

O anlamda da Nasuhi Bey'in bahsettiği İran ile Suriye'nin birbirinden ayrılmaya çalıştığı iddiası, Suriye'yi çok pasif hatta tamamıyla bu eşitliğin içinde olmayan, üzerinde kararlar verilen bir ülke olarak gösterir. Bu yanlış bir şey. Çünkü Suriye bu görüşmeleri bizzat kendisi istedi. Dolayısıyla İran'dan uzak düşmek istiyorsa, bu da onun kararıdır. O anlamda dışarıdan Suriye'ye dayatılan bir projeye asla inanmıyorum. Suriye – İsrail arasındaki görüşmelerle alakalı yapılan açıklamalarda benim çok ilgimi çeken bir şey var. Sami Bey dedi ki, "Bu tür şeyler el altından yürütülürler. Halka açıklanmazlar çünkü halk, taban bunu eleştirebilir." Nitekim İsrail'de bir eleştiri var, eminim. Suriye'de de bu hususta eleştiriler vardır. O üçgenin içinde tek rahat ülkenin Türkiye olduğunu söyleyebilirim. Ama bence sorgu-

lanması gereken; neden bu açıklama şimdi yapıldı? Bu açıklamayı Suriyeliler yaptılar. Kuvvetle muhtemel Türkiye'ye ve İsrail'e sormaksızın yaptılar bu açıklamayı. Türkiye, büyük ihtimalle bu açıklamanın en azından bir yıl sonra yani bizzat masaya oturacakları hale geldikten sonra yapılmasını istemekteydi.

İbrahim Kalın: Peki neden şimdi açıkladılar?

Kerim Balcı: Bence Sami Bey bu konuda doğru bir yaklaşım oluşturmuş durumda. Şam Amerikalılara yönelik esaslı bir mesaj vermek istedi.

İbrahim Kalın: Yani Amerikalıları da çekmek istiyorlar bu konunun içine.

Kerim Balcı: Bundan İsraillilerin de mutlu olduğunu zannetmiyorum, Türkiye'nin de. Çünkü anlaşılmış bir şey olduğuna eminim. Açıklama erken yapılmış oldu bence.

İbrahim Kalın: Kerim Bey, İsrail'in 60. kuruluş yıldönümüyle ilgili toplantılar yapıldı ama asıl en önemlisi Kudüs'te yapılan büyük toplantı. Birçok dünya lideri gitti. Bush'un yaptığı konuşma çok konuşuldu. Hatta Amerikan iç siyasetinde de tartışıldı. Bush Obama'yı hedef alan birtakım eleştiriler yaptı. "İran ve Suriye ile görüşmek 1930'lu yılların sonlarında Nazilerle görüşmekten farksız bir şeydir" diye çok sert sözler söyledi. Hatta Amerikalılar "Bir Başkanlık geleneği ihlal edildi. Bir Başkan yurtdışına çıktığında iç politikayı bırakır yalnızca dış konularla ilgilenir" şeklinde hoşnutsuzluklarını dile getirdiler. Ama İsrail bir taraftan kuruluşunu kutlarken, Filistinliler de "Nakba" dedikleri felaket yıllarını andılar. Filistin'deki iç durum da çok karışık bugünlerde. 2006'daki seçimlerden sonra Hamas'm iktidara gelmesiyle, bir bölünme, iç savaşın eşiğine gelme hali yaşanıyor. Bu dönemde gelişmelerle ilgili Türkiye de çok büyük rol oynadı. Hamas'ın liderinin Türkiye'ye gelişi çok eleştirildi ama şimdi bakıldığında, bütün bu açılımların entegral bir parçası gibi de algılanıyor. Nasıl görüyorsunuz oradaki durumu? Fetih - Hamas bir araya gelebilecek mi? Yarın Türkiye, Fetih ve Hamas'ı bir araya getirmede de bir rol üstlenir mi?

Kerim Balcı: Bu şu anda var olan, hepimizin bildiği, alt zeminde devam eden ama açıklama yapılmayan bir süreç. Halit Meşal'in Türkiye'ye davetinin ardından uluslararası arenada yaşanan gerginlikten dolayı bu süreç çok da telaffuz edilmiyor. Filistin kanayan bir yara. Ben 60.yıl kutlanırken İsrail'de değildim ama 50.yılda oradaydım. O dönemde Arafat ezeli düşman ilan edilmişti İsrailliler tarafından. Hamas İsrail'in haritadan silinmesi söylemini devam ettiriyordu. Belki hâlâ kuruluş bildirgesinde duruyor ama Hamas bugün telaffuz bile etmiyor o ifadeyi. Ben o dönemde "Orta Doğu barışının anahtarı Hamas'ın elindedir" diye çok yazdım. Çünkü bölgede dönüşme potansiyeli olan iki örgüt ve iki güç merkezi vardır. Hamas ve Hizbullah. Hizbullah bunu başarıyla tamamladı. Sekiz yıl önce İsrail'i çekilmeye zorlaması, sadece askeri bir zafer değildir. İsrail'i çekilmeye zorlaması, siyasi hayata girmesini sağlamıştır ve şimdi Lübnan siyasetinde söz sahibidir. Aynı şekilde Hamas da bunu seçimlerde gerçekleştirmiştir ama genel itibarıyla bu meseleyi henüz bitirememiştir. Burada Türkiye'nin kritik bir rolü vardır. Ben, Halid Meşal davet edildiğinde eleştirel yaklaşmıştım. Keşke İsmail Haniye'yi, yani seçilmiş bir kişiyi davet etselerdi veya davet etmek yerine biz ziyaretlerine gitseydik diye eleştirdim.

Türkiye bölgede çok kritik bir rolü olan, dönüştürücü bir ülke. Suriye'de Abdullah Öcalan'ı bölgeden çıkardıktan sonra başlayan yumrukla dönüştürme politikası ile Suriye'ye bazı şeyleri dayatabildik. Aynı şey Hamas'la alakalı olarak da söz konusu olabilir. Benim ümidim, beklentim bu yönde ve bunun işaretlerini de görüyorum. Hamas'ın esaslı bir şekilde dönüştürülebileceğini düşünüyorum. 1981–83 arası el-Fetih'in Jimmy Carter'in girişimleriyle dönüştüğü gibi, Tunus'ta yaşanan gibi paralel bir dönüşüm El Fetih'teki yolsuzlukları içermeyen şekilde Hamas'ta gerçekleşebileceği kanaatindeyim. Hamas ile Türkiye liderlik seviyesinde olmasa da alt seviyelerde görüşüyor. Şunu çok net söyleyebiliriz: Türkiye bölgedeki her türlü güç merkeziyle, en azından alt seviyede görüşüyor. Bu büyük oranda Türkiye'den o insanlara gitmek şeklinde değil de, o insanların Türkiye'ye gelmesi şeklinde oluyor. Hamas dönüşürse, bu başarılabilirse el-Fetih'in de problemli eski yapıdan kurtularak, daha güçlü, daha milliyetçi bir çizgiye kayacağını düşünüyorum. O zaman

koalisyonlarla ülkeyi yönetebilirler. Filistin içinde geçerli olan bir şahıs endekslilik vardır. Mahmut Abbas, mevcut Ahmet Kuyerl yerine daha güçlü bir ismi İsrail hapishanelerinden çıkararak El-Fetih'in zirvesine oturtur ve onunla - Mervan Barguti'den bahsediyorum - Hamas tabanına da ulaşırsa, o zaman bambaşka bir Filistin ortaya çıkar.

İbrahim Kalın: Mete Bey uzun yıllardan beri tartışılan tek devlet mi, iki devletlilik mi meselesi var. Bir müddettir Washington'da iki devletli bir çözümden bahsediliyor ama birçok kişi de tek devlet olması gerektiğini Filistinlilerin ve İsraillerin tek bir devlette yaşamasının iyi olacağını söylüyor. Bütün bu olup bitenlerden sonra hâlâ tek devlet formülü - ki siz yazınızda zor olan ama ideal olan bu dediniz - mümkün mü?

Mete Çubukçu: Maalesef mümkün değil. Benim gönlümden geçen, aslında olması gereken demokratik ve tek bir devlet. Araplar ve Yahudilerin bir arada yaşadığı ama şu anda gerçekliğe baktığımız zaman zor olduğunu görüyoruz. Keşke böyle bir şey olabilse. Niye olamıyor? Çünkü 1948 topraklarına geri dönmek bir hayal. Mülteciler problem. Her masaya oturulduğunda gündeme gelen 3. ya da 4. maddedir mülteciler. Hepsinin dönmeyeceğini Arafat da biliyordu, Filistinliler de biliyor. Şimdi 1967 sınırları konuşuluyor. Ama 1967'ye nasıl dönülecek? Kırpıla kırpıla %15'e kadar indi verilecek topraklar. Yani 1967 öncesi topraklarından da bahsetmek çok zor. İsrail iki devletli projeye başlayacağını, aslında Gazze'den çekilerek gösterdi. Arap nüfusunun Yahudi nüfusunu geçme tehlikesini, nüfus problemini sezdi Ariel Şaron. Gazze'den çekilmek evet biraz güvenlik, biraz barış için olmakla birlikte aynı zamanda iki devletli bir projenin hayata geçirilmesi söz konusu İsrail açısından. Zaten bir duvar söz konusu. Şu anda iki devletli projeden öteye bir plan çıkabilmiş değil. Ama burada da bir problem var. Çünkü iki devletli İsrail-Filistin'den bahsettiğimiz zaman, hep 1967 öncesi topraklardan söz edilir. İki devlet de bu sınırlar içinde kalmadı. 2 ay önce Annapolis'te taraflar toplandığında, benim sonuca ulaşılacağına hiç inanmadığım bu görüşmeler devam ederken bile Yahudi yerleşim birimleri Batı Şeria'da yapılmaya devam ediyordu. Şu anda da devam ediyor. İki devlet çı-

kana kadar korkarım ki Batı Şeria'da çok az bir toprak parçası kalacak Filistinlilere. Tabii ki, iki devlet olmayacak.

İbrahim Kalın: Bu gidişle üç devlet olacak.

Mete Çubukçu: Dolayısıyla buradaki çözüm şu: Bir an önce İsrail'in barışa inandığını göstererek, taahhüdü yerine getirip bu toprak işgaline devam etmekten vazgeçmesi gerekiyor. Çünkü bu topraklardan dönmek çok kolay değil ve dönülmeyecek de. Başka türlü tavizler vererek böyle kalacak. Öyle yerleşimler var ki, Kerim de bilir onları, tekrar Filistin tarafına vermek mümkün değil. Gerçekten buradaki çözümün anahtarı Filistin'i tekrar, tek Filistin yapmak ve Hamas'ı bu denklemin içine sokmak. 2006'da Hamas bu şekilde, hem Amerika, hem dünya tarafından dışlanmasaydı, bu kadar radikalize edilmeseydi, bence sistemin içine girip bir süre sonra "terbiye" edilecekti. İktidara geldikten 6 ay sonra İsrail'i yok etmekten vazgeçti ve 1967 topraklarından bahsetmeye başladı. Ama çok fazla ne dünya, ne İsrail, ne Amerika Hamas'a nefes aldırmadı. Hamas da tecrübesizdi. Bu nedenle öyle bir tuzağa düştüler ki... Hizbullah düşmedi bu tuzağa. İsrail orada Hamas'ı dâhil etmeden herhangi bir barışın olmayacağını biliyor. Gerçek anahtar Hamas'ı ve El Fetih'i buluşturmak ve bunun yolu da Hamas'ı bu denklemin içine sokmaktan ve tecritten kurtarmaktan geçiyor. Çünkü gerçekten bu tecrit hem insanlık dışı bir hal almış durumda, hem de çözümsüzlüğü daha da derinleştiriyor.

İbrahim Kalın: Bir türlü çözülemeyen Filistin sorununun Arap rejimleri nezdinde de bir misyonu var. Bu konuda "Filistin sorunu Arap rejimlerinin meşruiyet sorununu aşmada kullandıkları bir araç haline de geliyor" şeklinde çok yazıldı. Son yıllarda bu Hamas'ı muhatap alma projesi, normalde hiç beklemediğimiz Arap ülkeleri tarafından da benimsenen bir politika haline geldi. Mesela geçen yıl Suud Kralı, tarafları bir mutabakat hükümeti kurmaları için bir araya getirdi. Siz Sami Bey, Hamas'ın siyasi alanda hareket etmesini, açılım yapmasını sağlayacak bir sürece, Washington'un ve Tel Aviv'in onay vereceği kanaatinde misiniz?

Sami Kohen: Öncelikle Hamas'ın durumuna bakmak lazım Hamas bugün bir realite. Gazze'de duruma hâkim olan Hamas'tır. Ama

Hamas izole edilmiş durumda. Bu izolasyon sadece Batılı ülkelerin, İsrail'in onu tecrit etmesinden ibaret değil; sizin de dediğiniz gibi, Arap dünyası ve Körfez ülkeleri de rejim korkusu ile Hamas'ı izole etmek istiyorlar.

İbrahim Kalın: Kendi iç muhalefetleri açısından.

Sami Kohen: Hamas aslında denklemin içine alınmalı. Bu çok daha pragmatik bir yaklaşım olur. Ancak Hamas'ın da bir dönüşüme, kendi eski saplantılarından vazgeçmesine ihtiyacı var. Eğer o esnekliği gösterirse, o pragmatizmi gösterirse, bence hakikaten daha çok kabul görecektir uluslararası camia tarafından. İsrail'de de sanırım böyle düşünenler var. Hamas ile her şeye rağmen çeşitli kanallardan birtakım temaslarını yapıldığını duyuyoruz, basına da yansıyor. Son olarak Fransızlar da devreye girdiler. Hamas aslında bu denklemin içine çekilmeli ama Hamas'ın da buna yardımcı olması gerekir. Eski metotlarını sürdürdüğü sürece bu durumun sona ermesi çok güç, devamlı bir gerilim devam eder. Her iki tarafın da, bu konuda esneklik göstermesi lazım.

Kerim Balcı: Şimdi Sami Bey'in bahsettiği mesele, bir dizi nedenden dolayı önemli. Hamas'm dönüşmesi ve kendi devrimci ideolojisinden vazgeçmesi, sadece İsrail'i ilgilendirmiyor. Hamas *İhvan-ı Müslim'in* Filistin kolu ve en aktif, en cephede olan kolu o olduğu için devrimci ideolojisi Mısır'ı, Suriye'yi, Ürdün'ü, Suudi Arabistan'ı çok ciddi şekilde ilgilendiriyor. Eğer Hamas devrimci ideolojisinin temelini oluşturan önce İsrail'i yıkacağız, sonra Arap rejimlerini yıkacağız söyleminden vazgeçebilirse, bu civar ülkeler için de çok önemli. Şu anda en güçlü İhvan muhalefeti Mısır'da. Mısır'da kendilerine hafif kapı açıldığında gördük; 70–80 milletvekili çıkarabilecek güçleri var. Onun için Mısır, Hamas'ı dönüştürme politikalarında çok aktif.

İbrahim Kalın: Ama mevcut baskı politikaları da bu radikal tutumu destekliyor.

Kerim Balcı: İsrail bu hususta hiç yardımcı olmadı. Bir, baskı politikaları Hamas'ı hayatta tutuyor, orada yaşanan insani felakete rağmen Hamas daha fazla güçleniyor. İki, Hamas'a karşı Filistin'de

tecrit yok. Biz Hamas'ı belki hep Gazze'yle özdeşleştiriyoruz ama Batı Şeria'nın en büyük şehri El-Halil'deki, Cenin'deki ve Nablus'taki esas güçlerin tamamıyla Hamas kontrolünde olduğu biliniyor. Bugün sadece uluslararası yardımları El-Fetih alıp dağıttığı için Hamas buralardaki yönetimi alaşağı etmiyor. Çünkü onunla kendi insanları da para alıyorlar, yoksa istediği anda Batı Şeria'da devrim yapabilecek gücü var Hamas'ın. O anlamda İsrail'de tecrit edilmiş durumda değil Hamas. Sadece Arap dünyasında böyle bir tecrit var. Tecride karşılık, öte yandan finansal yardımlarda muhatap almak suretiyle dönüştürme gayreti var. Katar davet etti, Suudi Arabistan kralı davet etti. Bu şekilde dönüştürebilme gayreti içindeler. Buradaki problem, Hamas'ın dönüşme potansiyeli ne? Benim tahminim Hamas'ın şu anda dini bir liderinin olmaması, Hamas'ın dönüşme potansiyelini kısıtlıyor. Bugün Şeyh Ahmet Yasin hayatta olsaydı, çok rahatlıkla dönüştürürdü.

İbrahim Kalın: Hizbullah'ın tersine.

Kerim Balcı: Dinin kendine ait bir dönüştürme potansiyeli vardır. Çünkü Şeyh Ahmet Yasin çıkıp "Artık cihat böyle yapılabilir" dediğinde birdenbire o güne kadar intihar eylemcisi olan insanlar siyasal parti içinde aktif koşuşturmaya başlayabilirlerdi. Bugün Mahmut Zahar'dan başka hiç güzel sakalı olan yok Hamas'ın içinde. O da bir diş doktorudur netice itibariyle. Hamas'ın dini otoriteye ihtiyacı var. Hamas dinin kendine ait dönüştürme potansiyelini kullanabilirse dönüşür, aksi takdirde dönüşüm güç.

İbrahim Kalın: Peki böyle bir lidere sahip Hizbullah ve Lübnan'a dönelim, dün çünkü orada çok önemli bir seçim yapıldı. Aylar süren belirsizlik ortamından sonra nihayet bir cumhurbaşkanı seçildi. Aslında Türkiye burada da kapalı kapılar ardında birtakım roller üstlendi. Ne kadar paylaşıldı paylaşılmadı bilmiyoruz ama. Nasuhi Bey, sizce neden önemliydi dünkü seçim?

Nasuhi Güngör: Şimdi az önce değerli konukların katkısıyla markalaştırdığım "üçüncü adres"e bir vurguda bulunup hemen geçeceğim. Lübnan'da General Mişel Süleyman, yeni Cumhurbaşkanı seçildi. Süreci hatırlarsak, 18 aydır devam eden, 19 kez iptal edilen, ertelenen, Kasım 2007'den beri boş kalan bir Cumhurbaşkanlığı ma-

kamı söz konusu... Çok kabaca Batı yanlısı gruplar, iktidar ve muhalefet, Hizbullah ve bunun büyük parantezinde Suriye ve İran diye anlatılan bu tablo, bugün bir sükûnete kavuşmuş gibi görünüyor. Hemen tartışmaları hatırlayalım; Türkiye'nin Lübnan'a asker gönderip göndermemesi tartışıldı. Türkiye oraya muhalif birlik göndermedi, lojistik birlik gönderdi. Ondan beri de Türkiye'nin yoğun ilgisi var. Az önce Kerim Balcı da söyledi, biz bütün ülkeleri pasif görüyoruz, birtakım hareketlilikler onlara dışarıdan geliyor gibi değerlendiriyoruz. Lübnan konusunda da, Hizbullah'ın gelişiminde İran'ın Şam Büyükelçiliğinin payı vardır. 1980'lerde başlayan bir süreçtir.

Bütün bunlara rağmen, Hizbullah'ın Lübnan'da bir sosyal siyasal karşılığı olduğunu, toplum nezdinde bir sempatisi olduğunu görmek lazım. Türkiye, bir Şii topluluğun öne çıktığı, askeri, siyasi başarılar kazandığı bir arenada nasıl başarılı olmuştur? İki kamptan birisine yaslanarak mı? Batı kampına destek verip, öbür tarafı karşısına alarak mı? Hizbullah'ın silahlandırılmasına destek vererek mi? Hayır! Türkiye bunların hiçbirisine bulaşmadı. Türkiye farklı bir yerde durmaya çalışıyor. Hizbullah orada güvenlikli bir kontrol mekanizması yürütüyordu. İsrail, özellikle Hizbullah'ın önde gelenlerine suikastla gerilimi tırmandırmaya çalıştı. Bütün bu yaşananlar Amerika ile İran arasındaki bilek güreşinin Lübnan'daki yansımasıydı. Türkiye bunların dışında kalarak, tezkereyle birlikte elde ettiği o sahiciliği kullandı. Arap dünyasında Türkiye, Amerika'nın bir parçası, bir yandaşı olarak birtakım işlere bulaşmıyor. Irak işgaline katkıda bulunmadı. Bu sahici bir şeydi ve Türkiye'nin güven kazanmasını sağladı. Bütün bunlardan topladığı enerjiyle Türkiye Washington merkezli değil ama Washington'la irtibatını yürütürken bağımsız kalmayı başararak Lübnan'daki yerini aldı. Bence dünkü cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Başbakanımızın ve Dışişleri Bakanımızın yerini alması başarıydı; bu çabaların taçlandırılmasıydı. Bunu çok önemsemeyelim, çok abartmayalım ama üzerini de çizip geçmeyelim. Lübnan gibi on beş yıldır savaşı yaşamış, şu anda da her an iç savaşa girebilecek bir ülkede bu etkinliği sağlamak o kadar basit ve kolay değil. Hele hele uzun yıllar kendi dışında hiçbir yere el uzatmayan, hiçbir siyasi kültürel dini etkileşim kurmayan bir siyasi yapısından, bir devlet yapısından bugünlere gelebiliyorsanız, bu çok önemlidir.

Sami Kohen: Ben Lübnan'la ilgili bir şey eklemek istiyorum. Önemli bir gelişme bu tabii. Aylarca süren bir krizden, hatta silahlı çatışmalardan sonra bir dönüş yapıldı. Bu son aylarda Beyrut'un hali yürekler acısıydı, bir iç savaşın eşiğindeydi. Doha'da yapılan Arap zirvesinde sonunda bir plan çıktı. Yeni cumhurbaşkanının seçilmesi onun devamı. Bütün mesele, cumhurbaşkanı seçildikten sonra yeni bir hükümetin ne şekilde kurulacağı Doha toplantısında konuşuldu. 30 sandalyeli bir Bakanlar Kurulu kurulacak. 16 iktidar ve 11 Hizbullah ve yanlılarından, 3 bağımsız olmak üzere genel bir hükümet kurulacak. Hizbullah bugün siyasileşiyor. Siyasetin içine giriyor, siyasi bir aktör oluyor. Bu uluslararası çapta çok önemli... Çünkü Hizbullah batıda hâlâ terör listesinde.

İbrahim Kalın: Amerika'nın hâlâ terör listesinde.

Sami Kohen: Eğer Hizbullah, Hamas için söylediğimiz gibi siyasetin bir parçası olacaksa, siyasetle bir siyasi parti olarak bütünleşecekse, bu nasıl olacak?

İbrahim Kalın: Bir yönüyle öyle şimdi, ama askeri gücü var.

Sami Kohen: Doha'daki varılan mutabakat da biraz muğlak. Ne olacak, silahları bırakacak mı? Silahsızlandırma yapılmadı. Yeni seçilen cumhurbaşkanı ki, o da bir asker, bunu kabul ettirebilecek mi? Lübnan çok önemli bir dönüm noktasındadır. Yeni bir siyasi yapı kuruluyor ama bundan sonrası çok belli değil.

Kemal Kirişçi: Burada kilit olay, aslında, silahlanma veya silahsızlanma nasıl yapılacak?

Nasuhi Güngör: Bu konuda yeni cumhurbaşkanının mesajları var ve çok önemli mesajlar bunlar. Mesela diyor ki: "Hizbullah İsrail'e karşı mücadelemizde çok önemlidir. Bu silahsızlandırma, sessiz bir diyalog süreci ile devam ettirilecektir."

Kerim Balcı: Ordunun, insanların bir parçası haline getirilmesi gerekir. Bu insanlar 1982'den beri savaşmış insanlar. Bunlara "Hadi silahlarınızı bırakın, gidin market işletmeye başlayın" diyemezsiniz. Bunlar geçmişte El-Fetih'in yapıldığı gibi, güvenlik güçlerinin bir parçası haline getirilmek durumundalar.

İbrahim Kalın: Bu sadece Lübnan'da olan bir problem değil. Yarın Hamas tamamen siyasi sistemin bir parçası haline gelirse, Filistin'de de yaşanır ya da Irak'ta Mehdi ordusu benzer bir problem. Burada şöyle bir soru çıkmıyor mu? Orta Doğu siyasetinde direniş hareketlerinin öncüleri gibi görünen İngilizcede *non-state actors* dedikleri, devlet dışı aktörlerin bu belirleyiciliği, uzun vadede siyasi istikrarın sağlanması için de, bu ülkeler için de bir sorun oluşturmuyor mu?

Mete Çubukçu: Şimdi Lübnan'da Hizbullah zaten siyasetin içindeydi, sosyal hayatın tamamen içindeydi. 2000 yılında İsrail Lübnan'dan çekildiğinde Sünni, Şii, Hıristiyan, farklı etnik ve dini gruplar Güney Lübnan'a akarak Hizbullah'ı tebrik etmeye gelmişti. Zaten hayatın içindeydi ama hem anayasal çerçeveden dolayı, hem Şii–Sünni–Hıristiyan ayırımından dolayı iç siyasete girmek ve rahatsız etmek istemiyorlardı. Çünkü onların ilk planında İsrail'e karşı bir direniş, bir silahlı mücadele var.

Nasuhi Güngör: Şimdi siyaset alanını geliştiriyor ama.

Mete Çubukçu: Şimdi yalnız silahlarla girerek genişletti. Hizbullah ilk defa iç siyasete sokuldu. Lübnan'ın içine silahlarını çevirdi, yani Dürzîleri, işte Canbulat'ı kuşattı, Beyrut sokaklarını ele geçirdi vs. Hâlbuki şu ana kadar biz Hizbullah'ı hiç içeride Beyrut'ta silahlarıyla görmedik. Hep Güney'de İsrail'e karşı bir direniş gerçekleştiriyordu. Bizzat orada ilk defa görüldü ve dolayısıyla yasalarda da Doha'da çıkan kararla değişiklik yapıldı. Hizbullah bir anlamda "kazandı." Kazananlar ve kaybedenler olduysa eğer, bir oyun planlandıysa, ABD ve İsrail şu anda kaybettiler. Ama diğer yandan belki bu sonuç biraz daha hayırlı olabilir. Hizbullah siyasete biraz daha fazla bulaşıp, konseptini değiştirip Lübnan'ı farklı bir yöne çekti.

Kerim Balcı: Hizbullah'ın bundan sonraki dönemde siyaset alanını Lübnan'ın sınırlarının dışına çıkaracağını tahmin ediyorum. O anlamda bizim klasik olarak benimsemiş olduğumuz Suriye ve İran tarafından bir kukla gibi kullanılan Hizbullah söyleminden yavaş yavaş vazgeçip, aksine Suriye'yi ve hatta Irak'ı, peşinden İran'ı etkileyen bir Hizbullah'ın geleceğini düşünmeye başlamamız lazım. Türkiye'nin güneyini de etkileyen bir Hizbullah'tan da rahatlıkla

bahsedebiliriz. Şii dünyasının, İran'ın da, Irak'ın da esaslı bir liderlik problemi var. Sadece Hizbullah'ın böyle bir problem yok; gerçekten bir dahi başında duruyor şu anda.

İbrahim Kalın: Filistin'i, İran'ı, Lübnan'ı Suriye'yi görüştük ve şimdi Irak'a geçiyoruz. Nasuhi Bey sizinle başlayacağım. Siz birkaç yazı da yazdınız, bu konuyla ilgili. Bu konu çok da konuşuldu, Irak Kürt yönetimiyle görüşme meselesi. Fakat ondan önce 24 Nisan 2008 tarihli Milli Güvenlik Kurulunda önemli bir karar alındı ve bildiride şöyle dendi: "Irak genelinde meydana gelen gelişmeler gözden geçirilmiş, bu bağlamda ülkemizin tüm Iraklı grup ve oluşumlarla istişarelerinin sürdürülmesinin yararlı olacağı mütalaa edilmiştir. Ayrıca Irak ile başta ekonomi ve enerji olmak üzere çeşitli alanlardaki ikili işbirliğinin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuştur." Bu bir anlamda, Kürt yönetimi ile konuşmaya yakılan bir yeşil ışık olarak değerlendirildi ve ilk görüşme de geçtiğimiz ay Bağdat'ta gerçekleştirildi. Daha önce Talabani geldi. Ama bu ilk karardan sonra ilk üst düzey görüşme Kürt Bölgesel Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani ile Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ve Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik arasında gerçekleşti. Türkiye'den gittiler ve görüşmeyi yaptılar. Bu görüşme önemli miydi ve bundan sonra ne bekliyorsunuz?

Nasuhi Güngör: Bu tabii çok uzun bir süreç, biraz sıkıştırarak anlatmaya çalışalım. 24 Nisan 2008 aslında ilk bildiri değil, bu konudaki. Aralık 2007 ve Şubat 2008 Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında da terör konusunda yine ekonomi ve enerji başlıklarını birlikte ifade ederek, 'Eğer bize adım atılırsa, biz de adım atarız' mesajını Türkiye vermişti. Yalnız 24 Nisan'da sizin okuduğunuz bildiride çok anlamlı farklılıklar var. Bir kere çok somut bir biçimde Irak'taki bütün gruplarla görüşmek deniyor ki, bu zaten özellikle Kürt gruplarla, Kürt yönetimle görüşmeye işarettir. Ancak orada bir husus daha var ki, o Türkiye'nin yaptığı görüşmelerin bence sembolik çerçevesini de belirliyor.

Dikkat ederseniz, Türkiye bu görüşmelerini Erbil'de, Süleymaniye'de ya da başka bir yerde değil, artık kabul etsek de etmesek de, Bağdat'ta uluslararası düzeyde kabul gören Irak Devlet Başkanı

Celal Talabani'nin şemsiyesi altında yaptı. Neçirvan Barzani ile yapılan görüşme Erbil'de de yapılabilirdi. Önemli mi? Ben Neçirvan Barzani'nin yaptığı açıklamayı hatırlıyorum, diyordu ki, "On görüşme değerinde bir görüşme yaptık, umarım bunun devamı Ankara'da da gelecektir". Gelecek, zaten siz de ifade ettiniz, Başbakanlık Başdanışmanı Sayın. Ahmet Davutoğlu ve Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik'in temasları oldu. Hemen akabinde Murat Özçelik tekrar gitti bölgeye ve Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ile görüştü. Bir kısmı açıklanmadı belki güvenlik gereği olarak ama önemli görüşmeler yapıldı. Bütün bunlar nereye getiriyor Türkiye'yi? Şu noktaya getiriyor. Türkiye terör belası yüzünden Irak konusunda, özellikle kendi iç kamuoyunu ikna etme konusunda büyük sorunlar yaşadı. Hatırlayalım, geçen yıl hükümet bu konuda aciz olmakla suçlandı. Askeri harekât seçeneğini kullanmamakla suçlandı. Bu arada ironik bir parantez açalım. Biz cumhurbaşkanlığı krizini çözme konusunda Lübnan'a katkıda bulunurken, kendi içimizde de çok derin bir cumhurbaşkanlığı krizi yaşamış bir ülkeyiz. Bu parantezi kapatıyorum. Türkiye'de yaşanan bütün krizlere rağmen, bu süreçte Türkiye bence gerek ekonomik araçları, gerek diplomatik araçları, gerek bütün bölgede kullanabileceği araçları, belki yakın tarihinde hiç olmadığı bir biçimde çok düzenli, çok akıllı bir şekilde kullandı ve devamında askeri harekât seçeneğini de bunlarla uyumlu olarak kullanabildi.

Bu sürecin sonunda da Türkiye orada artık yeniden görüşebilir, yeniden konuşabilir bir hale geldi. Hatırlayalım, Türkiye kamuoyunda bölgesel Kürt yönetimindeki isimler Mesut Barzani olsun, genel anlamda Celal Talabani olsun çok enteresan bir biçimde öfkenin muhatabı olmaya başlamışlardı. Önce bu kamuoyu tepkisini de dindirmek gerekiyordu. Türkiye bütün bunları başardı. Çok enteresandır, Murat Özçelik ile Sayın Davutoğlu'nun Bağdat'ta olduğu sıralarda da, Türkiye çok ciddi bir hava harekâtı yürütüyordu. Enerji başlığının altını çizmek gerekiyor, Türkiye Irak'ın güneyindeki petrol aramalarındaki 35 şirketten herhangi birisi olamadı. Bu Türkiye açısından ciddi bir soru işareti idi, ciddi bir krizin işaretiydi. Bence ondan sonra Türkiye biraz daha aktif bir biçimde, hani işin kontrolü elimizden kaçıyor anlamında daha hızlı bir süreci işletmeye başladı. Milli Güvenlik Kurulu toplantısı, ardından başlayan görüşmeler,

Kürt yönetimi ile atılan bütün adımlar Türkiye ile Irak'ın kuzeyi arasındaki yakınlaşmanın bizim çok da tahmin edemeyeceğimiz, belki öngöremeyeceğimiz noktalara kadar ilerleyeceğini düşünüyorum, öngörüyorum.

İbrahim Kalın: Taha Bey, siz ne düşünüyorsunuz? Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki süreç ilerleyecek mi? İlerleyecekse bundan bir sonraki adım ne olacak?

Taha Özhan: Ben öncelikle tekrar tezkere meselesine gelmek istiyorum. Çünkü bence o tayin edici oldu. Tezkere öncesi tartışmaları hatırlarsanız, Türkiye'nin Irak'taki işgale müdahil olması için inanılmaz bir koro vardı. O korodan da gelen ses şuydu: "Türkiye Irak işgaline müdahil olursa, Amerika ile beraber hareket ederse, belli kazanımları olacak. En azından Irak'm kaderini tayin edecek" deniyordu. Eğer Türkiye Irak işgaline ortak olsaydı, bırakın Irak'ın kaderini tayin etmeyi, Irak'ta kaderi tayin edilen bir ülke haline gelecekti. Türkiye Allah'a çok şükür bu girdaptan uzak durdu ve kaderi tayin edilen bir ülke olmaktan kurtulmuş oldu. Akabinde Kuzey Irak ile ciddi bir gerilim yaşadı. Bu gerilim ağırlıklı olarak medya üzerinden yürütüldü ve daha ortada hiçbir şey yokken başlatıldı bu iş. Bunu gerçi Enine Boyuna'da birkaç kez konuştuk ama ben bunun altını özellikle çizmek istiyorum. Bizim Kuzey Irak yönetimiyle ya da oradaki figürlerle yaşadığımız gerilim, Irak işgali öncesinden başlar.

Özellikle Türkiye'de belli medya gruplarının hiç alakasız bir şekilde başlattıkları bir medyatik savaş vardı. Bu medyatik savaş daha sonra işgalle beraber farklı malzemeler de sundu savaşa ve ciddi şekilde devam etti. 2007 senesi içinde de iç siyasetin doğrudan ucuz bir malzemesi haline getirildi ve maalesef çok kötü yönetildi. Sıcak dönem açısından, biz belki de Kuzey Irak'la ilişkilerde en az beş sene kaybetmiş bir ülkeyiz. Daha geniş bakacak olursak, 1991'den beri kaybettiğimiz bir Kuzey Irak'tan bahsedebiliriz. Neyse, o günlerde Türkiye o girdabın içine düşmeyerek, Irak'm bugün yaşadığı çok sıcak sorunların hepsinden uzak durarak Kuzey Irak ile sorunlu da olsa bir ilişki yürüttü. Aslında biz Kuzey Irak yönetiminden isimlerle muhatap oluyorduk. Hoşyar Zebari bunun için çok iyi bir örnek. Hoşyar Zebari, çeşitli defalar, Dışişleri düzeyinde, Başbakanlık düze-

yinde farklı toplantılarda Türkiye ile resmi düzeyde muhatap olmuş bir isimdi. Ama doğrudan Kuzey Irak yönetiminden bir isimle ancak bu MGK kararından sonra muhatap olabildik. Burada çok ilginç bir şey var, belki bu kapatma davasıyla alakalı.

Buradaki herkes çok iyi biliyor ki, Kuzey Irak tartışması 2007 senesinde inanılmaz boyutlara ulaştı. Yani ortada hiçbir şey yokken, "muhatap olur muyuz, olmaz mıyız" tartışması, devasa bir krize dönüştü. Çok aşağılayıcı ifadelerle, tamamen uluslararası nezaketi, diplomasi nezaketini çiğneyen yaklaşımlarla kendi elimizle bir krizi adeta büyüttük. Sonra garip bir şekilde MGK kararı çıktı. Türkiye resmi düzeyde Kuzey Irak yönetimiyle görüştü ve medyada bunun yankısını neredeyse göremedik. Yani elbette medyada bir şeyler çıktı ama daha önce koparılan gürültüye baktığınız zaman, bunun çok daha farklı yansıması lazımdı. Bunu da anlamak pekâlâ mümkün.

Tıpkı 2002'de, yani işgal öncesinde bu Kuzey Irak ile ilişkiler, medya aracılığıyla olumsuz anlamda yükseltildiyse, muhtemelen aynı cenah, bu ilişkilerin iyileşmesinden duyduğu rahatsızlığı devam ettirmektedir. Ondan dolayı olumlu gelişmeler ciddi şekilde medyaya yansımadı. Kuzey Irak niçin bizim için çok önemli? Çünkü Kuzey Irak, Irak işgali sonrası, özellikle bizim bütün Orta Doğu açılımlarımızın aslında bir anlamda kapısı. Yani Kuzey Irak kapısını kilitli tutarak Türkiye'nin Orta Doğu'da bir derinliğe sahip olması gerçekten mümkün değil. Kuzey Irak açısından Türkiye ile ilişki kurmaksa bir tercih değil, mecburiyet. Yani güneyde Şii bölgesiyle bir blok var. Bir taraftan Suriye ile ilişki kurabilir. Orada yine bir ihata altına alınmış, belli ambargolar altında olan bir devlet. İran ile ilişkiye girebilir, yine belli ambargolar altında olan bir devlet, dünyaya açılacak tek kapısı Türkiye. Dolayısıyla bu ilişkiler, Kuzey Irak yönetimi için aslında bir mecburiyet. Biz bu dönemde başka bir hata daha yaptık. Kuzey Irak iç siyasetini de hiç masaya yatırmadık. Belli sembolik isimlerle ilgili medya üzerinden tartışmalarla bütün ilişkimizi şekillendirdik. Hâlbuki Kuzey Irak'ta en az üç tane aktörden bahsedilebilirdi, farklı gruplardan bahsedilebilirdi, Kuzey Irak yönetiminin Bağdat siyasetindeki etkinliğinden ve etkinsizliğinden bahsedilebilirdi, İran'ın Kuzey Irak üzerindeki etkilerinden bahsedilebilirdi. Biz bunların

hepsini, elimizin tersiye kenara ittik ve meseleye güvenlik merkezli yaklaştık.

İbrahim Kalın: Peki, ne değişti de şimdi böyle bir politika değişikliğine gidildi?

Taha Özhan: Bence bu hava harekâtı ve ardından kara harekâtı ile başlayan bu operasyon belli kesimlerin heyecanını teskin etmiş oldu. Türkiye'nin terörle mücadelesinde bir adım atmasını sağladı, ama hepsinden önemlisi bu söylem kirliliğini ortadan kaldırdı. Yani bu bir bahane olarak sürekli 'Bu operasyon yapılmadı' denilerek masaya getiriliyordu. Evet, bu operasyon yapıldı ve Talabani bir hafta sonra Türkiye'ye gelmiş oldu. Yani operasyonu, PKK ile mücadeleden ziyade, böyle bir kapının açılması anlamında çok daha hayırlara vesile olduğu şeklinde görmek lazım. Bunun iç siyasete de doğrudan etkisi var. Çünkü Kuzey Irak'ta bizim diplomasi ile taçlandırmadığımız herhangi bir askeri operasyon, yani sınır ötesi bir operasyon, aynı zamanda sınırlarımız içerisinde de siyasi ve sosyolojik operasyon anlamına gelecekti. Biz bunu bir diplomasi hamlesi ile taçlandırarak, sınırlarımız içerisinde muhtemelen ortaya çıkabilecek sosyolojik hareketlenmenin de pozitif bir şekilde önüne geçmiş olduk. Bence bu nokta da çok önemli. Çünkü Kürt sorununu, özelikle Irak işgali sonrası sadece Türkiye merkezli çözmenin, adım atmanın imkânının kalmadığını artık her aklıselim yaklaşım bir şekilde ortaya koyuyor. Yani biz Kürt sorununu, bir şekilde çok siyasallaşmış Kürdistan sorunu haline gelmezden evvel bir müdahale yapmış olduk, bunun devamının gelmesi lazım. Devamı gelmez ve akamete uğrarsa yine benzer sıkıntılar yaşayabiliriz. Burada da çok basit bir şey var, o da şu: Bu dış politika meselesi, özellikle Kuzey Irak meselesi, Türkiye'de ne kadar az oranda iç siyasetin malzemesi olursa, ben bu adımların çok hayırlara vesile olabileceğini düşünüyorum. Devlet Bahçeli çok sert bir çıkış yaptı ama ardından makul bir çizgiye geldi. Benzer bir çizgi CHP tarafından da bir şekilde yakalanabilirse, bu adımlar oldukça yararlı sonuçlar doğurur. En önemli şey de, Orta Doğu'ya açılan bu kapının sonuna kadar açılması olacaktır.

Nasuhi Güngör: Ben bugün Amerika ile ilgili görüşme konuşma durumumdan feragat edip birkaç cümle söylemek istiyorum. Bi-

rincisi, bu son durumdaki en önemli farklılık, Türkiye'de devlet kurumları arasındaki fevkalade uyum. Bunun altını çizmek gerekiyor. Gerek Milli İstihbarat Teşkilatı, gerek Genelkurmay, gerek hükümet, gerek Cumhurbaşkanlığı, toplamda Milli Güvenlik Kurulu. Geçmişte bunu sağlayamadık, ne yazık ki çok parçalı politikalar üretti Türkiye, çok marifetmiş gibi kendi içindeki birtakım ayrılıkları Kuzey Irak'taki özellikle Türkmenlerin arasına da yaydık. Çok farklı Türkmen partilerinin ortaya çıkmasının en büyük sebebi, Türkiye'nin kendi içindeki ayrılıkları oraya taşımasıdır. Türkiye'nin iflas etmiş bir Türkmen merkezli politikadan, Kuzey Irak'ta oturup konuşabilecek bir noktaya gelmesi önemli ama şunu da söylemeyelim haksızlık olur, sanki kuzeydeki gruplar her haliyle bizim lehimizdeler de biz bunu görmüyormuşuz gibi. Hayır, onların da bizim aleyhimizde sık sık duruş sergilediklerini unutmayalım.

Taha Özhan: Ben bunu şu açıdan söyledim Nasuhi Bey, elbette ciddi sıkıntılar var. Mesela bir Mesut Barzani figürünün çok sorunlu tarafları var ama çok genel anlamda bakıldığında biraz bir mecburiyet var. Ben bir cümle eklemek istiyorum. Ben de feragat edebilirim Amerika ile ilgili konudan.

İbrahim Kalın: İyi Amerika'yı ben tek başıma konuşacağım herhalde.

Taha Özhan: Programa başladığımızdan beri, Türkiye'nin birçok şeyde üçüncü adres olduğu metaforundan gittik. Bu sorunda Türkiye şöyle bir ilginçlik yaşıyordu; Lübnan'da, Suriye'de, İsrail meselelerinde Türkiye'nin kendisi adres olurken, Türkiye burnunun dibindeki Erbil ile Washington üzerinden konuşma garabeti içerisindeydi ve biz bunu senelerce devam ettirmeye çalıştık.

İbrahim Kalın: Orası üzerinden bile konuşamıyorduk.

Taha Özhan: Onu bile beceremiyorduk; en azından bu da kırılmış oldu. Bu da Türkiye'nin kendi iç siyasetinin konsolidasyonu anlamında önemli bir gelişmedir.

İbrahim Kalın: Bir sonraki adım ne olur?

Kerim Balcı: Benim oraya ekleyebileceğimi düşündüğüm bir mesele şu: Kuzey Irak ile alakalı olarak, o bölgesel yönetimle alakalı olarak Türkiye'nin yeni benimsemiş olduğu diplomasi atağı, aslına bakılırsa o bölgeye has bir şey değil. Yine geri döneceğim, Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Insight Turkey'de bahsetmiş olduğu prensiplerden bir tanesi güvenlik yayan ülke, güvenlik oluşturan ülke konumuna gelme düşüncesi idi. Ülke kendi iç güvenlik arayışlarından daha ziyade kendi sınırları çerçevesinde bir güvenlik bölgesi oluşturmaya çalışıyordu. Dikkat edelim, bu soğuk savaşın tampon bölge mantalitesi değil; aksine onlar için güvenlik oluşturan bir ülke konumuna gelmiş durumda. Bakarsanız birinci derece sınırımız Irak. Yani yine Türkiye'nin yeni prensibi olan sıfır sorun ekseni dediğimiz, birinci komşularımız Suriye, Kuzey Irak ekseninde Irak, yine Kuzey İran ekseninde belki Güney Azerbaycan olarak bakacağımız sınır, bir istisna olarak İran ama çok net bir şekilde Gürcistan açısından bakalım. Bulgaristan ve Yunanistan açısından bakalım, yine küçük bir istisna olan ama zannediyorum hem Ermenistan'a bakan, hem Kıbrıs'a bakan yönüyle bu iki istisna da önümüzdeki bir iki yıl içerisinde halledilecek. Yani birinci halkayı halletmeye çalışıyor Türkiye.

Lübnan, İsrail, Filistin belki Ürdün'ün kendi iç Filistinli ve Ürdünlüleri arasındaki çatışmalar, Kuzey Irak'ın güneyinde kalan Irak ve topyekûn İran ile alakalı meseleler ile Kafkas politikaları ile ilgili meseleler ise ikinci bir güven yayma halkası olacak. O anlamda ben Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını sadece Kuzey Irak'tan Türkiye'ye giren, sızan ve Türkiye'nin iç güvenlik sorunlarına sebebiyet veren bir terör örgütü ile mücadele olarak algılanmaması gerektiği kanaatindeyim. Son dönemdeki açılımla da resmen Türkiye oraya güvenlik ihraç ediyor. Operasyonla ilgili olarak, hangi ülkenin liderleri kendi ülkelerinde konuşlanmış ve asla bir merkezi otoritenin gücünü kabullenmeyecek silahlı bir örgüt ister. O anlamda biz resmen Kuzey Irak'taki yönetimin PKK problemini halletmiş bir ülkeyiz şu anda ve bundan sonra da halletmeye devam edeceğiz. Ama Türkiye şunu da kabullendi, özellikle Mesut Barzani'ye bakan yönü ile. Burada belli noktalarda onur düşüncesinin zirvede olduğu, akrabalık ilişkilerinin çok ciddi şekilde belirgin olduğu, dağdaki PKK'lı ile Erbil'deki Barzani, Talabani klanlarının akrabalık bağlarının olduğu bir coğrafyadan

bahsediyoruz. Barzani kalkıp, "Teşekkür ederiz, geldiniz ve baş belamızdan kurtardınız bizi" demesini beklemedi Türkiye. Çok ağır konuştukları dönemde de muhalefet belki karşı cevapları ağır verdi ama yavaş yavaş Türkiye bunların aslında retorikten ibaret olduğunu, işin doğrusu bir noktaya kadar bunların kabullenilmesi gerektiğini öğrendi. Bundan sonra ne olur, meselesinde benim ümidim, Bağdat'ta yapılan konuşmalar sayesinde bu güvenlik ihracının daha da güneye doğru kayması, dolayısıyla Kuzey Irak'taki güvenlik halkasının bırakın bizim bir sınır bölgemiz olarak algılanmasını, bizzat kendi güvenlik havzamızın bir parçası olarak algılanmasını bekliyorum.

İbrahim Kalın: Bu görüşmelerin Kuzey Irak yönetimi ile yapılacak müzakerelerin, bir de Türkiye'nin Kürt meselesine yansıması konusu var. O açıdan baktığımızda, yani bölgede Kürt sorununun çözümüne ilişkin bir adım olarak da görülebilir mi bu?

Kemal Kirişçi: Ben niçin Türkiye böyle hareket ediyor, sorusunu cevaplamaya çalışarak ona değineyim. Şimdi bir noktaya biz değinmedik, ama daha önceki tartışmamız sırasında gündeme getirmeye çalıştım. Şimdi on sene evvelki Türkiye ile bugünkü Türkiye arasında Kuzey Irak açısından iki önemli fark var. Birincisi, çok daha canlı bir sivil toplum ilişkisi var ve bu sivil toplum ilişkisinin içerisinde ekonomi önemli bir rol oynuyor. Daha önce söylemeye çalıştım, ekonomi Türkiye için eskiye göre çok daha önemli bir faktör. Bunun çeşitli nedenleri var. Bir tanesi bizim ekonomimiz geçmişe göre büyüdü ama ihracat söylendiği gibi çok önemli bir boyutunu teşkil ediyor. Ayrıca Türkiye'deki istikrar açısından da ekonomi son derece önemli bir yere geldi. Ekonominin o bölge açısından Kürt sorununa bağlanılması bakımından daha da bir önem arz ediyor. Fakat ekonomik ilişkiler bu bölgeye girdikçe, o bölge ile Türkiye arasındaki sivil ilişkiler de gelişmeye başlıyor. Yani birtakım mesajlar ileri geri gitmeye başlıyor. Yani medya belki dediğiniz gibi çıldırmış bir şekilde olayları yansıtırken, bir de sahne arkasında bu ilişkileri yürüten, yani sivil toplum ilişkilerini yürüten, ekonomik ilişkilerini yürüten aktörlerin getirdiği mesajlar son derece değişik oluyor. Hatta hatırlarsanız, Taha Bey bahsetmişti; o aktörlerin çıldırdığı, medyanın çıldırdığı noktada Nisan, Mayıs ayında ben Milliyet gazetesinde, Kuzey Irak ile ilgili

çıkan bir seri makaleyi hatırlıyorum. Bir hanım arkadaş yazmıştı, bu yazıyı. Tam ismini hatırlayamıyorum şimdi.

İbrahim Kalın: Serpil Hanım.

Kemal Kirişçi: Evet, Serpil Hanım. Bence o çok çarpıcı geldi Türk halkına. Değişik bir imaj çizdi ama daha sakin olan medya bunu hemen işlemeye başladı ve oraya gidip, oradan dokümanterler getirmeye başladı.

Taha Özhan: Habur'dan Kerkük'e kadar gittiğinizde, biz hep bunu söylüyoruz; yol boyunca gördüğümüz Türkçe tabela sayısı Ankara-İstanbul arasındaki Türkçe tabela sayısından daha fazla.

Kemal Kirişçi: Ben hiç gitmedim, görmedim ama dokümanterlerden gelen, yani bizim medyanın yaptığı, televizyon kanallarının yaptığı, oranın insanıyla mülakat yaparak, oranın insanıyla konuşarak çizdiği imaj, tablo, Türkiye'nin içerisinde yaratılan tablodan çok değişik bir tablo olduğunu gösterdi. Bence bunlar genel politika açısından soru işareti yaratmaya başladı. Değinmemiz gereken bir diğer konu da Amerika boyutu, hiç değinmedik. Amerika'nın Irak politikası son bir sene içerisinde değişmeye başladı. Buradaki değişimin önemli bir ayağı, tabii Amerika'nın buraya müdahale etme nedenlerinin ne kadar yanlış nedenler olduğu, yani spekülasyonlar üzerinden yapıldığıdır. Amerika'daki dengeler değişti. En azından ben kendi açımdan baktığım zaman, Amerika'nın Irak politikası Amerikan Savunma Bakanlığının elinde iken, yani Pentagon'un elinde iken, yavaş yavaş bu iş Dışişleri Bakanlığına kaymaya başladığını görüyorum. Bu kayış içerisinde Pentagon'un Türkiye'ye bakışı ile Dışişleri Bakanlığının Türkiye'ye bakışı arasında önemli bir farkı Türkiye hissetmeye başladı. Ayrıca yine bu dönemde hatırlarsanız, "International Crises Group"un çok önemli bir raporu yayınlandı. Irak'ın geleceği açısından ve Amerika'nın değişen politikası artı Irak'ın içerisinde Irak'ın geleceğine yönelik bakış açıları hakkında ki, buraya kuzeydeki Kürt idaresi de dâhil, bu rapor, Türk tarafında Irak'ın böyle üç parçaya bölüneceği endişesini bence hafifletmeye başladı. Bu faktörleri de göz önüne almak gerekir. Bizim kendi sorunumuza dönersek, bu çok ilginç; ben burada bir çelişki görüyorum.

Bizler, en azından ben, yani akademisyen olarak Başbakanı Ağustos 2005'de dinlediğim zaman bir şeylerin değişeceğini bekledim, bu konuda. Pek bir şey gelmedi, ondan sonra Mehmet Ağar zannedersem 2006 yılının Kasım ayındaydı Ovada siyaset açılımını getirdi. Yine bir beklenti içerisine girdim, galiba bir şeyler değişecek diye. 2007 yazı geldi, bu sefer çok enteresan seçim sonuçları ortaya çıktı ve o seçim sonuçlarından ben yine hükümet nezdinde birtakım girişimleri bekledim ama tabii iç siyaset değişik yerlere gitti. İçeride Kürt sorununda Türkiye'nin yapamadıklarını çok ilginç bir şekilde Kuzey Irak dış politika alanında yapıyoruz. İkisini böyle yan yana getirebilmek benim açımdan biraz zor oluyor.

Taha Özhan: Yarın Diyarbakır'da önemli bir toplantı var. GAP Programı açıklanacak.

Kemal Kirişçi: Evet, ama bunun öncesinde de bir açıklama yapıldı. Bu askeri müdahaleden sonra yapılan açıklamada bir şeyler beklendi. Ne var ki, eski klasik açılımlardan pek farklı bir şey çıkmadı. İş yine paraya döküldü. Fakat öte yandan, Türkiye'nin Kuzey Irak ile köprüler kurmaya başlamasının, bizim Güneydoğu'muz açısından çok önemli gelişmelere neden olacağını düşünüyorum. Ben bunu fark ediyorum son birkaç senede; ekonomi geliştikçe Türkiye'nin kalan kısmında değişik sesler duymaya başlıyoruz ve bu değişik sesler, değişik dinamikleri gündeme getirmeye başlıyor; hem iç, hem de dış politika açısından. Son birkaç senede, ben Güneydoğu'dan değişik sesler duymaya başlıyorum. Eskiden PKK, DEHAP, HEP, DTP çizgisinde sesler duyarken şimdi mesela Diyarbakır Ticaret Odası'ndan değişik bir ses duyabiliyorum. Yahut Diyarbakır'da bombalar patladığında sivil toplum örgütlerinin toplanıp, yine sesler verdiğini duyabiliyorum. Bana en ilginç olanı PKK'nın takip etmiş olduğu politikanın bölgeye ve özellikle Diyarbakır'a, Diyarbakır'ın sorunlarını çözemediği gibi, sorunlarını çetrefilleştirdiğini ve zorlaştırdığını, istihdam açısından, fakirlik, yoksulluk açısından sorunları daha da kötüye götürdüğünü duymaya başlıyorum. Bunları ben, son derece önemli gelişmeler olarak görüyorum.

İbrahim Kalın: Türkiye'nin Kuzey Irak açılımını konuşuyorduk. Mete Bey size iki dakika süre vereceğim; daha sonraki sürede de

Amerikan seçimlerini konuşalım. Buyurun, siz nasıl değerlendiriyorsunuz bu açılımı ve bir sonraki adım ne olur?

Mete Çubukçu: Ben kısa başlıklarla geçeyim; zaten vakit çok ilerledi. Bilindiği gibi Türkiye'nin Kuzey Irak'taki kaygısı aslında öteden beri Türkiye'deki kendi Kürt problemimizden kaynaklanıyordu. Türkiye bu problemi halletmeden, Kuzey Irak'la olan ilişkiyi de çok rahat kuramayacağını, açıkçası rahatlıkla kuramayacağını düşünüyordu. "Bağımsız Kürdistan" kurulma ihtimalinin Türkiye'deki Kürtler için çekim merkezi olacağı kaygısı bir süre taşındı. Oysa hep şu söylenir; güçlü, kendine güvenen, demokratik bir Türkiye'nin; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının akrabalarının bulunduğu Kuzey Irak'la çok daha yakın, çok daha barışçıl, çok daha kapsayıcı ve kavrayıcı bir politika gütmesi ve politika sonucunda da orayla dostane ilişki kurması çok mümkün. Bu 90'larda Çekiç Güç zamanında görüldü ve yapıldı. Ama Türkiye bunu yapmak yerine kendini geriye çekti. Medya aracılığıyla birtakım düşmanlıklar yaratıldı. Medyada istenildiği zaman aslında nasıl bir yer olduğu da görüldü; yani yazı dizisinde görülmeyen anlatılmayan bir sürü haberde. Şunu da kaydetmek gerekiyor; Türkiye için çok önemli bir bölge olmasına rağmen aslında çok az gidilen, çok az ilgilenilen, dinamikleri çok az buraya yansıtılan; sadece terör ve güvenlikle açıklanan ya da düşmanlıkla anlatılan bir bölge. Burada aslında kendimizi de eleştirmek gerekiyor. Bundan tabii iç politikada çok nemalanan, iç politika yapanlar oldu. Buralarda bir tıkanma meydana geldi. Ayrı bir çifte standart da şu: Ekonomik olarak yüzlerce Türk şirketi çalışırken; siyasi olarak hiçbir ilişki kurulmadı. Bir şekilde ticaret devam etti; ama siyaset işlemedi.

Ama ben her zaman şunu savundum ve bunun olacağına da, bu en son görüşmeler ve politik gelişmeler sonucunda inanıyorum, Türkiye, Bağdat – Washington üzerinden Erbil'le görüşürken, bir süre sonra doğrudan görüşmelere başlanacak. Doğrusu da bu, aklıselim de bu. Kasım'da ben oradaydım; İran mesela Erbil'de konsolosluk açtı. Amerika'nın yani işgal ülkesinin kalbinde geldi, orada konsolosluğunu açtı. Sürekli diplomatları tutuklanır, sınır dışı edilir, taciz edilir; ama İran bundan yılmaz. Eğer orada olacaksam gidip binamı, diplomatlarımı, bayrağımı koyarım diye düşündü, bunu yaptı. Ha-

tırlarsanız kırmızı çizgilerden geldik, federasyonu kabul etmiyorduk, federatif yapıyı kabul etmiyorduk; Bağımsız Kürdistan zaten gerçekçi bir şey değildi ama tüm bunlar başka bir şekilde kullanıldı ve buralara kadar geldik. Bu ilişki de kurulacak. Türkiye, Kerkük ve PKK konularını, hepsini aynı potada eritmeye çalışıyordu, hiçbirinin de içinden çıkamıyordu. Şimdi bunlar biraz ayrıldı. Kürt liderler de aklıselim düşünmeye, biraz daha gerçekçi düşünmeye başladılar. Kerkük Referandum'u geçen seneden Haziran'a, Haziran'dan belirtisiz bir tarihe ertelendi ve muhtemelen de yapılmayacak. Başka bir formül bulunacak; çünkü politikanın böyle gitmeyeceğini açıkçası anladılar. Ama ben şunu düşünüyorum: Öncelikle Türkiye kendi Kürt sorununu çözecek. Kuzey Irak'la ilişkisi, PKK sorununun çözümünde yardımcı olacak. PKK'lıların silahsız bir şekilde indirilmesi düşüncesi çok önceden de vardı aslında ama bir türlü hayata geçirilemiyordu. Birtakım teröristlerin ya da liderlerin başka ülkelere sürgün edilmesi şeklinde, şu an bizim bilmediğimiz birtakım formüller, orayla kurulacak ilişki sayesinde biraz daha kolay geliştirilebilir. Sonuç olarak Türkiye'nin kendi Kürt sorununu kendisinin çözmesi gerektiğini, artık birlikte yaşayan iki sınırdaş, akrabaları da olan iki ülkenin ya da iki bölgenin ilişkilerinin bu şekilde düşmanlıkla gitmeyeceğini ve çıkarların, özellikle de ekonomik çıkarların kesiştiğini biliyoruz. Türkiye kendine güvenli ve güçlü bir ülke ise; 3 milyonluk Iraklı Kürt bölgesinden bu kadar korkması, tedirgin olması ya da paranoyaya kapılması kadar gerçek dışı bir şey olmaz diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Amerikan seçimlerine de kısaca değinelim. Obama adaylığı garantiledi mi Sami Bey?

Sami Kohen: Evet öyle görünüyor. Son yapılan çeşitli anketlerdeki seçimlerde Hillary çok gerilerde kaldı artık. Bir tek umudu vardı. Hâlâ yarıştan çekilmiyor. Belki delegeler aracılığıyla durumunu biraz düzeltebilir diye bir umudu var fakat bence bu iş bitti, süper delegeler de kurtaramaz onu.

İbrahim Kalın: Obama'nın bu noktaya gelmesi, adaylığı garantiledi diye baksak bile, bu noktaya gelmesi Amerika'da da ciddi bir değişimin tezahürü mü?

Sami Kohen: Obama'nın başarısının sırrı, o 'change' dedikleri değişim – dönüşüm kelimesinde aramak lazım. Bu ne demek? Bu, halkın önemli bir kesiminin, toplumun önemli bir kesiminin bu değişimi benimsemesi, değişim arzusunu, isteğini göstermesi, ortaya koyması demektir. Dolayısıyla halktan gelen böyle bir isteğin, bir yerde tercümanı oluyor Obama. Artık hele hele bu Bush yönetiminin yarattığı reaksiyonlardan sonra toplumda, herkes bu değişimi bekliyor ve birden bire Obama çıkıyor ve bu değişim platformuyla oluyor.

İbrahim Kalın: Peki Cumhuriyetçi aday McCain karşısında?

Sami Kohen: Cumhuriyetçi aday McCain zaten biliniyor artık, Cumhuriyetçilerin adayı o. Dolayısıyla eğer Obama garantilerse ağustos ayında, demek ki kasım ayındaki seçimlerde Obama ve McCain karşı karşıya gelecekler. O konuda, şimdi Amerikalılar özellikle demokratlar arasında da iki ayrı görüş var. Bazısına göre McCain Cumhuriyetçi Partinin nispeten Bush'a göre daha liberal, daha az liberal tutucu olan birisi olması nedeniyle, yani demokratlara biraz daha yakın görünüyor. Her şeye rağmen şunu kabul etmemiz gerek ki; demokratların içerisinde bazı çevreler Obama'nın adaylığından pek mutlu olmayacaklar. Dolayısıyla belki demokratların bir kısmı ya sandık başına gitmeyecek o gün veyahut da bazısı belki McCain'e verecek. Böyle bir ihtimal de var. Şu anda Obama mı, McCain mi kazanır, sorusunun yanıtını vermek hayli zor. Ama gerçekten Obama'nın çok yüksek şansı var. Bunun bize yansıması nasıl olabilir, belki biraz bunu konuşmak lazım. Her zaman söylediğimiz bir şey, Amerika'da başkan adayları seçim kampanyasında çok şey söylerler; ama iş başına, Beyaz Saray'a girdikten sonra bilhassa Amerikan pragmatizmi malum, yine gerçekçi politikalar izlerler, özellikle dış politika konusunda fazla sapma olmaz. Genelde bu böyledir. Ama Obama'yla sapmalar olacaktır, Irak politikasında olacaktır, İran politikasında olacaktır; Suriye ile ilgili olacaktır, yani bölgemizle ilgili politikalarda olacaktır. O artık kaçınılmaz olarak, vaat ettiği değişimin bir parçası; fakat Türkiye'ye gelince bence McCain ile Obama arasında eğer bir kıyas, mukayese yapmak gerekiyorsa McCain Türkiye'yi tanıyan bir insan. Türkiye'ye geldi, Türkiye'yi tanıyor, Türkiye'yi gerçekten sevi-

yor. Kongredeki konuşmalarından da her zaman Türkiye'den yana bir tavır almıştır: Ermeni meselesi ve diğer konularda da Türkiye'den yana tavır almıştır. Sonra bir de asker kökenli biridir. Geleneksel olarak Türkiye'ye bir sempatisi söz konusudur. Dolayısıyla McCain'in iktidara gelmesi halinde, Türkiye'ye karşı politikasının çok olumlu olacağını şimdiden tahmin edebiliriz. Obama için dediğim gibi, her ne kadar Amerikan pragmatizmine hâkim olacaksa da, buradaki bir soru işareti şudur; Obama Türkiye'yi tanımıyor. Obama'nın Türkiye konusunda doğru dürüst bir görüşü-fikri falan da yok. Denilebilir ki; etrafındaki danışmanları ile yürütür bu politikaları. Doğru bu ama şimdi danışmanların kim olacağı da önemlidir. McCain için öyle bir şey söz konusu değildir. McCain Türkiye'yle ilgili kendi politikasını bildiği gibi yürütecektir.

İbrahim Kalın: Yalnız McCain'in danışmanlar kadrosu hakikaten problemli, değil mi?

Sami Kohen: Şu anda olabilir ama iktidara geldikten sonra yanında kimin olacağı belli değil. Ama bir de tabii başkanın kendi prestiji ve nüfuzu vardır. Obama için dediğim gibi, söylenebilecek olan şey kısa vadede nasıl bir politika izleyebileceğini bilemiyoruz. Belki daha uzun vadede, konulara nüfuz ettikçe, konuları gördükçe, belki o da böyle pragmatik bir yola girecektir. Ama başta Obama için bazı belirsizlikler var. Bir de şunu hatırlatmak lazım: Biliyorsunuz, Kasım ayındaki seçimlerde seçilecek olan başkan, ancak Şubat ayında Beyaz Saray'a oturuyor. Hemen Şubat ayından bir iki ay sonra Nisan ayında, Ermeni meselesi dolayısıyla daha girer girmez bir Ermeni Soykırımı iddiasıyla kongrede bazı çalışmaların başlaması, bunun da Obama'yı bilhassa etkilemesi mümkün. Çünkü neticede Obama'nın da insan hakları konusunda çok hassas olduğu, Ermeni seçmenlere de şimdiden çok angaje olduğunu da gördük.

İbrahim Kalın: Amerika bir siyah başkana sahip olabilir mi?

Kemal Kirişçi: Çok önemli bir değişim bu, tamamen katılıyorum Sami Bey'in söylediklerine. Amerika Clinton zamanında dünyayla daha barışık, kendi içiyle daha barışık bir Amerika'ydı. Fakat Bush zamanında Amerika kendi içerisinde de bence gerildi, dünya ile iliş-

kileri de gerildi. Obama o bakımdan çok önemli. Hem kendi içerisinde köprüler kurması açısından, bunu McCain de yapabilir, dış dünyayla da yapabilir; fakat Obama -ben katılıyorum bütün söylediklerinize ama- Obama bence Türkiye'ye açık bir zihinle de bakabilir. Karşılaştığı Türkiye, Amerikan cumhurbaşkanlarının geleneksel olarak tanıdıkları Türkiye'den farklı bir Türkiye olacak. Şu Şubat ayına kadar, bir kazaya uğramazsak, demokrasi açısından, sivil toplum açısından oldukça farklı bir Türkiye olacak. Ekonomisi, demokrasisi, etrafıyla olan ilişkileri açısından eskiye göre değişik bir Türkiye olacak ve bu değişim isteyen bir Obama'nın yaklaşımına daha yakın bir Türkiye olabilir ama tamamen spekülasyon.

Kerim Balcı: Amerikalıların dış politikasının çok değişeceğini düşünmüyorum. Zaten Türkiye'nin ne yaptığından ziyade Türkiye'yi nereye yerleştirdikleri çok önemli... ABD Büyükelçisi Ross Wilson, son bir kaç ay içerisinde çok sürpriz bir röportaj verdi iki gazetemize. Orada Türkiye'den bahsederken, cephe ülke tabirini kullandı ki, bu Soğuk Savaş döneminin ifadesidir. Oysa Türkiye artık kendisini merkez ülke konumuna yerleştirmiştir. Bunu henüz ya Amerikalıların anlayamadıklarını ya da kabul edemediklerini görüyorum. Önümüzdeki dönemde ciddi problemlerimizden biri bu olacak. Türkiye kendisini Obama dönemine hazırlamaya başlamış durumda. Çok isimlere girmek istemiyorum ama hâlihazırda Türk dış politikasının diplomatları, siyasetçilerimiz Obama'nın etrafındaki dış politika danışmanlarıyla temasa geçmiş ve Türkiye'yi Obama dönemine hazırlamaya başlamış durumdalar. Onun için ben çok korkulacak bir şey olduğunu düşünmüyorum.

16. Bölüm

YARGININ SİYASALLAŞMASI VE BAŞÖRTÜSÜ KARARI

9 Haziran 2008

Konuklar:

Prof. Dr. Levent Köker, *Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi*

Hasan Celal Güzel, *Radikal Gazetesi Yazarı*

Doç. Dr. Serap Yazıcı, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi*

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk, *Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi*

Etyen Mahçupyan, *Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, Taraf Gazetesi Yazarı*

İbrahim Kalın: Bilindiği üzere, 5 Haziran Perşembe günü Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişiklikleri iptal etti ve yürütmeyi durdurma kararı verdi. O günden beri Türkiye yeni bir sürece girdi. Hukuk ve yargı hakkında, meclisin iradesi ve yasama yetkisi hakkında birçok tartışma başladı. Birçok gözlemciye göre, Türkiye bundan sonra hukuk ve siyaset ilişkilerinin yeniden geniş şekilde tartışıldığı bir dönem geçirecek. Bundan sonra Meclis kanun yapabilecek mi? Meclis Anayasa'yı değiştirebilecek mi? Yargı siyasallaşıyor mu? Yoksa hükümetin ya da yasamanın önündeki birtakım kontrol mekanizmalarını yeniden tesis etmek için yargının bu şekilde devreye girmesi bir zorunluluk mu? Bütün bu sorular, son dört beş gündür yoğun bir şekilde gündemimizde. Biz de bu akşam konuklarımızla bu konuları değerlendireceğiz, kendilerine bu soruları soracağız. Konuklarımız bu konuda çıkış olarak neyi öneriyorlar, bunları hep birlikte değerlendireceğiz.

Hasan Bey, son yazınızda bu karar için demokrasiye konulan son nokta dediniz. "5 Haziran 2008 tarihinde Türkiye'de demokratik rejim yıkılmış, yerine juristokrasi kurulmuştur. Artık milletin egemenliği değil, yargıçların egemenliği söz konusudur" şeklinde bir tespitte bulundunuz. Bunu nasıl gerekçelendiriyorsunuz?

Hasan Celal Güzel: Tamamen bu kanaatteyim. 5 Haziran kararı, normal bir iptal kararı değil. Daha önce de Anayasa Mahkemesi, – 1971 tadillerine rağmen – 1961 Anayasasının bazı maddelerinde

yapılan değişiklikler hakkında kararlar verdi. Bunu, şekil denetimine oturtarak verdi. Hatta 1971 tadilleri, sadece şekille yetkili olduğunu söylemek için çıkarılmıştı. 1982 Anayasası ise, 1974–75 ve 79'daki Anayasa Mahkemesinin dört değişikliğini göz önüne alarak, Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini esastan görüşme yetkisinin olmadığını, sadece şekil denetimi yapabileceğini, 148. maddenin birinci ve ikinci fıkralarında açıkça hükme bağladı. Hatta her şeyin şekil olarak yorumlanmasına mani olma bakımından, şekli de iki konuda sınırladı. Birisi nisaplar yani çoğunluklar, birisi de ivedilikle görüşülmeme konusu. Bunun dışında, şekil denetimi de mümkün değildir. Bu açık hükme rağmen, Anayasa Mahkemesi 5 Haziran'da, ilk defa o zaman, yani son çeyrek asırda ilk defa, anayasa değişikliğini, 1982 Anayasasına rağmen bu şekilde değiştirdi. Ve daha önceki bazı kararlarıyla da çelişkiye düştü. Bu basit bir yanılgı değildir; bu bir sistem ve rejim değişikliği anlamına gelir. Üstelik gerekçeli karar da ortada yok. Bu da Anayasa'nın 153. maddesinin 1. fıkrasına açıkça aykırıdır. Çünkü gerekçe olmadan karar açıklanamaz. Yapılan hatalar o kadar büyük ki... Ancak yapılan bu tip hataları basit hatalar olarak görüp aldırış etmiyoruz. Mesela, başka bir basit hata da şudur: Anayasa Mahkemesinin herhangi bir şekilde yürütmeyi durdurma kararı verme yetkisi yoktur. Bu da tamamen kendinden menkul bir yetkidir. Onda da Anayasa'ya aykırı davranılmıştır. Hatta burada açıkça 'Anayasa'yı ihlal' suçu işlenmiştir. Oysa bu basit bir mesele değildir. Üstelik bunu yaparken bir de Anayasa'nın Cumhuriyet'in değiştirilemeyecek temel nitelikleri konusunda, laiklik ilkesinin değiştirildiği varsayımına dayanarak yapılmıştır. Bunu da şekil denetimi olarak izah etmeye hukuki bir gerekçe değil, olsa olsa hokkabazlık denir. Adeta 'oldu-bitti maşallah' gibi bir göz bağcılığıyla bunu kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kaldı ki, bu değiştirilmek istenen 10. ve 42. maddelerin laiklikle hiçbir şekilde alakası yoktur. Bu konuda aslında bir de şunu ilave edeyim. Esas mesele önemli ve tamamen farklı olduğu için bunlarla uğraşmıyoruz. Burada norm kararı ortadadır. Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik konusuyla ilgili olarak 'kamu hizmetlerinin alınmasında eşitlik'; 42. maddede de 'yükseköğrenim hakkından faydalanma' biraz daha vurgulanmıştır. Ne var ki, Anayasa Mahkemesinin 9 üyesi, kanun koyucunun kafasındaki niyeti

okuyarak, bu değişikliklerin aslında başörtüsü yasağını kaldırmak için yapıldığını, başörtüsü yasağını kaldırmanın da laiklik ilkesiyle bağdaşmadığını iddia etmişlerdir.

İbrahim Kalın: Bu karar, dar bir laiklik tanımına mı dayanıyor?

Hasan Celal Güzel: Bu derece endirekt bir gönderme yapmak, hiçbir şekilde anlaşılamaz bir hadisedir. Böyle bir şey olamaz; ama beni en çok ilgilendiren tarafı bu değil. Yazımda da okuduğunuz gibi, bu bir rejim değişikliğidir. Demokrasi denen şey, halkın iradesi, hâkimiyetidir. Bu kararla Türkiye'de azınlıktaki, üstelik atama yoluyla göreve gelen bir yargıçlar grubunun hâkimiyeti, halkın egemenliğinin yerine geçiyor. '411 el kaosa kalktı' diyenler, 11 elin yetkisiyle bunu yerine oturtmaya çalışmışlardır. Hiçbir şekilde kabul edilemez bir hadisedir. Hukuki de değildir. Şimdi o başlığı atanlar keyifleniyor, o ayrı mesele. Bu bir jakoben zihniyettir ve Türkiye'nin eskiden beri meselesidir. Bununla da yetinilmiyor. Anayasa'nın bir de 6. maddesi var; "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ve millet bu egemenliğini kişiler, kurumlar ve zümrelerle paylaşmaz, yetkili organları eliyle götürür" diyor. Hâlbuki siz oturup kişilerle paylaşıyorsunuz, adeta oligarşik bir zümreyle paylaşıyorsunuz ki, bu da Anayasa'ya aykırı. Anayasa'nın 7. maddesi var, yasama yetkisini düzenleyen bir madde, yasama yetkisi devredilemez diyor. Diğer organları bu şekilde almamış; ama devredilemeyen yasama yetkisinden bahsediliyor. Şu anda bunu yapan Anayasa Mahkemesi, yasama yetkisini gasp etmiş durumdadır. Bu aynı zamanda Türkiye'de hep savunulan, kuvvetler ayrılığı rejimine de indirilmiş bir darbedir; çünkü yasama ortadan kaldırılmıştır, en azından yasamanın yetkisine tecavüz edilmiştir. Yürütme hiç hesaba alınmamıştır. Şu anda Türkiye'de tek güç kalmıştır. Eninde sonunda bütün yasaların ve bütün anayasa değişikliklerinin gerçek sahibi ve hâkimi durumunda olan ve kendini böyle ilan eden, hikmetinden sual edilemez, layüs'el bir Anayasa Mahkemesi anlayışı. Bu demokrasiye tamamen aykırıdır; bunun adına juristokrasi derler.

İbrahim Kalın: Ben aynı soruyu Hikmet Bey'e de sorayım; Anayasa Mahkemesi bu iptal kararı ile kendi yetkilerini aştı mı? Yasamanın alanına girdi mi?

Hikmet Sami Türk: Sanmıyorum. Ama bu sınırda bir karar, tartışılmaya açık ve sanıyorum uzun zaman da tartışılacak. Bu akşam da bizler tartışacağız. Anayasa Mahkemesi bilindiği gibi 1961 Anayasası döneminde, 1969 ve 1970'de verdiği kararlarda, Anayasa değişikliklerini hem esastan, hem de şekilden denetleyeceğini kabul etmişti. Onun üzerine 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliğinde, anayasa değişikliklerinin sadece şekil bakımından incelenebileceği hükmü getirildi. Buna rağmen Anayasa Mahkemesi ondan sonra verdiği beş kararda, Cumhuriyet'in değişmezliği ilkesinden hareket ederek, bununla çelişen düzenlemelerin, hukuk devleti niteliğini ortadan kaldıracağı sonucuna vardığı bazı değişiklikleri de iptal etmiştir. Bunlar arasında sayılan, kamulaştırma bedelinin vergi değeri üzerinden belirlenmesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, Yüksek Savcılar Kurulu kararlarına itiraz edilememesi, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yapısı ve savaş zamanlarında askeri mahkemelerde hâkim çoğunluğunun, hukukçu olmayan subaylardan oluşabilmesini öngören anayasa değişikliklerini, hukuk devleti ilkesine aykırı görerek iptal etti. 1982 Anayasası yapılırken, buna bir tepki olmak üzere konu biraz daha açıldı ve Anayasa'nın 148. maddesinde anayasa değişikliklerinin sadece şekil bakımından incelenebileceği belirtildikten sonra bundan ne anlaşılması gerektiği de hükme bağlandı. Buna göre; teklif ve karar yeter sayılarıyla ivedilikle görüşme yasağı bakımından inceleme yapılabilir. Yani bir anayasa değişikliği en az 184 milletvekili tarafından önerilmiş mi? İki kez görüşülmüş mü ve en az 134 milletvekili tarafından kabul edilmiş mi? Bir bakıma, bu kararla Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası dönemindeki içtihadına dönmüştür. Ama bu kez henüz gerekçe yayınlanmamakla birlikte, laiklik ilkesine dayanıldığı anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası döneminde yalnız Cumhuriyet'in değişmezliği ve değiştirilmesinin teklif edilemezliği ilkesinden hareket edilerek, biraz önce sözünü ettiğim anayasa değişikliklerinin iptali gerçekleşmişti. Ama 1982 Anayasasında bununla yetinilmemiş, ilk üç maddenin değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği 4. maddede hükme bağlanmıştır. Şimdi bunun bir uygulamasını görmekteyiz. Öyle anlaşılıyor ki, Anayasa Mahkemesi yükseköğretim kurumlarında başörtüsünün yolunu açmak için Anayasa'da yapılan değişikliği laiklik ilkesine aykırı görerek iptal etmiştir. Bu değişikliğin nasıl yapıldığını hatırlamakta yarar

var. Bilindiği gibi bu değişlik, Sayın Başbakanın Madrid'den "Velev ki, başörtüsü siyasi bir simge olsa ne çıkar?" meydan okumasıyla başlamış ve Sayın Başbakanın bu sözü 411 oyla Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişikliklerle başörtüsü yasağını aşmaya yönelik değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Değişiklik amacı itibariyle daha önce Anayasa Mahkemesinin gerek Yükseköğrenim Kanunu'nun ek 16. maddesi, gerek 17. madde dolayısıyla ortaya koyduğu başörtüsünün dini siyasi bir simge olduğu, o nedenle laiklik ilkesine ters düştüğü içtihadına aykırıdır. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin milli görüş çizgisindeki partilerin, yani Refah ve Fazilet Partisinin kapatılmasında temel gerekçe olarak aldığı yine türban yasağıyla ilgili içtihadının bir anlamda doğrulanması yönünde bir karardır. Şimdi herkesin şunu bilmesi gerekir. Türkiye Cumhuriyeti var olduğu sürece, Anayasa'nın ilk üç maddesinde değişmez nitelikler olarak anılan özelliklerini, niteliklerini koruyarak var olacaktır. Bu bir tarihi gelişimin sonucudur. Bu nedenle hiç kimsenin bu niteliklerle oynamaya kalkışmaması gerekir.

İbrahim Kalın: Yani 10. ve 42. maddedeki değişiklikler, böyle bir hedefe mi matuftu?

Hikmet Sami Türk: Tabii, 10. ve 42. maddedeki değişiklikler, Anayasa'nın 2. maddesi ve 4. maddedeki değiştirilmeleri teklif edilemez hükümlerine aykırıdır. Benim anladığım, Anayasa Mahkemesi kararı bu gerekçelere dayanmaktadır. Gerekçe henüz açıklanmadı; ama yapılan kısa açıklamada 2, 4 ve 148. maddelerden söz edildi. 148. madde belli zaten, şekille ilgili hükümleri içeriyor. Burada şu önemli; teklif için yeterli sayıda milletvekili imza koymuş mu, teklif iki kez görüşülmüş mü ve teklif en az 330 milletvekili tarafından kabul edilmiş mi, bunları arıyoruz. Ama acaba bu teklif Anayasa'mızın 4. maddesi karşısında teklif edilebilir bir değişiklik miydi? İşte sorun burada.

İbrahim Kalın: Bunu Sabih Kanadoğlu da dile getirdi. Teklif edilebilirlik ilkesinden reddedildi.

Hikmet Sami Türk: Öyle anlaşılıyor ki; Anayasa Mahkemesi 148. maddeye ek olarak, 4. maddeyi de almaktadır.

Hasan Celal Güzel: Öyle bir yetkisi var mı hocam?

Hikmet Sami Türk: 4. madde, bu kadar güçlü olarak ilk üç maddenin değiştirilemeyeceğini vurguladığı halde, eğer 4. maddeyi dikkate almazsanız, o zaman 4. madde hiçbir işlevi olmayan, hiç bir anlamı olmayan bir madde haline gelecektir. Anayasa Mahkemesi, şekil denetimi yaparken bunu da bir şekil unsuru olarak görmüştür. Çünkü teklifin sadece sayısal yönü değil, aynı zamanda yapılıp yapılamayacağının da bir ön sorun olarak ele alınması gerekir. Anayasa Mahkemesi bu içtihadı ile bunu ortaya koymuştur.

İbrahim Kalın: Yani esastan denetim konusunda Anayasa Mahkemesinin bir sıkıntısı yok. Bunu siz böyle yorumluyorsunuz?

Hikmet Sami Türk: Tabii bu denetimi yapabilmek için söz konusu olan hükmün içeriğine bakmak gerekecektir. Bunun içeriğinde laiklik ilkesiyle bağdaşmayan bir amaç izleyen bir hüküm var. Gerek 10. madde ve gerek 42. madde ile getirilmesi, yapılması istenen değişiklerden anlaşılması gereken bu. Aslında bu hiç yapılmaması gereken bir değişiklikti. Hukuki bakımdan hiçbir şey katmamıştır. Size bunu göstermek isterim; eğer Sayın Başbakanın meydan okuması bir Anayasa değişikliğine dönüşmeseydi, bu kriz hiç yaşanmayacaktı. Çünkü 10. maddede zaten şu hüküm yer alıyor; "devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar". Burada bütün işlemlerinde dedikten sonra şimdi ne ekleniyor buna? "Ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ekleniyor. Türkçe olarak da kötü bir Türkçe. Ama anlam olarak hiçbir şey katmıyor. Aslında bu "bütün işlemlerinde"nin anlamı her türlü işlemlerde demektir zaten.

İbrahim Kalın: Peki bunun etrafında kopan kavga ne?

Hikmet Sami Türk: Amacına bakıyoruz. Biraz sonra size gerekçeyi de okuyabilirim. 1. fıkrada "kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz" deniliyordu; şimdi buraya bir fıkra daha ekleniyor. Üstelik dil bakımından yine çelişkili, tutarsız. Deniyor ki, 'Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple, kimse eğitim ve yüksek öğretim hakkından mahrum edilemez. Bu hakkın kulla-

nımının sınırları kanunla belirlenir". Aynı düşünce, aynı ilke, zaten birinci fıkrada var. Bunu buraya eklemek, bir anlamda gereksiz, anlamsız bir hüküm koymaktır. Ama bunu boşuna yapmadılar. Bu iktidar şimdiye kadar din istismarına dayalı olarak bir propaganda yapmıştır ve din istismarı da türbanda simgelenmiştir. Bu da Anayasa değişikliğine ilişkin kanunun gerekçesinde açıkça yazılıdır. Gerekçenin bir bölümünü okuyorum; "Ülkemizde uzun bir süredir üniversitelerde bazı kız öğrencilerin başlarını örtmede kullandıkları kıyafet nedeniyle, eğitim ve öğrenim hakkını kullanamadıkları bilinmektedir. Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyinde, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesillerin yetiştirilmesi, kişilerin yüksek öğrenim hakkından, kanun önünde eşitlik ilkesi gereği hiçbir nedenle ayrımcılığa tabi tutulmadan yararlanmasını zorunlu kılmaktadır." Bu genel gerekçe. Madde gerekçelerinde de buna benzer açıklamalar var. Dolayısıyla burada, Anayasa Mahkemesinin daha önceki içtihatlarıyla yorumladığı, açıklığa kavuşturduğu laiklik ilkesiyle bağdaşmayan bir düzenleme söz konusu olduğu için iptal edilmiştir.

İbrahim Kalın: Ben Serap Hanım'a dönmek istiyorum. Siz bu kararla ilgili ilk tepkinizde; "hukukî değil siyasî bir karar alınmıştır. Anayasa Mahkemesi, siyasî bir organ değildir. Anayasa'nın tüm hükümleri değiştirilebilir. Bunun istisnası ilk üç maddedir", diyorsunuz. Ama bunu genişletmek suretiyle yorumladığınızda, ortaya çok tuhaf bir tablo çıkıyor. Çünkü Anayasa'nın her hükmü dolaylı bir biçimde 2. maddedeki kavramlarla ilişkilendirilebilir. Tam da Hikmet Bey'in tasvir ettiği şekliyle, yani bu dolaylı bağlantılarla, Anayasa Mahkemesi kendi içinde tutarlı bir şey yapmıştır, bir içtihatta bulunmuştur deniliyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Serap Yazıcı: Aslında tutarlı bir içtihat değil, bilakis tutarsız bir içtihattır. İzin verirseniz, tekrardan kaçınarak bazı noktalara değinmek istiyorum. Sayın hocamız ve Sayın Hasan Celal Güzel, tarihi perspektifi özetlediler. Türkiye bu problemi ilk kez bugün yaşamıyor. 1961 Anayasası döneminde, anayasa değişikliklerinin hangi bakımdan denetleneceği konusunda hiçbir hüküm yoktu. Fakat Anayasa Mahkemesi, sadece şekil denetimi yapması gerekirken, bu yetkiyi zorlamak suretiyle genişleterek, esas yönünden bir denetleme yapa-

cağı yolunda 1969 yılında bir karar verdiği için, Türkiye bir anayasa değişikliği yaşadı. Böylece, Anayasa Mahkemesinin sadece anayasa değişiklikleri üzerinde şekil denetimi yapacağı hükmü benimsendi. Fakat Yüce Mahkeme, bu tutumunu yine devam ettirdi. Bu hükme rağmen, bu kez şekil denetimi yaptığı gerekçesiyle, o görüntü içerisinde anayasa değişikliklerini esas yönünden denetlemeye devam etti. Bunun neticesi olarak 1982 Anayasası hazırlanırken, anayasa koyucu, bu kez sadece şekil denetimi ifadesini kullanmakla yetinmedi, şekil denetiminin neye tekabül edeceğini de açık surette tanımlamak ihtiyacını duydu. Böylece bugünkü tablo karşımıza çıkmıştır; Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini sadece şekil yönünden denetleyebilir. Anayasa'ya uygunluğu bakımından şekil denetimi, teklifi oylama çoğunluğu ve ivedilikle görüşme yasağıyla sınırlıdır. Üstelik bakınız dünkü günlük gazetede bu Anayasa'nın yapımı sürecinde kurucu mecliste cereyan eden bir tartışma nakledilyordu. Bu tartışmalar içinde Sayın Kamer Genç, anayasa değişikliklerinin esas yönünden de denetlenmesi gerektiği, Anayasa Mahkemesine bu yönde bir yetki tanımak gerektiği biçiminde bir öneride bulunduğu halde, bütün Danışma Meclisi üyeleri bu teklife karşı çıkmışlardır, bunun olmaması gerektiğini beyan etmişlerdir. Neticede şekil denetimi bu üç noktayla sınırlı surette kabul edilmiştir. Peki, Anayasa'da böyle bir ifade yer almasaydı, acaba Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerini esas yönünden denetleyebilir miydi? Denetleyemezdi. Anayasa hukukunun teorisi gereği böyle bir denetim olamazdı. Niçin olamazdı? Çünkü hukukta normların birbirine uygunluk denetiminin yapabilmesi için farklı düzeylerde olan iki normun mevcut olması gerekir. Eğer anayasa değişikliğinin uygunluk denetiminden bahsediyorsak, bunun esas yönünden yapılabileceğini öne sürüyorsak; o halde anayasanın da üzerinde bir başka norma ihtiyacımız var. Aksi halde aynı seviyede bulunan, aynı derecede bulunan normlar arasında bir hukuka aykırılık sorunu olamaz. Aralarında bir anlam farkı varsa, anlamca tutarsızlık varsa, bu özel kural, genel kural biçiminde değerlendirilir. Bakınız, Anayasa'mız mesela "Yasama yetkisi TBMM'nindir, bu yetki devredilemez" diyor. Fakat bir başka maddesinde, 91. maddesinde de diyor ki "Bakanlar Kurulu, kanun hükmünde kararname çıkarmaya yetkilidir". Şimdi bu iki norm arasında bir hukuka aykırılık sorunu yoktur. Sadece birisi genel kuralı, diğe-

ri onun istisnası olan kuralı getirmektedir. Usulüne göre yürürlüğe girmiş olan bir anayasa değişikliği Anayasa'nın evvelce yürürlükte bulunan diğer normlarıyla aynı seviyededir; dolayısıyla bu iki norm arasında farklı bir seviye söz konusu olmadığı için esas yönünden denetim olamaz.

Kaldı ki, bizim Anayasa'mız da meseleyi çözmüştür. Şimdi asıl can alıcı noktaya gelmek istiyorum. Dediniz ki, Anayasa Mahkemesinin içtihatları tutarlı mı? Hayır efendim, değil. 2007 yılının Kasım ayında Anayasa Mahkemesinin önüne bir anayasa değişikliğinin esas yönünden denetimi meselesi getirilmiştir. Gene aynen bahsettiğimiz biçimde, Yüce Mahkemeden şekil görüntüsü içinde esas denetimi yapması istenmiştir. Ve Anayasa Mahkemesi Kasım ayında açıkladığı kararında, çok açık olarak, çok net cümlelerle anayasa değişikliklerinin esas yönünden denetimlerinin olmayacağını, sadece şekil yönünden denetiminin olabileceği ve şekil denetiminin ise üç noktayla sınırlı olacağı konusunda karar vermiştir. Kasım'dan geldiğimiz bu noktaya kadar, Yüksek Mahkemenin kompozisyonu değişmedi. Ama vermiş olduğu kararda önemli bir değişiklik oldu. Öyleyse, bu kararı hangi bakımlardan değerlendirmeliyiz? Birincisi, hangi saikle verilmiş olursa olsun, hukuk devleti ilkesine aykırı bir karardır. Neden aykırıdır? Çünkü hukuk devleti, devletin bütün organ ve makamlarının, hukukun sınırları içerisinde hareket etmesini emreder. Çünkü hukuk devletinin amacı, bireyi devletin üstün otoritesi karşısında korumaktır. Eğer devleti hukukla sınırlamazsanız, devlet zaten üstün bir kudrete sahiptir. O takdirde birey için hak veya özgürlük tanzim etmenin hiçbir manası olmaz. Bu yüzden hukuk devleti ilkesini kabul eden bir anayasa düzeninde, kamu organ ve makamları ancak kendilerine açık olarak tanınan yetkileri kullanabilirler. Kendileri hiçbir gerekçe ile yetki yaratamazlar. Eğer yaratırlarsa, bu, vatandaş için çok güvensiz bir ortam oluşturur. Yarına güvenle bakamayacakları bir sistemin oluşumu anlamına gelir. Bu noktadan baktığımız zaman, Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın kendisine vermediği bir yetkiyi kullanmıştır. Bir, hukuk devleti ihlali vardır. İki, Anayasa'mızın 6. maddesi açık olarak diyor ki; "Hiç kimse veya hiçbir organ, kaynağını Anayasa'dan almayan bir yetkiyi kullanamaz". Anayasa'nın bu kuralının açık bir ihlali söz konusu olmuştur.

Nihayet bu kararda, yürürlüğünün durdurulması yönündeki ifade de, Anayasa Mahkemesinin sahip olmadığı bir yetkinin kullanılması biçimindeki tutumunu ifade etmektedir. Kamu hukukunda kıyas kuralı uygulanamaz. Anayasa'mız, sadece idari yargı mercilerine yürürlüğün durdurulması kararını verme yetkisini tanımıştır. Anayasa Mahkemesine böyle bir yetki tanınmamıştır. Ama Anayasa Mahkemesi, 1990'lardan beri maalesef bu yönde kararlar vermektedir. Ve nihayet Anayasa'mızın ilk üç maddeye hasrettiği değişmezlik kuralı bir istisnadır. Genişletici yoruma tabi kılınamaz. Dolayısıyla bir anayasa hükmünün dolaylı olarak ikinci maddeyi değiştirdiği gerekçesiyle bir yargı denetimi yapılamaz. Bu mantık doğru olsaydı; Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan laiklik, hukuk devleti, demokratik devlet, insan haklarına dayanan devlet, sosyal devlet kavramlarının hepsi Anayasa'nın diğer hükümleriyle bir biçimde ilişkilidir. Ben o zaman şu soruyu sormak gereğini duyuyorum; bugüne kadar bu Anayasa 15 kez değiştirildi. Yapılan her değişikliği bir biçimde 2. maddedeki bu kavramlarla ilişkilendirebilirsiniz, iptal edebilirsiniz. O zaman biz dondurulmuş bir Anayasa yaptığımızı baştan ilan edelim. Anayasa'nın tümü bakımından bir değişmezlik vasfı getirelim, mesele olsun bitsin. Onun için kavramları zorlamayalım. Nihayet bir başka gerekçe daha beyan etmek istiyorum: 1961 Anayasası döneminde benzer bir süreç yaşanırken, Türkiye'nin çok seçkin hukukçuları, bu tür istisnai kuralların genişletici yoruma tabi kılınmaması gerektiği konusunda epeyce mürekkep akıtmışlardır. Bu satırları da dikkatle incelemek gerektiğini söylemekle yetiniyorum. Anayasa Mahkemesi, bu kararıyla maalesef anayasal yetkilerini aşmıştır. Şüphesiz laiklik ilkesi çok önemlidir. Ama bakınız Anayasa'mız herhangi bir fark gözetmiyor. 2. maddesinde Cumhuriyet'in tüm niteliklerini eşit derecede tanımlıyor. Biri diğerine feda edilemezken, burada olan nedir? Laiklik ilkesi korunmak istendiği gerekçesiyle, hukuk devleti ilkesi feda edilmiştir. Son bir soruyla bitireceğim. Eğer devlet organları çok yüceleştirilmiş gerekçelerle yetkilerini aşma konusunda bir şansa sahip olsalar, böyle bir tutum meşru görülürse; günün birinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, görülmekte olan bir davanın çok hayati öneme haiz olduğu gerekçesiyle o davada kesin hükmü kendisinin vereceğini beyan etseydi acaba ne olurdu? Ben bu sorunun düşünülmesi gerektiğini beyan etmekle yetiniyorum.

İbrahim Kalın: Levent Bey'e de benzer bir soru yönelteceğim. Anayasa Mahkemesi yetkilerini aştı, kendisine yeni bir yetki ihdas etti diye özetlenebilecek bir görüş var. Serap Hanım da işaret etti buna. Ama öbür taraftan, Hikmet Bey'in ve bazı hukukçuların söylediği; Anayasa Mahkemesinin kendi içinde tutarlı bir karar verdiği ve bu kararla şekil denetimin dışına çıkılmadığı, son tahlilde 2. ve 3. maddelerde belirtilen esasların ve ilkelerin gözetildiği yolunda bir yaklaşım var. Gerekçe açıklandığında muhtemelen bunların detaylarını da daha rahat göreceğiz. Özellikle yürütmenin durdurulmasıyla ilgili nasıl bir gerekçe ilan edilecek; onu da göreceğiz. Ancak siz, şu ana kadarki haliyle bu kararı değerlendirdiğinizde, Anayasa Mahkemesinin bazı hukukçuların dediği gibi bir anayasal suç işlediğini düşünüyor musunuz?

Levent Köker: Ben o kadar uç kavramların kullanılabileceğini düşünmüyorum. Burada biraz karışık bir durum var gibi geliyor bana. Somut kararı ele alacak olursak, gerekçemiz henüz açıklanmadı ama -Serap'ın söylediklerine katılmakla beraber- Anayasa Mahkemesinin, bundan önceki içtihatlarının doğrultusunda bir karar verdiğini ve kararın kendi içinde anlaşılabilir olduğunu zannediyorum. Yürürlüğü durdurma meselesine ben girmeyeceğim, galiba Anayasa Mahkemesi ilk defa 1993'te vermişti böyle bir kararı; yürütmeyi durdurmaya benzeterek. Aslında böyle bir şey yapamaz; ama yaptı ve yapmaya da devam ediyor. Dolayısıyla aslında bu konumuzun özü açısından çok önemli değil. Anayasa Mahkemesinin 1989 ve 1991'de 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nda yapılan iki değişiklikle ilgili verdiği kararlar çerçevesinde, bugünkü kararını anlamaya çalışmak gerekir. Ek 16. maddede, bildiğiniz gibi, dini sebeplerle baş ve boyun kısımlarının örtülmesine izin veren bir düzenleme getirilmişti ve burada anahtar kelime; bir kanun metninde dini sebepler ifadesinin geçmesiydi. Anayasa Mahkemesi bu kanunu iptal ederken bunun laiklik maddesine aykırı olduğunu söylemişti. Bu iptal kararının arkasından, Ek 17. maddeyle "yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydıyla yüksek öğretim kurumlarında kılık kıyafet serbesttir" hükmü getirilmişti. Anayasa Mahkemesi bununla ilgili verdiği kararında, hukukçuların yorumunu reddettikleri bir karar vererek; buradaki 'serbesttir' ifadesinin, iptal etmiş olduğu ek 16'daki hüküm uyarınca

baş ve boyun kısımlarını örtmeyi kapsamadığını söylememiştir. Böylece, aslında gerekçesi üzerinden, burada yargı yetkisini zorlayan; bir kanun hükmüyle anayasa düzenlemesi arasındaki uyumsuzluğu gideren iptal ya da onama şeklinde ya da iptal etmeme şeklinde bir karar vermek yerine, kendisi sanki bir düzenleme yaparmışçasına, serbestliğin neyi kapsayıp neyi kapsamadığına karar vermiştir. Bu kararı aslında bir düzenleme niteliği taşıyordu; buradaki serbestlik hükmü şunu kapsamaz diye. Başörtüsünün üniversitelerde serbest bırakılmasıyla ilgili her türlü yasal düzenlemenin laiklik ilkesiyle ters düşeceğini, daha o tarihte pekiştirerek tescil etmiş oldu. Bunu yapabilir mi yapamaz mı, ayrı bir tartışma konusu ama daha sonra üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağının esas dayanağı buydu. Biz bunu eleştiriyorduk ama bizim eleştirmemiz önemli değil, bu kararda ki anlayış Türk idaresine, Türk kamu yönetimine, devlet anlayışına hâkim oldu. Oysa bu anayasa değişikliklerinin lafzına baktığınız zaman, ne laiklikle, ne başörtüsüyle, ne kılık kıyafetle doğrudan doğruya alakalı hiçbir değişiklik göremezsiniz. Yani 'devlet organları ve idare makamları, bütün işlemlerinde ve her türlü kamu hizmetinden yararlanılmasında kanun önünde eşitlik ilkesine uygun hareket etmek zorundadırlar ifadesinde laiklik ilkesine aykırı olabilecek ne var? Demek ki, burada akıl yürütme olarak gerekçeye baktı. Gerekçede Sayın Türk'ün okuduğu bölümlerden de, bu değişikliklerin başörtüsünü kaldırmaya matuf bir değişiklik olduğunu anladı. Benim içtihatlarıma göre de bu laiklikle bağdaşmıyor, dolayısıyla bunu kaldırmak, laiklik ilkesini kaldırmak anlamına gelir veya onu değiştirmek anlamına gelir diyerekten böyle bir iptal kararı verdi. Peki, bu iptal kararını verebilir mi, veremez mi? Anayasa'daki şekil yönünden denetimle ilgili sınırlamalar açısından, böyle bir iptal kararını tabii ki verememiş olması gerekir. Ama kendi içtihatlarına baktığımız zaman da, Mahkemenin aslında bir önceki içtihadını tekrarladığını görüyoruz. Üstelik de pekiştirerek tekrarlamış oluyor.

İbrahim Kalın: Aslında tutarlı bir karar mı vermiş oluyor?

Levent Köker: Kendi içerisinde tutarlı bir karar vermiş oluyor.

Serap Yazıcı: O halde 2007 Kasım kararını nasıl açıklamak gerekiyor? Kaldı ki, Yüksek Mahkeme bir noktada hata yapmışsa, o hata

bugün de hata yapmasını meşrulaştırmaz. Biz bunu savunamayız. Üstelik 1961 döneminin şartlarıyla, 1982 Anayasası döneminin şartları farklı; çünkü anayasa koyucu Mahkemeyi üç hususla sınırlamıştır.

Levent Köker: Buradan hareketle başka bir şey söyleyeceğim. Üzerinde tartıştığımız karar, Cumhuriyet'in değiştirilemez nitelikleriyle ilişkilendirilerek verilmiş bir karardır. Sorun şurada düğümleniyor; Anayasa'nın 1, 2 ve 3. maddelerinin hükümleri değiştirilemez. Bunu bir kere daha açıklıkla vurgulayalım. Birinci maddede Türkiye devletinin bir Cumhuriyet olduğu hükmü değiştirilemez. Üçüncü maddenin de tamamı değiştirilemez. Fakat Anayasa'nın 4. maddesi diyor ki, 'ikinci maddede belirtilen Cumhuriyet'in nitelikleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez'. Aslında 2. maddede pek çok nitelik yer alıyor. Yani sadece laiklik, hukuk devleti ya da sosyal hukuk devleti, sadece demokratik devlet veya yalnızca insan haklarına saygılı devlet değil, başka özellikler de var. Mesela 'toplumun huzuru' var, 'milli dayanışma' var, 'başlangıçta belirtilen ilkeler' var ki, o başlangıç iki defa değiştirildi. Ama zannediyorum dava konusu bile olmadı. Anayasa Mahkemesi bu kararıyla birlikte, laiklik ilkesiyle ilişkilendirmiş olduğu eski içtihatları doğrultusunda karar verirken, aynı zamanda şöyle bir şeyin de yolunu açmış oluyor; bundan böyle yasama organının yapacağı bütün Anayasa değişikliklerini –Serap'ın da çok güzel söylediği üzere- aslında kendi vesayeti altına almış oluyor. Bir taraftan anlaşılabilir; kendi içinde bir mantığı olan bir içtihat yaptığı belki düşünülebilir. Biz bunu, Anayasa'daki kurallar açısından yetki aşımı ya da daha ağır terimlerle yetki gaspı olarak da nitelendirebiliriz. Ancak özü itibariyle baktığımız zaman, Mahkemenin böyle bir içtihat üretmesine uygun bir zeminin de olduğunu görüyoruz. Sonuç olarak benim söyleyeceğim şey şu; ben baştan beri Türkiye'deki bu başörtüsü meselesinin ve genel olarak özgürlükler meselesinin bu şekilde münferit ve muğlâk hükümlerle çözülemeyeceğini zaten söylüyordum. Türkiye'nin aslında neden yeni bir anayasaya ihtiyacı olduğu da bu durumdan ötürü biraz daha belirgin biçimde ortaya çıkmış olmaktadır. Çünkü Sayın Türk'ün de işaret ettiği gibi, 1961 Anayasasında sadece devletin Cumhuriyet olduğu maddesinin değiştirilemezliği hükmü varken; 1982 Anayasasını ko-

yan 12 Eylül darbesinin yöneticileri, bu değiştirilemez hükümlerin içeriğini genişlettiler. Böylece bu kavramlardan ötürü, özgürlüklerin önünde çok ciddi tehlike oluşturabilecek bir manzara ortaya çıkmış oldu. Türkiye'de öyle bir noktaya gelindi ki, artık daha özgürlükçü bir düzene geçmek için şimdi Türkiye'nin sahiden yepyeni bir anayasa yapması lazım.

İbrahim Kalın: Onu konuşacağız, böyle bir siyasi zeminin olup olmadığını tartışacağız. Ben Etyen Bey'e de söz vermek istiyorum. Bütün tartışmalardan, meselenin laiklikle ilgili yapılan yoruma gelip düğümlendiği sonucu çıkıyor. Sayın Türk de işaret etti; bu değişiklikte belki ifade olarak böyle geçmiyor ama Anayasa'nın diğer maddeleriyle ve Anayasa Mahkemesinin önceki kararlarıyla ilişkilendirdiğimizde, sorunun laiklikle ilgili yapılan birtakım yorum farklılıklarına gelip dayandığını görüyoruz. Siz Mahkeme'nin bu yorumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu karar, bundan sonra Türkiye'deki laiklik tartışmalarını nasıl etkileyecektir?

Etyen Mahçupyan: Bir kere Mahkeme'nin verdiği kararı hukuki tutarlılık açısından ele almanın çok doğru olduğunu sanmıyorum. Mahkeme hukuki bir karar vermiş değil; dolayısıyla Mahkeme'nin kararını ancak ideolojik tutarlılık içinde yorumlayabiliriz. O zaman da Levent Bey'in söylediği şeyin bir anlamı ortaya çıkıyor. Çünkü Mahkeme burada ideolojik davranmakta zaten... Ve önüne gelen meseleleri ideolojik olarak ayırdığı için de, bazılarında bir tür, bazılarında da başka bir tür davranabiliyor. Hukuken tutarsız gözüküyor ama kendi içerisinde baktığımız zaman, ideolojik bakış çok daha önemli olduğu için, o tutarlılığın daha ön planda olduğunu görüyoruz. Türkiye'de yargının meselelere bakarken, bir üst siyaset - alt siyaset ayrımı yaptığını düşünüyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iradesinin sergilediği ve değiştirilmesi mümkün olmayan o maddelerde ima edilen zihniyetin söz konusu olduğu hiçbir yerde yargı, artık yargı değildir; yargı bir tür yürütme organıdır. Yargı, yürütme üzerinde bir vesayeti, meşru olarak kendine atfediyor ve harekete geçiyor. Ve bu baştan beri böyle. Yani bu yaklaşımı, yargının şu andaki tutumuyla ilgili olarak söylemiyorum. Konuların geldiği noktalar, yargıyı farklı davranmaya itiyor. Diğer bir ifadeyle ben, yargının

1923'ten beri böyle olduğunu düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de bir vesayet rejimi var ve bu vesayet rejiminin demokrasiye alerjisi var. Buradan laikliğe gelmek çok daha kolay. Çünkü bu önerilen maddeler ne diyor; aslında insanlar eşit olsun diyor ve eşit olmaları laikliğe aykırı bulunuyor. Çünkü Türkiye'deki laiklik anlayışı, insanların eşit olmadığını, olmaması gerektiğini varsayıyor. Çünkü inançlarınıza göre farklı vatandaş kategorileri üretmiş durumdasınız ve o vatandaş kategorilerinin arasında da bir eş düzeylilik yok. Devlet olarak bazılarını daha çok beğeniyorsunuz, bazılarını daha az beğeniyorsunuz. Ve hatta bazılarını tehdit olarak, tehlike olarak görüyorsunuz. Ama laiklik bütün inançlara eşit mesafe demektir. Türkiye'de laiklik aslında yok. Türkiye'de laiklik, belirli bazı inançların, yine belirli bazı inançsızlıkların daha değerli olduğu varsayımına dayanıyor. Dolayısıyla da laik olmayan bir sistemin aslında kendinden mülhem bir laiklik tanımı yaparak eşitsizliği bile laiklikle meşrulaştırdığı bir ortam yaratmış durumdayız. Böyle bakıldığı zaman, mesela Anayasa Mahkemesinin 'ben değişmez ilkelerdeki, değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen şartları bir şekil şartı olarak alıyorum demesini bir itiraf olarak düşünüyorum. Eğer onlar şekil şartıysa, o zaman Türkiye Anayasa'sında o maddelerde yazan şeyler de sadece şekildir ve nitekim Türkiye'nin demokratik olması, laik olması bir şekildir, esas değildir zaten ve dolayısıyla belki de Mahkeme'nin gayet tutarlı bir şekilde, Levent Bey'in söylediği gibi aslında onları şekil şartı olarak kullandığını söylemek istiyorum.

İbrahim Kalın: Bu karar sürecinde önerilen birtakım şeyler vardı. Bir senato sistemine geçilsin, kamaralı sistem olsun ve oradan 'Anayasa Mahkemesinin bu kararı askıya alınsın' gibi kimi teklifler gündeme geldi. Tüm bunların yanı sıra, laikliğin tanımıyla ilgili yapılan bir tartışma da gündeme geldi. Sayın Tarhan Erdem'in Radikal'de çıkan bir yazısı da, aslında tartışmaların bir yönünü iyi bir şekilde özetliyor. Sayın Erdem diyor ki; "Aslında bu karar toplumdaki kutuplaşmayı artıracak. Mahkeme üyeleri de bunu biliyorlardı. Fakat sorun Cumhuriyet'i kimin koruyacağına gelip dayanıyor." İlk turda Sayın Türk de kısmen buna değindi. Bütün bunlar zaman zaman iç basında da, dış basında da çıkıyor. Böyle bir çoğulcu mutlakiyetçiliğe doğru gidiliyorsa eğer; bunun önünde birtakım şeylerin olması

lazım, frenleyici birtakım mekanizmanların olması lazım. Yargı aslında bu görevi görüyor şu anda. Böyle de bir yorum yapılıyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu anlamda sizin daha önce söylediklerinizi de teyit eden bir husus öne çıkıyor; yargı salt hukuk açısından bakmıyor; bir rejim tehlikesi olarak da, temel ilkelerin korunması açısından da bakıyor. Ama böyle bakınca da, Serap Hanım'ın vurguladığı gibi, bu maddelerin bu kadar geniş yorumlanması halinde, her tür kanun değişikliğini, her tür anayasa değişikliğini iptal etme imkânı da doğuyor.

Etyen Mahçupyan: Türkiye'deki "cumhuriyet" kavramının aslında problemli olduğunu kabul etmek lazım bir yerde. Çünkü Cumhuriyet dediğiniz şey, kaçınılmaz olarak değişime açık olan bir rejim demek. İnsanlar, nesiller değişiyor; talepleri, tercihleri değişiyor. Şu anda Türkiye'de yetmiş milyon insan yaşıyor ve bu yetmiş milyon insanın cumhuriyeti bu. Bu yetmiş milyon insan farklı şeyler talep ederlerse ve düşünmeye başlarlarsa, bu Cumhuriyet de tabii ki değişecek. 'Kesinlikle değişmesin' demeye başladığınız zaman, o takdirde halkın dışında birtakım ölçütler üzerinde kurmuş olduğunuz bir cumhuriyete geliyorsunuz. Dolayısıyla, onun korunması, kollanması diye bir görev de halkın dışında bir koruma görevi olmak durumunda kalıyor. Burada bir anlamda sultanın yerine geçmiş olan bir bürokrasi var diye düşünüyorum ben. Yani mümkün olduğu kadar zihniyet açısından değişmemesi garanti altına alınmış olan veya değişmeyeceğini beklediğimiz bir bakışın sürekli olarak Cumhuriyet'i aynı noktalar ve aynı ilkeler çerçevesinde tutmaya çalışması. Fakat toplum değişiyor ve bu kaçınılmaz bir şey. Dolayısıyla değişen bir toplum karşısında değişmeyen bir cumhuriyet tutmaya çalışırsanız siz, toplumla çatışmanız kaçınılmazdır ve bu sadece muhafazakâr kesimle çatışmak demek değildir. Bu cumhuriyet, laik kesimle de çatışacak önümüzdeki dönemde. Çünkü dünya değişiyor ve laik kesimin de bakışı değişiyor. Laik kesim daha demokrat bir dünya, bir düzen, bir ülke ve bir cumhuriyet arıyor. Buna razı değilseniz ve bunu ille de silahla ya da hukukun dışına çıkarak bu şekilde koruyacağım demeye başlarsanız, o zaman meşruiyet sorunu başlar. Türkiye'de bence bürokrasinin çok önemli bir meşruiyet sorunu var ve bu meşruiyet sorunu, artık herhangi bir bürokratik merci tarafın-

dan çözülebilir gibi değil. Bu noktadan sonra toplumun buna nasıl bakacağı çok önemli olacak diye düşünüyorum.

İbrahim Kalın: Az önce Sayın Türk, Türkiye Cumhuriyeti herhangi bir cumhuriyet değil dedi. Yani bir anlamda sanki iki farklı cumhuriyet modelini konuşuyor gibiyiz?

Etyen Mahçupyan: 'Türkiye Cumhuriyeti, herhangi bir cumhuriyet değil' demek meşru değildir. Kim diyor, ne hakla böyle bir şey söylüyorsunuz ve eğer başka bir cumhuriyete benzemiyorsa, bunu söyleme hakkını size kim verdi, yani tanımlama hakkını kim verdi? Eğer başka bir cumhuriyete benzemiyorsa, o zaman toplum onun nasıl bir şey olacağına karar vermek durumunda. Bazı insanlar çıkıp ben cumhuriyetin nasıl olması gerektiğini biliyorum ve toplum ne isterse istesin, bu cumhuriyet başka hiçbir şeye benzemez ve ancak benim dediğim kriterler üzerinde hayata geçebilir ve orada öyle kalabilir demeye başlarsa; bunun adı bürokratik vesayet rejimidir. Bunun adı demokrasi falan değildir. Dolayısıyla da şöyle bir noktaya gelebiliriz; değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen maddeler kalırsa ve hakikaten değiştirilmeleri teklif dahi edilemezse, önümüzdeki 30 – 40 yılda elimizde Cumhuriyet de kalmayabilir. O zaman çok daha net bir biçimde tahakküm rejimine doğru kaymak zorunda kalırsınız. Değiştirilemez maddelerin varlığı bile, zaten toplumun muhtemel tercihleri karşısında tedirgin olan, korkan, çekinen; dolayısıyla demokrasiyi hazmedemeyen bir cumhuriyetten bahsettiğimizi gösteriyor bize. Değiştirilebilir olsun, tartışılsın ve reddedilsin. Bu kadar özgüven yoksa bir cumhuriyette o zaman o cumhuriyet sürekli olarak toplumu bir çocuk muamelesiyle karşı karşıya bırakır ve o çocuklar da bir noktadan sonra bunu kabul etmeyebilirler.

İbrahim Kalın: Sayın Türk zannediyorum söylemek istediğiniz bir kaç şey var; ama ben de bir soru sormak istiyorum.

Hikmet Sami Türk: Türkiye Cumhuriyeti'nin ne olduğu Anayasa'da tanımlanmış; 1. maddede 'Türkiye devleti bir Cumhuriyettir"; 2. maddede de, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere daya-

nan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir." deniyor. Bunun hangilerine itiraz ediyorsunuz, hangilerini kabul etmiyorsunuz? Elbette her toplumun, her devletin dayanması gereken birtakım temel ilkeler vardır. Değişmeyen maddeler sadece bizim Anayasa'mızda yok; başka anayasalarda da var. Örneğin, Fransız anayasasında, hükümet şeklinin cumhuriyet olduğuna dair maddelerin değiştirilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Alman anayasasında federal düzenle ilgili hükümlerin değiştirilemeyeceği hükmü var.

Etyen Mahçupyan: Diğerlerine benziyoruz, çok da kendine has bir cumhuriyet değil yani.

Hikmet Sami Türk: Burada Türkiye Cumhuriyeti'ni ayakta tutan temel sütunlarla ilgili birtakım maddeler var. 1924 Anayasasında sadece Cumhuriyet'ti, 1961 Anayasasında yine sadece Cumhuriyet'ti; ama Anayasa Mahkemesi onu anlamlandırdı. Cumhuriyet'in Anayasa'da yazılı niteliklerinin de bu değişmezlik unsuru içerisinde olduğunu içtihat yoluyla geliştirdi. 1982 Anayasası bunu benimsedi ve ona bir de devletin bölünmez bütünlüğünü ifade eden, resmi dilin Türkçe olduğunu belirten, ulusal marşın İstiklal Marşı olduğunu vurgulayan maddeleri de ekledi. Değiştirilmesi teklif edilemeyen hükümler, bunlardan ibarettir. Bunlardan şikâyeti olan varsa onu bilmiyorum; ama Türkiye Cumhuriyeti devletini ayakta tutan ve bizi bir sosyal sözleşme olarak, bir toplumsal sözleşme olarak birleştiren, bu temel ilkelerdir. Geri kalan bütün maddelerini değiştirebiliriz. Ben kişisel olarak, görev yaptığım süre içerisinde bu Anayasa'nın elliye yakın maddesinin değiştirilmesine katkıda bulunmuş bir insanım. Bu Anayasa mutlaka Türkiye'nin dünyadaki çağdaş gelişmesine katkıda bulunarak, uygun olarak ve dinamik olarak değişme süresince daha çok değişiklikler geçirecektir. Ama burada söylenenler Türkiye'nin bir Cumhuriyet olduğu, Türkiye'nin insan haklarına dayalı olduğu, Atatürk milliyetçiliğine bağlı olduğu, demokratik olduğu, laik olduğu, sosyal hukuk devleti olduğu. Bundan rahatsızlık mı duyuluyor? Sayın Mahçupyan bundan rahatsızlık mı duyuyor? Yahut Türkiye'nin, ülkesi ve milletinin bölünmez bir bütün olduğundan rahatsızlık mı duyuyorsunuz? Bunlar bu devleti ayakta tutan, bir arada tutan unsurlardır. O nedenle bunlar değişmez ilan edilmiştir. Geri kalan bütün hükümlerini değiştirebilirsiniz. Bu arada laikliğin

Anayasa'da tanımlanmadığı söyleniyor. Belki çok da başarılı bir ifade değil; ama Anayasa bir sözlük de değil. Bir tanım bekleyemezsiniz bir kanundan, bir anayasa hükmünden. Ama başlangıç kısmında laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı, yani din ve devlet işlerinin ayrılığı var. 24. maddenin son fıkrasında, "Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz" denilmektedir. Devlet ve toplum düzeninin din kurallarına dayanmaması; devletin, insanlar tarafından konulan ve değişen koşullara göre her zaman insanlar tarafından değiştirilebilecek düzenlerle yönetilebilmesi gerekir.

İbrahim Kalın: Peki din özgürlüklerinin talep edilmesi devlet düzeninin dini kurallara dayatılması mı demektir?

Hikmet Sami Türk: Türkiye'de dini özgürlükler, kamu özgürlüğüyle ibadet özgürlüğü var, vicdan özgürlüğü var ve bunlara müdahale söz konusu değil. Bu konuştuğumuz maddenin de bununla ilgisi yok. Din özgürlüğü tüm ülkede var. Herkes istediği gibi ibadet ediyor, istediği inançta ya da isterse hiçbir şeye inanmıyor. Bunda herhangi bir sınırlama yok ama kamu düzeni bakımından, örneğin dışarıda, sokakta geçmişte yaşadığımız gibi, ellerinde sopalarla bir kısım insanların gösteri yapması kabul edilemez tabii ki.

Etyen Mahçupyan: Din özgürlüğü bakımından birisi başına bir şey takabilecek, değil mi?

Hikmet Sami Türk: Hayır, Türkiye devrimler yapmış bir ülkedir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun hurafelere dayalı dini şeriat devleti olması yüzünden çökmüştür. O nedenle Türkiye Cumhuriyeti laik temellere dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yasaları din kurallarına dayanmaz. İnsanların koyduğu ve yine her zaman insanların değiştirebileceği kurallarla yönetilir Türkiye Cumhuriyeti. Aksi takdirde din kuralları, değişmeyen Tanrı buyruklarıdır. Onların tartışılma olanağı yoktur ama bizim koyduğumuz kuralları her za-

man değerlendirebilir, her zaman eleştirebiliriz, her zaman yerlerine yenilerini koyabiliriz. Toplumun dinamik gelişme süreci zaten bunu gerektirir.

Etyen Mahçupyan: Anayasa'da 'Türkiye hukuk devletidir' yazdığı zaman bazı hukukçular belki de onu bir gerçeklik olarak ele alıyorlar. Oysa o bir gerçeklik değil, o ifade 'Türkiye hukuk devleti olmalıdır' anlamını taşıyor. Siz de ne yaparsanız olur, ne yaparsanız olmaz diye düşünürsünüz. Ama böyle yaparsanız olmuyor.

Hikmet Sami Türk: Elbette bunlar Anayasa hükümlerinde yazılan bir programdır.

Etyen Mahçupyan: Ama o programa uyup uymamanız sizin zihniyetinizle bağlantılı. Sizin zihniyetiniz otoriter olduğu sürece, orada ne yazarsa yazsın, siz onu belirli bir şekilde yorumluyorsunuz ve demokrasi olmuyor.

Hikmet Sami Türk: Biz bunları gerçekleştirmek için çalışmak zorundayız. Ama sizin söylediklerinizi, adeta bunun hiçbirini kabul etmemek, her şeyiyle reddetmek yönünde.

Etyen Mahçupyan: Hayır, şimdiye kadar Türkiye Cumhuriyeti, bu olayları doğru bir şekilde yapmış olsaydı, şu anda toplumsal huzur da, barış da çok daha fazla olurdu.

Hikmet Sami Türk: Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına dayalı olmasından dolayı insan hakları sorunlarımız var. Ben İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı yaptım. Bunu gerçekleştirmek, bunu bir gerçek yapmak hepimizin ödevi, bunda ne kusur var? Soruyorum size, böyle bir ilkenin Anayasa'da yer almasında ne kusur var? Demokratik olmasında kusurlarımız var, demokrasimizin eksikleri var; ama onu tam olarak gerçekleştirmek, eksiksiz demokrasiyi gerçekleştirmek bizim hedefimiz.

Etyen Mahçupyan: Bu olması gerekenle ilgili. Ama olan şey Anayasa'ya bakarak ispatlanamaz.

Hikmet Sami Türk: Anayasalar aynı zamanda programdır. Onlar eksikliklerimizdir.

Etyen Mahçupyan: İşte biz de Anayasa Mahkemesinin son kararının bir eksiklik olduğunu düşünüyoruz.

Hikmet Sami Türk: Anayasa Mahkemesi kararı da elbette eleştirilebilir.

İbrahim Kalın: Peki şu tartışmadan da ortaya çıkan, laiklik kavramının tanımı üzerinde bile anlaşamadığımız.

Hasan Celal Güzel: Efendim laiklik zaten tarif edilmemiştir.

Hikmet Sami Türk: Anayasa bir sözlük değil.

Hasan Celal Güzel: Ben ona katılmıyorum. Çünkü o 24. maddenin başında, birtakım kesimlerin oligarşik despotik kesimlerin -hocamı tenzih ederim tabii- başlangıçtan beri Türkiye'nin idaresinde, millet iradesinin dışında birtakım yetkiler vehmetmesinin kaynağı, laiklik konusundaki değişik yorumlardır. Biraz evvel söylenen konunun matlabı, başlığı, din ve vicdan hürriyetidir. Yani laikliğin tarifi olduğu söylenen konu, aslında din ve vicdan hürriyetini tarif etmiştir. Başlangıç ilkelerinde de sadece o laiklik meselesi yoktur. Bu arada laikliğin din düşmanlığı sayılmayacağı şeklindeki bir hüküm de 2. maddenin gerekçesinde vardır. Bakınız başlangıç hükümlerinde sadece laiklik yok; millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun Anayasa'da gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeninin dışına çıkamayacağı da var Anayasa'da. Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan beri bu ilkenin dışına çıkmıştır. Anayasa Mahkemesi ideolojik olarak da ne yazık ki, kuvvetler ayrılığı ilkesi dışına çıkarak, yasama organının üzerine jandarma olarak dikilmiştir. Bir süreden beri yaptığımız tartışmalara bakın; koruma ve kollamadan bahsediliyor. Neyi, kimin adına koruyup kollayacaksınız? Kimden koruyup kollayacaksınız? Milletten, halktan mı koruyup kollayacaksınız Cumhuriyet'i? Halkımız cumhuriyet, laiklik düşmanı mıdır? Bu iş hukuki bir iş değildir, bu tamamen siyasi bir iştir. Benim görüşüm odur ki ve milletin çoğunun bu görüşe katıldığına adım gibi eminim; aslmda Türkiye'de azınlık bir egemen güç, tek parti milli şeflik

diktasını hala devam ettirmek istemektedir, demokrasiyi içine sindirememiştir. 27 Mayıs'tan beri de bu şekilde devam etmektedir. Zaten 27 Mayıs'ta Yüksek Adalet Divanı Başkanı dahi Anayasa Mahkemesi üyesi yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasa'ya uygunluğu denetimi bakımından eğer tam manasıyla vazifesini yaparsa faydalı olabilir ancak hiçbir zaman bir jandarma gibi bekçi değildir. Anayasa Mahkemesini Cumhuriyet'i koruma, kollamayla görevlendiren, yetkilendiren herhangi bir madde, bu gayrimeşru darbe yasasında bile hiçbir şekilde yoktur. Anayasa'nın 148. maddesinin başlığı, matlabı, Anayasa Mahkemesinin "Görev ve Yetkileri"dir ve bunlar arasında laikliği korumak, Cumhuriyet'i korumak, Cumhuriyet'in niteliklerini korumak diye bir düzenlemeden bahsedilemez. Bu bir mahkemedir. Bu bir siyasi otorite değildir. Hâlbuki son 5 Haziran kararlarıyla, özellikle bu Mahkeme, mahkemeliğini bir tarafa bırakmıştır; siyasi bir güç gibi hareket etmiştir. Hatta açık söylemek gerekirse, Cumhuriyet Halk Partisinin bir organı gibi davranmıştır. Daha da net bir şekilde ifade edeyim, ne yazık ki Ahmet Necdet Sezer de CHP'li bir Cumhurbaşkanı olmuştur. Tarafsızlığını yitirmiştir, getirdiği her kişiyi, atadığı her kişiyi CHP'li olarak getirmiştir.

O zaman A.M. dokuzlusu ortaya çıkmıştır. Bu Anayasa Mahkemesi dokuzlusu, baştan beri -2007'deki kararı ortadadır- hep CHP'nin taleplerini yerine getirmekle kendisini adeta mükellef hissetmiştir. Bu elbette tutarlıdır, çünkü bu kişiler CHP zihniyetlidir. Kimi neden koruyup, kolluyorsunuz? Bu milletin sahibi, bu devletin sahibi, bu Cumhuriyet'in sahibi, yaşayan yetmiş milyon kişidir. Bunu böyle almazsanız, hepsine potansiyel suçlu olarak bakarsanız nasıl bir neticeye varabilirsiniz? Böyle bir şey olabilir mi? Hiçbir zaman kabul etmiyorum. Diğer taraftan başbakanın "velev ki" konusundaki ifadesi tamamen doğrudur, bir siyasi simge de olsa hiçbir zaman suç teşkil etmez. İnsanlar siyasi simgenin en müşahhas hali, en somut hali olan siyasi parti rozetleriyle üniversiteye giriyorlar. Üniversite üniversal kelimesinden gelir. Özgürlüklerin en fazla olduğu yer demektir. Böyle bir yere girmeyecek de nereye girecek? Mesele dini inanç değil ki... 2547 sayılı Kanun'un bu zihniyetteki Anayasa Mahkemesinin dahi iptal etmediği maddesi ek 17'yi ben kaleme aldım. Ama çok garip bir hadise meydana gelmiştir; gerekçedeki ifade karar

hükmü gibi içtihat teşkil eder denilmiştir. Dünyanın neresinde böyle bir şey var ki? Şu anda sanal bir yasak vardır, aslında başörtülü öğrenciler çok rahatlıkla bu karardan sonra dahi girebilir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin bu kararı yok hükmündedir, çünkü Anayasa'ya aykırıdır. Anayasa Mahkemesi üyeleri Anayasa'yı ihlal suçu işlemiştir, bu Türk Ceza Kanunu'ndaki 311'i meydana getirmez, cebir ve şiddet yoktur. Onun için bazıları da şöyle diyor; "Koruma, kollama darbeciler tarafından yapılacağına bari yargıçlar tarafından yapılsın da hiç değilse ortada tanklar gezmez, borazanlar ötmez, Hasan Mutlucan türkü söylemez". Böyle bir anlayış olur mu? Suyu tersine akıtamazsınız. Daha önemlisini söyleyeyim size, Anayasa Mahkemesinin dokuzlusunun verdiği bu son karar, aynı zamanda kurucu iktidarın yerine geçme kararıdır. Kurucu iktidarın da, kurucu gücün de aslında çok fazla hukuki olmadığı kanaatindeyim. Yani hocam kusuruma bakmasın, - ben kendilerini ne kadar severim o bilir -, şahsını tenzih ederim ama 'T.C. var olduğu sürece ilk üç madde değişmeyecektir' deniliyor. Oysa 1982 Anayasası yapılırken bu maddelerde değişiklik yapıldı. Atatürk milliyetçiliği var mıydı hocam daha evvel?

Serap Yazıcı: Hayır, yoktu; milli devlet vardı.

Hasan Celal Güzel: Türk milliyetçiliği vardı. Demek değişiklik olabiliyor, niye olmasın ki? Sonra kurucu irade değişirse, devlet niye yıkılsın? Almanya'daki kurucu irade gibi. Türkiye'de asla öyle bir şey istemiyoruz ama o kadar tuhaf şekilde değişti ki nasyonal sosyalist idare bile kuruldu ama adı Almanya idi. Fransa'da beş tane cumhuriyet ilan edildi. İspanya'da da böyle oldu. Hiç kimse bizim cumhuriyetimiz yıkılır diye bakmadı. Niye Türk milletine bu kadar güvensizlik var? Böyle skandal olur mu? Yani başımıza on bir tane kişiyi çoban olarak dikmeye kimin ne hakkı var? Onun için TBMM eline geçirdiği, kazandığı, milletin kendisine verdiği bu yasama gücünü mutlaka yürürlüğe koymaya çalışarak kullanmalıdır. Burada açıkçası bir siyasi iktidar kavgası vardır. CHP yıllarca sandık yoluyla iktidara gelememenin acısını, bu şekilde çıkarmaya çalışmaktadır. Siz zannediyor musunuz ki, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Anayasa Mahkemesi üyelerinin dokuzlusu, tamamen kendi başlarına oturup bu kararları alıyorlar, bu iddianameleri yazıyorlar? Niye tele kulaktan bu kadar ürküntü duyulduğunu zannediyorsunuz? Türkiye'de kapalı

kapılar arkasında neler olduğunu çok iyi biliyoruz biz. Siz Ankara'ya kulağınızı verin de bir dinleyin. Ama bu istihbaratçı kulağı değil, gazeteci kulağı olsun, solcu kulağı olsun. Türkiye'de şu an Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içindeki bir darbe odağının, Cumhuriyet Çalışma Grubu diye, Batı Çalışma Grubu yerine kurulan bir darbe odağının CHP ile ilişkisi vardır. CHP'nin aynı şekilde, ne yazık ki birtakım yargı organlarıyla ve görevlileriyle de ilişkisi vardır. Türkiye'de gerçekten bir yargı darbesi söz konusudur. Gerisi laftır. Yani yaşananların laiklikle hiçbir ilgisi yoktur.

İbrahim Kalın: Sayın Türk bir şey ekleyecek galiba.

Hikmet Sami Türk: Sayın Hasan Celal Güzel'in söylediklerinin hepsine cevap vermek mümkün ama sadece bir noktayı belirteceğim. Daha sonra söz sırası bana geldiğinde düşüncelerimi söyleyeceğim. O da şu; Anayasa Mahkemesinin CHP'nin her istediğini yaptığı şeklinde bir söz söyledi yanlış anlamadıysam. Şimdi acaba öyle mi? Bilindiği gibi Anayasa değişiklikleri hakkında, parti olarak dava açılamamakta, ancak milletvekilleri dava açabilmektedirler. Bundan bir süre önce, Kasım ayında CHP milletvekillerinin çoğunluğunu oluşturduğu bir grup bir dava açmıştı.

Hasan Celal Güzel: Onu Serap Hanım da söylemişti.

Hikmet Sami Türk: Bilindiği gibi, Cumhurbaşkanı seçimi geçen yıl Nisan ayında gerçekleşmeyince halk tarafından yapılmasını öngören bir anayasa değişikliği yapıldı fakat daha sonra 22 Temmuz seçimlerinden sonra Sayın Gül Cumhurbaşkanı seçildi. Ancak o anayasa değişikliğinde ek 17 ve 18. maddeler vardı ve orada da 11. Cumhurbaşkanının nasıl seçileceği düzenleniyordu. Konusu kalmadığı için, yapılan yeni bir anayasa değişikliği ile bu kaldırıldı. Fakat CHP, bu anayasa değişikliği daha önce 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından halkoyuna sunulmuş olduğu için, halk oylamasının devam ettiği bir sırada bu anayasa değişikliğinin yapılamayacağını, yapılan bu değişikliğin yok hükmünde olduğunu, yokluğun tespitini ve iptalini isteyen bir dava açtı. Anayasa Mahkemesi bu istemi 9'a 2 ile reddetmiştir. Yani CHP'den giden her şeyi kabul ediyor gibi bir iddia çok basit bir iddia, çok yanlıştır, haksızdır. Lütfen.

Hasan Celal Güzel: Hiçbir şekilde haksız değildir. Ne yazık ki Anayasa Mahkemesi meşruiyetini kaybetmiştir. Siyasi bir organ haline gelmiştir. Size cevap olarak şunu söyleyeyim sadece.

Hikmet Sami Türk: Ama az önce bir soru sordum, konuşuyorum beni dinleyin dediniz, şimdi beni konuşturmuyorsunuz.

Hasan Celal Güzel: Ama şu anda konuşmak sizin hakkınız değil; siz bana cevap veriyorsunuz.

Hikmet Sami Türk: Sayın Güzel, ama ben sözümü bitirmedim. Sizin gibi daha önce iki bakanlık yapmış bir insana tartışma adabını hatırlatmaktan hicap duyarım.

Hasan Celal Güzel: Tartışma adabını sizden iyi bilirim. Ben devlete kırk sene hizmet verdim.

Hikmet Sami Türk: Yaşça sizden daha büyüğüm, sizden de daha çok hizmetim var bu devlete.

Hasan Celal Güzel: O çok tartışılır hocam, hiç belli olmaz. Size öyle geliyor.

İbrahim Kalın: Farklı bir mecrada ilerlemesin bu tartışma lütfen.

Hikmet Sami Türk: Hizmetlerimden söz etmekten şahsen hicap duyarım.

Hasan Celal Güzel: İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanıymışsınız ama insan haklarını kısıtlamayı savunuyorsunuz.

Hikmet Sami Türk: Siz kısıtlama olarak görüyorsunuz. Acaba başörtüsü bir insan hakkı mıdır, özgürlük müdür?

Hasan Celal Güzel: Nedir, hayvan hakkı mıdır? 18 yaşındaki bir genç kızın başını örtmesine siz mi karar vereceksiniz?

Hikmet Sami Türk: Burada insanları başörtüsüyle üniversiteye devama zorlayabilecek bir değişiklik geliyor, o özgürlük olarak gelen şey, bir süre sonra bir zorlamaya dönüşecektir. Bu mu özgürlük? Kadınların başlarını örtmesi midir özgürlük?

Hasan Celal Güzel: Gelecekte bir zorlama olacak diye. Siz nasıl bir hukukçusunuz ki muhtemel olacaklara göre şimdiden karar hükmedersiniz.

Hikmet Sami Türk: Yaptığınız düzenlemenin ne amaçla yapıldığını zaten söylemişsiniz, daha doğrusu bunu yapanlar söylemiş.

Hasan Celal Güzel: Ne amaçla gelmiş? Şeriat devleti kuracağız diye mi getirmişler?

Hikmet Sami Türk: Size gerekçesini okudum, gerekçesi ne diyor?

Hasan Celal Güzel: Gerekçesi ne diyor, başörtüsü diyor. Başörtüsüyle kızların üniversiteye girmesi şeriat devleti kurulması mı demek?

Hikmet Sami Türk: Ona doğru bir gidiştir. Laiklik devlet düzeninin, toplum düzeninin din kurallarına dayanmamasıdır. Bu din kurallarına dayalı bir düzenlemedir. O nedenle laikliğe aykırıdır.

İbrahim Kalın: Peki, müsaade ederseniz Sayın Köker'e de söz vermek istiyorum.

Hikmet Sami Türk: Türkiye bunca sorunu bırakmış, üniversitedeki kız öğrencilerimizin saçıyla başıyla uğraşıyor. Yazık yani.

İbrahim Kalın: Ama aynı argümanı yasağa karşı çıkanlar da kullanıyor.

Hasan Celal Güzel: Kız öğrencilerin saçıyla başıyla uğraşan sizlersiniz.

Hikmet Sami Türk: Hayır sizlersiniz. 1950'den beri Türkiye'de çok partili rejimin pahalı bir faturası oldu, bu da din istismarı.

Hasan Celal Güzel: Size kalsa tek parti devam edecek.

Hikmet Sami Türk: Hayır, çok partili rejime geçen CHP'dir.

Hasan Celal Güzel: Öyle mi? Mecbur kaldı da ondan geçti. Babasının hayrına değil.

İbrahim Kalın: Müsaade ederseniz Sayın Köker'e de söz vereyim. Bu tartışma başörtüsü, din özgürlüğü, laiklik meselesi üzerine devam ederse daha çok uzar.

Hikmet Sami Türk: Bu düzeyde bir tartışmayı ben şimdiye kadar sizin programınızda yaşamadım. Sayın Bakandan da beklemezdim. Hiç beklemediğim bir tartışma.

Hasan Celal Güzel: Ben de sizden beklemezdim.

İbrahim Kalın: Burada Sayın Köker'e de söz hakkı vereyim. Konunun hassasiyeti yüzünden duygular da işin içine giriyor. Sayın Köker tartışma başörtüsü, laiklik, özgürlük üzerinden yürüyorken, şimdi Meclis açısından da şöyle bir tartışma başladı. 'Bu, Meclis'in yasama yetkisini de sınırlayan ve bundan sonra da Meclis'in anayasa değişiklikleri ile ilgili yapacağı bütün hamlelerin önünü tıkayan bir karardır' denildi. Birtakım sert tepkiler verildi, Meclis kapatılsın, bundan sonra bir şey yapmasın falan denildi. Siz bu kararın, Meclis'in yasama yetkisini bundan sonra nasıl etkileyeceğini değerlendirebilir misiniz?

Levent Köker: Bunu biraz önce söyledim aslında ama isterseniz bu heyecanlı ortamda biraz hem tarihe, hem de kavramlara yeniden göz atalım. Bir defa eğer Cumhuriyet'in tarihsel olarak bir kuruluş felsefesi ve bunun anayasalara da yansımış olan iz düşümlerinden söz edilecekse, esas itibariyle tek parti dönemine münhasır olarak 1930'ların şartlarında oluşmuş bir ideoloji olarak Kemalizm diye bir şey var. Bunu bir kenara bırakarak düşünecek olursak, Cumhuriyet'imizin aslında iki önemli unsuru bu sıcak tartışma ortamında aklıma geliyor. Bunlardan bir tanesi, herkesin bildiği bu çağdaş uygarlık seviyesi meselesidir. Bu çağdaş uygarlık seviyesi, eğer Cumhuriyet'in kuruluşundaki hedefse, bu hedefin, bugün yoluna girmiş bulunduğumuz AB tam üyeliğiyle birlikte aslında çok önemli bir merhaleyi geride bırakacağı kanaatindeyim. Dolayısıyla çok sık tekrarlandığı için bu çağdaş uygarlık seviyesi lafını da bir kenara koyarsak Cumhuriyet, cumhuriyet olması için ne gerekiyorsa yaptığı zaman, zaten altmış - yetmiş senelik hedefi olan AB'ye tam üye olma noktasını da yakalayacaktır. Bunun ne demek olduğunu açabiliriz ama ona gelmeden önce başka bir husus daha var, değinmek iste-

diğim. Yine tarihsel olarak cumhuriyeti tarif edenler ve özellikle de Atatürk diyor ki, 'Cumhuriyet, demokrasi mefkûresini en mükemmel surette gerçekleştiren rejimin adıdır'. Dolayısıyla, Cumhuriyet'i düşünürken başka yerlerden birtakım kavramları getirmeye hiç gerek yok. Cumhuriyet eşittir demokrasidir, yani halk idaresi dediğimiz şeydir. Halk idaresinin de temel hak ve hürriyetler olmadan olmayacağı biliniyor.

Bugün gelinen noktada, temel hak ve hürriyetler, pek çok hayat tarzının farklı bir biçimde bir arada bulunduğu toplumlarda, çok kültürlü bir hayat tarzını kabul etmek, kendi içine almak ve bunun gereğini yapmak zorunda. Bunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde hem madde olarak formüle edilmiş biçimleri var, hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konuda güzel kararları var. Onların çerçevesinde biz ifade hürriyeti, örgütlenme hürriyeti, bunların siyasi hayatta ne gibi sınırlar dâhilinde kullanılacağı gibi konularla ilgili çok geniş bir birikime sahibiz. Şimdi bu çerçevede düşündüğümüz zaman, son zamanlarda, özellikle Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bu iki karar, yani 5 Haziran kararıyla, cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında vermiş olduğu 367 kararı aslında bizi önemli bir sorunla karşı karşıya getirdi. Çünkü Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet'in içeriğinde olması gereken anayasa yargısının biricik kurumu olarak, önemli bir Cumhuriyet' kurumu olarak, hatta bir değer olarak sahiplenmemiz gereken bir kurumdur. Ne var ki, bu kararlar, yasamanın ve yürütmenin ihlallerine karşı temel hak ve hürriyetleri korumaya yönelik bağımsız ve tarafsız bir yargı organı olarak Anayasa Mahkemesini sahiplenme şansımızı elimizden çekip aldı. Hatırlanacağı üzere Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası ile kurulduktan sonraki süreçte, denetimleriyle aslında temel hak ve hürriyetleri güçlendirmek ve bunları korumakla yükümlü; görevi esas itibariyle bu olması gereken bir mahkeme olarak düşünülmeliydi ama otoriter rejimler tarafından Anayasa Mahkemesinin şekli şemali de zamanla değiştirildi. Yüklendiği görevler itibariyle, Etyen Bey'in söylediği gibi, Türkiye'deki vesayetçi, güdümlü demokrasi süresini muhafaza etmeye yönelik bir işlev belki daha öne çıkmış gibi görünüyor ama şu noktayı bilmemiz lazım. Cumhuriyet eğer cumhuriyet olarak devam edecekse, bu temel hak ve hürriyetlerin dokunulmazlığına ve gelişti-

rilmesine dayalı bir çoğulcu süreç olmadan olmaz. Bunun da önemli güvencelerinden birisi anayasa yargısıdır ama anayasa yargısı bu şekilde işlerse, yani temel hak ve hürriyetleri geliştirmek için değil de, daha da daraltmak yönünde kullanılırsa, o zaman anayasa yargısını sahiplenmek zorlaşır. Yani bizim anayasa yargısına ihtiyacımız var fakat anayasa yargısının bugünkü hali, bizim bunu söylememizi ve savunmamızı zorlaştırıyor.

İbrahim Kalın: Siyaset başta olmak üzere, Türkiye'de birçok konuda kutuplaşma var. Sayın Tarhan Erdem'in bir yazısında, Sayın Devlet Bahçeli de yaptığı yazılı açıklamada, bu kararın, Türkiye'de inanç temelli bir kutuplaşmaya yol açacak bir karar olduğu söylendi. Bu karar böyle bir sonuç doğurur mui yani Türkiye'de böyle bir kutuplaşmayı daha da derinleştirir mi? Bundan sonra biz yargıyı hep bu bağlamda mı konuşacağız? Yani yargı nerede duruyor, devletin yanında mı hukukun yanında mı? Serap Hanım, muhtemel sosyal sonuçları bakımından siz bu kararı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Serap Yazıcı: Bu karar kutuplaşmayı maalesef derinleştirecek, bu çok açık ama deminden beri tartışmaları izlerken bir noktada üzüntü duydum. Şu içinde bulunduğumuz süreç, ne yazık ki türbana sıkışmış görünüyor, biraz daha genişletelim laikliğe sıkışmış görünüyor. Oysa çok derin bir anlamı var aslında. Şu anda Türkiye, geride bıraktığımız Anayasa Mahkemesi kararıyla, aslında bir anayasal yönetim olmadığını, anayasal demokrasi olmadığını, demokratik bir devlet düzenine sahip olmadığını bütün dünyanın gözleri önünde kanıtladı. Şimdi kavramları tekrar tekrar yeniden keşfe ihtiyaç yok; çok basit olarak düşündüğünüz zaman demokrasi, halkın yönetim sürecinde rol alması demektir. Etimolojik anlamı da bunu kanıtlar. Kavramsal olarak da, literatürdeki anlamı da budur. Bizim Anayasa'mızın hep ihmal edilen 2. maddesinde yer verilen kavramalarından biri de demokratik devlettir. Demokratik bir devlette karar alma süreci, halkın temsilcileri tarafından şekillendirilir. Yani halkın iradesi, o karar alma sürecinin gerisinde. Hep cumhuriyet vurgusu kullanılıyor; Cumhuriyet nedir? Halkın yönetimidir. Cumhur halk demektir. Halkın iradesine göre onun temsilcileri karar alma sürecini şekillendirirler. Buna kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak

dâhildir. Anayasa'nın öngördüğü usuller çerçevesinde Anayasa'yı değiştirmek, anayasa yapmak da buna dâhildir. Şimdi öylesine bulanık bir ortamda yol almaktayız ki, bir yandan Anayasa Mahkemesinin hukukla bağdaşması mümkün olmayan bu kararına meşru bir zemin yaratmaya çalışırken, bir yandan da aslında Türkiye'yi bir anayasanın dar cenderesine mahkûm eden süreci de tetiklemiş oluyoruz.

Eğer bu karar doğruysa ki, ben hukuken doğru olduğuna katılmıyorum, artık TBMM yani halkın temsilcilerinden oluşan organ, yasama gücünün sahibi, bundan böyle Anayasa'yı değiştiremez. Niye değiştiremez? Çünkü o değiştirilen hükümler üzerinde Anayasa Mahkemesinin onayı olup olmadığının çok açık olarak sorgulanması gerekiyor. Yani halkın oylarıyla belirlenen 550 kişinin iradesi, Anayasa'ya uygun tecelli etse dahi, 11 kişinin onayına muhtaçtır. Şimdi Türkiye çok tuhaf bir süreçte yol alıyor. Maalesef 1982 Anayasası sadece otoriter bir hukuk mirasını bize bırakmadı; onun içinde kavramları çarpıtmak suretiyle, otoriter bir zihniyeti de miras bıraktı ve ne yazık bu mirası şu anda aydınlarımız da paylaşıyorlar. Anayasalar devleti birey karşısında korumak için yazılmazlar. 18. yüzyıldan beri anayasacılığın fonksiyonu, bireyin özgürlüklerini devletin üstün otoritesinin karşısında koruyabilmektir. Bunun için devlet iktidarı hukukla sınırlanır. Bundan ötürü bireyler için bazı haklar ve özgürlükler listelenir ve güvenceleri sunulur. Bu noktada Anayasa Mahkemesinin fonksiyonu da, anayasa dediğimiz o temel normun, o toplum sözleşmesinin anlamı çerçevesinde, hak ve özgürlükleri koruyabilmek, güvence altına alabilmektir. Ama algılar öyle değişmiş durumda ki... 1982 Anayasasının devleti fert karşısında korumak için yazılmış bir anayasa olduğu görüşü doğrudur ama bu, anayasacılığın evrensel mantığıyla bağdaşmamaktadır. Bizim Anayasa Mahkemesi de bu mantığı benimsemiştir. Bütün kurumlar da bunu benimsemiştir. Bakın öyle bir cumhurbaşkanlığı makamı yaratılmıştır ki, devletin üç temel organının üzerindedir bu makam. O makam, bütün yüksek mahkemelere atama yapma yetkisiyle donatılmıştır. Dünyadaki hiçbir hükümet sisteminin devlet başkanına sunmadığı yetkiler Türkiye Cumhuriyeti devletinin cumhurbaşkanına sunulmuştur. Ne ABD'deki başkanlık sistemi, ne Fransa'daki yarı başkanlık sistemi başkana, cumhurbaşkanına böyle güçlü yetkiler sunmuştur.

Çünkü bu Anayasa'yı yapan iradenin bir varsayımı vardır; devletin üç temel organı da güvene layık değildir. Dolayısıyla bu üç temel organı da denetlemek gerekir. Kim denetleyecektir? Tarafsızlığına mutlak surette güvenilecek olan cumhurbaşkanı, onun için tüm yetkiler onun elinde tutulmalıdır, ona sunulmalıdır. O, üstün irade adına bütün bu makamları denetlemelidir. Bakınız, Sayın Kenan Evren'in anıları 6 cilt olarak yayınlanmıştır ve kendisi orada bizzat bu anayasal mekanizmaların gerekçelerini anlatmaktadır. Mesela biliyorsunuz 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesine TBMM de üye seçebilmekteydi. Bu bütün dünyada böyledir, anayasa mahkemelerinin demokratik meşruiyetinin sağlanması gerekir. Evren şunları ifade etmektedir: 'TBMM, bırakınız Anayasa Mahkemesi üyelerini seçmeyi, cumhurbaşkanını seçecek uzlaşmayı sağlayamamıştır. Anayasa Mahkemesi üyelerini de seçememiştir. Üyelikler boşalmış, seçim yapılamadığı için bu makamlar boş kalmıştır. Bu yüzden yetkilerin tümünün cumhurbaşkanında toplanması gerekir.' Bugün Türkiye neyi tartışıyor? Sanki bu Anayasa ile getirilen kurumlar, evrensel bir hakikatin ifadesidir, bunlar asla sorgulanamaz ve batıdan aldığımız kurumlar da ancak bu Anayasa'nın mekanizmalarıyla oluşabilir, gerçekleşebilir gibi bir algı yaratılıyor. Asıl vahim olan budur. Anayasa'nın elbet değişmesi gerekiyor ama şu karar, Anayasa'nın nasıl değiştirileceği ile ilgili olarak karşımıza çok temel bir soru işareti çıkartıyor.

İbrahim Kalın: Sayın Türk'ün değerlendirmeleriyle devam edelim. Sayın Türk öneriler konusunda da bir şeyler söylendi. Meclis Başkanı da bir görüş ortaya attı ve bir senato kurulsun, 80 öncesinde vardı, belki böyle bir ikili sistemle Anayasa Mahkemesindeki birtakım yükler alınır, dedi. Siz bu teklifi nasıl değerlendiriyorsunuz? Ayrıca gelen soruları da birer cümleyle cevaplandırır mısınız?

Hikmet Sami Türk: Anayasa Mahkemesi kararını eleştirsek bile saygı duymalıyız. Burada öyle düşünceler öne sürüldü ki, adeta Anayasa Mahkemesi gereksiz ve kendi kendisini yok etmiş bir kurum haline döndü. Türkiye 1960 öncesinde bir Anayasa Mahkemesinin eksikliğinin çok sıkıntılarını yaşadı. Anayasa Mahkemesinin kararları hatalı olabilir, bilimsel ölçüler içerisinde bunları her zaman eleştirebiliriz. Örneğin, biraz önce 367 kararından söz edildi. Ben o za-

manlar tam tersine bir düşünceyi savunmuştum ama o zaman bu karar, belki biraz siyasal yönü ağır basan bir çözüm olarak ortaya çıktı. Yine de, yani Anayasa Mahkemesinin kararı hatalı da olsa, kurumu yıpratmamalıyız. Çünkü bir Anayasa Mahkemesinin olmayışı, bizi çok başka yönlere sürükleyebilir. O nedenle bu çeşit açıklamalarda dikkatli olmak gerekir. Anayasa'da yapılacak birçok değişiklik var, bu iki değişikliğin iptal edilmesiyle 'Artık TBMM Anayasa'da hiçbir değişiklik yapamaz' görüşü olamaz. İptal edilen değişiklik nedir, gerekçeleri nedir? Gerekçeleri açıklanacak ama biz aşağı yukarı tahmin ettiğimiz gerekçeleri burada söyledik ve tartıştık. Bunlar iptal edildi ama bu, anayasa değişikliği yapılmayacağı anlamına gelmez. Bu Anayasa şimdiye kadar 15 kez değiştirilmiştir, daha çok değiştirilecektir.

İbrahim Kalın: Bu da yeni bir anayasa gündeme gelirse tekrar söz konusu olacaktır.

Hikmet Sami Türk: Elbette onlar tartışılabilir ama ilk üç maddesinin değiştirilemeyeceği söylenen bir anayasa, daha doğrusu anayasa değişikliği olacak. Yani yeni bir anayasa değil. İlk üç maddeyi aynen yazarsanız, sonuç itibariyle bu, bir anayasa değişikliği olur. O ayrı bir tartışma. Aslında Türkiye'de çok önemli sorunlarla karşı karşıyayız. Bir taraftan bölücü teröre karşı mücadele ediyoruz, bir taraftan ekonomik bir kalkınma için çaba gösteriyoruz, AB ile bütünleşmeye çalışıyoruz. Bunlar varken böyle bir düzenlemeye gitmeyi, ben bu çeşit sorunları çözmeden yana bizi geciktirecek, bizi duraklamaya sevk edecek girişimler olarak görüyorum. Herkesin bu din istismarından vazgeçmesi gerekir. Başörtüsünde simgelenen din istismarından, herkesin uzak durması gerekir. Bunda bir yarar yok. Bundan sonra biz ülkemizi nasıl daha ileri götürebiliriz? Türkiye'deki hukuk devletini daha çok güçlendirecek, insan haklarını daha çok güvence altına alacak, daha verimli çalışacak bir idareyi nasıl kurarız? Anayasa'da hangi değişiklikleri yapmalıyız, bu yönde hangi kurumları getirmeliyiz, bunları tartışmalıyız.

İbrahim Kalın: Bu düzenlemenin yapılması, siyasi olarak bu din istismarı meselesini ortadan kaldırmanın, MHP'nin deyimiyle AK Parti'nin elinden başörtüsü kartını ya da oyuncağını almanın bir yolu olarak da düşünülemez mi?

Hikmet Sami Türk: Tersine, beraber din istismarı yaptılar. MHP'nin yaptığı din istismarından başka bir şey değil. Yani onun elinden bunu almak değil, orada iş birliği yaptılar, ikisi birlikte yaptı bunu.

İbrahim Kalın: Kimileri de 'AK Parti, MHP'nin tuzağına düştü' diyor.

Hikmet Sami Türk: O ayrı, o kapatma davası. Sanmıyorum ki bir parti diğerine kapatılması için tuzak kursun. Çocuk değil bu partiler; devleti yöneten partiler bu partiler. O konuda kararı Anayasa Mahkemesi verecek.

İbrahim Kalın: Raportörün raporu ile Mahkeme'nin kararı arasındaki farkla ilgili olarak bir izleyicimizin bir sorusu vardı.

Hikmet Sami Türk: Anayasa Mahkemesi raportörünün raporu, kanunda açıklandığı gibi, yardımcı niteliktedir, üyelere kararlarında yardımcı olmaları niteliğinde yapılan bir hazırlıktır. Bu bağlayıcı değildir, geçmişte de pek çok konuda farklı kararlar çıkmıştır. Bu arada sorulan başka sorular var; "Anayasa'nın 13. maddesi değerlendirildiğinde türbanla ilgili hangi yasak var?" deniliyor. Türbanla ilgili aslında doğrudan doğruya bir yasak yok, tersine Yüksek Öğretim Kanunu'na Ek 17. maddede 'yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak şartıyla yüksek öğrenim kurumlarında kılık kıyafet serbesttir' ibaresi yer alıyor. Ama Anayasa Mahkemesi o kararla ilgili yorumunda kendisinin daha önce Yükseköğretim Kanunu'nun Ek 16. maddesi dolayısıyla verdiği karardaki gerekçelerin geçerliliğini koruduğunu ve orada belirtilen anayasa ilkelerinin yürürlükte olduğunu, o nedenle bu laiklikle bağdaşmayan giysilerin yüksek öğretim kurumlarında taşınamayacağını belirtmiştir. Gerekçe budur, başka bir hüküm yok. Anayasa'da 10 ve 42. maddelerde yapılan değişiklikler ve şimdi Anayasa Mahkemesince iptal edilen maddeler aslında o gerekçeyi, Anayasa Mahkemesinin o yorumunu ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Bir başka soruda, Osmanlı İmparatorluğu'nun din yüzünden çökmediğini belirtmişler. Ben din yüzünden çöktüğünü değil, ama din kuralları değişmez kurallardır; 5. yüzyılda 6. yüzyılda gelmiş olan kurallarla, 21. yüzyıl devletini yönetemezsiniz, eğer onlara saplanıp kalırsanız ilerleyemezsiniz demek istedim.

İbrahim Kalın: Peki Osmanlı nasıl yükseldi?

Hikmet Sami Türk: Yükseldi. O devirler başka. Osmanlı üçyüz yıl yükseldi, üçyüz yıl da çöktü ama bağımsızlığımızı kaybetme noktasına geldik.

İbrahim Kalın: O zaman Etyen Bey'in söylediği noktaya gelinmiyor mu? Değişime ayak uydurmadığınızda, ister din temelli olun, ister başka temelli, çöküşü getirmez mi?

Hikmet Sami Türk: Din kuralları değişmez kurallardır; o nedenle din kurallarıyla devlet yönetilemez. Bir dönem görev icra etmiş olabilir. Peygamberimiz zamanında, ya da o devletin başlangıcında dini kurallarla ilerleyebilirdiniz; ama daha sonra gelişen, değişen, sanayileşen bir dünyada, herhalde beşinci, altıncı asırda gelmiş olan din kurallarına dayalı bir devlet söz konusu olamaz. Nitekim olmadı ve Osmanlı İmparatorluğu da bu dine dayalı hurafeler yüzünden çökmüştür. Çünkü din kurallarına dayanarak birtakım hurafeler de egemen olmuştur, bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırmıştır.

İbrahim Kalın: Meclis Başkanının gündeme getirdiği "Senato" önerisinden de bahsedebilir misiniz?

Hikmet Sami Türk: Bu konuda pek çok öneriler gündeme atılacaktır. Bu arada Anayasa Mahkemesinin neredeyse gereksizliğini, kaldırılması gerektiğini söyleyenler var, yargılanmalarını isteyenler, burada da söylendi. Suç işlediklerini söyleyenler var. Bunlar çok yanlış görüşlerdir. Anayasa Mahkemesi yanlış karar verebilir, eleştirilebilir, ama böyle bir kurum Türkiye için gereklidir, bunu iyi bilmeliyiz. Türkiye'yi de daha ileriye götürecek anayasa değişikliklerini, kanun değişikliklerini yapmalıyız, bunların uygulamalarını gerçekleştirmeliyiz. Bunun dışında Cumhuriyet Senatosu bir öneri olarak geldi. Sayın Başkanın düşüncesidir. Ben bu görüşümü bir iki televizyon kanalında söyledim, sanıyorum ki kanunlar Cumhuriyet Senatosunda ikinci kez görüşülürse daha olgunlaştırılır, hata yapma olasılığı daha çok azalır, burada Anayasa Mahkemesine daha az iş düşer. Cumhuriyet Senatosu tabii Anayasa Mahkemesinin yerini alacak bir kurum

değildir. Nitekim Başkan daha sonra yaptığı açıklamada, o düşünceyle söylemediğini ifade etti. Cumhuriyet Senatosu Türkiye'de 1961 Anayasası ile denendi. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de de çift meclisli bir parlamento öngörülüyordu. 1916'ya kadar, Meclis-i Âyân da görev yaptı Meclis-i Mebusan yanında; ama arada 33 yıllık bir mutlakiyet devri var. 1961 Anayasası ile biz yeniden çift meclisli bir sisteme döndük; fakat ikinci meclis bekleneni vermedi. Bu öneri, Anayasa Mahkemesine gidecek konuların azaltılması umuduna dayanıyor. O dönemde iki meclis arasında bu kanunların mekik sistemi çerçevesinde gidip gelmesi vardı, çünkü meclisin yaptığı bir kanunu, senato aynen kabul etmek durumunda değil. Farklı bir metin ortaya çıktığı zaman bir uzlaşma komisyonu kuruluyordu. Uzlaşma Komisyonu iki meclisten eşit sayıda üyelerden oluşuyordu. Komisyonun önerdiği metin meclise geliyordu; meclis ya kendi ilk metnini ya Cumhuriyet Senatosunun metnini, ya komisyon metnini, yani bunlardan birini benimsemek durumundaydı. Özetle, işleyişinde sorunlar vardı. Üstelik ülke, her iki yılda bir seçim ortamına giriyordu. Çünkü Senato üyeleri altı yıl için seçiliyor ve ABD'de olduğu gibi Senatonun üçte biri de iki yılda bir yenileniyordu. Dolayısıyla ülkede iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimi, dört yılda bir de milletvekili genel seçimi yapılıyordu ki, çoğu zaman bunlar birleştiriliyordu. Bir de arada yerel genel seçimler var. Yani ülke sürekli bir seçim atmosferi içerisindeydi. Bu nedenle bunu çok iyi düşünmek gerekir. Üstelik kanunlar iki meclis arasında gidip gelirken yapılan hatalar, Anayasa Mahkemesi için fazladan bir iptal gerekçesi olmuştur. Endişe ederim ki, bu sefer Anayasa Mahkemesinin önüne daha fazla iptal gerekçesi gider. Ben bu denenmiş olanın bir kez daha denenmesinde yarar görmüyorum.

İbrahim Kalın: Sayın Türk kendi görüşlerini özetledi. Bundan sonraki siyasi ve hukuki süreci de biraz konuşalım istiyorum ancak izleyicilerimizden Hasan Bey'e de gelen sorular vardı. Dilerseniz onlarla devam edelim.

Hasan Celal Güzel: Ben biraz evvel şunu söylemek istiyordum; hem biraz da gönül almak için, eğer özür dilemek derseniz onu da kabul ederim. Burada körü körüne jakoben birisi olsa doğrusu onu

kırmaktan hiç gocunmazdım; ama şimdi onu üzdüm diye üzüntü içerisindeyim. Hâlbuki biraz evvel ben tam da fıkra anlatacaktım. Ben hocamı çok severim. Hani biraz evvel o da dedi ya; 2007 yılının kasımında CHP'nin isteği reddedildi diye.

İbrahim Kalın: Fıkrayı da alalım.

Hasan Celal Güzel: Temel'e birkaç bilmece sormuşlar. Temel bütün o zekâsıyla hiçbirini bilememiş. Bunun üzerine "ben de size bir tane sorayum" demiş. "Tavana asmışam sarı cakcak" demiş. Bilememişler, "peki sen söyle" demişler. "Hamsi paluğudur" demiş.

Hikmet Sami Türk: O öyle değil; "asılıdır, sallaniy, ötiy, bilin bakalım nedir?".

Hasan Celal Güzel: Bunun üzerine "peki tavanda ne işi var" demişler "asmışam" demiş. "Peki, nasıl sarı olur" demişler, "boyamışam" demiş. "Peki, o cakcak nedir" demişler, "o da şaşırtmacasidur" demiş. Yani Anayasa Mahkemesinin o kasım kararı da şaşırtmacasidur, diyecektim. Arada maalesef o müessif karşılıklı tartışma oldu, kusura bakmayın.

Hikmet Sami Türk: Neyse bu da böylece tutanağa geçmiş oldu.

Hasan Celal Güzel: Evet, şimdi birkaç hususu kısa kısa belirteyim hemen. Son on senedir bütün işimi gücümü, politikayı bıraktım, özellikle yakın dönem tarihi üzerine çalışıyorum. Şimdi gene hocamın müsaadeleriyle elbette; hurafelere girmiş bir dinin, dogmatik bir taassubun, ülkenin gelişmesine engel olması mümkündür. Ama Osmanlı gibi koskoca bir imparatorluğun batışını sadece bununla izah etmek mümkün değildir. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu, bilinen anlamdaki Hıristiyan teokrasisinden çok farklıydı. Yani, laik diyemeyeceğim gayet tabii ama öyle klasik olarak Batı'daki anlamıyla teokratik bir devlet de değildi. Divan-ı Hümayunda yani Bakanlar Kurulunda Şeyhülislam bile bulunmazdı. Ve ta 16.yüzyıldan itibaren, hatta daha önceki dönemlerden itibaren bir bakıma din işleri ile devlet işleri birbirinden ayrılmıştı. Osmanlı modernleşmesi de 18. asır sonunda başladı, 19. asırda bayağı yukarı çıktı, sonradan Cumhuriyet inkılâplarının büyük bir kısmı o zaman tartışıldı.

Osmanlı'nın -benim başka bir izahım var, hadi ona karşı çıkmayalım yine- batmasında çok önemli bir husus var, o da İttihat-Terakki militarizmi ve jakobenizmidir, bu çok önemlidir. İttihat ve Terakki, Osmanlı'nın vatanseverlik uğruna maalesef sonunu getirdi. Buna çok dikkat etmemiz lazım; çünkü şimdiki durum yüz sene önceki bazı unsurları hatırlatıyor. O bakımdan söylemek lüzumunu hissettim. İkincisi, Anayasa Mahkemesi kararlarına saygı duymalıyız deniyor, elbette yargıyı ve adaleti bir müessese olarak alırsanız saygılıyız. Yargının içinde siyasallaşmış organlar, kişiler varsa yahut siyasallaşmış kararlar almış, sübjektif kararlar almışlarsa, bu kararlara karşı ben şahsen hiçbir saygı duymuyorum ve milletin de duymasını bekleyemezsiniz. Eğer bu kişiler kendilerine saygı duyulmasını istiyorlarsa, sadece sıfatları buna yetmez, saygı uyandıracak şekilde karar vermelidirler. Diğer bir konu da Anayasa'da elbette bundan sonra da değişiklik yapılabilir ve Anayasa Mahkemesi esastan bakmayabilir. Ama onlar sudan değişiklikler şeklinde meydana gelecektir. Bunun bizim konumuzla hiç bir ilgisi yok. Bir de şunu kabul etmiyorum. Başörtüsü yasağının kaldırılması AK Parti ve MHP'nin birlikte din istismarı yapması manasına da gelmez. Benim dini istismarla hiçbir ilgim yok; ama başörtüsü yasağını son derece çağdışı bir yasak olarak görüyorum. Benim referansım da din değil. On sekiz yaşındaki bir genç kızın başına ne örteceğine biz karar veremeyiz. Bırakınız o buna serbestçe karar versin.

İbrahim Kalın: Kısaca ne yapmalı konusuna gelebilir miyiz?

Hasan Celal Güzel: Senato konusunda, ben müspet düşünmüyorum. Sayın Toptan dostumdur ve çok iyi niyetle sunulmuş bir teklif olduğundan eminim. Ama bu zaten tartışılsın diye ortaya sürüldü. Gerçekten de hocamın da söylediği gibi, 1961 Anayasasından itibaren Senato getirilmiştir. Ama gene onun ifade ettiği gibi iki senede bir yapılan seçimler, Türkiye'nin ortamını çok fazla siyasileştiriyordu, çok fazla para harcıyorduk, geriliyorduk, iktidarlar kolayca popülizme giriyorlardı, seçim ekonomisi yaşanıyor ve bu da Türkiye'ye zarar veriyordu. Üstelik bu başkanlık veya yarı başkanlık sistemine daha uygun bir rejimdir. Açık söylemek gerekirse, 1961 Anayasasından sonra bunun ortaya çıkması 27 Mayıs cuntasına iş bulmak içindir.

Onlar tamamen anti-demokratik bir şekilde gelmiş oraya oturmuşlardır. Senato olacaksa da bu zaten Anayasa Mahkemesi üyelerinin Senatör olacağı şeklinde düşünülemez. Kaldı ki biraz evvel de görüşüldüğü üzere, Anayasa Mahkemesi bu defa Senatonun da üzerine çıkar. "Yüksel ki, bu yer yerin değildir, dünyaya gelmek hüner değildir." Kendisini kurucu ilan etmiş bir mahkeme, daha doğrusu siyasi bir güç, Senatoyu takar mı? Böyle bir şey olmaz. Diğer taraftan bakınız 27 Mayıs, Sayın Demirel diyor ki; -buna yakın bir sözü daha önce hocamız da söyledi- Anayasa Mahkemesi daha önce olsaydı belki de istenmeyen işler olmazdı. Demirel de 27 Mayıs olmaz diyor. Peki, o zaman 71 muhtırasında, 12 Eylül'de Anayasa Mahkemesi yok muydu? Elbette vardı ve Demirel şapkasını alıp gitmek mecburiyetinde kaldı. Bununla hiçbir alakası yok. Senato yanlış olur, sadece işleyişi bir misli arttırır. Şu anda hemen yapılması gereken bence; AK Parti ile MHP birleşmeli, yanına DTP, BBP, ÖDP'yi de almalı, yani Meclis'in yüzde sekseni birleşmelidir ki bunların toplamı, 438 milletvekili ediyor. Bunlar Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileriyle ilgili 148. maddeye daha açık hükümler koymalıdırlar. Bir de Anayasa Mahkemesi nisabıyla ilgili hükmü de değiştirilmelidirler. Bu şekilde temel ilkelere referans verilerek yapılacak anayasal değişiklikleri konusunda, şeklin olmayacağı zaten belirtilmelidir. İlle de bu konularda karar verilecekse, oy birliği şartı getirilmelidir. Aynı şekilde bu oy birliği Anayasa Mahkemesinin parti kapatma davasında da söz konusu olmalıdır.

İkinci olarak, AK Parti'nin kapatılması yüz karasına mani olabilmek için de, iki parti ve diğer partiler bir araya gelmeli ve Anayasa'nın 68. maddesindeki laiklik ile ilgili birtakım endişe edilen hususlara hiç temas edilmeden, 39. maddesindeki sadece kapatma konusundaki hükümleri Venedik Komisyonu kriterlerine bağlanmalı, yani şiddet ve terör içerme şartını öngörmelidir. Diğer konu; Anayasa Mahkemesi bir demokrasi için vazgeçilmez bir kurum değildir. Faydası olabildiği gibi, bizim örnekte görüldüğü gibi zararı da olabiliyor; rejime, demokrasiye zarar veriyor. O yüzden de Anayasa Mahkemesinin olmadığı rejimler de vardır; İngiltere, Belçika, Hollanda, Amerika gibi. Türkiye'de de gerekirse olmayabilir. Ama buraya kadar gitmeye lüzum yoktur. Anayasa Mahkemesinin terekküp tarzını değiştirmesi

lazımdır. Mesela Almanya'da olduğu gibi, TBMM tarafından seçilmesi lazımdır. Esasen Anayasa Mahkemesi de buna benzer bir teklifi daha önce 2004'te yapıp taslağı Meclis'e götürmüştür. Şu anda başkanı bu istikamette bir ifadede bulunmuştur. Bence bunlar yapılır ama en önemlisini bir cümle ile söyleyeyim; yeni anayasa lazım. Anayasa değişikliği ile bu iş olmaz. Elbette bunu yaparken Cumhuriyet'i kuran büyük Atatürk'ün ilkelerine riayet edilecektir gayet tabii. Ama bunlar hiçbir zaman birer dogma gibi kabul edilmeyecektir. Elbette bunlar yapılacak ve Anayasa, çağdaşlık ilkesi çerçevesinde 2008 şartlarına getirilecektir. Bunun için bir kurucu meclis de kurulabilir. Tam da zamanıdır. Türkiye artık tam demokratikleşmek zorundadır. "Kırk satır mı, kırk katır mı?" dercesine –teşbihte hata olmaz- ya yargıçlar hükümeti jüristokrasi, ya da darbe gibi bir mecburiyette değiliz.

İbrahim Kalın: Sayın Yazıcı'ya senato teklifiyle ilgili görüşlerini sormak istiyorum. Ne yapılabileceği konusunda 'yeni bir anayasa gündeme gelebilir' diyenler var. 'Bu konuda siyasi ortam çok müsait değil diyenler; size de gelen bir soru vardı, referanduma gidilse Anayasa Mahkemesi tarafından yine iptal edilebilir, dolayısıyla yine bir kısır döngünün içine girilebilir de deniliyor. Sizin kısa bir değerlendirmenizi alalım.

Serap Yazıcı: Ben bir soruya daha cevap vereceğim. Önce en tali olandan başlayalım. Türban değişikliği eğer referanduma gitseydi ne olurdu? Anayasa Mahkemesi onu da iptal eder miydi gibi bir sual vardı. Ben bu konu tarışılırken düşüncemi açıklamıştım. Temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemelerin münferit olarak bir referandum konusu olmasına ben karşıyım, çünkü bu çoğunlukçu demokrasiyi inşa etmenin bir aracı olacaktır. Oysa demokrasiden anladığımız, çoğulcu demokrasidir, yani azınlık haklarının güvence altına alındığı bir sistemdir. Çoğunluklar belki bir yasağın ilgasında veya bir yasağın ihdasında karar verebilirler ama o karar, hürriyetler rejimi için doğru olmayabilir. Çok tehlikeli bir yol ve Sayın Cumhurbaşkanının referanduma sunmaması isabetli olmuştur. Senato önerisine gelince; çok karşıyım bu öneriye. Çünkü 1961 Anayasası döneminde de denenen bu model, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini korumak amacına yönelikti. Bir siyasal organ olacaktır ikinci meclis. Yapacağı denetim

bir öndenetim olacaktır, siyasi denetim olacaktır. Oysa tecrübeler şunu göstermektedir ki, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinin korunması bakımından anayasa yargısı çok daha isabetli bir yöntemdir. Siyasi bir denetim mekanizması yaratmaya gerek yoktur; üstelik Türkiye gerçeğinde iyi işlememiştir, yasama mekanizmasını yavaşlatan, hantallaştıran bir rol ifa etmiştir.

Daha da önemlisi Prof. Cem Eroğul on yılı içeren bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma şunu göstermektedir; Millet Meclisinin kabul ettiği kanunların yüzde 93'ünü Cumhuriyet Senatosu aynen kabul etmiştir. Ancak yüzde 7 üzerinde belirleyici bir rolü olmuştur. Öyle ise bu kadar küçük oranda bir rol uğruna yasama sürecini neden hantallaştıralım, gerek yoktur. 1982 Anayasası kusurlu bir Anayasa'dır, ama isabetli tercihlerinden biri tek meclis sistemini benimsemiş olmasıdır. Bu öneriyi reddediyorum. Bugün bir başka öneri getirildi; TBMM Anayasa Mahkemesinin verdiği kararları askıya alabilsin şeklinde. Buna da tamamen karşıyım. Bu zaten şu anda içine sürüklendiğimiz durumu biraz daha derinleştirecektir. Kuvvetler ayrılığı demek, kuvvetler arası kavga demek değildir. Bu durum süreci ve ilişkileri kavgaya dönüştürecektir. Dolayısıyla asla düşünülmemeli ve tartışılmamalıdır. Anayasa yargısının demokratik meşruiyetini güçlendirecek tedbirler alınabilir. Ama ben şunu belirtmek istiyorum; Türkiye münferit siyasi sorunlarına münferit anayasa değişiklikleri yaparak çare ararken, mevcut Anayasa'yı daha da çekilmez, daha da uygulanamaz hale getiriyor. Bu zaten tuhaf bir Anayasa'ydı, ama bakın Ekim ayındaki referandumla birlikte, daha da acayip bir hükümet sistemi kabul edildi. Çok güçlü, halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı, aynı zamanda sorumsuzdur. Bunun dünya üzerinde hiç bir örneği yoktur. O yüzden zaten gecikmiştir Türkiye'nin yeni bir anayasa yapması. Çok çok geç kalınmıştır. Kurumlar daha fazla itibar kaybetmeden, demokrasi daha fazla zarar görmeden, bir an önce, ama toplumun tüm kesimleri anlaşmak suretiyle bir kurucu meclisin teşkilinde mutabakata varmalı ve o kurucu meclis halk tarafından seçilmeli, halka mutlaka bu seçimden önce deklare edilmeli, halk oyunu yeni anayasayı yapacak meclise verdiğini bilmelidir. Ve o yeni meclis, yeni anayasayı serbest bir tartışma ortamında yapmalı, muhakkak halk oylamasıyla kabul edilmelidir.

İbrahim Kalın: Levent Bey'e dönmek istiyorum. Bu teklifleri siz de kısaca değerlendirir misiniz? Bir de özgürlük alanını açacak adımlar Türkiye'de neler olacak? Serap Hanım'ın işaret ettiği gibi, münferit anayasa değişiklikleri mi, tam bir anayasa değişikliği mi? Ayrıca gerek AK Parti, gerek Meclis'teki diğer partiler böyle bir siyasi iradeye, güce şu anda sahipler mi?

Levent Köker: Senato meselesinde ben de aslında Serap gibi düşünüyorum. Esas itibariyle senato, tarihsel olarak Roma Cumhuriyeti'nin önemli bir kurumu ve belkemiği ama orijini itibariyle aristokratik bir kurumdur. Seçime falan dayanmıyor. Esas işlevi de aslında siyasi iktidarın tekelleşmesini ve dolayısıyla bu tekelleşmesi üzerinden yozlaşmasını engellemek. Siyasi iktidarın tekelleşmesi ve yozlaşması ise tek bir kişinin elinde olabileceği gibi, bir çoğunluğun elinde de olabilir. Dolayısıyla senatonun böyle bir işlevi olabilir; ama günümüzde özellikle Türkiye'nin tarihi tecrübesi açısından böyle bir kurumun, Türkiye açısından işlevini yerine getirmeyeceği gayet açık. Temel sorun itibariyle aslında Türkiye'de -Etyen Mahçupyan'ın da söylediği üzere- kuruluşundan getirdiği bürokratik bir vesayet kurumlaşması var. Bir de çağdaş demokratik cumhuriyetin ölçüleri var. Bu ikisinin arasında kalmış bir durumda aslmda. Anayasa'sındaki tutarsızlık da buradan kaynaklanıyor aslında. Çünkü 1961 Anayasasıyla başlayan, bir tarafıyla özgürlükçü ama bürokratik vesayeti, hukuki anayasal bir kurum haline getirme girişimi, 1982'de cumhurbaşkanlığı, MGK ve sair kurumlarla iyice pekişti. 1982 Anayasasının ayrıca çok otoriter, özgürlüklere izin vermeyen veya onu daraltan bir yapısı vardı. Bunlarla ilgili olarak özellikle 2001 ve 2004'teki değişikliklerle büyük ilerlemeler kaydedilmiş olmakla beraber, bu bürokratik vesayet yapısı büyük ölçüde hala varlığını sürdürüyor. Üstelik buna, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin getirdiği, az önce Serap'ın söylediği birtakım sakıncalar eklendi.

Dolayısıyla bu Anayasa, şu anda Türkiye'yi taşıyayacak iç tutarlıktan yoksun olmasının ötesinde, bu tarz mahkeme kararlarına da neden olabilecek bir zemin oluşturuyor. Yani Türkiye'nin aslında anayasal bir yenilenmeye ihtiyacı var. Bu anayasal yenilenmenin hangi doğrultuda olacağını da Türkiye biliyor. Onun da kriterleri,

bizim hem fiilen devam etmekte olan 60 yıllık Avrupa Konseyi üyeliğimizin içinde var, hem de girmek istediğimiz AB'nin Kopenhag siyasi kriterlerinin içinde mevcut. İnsan hakları, siyasi çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü gibi... Hukukun üstünlüğü ve insan hakları açısından da ben iki şeyin önemli olduğunu düşünüyorum. Birincisi; -Sayın Türk'e katılmamak mümkün değil, onu hepimiz söylüyoruz- ama soyut olarak söylüyorum, bugünkü konjonktürel durum maalesef bunu güçlü bir şekilde vurgulamamızı engelliyor. Bunda Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarının da büyük payı var. Ama bağımsız bir yargı denetiminin, özellikle anayasa yargısının, insan haklarının korunması bakımından son derece önemli olduğunu ve bunun Türkiye için bir ihtiyaç olduğunu tespit etmemiz lazım. Ama insan haklarının içeriğinin, klasik manada mülkiyet hakkı, ifade özgürleri filan gibi değil, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, BM'nin çeşitli sözleşmelerinde yer alan din ve inanç özgürlüklerini en geniş anlamda içeren, aynı zamanda etnik ve başka kültürel çoğunlukları da içine alabilecek bir şekilde, çok geniş bir biçimde yorumlanmasına imkân veren bir anlamda düşünülmesi gerekir. Bunu yapabilmemiz için de bütün toplumun mütabakatını temin edebilecek yepyeni bir anayasaya ihtiyaç var. Bunun için de kurucu bir meclis veya kurucu vekâlet talebiyle siyasi iktidarın yeniden oluşmasını da belki düşünmemiz gerekiyor.

İbrahim Kalın: Sayın Mahçupyan, böyle bir atılım ya da açılım yapılabilir mi? Ayrıca bir soru daha vardı ve bu soruyu aslında Sayın Güzel'e de sormak istiyordum. Çünkü bizim programımızda bunu kendisi bir - bir buçuk ay önce cevaplamıştı; "Bu kararın, kapatma davasma etkisi ne olur?" Sizin de değerlendirmenizi alalım.

Etyen Mahçupyan: Önümüzde olan tabloyu, kendimizi kandırmak pahasına farklı şekillerde göstermeye çalışabiliriz. Ama bu benim kanımca, bilinçli bir cehaletten öteye gitmez. Şu anda bir darbe süreci yaşıyoruz. AK Parti, 2002 yılında başa geldiğinden beri, bir sürü darbe girişiminin olduğunu şu anda biliyoruz. Bunların asker kaynaklı olduğunu öğrenmiş durumdayız. Bu arada Cumhuriyet Çalışma Grubu diye bir grubun ortaya çıktığını, bunun başında Jandarma Genel Komutanı'nın olduğunu biliyoruz. Onun yaptığı bütün

işler şu anda gazete sayfalarında gözüküyor. Emekli olduktan sonra aynı kişinin Ergenokon denilen olayla bağlantılı olduğunu da biliyoruz. Ve yine o Ergenekon'un neler yaptığını da biliyoruz. Bütün bu tablonun yargıyla da bağı var. Bütün bunlar yan yana konulduğu zaman anlaşılıyor ki, burada zaten önceden karar verilmiş bir süreç var; AK Parti kapatılacak. Çünkü bazı insanlar AK Parti'yi kapatmayı kafalarına koymuşlar ve bunu gerçekleştirecekler. Bunun önünde herhangi bir engel de gözükmüyor. Burada vesayet rejiminin önünde şöyle bir kısır döngü var; eğer demokrasi olacaksa, Türkiye'de muhakkak muhafazakârların olduğu iktidarlar olacaktır. Çünkü toplumun çoğu muhafazakâr... Eğer muhafazakârlar AB yanlısıysa; o zaman Türkiye demokrasinin de dışına çıkamayacak demektir. Dolayısıyla daha fazla demokrasi, daha fazla muhafazakârlaların iktidarı olacaktır. Muhafazakârların iktidarları AB demek, AB de demokrasi demek. Bunu geçmek, bunu kırmak, ancak AK Parti'yi bir biçimde resmi ideoloji üzerinde gayri resmi hale getirerek olur. Bu da işte laikliği ön plana getiriyor; çünkü AK Parti'yi başka türlü vuramazsınız. Laiklikle ilgili hiçbir suç işlenmediğine göre de mecburen başörtüsüne gidiyorsunuz. Dolayısıyla bence bu gayri ahlaki bir tutumdur. Şu anda bunu savunan insanlar da, bilerek veya bilmeyerek bu gayri ahlaki tutumun parçası oluyorlar. Aslında Türkiye'deki tablo bu... Buna karşı ne yapılabilir derseniz; ben Meclis şunu yapar bunu yapar ötesinde bir şey söyleyeceğim. Buna karşı gerçekten vicdanı, insanlık onuru olan insanların, özellikle laik kesimdeki insanların kendi kendilerine durup düşünmeleri lazım. Biz hakikaten böyle bir toplum mu, böyle bir cumhuriyet mi istiyoruz ve hakikaten bize layık olan şey bu mudur?

17. Bölüm

YENİ BİR ANAYASA MÜMKÜN MÜ?

23 Haziran 2008

Konuklar:

Gülay Göktürk, *Bugün Gazetesi Yazarı*

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi, Yeni Şafak Gazetesi Yazarı*

Fatih Çekirge, *Hürriyet Gazetesi Yazarı*

Can Ataklı, *Vatan Gazetesi Yazarı*

Prof. Dr. Erol Katırcıoğlu, *Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi, Radikal Gazetesi Yazarı*

İbrahim Kalın: Bugün konuklarımızla Türkiye'nin siyasi ve sosyal gündemini konuşacağız. Son günlerde tekrar gündeme gelen anayasa meselesini yeniden ele alacağız. Bunların yanı sıra, AK Parti hakkında açılan kapatma davası, yeni anayasa çalışmaları ve Anayasa Mahkemesinin vereceği karar, siyaset dünyasını nasıl etkileyecek? Siyasette olan daralma nasıl aşılacak? Bu konuları, konuklarımızla değerlendireceğiz.

Gülay Hanım, ben sizinle başlamak istiyorum. Geçen haftaya damgasını vuran hadise, TÜSİAD'ın Yüksek İstişare Konseyinin konusu yeni anayasa çalışmaları idi. Buraya Kemal Derviş de davet edildi. "Acaba bir siyasi oluşum mu var?" diye birkaç sivil toplum kuruluşu toplantıya katılmama kararı aldı. Kemal Derviş'in gelişi birtakım siyasi tartışmalara da konu oldu. "Aslında gelse iyi olur, belki yeni bir siyasi açılımın öncülüğünü yapar" dendi. Bu da yeni bir tartışma yarattı. Sayın Derviş'in gelişi ayrı ama yeni anayasa konusu tekrar gündemde. Hükümet sözcüsü bununla ilgili ilginç bir açıklama yaptı: "Biz yeni anayasa deyince karşı çıkılıyor. Patronlar söyleyince yeni bir açılım oluyor" dedi. Bu anayasa meselesi sanki işin kilitlendiği yer. Belli ki bu konu, AK Parti'ye açılan kapatma davasından sonra da tekrar gündeme gelecek. Siz bu tartışmayı nasıl görüyorsunuz? Bütün bu tartışmaların derinleştiği bir ortamda, yeni anayasa için zemin var mı? AK Parti veya diğer siyasi aktörler böyle bir açılım yapabilecekler mi?

Gülay Göktürk: Öncelikle şunu söyleyeyim. Sayın Derviş konusunda kendi beyanatını esas almak lazım. Politikaya atılmak istemediğini ve Türkiye'ye de o maksatla gelmediğini söylüyorsa, bunu bu şekilde değerlendirmek lazım. Aksini kendisi söyleyinceye kadar, bu böyle değerlendirilmeli. Yoksa aksi tamamen spekülasyon olur. TÜSİAD'ın açıklamasına gelince, bir kere şunu söylemek gerek, TÜSİAD bütün iş dünyasını temsil etmiyor. İş dünyasının bir kesimini temsil ediyor. Dolayısıyla buna iş dünyasının önerisi diyemeyiz. Yaptıkları öneriye gelince, yeni bir anayasa gerekliliği, aşağı yukarı bütün kesimlerce dile getiriliyor. Bu kadarıyla katılmamak mümkün değil. Yeni bir anayasa iyi olurdu. Ama şimdi zamanı mıydı? Tabii şimdi iktidar partisi böyle bir dava konusuyken, kapatılıp kapatılmayacağı belli değilken, bunun gerçekleşmesi böyle bir ortamda mümkün değil. Ancak bu sorunlar bir şekilde atlatıldıktan sonra, tabiî ki gündeme gelebilir. Bu konvansiyon denen şeyin ne olduğuna bakıyoruz. Meclis ile meclis dışı bir kurul oluşturulması öngörülüyor, ana fikir bu. Ben, bunun sebebini açıklamalarını isterdim. Çünkü benim gözümde meşruiyet konusunda, temsil konusunda hiçbir problemi olmayan bir meclis oluşmuş. Bu Meclis'in, yeni bir anayasa hazırlama noktasında daha öncede birtakım çalışmaları olmuş, çeşitli nedenlerle akim kalmış. Yeni anayasanın akıbeti ne olacak ayrı mesele, ama anayasa yapma görevi Meclis'e, Meclis'in içinden bir kesime bir ek yapılarak gerçekleştirilmek isteniyor. TÜSİAD'ın önerisinin ana fikrine temel olarak karşı olduğum nokta budur. Bu kararda aslmda uzun zamandır içe sindirilemeyen seçim sonuçlarının revize edilmesi isteği var. Çünkü Meclis içi dengeler bazı insanların hoşuna gitmeyince, bu dengeleri başka birtakım kurullar kurarak ve bunların yetkilerini çeşitli kurullara devrederek anayasa yapma yetkisini yine Meclis'e bırakmamak fikri yatıyor. Bu doğru bir şey değildir.

Bu Meclis, baraj gibi birtakım sorunlar olmasına karışın, hem genel oy kullanma oranı bakımından, hem temsil vasfı açısından, hem de hükümetin meşruiyetinin tartışma konusu olmaması bakımından anayasa yapabilecek güçtedir. Anayasa yapma kuralları zaten bellidir. Bu kurallar içinde, elbette toplumun geniş kesimlerinden fikir alarak, elbette konsensüs arayarak. Ama bu Meclis'e bir ek yapılarak, farklı bir kurul oluşturularak yapılması düşünülen bu konvansiyon

denilen şey, biraz meclisin bypass edilmesidir. Ve bundan da seçim sonuçlarının revize edilmesi, değiştirilmesi anlamı çıkıyor ki, buna katılmak mümkün değil.

İbrahim Kalın: Peki, orada ümit edilen şey, daha önce taslak anayasayı hazırlayan komisyonun hazırladığı metinden çok farklı bir şey olabilecek mi sizce?

Gülay Göktürk: Böyle bir kurum nasıl bir şey çıkarır, bunu bilemem. Ama Ergun Özbudun'un taslağı ilk ortaya atıldığı andan itibaren, zaten çok kısa süren tartışmanın iki noktasında kıyamet koptu. Bir tanesi, "Giriş" bölümünde Atatürk milliyetçiliğinin resmi ideoloji olarak konması konusunda bir tartışma vardı. Bunun kaldırılıp kaldırılmaması konusunda bir madde değişikliği söz konusuydu. Bunun üzerine "vay efendim, Atatürk milliyetçiliğini kaldırıyorlar" şeklinde bir tartışma yaşandı. İkincisi de, "asıl niyet türban meselesidir, bütün diğerleri bahane..." gibi bir mesele çıktı. Yeni anayasa yapılmalı ama yeni anayasa için konsensüs aranmalı. Fakat konsensüs aranmasının da bir şartı vardır. Konsensüs, ikincil derecedeki birtakım meseleler için aranabilir. Temel meselede anlaşılması lazımdır. Bu anayasa, gerçekten dünya standartlarında bir demokrasi ve özgürlük vaat eden bir anayasa mı olacak yoksa bize özgü bir vesayet sistemini revize ederek devam ettirecek bir anayasa mı yapacağız? Bu iki fikrin uzlaşması mümkün değil. Sürekli olarak anayasada konsensüs sağlanmalıdır diyorlar ya, konsensüs bu ikisinin arasında olmaz. Önce, herkeste gerçekten dünya standartlarında bir demokrasi ve özgürlük anlayışı olacak ve "biz bu vesayet sisteminden kurtulmak istiyoruz" noktasında bir fikir birliği sağlanacaktır. Ondan sonra bunun nasıl kaleme dökületeceği ya da örneğin, fikir özgürlüğüne hangi noktalarda sınırlama getirileceği konusu tartışılabilir. Ama şu bir uzlaşma noktası olamaz: Tam demokrasiyle, tam vesayetçi sistem arasında ortak bir yerde yarı vesayet sisteminde uzlaşalım diye bir uzlaşma aranıyorsa, bu anayasa tartışmaları hep çıkmazda kalır ve ilerlemesi de mümkün olmaz.

İbrahim Kalın: Peki, ben Sayın Fatih Çekirge'ye de dönmek istiyorum. Sayın Göktürk, TÜSİAD'ın anayasa önerisi bir anlamda Meclis'in devre dışı bırakılması, bypass edilmesi gibi bir şey dedi.

Gülay Göktürk: Seçim sonuçlarının revize edilerek, daha başka dengenin sağlanması. Bürokrasinin de eklenmesi.

İbrahim Kalın: İşin sıkıntılı yanı öyle görülüyor ki, bu uzlaşma zemini. Sayın Hatemi'ye de soracağım onu. Görünen o ki, bu meselelerde kilit noktalardan bir tanesi bu uzlaşma meselesi. Kapatma davası sonuçlandıktan sonra da bu konu tekrar gündeme gelecek. Bu uzlaşmanın zeminini sizce nerede aramak lazım? Sayın Göktürk'ün dediği gibi birtakım temel evrensel ilkelerde anlaşıp, detayları sonra mı çalışmak lazım, farklı bir yöntem mi aramak lazım? Bu zemini siz nerede görüyorsunuz?

Fatih Çekirge: Anayasa, böyle belli sayıda insanın bir araya gelip başka insanlar için oluşturduğu bir yasa olarak algılanmamalı. Bunu daha çok bir yaşam felsefesi olarak görmek gerek. Biraz daha geçmişe gittiğimiz zaman TÜSİAD olsun, DİSK olsun, TİSK olsun, Ziraat Odaları olsun veya üniversiteler olsun veya tek bireyler olsun; bu, bugünün talebi değil, uzun süredir dile getirilen bir taleptir. TÜSİAD'ın geçmişe dönük açıklamalarına bakarsanız, Avrupa Birliği'yle birlikte ele aldıkları yeni anayasa talepleri birçok defa olmuştur. Gülay Hanım'a tam katılmıyorum. Şundan dolayı; bu girişimi seçim sonucunu bypass etmek olarak algılamak bence yanlış olur. Çünkü bu, uzun süredir devam eden bir taleptir. Bu açıdan baktığınızda, bu taleplerin en azından dile getiriliyor olması bir zemini dile getiriyor. Herkes bu Anayasa'nın değişmesini istiyor. Bence zemin budur.

İbrahim Kalın: En azından asgari uzlaşma noktası, Anayasa'nın değişmesi gerekliliği diyorsunuz?

Fatih Çekirge: Ana zemin, en azından asgari zemin budur. Değişim ve talep kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşuyor. Ancak ondan sonrası siyasetin birtakım labirentlerinde iktidar oyunlarına dönüşünce değişiklikler baş gösteriyor. Anayasa değişiklikleri sonuçta parlamentoda oylamaya sunulacak ancak parlamentonun, yani seçilmişlerin sivil toplum örgütleriyle, onların hissiyatlarıyla, onların yaşam içinde yer alma isteklerini özümseyerek, onları filtre ederek bir anayasa sistemi diye özetleyebileceğim bir sisteme dönüştürmesi lazımdır. Ne yazık ki, bu tam olmuyor Türkiye'de. Anayasa dedi-

ğimiz şey, hukukçuların bir araya gelip, "hadi temel haklar şunlar, bunları bir daha yazalım" şeklinde yapacakları çalışmalarla olmuyor. Avrupa'ya baktığımızda, anayasaların nasıl oluştuğuna baktığımızda, bunun, bir insanın bireysel ve toplumsal tarihinin oluşumuyla ilgili bir şey olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla böyle tepeden inme yöntemlerle oluşturulabilecek bir şey olduğunu zannetmiyorum. Bir kere şunu bir zemin olarak alabiliriz: Demek ki, var olan Anayasa'dan memnun olmama durumu var, bir değişim talebi var. Özgürlükler çerçevesi içinde herkesin eşit şekilde özgürlüklerini yaşayabileceği ve o özgürlüklerin toplamının bir zemin oluşturabileceği bir anayasa arayışı var. Bence temel zemin budur. Bu zeminin filtre edileceği, hissiyatların tercüme edileceği en önemli yer ise Meclis'tir. Yani demokrasinin ana zemini diyebileceğimiz yer parlamentodur. Bu sorunuzla ilgili benim asıl söyleyeceğim: anayasa değişikliğine gelmeden önce, anayasa değişikliklerini de belirleyecek olan şeylerden bir tanesi olan siyasi partiler yasasıdır. Biz birden anayasa değişikliği diye başladık ama ben şunu soruyorum: Bir siyasi parti nasıl oluşuyor? Siyasi partiler lider partileri mi, yoksa hakikaten milletvekillerinin kendi özelliklerini halka gidip anlatarak hak ettikleri bir şey mi, yoksa bin beş yüz delegeden oluşan bir delege imparatorluğu mu? Hakikaten delegelerin halktan süzülerek geldikten sonra oluşturdukları bir siyasal parti rejimi, baraj sorunlarından başlayarak, kapatma davalarına varıncaya kadar birçok sorunu ortadan kaldırabilir. Örneğin kapatma davası, yalnızca AKP'ye karşı açılmış değildir. Bugün bir parti daha var kapatma davasıyla karşı karşıya kalan: DTP, ama ondan hiç bahsedilmiyor. Demek ki, bunda bile bir zemin kayması var. Bunların hepsini bir araya getirmek, birlikte düşünmek lazım.

İbrahim Kalın: Yani o zaman, Anayasa'yı değiştirmeden önce, siyasi partilerle ilgili bir düzenleme yapmak gerekir.

Fatih Çekirge: Ben şunu söylemek istiyorum: Anayasa değişikliği dâhil, değişim kavramını siyasi iktidarlara ya da iktidar oyunlarına alet etmek alışkınlığından önce kurtulmak lazım. Yani bugün anayasa değişikliğinin şart olduğunu söyleyen siyasi partiler ve onların liderleri otuz yıldır, siyasi partiler yasasıyla iktidar oldular. Bugünkü iktidar sekiz yıl iktidar oldu ama siyasi partiler yasasıyla ilgili hiç-

bir şey getirmedi. Bugün tekrar tekrar üzerinde durmamız gereken şey şudur: Bir milletvekili nasıl seçilir? Bir milletvekili için nasıl oy kullanılır ve bir milletvekili tekrar nasıl seçilemez? Bu üç sorunun cevabını bulamadığımız sürece, istediğimiz kadar anayasa yapalım, bu anlamda pek bir şey ifade etmez. Benim söylemek istediğim zeminlerden biri de budur.

İbrahim Kalın: Hocam ben size dönmek istiyorum. Sayın Çekirge de bir değişim talebinin olması, bir uzlaşma zeminine işaret ediyor diye ifade etti. Fakat daha önce de benzer uzlaşma çağrıları yapıldı. Kapatma davası açıldıktan hemen sonra, TOBB'un bir uzlaşma çağrısı oldu. Herkes bir adım geri atsın dendi. Şimdi bu da sanki konsensüs yaratmayı amaçlayan bir çağrı. Ancak biz, ardı ardına bu uzlaşı çağrılarını tüketiyoruz. İnsan kötümser olmak istemiyor ama uzlaşmanın zemini sanki her gün elimizden kaçıyor. Herkes uzlaşalım diyor ama bir türlü oraya doğru gidemiyoruz. Ben şunu sormak istiyorum: Bu büyük uzlaşının zeminini nerede arayacağız? Bu vesileyle ben, sizin bir yazınıza da atıfta bulunmak istiyorum. Siz yazınızda "Aslında bunun özünde iyi niyet vardır" dediniz. "Bunu biraz deştiğinizde, insanların barış içinde birlikte yaşamalarının ilk şartıdır ama bunun da yolu, iyi niyettir" deyip, "iyi nedir?" sorusuyla bir felsefi tartışmaya da giriyorsunuz. Fakat bugünkü realiteden baktığımızda, şu yaşadığımız hadiseleri göz önüne getirdiğimizde, böyle bir uzlaşmanın zeminini nerede arayacağız? Buna Anayasa dâhil, siyasi partilerin yeniden teşkilatlanması dâhil, diğer konular dâhil... Bu zemini nerede aramamız lazım?

Hüseyin Hatemi: Bir kere kavram ve terim kargaşası var. Bunu temelden çözmek lazım, maalesef bu çözülmüş değil. İyi bir anayasa olması için önce iyinin ne olduğu hususunda elbette anlaşmamız lazım. İyi, güzel, doğru nedir? Bunda bir kere anlaşamıyoruz. "Bana göre mesela iyi, mutlak iyi olan Tanrı'dan kaynaklanır, Allah'tan kaynaklanır" dediğim zaman, "hemen daha başta berbat ettin" diyecekler. "Daha başta bilimsel olmaktan çıktın, yanlış yaptın, çağdaş olmaktan çıktın, en kötüsü de laikliği ihlal ettin, yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman" diye sahibine dilekçe verilecek, ihbar mektubu yazılacak. Bir kere iyide anlaşmamız lazım.

Batı'da böyle bir laiklik anlayışı yok. Ben iki buçuk ay kadar önce bir şehrin meydanında dolaşırken baktım koca misyonerlerin, Protestanların açtığı bir afiş var. Afiş şu şekildeydi: "Ya orman kanununa yahut da Kitab-ı Mukaddese". Tabii, Kitab-ı Mukaddese demek doğru değil, şöyle ifade edersek daha doğru olur: Ya evrensel tabii hukuk ilkelerine yahut da orman kanunlarına. Orman kanunları ne demek? Tabii hukuk dediğim zaman, birçok kişi, "sosyoloji gözlemlerine göre, işte güçlü olan büyük balık küçük balığı yutar, demek ki, tabii hukuk orman kanunudur" diye düşünür. Hâlbuki böyle değil. Tabii hukuk şudur: Allah'tan kaynaklanan müspet ilim kanunlarının koyucusu nasıl yaratıcıysa, determinist kanunların sebep ve sonuçlarının ilişkilerini kuran ve insana irade serbestliği verip, iyiyi seçme insanlık ödevini yükleyen, Halik sıfatına sahip olan Allah aynı zamanda Rabb'dır. Bu kuralları koyan, insanlığa iyiyi seçmeyi ödev olarak yükleyen de, yine Rab sıfatıyla Allah'tır. Bunu söylememek, Batı'da suç değildir. Zıddını söylemek de bir suç değildir. Bunu söyleyen gerici diye itham edilmez. Dolayısıyla bir kere, felsefi bakımdan Allah'tan iyiden başka bir şey sadır olmayacağını kabul etmek lazım. Tabii hukuk, evrenseldir. Çünkü Allah, âlemlerin Rabbidir, bütün insanlığın Rabbidir. Öncelikle bu tabii hukukun genel ve evrensel ilkeleri üzerinde anlaşma sağlamak gerekir. Çünkü bunlarda pazarlık olmaz, bir miktarlık uyalım, uymuş gibi yapalım olmaz. İşte uzlaşma bunlar üzerinde olmalıdır.

İbrahim Kalın: "Bu tanımlar laikliği ihlal etmez" dediniz.

Hüseyin Hatemi: Bunlar evrensel tabii hukuk ilkeleridir. Bunların menşeinin Tanrı olduğunu söylemek suç olmamalıdır. İnsana eğri bakılmasına sebep olmamalıdır. Tam aksine, bu tabii hukuk ilkeleri ve evrensel hukuk ilkeleri, insanlığın, üzerinde uzlaşmasıyla ancak kurtuluşa ereceği ilkelerdir. Bunlar da ilahi sevgiden kaynaklanır. Çünkü Allah zaten sonsuz ve sınırsız sevginin Rabbidir. Onun için de riayet edeceğimiz ilk ilke, insanlık onurunda eşitlik ilkesidir. İnsanlık onurunda eşitlik ilkesi olmadan zaten o anayasa sağlam temele, sağlam kayaya oturmaz. Bizim Anayasa'da da vardır ama bu Anayasa'nın en büyük kusuru, "derlerse de inanma" diye bir başlangıç kısmına sahip olmasıdır. Yani Anayasa'da eşitlik ilkesi, çok doğru

olarak herkes dil, din, cins, ırk farkı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir diyor. Yani bunu eşittir diye anlamamız lazım. Ne cinsiyet farkı, ne dil farkı, ne de din farkı olmadan, herkesin insanlık onurunda eşit sayılması. Böyle diyor Anayasa ama önsözünde, başlangıç bölümünde ne diyor? Bu Anayasa'da yazılan hiçbir etkinlik, mesela insan hürriyeti, eğer milli menfaate aykırı olursa koruma göremez. Peki, nerede kaldı eşitlik ilkesi, insanlık ilkesi, insanlık onurunda eşitlik ilkesi? Menfaat mi korunacak, hak mı? Oysa hak, zaten hukuken korunmaya değer menfaattir. Hukuken korunmaya değer menfaati, belli olmayan bir güç mü tespit edecek, "bu ulusal menfaatlerimize uygundur, şu değildir" diye? Yoksa tabii hukuk ilkelerine dayanan tutarlı bir hukuk sistemi mi kuracağız? Bu ilkelerin başında, insanlık onurunda eşitlik ilkesi gelir. Sonra tevzi adaleti gelir, somut olay adaleti gelir. Kamu görevlerinin layık ve emin olan kişilere devredilmesi gelir. Sadakat ve emanet ilkesi dediğimiz, dürüstlük ilkesi diye şimdi ifade ettiğimiz ilke gelir. Dürüstlük ilkesine uygun davranacağına, karşı tarafın güveni olması gerekir. Medeni bir toplumda, devlete karşı da, fertlerin korunması ilkesi gelir. Sübjektif hüsnüniyet dediğimiz, haklı güvenin korunması ilkesi gelir. Kimseye zarar vermeme, Romalıların söylediği, Mecelle'de de geçen "Zarar yoktur, zarar ve zarara mukabele yoktur". Yani zarara, zarar vermekle mukabele eden, öç ve intikam duygusuyla karşı koyan da suç işler. Ve bütün bunları tanzim etmesi, ayrıca cezalandırılması gerekir. Mecelle'de bunu Hz Peygamberin bir hadisinin ifadesi olarak şöyle ifade ediyor: "Zarara, zarar ile mukabele yoktur." Mecelle, bu güzel ilkeleri, kavaid-i külliyede koyuyor. Ama biz de o zaman daha az olan gene bir şeyler vardı. "Derlerse de inanma" zihniyeti şimdi daha kuvvetli olarak işliyor. İşte Anayasa'daki bütün ilkeleri, başlangıç bölümü ihlal ediyor. Yani Anayasa dediğimiz metinde iki bölüm var. Birinci bölümü, derin devlet diye yine tespit edemediğimiz, tam teşhisini koyamadığımız "iyi saatte olsunlar" kuralı. Yani başlangıç bölümünü kim tayin edecek, milli menfaati kim tespit edecek? Bununla birlikte, bir de Anayasa'nın tabii hukuka uygun ilkeleri vardır. Birçok maddesinde olduğu gibi.

İbrahim Kalın: Hocam, isterseniz burada bir virgül koyalım. Ben Can Bey'e de dönmek istiyorum.

Hüseyin Hatemi: Bir de şu kötülüğü izale etmedikçe olmaz. Sadece Başlangıç bölümü bu Anayasa'dan çözülse ve başka hiçbir şey yapılmamış olsa bile, yine de çok şey yapılmış olur. Ama Başlangıç bölümünün çözülmesine dair işaretler Özbudun'un konuştuklarında, söylediklerinde, demeçlerinde sezilince hemen kıyamet koparılmaya çalışıldı. Anayasa'ya dokunursanız idamı göze alırsınız. Bir profesör televizyonda şöyle dedi: "Anayasa'nın Başlangıç bölümünü değiştirmek istiyorlar. Başlangıç bölümü değişemez. Çünkü ikinci maddede ne deniyor? Başlangıçtaki temel ilkelere dayanan...". Bu ne biçim Anayasa'dır ki, kendi içinde temel ilkeler söylüyor, bir de Başlangıçta belirsiz, müphem, derin devlet ilkeleri koyuyor. Türkiye öyle bir hukuk devletidir ki, Anayasa'nın asıl metni ile yetinmez, bir de Başlangıç bölümünde 22 ilke vardır. Üstelik idam cezası kalkmış bir ülkede, "Bunlara dokunursanız ölümü, idamı göze alırsınız" diye söylenebiliyor. Onun için bu bilincin yükselmesi lazım. Tabii hukukta pazarlık olmaz. Bu evrensel hukukta ya uzlaşırız ve iyi bir Anayasa'ya sahip oluruz, Alman Anayasasında olduğu gibi, yahut da uzlaşamayız. O takdirde de hiç değiştirmeyelim daha iyi.

İbrahim Kalın: Peki, ben Can Bey'e de dönmek istiyorum. Hüseyin Bey bir çerçeve çizdi. Anayasa'nın şurasına burasına dokunulunca şöyle oluyor, böyle oluyor diye tartışmalar yaşanıyor. TÜSİAD'ın bu yeni çağrısı başarılı olacak mı, bir karşılık bulacak mı sizce?

Can Ataklı: Ben pek zannetmiyorum. Nedenini sayın hocamız da anlattı. Ama benim kafam pek karıştı. Yani dine ya da ilahi adalete bağlı bir anayasa mı, yoksa pozitif hukuka dayalı bir anayasa mı? Tam anlamış değilim.

Hüseyin Hatemi: Evrensel, genel hukuk ilkelerine.

Can Ataklı: Evet, ama Allah kelamı söylediniz de, belki ileride daha açılır. Şimdi anayasa nedir ve nasıl yapılır? TÜSİAD bunları pek göz önüne almadan bu işe girdi herhalde. Anayasa bazı büyük olaylardan sonra yazılan bir şey. Bu, bir savaş olabilir, bir doğal afet olabilir, bir de artık yetmiyordur, o zaman ihtiyaç haline gelebilir. Şimdi dünyadaki anayasalara bakıyoruz. Türkiye'deki anayasalarda olduğu gibi bir tartışma ya da ihtiyaç yoktur. Japon Anayasasına bakıyoruz; 1945

tarihinde, altı günde yazılmıştır. Tamamını Amerikalılar yazmıştır. Hiçbir Japon'un bulunmadığı bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Ve Japonlar hâlâ bu Anayasa'yı kullanmaktadır. Amerikan Anayasası on maddedir. Hiçbir maddesi değişmemiştir. Bir maddesinin değişmesi için, 8 ile 12 yıl arasında bir süre gerekmektedir. Yani değişiklik bile yapamazsınız. Diğer Avrupa ülkelerine baktığımızda yine şunu görüyoruz: Ceza yasaları, bunun iki üç katı maddeyi içeriyor olsa da, hiçbirinin anayasası, bizimki gibi böyle geniş kapsamlı, 170 küsur maddeli değil. Türkiye'de "Anayasa'yı değiştirelim, yeni bir anayasa hazırlayalım" tartışmaları, 12 Eylül'den beri yapılıyor ama yeniden ilk kez 367 tartışmalarıyla başladı. O ana kadar Türkiye'de dikensiz gül bahçesinde yürüyenler, Anayasa'nın yarın öbür gün başlarına iş açacağını düşünerek, seçimlerden önce profesörlerden oluşan bir anayasa değişiklik grubuyla bunu uygulamaya başladılar. Bunda bir çelişki görüyorum. Bu Anayasa'nın neden tam olarak baştanbaşa değişmesi gerektiğini anlayamıyorum. Çünkü bir taraftan diyeceksiniz ki, "Bu iktidar, Türkiye'nin en reformcu iktidarı; Atatürk'ten bile daha fazla devrim yaptılar." Nedir bu devrimler? Avrupa Birliği'ne uyum paketleri. 170 küsur maddeden, neredeyse yüz maddede değişiklik yapılmış. En küçük maddelerde bile değişiklik yapılmış, o halde tamamını yeniden yazma ihtiyacı nereden kaynaklanıyor? Bir, hocamın söylediği Anayasa'nın birinci bölümü bazı çevreleri rahatsız ediyor. Bir de bazı maddeleri rahatsız ediyor. Şimdi bu amaç olunca, Anayasa'yı yeniden yazalım diye TÜSİAD ortaya çıktı. Ama anladığım kadarıyla, siyasetle çok içli dışlı olmadıkları için, bir konsensüsten ya da bir konvansiyondan söz ettiler. Şimdi şu gerçeği hiç kimse göz ardı edemez. AKP, parti olarak kapatılabilir. Başta Başbakan ve Cumhurbaşkanı olmak üzere, birtakım yöneticilerine siyasi yasak da getirebilir ama Türkiye'nin fiilen en güçlü kuruluşu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Bunu göz ardı edemezsiniz. Bir değişiklik olacaksa, bir anayasa değişikliği olacaksa, yeniden seçime gidilecekse, bunu yapacak olan bu parlamentodur. Onun için dışarıda bir konvansiyon oluşturmak, hem hukuka ve demokrasiye, hem de çağdaşlığa aykırıdır. Peki, anayasayı kim yapar? Başta söylediğim gibi, anayasa değişikliği, anayasayı değiştirelim demekle olmuyor. Bir defa seçilmiş iktidarların anayasayı değiştirmeleri bana göre çok sakıncalı. Bu bir kural mı? Değil, ama dünyada bir örneği yok.

İbrahim Kalın: Niye sakıncalı?

Can Ataklı: Çünkü anayasalar bir devleti oluşturan bütün vatandaşların ortak sözleşmesidir. Siz bu sözleşmeyi seçilmiş iktidarın kalkan parmaklarıyla düzenlemeye çalışırsanız, orada uzlaşma sağlanamaz, buraya birtakım kurallar getirmek gerekir. Bir beşte dört çoğunluk aramak lazım. Bunu kimse konuşmuyor. Bu çoğunluk oranı, 440 milletvekili eder. 440 milletvekilinin bana göre, oy vermesi lazım. Yani 367 değil. Çünkü ulusal bir sözleşme yapıyorsunuz. Bütün davranışlarınızı, bütün hayatınızı bu Anayasa'ya göre belirleyeceksiniz. İki, Türkiye'de %87 ile kabul edilmiş bir Anayasa vardır. Şimdi 25 yıl geriye gidip de "Yok efendim o günün koşullarında askeri yönetim vardı" demek, yani "hayır demek yasaktı" demek doğru değil. Bunların artık üzerinden geçildi. Bugüne kadar pek çok Başbakan seçtik, pek çok Cumhurbaşkanı geldi. Uluslararası antlaşmalar yapıldı. Hepsi bu Anayasa ile yapıldı. Demek ki öyle ya da böyle, hepsi bu Anayasa'yla yapıldı. Demek ki bu Anayasa kabul görmüş. O halde, bir kere bunu halka sormak lazım; bu Anayasa'nın değişmesini istiyor musun? O zaman bir kere yüzde 82'yi geçmesi lazım. Bu Anayasa'nın kabulü için daha fazla evet oyu çıkması lazım ki, mantıken ondan sonra bir anayasa değişikliğine gidelim. Günümüzdeki tartışma, benim gördüğüm kadarıyla tamamen bir siyasi görüşün ve ona destek verenlerin engel olarak gördükleri bütün maddelerin ortadan kaldırılması için verdikleri kavgadır. Bunun sayısı da beşi altıyı geçmiyor. Hemen gördük nelerde değişiklik yapılmak istendiğini. Bunun kavgasıdır. Bugün bir kapatma davasıyla karşı karşıyayız. AKP'nin kurmaylar ekibi, profesörler ekibine bir taslak hazırlattı. Bakıyorsunuz kapatma maddesi aynı, 24 madde aşağı yukarı aynı.

İbrahim Kalın: Yeni olan ne?

Can Ataklı: Evet, burada çok fazla bir şey yok. Anayasa'yı zaten değiştirmişsiniz. Avrupa Birliği'ne uyum yasaları başlığı altında zaten bütün reformlar yapılmış. Peki, vesayet hangi maddede var? Giriş bölümü, benim toplumsal sözleşmem, ben onu kanla yazdım. Kurtuluş savaşıyla yazıldı. Anayasalar, bu tür olaylardan sonra yazılan anayasalar, herkes tarafından benimsenmiyor olabilir ama bu, sonuçta bir devrimdir. Bir yaptırımdır. Bütün ülkeler bunu böyle

yaptı. Amerikan Ulusal Sözleşmesi böyle yazıldı. Amerika'yı kuran insanlar oturdular bunu yazdılar. "Ey ahali, bundan sonra bunlara uyuyoruz" dediler. O da çok tartışıldı ama hâlâ onu kullanıyorlar. İngilizler anayasa bile yazmadı. İngiliz Anayasası, ta 1200'lü yıllardan kalan birtakım temel ilkelere bağlı kalarak, belirli, kalıplaşmış teamüller üzerinedir. Fransa'nın Anayasası yazıldığı zaman Fransa savaştan çıkmıştı, o zamanlarda yazılmıştır.

İbrahim Kalın: Söylediklerinizden anladığım, genel anlamda aslında yeni anayasa oluşturulmasının gerekçesi izah edilmedi.

Can Ataklı: Seçilmiş bir Meclis bugünkü koşullarda kim olursa olsun, seçilmiş bir Meclis'in yeni baştan yazması, bana göre hem hukuka aykırı, hem de demokrasiye aykırıdır. Çünkü siz orada uzlaşma sağlayamazsınız. Yani bir kişinin bile Meclis Başkanı olması noktasında uzlaşma sağlayamadan, Anayasa'nın tamamını değiştirmeye soyunursanız, önümüzdeki dönemde bunun ortaya çıkaracağı çok daha önemli sorunlar olabilir. 367 sorununda öfkeyle kalkıldı. İktidar dedi ki "Ben bu maddeyi yeniden yazıyorum, Cumhurbaşkanını halk seçsin". O zaman da karşı çıktık. "Neden?" sorusunu sorduğumuz zaman, kimseden cevap alamadık. Bunu geçirdik, referandumu da aştık. Çünkü seçilmiş siyasi iktidarın uğradığı zararı kapatmak adına daha büyük bir sorun ortaya çıktı. Bugünkü Cumhurbaşkanı gittiği zaman ne olacağını bilmiyoruz.

İbrahim Kalın: Halk seçmeyecek mi? Değişiklik yapıldı.

Can Ataklı: Kim aday olacak? Parlamentodan 110 kişi, birisini aday gösterecek, onun dışında kim aday olabilecek bu belli değil. Partiler mi aday gösterecek, bu belli değil. Ama en önemlisi, Cumhurbaşkanı adaylarının finansmanı nasıl sağlanacak, bu da belli değil. Üçüncüsü, bugünkü sistem içinde Cumhurbaşkanı adayı gösterdiğiniz kişi, nasıl propaganda yapacak? Yani ne diyecek halka, "Efendim, elçi kararnamelerini en güzel ben yazarım, insanlara lokum ikram ederim" mi diyecek? Ya da "hükümeti atarken, sadece atadığım kişiyi değil, yanında üç kişiyi de çağırırım" mı diyecek? Yani burada öfkeyle yapılmış bir madde var. Bir anayasa değişikliğini, seçilmiş meclis yaptığı zaman taraflı, duygusal oluyor. Onun için de dünyanın hiçbir

ülkesi, seçimle işbaşına gelmiş bir iktidara anayasa yaptırmaz; orada bir konsensüs olmaz.

İbrahim Kalın: Sayın Ataklı, "Aslında yeni bir anayasa değişikliği oluşmasının zemini oluşmadı, bir sürü değişiklik yapıldı ama yeni bir anayasa oluşturulması noktasında net bir görüş birliği ortaya çıkmadı" dedi. Tek konumuz Anayasa değil ama isterseniz sizin de görüşünüzü alalım. Çünkü bundan sonra, süreci ele alacağız.

Erol Katırcıoğlu: Yanlış anlamayın ama ben de şimdiye kadar yapılan konuşmalarla ilgili şöyle bir duyguya kapıldım. TÜSİAD'ın önerisinin ciddiye alınacak bir tarafı yok. Çünkü Anayasa'yı hangi kontekste konuşuyoruz, hangi arka planda konuşuyoruz, buna referans vermeden Anayasa'yı konuşmak, samimiyetsizlik olur diye düşünüyorum. Konvansiyon kuralım; hangi ülkede kuralım, nerede kuralım? Bu ülkede, iki yıldır olağanüstü koşullar yaşanıyor. Bu koşullara hiç referans vermeden, bu koşullarla hiç ilgisi yokmuş gibi, "hadi gelin şimdi anayasa yapalım" demek çok ciddiye alınacak bir şey değil.

İbrahim Kalın: Nedir o koşullar?

Erol Katırcıoğlu: Cumhurbaşkanlığı seçiminden beri Türkiye'de bu koşullar yaşanıyor. Türkiye'de ilk defa devlet yapılanmasının bizim bilmediğimiz bir yanı ortaya çıktı. Bu devleti yönetenler, bu ülkede bazı meselelere izin vermeyecekler. Bunlar özgürlük ve insan hakları ile ilgili konular olsa bile izin vermeyecekler. Yani bize, şunu söylüyorlar: "Ekonomiyi konuşabilirsiniz, yoksulluğu konuşun, gelir dağılımındaki adaletsizliği konuşun. Ama lütfen ne Kürt meselesini konuşun, ne Alevilik meselesini konuşun, ne laiklik, ne de başörtüsü meselesini konuşun." Bunlar siyasetin dışına itilmiş şeyler. Hâlbuki sistem bunları konuşmak için var. Bu sistem kendini korumak kaygısıyla bir şey yaptı. 367 zorlamasından itibaren gelişen olayları söylüyorum. Son kapatma davası, başörtüsü ile ilgili gelişen olaylar, bütün bunlar aslında bize bir şey gösterdi: Bu ülkede, tanımlanmış devletin tanımlamış olduğu bir siyaset alanı dışında siyaset yapılamaz. Tanımlarsanız, kusura bakmayın ama burnunuzu sürterler. Benim gördüğüm bu. Şimdi bu olan bitene hiçbir referans vermeden, "hadi

şimdi toplanalım, TOBB gelsin, Sanayi Odaları gelsin. İşte bunlar sivil toplum örgütü adı altında gelsin" demek ciddiye alınacak samimi yaklaşımlar değil. Bir kere aslında TOBB da, Sanayi Odaları da sivil toplum örgütü değildir. Bunların hepsi yarı resmi devlet kuruluşlarıdır. TÜSİAD çok samimiyse, başka bir şey yapsın, özgürlüğü savunsun, sivilliği savunsun. Bunu yapmıyorsunuz. Kapalı kapılar ardında neler yaptıklarıyla ilgili gazetelerde yazılan şeyleri bir kenara bırakalım ama gerçekten topluma bir şey söylemek istiyorsanız, samimi olun.

Bu samimiyet şunu gerektiriyor: evet Anayasa ihtiyacımız var, çünkü 12 Eylül Anayasası bizi buraya getirdi. Ondan da öte, Anayasa Mahkemesinin son verdiği karar, zaten Anayasa ihlali. Dolayısıyla Anayasa'yı gerçekten yeniden yapılandırmamız gerekir. Dolayısıyla bir gündem maddemiz var Anayasa'yla ilgili, buna referans vermeden olmaz bir kere. İkincisi, anayasa değiştirme noktasında 30-40 yıl önceki tekniklerle şu andaki teknikler aynı olmak zorunda değil. Geçmişte yapamadıklarınızı şimdi bu dijital reformla falan yapma şansına sahipsiniz. Dünyanın nabzına baktığınız zaman, zamanın ruhuna baktığınız zaman, geçmişten farklı olarak daha katılımcı siyasi süreçlerin varlığını görüyorsunuz. Dolayısıyla da bana kimse "işte sekiz on tane profesör bir araya gelmişler anayasa yazmışlar ve buyurun size anayasa, oylayın" demesin. Bu referandumlar da çok anlamlı şeyler değil benim kanaatimce. Anayasalar toplumsal sözleşmelerdir. Yani toplumun nasıl yaşaması gerektiğini belirleyen metinlerdir. Dolayısıyla topluma sorulması gereken şeylerdir bunlar. Bu evet ya da hayır şeklinde olmaz. Toplum olarak bunları madde madde tartışmamız lazım ve bunu yapacak teknolojik imkânlarımız da var. Hızla devreye sokabileceğimiz ülkemizde, son yıllarda gelişmeye müsait bir sürü imkân var. Dolayısıyla bence ikinci bir samimiyet noktası da burada yatıyor.

İbrahim Kalın: Peki bu olağanüstü şartlar dediğiniz, kapatma davası, yeni anayasa, bu sürecin son halkaları... Siz TÜSİAD'ın bu süreçteki tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz? Çünkü hep şu söyleniyor: Bunlar dünya ile iş yapan büyük şirketler ve aslında demokrasiye, yabancı sermayeye en fazla açık olması gereken kurumlardır.

Ama sanki bu süreçte TÜSİAD'ın tutumu, daha bir ikircikli, daha bir düzenden yana gibi bir tablo ortaya çıktı. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Gülay Göktürk: Kaypak bir tutum...

Erol Katırcıoğlu: Batıda işçi-işveren arasındaki yapının bir yansımasıdır devlet dediğimiz yapı ama Türkiye'de bu böyle değil. Türkiye'de herkes devletin bir türevi. TÜSİAD da öyle. İş adamlarımız devletin çizdiği çizginin dışına çıkma cesaretini gösterebiliyorlar mı?

Hüseyin Hatemi: Devlet kim burada?

Erol Katırcıoğlu: Ne koyarsanız içine...

Gülay Göktürk: Sivil ve askeri bürokrasi.

Can Ataklı: Ama hakikaten çok tuhaf bir şey oldu burada. Burada ne olduğunu bilmiyorum.

Erol Katırcıoğlu: Ne olduğunu biliyorsunuz.

Can Ataklı: Hayır, bilmiyorum. Neden bilmiyorum, biliyor musunuz? Şimdi diyorsunuz ki, "Kürt konusu konuşulmuyor, asker konuşulmuyor, din konusu konuşulmuyor". Yok öyle bir şey. Ne oldu bilmiyorum. Her gece televizyonlarda asker de konuşuluyor, Kürt sorunu da konuşuluyor, türban da konuşuluyor. Buradaki eksiklik ne, ne yapılmalı?

Gülay Göktürk: Konuşuluyor da, değiştirilmesine izin verilmiyor.

Can Ataklı: Peki vermeyen kim?

Gülay Göktürk: Sivil ve askeri bürokrasi.

Erol Katırcıoğlu: Yasalar işte.

Can Ataklı: Cumhurbaşkanını halk seçecek dendi, seçiyor işte. Hükümet seçime gidilsin diyor, gidiliyor. Anayasa'yı değiştireceğiz deniyor, değiştiriliyor. Buradaki sorun ne, onu anlamadım.

Gülay Göktürk: Hayır, Anayasa değiştirilemiyor. Hele Anayasa Mahkemesinin son kararıyla Meclis'in elinden yasama yetkisi alınıyor.

Can Ataklı: Anlayamadığım şimdi şu: Hangi siyasi iktidar var? AKP. Bunu eleştirmek yerine, hep dolambaçlı konuşuyorsunuz.

Erol Katırcıoğlu: Hayır, dolambaçlı konuşmuyoruz Can Bey, çok açık söyleyelim devlet diye bir şey var.

Can Ataklı: Devlet diye bir şey var demek başka, şimdi söyleyeceğim başka. Bir ülkenin yönetimi, tamamen dini esaslara dayalı bir devlet kurmak istiyor. Ve buna Amerika'nın da desteğiyle ılımlı İslam diyorlar. Buna toplumun önemli bir kısmı karşı çıkıyor ve bundan endişe ediyor. Siz bu endişe eden herkese, kurulu düzen, sistem diyorsunuz. Peki, sistem ne? Sistemin büyük bir bölümü bu gün % 47 oy almış iktidar değil mi? Bugünkü parlamentoda 340 milletvekiliyle iktidar.

Gülay Göktürk: Keşke öyle olsaydı. Hâlâ sistem dışı görünüyorlar.

Erol Katırcıoğlu: İktidar olmak var, iktidar olmak var.

Can Ataklı: Ama neden işte?

Erol Katırcıoğlu: Şimdi biz burada belirli bir sınır içinde konuşuyoruz. Devlet dediğimden ne kast ettiğimizi çok iyi anlıyorsunuz.

Can Ataklı: Hayır anlamıyorum.

İbrahim Kalın: Hayır, anlamıyorum.

Erol Katırcıoğlu: Sivil ve askeri bürokrasiden bahsediyoruz tabii ki.

Can Ataklı: Sivil bürokrasi dediğiniz kesimin tamamı, AKP tarafından atanmadı mı? Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi üyeleri dışında hangi kurumun başında hükümetin atamadığı birileri var? Onların da süreleri bitiyor. YÖK mü, Danıştay mı, Hava Yolları mı, Kömür İşletmesi mi? Sivil bürokrasiden kastınız yedi tane hâkimle, oradaki 8 tane Yargıtay üyesi mi?

Gülay Göktürk: İşlevlerine baktığımız zaman küçümsediğiniz 11 yargıcın..

Can Ataklı: Küçümsemiyorum.

Gülay Göktürk: Az gördüğünüz, hâkim değiller gibi gördüğünüz 11 tane yargıcın bile Türkiye'yi kilitleme gücü olduğunu görüyoruz.

Can Ataklı: Ama neden kilitleme olarak kabul ediyoruz.

Gülay Göktürk: Çünkü kararın kendisi o. 148. maddenin iptaliyle, Meclis'in elinden anayasa yapma yetkisinin alınması, 11 insanla olabiliyor çünkü.

Can Ataklı: Ama bakın bugün üç tane kız çıkıyor, "Atatürk olmasaydı, İngilizler olsaydı ben daha rahattım" diyor. Nereden cesaret alıyor diye bakıyoruz. Bugün devletin Bakanı çıkıyor, Amerikalılara demeç veriyor ve diyor ki, "Atatürk devrimleri Türkiye'de travma yaşatmıştır. Bir gecede dilimiz ve kıyafetlerimiz değiştirilmiştir, dini yaşam öldürülmüştür." O zaman ben buna tepki göstermeyeyim mi? Ben buna tepki gösterince, neden sivil askeri bürokrasi oluyor!

Erol Katırcıoğlu: Tepkinizi nasıl gösterdiğinize bağlı bir şey.

Can Ataklı: Ben böyle gösteriyorum.

Erol Katırcıoğlu: Eğer, 301 üzerinden davalar açılıyorsa..

Can Ataklı: Değişti, işte kaldırıldı.

İbrahim Kalın: Kavga biraz devlet üzerinden gitmiyor. Bir tanımda anlaşamadık, devletin gücünde anlaşamadık, bir de bu gücü kimin nasıl kullanamadığında anlaşamadık.

Can Ataklı: Bu güç benim, sensin yani hepimiz. İngilizler burada olsaydı ben daha rahat ederdim diyen birini koruyan, destekleyen birini gördüğümde, o zaman diyorum ki, "Ben bu devleti korumak zorundayım, ben bu Atatürk ilkelerini korumak zorundayım".

Erol Katırcıoğlu: Ama Can Bey, biz burada mevcut iktidar partisinin ne yaptığını ya da ne yapmadığını konuşmuyoruz ki ya da en azından ben bu tarafını söylemedim ki, bu beni ilgilendirmiyor.

Can Ataklı: "Devletten kimi kast ettiğimi anlıyorsunuz" dediğiniz için bunu söyledim. Ben önce bunu açtım, sonra da tehlikeyi söyledim. O zaman ben de bir şekilde direnirim dedim. Demokrasi, insan hakları deyip kafaları karıştırmayın. Başka bir şey konuşuyoruz. Hâlbuki Türkiye'nin sorunu bu.

Gülay Göktürk: Türkiye'nin sorununu bırakın da herkes kendine göre belirlesin ama.

Can Ataklı: Ben kendiminkini belirledim. Benim gibi düşünen % 53, ben o %47'nin içinde de böyle düşünen pek çok insan olduğunu düşünüyorum. Çünkü Türkiye böyle bir barış içinde yaşıyordu bugüne kadar. Bu son yedi-sekiz yıldır bu barış bozuldu, kan davası gibi... Kimsenin de kan davası olduğunu zannetmiyorum.

Erol Katırcıoğlu: Can Bey, kusura bakmayın ama bu meselelerde anlaşamayacağız. Böyle barış içinde falan değildik. Nerede barış içindeydik! Sadece konuşmuyorduk. Meselemiz buydu. Kürtler vardı, "Kürtler yoktur" diyorduk.

Can Ataklı: Konuşuyoruz işte, 95'ten beri konuşuyoruz.

Erol Katırcıoğlu: Ama nasıl konuşuyoruz? Son yıllarda ite kaka konuşuyoruz. 301'lerle konuşuyoruz. Cinayetlerle konuşuyoruz. Bu konuşmaksa eğer, evet konuşuyoruz. Ama medeni ülkelerdeki insanlar gibi konuşamadığımız da çok açık.

İbrahim Kalın: Peki, Can Bey'in işaret ettiği, bu devletin kendisini koruma meselesini nasıl anlayacağız? Siz devlet tanımını biraz yaptınız ama devletin kendini koruma meselesini nasıl anlayacağız? Sistemin belli kritik noktaları var. Oraya geldiği zaman birileri durun diyor.

Erol Katırcıoğlu: Ben basit bir şey söylüyorum. Siyaset, zaten toplumun sorunlarını çözmek için vardır. Ama eğer bir güç bazı alanları iç güvenlik, dış güvenlik diye konuşturmuyorsa siz de o zaman siyaset yapmıyorsunuz demektedir. Türkiye'de gerçek anlamda siyaset yapılmıyordu. Kimse Türkiye'nin sorunlarını konuşmak istemiyordu, konuşmuyordu ama sorunlar yok değildi, vardı. Ne yapıyordu

partiler? Sayın Çekirge anlattı, siyasi partiler yasası aracılığıyla, belli sorunlu ilişkilerle, sorunlu insanları milletvekili yapıyorlardı ve sorun devam ediyordu. Sorunu çözmüş gibi yapıyorlardı ama sorun çözülmüyordu.

İbrahim Kalın: Sayın Katırcıoğlu'nun, bu kritik alanlara girdiğiniz zaman siyasetin önü bir şekilde tıkanıyor. İşte Kürt meselesi, laiklik meselesi, Alevilik meselesi, başörtüsüne özgürlük gibi konularda... Siyaset biraz buralarda mı tıkanıyor? Öyle ise niye?

Fatih Çekirge: Bazı kritik alanlarda görüyoruz bu tıkanmayı. İçine düştüğümüz manzara, ne yazık ki bu. Burada gördüğümüz manzara da aynı. Ben taraf kelimesini kullanmak istemiyorum, haklı–haksız kelimesini de kullanmak istemiyorum. Bakın altı yıllık bir iktidar var. Bu süre içinde birçok işler yapıldı. Yasama, yürütme ve yargı işleri yürüdü. Yargı, şu andaki iktidar lehine de birtakım kararlar aldı. Mesela Anayasa Mahkemesi aldı, Sayın Başbakanın seçilmesiyle ilgili olarak Yüksek Seçim Kurulu aldı. Şunu söylemeye çalışıyorum: İktidar dediğimiz kavramı algılamaya çalışırken, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu değil, yasama, yürütme, yargı diyoruz. Yasama zaten parlamento. Az önce söylenen şeye ben de aynen katılıyorum. Parlamentonun oluşmasında Siyasi Partiler Kanunu'na el atmadığınız sürece parlamento, liderlerin el kaldırma mekanizması haline gelir. Parlamento da doğru şekilde işlemez. Çoğu milletvekilinin görevi el kaldırmadır--kaldır elini, indir elini. Çoğu milletvekili gece yarılarında neye el kaldırdığını da bilmez. On beş yıldır Ankara'dayız ve bunları görüyoruz. Ne yazık ki, bu bir realitedir. Bin beş yüz delegeyi partinin genel merkezi belirler. Der ki, "Bursa il teşkilatını feshettim, şunu getirdim, bunu getirdim." Dolayısıyla, partinin delegesini partinin genel başkanı seçer, o delege de gelir partinin milletvekilini seçer, o milletvekilleri seçildiğinde önce gidip kendisini seçen delegenin işini takip eder. Bu bir realite, siyasetin realitesi ne yazık ki. Bu düzen içinde, bu çark içinde parlamento, büyük iktidar oyunlarındaki çıkar savaşlarında bir el kaldırma mekanizmasına dönüşüyor.

İbrahim Kalın: Ama peki kritik konularda meclisin yasama faaliyetini yürütmesiyle ilgili ne söyleyeceksiniz? Bu 301 meselesinde

bir sürü kavga gürültü oldu. Kritik konulara geldiğimizde bunları da aşan bir problem var.

Fatih Çekirge: Bunun üst basamağı, yani siyasi partiler sistemi içinde oluşan bu düzenden sonra seçilmiş milletvekillerinin oluşturduğu parlamentodan, Bakanlar kurulu dediğimiz bir yürütme oluşuyor. Bakanlar Kurulu başladı çalışmaya, güzel işler de yaptı. Bakıyorsunuz ekonomi, AB uyum yasaları oldu. Cumhurbaşkanını seçtik. Bakanlar Kurulu seçti. Anayasa Mahkemesi üyelerini seçtik. Her ay yapılan Milli Güvenlik Kurulu olamaz denildi, iki ayda bir yapılacak dendi, o oldu. Karar alıcı değildir, başındaki kişi de asker olmayacak denildi, o da oldu. Bütün aşağıya doğru seçimlerini yaptı. MİT Müsteşarını seçti. Yani devletin en kritik makamlarını söylüyorum. Askeri şûralarda komutanları seçti. Bu Cumhurbaşkanı ve Başbakan, altı yıldır askeri şûra toplantılarına giriyor. Askeri bürokratik vesayet diyorsanız, işte cesaret ve iradeyi ben orada ararım.

Hüseyin Hatemi: Ama üyeleri seçiyor mu?

Fatih Çekirge: Tabii seçiyor. Başbakan orada başkanlık yapıyor.

Hüseyin Hatemi: Yani komutanları da seçiyor mu?

Fatih Çekirge: Tabii seçiyor, Askeri Şûrada Başbakan onaylamadan Genelkurmay Başkanını seçemezsiniz. Bakanlar Kurulu onaylıyor. Başka türlü seçemezsiniz. Mesela rahmetli Özal "tak" diye değiştirdi.

Hüseyin Hatemi: Sultan Reşat da Şeyh-ül İslam'ı seçiyordu ama Şeyh-ül İslamlığa Talat Paşa'nın gösterdiği kişiyi seçiyordu.

Fatih Çekirge: Ama ben kişilere göre bakmıyorum. Sistem olarak bakmak lazım. Sistem bu, seçemezseniz bir şey diyemem.

İbrahim Kalın: Hükümet bürokrasiye hâkim diyorsunuz. Yani orada bir problem yok.

Fatih Çekirge: Merkez Bankası Başkanını kim seçti?

Hüseyin Hatemi: Ekonomiye hâkim.

Fatih Çekirge: MİT Müsteşarını kim seçti? Devlet Planlama Teşkilatı Başkanını kim seçti?

İbrahim Kalın: Peki, bütün bu kargaşa nereden çıkıyor?

Fatih Çekirge: Şimdi oraya geliyorum. Bakın Başbakan, "Ben Başkanım" diyor ama "irademi gösteriyorum" demiyor. Ben hiç duymadım. Cumhurbaşkanı da etmiyor. Her ikisi de, Bakanlar da dâhil diyor ki, rejim ve sistem yürümektedir. Bunun dışında hiçbir laf duymadım. Duyan varsa da ben haberi atlamışımdır. Ama ondan sonra ben böyle demiyorum ama yandaki bir gazeteciyi çağırıyorum, "Bak ben bunları yapamıyorum", diyorum. Bunu ben kabul etmiyorum. Ayrıca ben bunun, şu andaki Başbakana, Cumhurbaşkanına ve Bakanlar Kuruluna da haksızlık olduğunu düşünüyorum. "Efendim böyle demiyor ama uçakta benim yanımda böyle söylüyor" derseniz, Sayın Başbakanın kişilik yapısı ve şu ana kadar sergilediği tutum açısından ben Başbakanın böyle bir şey diyeceğine de inanmıyorum, Bunun altını çizmek istiyorum. Dolayısıyla buradaki mesele, bu iktidarın meselesi değil. Biz bunu yıllardır biliyoruz; Demirel'in, Özal'ın, Tansu Çiller'in dönemlerini biliyoruz. Kaldı ki, askeri bürokrasi ve yüksek yargı bu ülkede yetmiş yıldır seçimle gelir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı da seçimle gelir. Kimse şunu soruyor mu? "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna neden ısrarla Avrupa Birliği yasalarına rağmen Adalet Bakanı ve Müsteşarı üye olarak giriyor?"

Gülay Göktürk: Senelerdir bu soruluyor.

Fatih Çekirge: Ama neden hâlâ uygulanıyor? Bu hükümet, dokunulmazlıkları niye kaldırmıyor? Bunların cevapları var. Diyor ki cevap olarak "ben dokunulmazlıkları yalnız siyasetçiye değil, bürokrasiye de kaldırmam lazım". Haklıdır, olabilir. Dolayısıyla bir taraftan bir tarafı seçmek doğru olmaz. Her iki tarafın da haklı yanları var. "Efendim ben Başbakan oldum, altı yıldır bu memleketi yönetiyorum, her türlü atamaları yapıyorum ama bu memleketi yönetemiyorum". Ben Sayın Başbakanın böyle bir şey diyeceğini zannetmiyorum. Onun için böyle bir şey diyen varsa, haksızlık yapıyor. Bunu söylemem lazım, bu önemli... Eğer mesele Kürt meselesi diyorsanız, hassasiyetler vardır.

Gülay Göktürk: Pardon, kimin hassasiyetleri?

Fatih Çekirge: Gülay Hanım, mesela dün bir hassasiyet vardı. Bursa'da bir aile, tabutun başında ağlıyordu.

Gülay Göktürk: Hassasiyetler derken, halkın hassasiyetini kast ediyorsunuz. Bu meselede hepimizin hassasiyetleri var. Bu meselede 70 milyonun hassasiyeti var.

Fatih Çekirge: Otuz yıldır bu ülkede kan akıyor. Akan kan üzerindedir bu hassasiyet. Bu ülkede gencecik vatan evlatları çatır çatır ölüyor. Mayın patlıyor ölüyor. Ortada bir terör var. Bir taraftan terörle mücadele edeceksiniz, öbür taraftan da siyaseten cesaret göstereceksiniz. Bu cesareti siyasi irade gösterecek.

Gülay Göktürk: Kırmızı çizgiler olmazsa tabii.

Fatih Çekirge: Efendim kırmızı çizgiler olmaz, iktidar sizsiniz. Şunu söylemeye çalışıyorum. Bakın ben açık yüreklilikle söyleyeyim. Şu andaki Sayın Cumhurbaşkanı kalben bu meselenin çözümü için elini çok defa taşın altına sokmuştur. Kendisiyle defalarca *off the record* konuşmuşumdur ve samimiyetinden de sonuna kadar eminim. Başbakan da konuşuyor, Bakanlar da aynı şekilde konuşuyor. Yani bu mesele siyasi bir mesele değildir. Bunun üzerinden siyaset arayışları başladığı zaman, işte o zaman hassasiyetler yükselmeye başlıyor. Şimdi siz diyorsunuz ki, "ama Kürt meselesi böyle konuşulsun; efendim şu Abdullah Öcalan'ı da affedelim." İnsanların öldüğü, her birinin içine ateş düştüğü ki, ateş bir tarafa düşmüyor, her tarafa düşüyor. Yanlış anlamayın ateşin düştüğü, kanın aktığı yerde hassasiyetler vardır. Bence bunu çok daha medeni, çok daha duyarlı bir şekilde konuşmamız gerekiyor.

Gülay Göktürk: Aslında bu konu çok dağınık ve çok boyutlu; söylemek istediğim de çok şey var. Tersten başlayayım. Bugün Başbakanın "ben rahat hareket edemiyorum, üzerimde bürokrasinin baskısı var" deyip dememesi beni ilgilendirmez. Üstelik ben bu meseleyi iktidarın meselesi olarak da görmüyorum. Türkiye'de on yıllardır siyasi partilerin aynı dertten muzdarip olduğunu biliyorum. AK Parti meselesi değil. Çünkü ben görüyorum, bu ülkede yaşıyorum

ve siyaseti takip ediyorum. Şu olayı hatırlıyorum. Efendim Şemdinli olayı patlak veriyor. Orada bir provokasyon provası var. Orada savcı bir iddianame hazırlıyor. O iddianame hoşa gitmediği için o gün üç ordu komutanı Başbakana gidiyorlar, ziyaret ediyorlar, içeriğini öğrenemediğimiz bir konuşma yapıyorlar, sonra o savcı görevden alınıyor ve ilelebet görevine dönemiyor. Şimdi Kürt meselesinde hükümet üstü bir politika izlemeye başladığınız zaman, Irak ile Barzani'yle, Talabani'yle ilişkilerimiz şöyle olmalıdır, Irak politikasında kırmızı çizgilerimiz şunlardır diye kaç açıklama yaptı ordu?

Fatih Çekirge: Aynı açıklamayı Cumhurbaşkanı da yaptı, Dışişleri Bakanı iken...

Gülay Göktürk: Bakın Cumhurbaşkanı yapar.

Fatih Çekirge: Ama bakın rica ediyorum, lütfen sözlerimizi söylerken doğru bilgiyle temellendirmemiz lazım. Kırmızı çizgi dediğimiz şey, askerin ortaya attığı bir şey değildir. Kırmızı çizgiler, yani kırmızı kitap dediğimiz, Milli Güvenlik Kurullarında hazırlanan, seçilmiş iradeyle askerin birlikte ele aldığı ve belirlediği bir şeydir.

Gülay Göktürk: Yalnız daha ben hiçbir şey söylemedim. Kırmızı kitabın ne olduğunu da biliyoruz. Eğer gerçekçi olacaksak ve açık olacaksak, bunu gerçekten yapalım. Eğer siz, Türkiye'de sadece bu dönemde değil, on yıllardır askerin siyaset üzerinde etkisini, yönlendirmesini, devlet politikası olarak belirlenen politikalara -bu Kıbrıs politikası olabilir, Kürt politikası olabilir, başka konular olabilir– askerin karıştığını inkâr ediyorsanız ve buralarda politikayı özgür siyasetin belirlediğini düşünüyorsanız, o zaman bizler başka ülkelerde yaşıyoruz demektir. Tekil örneklerden hareket edeceğimize, bu manzarayı bu kadar mı farklı görüyoruz, onu konuşalım. Anayasa Mahkemesine dönecek olursak; Can Ataklı "kötü – mötü ama bu Anayasa'yla gidiyorduk, alışmıştık; ne oldu da değişiklik ihtiyacı ortaya çıktı?" diye soruyor. Evet, Türkiye'de iç savaş olmadı, dış savaş da olmadı ama Türkiye son yıllarda çok ciddi bir iki başlılık krizi yaşıyor. Biraz önce bahsettiğim iki başlılığı yaşıyor. Türkiye'de 2002'den beri, AB ile ilişkilerin o hızlı koalisyon döneminden itibaren başlayan ve AK Parti'yle devam eden transformasyondan itibaren

devletin dönüşmesi, devletin ideolojik bir devlet olmaktan çıkması, demokratikleşmesi, şeffaflaşması olarak tanımlayabiliriz bu süreci. Bu yeni anlayışa optimum devlet diyenler var, hizmet merkezli devlet diyenler var, kutsal ve oligarşik, işlemeyen devlet diyenler de var. Buna ilişkin olarak demokratik mekanizmaların işlemesi, bir iç savaş ertesinden daha çok bir anayasa meselesidir. "Buna ihtiyaç var ama biz bunu şimdi yapamayacağız" demeniz, bu ihtiyacın varlığını değiştirmez. Nasıl yapılacağı konusunda Can Ataklı'nın söylediği şeylere katılmıyorum bile diyemeyeceğim, çünkü birbiriyle çok çelişen, çok garip şeyler söyledi. Bir yandan dünyanın hiçbir yerinde seçilmişler yapmadı, on tane adam oturdu yaptı dedi. Bir yandan da öyle olmaz, eğer bu Anayasa %82 ile kabul edildiyse, "Anayasa değişikliği yapalım mı?" konusunu referanduma götürelim ve bu referanduma katılanların yüzde 82'si evet derse, ancak o zaman anayasa değişikliğine gidelim dedi.

Can Ataklı: Ama oraları karıştırmayın. Ben dünyanın her yerinde on kişi yaptı demedim.

Gülay Göktürk: Bir yandan halk yapamaz, meclis yapamaz dediniz.

Can Ataklı: Evet, seçilmiş meclis yapamaz dedim.

Gülay Göktürk: Ondan sonra 450 milletvekili olursa yapılır dediniz.

Can Ataklı: Hayır, çağrı ayrı, uzlaşma olmalı dedim. Hep bu oluyor; karma karışık edip..

Gülay Göktürk: Ben karma karışık etmedim.

Can Ataklı: Bir meclis yaparsa, hiç olmazsa bunu kuralını koyalım, hiç olmazsa 4/5 kuralını arayalım dedim. Ben size öneriler getirdim. Dünyanın her yerinde on kişi yapıyor demedim. Bu zihniyet beni çok rahatsız ediyor.

Gülay Göktürk: Benim de rahatsız olduğum zihniyetler var ama.

Can Ataklı: Tutturmuşsunuz Şemdinli davası diye, bu ülkede Kürtler konuşulmuyor diye. Nasıl konuşulmuyor?

Gülay Göktürk: Ama sözümü bitirmedim ben daha.

Can Ataklı: Böyle yaparsanız bitirmeyin tabii. Benim sözümü çarpıtarak veriyorsunuz.

Gülay Göktürk: Hayır, bitireceğim.

Can Ataklı: Yok altı yedi kişi anayasa yapıyormuş da, biz de böyle çelişki varmış.

Gülay Göktürk: Evet, evet aynen onu söylediniz. Başka ülkelerde on kişinin bir araya toplanıp anayasa yaptığını söylediniz.

Can Ataklı: Hayır, öyle bir şey yok. Anayasaların ne kadar uzun vadeli olduğunu, ülkelerin bunu değiştirmediğini söyledim. İkincisi, seçilmiş meclislerin dünyanın hiçbir ülkesinde yapmadığını söyledim. Seçilmiş meclis yapacaksa, bunu da 4/5 çoğunlukla bir konsensüs sağlayarak yapalım dedim.

İbrahim Kalın: Gülay Hanım tamamlasın, size de söz hakkı vereceğim.

Gülay Göktürk: Söylenen şudur. "Seçilmişlerin yaptığı anayasa siyasal oluyor, duygusal oluyor, taraflı oluyor" dediniz. Ben siyasal olmayan hiçbir anayasa hatırlamıyorum.

Can Ataklı: Siyasal olabilir. Olur değil.

Gülay Göktürk: Oluyor diye not almışım. Mesela diyelim ki, yüksek bürokrasinin, yüksek yargının ya da askeriyenin katıldığı bir kurucu meclis olduğunda niye siyasal, duygusal ya da taraflı olmasın? Tabii bunların cevabı yok. Dolayısıyla burada durum karışık... Giriş bölümü için söylediğiniz bir şey vardı. Giriş bölümündeki Atatürk milliyetçiliğinin, Türkiye'nin bütün vatandaşlarına dayatılan bir ideoloji olmasının, yani herkesin Atatürk milliyetçisi olma zorunluluğunun kaldırılması söz konusuydu taslak metinde. Ama siz dediniz ki, "ben onu kaldırtmam, kanla yazdım". Yani değiştirilmez dediniz. O zaman burada konuşacak bir şey kaldığını sanmıyorum. Ben şah-

sen Atatürk'le problemi olan bir insan değilim. Ama bir ülkenin 70 milyon insanına resmi ideoloji olarak dayatılmasını, biraz önce söylediğim evrensel demokrasi anlayışına ve hukuka aykırı buluyorum. Bizim yeni bir anayasa yapmamız şart. Ama en temelde, Türkiye'nin yaşadığı bütün bu olaylar, son 1,5 yıldır siyasetin boğulmaya çalışıldığı bu ortamda biz, siyasetin ve seçilmişlerin halk adına bu ülkeyi yönetme yetkisi üzerinde anlaşmadan, bir anayasa yapmaya oturamayız.

İbrahim Kalın: Ben Sayın Hatemi'ye dönmek istiyorum. Anayasa bir örnek olarak önümüze geldi. "Anayasa'yı nasıl yapacağız, yapamayacak mıyız?" konusu tartışıldı. Ama tartışmanın ikinci turunda da ortaya çıktı ki, aslında daha farklı bir şeyler var. Siyasi çizgiler dendi, kırmızı çizgiler dendi. Bunlar sanki siyasetin önünü bir yerde tıkıyor. Sayın Katırcıoğlu, "Aslında bunlar siyasetin konuşulması gereken, çözüm bulunması gereken konuları iken, belli hassasiyetler doğrultusunda buralara set çekiliyor" dedi. Sayın Ataklı da "Tabii ki, belli hassasiyetler var" dedi. Sayın Çekirge de işte "Kürt meselesinde hassasiyetler var" dedi. Siz orada tıkanan yeri nasıl görüyorsunuz, çıkış yolunu nasıl görüyorsunuz?

Hüseyin Hatemi: "Nasılsanız öyle idare olunursunuz" ilkesi vardır. Bu, bir gözlemin sonucu, olması gerekeni felsefe ile değil, sosyolojik bir kanunla, bir hadisle ortaya koyan bir ilke. Hz. Peygamberin buyurduğu bir hadis, "Nasıl iseniz öyle idare olunursunuz". Derler ki, Montesquieu belki de bu hadisi bir tercümeden, bir İslami kaynaktan okuyup "milletler layık olduğu idare ile yönetilirler, layık oldukları idareye kavuşurlar" mealinde bir söz söylemiştir. Biz de, demek ki bu Anayasa'yı değiştirecek güçte değiliz. Başlangıç bölümündeki en önemli problemin bu olduğunu söylüyorum. Çünkü derin devlet diye ifade ettiğimiz hassasiyetler de, kırmızı çizgiler de bir meşruiyet düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir. Ama bu belirsiz ifadelerle "milli menfaat her şeyden üstündür, Anayasa'da yazılan hiçbir faaliyet bunlar karşısında koruma göremez" dendiği zaman, artık hassasiyetlerle kırmızı çizgilerle ifade edemediğimiz Ergenekon çetesi ortaya çıkıyor. Onların üzerine gidince, örneğin İtalya'da başka tür bir savcı bunların üzerine gitti ve büyük ölçüde de muvaffak oldular.

Yoksa 70'li yılların sonlarına doğru İtalya, bu bakımdan çok kötü bir durumdaydı.

İbrahim Kalın: Bu konuştuklarımız bağlamında şunu söyleyebilir miyiz? Ergenekon devlet içinde bir hesaplaşma mı? Bunu diyenler, yazanlar oldu.

Hüseyin Hatemi: Hayır, bir de çeteleşme var. Eğer hukuk iyi olmazsa, böyle belirsizlikler yani problemler devam eder. Şöyle özetlenebilir: gücü hakka vermek lazım, yoksa hakkı güce vermek değil. Yani kamu gücü, hakkın gücü, adaletin gücü olmalıdır. Yani "adalet mülkün temeli" olmalıdır. Mülk, burada, kamu gücü anlamındadır. Bu mülkün temeli adalet olmalıdır. Adalet değişmez, şaşmaz temel olmalıdır. Adalet, menfaatten farklı bir kavramdır. Herkesin menfaati olabilir. Kurdun kuzuyu parçalaması onun menfaatidir. Ama medeni bir toplumda hukuk devletinde haklıya hakkını vermeli, gücü hakkın, adaletin hizmetine vermeli. Yoksa güç kavinin demek, ezmeyen ezilir demektir. Bu da Tevfik Fikret'in kötümser, daha doğrusu sosyolojik, gözlemi ile doğru söylüyor anlamına gelir. Çoğunluk böyle görüyor. Ama bu hukuk felsefesinin, tabii hukukun görüşü değil, orman kanununun sözüdür. Biz de orman kanuna teslim isek, yeni anayasa yapamayız. İyi bir anayasa yapamayız. Hatta başlangıç kısmını da değiştiremeyiz. Ama avunacak, sevinecek uyuşturucu gibi bir şeyler buluruz. Mesela, futbolla ilgilenmediğim için ben geçen gün sevinemedim. Maçtan haberim bile yoktu ama ertesi günkü sevinci de, bugüne kadar devam eden sevinci de ölçüsüz buldum. Benim Türkiye'de asıl sevineceğim şey, örneğin Hrant Dink cinayeti olmasaydı veyahut yargı kısa bir zamanda durumu açığa çıkarsaydı, Türkiye'de Ergenekon çeteleşmesi, çeteleşme olayı olmasaydı veyahut yargı bunun üzerine gitseydi buna sevinirdim. Türkiye'de kapatma davası olmasaydı, işte Gülay Hanım'ın söylediği gibi bundan biraz önce açıklanan anayasa değişikliği iptali kararı olmasaydı, bunlara sevinirdim ben. Ama bu yaşadıklarımıza sevinemiyoruz. Kendimizi avutmak için deve kuşu siyasetiyle asıl sorunları görmezlikten gelip, Başbakan dâhil böyle gelmiş böyle gider biraz da unutalım bunları diye, Hırvatistan'a karşı zafer kazandık diye televizyonda Hırdavatlar diye yazıyoruz.

İbrahim Kalın: Burada o maçta olan iki kişi vardı. Bu heyecanı onlar herhalde farklı bir düzeyde yaşadılar. Siz biraz küçümsediniz o heyecanı ama.

Hüseyin Hatemi: Çok fazla abartmamak lazım. Asıl sevinilecek şey, bayram yapılacak şey hukuk devletine, demokratik sosyal hukuk devletine kavuşmaktır. Şeriat devleti demiyorum. Evrensel hukuk diyorum. Zaten şeriatın da asıl doğru anlamı budur. Ama "Ilımlı İslam"a karşı çıkmanıza katılıyorum. Çünkü ılımlı İslam, hakikaten bir emperyalist uydurmadır. Büyük Ortadoğu projesi, ılımlı İslam oyunlarına gelirse, ben AK Parti'yi de eleştiriyorum. Bu oyuna gelmemelerini söylüyorum. Ama kapatma davasının gerisinde de şunu görüyorum: tezkere öncesinde söz verip de tutulmaması. Bunun kefareti ancak şöyle ödenir, İran'a karşı kayıtsız şartsız Amerika'ya itaat sözü verilirse, kapatma davası da "yok, biz yanlış zan altında bırakmışız; bu zevatın hepsi iyi çocuklarmış" şeklinde neticelenir. Ama bu söz güvenilecek bir şekilde verilmezse parti de kapatılır.

İbrahim Kalın: Siz bugünkü yazmızda da değindiniz. Bu işin arkasında Amerika da var mı?

Hüseyin Hatemi: Hem buna değindim, hem de bu aşırı futbol sevinci dolayısıyla şöyle yazdım. Anayasa Mahkemesine bir önerim var: Tam bu Hırdavatlardan sonra bir de Elamanlarla güreşecekmişiz, bundan âlâ eşref saat olamaz. Bu partinin kapatıldığı, tam o maçın saatinde ilan edilsin. Eğer "Elamanları" yenmişsek şöyle deriz: "Bu zafere bin parti feda olsun." Bundan daha büyük zafer olur mu? Eğer yenilmişsek de, "Allah parti kapatmanın acısını unutturmak için bize daha büyük bir acı verdi" deyip, gene onun acısını hissetmeyiz.

İbrahim Kalın: Peki, hocam teşekkür ederim. Erol Bey, size dönmek istiyorum. Az önce burada bir iç tehdit algısı gündeme geldi. Bu her yerde karşımıza çıkıyor. Bu algıyı siz nasıl görüyorsunuz? Sanki onun tanımlanmasında bile bir ayrışma var. Can Bey ile yaptığınız tartışmada da bunu gördük.

Erol Katırcıoğlu: Evet, konuşma bir anda hararetlendi ve aslında söylemek istediğimi tam da söyleyemedim. Türkiye'yi herkes kendi

baktığı yerden yorumluyor. Ben yine devlet diyeceğim, – bu devletin içine askeri, hatta sivil bürokratları da katabilirsiniz – Türkiye'nin demokratikleşirse bölünebileceği yönünde bir fikirleri var. Şunu anlayabiliyorum: Osmanlı İmparatorluğunun altı yüz yıllık hâkimiyeti boyunca yöneticiler, büyük ölçüde İbn-i Haldun felsefesi ile yetişmişti ki, İbn-i Haldun, esas itibariyle devletlerin belli süreler ayakta kalabildiğini ve sonra yıkıldığını söylüyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu, böyle bir felsefe üzerinden yetişmiş yönetici sınıfa sahipti. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, Kanuni'den sonra, "bu toplum bölünebilir mi?" korkusunu yaşadı ve "bunu nasıl önleriz?" düşüncesini taşıdı. Koçi Bey Risalesi, tam böyle bir analizi yapmaya yönelik bir eserdir. Tarihe de baktığımızda, çok geniş bir coğrafyada uzun yıllar yaşamış bir imparatorluk görüyoruz. Zamanla sadece şu andaki sınırlara gelmiş oldu. Dolayısıyla bu ülkeyi yönetenler, kuruluştan itibaren hep bu korkuyu bir şekilde yaşadılar. Tabi bu korkuyu destekleyen bir şey daha vardı. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, bu günkü Misak-ı Milli sınırları içine gelmiş olan insanlar, etnik kökenleri farklı insanlardı. Anadolu'da sadece Türkler yaşamıyordu, farklı insanlar da yaşıyordu. Onlar da bu savaş sonrasında Türkiye'ye yerleştiler, Türkiye'de yaşadılar. Dolayısıyla inanç itibariyle, etnik köken itibariyle oldukça farklı bir toplum yapısı var bu coğrafyada.

İbrahim Kalın: Peki, bu tehdit algısı bugün kalktı mı? Bunun maddi şartları hâlâ mevcut mu?

Erol Katırcıoğlu: Benim anladığım kadarıyla, Taraf gazetesinde çıkan ve Genelkurmay'ın kabul etmediği bir belge var ortada. O belgeye sızmış olan bir fikir var, "Bu toplum bölünebilir, onun için bizim şunları şunları yapmamız lazım" deniyor. Ama "yapmamız lazım" dedikleri şey demokrasi değil. Dolayısıyla halisane niyetleri olabilir ama Türkiye bölünmesin, parçalanmasın diye düşünürken akıllarına gelen tedbirler, belki de bu parçalanmayı hızlandıran tedbirler olabilir. Onun için, özellikle askeri bürokrasinin, elinde güç olan bir kesim olduğunu düşünürsek, bu konuda daha fazla demokrasiden yana düşünmesinde büyük yarar var. Bu toplumun, bu farklılıkların bir arada yaşayabileceğine dair o kadar örnekler var ki, sizin demin bahsettiğiniz, ölümlere neden olan hassasiyetlere rağ-

men bu ülkede insanlar hâlâ bir arada yaşama çabası içindeler. Bunu görmek zorundayız. Bu aslında bize bir tek şey söylüyor: daha fazla demokrasi, daha fazla özgürlük. Şu anda Anayasa'yı konuşuyoruz. Anayasa, fikir özgürlüğünün kısıtlandığı bir ortamda tartışılabilecek bir şey değil ki. İnsanlar fikirlerini özgürce söyleyebilmelidirler ki, gerçek tartışmalar yapılabilsin ve ortaya gerçek fikirler çıksın. Görülen manzarada, bölünme/parçalanma korkusunu desteleyecek bazı öğeler olabilir ama bunların hiçbiri doğru değil. Bugün toplumun bize verdiği mesajlar, daha fazla özgürlüğe yönelik mesajlar, birlikte yaşamaya dönük mesajlardır. Dolayısıyla bundan sonra herkesin bu ülkeye daha fazla özgürlüğü ve demokrasiyi getirme gayreti içinde olması gerektiğine inanıyorum. Bütün korkulara rağmen...

İbrahim Kalın: Sayın Çekirge, sizin bu iç tehdit algısıyla ilgili düşünceleriniz neler, değerlendirmeleriniz nasıl? Bu kritik konular sanki biraz bu noktaya geliyor. Yani dışarıdan çok içeriden gelen tehditlerden korkuluyor.

Fatih Çekirge: Bu söylenenlere katılmamak mümkün değil. Söylenenlerin hepsi, ayağı yere basan, üzerinde "tamam" diyebileceğimiz sözler. Daha fazla özgürlük ve demokrasi ve evrensel hukuk, zaten bizim temel alacağımız şeyler. Bunlar, üzerinde durduğumuz genel şeylerdir. Bir de hayatın pratikleri var. Şimdi kırmızı çizgiler, deyince biz zannediyoruz ki, beş tane komutan oturuyor ve diyor ki Kuzey Irak'ın beş tane noktasına çizgi çizdik, Dışişleri Bakanı, sen bu kırmızı çizgiyi al götür ve oraya çek. Kimle konuşursak konuşalım diyeceğiz ki, "bakın bizim kırmızı çizgilerimiz var." Ya da bu bizim Kürt meselesiyle, Güneydoğu ile ilgili –ne derseniz deyin– Başbakana götürüp "Bak kırmızı çizgimiz bu" diyoruz. Bunu böyle anlatmak halka karşı da ayıp, bu ülkeyi yönetenlere karşı da büyük bir ayıp... Çünkü ben bunun böyle olmadığını biliyorum. Türkiye Cumhuriyeti devleti belki de son dönem tarihinin en büyük kara harekâtını yaptı başka bir ülkeye yönelik... Oraya asker gönderdik, gece yarısı gittiler, başarılı bir şekilde harekât yaptılar ve döndüler. Bu harekât, yalnızca askerin istemesiyle yapılmadı. Başta Cumhurbaşkanı ve ismini burada zikretmek istiyorum, Ahmet Davutoğlu'nun, Dışişleri Bakanının ve bürokratlarının girişimiyle gerçekleşti. Bunlar, bu harekât önce-

sinde önemli ve değişik taktikler geliştirdiler, girişimlerde bulundular. İslam Konferansı Örgütünden Avrupa Birliğine, Washington'dan Moskova'ya kadar temaslarda bulundular. Bu temas lafı da çoğu yerde hafif kalıyor. Yeri geldiğinde "arkadaş sen bunu ister kabul et, ister kabul etme, ya karşı karşıya geleceksin, ya da müttefik olarak benimle olacaksın" denilmiştir. Örneğin, Washington'a söylenmiştir bu. Asker harekâtı yaparken, "gel bakalım Dışişleri Bakanı, bu kırmızı çizgi" denilerek yapılmamıştır. Üzerinde birlikte çalışılan bir şey bu. Tekrar söylemek istiyorum. Bu olayda sorulmuştur ve "hedef, maksat ve görev tayin et" denilmiştir. Tayini hükümet yapmıştır ve bu Genelkurmay'a da yazılı olarak verilmiştir. "Benim karşıma Barzani kuvvetleri çıkarsa, düşman olarak göreyim mi, görmeyeyim mi? Benim karşıma Amerikan askeri çıkarsa, düşman olarak göreyim mi?" diye sorulmuştur ve "Evet kardeşim, gör" denmiştir.

Hüseyin Hatemi: Bunu kim söylüyor, "Gör" diye?

Fatih Çekirge: Hükümet.

Hüseyin Hatemi: Gerçekten mi?

Fatih Çekirge: Elbette! Bu yalanlanacak bir şey de değildir. Washington'a "Biz bunu yapacağız, sen de ne yaparsan yap!" denmiştir. Washington'da Genelkurmay İkinci Başkanının da katıldığı görüşme, kritik bir görüşmeydi. O görüşme sonrasında "istihbarat paylaşımı" denen şey, Amerika'nın istihbarat desteği ve göz yumması, Barzani ve Talabani'nin PKK'ya lojistik desteğini çekmesi bu süreçle başlamıştır. Bu keskinlikle başlamıştır. Bu keskinliği hükümet göstermiştir, asker de uygulamıştır. Bana göre bu ülkede ayıp olan şudur: Askeri sanki kendi egemenliğini sürdürmek için her şeyin üzerinde baskı yapan ve hükümetleri kıstırmış, ellerini kollarını bağlamış bir güç gibi göstermek askere karşı ayıp, hükümetlere karşı ayıp ve millete karşı da ayıptır. Bu olayda ben çok iyi biliyorum ki, bu karar birlikte alınmış, uygulanmış ve hatta gerçek bir işbirliği olmuştur. Hatta muhalefet eleştirdi, "Bir haftada neden çıktınız kardeşim?" diye. Operasyonu savunan da Genelkurmay Başkanıydı.

İbrahim Kalın: Sonra da ciddi bir polemik yaşadılar.

Fatih Çekirge: Polemik yaşadılar. Hükümet sesini çıkarmadı. Yani bu kırmızı çizgi algılaması.

İbrahim Kalın: Peki, iç meselelerde böyle mi oluyor bu? İç meselelerde de bir işbirliği, koordinasyon var mı? Son turda konuklarımıza çıkış yolunun nasıl olacağını ve ne gördüklerini soracağım. Tabii pek çok konu var ve bunların hepsini konuşmak mümkün değil. Az önce arada konuşuldu. Türkiye Cumhuriyeti yetmiş yıllık, genç bir cumhuriyet ve önündeki yığınla sorunun, konunun olgunlaşmaya ihtiyacı var. Bu olgunlaşma sürecini mi yaşıyoruz?

Fatih Çekirge: Sanıyorum, kırmızı çizgi meselesini bitirdik.

İbrahim Kalın: Tabii içeride işin siyasi boyutu var mı diye sormuştuk?

Fatih Çekirge: Şimdi oraya girersek, tartışma çok uzayacak. Bir kere saygı, şu anda en çok ihtiyacımız olan şey. Neye saygı duyacağız? Bir kere Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e ve arkadaşlarına saygı duyacağız. Burada bunu konuşabiliyorsak, onların ruhlarına gönderdiğimiz Fatihâları hak ettiklerini, altını çizerek söylemek istiyorum. Bazen bu öyle bir noktaya geliyor ki, Kemalizm, Gazi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bir duyarlılıktır ve aynı zamanda bir devletin kuruluş felsefesidir. Ben bu konuda çok duyarlıyım ve Atatürk'ü çok seviyorum. Birilerinin "sevmiyorum" deme hakkı nasıl varsa, ben de "seviyorum" deme hakkına sahibim ve bunu yürekten söylüyorum. Bunun altını çizmek lazım. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin zemini budur. Şu anda bağımsızca tartışabilen, öyle ya da böyle seçim yapabilen, yüzde doksan dokuzu Müslüman olan ve emperyalizme karşı tek karşı hareketi başlatabilmiş bir milletin çocuklarıyız. Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çocuklarıyız. Önce bu zeminin inşa edilmesi lazım. Bunun üzerine, işin sevgi boyutunu, düşünce boyutunu, her şeyi inşa edebiliriz. Bence bu boyut gözden kaçtığı için, biraz unutulduğu için, özen gösterilmediği için kaymalar oluyor, kızgınlıklar oluyor. Peki, bundan sonra ne olur konusuna gelirsek. Herkes sevmeme hakkına sahip, tabii ki ben de sevme hakkına sahibim ve sana da zorla sevdirme hakkına sahip değilim. Ama bir şey, hak konusunun dışında bir şeydir ve o da zemindir. Mustafa Ke-

mal Atatürk ve arkadaşları canları, malları pahasına bütün o milletle birlikte bu Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşunu sağlamışlardır. Bu bir saygı zeminidir. Şimdi diğer meseleye geçelim. Bir siyasi parti kapatma davasıyla karşı karşıyayız. Etrafımıza bakın, hepsi bir şekilde bağımlı ve demokrasi dışı yaşıyorlar. Ülke ismi vermek istemiyorum, ayıp olur. Körfez'den başlayın, hiçbir yerde doğru düzgün seçim yok. Dolayısıyla demokrasinin de bir zeminin olması lazım. Son söyleyeceğim şey ise şudur: Bu kapatma davasıyla birlikte, yayılan paranoya ve sinsilik üzerinde düşünmemiz ve bu endişeleri birbirimize güvenerek, sarılarak kaldırmamız gerektiğini düşünüyorum. Yüzde % 47 oyu aldığı zaman Başbakan Erdoğan'ın balkonda konuşmayı yaptığı andaki havayla bugünkü havaya bakın. Demek ki, Sayın Başbakanın da, Cumhurbaşkanının da aynayla yüzleşmesi gerekmektedir.

İbrahim Kalın: Hocam, sizden de iki dakikalık bir değerlendirme alalım.

Hüseyin Hatemi: Çok doğru söylediniz, Atatürk'e tabii saygı göstermek lazım. Yalnız Atatürk'e değil, insanlık onuru bakımından her insana saygı duyulması lazım. Bu saygıda öncelik yok sanırım. Hakaret etmemek lazım elbette. Ama yaptığı yanlışlar, hakaret etmeden eleştirilebilir. Sevgi de sübjektif bir şeydir. Mesela ben Atatürk'ü sevmiyorum diyemem ama eleştirme hakkını da kendimde görürüm. Bundan Atatürk de memnun olur, daha doğrusu zannediyorum olurdu. Yani Atatürk de eleştirilmesini isteyen bir devlet başkanıydı. İdeali, Batı'da olduğu gibi bir demokrasinin Türkiye'de de görülmesiydi. Bunu sağlayamadı ama yine de bu ümidini yitirmeden vefat etti. Atatürk'ü sevmiyorum diyemem, ama İstiklal Mahkemelerinde yapılan şeyleri de tasvip etmem mümkün değil. Benim de birinci derecede sevdiğim, Hz. Muhammed'dir. Ama bu günlerde bir kitap çıktı. Şöyle diyor; "İslam özünde kötüdür. Kötü anlaşılması söz konusu değildir. Özünde kötüdür". Bunda da hedef olarak her sayfada Hz. Muhammed'i hedef alıyor ve şöyle diyor: "Bizim insanlık görevimiz, İslam'ın özünde kötü olduğunu dile getirmektir." Bu insanlık görevini her sayfada yerine getiriyor. Bu da bizim mukaddesatımıza bir saldırıdır. Ve inanan kişiler, genelde şeriatçı kişiler olarak anılıyor kitabın başında. Şeriatçı ile mücadelenin temel kitabı diye. Bir ör-

nek vererek bitireyim. Bu kitapta koyu Atatürkçü olarak görülen Yaşar Nuri Öztürk, Yaşar Nuri Efendi oluyor ve Atatürk düşmanlarını sevdiği için, onun Atatürkçülüğü sahtedir, yalandır deniyor. Atatürk düşmanlarına örnek olarak, rahmetli Aliya İzzet Begoviç veriliyor. Bunu da iyi düşünmek lazım.

Fatih Çekirge: Ama hocam, Hz. Peygamber ile Atatürk'ü de karşı karşıya getirmemek lazım. İkisi ayrı düzlemlerde.

Hüseyin Hatemi: Ben karşı karşıya getirmiyorum. Ben öyle olsaydı Atatürk'ü sevmiyorum derdim. "Ben Atatürk'ü sevmiyorum diyemem" dedim. Ama davranışlarına göre, Milli Mücadeleyi gerçekleştirdiği için, Balıkesir hutbesinde benim burada söylediğim şeyleri, daha bir cesaretle söylediği için, vefatından kısa bir süre önce başka bir şey söylediği için Atatürk'ü de severim. Ama Atatürk'ü sevmem demek, mesela Cavit Bey'in asılmasını da tasvip etmem anlamına gelmez. Cavit Bey de bir örnek.

Can Ataklı: Mademki Atatürk konusu açıldı, ben de onunla ilgili bir iki şey söyleyeyim. Atatürk'ü sevip sevmemek diye bir kavram olmamalı. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur. Pek çok devrimleri gerçekleştirmiştir. Atatürk eleştirilebilir, bu nedenle kimseye de karşı çıkmadım. Sadece şunu söylemek istiyorum: Bundan 85 yıl öncesinin şartlarında yapılmış bazı şeyler vardır. Atatürk'ü saygıyla anmak ve onun söylediklerini düşünmek lazımdır. O dönemlerde şunlar yapıldı, bunlar yapıldı gibi bir hesaplaşmanın içine de girmemek lazım. Çünkü bazı çevreler bunu bir hesaplaşma haline getirmek istiyorlar, zaten kavga da buradan çıkıyor. Ben bunun olmasını arzulamıyorum. Atatürk milliyetçiliği nedir, bu kavramın tanımına gelecek olursak, Atatürk'ün söylediği milliyetçiliğe uyalım demek, bana bir dayatma gibi gelmiyor. İnsanlar kendilerini milliyetçi gibi görebilir ya da görmeyebilir, onun için değerlidir ya da değildir, bu değişebilir. Bazı milliyetçilikler dayatılmış olabilir. Ama Atatürk Milliyetçiliği diye bir milliyetçilik Türkiye'de dayatılmadı. Başka tür milliyetçilikler dayatılmış olabilir. Ama Atatürk Milliyetçiliğini ortak bir payda gibi görüyorum. Yani milliyetçiyim, nasıl bir milliyetçisin sorusuna, işte Atatürk'ün çizdiği sınırlar doğrultusunda milliyetçiyim şeklinde tanımlanmasıdır. Bunu sorgulayanlar, bana

hep başka yolda olanları hatırlatıyor. Bunu yapanların esas amaçlarının, hep Türkiye'deki rejimi tamamen değiştirmek ve bu rejimin yerine, dine dayanan bir İslam devleti kurmak olduğuna inanıyorum. Bugün özgürlüklerden konuşuyoruz. Türkiye'yi yöneten partinin özgürlük konusunda, türban konusunda altı yıldır hiçbir şey dediğini ben duymadım. Bu eleştirilmeyecek ama hep demokrasi, özgürlük denilecek... Bunlar hep beni rahatsız edecek konular...

Hüseyin Hatemi: Sizin kanaatinize göre, Türkiye'de bir Taliban devleti kurulmasını isteyen çok sayıda insan var mı?

Can Ataklı: Önemli sayıda değil. Bakın şunu söyleyeyim, Türkiye'nin sorunu bence şu: Taliban dediğiniz, Türkiye'nin genelinde yüzde beş ile yedi arasındaki bir zihniyettir. Bu zihniyet bugün Türkiye'nin % 90'nına hâkim. Geri kalan kimsenin bir sorunu yok.

Hüseyin Hatemi: Devlet yönetimine o zihniyet hâkim değil. Sizin biraz önce söylediğiniz Ilımlı İslam hâkimse, o da Taliban değildir.

Can Ataklı: Ilımlı İslam Amerika'nın bir dayatması.

Hüseyin Hatemi: O hâkimse o, Taliban değildir. Taliban da Türkiye'de hâkim değildir. Hatta yüzde beş de olacağını tahmin etmiyorum.

Can Ataklı: Hayır yüzde beş bu zihniyette olan vardır. Ama bu zihniyet bugün Türkiye'nin yönetimindedir. Sorun buradan kaynaklanıyor bana göre.

İbrahim Kalın: Peki, konu bayağı uzayacak. Ben Erol Bey'e de söz vermek istiyorum.

Erol Katırcıoğlu: Türkiye'nin iki yıldır yaşadığı siyasete müdahale sürecinin, Türkiye toplumunun geldiği seviyeye uygun olmadığını düşünüyorum. Türkiye toplumunun bundan on yıl öncesine göre çok daha fazla geliştiğini, modernleştiğini, sekülerleştiğini görüyoruz. Dolayısıyla Türkiye'de kaygılar ne olursa olsun, bu müdahalelerin herhangi bir haklılığının olmadığını düşünüyorum. Yapılacak tek şey, topluma güvenmek. Toplumun kendi geleceğini bizzat belirlemesine izin vermek lazım. Onun dışında, toplumun nasıl yaşayaca-

ğını kimsenin söylemeye hakkı yoktur. Daha fazla demokrasi, daha fazla özgürlük yolunu açmamız gerekmektedir.

İbrahim Kalın: Gülay Hanım, sizinle toparlayalım. Siz son bir yazınızda da aslında "Yunanlıların ve İspanyolların yaptığını bizim de yapmamız lazım" diyorsunuz. Böyle bir benzetmede bulunuyorsunuz.

Gülay Göktürk: Burada Fatih Bey'in söylediği, "Askere karşı da ayıp ediyorlar. Sanki onlar siyasetçilerin önünü kesiyorlar, boğuyorlarmış gibi konuyor mesele... Bu, onlara karşı da ayıptır" ifadeleri üzerinde durmak istiyorum. Keşke bunlar vehim olsaydı. Keşke deminden beri konuştuğumuz şeyler vehim olsaydı. Ama biz 28 Şubat'ı yaşadık. 28 Şubat'ta neler olup bittiğini sizler gazeteci olarak, çok iyi bilirsiniz. Andıçları biliyoruz. O andıçları kimin hazırladığını biliyoruz. EMASYA projesini biliyoruz. Batı Çalışma Grubunu biliyoruz. Daha yeni ortaya çıkan Cumhuriyet Çalışma Grubunun ne olduğunu öğrendik. Daha iki gün önce, yargının ve halkın TSK çizgisine çekilmesi konusunda onaylanmamış olan belgeyi gördük. Bütün bunları biz yaşadık. Bütün bunlar hayalmiş, birtakım vehimlermiş gibi davranarak meseleyi çözemeyiz. Bizim meselemiz büyük ve bu mesele, AK Parti'yle başlamadı ve AK Parti kapansa da bitmeyecek. Eğer konumuz, AK Parti'nin performansını değerlendirme konusu olsaydı, bunu güzel güzel tartışırdık. Ama bu, şimdi beni hiç ilgilendirmiyor. Eğer bu iktidarı biz beğenmiyorsak, onu sandıklarda hatta meydanlarda indirebilirdik. Ne kadar hatalı olduğu beni hiç ilgilendirmiyor. Şu anda Türkiye'nin başında görüp görebileceğimiz en berbat hükümet de olsa -ben öyle düşünmüyorum ama öyle olsa bile- şu anda konumuz bu değildir. Konumuz demokrasiyi korumak, demokrasiyi tehdit eden güçlere karşı koymaktır. Çünkü Türkiye'de bu bir paranoya değildir. Türkiye'de demokrasinin tehdit altında olduğu dönemleri birlikte yaşadık. 28 Şubat'ı hatırlıyoruz. Sıkıntıları beraber yaşadık, hatırlıyoruz. Sen daha iki sene olmadı o zaman ne gibi baskılar olduğunu kendin yazdın Can... Aynı şeyleri yaşamak istemiyorsak, şimdi gelin demokrasiye sahip çıkalım. Bırakın bu AK Parti'yi... AK Parti'nin icraatlarını hep birlikte eleştiririz, yola koyarız, hep birlikte düşürürüz icap ediyorsa ve düşürmek için meydanlara bile düşeriz.

Uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri olma yolunda hızla ilerleyen Türkiye, bölgesel etki gücünü artırıyor. Avrupa Birliği üyelik müzakereleri, Kıbrıs sorunu, Türk-Ermeni ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkileri, Irak başta olmak üzere bölgedeki gelişmeler sıcak tartışma konuları olarak Türkiye'nin gündemindeki yerini koruyor. Öte yandan din, laiklik, Kürt sorunu, Alevilik meselesi, anayasa değişikliği, yargının tarafsızlığı, sivil-asker ve medya-siyaset ilişkileri, iç politika tartışmalarının odağında yer almaya devam ediyor.

SETA, ortak bir aklın inşasına katkıda bulunmak ve tarihe not düşmek amacıyla, toplumun farklı kesimlerini temsil eden aydın, düşünür ve politikacıların görüşlerini ve çözüm önerilerini kamuoyu ile paylaşmak üzere "Enine Boyuna Türkiye" kitabını kamuoyunun ilgisine sunmaktadır. Türkiye'nin sorunlarına ilgi duyan, gündemdeki konuların arka planını merak eden ve geleceğe yönelik bir perspektif geliştirmek isteyen herkesin bu kitabı merakla okuyacağına inanıyoruz.

KİTAP
SKB 05/0184 YON

SETA
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

9 786054 023042